This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

A 983,207

Digitized by Google

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN · LIBRARIES ·

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Leon Balcapanian

ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ
Կարգաթիւ 133

Digitized by Google

ՀԱՏԸՆՏԻՐ

ԸՆԹԵՐՑՈՒԱԾՔ

Digitized by Google

Digitized by Google

T... Tadeos
Hatentir entertsuatsk i...
332

ՀԱՏԸՆՏԻՐ

ԸՆԹԵՐՑՈՒԱԾՔ

Ի ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆՑ ՆԱԽՆԵԱՑ

ՀԱՆԴԵՐՁ ԾԱՆՕԹՈՒԹԵԱՄԲՔ

Ի ՊԷՏՍ ՅԱՌԱՋԱԴԻՄ ԱՇԱԿԵՐՏԱՑ

Ի Հ. ԹԱԴԷՈՍԷ Վ. ԹՈՌՆԵԱՆ

Ի ՄԽԻԹ. ՈՒԽՏԷՆ

ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ
Կարգաթիւ 133

Բ. ՏՊ[illegible]

ՎԻԵՆՆԱ
ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ՏՊԱՐԱՆ
1891.

UNIVERSITY OF MICHIGAN LIBRARIES
Digitized by Google

Grad
1 KIN
[illegible]
[illegible]

Digitized by Google

ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ԳՐԻԳՈՐ ԱՂԱՅԵԱՆԻ
Կարգաթիւ

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Ամենայն իրաց յաջողութիւն զընտրութենէ դիպողագոյն միջնորդաց կախեալ կայ, որպէս զի որ բարւոք զնոյն ընտրութիւն ի գլուխ հանեալ իցէ, մարթի այնուհետեւ անկասկած լինել՝ եթէ անվրէպ եւ հեշտեաւ իցէ նմա հասանել ի կէտ նպատակի զոր առաջին եդեալ էր: Այլ եթէ այսմ ոք միտ չդնիցէ, ընդերկար ժամանակօք վաստակիցի, եւ ապա ուրեմն եւ ի յուսոյն իւրմէ գտանիցի վրիպեալ: Ապաքէն մի իմն ի գլխաւոր միջնորդաց անտի յուսմունս լեզուաց՝ են մատենագիրք, որոց յաճախ ընթերցուածով եւեթ մարթ է սեպհականել անձին զոգի լեզուին՝ զոր կամք իցեն ումեք ուսանել: Նմին իրի իսկ ամենայն ազգք բազում հոգաբարձութեամբ փոյթ յանձին ունին զայնպիսի մատեանս միայն տալ անդէն ի սկզբանն ի ձեռս ուսանելեացն յընթեռնուլ, որք կանոնաւորն ընթացիւք խօսիցն եւ վայելուչ ոճովն ազնուագոյնք իցեն, եւ ոչ խառնիխուռն զբնաւ մատեանս: Եւ այս յայն սակս՝ զի նորամուտ եւ անվարժ աշակերտք որ չեն բաւական ինքնին առնել ընտրութիւն, եթէ՝ զի այսպէս իմն ասացից, թողցին զառաջինն առանց առաջնորդի յանգիտս ի մանուածապատ բաւիղ պէսպէս եւ ազգիազգի մատենագրութեանց, որ բազում ուրեք հակառակ են միմեանց, չկարիցեն

Digitized by Google

իմանալ հնարս ելանելոյ ի ծանծաղ: Եւ որ չար եւս է. Թերեւս եւ ամենայն իսկ գրոց միանգամայն զհետ մտեալ լինել նմանող, չհասանիցեն ի կէտ նպատակին որում պարտի ուշ ունել ամենայն ոք. այս է՝ շահել ոճ եւ կարգ կանոնաւոր, պարզ, լուսաւոր եւ վայելուչ:

Աստուստին զայս մի ինչ առանց իրիք երկմտութեան ընծայեցուցանիցեմք, եթէ կարեւոր յոյժ է ի սկզբանն պարապել յընթերցուածս ընտիր մատենագրաց եւեթ: Նմին իրի իսկ եւ յամենայն լեզուս, եւ առաւել եւս յայնոսիկ որք ընդ ազգիազգի փոփոխմամբք անկեալ իցեն. զտանին ժողովածոյք քաղեալք յերեւելի երեւելի մատենագրաց, որովք անդստին ի մատաղ տիոցն հրահանգեալ կրթեսցին մանկտին, թողեալ զայլսն որ օտարոտի տարերբք խառնեալ եւ պղտորեալ իցեն եւ յառաջին ի պարզական ի բնածին գեղոյ վայելչութեանն անկեալ:

Վասն սորին իսկ այսորիկ, զոր օրինակ յառաջ քան զայս տուեալ էր մեր զծաղիկ Ս. Գրոց ի պէտս նորոգ աշակերտելոցն, նոյնպէս եւ այժմ փոյթ յանձին կալաք ժողովել յամենայն մատենագրաց ոսկի դարուն մերոյ հատածս գեղեցիկս եթէ՛ ըստ մտաց քանիցն եւ եթէ՛ ըստ լեզուին հանգամանաց, զի որ ընթեռնուցունն յառաջադէմ աշակերտք՝ ուսանիցին ինչ, եւ դիւրաւ եւ անջան ընդելցին ի հրահանգս հայրենի լեզուին:

Այլ զի ի մօտոյ իսկ օգնական ուսանելեացն լինիցիմք, պատշաճ համարեցաք պարզել կամ թարգմանել զասացուածսն մթինս եւ զդժուարիմացս, առնել մտադիրս ընտիր ընտիր դարձուածոցն եւ կանոնաց հայերէն լեզուիս, համեմատեալ բազում ուրեք եւ ընդ յոյն բնագրին, առ ի զառանձինն պատշաճս մերոյ լեզուիս ցուցանելոյ. եւ

Digitized by Google

զնմանսն միմեանց՝ որ յայլեւայլ գիրս ցիր աստ անդ կային, ի մի վայր ժողովեալ եդաք առընթեր իրերաց, նոյնպէս եւ զորս ի մի ինչ կանոն բովանդակէին այլեւայլ ասացուածք, զի ի բազմաց ընդ միմեանս կշռեալ համեմատութենէ՝ կանոնացն միութիւն ընծայեսցի. եւ այլ բազում ինչ նոյնպիսի:

Զիւրաքանչիւր ի գրոցն զատաք ի միմեանց նշանագրօք եւ զհատածսն թուովք. նա եւ ծանօթութիւնք եւս իւրաքանչիւր հատածիցն ունին մէն մի թիւ: Առ ի դիւրագոյն գիւտ առաքմանցն ի ծանօթութիւնս անդ՝ զայս ինչ արժան է ի միտ առնուլ. եթէ առաքումնն իցէ ի նմին հատածի՝ նշանակեմք միայն զթիւ ծանօթութեանց. եթէ ի նմին գիրս, այլ յայլում հատածի՝ դնեմք զթիւ հատածիցն թանձրագոյնս եւ զծանօթութեանցն նրբագոյնս. ապա թէ ի միոջէ յայլ անցանել իցէ, որպէս յՈսկեբերանէ յՆգնկայ գիրս, կարգեմք նախ զնշանագիրսն եւ ապա զթիւ հատածիցն եւ զծանօթութեանց: Այսպիսի ինչ. Ա. **9**, 10. այսինքն՝ Տես յՆգնկայ գիրսն զԻններորդի հատածին զծանօթութիւնն տասներորդ:

Սակայն առ լուսաւորագոյն մեկնութիւն օրինաց եւ վայելչութեան հայերէն լեզուիս՝ առաքեմք զընթերցանելիսն ի կանոնսն աւանդեալս ի Նորոյ Քերականութենէ որ ի պէտս յառաջադէմ աշակերտաց[1], զի անդ ընդարձակագոյնս եւ ճշգրտագոյնս զտանիցեն ճառեալ՝ զորովք աստ կարճառօտիւք անցանեմք. ընդ նմին եւ զկապս եւ զզօդ նմանագոյն կանոնացն ընդ միմեանս միաբանութեան: Զոր նշանակեմք այսպէս. Տես Քեր. 135, Բ. կամ ծան. այսինքն. էջ 135, Բ հատած կամ ի նմին իջի ի ծանօթութեան:

---

[1] Քերականութիւն հայկազնեան լեզուի ի պէտս յառաջադէմ աշակերտաց: Վիեննա, 1885:

Ցրնկթերցուածս անդ չարարաք եւ ոչ դոյզն ինչ փոփոխումն ըստ հաճոյս, այլ զխնդրականն ընդ այլ ձեռագիրս համեմատեալ, եթէ զոյր ինչ արժանի փոփոխելոյ՝ փոփոխեցաք: Զսոսա եւ զայլս զորս ուրեք ուրեք ըստ յունին կամ ըստ պահանջելոյ մտացն բանից հարկ էր այլազգ ինչ կարգել, զամենայնն ճշգրտիւ ի ծանօթութիւնս անդ նշանակեցաք[1].

Իսկ զյայտնի ապականութիւնս ձեռագրացն եւ զկարի մթինս կամ զվայրապար զաւելորդս՝ ոչ ինչ խղճեցաք ուրեք ուրեք ամենեւին իսկ ի բաց յապաւել, որպէս ինչ հասարակաց սովորութեան է ի սոյնօրինակ Ընթերցուածս քաղուածոյս՝ որ առ ի պէտս դպրոցաց կարգեալ իցեն:

Արժան համարիմք ծանուցանել յայսմ վայրի, զի թէպէտ եւ յամենայն մատեանս էին բազում ուրեք աղաւաղեալ տեղիք, սակայն ի գիրս Ց. Ոսկեբերանի ի մեկնութեանն Եսայեայ, եւ ի Կիւրղի Աղեքսանդրացւոյ մեկնութիւնսն եւ ի Ժամանակական կանոնսն Եւսեբեայ զտանէին կարի յաճախութեամբ խառնակութիւնք բանից եւ մթարութիւնք մտաց, յորոց զբազումս առանց իրիք երկմտութեան՝ ձեռագրացն համարել պարտ է, զայլս՝ նոցին իսկ թարգմանչացն՝ վասն յունական օրինակացն այլակերպութեան զոր առաջին ունէին, կամ վասն այլ ինչ ազգ զյոյն բանսն ընթեռնլոյ, եւ կամ թերեւս ոչ ամենայն ուրեք զզօրութիւն բանից յունարէն լեզուին քաջ իմանալոյ[2]:

---

[1] Որպիսի ինչ՝ զմայրս զտանեմք շրջեալս ի մարգ, եւ զդեսպակս՝ լեալ դեսպանս ընդ ամենայն ծառն. եւ ի կլրղկղամ ածականէ՝ կղկղալ բայ, արկին փոխանակ ռանկին (պատմուճան:) ծաղկի եւ ոչ փթթի, զփթթելն առեալ փոխանակ փռելոյ. դարձեալ՝ Արարի եւ կազմեցի, փոխանակ՝ արառր կազմեցի, եւ այլք բազումք:

[2] Օրինակ իմն՝ զՏիմառնու զանուն Թագաւորին շրջեալ ի պատոռական, վասն մերձաւորական նմանութեան երկո-

Մատեանք նախնեացն յորոց զԸնթերցուածս քաղեալ առաք՝ մեծաւ մասամբ դրոշմեալք են, զորս համեմատեալ միաւանգամ ընդ այլ ձեռագիրս՝ մարթացաք բազում ուրեք զուղիղ ընթերցուածն ճշգրտել: Այլ վասն երկուց գրոցն Մեկնութեանց Ոսկերերանին յԵսայի եւ անուանեալն Կիւրղի Աղեքսանդրացւոյ՝ շնորհ յոյժ ունիմք մեծապատիւ Հարցն Մխիթարեանց Սրբոյն Ղազարու, որք բազում յօժարութեամբ փութացան մատուցանել մեզ զհաւաստի օրինակս նոցին՝ յորժամ խնդրեցաքն:

ցունց յն. անուանցն՝ Tίμαος եւ τίμιος. նոյնպէս զգառառն քան ղարձուցեալ յօրէնս, եւ զթափառականն (զգնայուն) աստեղսն՝ յաստեղս պատրանաց, եւ կործանեալ փոխանակ գիրկս արկեալ, եւ այլ բազում ինչ նոյնպիսի:

ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ԳՐԻԳՈՐ Ս[illegible]
Կարգաթիւ ....

Որ միանգամ զգրովք պատմութեան առաջնոց ազգացն գայցէ, զՅունացն ասեմ եւ զՀռոմայեցւոց, որ առաւելագոյն ծանօթ են մեզ, դժուարին իսկ է թէ չնշմարիցէ զժամանակսն, յորս ըստ բարգաւաճել կամ ըստ նուազել պետութեանն՝ ըստ նմին համեմատութեան եւ հայրենի բարբառ նոցա մերթ ի բարձրաբերձ բարձունս իւրոց մեծութեանն գտանի ամբարձեալ, եւ մերթ յառաջին վայելչութենէ անտի եւ ի շքեղութենէ անկեալ փոքր մի եւ կամ ամենեւին իսկ մերկացեալ:

Զայս՝ եւ որ վարկպարազի եւեթ նայիցի ընդ իրսն՝ առնուցու ի միտ հաւաստեաւ, եւ կամակար մտօք խոստովան լինիցի, թէպէտ եւ հայրենասէր ոք իցէ եւ շնորհակալու միտս առ նախնիսն ունիցի. զի գիտէ թէ ոչ նախատինս ինչ այնուիկ դնէ նոցա, յորժամ զբունն յանբուն մասնէ անտի եւ զհարազատն յանհարազատէն ընտրել յօժարիցի: Օրինակ իմն. մեծաց դրուատեաց արժանի են Տերտուղիանոս, Կիպրիանոս, Աւգոստինոս եւ այլ եւս սոյնպիսիք վասն քրտնալից վաստակոցն եւ խորին հմտութեանն՝ որ ի նոցա գիրսն կայ. սակայն եւ այնպէս չկարէ որ հմուտ ոք լատինական բարբառոյն իցէ, չառնել ինչ խտիր ընդ գեղեցիկ եւ հարազատն բարբառ Կիկերոնեայ եւ Վիրգիղեայ, եւ ընդ խոնարհագոյն եւ անպաճոյճ ոճ ժամանակացն յորս կացին արքն նշանաւորք զոր յիշատակեցաք:

Թէ նոյնպիսի ինչ անցք ու ընդ հայ լեզու մեր անցին, այն յայտ իսկ է. քանզի եթէ ոք ուշի ուշով զհայ մատենագրութիւն ողջոյն՝ ի հինգերորդ դարէ հետէ մինչեւ ցիննեւտասներորդն յակն արկանիցէ, տեսանիցէ յայտնապէս այլակերպութիւն մեծ, եւ զայն ոչ եթէ ի մատեանս եւեթ որ կարգ ըստ կարգէ յայլեւայլ դարս յօրինեալ իցեն, այլ եւ ի նոսին իսկ որ ի միում եւ ի նմին դարու մատենագրեցան:

Ի դէպ է չորս գլխաւոր ժամանակս կամ դարս լեզուի որոշել ի հայ մատենագրութեան աստ, եւ զատանել յոսկի, յարծաթի, ի պղնձի եւ յերկաթի. զորոց ի յաջորդսդ համառօտիւ:

Մատենագրութեան Ոսկի դարուն սկիզբս լինէր յառաջին ամս անդ դարուն հինգերորդի՝ իսկ եւ իսկ ընդ գիւտի հայերէն նշանագրաց. — կամ թէ՝ նոյն լեզու ոսկեղէն, որ ի բազում ազգաց կարդեալ գայր ի Հայաստան աշխարհին, յայնժամ ուրեմն արկաւ ընդ գրով. քանզի անհնարին իսկ է

Digitized by Google

թէ որ ցայն վայր չէրն լեզու գեղեցիկ եւ զարգարուն եւ կատարեալ, յորժամ առինն մատենագրել՝ յայնժամ յանկարծ լեալ իցէ նոյնպիսի: Այլ վկայ հաւատարիմ կան ցայժմ իրքն ժամանակաց հեթանոսութեանն, յօրինեալք յառաջ քան զսկիզբն մատենագրութեան, զորոց զլեզու գտանեմք ամենայնիւ իսկ միաբան եւ նման լեզուի Ոսկի դարուն: Դարձեալ եւ մեծ իմն եւ յայտնական ընծայութիւն է ասացելոցս՝ եւ այն նմանութիւն լեզուի առ հասարակ յամենայն ի գիրս առաջնոց նախնեացն, թէպէտ բուն իսկ հայ գրչաց արգասիք իցեն, որպէս Եզնկայն, թէպէտ թարգմանութիւնք ի յունէն կամ՝ յասորւոյն, որպիսի ինչ՝ մեծ կէս մասն յայնժամու գրոց մերոց. — յորս կանոնք եւ դարձուածք յունականք՝ գտանին ի սեպհական հայ կանոնս եւ ի դարձուածս հայերէնս շրջեալ:

Զայս օրինակ ծաղկեալ բարգաւաճէր հայերէն դպրութիւն եւ տակաւ զցանկալի գեղ վայելչութեան եւ զզօրութիւն իւր ծաւալեցուցանէր օր ըստ օրէ՝ իբրեւ յիսնամեայ ժամանակաւ, ձգեալ մինչեւ ի կատարած ուրեմն Արշակունեաց պետութեանն: Այլ ապա փոփոխումն իմն մեծ զհասարակածաւ հինգերորդ դարու եկեալ մտանէր ի լեզու անդր հայ մատենագրութեան. որոյ առաջնորդ կացին Երկրորդ Թարգմանիչք մեր, որք հարեալք ի սէր յոյն դպրութեան՝ ձեռն ի գործ արարին նմանեցուցանել զհայերէն բարբառ՝ յունին, որ արդարեւ բռնազբօսութիւն իմն էր, ասիացի լեզուին՝ գալ ի նոյն օտարոտի կերպարանս. մինչեւ այնուհետեւ բիւրուց նորոց հայերէն անուանց ստեղծանել ըստ նոցա յունակերպ օրէնսգրութեանն, եւ որոց չէինն ընտելականք, յընտիր մատենագրական լեզուի անդ, լինել ընտելականս, եւ խափանել բազում՝ գեղեցիկ գեղեցիկ բանից եւ ասացուածոց, նա եւ ըստ մտացն եւս կրել փոփոխումն, եւ կորնչել բնականն զարդուց եւ հարազատ շրջուածոց հայերէն լեզուի: Այսպէս մատնեցաւ յօտարութիւն ցանկալի աւանդ նախնեացն՝ անդէն յառաջնում՝ դարու անդ մատենագրութեան. եւ ի միում՝ եւ ի նմին դարու կանգնեցան կացին երկու մատենագրութիւնք օտարք ի միմեանց: Սակայն եւ այնպէս բազում՝ ինչ գոյ եւ ի սոցա գրենոյն ուսանել, իբրեւ արանց աշակերտելոց առ ոտս Մեծին Մեսրոպայ եւ ծաղկելոց անդէն իսկ յոսկեղէն դարու հայերէն լեզուին, որք ուրեք ուրեք գիտացին բուն իսկ եւ անխառն յստակութեամբ եւ վայելչութեամբ եւս զհին հայրենական բարբառն ի կիր արկանել:

Պղտորել պղտորեցաւ առաջնով փոփոխմամբս այսուիկ նախաւորն բնածին պարզութիւն հայերէն լեզուի, սակայն այնու զի եւ բուն անխառն բարբառ տակաւին ի միտս կենդանի էր եւ ի բերանս հանապազորդէր, առաջին յաջորդք Երկրորդ Թարգմանչացն եւ ոմանք ի հասակակցաց նոցա մատենագրեցին այնչափ յստակութեամբ, զի յիրաւի է կոչել զժամանակ մատենագրութեան նոցա՝ Դար արծաթի: Այսպէս եղանէր դարն հինգերորդ:

. Յետ միոյ եւ կիսոյ դարու զոգցես առանց մատենագրութեան ի վերայ անցանելոյ, նշանաւոր է դպրոցն Սիւնեաց յերկրորդ կիսոյ եւթներորդ դարուն մինչեւ ցառաջին կէս ութերորդին, որ արծարծեաց միւսանգամ սակաւիկ մի զոգի մատենագրութեան՝ յանկածութեան անդ լեզուին. եւ այսպէս սկսանէր Դարն պղնձի, որ տեւեաց բաւեաց մինչեւ ի դարն երկոտասաներորդ:

Ի չորեքտասաներորդ դարու անդ միւսանգամ ապականեալ եղծաւ հայերէն բարբառ, նա եւ զյետին իսկ աւերն կրեաց Երկրորդ փոփոխմամբն ընդ որով անկանէր ի ձեռն վանականաց ոմանց որ Միաբանիչքն կոչէին: Սոցա փոյթ եղեւ կերպարանել զհայերէն լեզու ըստ նմանութեան ձեւոց լատինական բարբառոյն. եւ այնպէս ի կրկին նորոգութենէ անտի ելանէր բարբառ նորանշան խուժադուժ, եւ բազում մատեանք մատենագրեցան նովաւ ընդ դարս քանի մի: Այլ այն երկրորդ փոփոխումն ոչինչ կարի վնասեաց լեզուին իբրեւ զառաջին փոփոխումն, այնու զի եւ կարաց իսկ ոչ հաճել զմիտս բովանդակ ազգին, եւ ի բազում մատենագրաց ժամանակին խոտեալ ի բաց մերժեցաւ:

Զժամանակ մատենագրութեանս յիրաւի է մեզ կոչել Դար երկաթի, որ ձգեցաւ մինչեւ ի դարն ութեւտասներորդ, յորում ժամանակի հակառակ յետին փոփոխմանս այսմիկ ելանէր դպրոցն Մեծին Մխիթարայ, սրբել ի բաց զեղծագործ ապականութիւնն որ ապաքէն զօրացեալ էր առ բազումս, առեալ գործի ի ձեռն զհնոցն մատենագրութիւնս՝ ի հինգերորդ դարէ մինչեւ ցերեքտասաներորդն: Իբրեւ այն գործ նորոգութեան յաջողեալ ի գլուխ ելանէր ի սակաւ ժամանակի, ապա ի տակաւ երեւել ընտիր ընտիր մատենից եւ թարգմանութեանց առաջնոցն նախնեացն՝ ընդ նմին եւ մեծամեծ խտիր այլակերպութեանն որ ընդ սոսա եւ ընդ միջին դարն ի միջի կայ, յայտ եկեալ երեւէր՝ հանդերձ ազգի ազգի առանձինն կերպարանօքն եւ պատշաճիւքն լեզուին, որ ցայն վայր ի ծածուկ իմն ի մատենագրութեան անդ մթերեալ կային: Մանրախոյզ քննութիւնք հանապազորդեալք չելանէին ի դերեւ, մինչեւ ի սակաւ ամս՝ զկիսով ուրեմն իննեւտասներորդ դարու՝ յաջողէր ընտրել հաւաստեաւ զհարազատ հայերէն լեզու ի միւսմէն որ ի բազում ժամանակաց հետէ անկեալ էր ի բուն վայելչութենէ անտի եւ օտարոտի տարերբք խառնեալ եւ պղտորեալ: — Այսպէս եւ եկաց յետ հազարամեայ ժամանակաց միւսանգամ անխառն եւ հարազատ բարբառ հնոց Հայաստանեայցն՝ լինել կանոն եւ օրինակ այժմու դպրոցաց:

Զմատենագրութիւն կամ զթարգմանութիւնս ոսկեղէն դարուն մարթ է ի չորս իմն Դասս որոշել, վասն իրիք իրիք առանձինն պատշաճիցն իւրաքանչիւր, այլ ոչ մի քան զմի խոնարհագոյն համարեալ աստիճանաւ պատուոյ կամ ազնուութեան: Զառաջին դասն ի դէպ է մեզ յԵզնկայ անուն կոչել, զերկրորդն՝ ի Կիւրղի, զերրորդն Ագաթանգեղեայ յորջորջել եւ զչորրորդն՝ Եփրեմի:

Համառօտ առանձինն նկարագիր միոյ միոյ ի չորից դասուցն այս ինչ է:

Առաջին դասն՝ կանոնաւոր քան զայլսն ամենեսին եւ պարզագոյն քան զերկրորդն եւ քան զերրորդ, այլ զարդարուն եւ ճարտար յոյժ ի շրջուածս:

Երկրորդն քան զառաջինն յաճախագոյն է ի զարդս եւ յաւելադրութիւնս, այլ ցանկ մեղմական իմն վայելչութիւն եւ ամոքախառն քաղցրութիւն նկարագիր է նորա:

Երրորդն նշանաւոր է կրկնաւորօքն եւ աւելադրութեամբք եւ պերճ իմն զարդուց յաճախութեամբ, այլ ոչ ինչ կարի կանոնաւոր. մինչեւ բազում՛ ուրեք թուել այնպէս՝ թէ ընթերցանելեացն թողուցու յանձնէ իսկ զմիտս բանիցն իմանալ:

Չորրորդն պարզագոյն քան զայլսն ամենեսին, բազում՛ անգամ՛ եւ անպաճոյճ իսկ, եւ այլ երբեք զարդասէր յոյժ. սա եւ ի բնական ասացուածս անդ գտանի յայլոցն յամենեցունց բազում՛ իւիք ընդհատ եւ այլակերպ:

Աստստին իսկ տեսանի յայտնապէս եթէ ի չորեցունց դասուց աստի պատշաճագոյն եւ դիպողագոյն քան զայլսն՝ առաջին դասն ընծայեցուցանէ ոճ եւ օրէնս մատենագրութեան, որ եւ զամենայն իսկ ազգս մարդկեղէնն խօսից եւ խորհրդոց կարող է լուսաւոր եւ հզօր եւ վայելուչ օրինակաւ յանդիման կացուցանել, որպէս եւ ոգի մատենագրութեան այժմու ժամանակիս զնոյն պահանջէ յայնցանէ որ կամիցին մատենագրել: Եւ այս իսկ են պատճառք՝ ոյր վասն յառաջին դասուէ աստի առնեմք սկիզբն ընթերցուածոցս:

Զառաջին զայս մասն զհանգամանաց եւ զբաժանմանց Հայերէն լեզուի եւ առանձինն զՈսկի դարուն ցայս վայր առ տեղեկագոյնս ուղղեալ, յետ այսորիկ յառաջ մատուցեալ զմանր մանր ինչ սեպհականութիւնս իւրաքանչիւր դասու յանձնիւր գլուխս պատշաճեալ աւանդեսցուք աշակերտելոցն յընտանի բարբառ նոցին:

Digitized by Google

Digitized by Google

ԱՌԱՋԻՆ ԴԱՍ

Գրաբար Հայերէն լեզուի նախնական ընտիր եւ գեղեցիկ գրուածները կամ Ոսկի դարու մատենագրութիւնը՝ խօսքի կազմութեան եղանակին կողմանէ Չորս դաս կը բաժնենք։ Հոս խօսելիքնիս՝ միայն առաջին դասին վրայ է։

Այս առաջին դասին տակ կ'երթան Սուրբ Գրոց թարգմանութեան մեծ մասը, Եզնիկ, Ոսկեբերանի Մատթէի աւետարանին եւ Պօղոսի թղթերէն շատերուն եւ Եսայեայ մեկնութիւնները, Սեբերիանոսի ճառերը, Կիւրղի Աղեքսանդրացւոյ անուամբ ծանօթացած մեկնութիւնները, Եւսեբիոսի ժամանակագրութիւնը եւ ուրիշ գրուածներ։ Ասոնց ամենուն լեզուն նոյն կարգի ըլլալով եւ ուրիշներէն զանազան նկատմամբ տարբեր, մի եւ նոյն դասին մէջ կը բովանդակենք։ Թէեւ ասոնք ալ իրարմէ՝ աւելի պակաս տարբերութիւններ ալ ունենան, մանաւանդ անով՝ որ ոմանք աւելի պարզ ու բնական են, եւ ոմանք՝ աւելի զարդարուն ու արուեստաւոր։ Այս նոյնութեան գլխաւոր նկարագիրներն են՝ Կանոնաւորութիւն, Պարզութիւն, Պէսպիսութիւն, գեղեցիկ Դասաւորութիւն եւ այլն։ Աս նկարագիրներուն վրայ հոս համառօտիւ կը խօսինք, որով միանգամայն գրքիս ծանօթութեանցը մէջ դրուած մեկնութիւններն ու բացատրութիւնները դիւրաւ կը հասկըցուին։

Ա. Կանոնաւորութիւնը ըսելով կ'իմանանք խօսքին ամէն կերպով քերականական կանոնաց համաձայն ըլլալը, թէ ընդհանուր քերականութեան՝ որ գրեթէ կը նոյնանայ տրամաբանութեան հետ, եւ թէ մասնական քերականութեան՝ որ իւրաքանչիւր լեզու իւր յատուկն ունի։ Արդ նոյն կանոնաւորութիւնը սովորաբար այն աստիճանի պահուած է այս դասի մատենագիրներուն մէջ, որ իրենց գրուածքներէն հայերէն լեզուին վրայ դատաստան ընել ուզողը՝ պէտք է որ չէ թէ միայն հին կանոնաւոր (յոյն եւ լատին) լեզուներուն, այլ ըստ իմիք նոյն իսկ ճիշդ քերականական կանոններու վրայ ձեւուած նոր լեզուաց կարգը դասէ։ Այս ըսածնիս որ գլխաւորաբար ամենապարզ գրուածոց կը պատշաճի ամենայն ճշդութեամբ, կրնանք քիչ մը չափաւորութեամբ հաստատել զարգարուն եւ վայելուչ կերպով կամ ազատօրէն գրուածներուն համար ալ։ Իսկ երբ որ մէկալ դասերուն եւ առանձինն երրորդին (Ագաթանգեղոս, Բուզանդ, Մակաբայեցիք եւայլն) հետ համեմատուին, իրօք բոլորովին կանոնաւոր պէտք են համարուիլ՝ այս վերջիններուն վրայ յաճախ տեսնուած ազատութեանց եւ անկանոնութեանց քով։

Ստոյգ է՝ առաջիններուն մէջ ալ աստին անդին անկանոնութեանց նաեւ խրթնութեանց կը հանդիպինք. բայց թէ որ ասոնց մէկ մասը՝ ձեռագիրներու յաճախ աղաւաղութեանց, մէկ մասն ալ թարգմանութեանց յոյն սկզբնագիրներուն իրարմէ տարբերութեան տանք, քիչ բան կը մնայ անկանոն. որոնց մէկ պատճառն ալ թերեւս կրնայ համարուիլ՝ ժամանակին գաղափարներուն՝ մեր գաղափարներէն տարբեր ըլլալը։

Բ. Պարզութիւն կամ խօսելու բնական կերպ՝ որ կանոնաւորութեան հետ զոյգ կ'ընթանայ, առաջին դասու գրուածներուն գլխաւոր նկարագիրներէն է, որ եթէ ամենայն ճշդութեամբ առնուի՝ միայն Սուրբ Գրոց թարգմանութեան մէկ մասին կրնայ պատշաճիլ. վասն զի մեր հին մատենագրութեանց ուրիշ մեծագոյն մասը՝ վայելուչ պարզութեան ու բնականութեան հետ՝ ունի նաեւ ընտիր առատութիւն եւ գեղեցիկ գեղեցիկ զարդեր. ուստի եւ այս ետքիններուն պարզութիւնը՝ միայն համեմատական կը մնայ, այս ինքն՝ միւս դասերուն հետ բաղդատուելով է որ իրենք պարզ կը համարուին։

Իրօք ալ՝ առատութեան կամ ճոխութեան վրայ խօսելով, (որ մեծաւ մասամբ Աւելադրութեան ձեւն է, եւ որուն շատ տեղ մտադիր ըրած ենք ծանօթութիւններով,) մեծ տարբերութիւն կայ այս եւ միւս դասերուն մէջ։ Բայց անկէ՝ որ այս առաջին դասուն սեպհական չեն կամ ցանցառ կը հանդիպին՝ մէկալներուն սովորական շատ մը ճոխ կերպերը, այլ եւ ոչ երբեք անոնց պէս վրայէ վրայ կը դիզեն այնպիսի աւելադրութիւններ որ ամենեւին իմաստ մը չաւելցընեն, կամ գէթ խօսքը սաստիկ եւ ազդու ընելու չծառայեն. միանգամայն ալ գործածածնին դիտեն կերպով մը մեղմել ու բարեխառնել։ Ասով ճապաղ ընդարձակութենէ եւ խրթնութենէ հաւասարակօրէն ազատ կը մնան։

Digitized by Google

Գ. Բայց աւելի զատիչ նկարագիր մըն է՝ այն որ ծանօթութեանց մէջ խիստ ստէպ նշանակած ենք Պէսպիսութիւն կամ զանազանութիւն եւ երբեմն նաեւ Նոյնանշան անուամբ, որն որ առանձինն այս դասու մատենագրաց սիրական ձեւն է։ Սոյն ձեւն անոր վրայ կը կայանայ՝ որ խօսքին մէջ մի եւ նոյն բառն երկու երեք անգամ բանեցընելու տեղ՝ այլեւայլ նոյնանշան կամ նմանանշան բառերով կը փոխանակեն։ Այս Պէսպիսութեան ձեւին ներեալ են նաեւ ըստ ինքեան անգործածական բառեր. այնպէս որ մինակ գործածելու անսովոր, գուցէ նաեւ խորթ համարուած բառ մը՝ կը տեսնենք այս ձեւին սիրոյն համար իւր նոյնանշանին զոյգ դրուած։

Նոյն պէսպիսութիւնը բազմաթիւ կերպեր ունի, ոչ միայն նոյնանշան բառերու փոփոխութեամբ, այլ նաեւ բայի ժամանակներուն, հոլովներուն, խօսքի շարքին կամ դասաւորութեան փոփոխմանց վրայ, եւ այլն։ Եւ թէպէտ երբեմն (յունարէն) սկզբնագիրներուն մէջ ալ այս պէսպիսութիւնը գտնուի, սակայն անհամեմատ աւելի յաճախ է հայ թարգմանութեանց մէջ, որով սկզբնագրին սովորական կերպով ըսածը՝ զարդարուն ու խաղացկուն ձեւաւոր խօսք մը կը դառնայ։

Դ. Գլխաւոր նկարագիրներէն մէկն է դարձեալ այս դասի գրուածոց Խօսքի շարքը կամ Դասաւորութիւնը, որուն մեծապէս փոյթ տարած են մատենագիրները։ Երկու կարգ կրնանք բաժնել դասաւորութեան գեղեցկութիւնը՝ որով գրաբարին սովորական կերպէն դուրս կ'ելլէ. այն կերպէն, կ'ըսենք, որն որ սովորաբար հաստատուն պահուած է Ս. Գրոց թարգմանութեան պարզ մասերուն մէջ, եւ որ հասարակօրէն յունին համաձայն կ'ընթանայ։ Այս երկու կերպերէն մէկն է՝ ընտանեկան լեզուի համեմատ շարքը, մէկալը՝ շրջունն ու արուեստականը։ Խօսքի մասերն ընտանեկան կերպով դասաւորուած՝ շատ քաղցր ու ախորժական կը հնչէ. օրինակի համար, ստացական ածականն իւր գոյականին եւ յատկացուցիչը յատկացելոյն նախադաս. բայերը պարբերութեան վերջը թողուլ՝ բաղադրեալ ժամանակներուն էական բայն անցեալէն յառաջ դնել, եւ այլն։

Իսկ Շրջուն եւ արուեստական դասաւորութեան առջեւն ընդարձակ դաշտ մը կը բացուի, որուն զանազան տեսակները մէկիկ մէկիկ բացատրելու համար երկայն պէտք կ'ըլլար գրել։ Քանի մը գլխաւորներն են՝ մանր մանր բառերու դիրքը (ինչպէս են ինչ, ոք, ուրեք, երբեք, որ ինչ, որ ոք, ոչ ոք, ոչ ինչ եւ ասոնց նմանները.) այլեւայլ խնդիրներու շարքը՝ թէ իրարու համեմատութեամբ եւ թէ՛ անուն բայիին եւ բային համեմատութեամբ. բաղադրեալ բայերու մասանցն՝ ուրիշ բառերու միջամտութեամբ իրարմէ բաժնուիլը. Նախդիրներու եւ իրենց աներեւոյթ խնդրոյն իրարմէ հեռու դասուիլը. յարաբերելոյն եւ իրեն հետ կապակցութիւն ունեցող բային՝ յարաբերականին ու անոր զուգընթաց բառերուն միջամտութեամբը մէկը մէկալէն զատուիլը:

Այս գեղեցիկ ճարտար դասաւորութիւնը, որուն շատ անգամ ծանօթութեանց ընթացքին մէջ մտադիր ըրած ենք, առաջին դասուն գրուածոց մէկ գլխաւոր վայելչութիւնը կը կացուցանէ: Ասկէ զուրկ չեն մէկալ դասերն ալ, մանաւանդ երկրորդն ու երրորդը. բայց այս նկատմամբ իրենց մտադրութիւնը խիստ նուազ է:

Ե. Վերջապէս բաց ի անթիւ անհամար զարդերէն ու ոճերէն, — որոնց գլխաւորներն են բաղադրեալ բայերը եւ զորոնք չորս դասերն ալ առ հասարակ կը բանեցընեն, թէեւ ոմն աւելի ոմն պակաս, — այս դասն ունի իւր յատուկ մանր մանր զարդերը, ոճերն ու բառերը, որոնք մէկալ դասերն այնչափ շատ չեն բանեցըներ. ինչպէս նաեւ ունին անոնք ալ այնպիսի յատկութիւններ՝ որոնք այս դասին ընտանի չեն:

Դարձեալ ասոնք խիստ ստէպ կը գործածեն ստորադասական եղանակը, հասարակօրէն հարցական ու թէական խօսքերու մէջ, եւ երբեմն նաեւ զուտ սահմանականի կամ ապառնւոյ տեղ:

Ասկէ զատ՝ բայի քով իրենց բացասական մասնիկն աւելի չ է՝ քան թէ ոչ. այնպէս որ երկրորդը սովորաբար կը գործածեն կամ կրկնուած առենը, կամ խօսքին երկրորդ մասին սկիզբը՝ Ե—էն ետքը, կամ բայէն բաժնելով, եւ կամ ուրիշ մէկ մանր բառի հետ, ինչպէս ոք, ինչ, ուրեք, եւ այլն: Միայն Ս. Գրոց պարզ կտորներուն մէջ աւելի սովորական է ոչ:

Խօսքերնիս կնքենք ըսելով որ կան ուրիշ բազմաթիւ յատկութիւններ ալ, որոնք վերացեալ կերպով իբրեւ կանոն աւանդելը դժուարին է, եւ միայն շատ ու մտադիր կարդալով կրնայ մարդ տեսնել:

Այս քերականական ձեւերուն եւ Պէսպիսութեան ձեւոյն վրայ ըստ բաւականի մանրամասն տեղեկութիւն եւ օրինակներ աւանդուած են վերոյիշեալ Քերականութեան մէջ, երես 469 — 476:

Այսչափ առհասարակ խօսելէն ետքը՝ անցնինք համառօտիւ դիտենք այն գրուածներն, որոնցմէ քաղած ենք հատուածները։

Եզնկայ Կողբացւոյ Ընդդէմ Աղանդոց գիրքը, որ իբր հայերէն լեզուի բովանդակ գեղեցկութեանցն ու յատկութեանց գանձ, ամենայն նկատմամբ օրինակ է հայկաբանութեան կիրթ ճաշակի։ Թէպէտ եւ պզտիկ հատոր մըն է բոլոր գրուածքը, բայց բազմահատոր մատեաններէ աւելի արդիւնք ունի հայկական գրագիտութեան մէջ, որովհետեւ կարծես թէ Մատենագիրն ալ ուրիշ ամէն իր ժամանակակիցներէն աւելի փոյթ տարած է իւր գրութիւնն ամէն կերպով կատարեալ ընելու։ — Հաւանական է որ այս առաջին դասուն վերաբերեալ թարգմանութեանց մէկ մեծ մասն Եզնկայ ճարտար ու բազմարդիւն գրչէն ելած ըլլայ. ինչու որ Ս. Մեսրոպայ եւ Սահակայ գործակից աշակերտներէն, որով եւ գլխաւոր թարգմանիչներէն մէկն է, որուն կը վկայեն թէ՛ ժամանակակից եւ իբր ժամանակակից պատմագիրներ, եւ թէ՛ ոճին նոյնութիւնը։

Յովհաննու Ոսկեբերանի՝ ճառք մեկնութեան Մատթէի աւետարանին, Պաւղոսի թղթոց շատերուն եւ Եսայեայ մարգարէութեան: Ասոնց թարգմանութիւնն ամենայն հանգամանօք կատարեալ եւ ընտիր է, ըստ ամենայնի նման Եզնկայ ոճոյն, միայն տեղ տեղ աւելի ազդու եւ զարդարուն. եւ որովհետեւ նոյն ճառերուն մէջ ամէն տեսակ նիւթ առատութեամբ կը գտնուի, եւ մատենագրին ոսկի գրչին մեծ պերճութեամբ ու վայելչութեամբ գրածը՝ թարգմանիչն ալ նոյնպիսի ոսկեղէն գրչով ու ճարտարութեամբ մեզի փոխադրած է, անոր համար մեր գրագիտութեան գանձին ամենէն պատուական մարգարիտներուն կարգն են: Միանգամայն ասոնց յունարէն սկզբնագիրն ալ առջեւնիս ունենալով, անոր համեմատութեամբը դիւրաւ կրնանք իմանալ ու սորվիլ թէ յունական (եւ միջնորդաբար՝ ուրիշ լեզուներու ալ) առանձին յատկութիւններն ու քերականական կազմութիւնները հայերէնի ի՛նչպէս պէտք է դարձընել։ Դարձեալ հայերէնի յատկութեանց խել մը գաղտնիքներն ասով առջեւնիս կը բացուին, բառերու նշանակութիւնը կը ճշդուի, եւ թէ՛ այս նկատմամբ թէ՛ ուրիշ կողմանէ բազմադարեան միջոցի մէջ մուտ գտած սխալները գէթ ըստ մասին կրնան ուղղուիլ։

Սեբերիանոսի Եմեսացւոյ ճառերն ալ ըստ ամենայնի նոյն կերպով թարգմանուած են եւ նոյն վայելչութիւնն ունին, ինչ որ Ոսկեբերանի մեկնութեանց վրայ ըսինք, մանաւանդ թէ երբեմն երբեմն անոնցմէ ալ աւելի զարդարուն են եւ խաղացկուն, գլխաւորաբար նոյնանշաններու պէսպիսութեան կողմանէ, իբր թէ աւելի խնամով ճարտարութեան ցոյց տրուած է։ Միայն որովհետեւ յունարէն սկզբնագիրները մեծաւ մասամբ կորսուած են, դժուար է երբեմն իմանալ եւ ուղղել այն թեթեւ աղաւաղութիւններն ու սխալները՝ որոնք ասդին անդին սպրդած կը համարուին։

Կիւրղի Աղեքսանդրացւոյ Մեկնութիւն Մովսիսի գրոց, Յեսուայ, Դատաւորաց, Թագաւորութեանց եւ այլն։ Ասոր եւ Եզնկայ գրոց մէջ՝ եթէ իմաստից եւ եթէ մանաւանդ բառերու եւ դարձուածներու նկատմամբ այնչափ մեծ է նմանութիւնը, որ կարծենք թէ երկուքը մի եւ նոյն գրչէ ելած են, ինչպէս վերջին ժամանակներս արդէն ստուգուած կը համարուի։ Բայց կրնայ առնուիլ իբր նոր գրիչ բռնող քաջ Հայկաբանի մը երախայրիքն. վասն զի անպակաս են խօսքի թելը կորսնցընել, չփոթ խօսուածքներ ու մթութիւն եւ այլն։ Մեր քաղած կտորները մեծաւ մասամբ այս թերութիւններէն ազատ են։

Եւսեբեայ Կեսարացւոյ Ժամանակագրական կանոնք: Նոյն լեզու եւ վայելչութիւն, այս առանձինն առաւելութիւնն ալ ունենալով՝ որ այլեւայլ յոյն բնագիրներու ոճոյ տարբերութիւնը միակերպ Հայերէնի գիտցեր է դարձընել։ Եւ դարձեալ Ս. Գրքէն դուրս միակ պատմական մատեանն է՝ առաջին դասու լեզուաւ թարգմանուած։ Սակայն եւ այնպէս թարգմանութեան նկատմամբ քիչ մը անմտադրութեան հետքեր կը տեսնուին, որմէ յառաջ կու գայ նաեւ նիւթական թարգմանութիւն։ Զորօրինակ մի եւ նոյն խօսքին մէջ՝ յունական համաձայնութեան թափանցելէն ու առաջին մասը քաջ Հայկաբանութեամբ դարձընելէն ետքը, յաջորդ մասին մէջ՝ յունարէնն անփոփոխ պահելով՝ այնպիսի հոլով կամ ժամանակ մը կը դնէ, որ նախընթաց Հայացուցած մասին չի պատշաճիր։

Աստուածաշնչի մէջէն՝ միայն մէկ քանի կտոր առինք. որոնք նոյն Ս. Գրոց թարգմանութեան՝ աս դասին վերաբերեալ մասերուն ամէնէն զարդարուններն են։

Վկայութիւն Շմաւոնի եւ *Վկայից Արեւելից*՝ յայտնապէս Ասորի գրչի մը հեղինակութիւն է որն որ խօսքի ձեւերէն ալ կը տեսնուի. բայց եւ այնպէս Հայերէն թարգմանութիւնը խիստ ընտիր եւ զարդարուն է, ըստ ամենայնի այս դասուն վերաբերեալ գրուածոց ամէն հանգամանքն ունե-

Digitized by Google

նալով, եւ բոլորովին ազատ ասորերէն լեզուի քանի մը յատկութիւններէն, որ չորրորդ դասուն թարգմանութեանց մէջ բաւական յաճախ են։

Ճշդիւ այս առաջին դասուն վերաբերեալ գրքերէն քաղուած ընելէն ետեւ՝ կ'աւելցընենք այս տպագրութեան մէջ նաեւ անոնցմէ որոնք ըստ մասին առաջիններէն կը տարբերին՝ առանց միւս երեք դասերուն վերաբերելու. եւ վստահ ենք որ առաջին ընթերցուածներուն բնիկ ոճոյն ու յատկութեանցը բաւական ատեն զբաղելէն եւ անով վարժելէն ետքը՝ այս երկրորդ տեսակէն ալ մեծապէս կ'օգտուին յառաջադէմ աշակերտք, եւ ինքնին կարող կ'ըլլան երկու կարգերուս իրարմէ զանազանութիւնն զգալ ու դատել։

Հարկաւոր կը համարինք այստեղ ուսանողաց ծանուցանել՝ թէ հիննախնեաց ընտիր գրութիւններն ընդհանրապէս անհմուտ գրիչներու ձեռքէ օրինակուած ըլլալով, քիչ մատեան կայ՝ որ մեծամեծ սխալներէ եւ խառնակութիւններէ ազատ ըլլայ. թող ըստ կամի եղած այլայլութիւններն ալ՝ որ առաւելապէս ճառընտրաց մէջ կը տեսնուին։

Բայց մեր առած հատուածներուն մէջ՝ այլեւայլ օրինակներն իրարու եւ յոյն սկզբնագրին հետ համեմատելով, իւրաքանչիւր օրինակին աւելի ընտիր երեւցածն ու յունարէնին աւելի համաձայնն ընտրեցինք։

Այն խանգարմանց ըստ մասին դարման մ'ընելու եւ միանգամայն պարտուպատշաճ հաւատարմութիւնը մեր կողմէն պահած ըլլալու համար՝ յայտնապէս աւելորդ սպրդած մասերը (գիր կամ բառ՝) ուղղորդ փակագծիւ [] կ'որոշենք. իսկ պակաս երեւցածը նոտրագրաւ կ'աւելցընենք։

ՀԱՄԱՌՕՏԱԳՐՈՒԹԻՒՆՔ

ած.	ածական
անկ.	անկատար
անց.	անցեալ
գ. գոյ.	գոյական
եր.	երես
ընդուն.	ընդունելութիւն
թրգմ.	թարգմանութիւն
ծ. ծան.	ծանօթութիւն
կտր.	կատարեալ
կրւր.	կրաւորական
հյ.	հայերէն
մկ.	մակբայ
յն. յուն.	յունարէն
շղկ.	շաղկապ
ներգծ.	ներգործական
պրս.	պարսկերէն
սհմ.	սահմանական
ստորգս.	ստորադասական
փխկ.	փոխանակ
քեր.	քերականութիւն

Digitized by Google

Ա. ԵԶՆԻԿ ԿՈՂԲԱՑԻ

ԸՆԴԴԷՄ ԱՂԱՆԴՈՑ

1.

Նկատողութիւն աստուածեղէն քննութեան։

Յորժամ զաներեւութէն եւ զնորին զմշտնջենաւոր զօրութենէն ճառիցէ ոք[1], քանզի մարմնաւոր լեալ է, պարտի զմիտս յստակել եւ զխորհուրդս սրբել, զյոյզս շարժմանց[2] պարզել[3], զի յայն զոր առաջի եդ՝[4] հասանել կարասցէ։ Նա եւ որ ընդ ճառագայթս արեգականն հայել կամիցի, պարտի զպղտորութիւն աչացն՝ զաղտն

---

[1] Յորժամ, եթէ, որ, ուր եւ նման բառերուն բայը շատ վայելուչ է խնդրէն ետքը դնել։ Նոյնպէս ոք, ինչ բառերը բայի խնդրին յետադաս ընել։ Այսպէս այս խօսքիս մէջ, փոխանակ ըսելու՝ Յորժամ ոք ճառիցէ զաներեւութէն։ Նոյնպէս քիչ ետքը՝ *Որ ընդ ճառագայթս արեգականն հայել կամիցի։ — Յորժամ զպատիւ արարչին ոք նոցա մատուցանիցէ. — Նա՝ թէ եւ հայերէն ոք մանր միտ դնիցէ.* փոխանակ՝ Նա եւ հայերէն՝ թէ ոք . . . ։

[2] *Յոյզք շարժմանց,* երկու նոյնանշան գոյական՝ մէկն անփոփոխ սեռական մնալով՝ իբր մէկ բառ կը գործածուին. այսպէս են՝ *Պատիժ պատուհասի. պատուէր հրամանի, սրտմտութիւն բարկութեան,* եւն։ Տես Քեր. եր. 440, ծան. եւ 467։

[3] Մտադրութեան արժանի է գրաբարի Պէսպիսութեան ձեւն, որով՝ միեւնոյն բառն այլեւայլ տեղեր չկրկնելու համար՝ ուրիշ նոյնանշան բառեր կը դրուին. ինչպէս հոս՝ *յստակել, սրբել, պարզել։* Կամ միեւնոյն խօսքը նոյնանշան բառերով այլեւայլ մասերու կը բաժնուի. ինչպէս այստեղ կրնար պարզաբար ըսուիլ՝ Պարտի զմիտս եւ զխորհուրդս եւ զյոյզս պարզել։ Դարձեալ հոս *զմիտս, զխորհուրդս՝* նոյնանշան գոյականներ են. եւ քիչ մ'ետքը՝ — *Հակառակ, ընդդիմակաց՝* նոյնիմաստ ածականներ։ Նոյնպէս՝ *Իւր միայնոյ սեպհականել զկենդանութիւնն. Անձին եւեթ խորել զզօրութիւնն. Ինքեան եւեթ պահել զգիտութիւնն.* ուր նաեւ *իւրին* դիմաց դրուած են *անձին, ինքեան. — միայնոյին՝ եւեթ. — սեպհականելին՝ խորել, պահել։* — Տես Աւելադրութեան եւ Պէսպիսութեան ձեւ՝ Քեր. եր. 466—473։

[4] *Առաջի դնել,* մտքը դնել, յառաջադրել. նպատակ դնել։

Digitized by Google

եւ զբիժն[5] ի բաց պարզել, զի մի[6] մթարքն[7] որ զբբօքն շողայցեն՝[8] արգել հայելոյ ի յստակութիւն լուսոյն լիցին[9]:

Եւ արդ՝ քանզի մի էութիւնն անքնին է եւ անհաս բնութեամբ, առ նորա անքննութիւնն ընծայութիւն[10] անգիտութեան մատուցանելի է[11], եւ առ էութիւն նորին՝ դաւանութիւն գիտութեան եւ ոչ քննութեան: Զի ոչ ոք է առաջին քան զնա, եւ ոչ ոք է յետոյ նման նմա, եւ ոչ ընկեր հաւասար նորին, եւ ոչ էութիւն հակառակ նմա, եւ ոչ գոյութիւն ընդդիմակաց, եւ ոչ բնութիւն հիւթաբեր[12] ի պէտս նորա, եւ ոչ նիւթ ինչ՝ յորմէ առնիցէ զոր առնելոց իցէ. այլ ինքն է պատճառ ամենայնի՝ որ ի լինելն եւ ի գոյանալ եկին[13] ի չգոյէ եւ ի գոյէ:

Քանզի ոչ եթէ[14] կարօտ ինչ ոք իւիք էր, եթէ[15] վասն այնորիկ խնայիցէ՝[16] իւր միայնոյ սեպհականեալ զկենդանութիւնն. եւ ոչ անզօր եւ տկար, եթէ անձին եւեթ խորհիցէ զզօրութիւնն. եւ ոչ նիազ[17] ի գիտութենէ, եթէ ինքեան եւեթ պահիցէ զգիտութիւնն. եւ ոչ կարօտ յիմաստութենէ՝ եթէ յորժամ այլոց բաշխիցէ զիմաստութիւնն իւր, կարծիք ինչ կարօտութեան ի ներքս մտանիցեն։

---

[5] Բիժ, աչքի աղտ, ճպուռ:

[6] Մի արգելական մակբայն իւր բայէն բաժնուած. փոխանակ ըսելու՝ Զի մթարքն որ զբբօքն շողան՝ մի արգել լիցին հայելոյ:

[7] Մթարք, մթութիւն, աղտ:

[8] Որ, ուր, եթէ, յորժամ եւ նման բառերուն բայը վայելուչ է եւ շատ սովորական՝ ստորադասական դնել փոխանակ սհմ. ներկայի: Այսպէս մինչեւ հոս՝ Յորժամ ճառիցէ ոք. Որ հայել կամիցի. Որ զբբօքն շողայցեն: Քեր. եր. 375 եւ 376, 2:

[9] Մէկ բայ կազմող երկու բառերը շատ անգամ իրարմէ կը բաժնուին՝ խնդիրները մէջտեղն առնլով. ինչպէս են՝ արգել լինել, յայտ առնել, ազդ առնել, բուռն հարկանել, յոչինչ համարել, խորտակումն գործել, եւայլն: Այստեղ՝ Զի մի.. արգել հայելոյ ի յստակութիւն լուսոյն լիցին, փխնկ՝ Զի մի արգել լիցին հայելոյ ի յստ . . . :

[10] Ընծայութիւն, ցուցում, առջեւ դնել, առջեւը հանել, դաւանութիւն: — Հոս ընծայութիւն (անգիտութեան) դրուած է իբրեւ նոյնանշան դաւանութիւն (գիտութեան) բառին, ըստ 3 ծանօթութեան:

[11] Էական բայով լի ընդունելութիւն՝ կը նշանակէ արժան է, պարտ է. եւ կրնայ հայցական հոլով խնդիր ալ առնուլ. ինչպէս այս խօսքերուս մէջ հայցականով է՝ ընծայութիւն անգիտութեան մատուցանելի է: — Զնոյն եւ զայլոցն իմանալի է: Քեր. եր. 421, Թ. եւ 422:

[12] Հիւթաբեր, նիւթ տուող, մատակարարող:

[13] Գալ ի լինել եւ ի գոյանալ, ստեղծուիլ:

[14] Ոչ եթէ կարօտ ինչ էր: Փոխանակ պարզապէս ոչ (էր) ըսելու՝ խօսքին սկիզբը կ'ըսուի ոչ եթէ, նաեւ իբր ոչ եթէ: — Մտադրութեան արժանի է նաեւ շրջուն կարգը՝ եթէ կարօտ ինչ ոք իւիք էր. փխնկ՝ Եթէ կարօտ էր իմիք:

[15] Բացասական խօսք մը լրացընող երկրորդ մասը՝ որ սովորաբար զիով կը կապուի, շատ անգամ ալ եթէով կը կապուի. ինչպէս. Զիք ի նոսա երկրաչափք՝ եթէ բաժանեսցեն զսահմանս. երկրաչափ չունին որ սահ-

Եթէ աղբերք մշտաբուղխք, որք ի նորա հրամանէ կարգեցան[18], հանապազ բղխեն եւ ոչ պակասեն, որոց բղխմունքն զայլոց կարօտութիւնս լնուն, եւ ինքեանք ի նմին յորդութեան կան մշտնջենաւորք, ո՞րչափ եւս առաւել այն՝[19] որ նոցա զյորդութիւն բղխմանցն յօրինեաց, որ աղբիւրն է բարութեան, որ զամենայն զոր արար՝ գեղեցիկս արար. այս ինքն՝ զբանաւորս եւ զանբանաւորս, զմտաւորս եւ զանմտաւորս, զխօսունս եւ զանխօսունս, զասունս եւ զանասունս[20]։ Եւ բանաւորաց եւ մտաւորաց՝ յիւրաքանչիւր[21] առաքինութեանց կարգեաց ստանալ

մաններըը բաժնեն։ Այսպէս այստեղի խօսքերը. *Ոչ եթէ կարօտ ինչ.. էր՝ եթէ վասն այնորիկ խնայիցէ. — եւ (ոչ) անզօր եւ տկար՝ եթէ անձին եւեթ խորհիցէ զզօրութիւնն. — եւ ոչ նիազ ի գիտութենէ՝ եթէ ինքեան եւեթ պահիցէ զգիտութիւնն. — եւ ոչ կարօտ յիմաստութենէ՝ եթէ ...* եւայլն։ Քեր. 169 եւ 377, 4։

[16] Գրաբարի սովորականն է՝ ստորադասական անկատար պէտք եղած տեղ ստրդս. ներկայ դնել. *Պատուէր տայր զի մի ոք ի վեր հանցէ.* որ մէկը չյայտնէր. — *Ոչ թողոյր եթէ ոք անօթ ինչ անցուցանիցէ.* անցընէր։ Այսպէս եւս այստեղս՝ *խնայիցէ, խորհիցէ,* եւն. փոխանակ՝ խնայէր, խորէր։ Քեր. եր. 381։

[17] *Նիազ (ի գիտութենէ), կարօտ (յիմաստութենէ),* նոյնանշան են։ Դիտելու է որ կարօտ երեք հոլով խնդիր կրնայ առնուլ՝ տրական, բացառական եւ գործիական։ Քեր. եր. 267։

[18] *Կարգիմ,* սահմանուիլ, որոշուիլ, դրուիլ։

[19] Երբ ցուցական դերանունն որ յարաբերականէն յառաջ է՝ *այն* կը դրուի՝ եւ ոչ *նա*. իսկ եթէ ետքն է՝ *նա* կամ *նոյն* կը դրուի. այսպէս հոս՝ *Այն որ նոցա զյորդութիւն* բղխմանցն յօրինեաց։ *Ընդէր պատժիցեն զայն որ կամօքն չար իցէ: — Որ ինչ անմարմին է՝ նա պարզ բնութիւն է:* Տես Քեր. 341։

[20] *Բանաւոր՝ անբանաւոր, մտաւոր՝ անմտաւոր, խօսուն՝ անխօսուն, ասուն՝ անասուն,* զոյգ զոյգ նոյնանշան բառեր են. մէկը բանաւոր՝ միւսն անբան կը նշանակէ։

[21] *Իւրաքանչիւր* այստեղ ստացական նշանակութիւն ունի. եւ չի ցուցըներ ամէն մէկուն

զբարութիւն[22]. եւ ոչ զգեղեցկութիւն, զի գեղեցկութեանն տուիչ ինքն է, եւ բարութեանն՝ զանձնիշխանութիւնն արար պատճառ։

2.

Թէ չիք ինչ որ բնութեամբ չար իցէ:

Ապա եթէ ինչ յարարածոց՝ որ գեղեցիկ է, այն[1] ի բարւոյ արարչէ կարծիցի ոմանց, (որպէս Յունացն հեթանոսաց եւ արանցն մոգուց եւ հերձուածողաց, որ չար իմն էութիւն հակառակ բարւոյ դնեն, զոր Հիւղն կոչեն, որ թարգմանի նիւթ.) մեր առաջին եւ նախաբարբառ[2] պատասխանի այն է՝ եթէ ի բարերար արարչէն չար ինչ չիք լեալ, եւ չիք ինչ չար՝ որ բնութեամբ չար իցէ. եւ ոչ է արարիչ չարաց իրաց՝ այլ բարեաց։

Եւ արդ զո՞ր ինչ յարարածոցն բարի կարծիցեն[3], կամ զո՞ր[4] չար։ Զի բազում անգամ զոր բարին[5] կար-

---

առաքինութիւններովը, այլ՝ ամէն մէկն իւր առաքինութիւններովը։ Նոյնպէս վարը՝ (2) *իւրաքանչիւր փոփոխմամբ*, ամէն մէկն իւր փոփոխութիւններովը. *Ըստ իւրաքանչիւր բնութեանց*, ամէն մէկն ըստ իւր բնութեանը։ Քեր. եր. 282, ԻԶ։

22. Այսինքն, Այնպէս կարգեաց զի բանաւորքն՝ իւրաքանչիւր ոք յիւրոց առաքինութեանց ստասցի զբարութիւն. բայց ոչ զգեղեցկութիւն . . . ։ Բանականներուն ամէն մէկն իւր սեպհական առաքինութիւններովն զբարութիւն ստանայ։

---

[1] Դերանուն մը խօսքին երկրորդ մասին մէջ կ՚աւելցուի ոյժ եւ բացայայտութիւն տալու համար. *Ի մանկութենէ յոր ելեր՝ ի նմին մնացիս: — Լուսնի չիք իւր լոյս առանձինն:* Քեր. երես 333 Ե։ Այսպէս է վերի խօսքը, փոխանակ ըսելու՝ Եթէ որ ինչ յարարածոց գեղեցիկ է՝ ի բարւոյ արարչէ կարծիցի։

[2] *Նախաբարբառ*, Նախ եւ յառաջ ըսելու (պատասխան)։

[3] Գրաբարի վայելչութիւններէն է՝ հարցական խօսքին բայը սահմ. ներկայի տեղ ստորադասական դնել. *Զո՞ր ինչ բարի կարծիցեն.* փոխանակ՝ Կարծեն։ — *Զիցէ՞ ընթերցեալ ձեր.* փոխանակ՝ Չէ՞ կամ չի՞ք ընթերցեալ։ — *Գիտիցե՞ս արդեւք.* փոխանակ՝ Գիտե՞ս։ Տես Քեր. եր. 378, Դ. 1։

[4] Ուր որ աշխարհաբար յօդով կ՚ըսուի անոնցմէ ո՞րը, գրաբար առանց յօդի կը գործածուի *ո՞ր՝ եւ ո՛չ ո՞րն: Կայ եւ այլ ճանապարհ. ո՞ր իցէ այն.* ո՞րն է ան։ Քեր. 351, ԻԳ։

[5] *Զոր բարին կարծիցեն.* փոխանակ ըսելու՝ Այն զոր բարի կարծիցեն։ — Ընդհանրապէս գիտնալու է որ յարաբերականէն անմիջապէս ետքն եկած բառին վրայ շատ անգամ դիմորոշ յօդ կը դրուի՝ կամ զօրութեամբ իմացուած յարաբերելոյն տեղ, եւ կամ աւելադրութեամբ՝ վայ-

ծիցեն, միայն առանձինն՝ առանց ընկերին խառնութեան՝ վնասակար լինի, յամենեցունց առ հասարակ վկայեալ[6]։ Արեգակն թէ բարի է, եւ[7] առանց օդոյ խառնուածոյ՝ այրիչ եւ ցամաքեցուցիչ է. նոյնպէս եւ լուսին խոնաւական բնութիւն՝ առանց խառնուածոյ ջերմութեան արեգական՝ վնասակար եւ ապականիչ է։ Եւ օդ՝ առանց ցօղոյ խոնաւութեան եւ ջերմութեան վնասակար եւ ապականիչ է. եւ ջուրք զհող երկրի ողողանեն եւ ապականեն. եւ երկիր առանց ջուրց պատառի եւ խորխոլի[8]։ Եւ այսպէս՝ չորեքին բնութիւնքն՝ ուստի աշխարհս կազմեալ եւ[9] կայ, առանձինն՝ ապականիչք են միմեանց, եւ խառնեալ ընդ ընկերին՝ օգտակարք եւ շահաւորք։ Եւ զի այս այսպէս է՝ ամենեցուն յայտնի է որ կամին ուսանել։

Ապա ուրեմն է ինչ զօրութիւն ծածուկ[10], որ զապականիչսն միմեանց խառնուածովք արար օգտակարս իրերաց[11]։ Եւ որ առողջ միտս ունին՝ ոչ զշարժունսն՝ այլ զշարժիչն պարտին փառաւորել, եւ ոչ ընդ արբանեակսն՝ այլ ընդ վարիչն պարտին զարմանալ. եւ ոչ ընդ գնայունսն՝[12] այլ ընդ գնացուցիչն. քանզի եւ նոքին իսկ իւրաքանչիւր[13] փոփոխմամբք յայտ առնեն, եթէ է ոմն՝ որ փոփոխէ զնոսա։ Արեգակն ծագելովն եւ վերանալով եւ ի մուտս դառնալով, եւ լուսին աճմամբ՝ լնլով[14] եւ նուա-

---

ելչութեան համար։ Քեր. երես 297—304։

[6] Երբեմն բային անցեալը խօսքին վերջը ուրոյն նախադասութիւն մը կը ձեւացընէ. այսպէս հոս, փոխանակ ըսելու՝ Որպէս ամենեքին առ հասարակ վկայեն։ Քեր. եր. 429, ԺԱ։

[7] Եւ շաղկապ խօսքի մ'երկրորդ մասին սկիզբը կը գտնուի աւելցուած՝ պէտք չեղած տեղ ալ. տես Քեր. եր. 459։ Բայց երբեմն կրնայ սխալմամբ մնած ըլլալ։

[8] Խորխոլիմ. ճեղքուիլ, չորութենէ բացուիլ։

[9] Այս ինքն՝ կազմեալ է եւ կայ։ Տես ծան. 7։

[10] Է՛ ինչ զօրութիւն ծածուկ. ինչ մասնականն իւր գոյականին նախադաս. (փոխանակ՝ Գո՛յ զօրութիւն ինչ ծածուկ։) Տես Քեր. եր. 275, ԺԲ։

[11] Իրերաց սովորաբար կը գործածուի՝ միմեանց երկու հեղ չկրկնելու համար։ Տես Քեր. երես 282։

[12] Գնայուն, շարժուն, քալող. — Գնացուցիչ, քալցընող. շարժող։

[13] Տես 1, ծան. 21։

[14] Լնուլ (լուսնի), լրանալ. ամբողջանալ։

զելով[15]. եւ այլք եւս յարարածոցն ըստ իւրաքանչիւր բնութեանց շարժելովն եւ դադարելովն: Եւ արդ չէ առողջ մտաց՝ զշարժիչն եւ զփոփոխիչն[16] թողուլ, եւ շարժնոցն եւ փոփոխելեաց պաշտօն տանել եւ երկրպագութիւն մատուցանել. զի որ շարժին եւ փոփոխի[17] չէ էական[18]. այլ կամ լեալ յումեքէ եւ յիմեքէ, եւ կամ հաստեալ[19] ի չգոյէ: Եւ որ էն եւ շարժէ[17] զամենայն՝ ինքն ոչ շարժի եւ ոչ փոփոխի, քանզի էական է եւ անշարժական է:

3.

Թէ չէ պարտ արեգական եւ լուսնի պաշտօն տանել:

Բարիոք է արեգակն եւ գեղեցիկ բնութեամբ, եւ մեզ եւ ամենայն արարածոց որ ի ներքոյ երկնից՝ յօգուտ եւ ի դարման, իբրեւ ճրագ մի ի մեծի տան ի մէջ ձեղուան[1] եւ յատակի լուցեալ՝ առ ի զխաւարն եւ զստուերն զերկուց մեծացն անօթոց ի բաց ի միջոյ փարատելոյ[2]. բայց ինքն եթէ իցէ եւ եթէ չիցէ՝[3] զայն ոչ գիտէ, զի

---

[15] Նուազել, պակսիլ, պըզտիկնալ:

[16] Նախնական ընտիր գրաբարի մէջ իչ մասնիկն է գործածականն եւ ոչ ող. ինչպէս մինչեւ այստեղ ալ տեսանք՝ տուիչ, շարժիչ, վարիչ, ապականիչ, փոփոխիչ, զնացուցիչ, եւ ոչ տուող, շարժող, եւայլն: Բայց ասկէ՝ չէզոք բայ քիչ կայ ող ընդունելութիւն ունեցող. իսկ կրաւորական ամենեւին ոչ: Քեր. եր. 127. 128, եւ 415, 416: — Դարձեալ շատ յաճախ ող դերանուամբ կը ձեւանայ. ինչպէս՝ Որ ուտէն՝ զայն որ ոչն ուտէ՝ մի անզոսնեսցէ. կերողն զչկերողը չնախատէ: Քեր. երես 418, Զ: Տես նաեւ վարը (երես 7): Այնր որ կազմեացն զնոսա. եւ Կարգչին իւրեանց. Զկարգիչն նոցա եւ զյօրինիչ:

[17] Յարաբերականէ ետքը եկող երկու կամ աւելի բառերուն առաջինը միայն յօդ կ՚առնու. ինչպէս հոս՝ Որ շարժին եւ փոփոխի. Որ էն եւ շարժէ զամենայն:

[18] Էական, ինքնակաց, անեղ: — Չէական, եղական, ինքնակաց չեղող:

[19] Հաստել, ստեղծել:

---

[1] Ձեղուն, առաստաղ:

[2] Առ ի, առ նախդիրները շատ հեղ վայելչութեան համար իրենց աներեւոյթ խնդրէն կը բաժնուին: Այսպէս է վերի խօսքը. փոխանակ ըսելու՝ Առ (ի) ի բաց փարատելոյ ի միջոյ զխաւարն: Նոյնն իմացիր վասն, ըստ, յետ եւ ուրիշ նախադրութեանց վրայ ալ: Քեր. եր. 392 եւ 449:

[3] Այսինքն՝ ինքն ոչ գիտէ եթէ իցէ եւ եթէ չիցէ:

Digitized by Google

չէ ի բանաւորաց եւ ի մտաւորաց․ նոյնպէս եւ այլքն յանշնչոցն արարածոց։ Եւ թէ ջուր թէ հուր թէ երկիր թէ օդ, թէ իցեն եւ թէ չիցեն՝ զայն ոչ գիտեն, եւ զսպասաւորութիւնն յոր կարգեցան՝ անդադար մատուցանեն, վարելով այնր որ կազմեացն զնոսա։ Եւ մեք՝ ո՛չ անարգեմք զնոսա եւ ո՛չ պաշտօն մատուցանեմք նոցա․ այլ հայեցեալ ընդ նոսա՝ փառաւորեմք զկարգիչն նոցա եւ զյօրինիչ[4]․ զի մեզ ի պէտս[5] են, եւ կարգչին իւրեանց ի փառս։

Զի՞րդ պաշտիցեմք զարեգակն, որ մերթ կոչի իբրեւ զծառայ առ ի սպաս՝ յոր կարգեցաւ՝ հասանելոյ[6], եւ մերթ երթայ ղօղէ իբրեւ զարհուրեալ, եւ տայ տեղի խաւարին՝ լնուլ[7] զմիջոց ի մեծի տանս․ եւ ընդ ժամանակս ժամանակս[8] ի խաւար դառնայ՝[9] առ ի յանդիմանութիւն եւ յամօթ իւրոցն պաշտօնէից․ յայտ արարեալ եթէ չեմ ես արժանի[10] պաշտաման, այլ այն[11] որ զիս եւ զամենայն տիւ[12] լուսաւոր պահէ, եւ զցայգ ղօղեցուցանէ, եւ երբեք երբեք խաւարեցուցանէ․ եւ իբրեւ խօսուն բերանով անշշունչն[13] բողոքէ՝ եթէ չեմ արժանի պաշտօն առնլոյ՝[14] այլ պաշտօն հարկանելոյ։ Կամ զլուսին՝ որ ամսոյ ամսոյ[15] հիւծանի[16] գրեթէ եւ մեռանի, եւ ապա սկիզբն առնու կենդանանալոյ, զի քեզ զյարութեան օրինակն նկարիցէ։ Կամ զօդ՝ որ մերթ գոչիցէ վարազացեալ՝[17] հրամանաւ, եւ մերթ սարսէ ի գոչելոյն՝[18] սաստիւ։ Եւ կամ զհուր՝ որում եւ զքեզ իսկ երկրորդ արարիչ կազմեաց[19] յօրինիչն, զի յորժամ կամիցիս՝ վառիցես, եւ յորժամ կամիցիս՝ խափուցանիցես[20]։ Կամ զերկիր՝ որ[21] հանապազ բրեմք եւ ցանկ կոխեմք, եւ զաղբ զմեր եւ զանասնոց մերոց[22] ի նա հեղումք։

---

[4] Փոխանակ դնելու՝ Զկարգիչն եւ զյօրինիչ նոցա։

[5] Պէտք, հոս՝ գործածութիւն, կիրառութիւն։

[6] Փոխանակ դնելու՝ Առ ի հասանելոյ ի սպասն յոր կարգեցաւ։ Տես վերը՝ ծան. 2։ — Յատուկ գեղեցիկ դարձուած է՝ յարաբերականն ու անոր յարակից բառերը՝ բուն բային եւ խնդրոյն մէջ առնլով՝ զանոնք իրարմէ բաժնել։ Ինչպէս. Ի կախարդն՝ որ եւ անձին չկարէ օգնել՝ ապաւինեցաւ։ — Այնու զօդոյս՝ զոր միշտ ծծեմք՝ յայտ առնէ։ — Հրեշտակի՝ որ յերկնից իջեալ իցէ՝ նմանեցաւ։ — Նոքն իսկ առակաւ դատաւորին՝ զոր այրին թախանձէր՝ յայտ առնէ։ — Մարդոյ կերպարանօք՝ զոր ըստ իւրում պատկերին արար՝ յայտնէր։

[7] Այսինքն՝ Զի լցէ։

[8] Ընդ ժամանակս ժամանակս, քիչ մը վարը՝ երբեք երբեք, նոյնիմաստ են. երբեմն երբեմն, ժամանակ ժամանակ։

[9] Ի խաւար դառնալ, խաւարիլ։

[10] Յայտ արարեալ եթէ չեմ ես արժանի։ Երբեմն վայելչութեան համար բայն առաջին դէմք կը դրուի, ուրիշի բերնէն խօսելով՝ ուր որ խօսքն երրորդ դէմք կը պահանջէր։ Այսպէս ալ՝ Իբրեւ ետես եթէ մեռանիմ։ Գիտաց թէ ոչ կարեմ ժոյժ ունել։

[11] Տես այն որ․ 1, ծան․ 19։

[12] Զամենայն տիւ. Բոլոր ցորեկը։ Սովորաբար՝ Զտիւն ամենայն։

Եւ այսու ամենայնիւ յայտ է՝ թէ զոր առ աստուածսն[23] ունին, անարգեն շատք եւ անպատուեն[24]։ Նա

---

13. Անշշունչ, անձայն։

14. Պաշտօն առնուլ, պաշտուիլ. պաշտօն հարկանել, պաշտել, ծառայել։ — Որովհետեւ գրաբար բայի աներեւոյթը նոյն է ներգործականի եւ կրաւորականի, (զոր օր. պաշտել, կոչել, բառնալ, լնուլ, որ թէ ներգծ. են եւ թէ կրւր.) իրարմէ զանազանելու համար այլեւայլ բաղադրեալ ձեւեր կան. ինչպէս այստեղ՝ Ոչ պաշտօն առնլոյ՝ (կրւր.) այլ պաշտօն հարկանելոյ. (ներգործ.) կամ նաեւ՝ Ոչ եկն պաշտօն առնուլ՝ այլ պաշտել: Այսպէս կրւր. աներեւութի տեղ՝ Երկրպագութիւն առնուլ, չարչարանս ընդունել, կոխան լինել եւն։ Քեր. եր. 123, ծան։ — Նոյն կերպով նաեւ անկատար ժամանակը կը զանազանուի. Մին մկրտէր (ներգծ.) եւ միւսն կնիք առնոյր (կրւր.)։

15. Ամսոյ ամսոյ, ամէն ամիս. նոյնպէս եւս՝ ամի ամի, աւուր աւուր, ամէն տարի, ամէն օր։

16. Հիւծանիմ, (սովորաբար հիւծիմ.) նուազիլ, մաշիլ։

17. Վարազանամ, գազանանալ։

18. Սարսել (ի գոչելոյն), հոս՝ վախնալով (պոռալէն) դադրիլ։

19 Կազմեմ, հոս՝ ընել։

20. Խափուցանեմ, մարել.

21. Որ փոխանակ զոր՝ ամէն կարգի ընտիր նախնեաց մէջ տեսնուող անկանոնութիւն մըն է։

22. Շատ որոշ կերպով խօսելու ձեւ է՝ նախդրի կրկնութիւնը։

23. Զոր առ աստուածսն ունին. փոխանակ ըսելու՝ Զայնոսիկ՝ զոր առ աստուածս ունին։ Միտ դնելու է որ Ունիմ բայն առ նախդրիւ եւ յոգնակի խնդրով կը նշանակէ՝ համարիլ, (բանի մը) տեղ դնել. ինչպէս՝ առ աստուածս, առ իմաստունս, առ սուրբս, առ իրաւագէտս. առ աւագս, առ մեծարգիս, առ մեծս ունել (զոք), որոնք յոգնակի կը դրուին, թէեւ եզակի բառի վրայ վրուցուին։ Քեր. 226, Ե։

24. Նախադասութեան մը մէջ եթէ երկու բայ մէկ անուն բայի ունենան, կրնայ անուն բային

եւ դողումն եւ սոսկումն ունի[25] զարարածսն, յորժամ զպատիւ արարչին ոք նոցա մատուցանիցէ· եւ յայտ առնէ երկիր շարժելովն, եւ լուսաւորքն խաւարելովն, եւ օդքն գժդմելովն[26] եւ քստմնելով[27], եւ ծով սաստկութեամբ ալեացն սպառնալեօք[28]։ Զի թէ ոչ սաստ արարչին նահանջէր[29] զնոսա, մի մի ի նոցանէն բաւական էր զամենեսին սատակել՝ առ ի խնդրելոյ զվրէժ անարգանաց հասարակաց արարչին։

4.

Թէ ուստի՛ աշխարհս կազմեալ կայ։

Աւասիկ իբրեւ զկառս իմն լծեալ ի չորից երիվարաց զաշխարհս տեսանեմք, ի ջերմութենէ, ի ցրտութենէ, ի ցամաքութենէ եւ ի խոնաւութենէ· եւ զօրութիւն իմն ծածուկ կառավար, որ զչորս կազեցողսն[1] ընդ միմեանս՝ ի հաշտութեան եւ ի հաւանութեան[2] պահեալ նուաճէ[ր]։ Ամենայն կառք ի համազգեաց[3] երիվարաց լծին, բայց միայն[4] յայսց կառաց՝ որ ի չհամազգեաց լծեալ են։ Եւ որ ի համազգեացն լծեալ են՝ երբեմն սայթաքին[5] երբեմն օձտեն[6], եւ ի տագնապի զկառավարն եւ զանձինս կացուցանեն[7], եւ երբեմն խորտակումն իսկ[8] կառացն գործեն[9], եւ յորժամ ողջ կառքն իցեն, եւ ողջ՝ կառավարն, եւ վարժ՝

երկու բայերուն մէջ դրուիլ· այսպէս է վերի խօսքը, փոխանակ ըսելու՝ Շատք անարգեն եւ անպատուեն։

[25] Դողումն եւ սոսկումն, ահ ու դող։

[26] Գժդմիմ կամ զժդմնիմ, նեղսրտիլ խոժոռիլ։

[27] Քստմնիմ, փուշ փուշ ըլլալ, շատ վախնալ։

[28] Սաստկութեամբ ալեացն սպառնալեօք, այս ինքն՝ սպառնալով սաստկութեամբ ալեացն։

[29] Նահանջեմ, ետ կեցընել։

---

[1] Կազեցող, կռուող։

[2] Հաշտութիւն, հաւանութիւն նոյնանշան են։

[3] Համազգի, նոյնատեսակ — Չհամազգի, այլատեսակ։

[4] Միայն աւելադրութիւն է։

[5] Սայթաքիմ, սահիլ, գայթել։

[6] Օձտեմ, շեղիլ, դուրս ելլել։

[7] Ի տագնապի կացուցանել, վտանգի մէջ ձգել։ — Շրջման ձեւով երկուքի բաժնուած է բաղադրեալ բայը, փոխանակ՝ Զկառավարն եւ զանձինս ի տագնապի կացուցանեն։

[8] Յետադաս իսկ, նաեւ, ալ, մինչեւ անգամ։ Քեր. 160։

[9] Խորտակումն գործել, կոտրել, ջարդել· վայելչութեան համար բաժնուած։

Digitized by Google

երիվարքն[10], ուշ եդեալ[11] ի հանդէպ երեսացն եւեթ արշաւին։ Եւ այս կառք զարմանալիք ի հակառակ եւ յաննման երիվարաց լծեալ եւ ծածուկ ձեռամբ ուղղեալք, ոչ ի մի միայն կողմն ի հանդէպ երեսացն եւեթ արշաւին, այլ յամենայն կողմանս վարգին, եւ ընդ հանուր արշաւին, եւ ընդ բնաւ սլանան[12], եւ ամենայնի բաւական են։ Յորժամ ընդ արեւելս ընթանան, չէ ինչ արգել՝ թէ ընդ արեւմուտս ոչ արշաւիցեն, եւ յորժամ ընդ հիւսիսի վարգին, չէ ինչ արգել՝[13] թէ ընդ հարաւ ոչ սուրայցեն[14]. զի ձեռն կառավարին բաւական է յամենայն կողմանս դիմեցուցանել, եւ ընդ չորս անկիւնս տիեզերաց արշաւեցուցանել։

5.

Անձնիշխանութիւն մարդոյ։

Մարդոյ առեալ զանձնիշխանութիւն, ո՛ւմ կամի՝ ծառայանայ. ո՛չ ի հարկէ բնութեան բռնադատեալ, ո՛չ ի զօրութենէն՝ որ նմա վասն լաւութեանց շնորհեցաւ՝ կասեալ,[1] այլ ի հնազանդութենէ միայն շահի զօգուտն, եւ յանհնազանդութենէ՝ զվնաս. եւ զայն ոչ եթէ առ եղեռանէ[2] ինչ[3] լեալ ասեմք մարդոյն, այլ վասն լաւութեանց։ Զի եթէ իբրեւ զմի ինչ յայլոցն բնութեանց լեալ էր՝ որ[4] ի հարկէն[5] ծառայեն Աստուծոյ, ապա[6] եւ վարձս ընդ կամակարութեանն[7] առնլոյ չէր արժանի այլ իբրեւ գործի մի էր արարչին, զոր թէպէտ ի չար վարէր[9] եւ թէպէտ ի բարի, ոչ պարսաւանք ինչ էին նմա եւ ոչ գովութիւնք, այլ պատճառ այն էր՝ որ զնա այնպէսն վարէր· նա եւ ոչ զլաւ ինչ գիտէր այնուհետեւ մարդն, քանզի չէր հմուտ այլ իմիք, բայց այնմ եւեթ յոր պատշաճեալն էր[10]։ Այլ Աստուած այնպէս պատուել զմարդն կամեցաւ, զի առ լաւութեանցն խելամուտ լինելոյ՝ զանձնիշխանութիւնն պարգեւեաց նմա, որով կարող իցէ առնել զինչ եւ կամեսցի, եւ զանձնիշխանութիւն նորա ի լաւն խրատէ դարձուցանել։

---

[10] Սովորական դարձուած է, փոխանակ՝ Յորժամ կառքն եւ կառավարն ողջ իցեն, եւ երիվարքն վարժ (իցեն)։

[11] *Ուշ դնել*, միտ դնել, ետեւէ ըլլալ, ջանալ։

[12] Երեք նոյնիմաստ նախադասութիւն՝ բառերու պէսպիսութեամբ. *Յամենայն կողմանս վարգին. — ընդ հանուր արշաւին. — ընդ բնաւ սլանան.* ամէն դի, ամէն տեղ կ'արշաւեն։

[13] *Չէ ինչ արգել*, չկայ արգելք մը։

[14] Չորս նոյնանշան բայ՝ միեւնոյնը չկրկնելու համար. *Ընդ արեւելս ընթանալ. — ընդ արեւմուտս արշաւել. — ընդ հիւսիսի վարգել. — ընդ հարաւ սուրալ։* Նոյնպէս վարը ներգործական՝ *Յամենայն կողմանս դիմեցուցանել. — ընդ չորս անկիւնս արշաւեցուցանել։*

[1] *Կասիլ*, ետ կենալ քաշուիլ, արգելուիլ։

[2] *Առ* բացառական խնդրով կը նշանակէ համար. ինչպէս՝ *Առ եղեռանէ*, վնասու համար։ — *Առ ականէ*, ակնածութեան համար։ — *Առ օրինակէ. Առ զարդուէ. Առ յիշատակէ։* Քեր. 145. տես նաեւ եր. 133։

[3] Թէական, բացասական եւ հարցական խօսքի մէջ յետադաս *ինչ* կ'աւելցուի զարդու-

Որպէս հայր ոք յորժամ զորդի իւր խրատիցէ՝ որ կարող իցէ ուսումն ինչ ուսանել, չծուլալ[11] յուսմանէն, այլ յառաջադէմ լինել ի լաւն ստիպէ· վասն զի գիտէ եթէ կարող է յառաջադէմ լինել, պահանջէ զուսումն յոր աւանդեցաւ[12]։ Նոյնպէս եւ զԱստուծոյ պարտ է իմանալ, եթէ յօժարեցուցանէ զմարդն անսալ հրամանաց նորա· բայց զկամակար իշխանութիւնն[13] ոչ հանէ ի նմանէ[14], որով կարողն է անսալ եւ չանսալ հրամանացն.

համար. որ շատ սովորական է գրաբարի։ Քեր. 277։

4· **Օրինակն**՝ *զոր*։

5· *Որ յարաբերականին* պատճառաւ *ն* աւելցած, փոխանակ **Որ** ի հարկէ ծառայեն։

6· *Եթէ* թէականին յաջորդող խօսքը շատ անգամ *ապա*, *ապաքէն* կամ յետադաս *արդեւք* բառով կը կապուի. *Եթէ գիտէիք՝ ապա ուրախ լեալ էր ձեր*։ Քեր. 172. ծան։

7· *Կամակարութիւն*, յօժարութիւն, բարի կամք։ — Գին, հատուցում, վարձք, եւն՝ *ընդ* նախադրութեամբ սեռական խնդիր կ՚առնուն, ինչպէս հոս՝ *վարձս ընդ կամակարութեանն առնուլ*։

8· *Թէպէտ* ... *թէպէտ*, այսպէս կրկնուած՝ կը նշանակէ, թէ .. եւ թէ։ Քեր. 174 եւ 373, ծան։ Նոյն է *եւ* ... *եւ*. կամ *եթէ* ... *եթէ*։

9· *Վարիմ* (*ի չար*, *ի բարի*), (աղէկի, գէշի) գործածել։

10· *Պատշաճեալ էր*, յարմարցուած էր։

11· *Ծուլալ* (*յուսմանէն*), ուսման մէջ ծուլութիւն ընել։

12· *Աւանդել* (*յինչ*), տալ, տրուիլ։

13· *Կամակար իշխանութիւն*, անձնիշխանութիւն, ինքնիշխան կամք։

14· *Հանել* (*ինչ յումեքէ*), առնուլ, յափշտակել։

Digitized by Google

այլ խրատէ եւ յօժարեցուցանէ զմարդն, զի լաւութեանցն ցանկացող լիցի[15], որովք արժանաւոր մեծաց պարգեւաց լինիցի, եթէ անսայցէ Աստուծոյ. այլ զի եւ չանսալոյն իշխանութիւն ունիցի: Քանզի ոչ եթէ վայրապար ինչ կամէր[16] Աստուած զայնպիսի պարգեւս տալ՝ որ յաւիտենական անեղծութիւնն[17] է. զի վայրապար իսկ էր այնպիսւոյն տալ՝ որ ոչ ունէր իշխանութիւն երկոցունց, անսալոյ այնմ զոր Աստուածն կամէր, եւ չանսալոյ այնմ զոր նայն չախորժէր[18]: Բայց իրաւամբք այն է՝[19] յորժամ արժանի ըստ որոց գործեացն ոք ինչ առնուցու[20]:

Եւ արդ զի՞րդ երեւէր ընտրութիւն[21] գործոցն, եթէ ոչ ունէր մարդն իշխանութիւն երկոցունց, և՛ անսալոյն և՛ չանսալոյն: Եւ արդ յայտ է թէ անձնիշխան եղեւ մարդն՝ առնել զբարի եւ ժտել[22] ի չար. իբր ոչ եթէ չար ինչ առաջի կայր՝ յոր ժտիցի[23], այլ այն եւեթ առաջի կայր՝ կա՛մ անսալ Աստուծոյ կա՛մ չանսալ. եւ զնոյն եւեթ պատճառ չարին իմանալ[24]: Քանզի լեալ մարդն առաջին՝ առնոյր պատուէր յԱստուծոյ, եւ չհնազանդեալ աստուածական հրամանին՝ մտաբերէր[25] ի չարիս, եւ անտի լինէր սկիզբն չարեաց:

---

15. Ցանկացող լինել, յաղթող լինել, եւն կ'ըսուի փոխանակ պարզ բայով ըսելու՝ Ցանկալ, յաղթել:

16. Ոչ եթէ վայրապար ինչ կամէր, փոխանակ՝ Ոչ վայրապար կամէր: Զարդու յաւելուած են՝ եթէ եւ ինչ: Տես 1, ծան. 14. եւ 5, ծան. 3:

17. Անեղծութիւն, եղծական չըլլալը, անապականութիւն: — Թերեւս ուղղելի՝ անեղծութեան այսինքն անեղծական. Քեր. եր. 423, Զպսակն անեղծութեան:

18. Զոր կամէր ... եւ զոր չախորժէր. երկու նոյնանշան՝ ալէսպիսութեան համար փոխուած:

19. Իրաւամբք այն է, իրաւացին այն է:

20. Փոխանակ ըսելու՝ Յորժամ ոք առնուցու ինչ (արժանի) ըստ այնց՝ զորս գործեաց: — Ըստին քով արժանի, նոյնպէս, նոյնպիսի բառերը պարզապէս իբրեւ զարդ կ'աւելցուին. այսպէս է վերի խօսքին մէջ: Դարձեալ՝ Ըստ գործոցն եւ զհատուցումն նոյնպիսի առնուցու. փոխանակ ըսելու՝ Ըստ գործոցն եւ զհատուցումն առնուցու:

21. Ընտրութիւն, զանազանութիւն, տարբերութիւն:

22. Ժտիմ (յինչ), յանդգնիլ:

23. Ժտիցի, փոխանակ ժտէր՝ տես վերը՝ 1, ծան. 16:

24. Այս ինքն՝ Է իմանալ, պարտ է իմանալ:

25. Մտաբերեմ, արգելեալ

Digitized by Google

Արդ անսաստութիւնն եւեթ որ արտաքոյ Աստուծոյ կամացն գործիցի՝ պատճառ չարեաց իմանալի է, եւ նմին զայլ ոք վարդապետ ծածուկ հաշուել[26], դրդիչ եւ ոչ բռնադատիչ, որ զմարդն ի լաւութեանցն մերկանալ կամեցաւ։ Ապա եթէ զպատճառն եւս կամիցին խնդրել, զնախանձն՝ որ առ մարդն եղեւ, իմասցին զպատճառն[27]։ Եւ եթէ զնախանձուէն եւս ճշդիւ[ք][28] քննիցեն՝ թէ ուստի եղեւ, ասասցուք եթէ յառաւելութենէ զմարդն պատուելոյ[29]. քանզի միայն մարդ ըստ պատկերի եւ ըստ նմանութեան Աստուծոյ եղեւ։ Իսկ եթէ այնու զԱստուած պատճառ չարեաց կամիցին ասել, անկանին յիմաստնարար[30] խորհրդոյ։ Եթէ զնորա ինչ հանեալ էր եւ մարդոյն շնորհեալ[31], թերեւս յիրաւի[32] պատճառ չարեաց կարծէր տուիչն. ապա եթէ զնա նոյնպէս որպէս եղեւն՝ պահեաց, եւ զմարդն այսպէս կամեցաւ առնել, պատճառ չարեաց նախանձորդն է։ Քանզի [ոչ եթէ][33] յորժամ իցեն ուրուք երկու ծառայք, եւ զմինն ի ծա-

---

բանի մը յօժարիլ եւ զայն կատարել։ Կ'ըսուի մտաբերել ի չարիս, ի սպանութիւն, ի գողութիւն, ի խեղդ, եւ այլն։ — Ընկատար փոխանակ կատարեալ ժամանակի յաճախ կը գործածուի՝ մանաւանդ պատմելու-ձեւով։ Տես Քեր. 367, Ե։ Այսպէս այստեղ՝ փոխանակ Ա'ռ պատուէր. մտաբերեաց ի չարիս, եւ անտի եղեւ սկիզբն չարեաց։

[26] Այս ինքն՝ Հաշուելի է, համարելի է։ Քեր. 413։

[27] Փոխանակ ըսելու՝ իմացին զպատճառն, կամ՝ իմացին պատճառ՝ զնախանձն որ առ մարդն եղեւ։

[28] Ուղիղն է ճշդիւ։ Կ'երեւայ այստեղ յաջորդ + գիրը սխալմամբ կրկնուած, եւ ճշդիւք գրուած։ Քեր. եր. 451, 452։

[29] Սեռականի յատուկ շըրջմամբ, փոխանակ ըսելու՝ Յառաւելութենէ պատուելոյն զմարդն։ Տես Քեր. եր. 392 եւ 449. Ժամանակ անդրէն ի տուն դառնալոյ. վասն զվնասակարութիւնն ի միջոյ բառնալոյ. եւն։

[30] Իմաստնարար խորհուրդ, իմաստուն ընող մտածութիւն։

[31] Եթէ անոր մէկ բանն առած ու մարդուն շնորհած ըլլար։ — Զնորա ինչ. զիւր ինչ. իւրեանց ումեք, եւն. տես Քեր. 251. Ժ։

[32] Յիրաւի կը նշանակէ՝ իրաւամբ եւ ոչ արդարեւ. տես Քեր. 151, Ծան։ Ասոր հակառակն է՝ Յանիրաւի։

[33] Ամբողջ խօսքը կրնար կամ ոչ եթէով բացասական՝ կամ մի՛թէով հարցական ձեւանալ. բայց բացասականով սկսած եւ յետոյ հարցականի դարձած ըլլալով՝ բոլորովին աւելորդ է Ոչ եթէ։

ռայութեան ունիցի եւ զմիւսն յորդեգիրս գրիցէ, եւ միոյն յարուցեալ ի վերայ՝ զմիւսն սպանանիցէ, միթէ պատճառ չարեաց զո՞րն պարտ իցէ իմանալ, որ ոչ եհան ինչ ի ծառայէն եւ շնորհեաց միւսոյն[34]:

6.

Սկիզբն չարեաց:

Սատանայ չար զստունգանելն[1] մարդոյն Աստուծոյ իմացաւ[2], վասն որոյ զմարդն յայն յօժարեցոյց: Որպէս յորժամ իցէ ոք ուրուք թշնամի, եւ թաքուցեալ զթըշնամութիւնն՝ գաղտ կամիցի վնասել, եւ չգիտիցէ զհանգամանս[3] վնասակարութեանն, եւ շուրջ եկեալ յածիցի հնարս խնդրել. ապա գտեալ ժամանակ՝ յորժամ ոք ի բժշկաց թշնամւոյն նորա պատուէր տայցէ յայս ինչ չհպել, եւ յայս նիշ[4] կերակրոց չճաշակել, որով առողջութեանն կարիցէ հասանել[5]. եւ նորա լուեալ, վաղվաղակի ի կեղծիս բարեկամութեան կեղծաւորեալ՝ զբժիշկն պարսաւիցէ, եւ զօգտակարսն նմա վնասակարս թելադրեալ կարծեցուցանիցէ, եւ հակառակ պատուէրս հրամանաց բժշկին տայցէ[6], եւ այնու առնիցէ նմա վնաս. որ ոչ եթէ յառաջագոյն գիտէր զհանգամանս վնասակարութեանն, այլ ի պատուիրելոյ բժշկին գտեալ հնարս՝ եղեւ վնասակար: Նոյնպէս կարծի եւ զսատանայէ՝ նախանձել[ն][7] նմա[8] ընդ

---

34. Երբ բացասական բային ոչ մակբայը ոչ եթէ (չէ թէ) նշանակութեամբ է, ինչպէս հոս, երկրորդ բացասականին վրայ ոչ չի դրուիր: Տես Քեր. 456. Ե:

1. Ստունգանեմ, չհնազանդիլ, ականջ չդնել:
2. Չար զստունգանելն իմացաւ. տես 1, ծան. 9:
3. Հանգամանք, կերպ, եղանակ, արուեստ: Այս բառը յաճախ գործածած կը գտնենք Եզնկայ քով. Հանգամանք կռոց, դրօշելոց, չարեաց, մարտից, հնարողութեան, եւ այլն: Հանգամանք լուսոյն առնելոյ, լոյս հանելու կերպը:
4. Այս նիշ, այն նիշ, այս ինչ, այն ինչ:
5. Հասանեմ տրականով՝ կը նշանակէ ի ձեռս բերել. շահիլ. արժանի ըլլալ:
6. Փոխանակ ըսելու՝ Տայցէ պատուէրս հակառակս հրամանաց բժշկին:
7. Ն յոդ աւելի դրուած է. գրչի սխալ: Տես 5, ծան. 28:
8. Նմա, տրական անուն բայի: Տես Քեր. 215:

Նախաստեղծ մարդոյն, եւ չգիտել զհանգամանս վնասակարութեանն։ Քանզի ոչ եթէ չար ինչ առաջի կայր՝ ուստի զհանգամանսն մարթէր առնուլ, այլ[9] ուսեալ յԱստուծոյ պատուիրանէն՝ որ մարդոյն տուաւ՝ արգելուլ զնա ի ճաշակելոյ ի տնկոյ իմեքէ ի մահաբերէ, զայն յառաջադրեաց[10] մարդոյն. որ ոչ եթէ անպիտան ինչ ի կերակուրս մարդոյ էր, եւ ոչ բնութեամբ տունկն մահաբեր, այլ անսաստութիւնն[11] եղեւ պատճառ մահուան մարդոյն, իբրեւ յանցաւորի՝ որ անցանիցէ զհրամանաւ հրամանատուի՝ որ նմա կարգեալ իցէ։

Արդ ժտեցոյց[12] թշնամին զմարդն՝ անցանել զհրամանաւն Աստուծոյ, որպէս զի[13] ոչ եթէ ստուգեալ գիտէր[14] եթէ այնու նմա վնաս ինչ գործել կարիցէ, այլ կարծեօք ի թեթուս[15] մատուցեալ, եթէ լիցի եւ թէ չլինիցի. եւ յետոյ յԱստուծոյ պատուհասէն՝[16] որ առ մարդն եղեւ վասն պատուիրանազանցութեանն, իմացաւ եթէ պատուիրանք նորա մահ գործեցին, եւ յիրաւի[17] պատժեցան ե՛ւ նա ե՛ւ մարդն զոր յօժարեցոյց յանսաստութիւնն՝ ճաշակել ի փայտէն[18], որ ոչ բնութեամբ մահաբեր էր, այլ յԱստուծոյ սպառնալեացն եղեւ այնպիսի իրաց պատճառ։

Եւ որպէս բժշկի ոչ կարեմք մեղադիր լինել՝ վասն յառաջագոյնն զգուշացուցանելոյ[19] որո՛վ օրինակաւ կարիցէ մարդն առողջանալ, եւ նորա թողեալ զպատուէրս

---

9. Այստեղ այլ մը կ'ամբողջացընէ խօսքը։

10. Յառաջադրեմ (ինչ ումեք), առջեւը դնել, առաջարկել։

11. Անսաստութիւն, անհնազանդութիւն։ Անսաստել, չհնազանդիլ։

12. Յանդգնել տուաւ. տես 5, ծան. 23։

13. Որպէս զի, այնպէս որ։ Քեր. 171։

14. Ստուգեալ գիտէր, ապահովապէս գիտէր։

15. Ի թեթուս, (անյայտ բառ.) տարակուսիւ, փորձ փորձելով։

16. Պատուհաս, պատիժ. նաեւ յանդիմանութիւն, կշտամբանք։

17. Տես 5, ծան. 32։

18. Այսինքն՝ ի ծառոյն։

19. Վասն յառաջագոյնն զգուշացուցանելոյ, փոխանակ Վասն յառաջագոյն զգուշացուցանելոյն։ Յօդի տեղափոխութիւն, որ աներեւութի վրայ յաճախ է։ Քեր. 325, 4։

բժշկին՝ անսայցէ թշնամւոյն՝ որ զվնասարար խրատն տայցէ նմա. որով ոչ զպատճառս վնասուն ի բժշկէն՝ որ յառաջագոյնն գուշակեաց[22] նմա՝ իմանալի է, այլ ի թշնամւոյն որ ի պատուիրանէ բժշկին նմա զվնասն հնարեցաւ[20]. Նոյնպէս եւ զսատանայէ ասեմք լեալ[21] թշնամի մարդկան, որ չեւ եւս գիտէր զհանգամանս չարեաց, այլ ի պատուիրանէն Աստուծոյ ուսեալ՝ կամեցաւ վնասել մարդոյն. որպէս զի եթէ առանց Աստուծոյ կամաց ի ծառոյն ճաշակիցէ՝ առնուցու պատիժ զմահ։ + Քանզի եթէ յառաջագոյն չէր գուշակեալ[22] Աստուծոյ մարդոյն չուտել ի կերակրոյ[23] ծառոյն, եւ նորա յանգէտս կերեալ[24], չլինէր նմա պատիժ մահ. կամ որպէս թէ առ ի չգիտանս[25] եկեր, կամ թէ առ չժուժալոյ՝[26] ի կերակրոյ ծառոյն, չէր ինչ պատժի պարտական։ Քանզի եւ մանուկ կաթնակեր՝ որ յայլ ինչ կերակուր մտաբերիցէ, ոչ պատժելի է՝ այլ արգահատելի, որպէս թէ առ ի չգոյէ[27] կաթին յայն յօժարեաց։ Նա եւ օձն, որ է սատանայ, յիրաւի պատժեցաւ՝ վասն [ընդ[28]] անագորոյն թշնամութեան ընդ մարդոյն ունելոյ[29]։ +

Նա եւ ընդ լինելն իսկ սատանայի յԱստուծոյ՝ գիտաց եթէ անսաստել ումեք Աստուծոյ՝ չար է եւ ոչ բարի. քանզի ոչ եթէ անմիտ ինչ ոք եղեւ նա[30] յԱստուծոյ՝ եթէ չգիտէր, եթէ որ ինչ ըստ Աստուծոյ կամացն լինի՝ բարի է, եւ որ ինչ արտաքոյ քան զնորա կամսն՝ այն[31] չար է. եւ վասն այնորիկ յիրաւի[32] տանջէ զնա Աստուած, զի գիտէ Նա զբարին եւ ոչ առնէ, եւ հմուտ է չարին[33] եւ ոչ խորշի: Եւ ոչ չար եւ չարչարիչ հաստատեաց զնա Աստուած. եւ ոչ փորձիչ՝ եթէ[34] Նովաւ փորձեալ զարդարս զտեսցէ. եւ ոչ ինքն յանձնէ չար գտեալ, եւ ոչ անարար եւ հակառակ Աստուծոյ. այլ մտաւոր եղեալ յԱստուծոյ, եւ հմուտ գիտութեան՝ թէ չար է հակառակ կալ Աստուծոյ հրամանին, եւ[35] յայն զոր գիտէրն թէ չար է՝ յանդգնեցաւ, զանսաստութենէն ասեմք[36]:

---

[20] Հնարիմ, ներգործ. բայ է կրաւորական ձեւով. բան մը ճարել, գտնել, հնարել։

[21] Ասեմք լեալ, կ'ըսենք թէ էր կամ եղաւ։ Քեր. 410, 411։

[22] Գուշակել, զուշակ լինել, իմաց տալ. (տճ. խապէր վէրմէք.) եւ ոչ՝ մարգարէանալ։

[23] Կերակուր. տես Քեր. 443, ծան։

[24] Իմա Յանգէտս էր կերեալ։

[25] Առ ի չգիտանս, յանգէտս նոյնիմաստ են. չգիտնալով։

[26] Ժուժալ, դիմանալ, համբերել։

[27] Առ ի չգոյէ, չըլլալուն, չգտնուելուն։

[28] Ընդ այստեղ աւելորդ դրուած է։

[29] Վասն թշնամութեան ընդ մարդոյն ունելոյ, փոխանակ՝ Վասն թշնամութիւն ունելոյ ընդ մարդոյն։ — Երբեմն՝ երբ աներեւոյթը սեռական է՝ իւր հայցական խնդիրն ալ սեռականի կը դառնայ։ Քեր. 392։

[30] Փոխանակ ըսելու՝ Ոչ եթէ անմիտ արարաւ նա. — Տես 1, 14. Ոչ եթէ կարօտ ինչ ոք իւիք էր։ — Տես դարձեալ Եթէ չգիտէր, վերը՝ 1, 15։

Նա եւ զմարդոյ յիրաւի ասեմք կրել պատուհաս ընդ որոց գործիցէ[37]. քանզի կամաւ երթայ յուսումն այնպիսի իրաց, յորոց յորժամ եւ կամիցի[38] եւ մեկնել կարող է. քանզի եւ կամելոյն եւ չկամելոյն ունի իշխանութիւն. զորոյ զհետ երթայ[39] եւ կարելն զոր ինչ կամիցի առնել:

7.

Ընդէ՞ր ոչ եբարձ Աստուած զսատանայ ի միջոյ:

Յետ թիւրելոյն սատանայի եւ խաբելոյ զմարդն՝ ընդէ՞ր իսկ[1] ոչ եբարձ ի միջոյ, զի մի զբազումս սպանանիցէ:

---

31. Տես 2, ծան. 1:

32. Տես 5, ծան. 32:

33. Գիտէ զբարին, — հմուտ է չարին. տես 1, ծան. 3:

34. Ոչ փորձիչ՝ եթէ ...: Տես 1, ծան. 15:

35. Մտաւոր եղեալ եւ հմուտ գիտութեան՝ ... եւ յայն յանդգնեցաւ. տես 2, ծան 7:

36. Զանսաստութենէն ասեմք, փոխանակ ըսելու՝ Այս ինքն յանսաստութիւնն:— Ասեմ բայով տրուած մեկնութիւնը շատ անգամ պատմական հոլով կը դրուի, թէ եւ մեկնուածն ուրիշ հոլով ըլլայ: Քեր, երես 255, ծան:

37. Այսինքն, Ասեմք թէ իրաւամբք պատուհասի մարդն՝ ի հատուցումն այնոցիկ զորս գործէ: — Յիրաւի, տես 5, ծան. 32: — Զմարդոյ ասեմք կրել պատուհաս. տես Քեր. երես 410: — Կրել պատուհաս, (իբր կրւր. աներեւոյթ.) պատժուիլ. տես 3, ծանօթ. 14: — Ընդ որոց, ընդ այնոցիկ եւայլն. սեռական խնդրով՝ հատուցում, փոխանակութիւն կը ցուցընէ: Առ եւ ընդ՝ յոգնակի սեռականով կամ տրականով. տես Քեր. երես 141:

38. Սովորաբար՝ Երբ եւ կամիցի:

39. Որմէ կը հետեւի:

---

1. Շատ յաճախ յետադաս իսկ

Ոչ եթէ չէր կարող Աստուած բառնալ զսատանայ ի միջոյ, քանզի չիք ամենեւին տկարութիւն զԱստուծով[2]. այլ զի չէր ինչ մեծ գործ՝[3] Աստուծոյ զսատանայ ինքնին անձամբ սպանանել, եւ զարարած մի զիւր փոքր՝[4] յոչինչ դարձուցանել, զի մի կարծիցի՝ թէ վասն չժուժալոյ չարութեանն՝ նորա սպան զնա։ Երկրորդ անգամ՝[5] զի անծանօթ եւս լինէր առ յապայ[6] մարդկան՝ Աստուծոյ բարերարութիւնն, թէ յառաջագոյն սպանանէր զսատանայ. զի ոչ ոք ունէր նշանակ ինչ յայտնի՝ բարերար կոչելոյ զԱստուած։ Այլ թերեւս եւ կարծիք ինչ ի մէջ մտանէին՝ թէ հաւասար ինչ ոք էր նա[7] Աստուծոյ, եւ աճապարեաց ի միջոյ եբարձ[8]. վասն որոյ պահեաց զնա, եւ ոչ կորոյս ի միջոյ, զի մարդիկ յորժամ լաւութեանցն հմուտ լինիցին, յաղթեսցեն նմա՝ փոխանակ այնոցիկ որք յառաջնումն[9] յաղթեցան ի նմանէ։

Այն իսկ մեծ եւ զարմանալի է, զի մարդն Աստու-

կ՚աւելցուի՝ խօսքին ոյժ կամ վայելչութիւն տալու համար։

[2] Չիք տկարութիւն զԱստուծով, յԱստուած, Աստուծոյ քով, Աստուծոյ վրայ տկարութիւն չկայ։

[3] Չէր ինչ մեծ գործ, փոխանակ՝ Չէր մեծ ինչ գործ, չէր գործ ինչ մեծ։ Տես ինչ նախադաս՝ Քեր. եր. 275, ԺԲ։

[4] Զարարած մի զիւր փոքր, փխնկ՝ Զփոքր արարած մի իւր։

[5] Երկրորդ անգամ իբրեւ մակբայ, փոխանակ ըսելու՝ Երկրորդ։ Այսպէս ալ կ՚ըսուի՝ Երրորդ, չորրորդ անգամ եւ այլն փխնկ՝ երրորդ, չորրորդ, եւ այլն։

[6] Առ յապայ, (ած.) ետքի. ետքէն եկող։

[7] Ինչ ոք զարդու յաւելուած է. փոխանակ ըսելու՝ Թէ հաւասար էր Աստուծոյ։ Այսպէս եւս՝ Եթէ կարօտ ինչ ոք իւիք էր. եթէ անմիտ ինչ ոք եղեւ նա. դու մեծ ինչ ոք իցես. եւ այլն։ — Նոյնպէս այստեղ բայի յետադաս նա դերանունը. տես Քեր. եր. 333, Դ։

[8] Երկու բայ կրնան առանց եւի ալ իրար յաջորդել. ինչպէս հոս փոխանակ՝ Աճապարեաց եւ եբարձ։ Այսպէս ալ՝ Գայր հասանէր. խաղաց գնաց. անցին գնացին. նաւեցին իջին. կանգնեցաւ նստաւ. Փութա՛ էջ այտի. գալ մտանել, եւն. որ կրնայ ըսուիլ նաեւ Եկեալ հասանէր. անցեալ գնացին. եկեալ մտանել, եւն. Տես Քեր. 398 եւ 433։ — Դարձեալ՝ ի միջոյ եւ ի բաց զարդու յաւելուած են բառնալ, փարատել, ջնջել, կորուսանել եւ նման բայերուն քով։ Նաեւ երկուքը մէկտեղ՝ ի միջոյ ի բաց փարատել։

[9] Յառաջնումն, ի սկզբան. հոս կրնար ըսուիլ նաեւ՝ զառաջինն։

ծոյ՝ վառեալ[10] Աստուծոյ օգնականութեամբն, պատերազմեալ յաղթիցէ սատանայի։ Որպէս մարտուսոյց ոք ամենայն հնարիւք հնարեալ[11] զիւր աշակերտսն թեքել[12] առ ի ցուցանելոյ զհանգամանս[13] մարտիցն, որով մարթիցեն յաղթել ախոյանից, եւ առաքիցէ զնոսա ի հրահանգս՝[14] մրցել ընդ ախոյանսն, եւ յաղթութեանցն ուշ առնել[15] խրատիցէ, մինչեւ զկեանս անգամ արհամարհել. զի լաւ համարի թէ վասն անուան բարւոք մեռանիցին, քան թէ կենդանի կայցեն եւ վատանուն լինիցին։ Եւ նոցա զթելադրութիւնս վարդապետին ի մտի եդեալ եւ զպարգեւս ընդ յաղթութեանն[16], գեր ի վերոյ[17] լինիցին ախոյանին, եւ պսակեալ առ վարդապետին հասանիցեն[18], եւ նշանակ ճգնութեան[19] ընդ ախոյանին՝ առ նա զպսակն բերիցեն։ Ապա եթէ զմարտուսոյցն զմտաւ ոչ ածիցեն, եւ յաղթութեան եւ պսակի ոչ ցանկանայցեն, կործանին վատանուն յախոյանէ անտի. յիրաւի[20] այնուհետեւ թշնամանին եւ տանջին[21], եւ մահու պատիժ փոխանակ ընդ[22] վատութեանն կրեն։ Նոյնպէս եւ զԱստուծոյ իմանալի է, թէ իւրովք պատուիրանօք վառէ[23] գեղեցիկ զմարդիկ՝ առ ի պսակելոյ զյաղթողն եւ յամօթ առնելոյ զվատացեալն։

---

10. Վառիմ, հոմ՝ սպառազինուիլ, զէնք առնուլ։

11. Ամենայն հնարիւք հնարեալ, (կ'ըսուի նաեւ՝ Զամենայն հնարս հնարեալ.) ամէն կարելին ընելով։

12. Թեքեմ, կրթել, վարժեցընել։

13. Տես 6, ծան. 3։

14. Հրահանգք, կրթութիւն. հոմ՝ մրցութեան ասպարէզ, վարժոց։

15. Ուշ առնել (իմիք), միտ դնել, ետեւէ իյնալ։

16. Պարգեւք ընդ յաղթութեանն. տես 6, ծան. 37։

17. Գեր ի վերոյ լինել (ումեք, իմիք), գերազանցել, յաղթել, մէկն անցնիլ։

18. Հասանեմ վայելուչ կերպով կը դրուի փոխանակ գամ բային, ինչպէս այստեղ փոխանակ՝ Գայցեն առ վարդապետն։

19. Ճգնութիւն, մեծ աշխատութիւն. հոմ՝ կռուիլը, կռիւ։

20. Տես 5, ծան. 32։

21. Տանջեմ, շատ յաճախ կը նշանակէ՝ գանել, ծեծել. եւ Տանջանք՝ գան, ծեծ։

22. Փոխանակ ընդ, աւելադրութեամբ կրկին նոյնանշան բառեր։

23. Կը սպառազինէ. տես վերը ծան. 10։

8.

Թէ կամածինք են չարիք եւ ոչ բնականք:

Բնութեամբ են, ասեն չարիք, եւ ոչ կամածինք[1]: Ասեմք. եթէ բնութեամբ իցեն, ընդէ՞ր օրէնք ի թագաւորաց դնիցին, եւ սաստք ի յիշխանաց, եւ պատիժք ի դատաւորաց. ո՞չ ապաքէն վասն կարճելոյ[2] չարեացն: Եւս, թէ բնութեամբ իցեն չարիքն, ոչ պարտի օրէնսդիրն օրէնս դնել, եւ ոչ իշխանն պատիժս ի վերայ չարագործին ածել[3]: Ընդէ՞ր պատժիցեն զայն՝ որ ոչ կամօքն չար իցէ, որում արգահատելն պարտ էր, եւ ոչ պատիժս ի վերայ հասուցանել:

Եթէ որդւոյ սուր առեալ՝ ի վերայ խաղայցէ[4], մի՛ լիցի նմա մեղադիր (հայրն). զի ոչ իւր կամաւ[5] երթայ, այլ չարն տանի զնա յայն: Եւ եթէ ի դրացւոյ եւ ի բարեկամէ թշնամանեսցի՝ մի՛ փոխարէն[6] թշնամանեսցէ, այլ առաւել արգահատեսցէ եւս. զի ոչ եթէ նա ինչ[7] թշնամանէ, այլ չարն՝ որ բռնաբար վարէ զնա: Նոյնպէս յորժամ դուստր զմայր անարգիցէ, եւ նու զկեսուր[8] իւր, եւ կին զայր, եւ ծառայ զտէր, եւ եղբայր զեղբայր, մի՛ ինչ տարցին ընդ միտ[9] ոք անարգեցանն, այլ արգահատեսցեն նոցա՝ որպէս ի չարէն բռնադատելոց[10]:

Իսկ եթէ տեսանեմք՝ թէ թագաւորն զիւրոց օրինաց վրէժս պահանջէ, եւ պահանջմամբ վրիժուցն զվնասն կարճէ, եւ դատաւորն զգողն եւ զաւազակն պրկէ[11] եւ քերէ՝ վասն զվնասակարութիւնն ի միջոյ բառնալոյ[12], եւ հայր զորդի դժնեայ[13] մահապարտեալ դատաւորաց մատնէ, եւ այլքն ամենքեան զիւրաքանչիւր զանցնիւր[14] զանարգանաց վրէժս պահանջեն՝ կամ անձամբ կամ իշխանօք, յայտ է թէ չարիքն որ գործին՝ կամածինք են եւ ոչ բնականք: Բայց աղէ՝ դու զկարին իսկ զոք շռայլեալ[15] ցանկութեամբ՝ պրկեա եւ մտրակեա, տես թէ բնաւ ամենեւին[16] գտանիցի՞ ի նմա յիշատակ ցանկութեանն: Եւ արդարեւ ոչ ինչ ընդ վայր ասացեալ է բան իմաստնոյն, թէ Ծառայ որ ընդ ունկն ոչ լսէ՝ ընդ մկանունս[17] տան լսել նմա:

---

[1] Կամածին, կամքէն յառաջ եկող, կամաւոր:

[2] Կարճիմ, հոս՝ արգելուիլ, խափանուիլ: — Կրնայ մեկնուիլ նաեւ ներգործական բայ՝ վասն կարճելոյ չարեացն, փխկ՝ վասն կարճելոյ զչարիսն. արգելելու համար: Քեր. 392, ԺԸ:

[3] Պատիժս ի վերայ (ուրուք) ածել, հասուցանել, պատժել:

[4] Խաղամ ի վերայ, յարձակիլ, վրան վազել:

[5] Քիչ տեղ կը գտնուի եզակի ձեւով՝ իւր կամաւ, իւրեանց կամաւ, փոխանակ՝ իւրովք կամօք, եւն:

[6] Փոխարէն գոյականն իբրեւ մակբայ ալ կը գործածուի:

[7] Ինչ, տես 5, ծան. 3:

[8] Զկեսուր. բուն բառն է՝ սկեսուր. երկան մայր: Հոս թերեւս գրչաց սխալմամբ ռամկ. ձեւն առեր է:

[9] Ընդ միտ տանիմ, դժկամակիլ, սրդողիլ:

[10] Նոցա՝ որպէս բռնադատելոց, երկուքն ալ տրական՝ արգահատեմ բային խնդիր:

Նա եւ յայլուստ եւս[18] մարթեմք իմանալ՝ զի մարդոյ բնութիւն բարեաց ցանկացող է եւ ոչ չարեաց: Զի գողն եւ աւազակն եւ այլ եւս չարագործքն, թէպէտ եւ զգործ չարագործութեան[19] գործեն, զանուն չարագործութեանն յանձն ոչ կամին առնուլ: Նա եւ կեղծաւորն կեղծաւորեալ, որ մեղմեխանօք ընկերին կամիցի վնաս առնել, թաքուցանէ զկեղծաւորութիւնն, եւ որպէս թէ բարւոյ ինչ խրատ տայցէ՝ հրապուրեալ արկանէ ընդ վնասիւք[20] զանմեղն. եւ եթէ ոչ զբարւոյ զդէմս զգեցեալ[21] մեղմեխիցէ[22], չկարէ ստերիւրել[23] յիրաւանց զիրաւագէտն[24]:

---

[11] Պրկեմ, սաստիկ կապել:

[12] Փոխանակ ըսելու՝ Վասն բառնալոյ ի միջոյ զվնասակարութիւնն: Տես 3, ծան. 2:

[13] Դժնեայ, չար, անպիտան:

[14] Իւրաքանչիւր եւ անցնիւր՝ նոյնանշան են. ամէն մէկը: Վերջինը առաջնոյն հետ կը գործածուի: Այսպէս եւս՝ Իւրաքանչիւր ոգւոց զանցնիւր մարմին զգեցեալ: Տես Քեր. 282, ծան. եւ 470:

[15] Յօդի փոխադրութիւն. փոխանակ ըսելու՝ Աղէ՝ մտրակեա դու զոք զկարի իսկ շռայլեալն ցանկութեամբ: — Շռայլիմ, ինք զինքն անկարգութեան, անառակութեան տալ:

[16] Բնաւ եւ ամենեւին նոյնանշան են:

[17] Մկանունք, թիկունք, կռնակ:

[18] Նաեւ յառաջ սովորաբար եւ մ՚ալ կը դրուի. ինչպէս՝ Նա եւ յայլուստ եւս: — Նա եւ այն եւս սուտ է: — Նա եւ զխնամն եւս: — Այլ եւ յայն եւս հայել պարտիմք. եւ այլն:

[19] Գործ չարագործութեան, փոխանակ պարզապէս Չարագործութիւն ըսելու, որ գրաբարի յատկութիւններէն է. ասոր պէս են՝ Գործ նաւագործութեան. ձեռնադրութիւն ձեռաց. ջրհեղեղ ջուրց, եւն: Տես Քեր. եր. 447:

[20] Յանցանքի տակ կը ձգէ, յանցանք ընել կու տայ:

Նա եւ յորժամ զխիստ ոք իշխան[25] կամիցի ի քաղցրութիւն ածել[26], չկարէ յայտ երթալ ասել՝ թէ դու խիստ ես. այլ քաղցրախառն բանիւք մատուցեալ ողոքէ՝ թէ դու, տէր, քաղցր ես եւ բարերար ամենեցուն, ամենեքին գոհ են զքէն, բոլորք[27] առ իրաւագէտս ունին[28]. եւ այնպէս կարէ մեղմով քաղցրացուցանել զխստութիւն իշխանին, եւ խոնարհեցուցանել ածել յիրաւն եւ յարժան[26]: Նոյնպէս եւ առ ցասուցեալն եւ տրտմեալն եւ առ նախանձոտն քաղցրութեամբ ոք մատչի եւ ցածուցանէ. եւ անտի յայտ է՝ թէ բարեաց ցանկացող է բնութիւն մարդկան եւ ոչ չարեաց:

9.

Գազանք եւ անասունք:

Կէսքն[1] յանասնոցն ի պէտս արարան, որպէս եւ արջառ եւ ոչխար եւ ամենայն ինչ որ ուտելի է եւ կրելի[2] է, եւ կէսքն վասն երկիւղ ի միտս մարդկան ծնուցանելոյ: Զի թէ գազանք ահագինք են, եւ վիշապք եւ օձք եւ այլ ճճիք վնասակարք, եւ մարդն այնչափ հպարտացեալ է՝ մինչ ըստ[3] Աստուծոյ երկիւղին սահմանս արտաքոյ ելեալ անսաստէ, եթէ այնպիսի զարհուրեցուցիչք չէին՝ ո՜րչափ եւս առաւել չկայր երբեք յակաստանի[4]:

---

21. Զգենուլ զդէմս (բարւոյ), (բարի) կերպարանիլ, ձեւանալ:

22. Մեղմեխեմ, կեղծաւորիլ, անոյշնալ, շողոմել:

23. Ստերիւրեմ, մոլորեցընել:

24. Իրաւագէտ, հոս՝ արդարասէր, իրաւունք յարգող:

25. Խիստ ոք իշխան, փոխանակ՝ Խիստ իշխան ոք, կամ Իշխան ոք խիստ: Քեր. 272, Ե:

26. Տես վարը՝ 10, ծան. 24:

27. Ամենեքին, Բոլորք, Նոյնանշան են: — Բոլոր բառը շատ ցանցառ կը գտնուի:

28. Տես 3, ծան. 23:

1. Կէսքն . . . կէսքն կրկնութեամբ. ոմանք, մէկ մասը: Կ'ըսուի նաեւ Կէսք . . . . այլք, ինչպէս, Ոմն զՅովհաննէս, եւ այլք զԵղիա, եւ կէսք զԵրեմիա: — Կիսոց չհաւատամք, եւ զայլս հաւատարիմ համարիմք: Քեր. 281, ԻԳ:

2. Կրելի, կրող, բեռնաբարձ: Քեր. 128:

3. Ըստ հայցականով՝ անդին (անցնիլ): Քեր. 136:

4. Կալ յակաստանի, հաստատ մնալ, պինդ կենալ, չխախ-

Նա եւ նոքին իսկ՝ որ չարքն կարծին անմտաց՝ երբեք երբեք օգտակարք լինին եւ զերծուցիչք ի մահուանէ։ Զի՞նչ չար քան զօձ կայցէ[5], եւ ի նմանէ թերիակէ, եւ[6] ի սպանող դեղոց որք ի նենգութենէ մարդկան կազմեցան՝ չեւ հասուցեալ եւ անդէն բուժէ[7]։ Եթէ բնութեամբ չար ինչ էր օձ կամ չարի իրիք արարած, ապա[8] չգտանէր ինչ ամենեւին ի նմա օգտակար, եւ ոչ զգօնանայր երբեք ի գազանութենէ անտի իւրմէ։ Նա աւանիկ տեսանեմք ի հնարագիտութենէ[9] թովչաց զգօնացեալ, եւ իբրեւ զչուան խաղալիկ է նոցա. եւ բազում անգամ բնակեալ ի տան՝ չմեղանչեն բնակչացն։

Եւ արդ եթէ հեթանոս իցէ՝ որ չար ինչ բնութեամբ կարծիցէ[10], յանդիմանեսցի յիւրոց արուեստակցացն օձապաշտացն. որ այնչափ զգօնացուցանել զօձս գիտեն, մինչեւ կոչել յուռթիւք ի տունս, եւ կերակուրս մատուցանել։ Եւ եթէ մոգ իցէ եւ չարի արարած զգազանսն վասն գազանութեանն ասիցէ, ի հասարակաց մտաց փաշաման կրեալ ըմբերանեսցի[11]։ Զի եթէ գազանքն չարի արարածք իցեն, եւ երկիր բարւոյ, զի՞արդ բարւոյն արարած չարին արարածոց դայեակ մտեալ[12] սնուցիչ լինիցի, որք ի նմանէ կերակրին եւ ի ծոց նորա հանգչին. զի երկու հակառակք իրերաց՝ միմեանց ծախիչք են[13], որպէս խաւարի՝ լոյս, եւ ջեր՝ սառամանեաց։

տիլ, ապահով ըլլալ։ Յակաստանի միշտ ներգոյական հոլով կը գործածուի։

[5] Սովորական հարցման ձեւ է. փոխանակ՝ Զի՞նչ կայ չար քան զօձ։ Տես **Զ**. ծան. 3։

[6] Եւ, իմացիր՝ որ, որն որ։

[7] Հազիւ թէ կը բերես՝ անմիջապէս կ'ողջացընէ։ Տես Եւին գործածութիւնը՝ Քեր. 459։ — Հասուցանեմ, տես վերը՝ հասանեմ. **Դ**. ծան. 18։

[8] Եթէ...՝ ապա. տես **5**, ծանօթ. 6։

[9] Շատ անգամ բացառական հոլով կը գործածուի գործիականին նշանակութեամբ. ինչպէս նաեւ վերը՝ (երես 3.) Յիւրաքանչիւր առաքինութեանց ստանալ զքաջութիւն։ Եւ ուրիշ տեղեր յաճախ։

[10] Այսինքն. Եթէ ի բնէ չար արարած կայ կարծողը հեթանոս է։

[11] Ընդհանուր (մարդկային) միտքէն յանդիմանուի ու պապանձի։

[12] Դայեակ մտանեմ. դայեկութիւն ընել։

[13] Իրարու հակառակ երկու

Արդ՝ եթէ գազանք չարի արարածք էին եւ երկիր բարւոյ, ծախել պարտ էր զնոսա երկրի[14] եւ ոչ սնուցանել, սպառել եւ ոչ սերել[15]։ Ապա եթէ երկիր եւ զգազանսն սնուցանէ եւ ոչ ապականէ[16], յայտ է՝ եթէ յորմէ արարչէ երկիր լեալ է՝ ի նմանէ եւ գազանքն արարեալ են. եւ չիք ինչ չար բնութեամբ. քանզի չիք ինչ չար արարիչ բնութեամբ։ Եւ մանաւանդ թէ եւ գազանք իսկ, զորոց ասեն՝ թէ ի չարէ արարչէ եղեալ են, ցուցանեն թէ չեն ուստեք՝ այլ[17] յերկրէ, այնու զի յերկրէ կերակրին, եւ ի նմա բնակեն, եւ անդրէն ի նոյն շրջեալ[18] հողանան։

Նա՝ թէ եւ ի չարէ ինչ էին չարք արարեալք[19], ոչինչ ի նոցանէ օգտակար գտանէր, այլ ամենեւին իսկ վնասակար։ Իսկ արդ եթէ տեսանեմք, զի կիսոյն մորթք պատսպարան մերկութեան մերոյ լինին, եւ կիսոյն[20] ճրագուն դեղնեղի[21] լինի, եւ այլ ինչ՝ յանդամոցն. որպէս առիւծուն եւ արջոյ եւ այլոցն՝ ըստ իւրաքանչիւր մի ըստ միոջէ. յայտ է՝ եթէ ի բարւոյ արարչէ լեալ են, վասն միոյ իրիք օգտակարին գտանելոյ ի նոսա[22]։ Զի որ չար ինչ է՝ նորա եւ ամենայն ինչ[23] վնասակար է, եւ մորթ

բան՝ մէկը զմէկ կը սպառեն։ — Իրերաց, միմեանց. տես 2, ծանօթ. 11։ Քեր. 282, ծան։

[14] Այսինքն՝ Երկիրը պէտք էր զանոնք ոչնչացընել, փճացընել։

[15] Սերեմ, սերունդն աճեցընել, բազմացընել։

[16] Ապականեմ, (ոչ՝ բառէն.) հոս՝ անհետ ընել, ջնջել, կորսընցընել։

[17] Այլ, եթէ՝ ոչ, բայց եթէ։

[18] Ի նմա-բնակեն, եւ անդրէն ի նոյն շրջին: — Սա, դա, նա դերանուանները կրկնուելուն՝ նախ սա, այս եւայլն եւ ապա սոյն կը գործածուի. տես Քեր. 337, ծան. եւ 470։ Ցայդ իսկ ծնեալ եմ, եւ ի դոյն իսկ եկեալ: — Նորա իշխանութեամբ եւ նորին հրամանաւ:

[19] Այսինքն, Եթէ նաեւ չար մէկէ մը (իրենք ալ) չար ստեղծուած ըլլային։

[20] Կիսոյն ... եւ կիսոյն. տես վերը՝ ծան. 1։

[21] Անյայտ բառ. թերեւս՝ սրտի նեղութեան դեղ։

[22] Վասն միոյ իրիք օգտակարին գտանելոյ ի նոսա. Անոնց վրայ օգտակար բան մը գտնուելուն համար։ Փոխանակ ըսելու՝ Վասն գտանելոյն ի նոսա միոյ իրիք օգտակարի. (ուղղական՝ մի ինչ օգտակար:) Շրջման ձեւ եւ յօդի տեղափոխութիւն։

[23] Նորա եւ ամենայն ինչ, անոր ամէն բանն ալ։

եւ միս. այլ նոցա՝ որպէս զմորթն զգենումք եւ ոչ վնասէ. եւ[24] զմիսն եթէ սիրտ ուրուք առնոյր[25] եւ ուտէր՝ ոչ վնասէր. որպէս վարազի որ գազանագոյն է քան զամենայն գազանս՝ ուտի միսն եւ ոչ վնասէ. նոյնպէս եւ նոցայն՝ եթէ ուտէր ոք՝ չվնասէր:

Եւ յարջառ, զոր ասեն՝ եթէ ի բարւոյ արարչէ արարեալ է, գտանի ինչ վնասակարութիւն: Զցլու միս ուտել դարման է մարմնոյ, բայց եթէ զարիւնն ոք ըմպիցէ՝[26] սատակի: Նոյնպէս եւ ի բանջարս է ինչ՝ որ առանձինն սատակիչ է, եւ խառնեալ ընդ այլ բանջարս՝ բժշկիչ պէսպէս ցաւոց լինի: Զմանրագորն եթէ ոք լոկ ուտիցէ՝ սատակիչ է, եւ խառնեալ ընդ այլ արմատս՝ քնածու լինի քնահատաց[27]: Եւ զհազար՝ եթէ ի տօթ ժամանակի ուտիցէ ոք, քանզի զովացուցիչ է, զտապս ի փորոյն փարատէ. եւ եթէ ի հով ժամանակի ուտիցէ ոք, վնասէ. եւ եթէ զջուրն քամեալ անապակ ըմպիցէ ոք, սատակի. եւ եթէ զսերմն աղացեալ՝ ջրով ըմպիցէ ոք, ի ցանկութենէ արկանէ[28]: Եւ կանեփուկն թուփ ինչ է, որոյ սերմն նորա[29] դեղ է, եւ նոյն դարձեալ կասեցուցիչ ցանկութեան: Եւ մոլախինդ, որ առանձինն ի յայտնի ինչ ժամանակի սպանող է. նովիմբ[30] զմաղձս հնացեալս հնարին[31] բժիշկք հատանել: Եւ կաղանչանան ազգ ինչ՝[32] առանձինն սպանող է, եւ խառնեալ ընդ այլ դեղոյ՝ մաղձադեղ է բուժիչ ի մահուանէ:

---

[24] Իմացիր՝ նոյնպէս եւ:

[25] Եթէ սիրտն առնոյր, եթէ սիրտը տանէր, եթէ չգանէր:

[26] Փոխանակ՝ Եթէ ոք զարիւնն ըմպիցէ: Տես 1, ծան. 1:

[27] Քնհատներուն քուն կը բերէ: Քնածու լինի, փոխանակ՝ Քուն ածէ: Տես 5, ծան. 15:

[28] Արկանեմ զոք յիմքէ կը նշանակէ՝ բան մը կորսնցընել տալ. բանէ մը զրկել: Այսպէս եւս՝ Ցարեւէ արկանեմ, արեւէն (կեանքէն) զրկել, սպաննել:

[29] Նորա աւելի գրուած է. տես Քեր. եր. 352, ծան. եւ 333, Ե:

[30] Մոլախինդը՝ . . . նովիմբ զմաղձս հատանեն. գլխաւոր գոյականն (որ հոս գործիական ըլլալ պէտք էր,) անհոլով թողուած է, եւ անոր տեղ դերանուն մ'աւելցուած: Քեր. երես 354:

[31] Հնարիմ, (կրաւ. ձեւով.) ճարը գտնել, ճամբան գտնել:

[32] Կաղանչանան ազգ ինչ.

Digitized by Google

Արդ յայսպիսի իրս անհարթս՝ առ ոչ ուղիղ հայելոյ[33], կարծեցին՝ եթէ չար ինչ բնութեամբ իցէ։ Բայց Աստուած այսպէս իմաստուն զմարդն կազմեաց[34], զի եւ ի դարմանիչսն մարթիցէ վայելել[35], եւ որք վնասակարքն կարծիցին՝ եւ անտի եւս[36] հնարիւք օգտակարութիւնս կարիցէ գտանել։

Ա՛յնչափ ինչ չար ի գազանացն բնութեամբ ոչ գոյր, մինչեւ ածեալ զնորարարսն առ նորաստեղծն՝[37] նմա նոցա անուանս հրամայէր դնել[38]. այլ յետ յանցանելոյ[39] մարդոյն զԱստուծոյ պատուիրանաւն՝ տուան նմա զարհուրեցուցիչք առ ի չհպարտանալոյ հողեղինին՝ որ ի հողոյ եղեւ եւ ի հող դառնալոց էր։

Եւ առաջնոյ չվնասակարութեան գազանացն մարդոյ՝[40] այժմու համբոյրս եւ ընտելութիւնս[41] վկայեն։ Զի ոմն զգայլոյ կորիւն սնուցանէ, եւ իբր զշան կորիւնս՝ առ ընտելութեան ընդ անձն անկանին[42]։ Եւ միւսն զառիւծու կորիւն սնուցեալ՝ ածէ ի համբոյր եւ ի քծինս[43], մինչեւ պատել զսնուցանելեաւն[44]. եւ եթէ այլ ոք ի նա[45] հուպ

Կաղնչանին մէկ տեսակը։ Ուղղական՝ Կաղանչանն, որ բոյս մըն է։

33· Ուղիղ չնայելնուն՝ ուղիղ չըմբռնելնուն համար։

34· Այսինքն՝ Այնպէս իմաստուն արար զմարդն։

35· Վայելեմ սովորաբար ներգոյական՝ եւ երբեմն գործիական կամ բացառական հոլով խնդիր կ'առնու։

36· Որք վնասակարքն կարծիցին՝ եւ անտի եւս... փոխանակ՝ Եւ յայնցանէ եւս որք վնասակար կարծին։ — Անտի, ուստի, ուր մէկը՝ փոխանակ դերանուան. տես քեր· 349, ԻԱ։

37· Նորարար եւ նորաստեղծ նոյնանշան են։

38· Այսինքն, Հրամայեաց նմա՝ (մարդոյն) անուանս դնել նոցա, (գազանաց։)

39· Սովորաբար՝ անցանել (զպատուիրանաւ) եւ ոչ Յանցանել։

40· Չվնասակարութիւն գազանացն՝ մարդոյ. գազաններուն մարդու չվնասելը· — Գազանացն՝ սեռական. Մարդոյ՝ տրական։

41· Հիմակուան հեզութիւնն ու ընտանութիւնը (վկայ են)։

42· Ընդ անձն անկանին, (մարդուն) վրան կ'ելլեն, կամ՝ կը նետուին։

43· Ի համբոյր ածեմ, ի քծինս ածեմ, (հոս երկուքը միացած·) քծնելու չափ ընտանեցընել, մեղմացընել։ Տես 10, ծան· 24։

44· Այնչափ որ զինք սնուցողին կը փաթթուի։ — Մինչեւ աներեւութով· տես քեր· 412, Է։ — Սնուցանելի, սնուցիչ։ քեր· 128 եւ 416։

45· Ի նա, ի կորիւնն։

գայցէ, չմոռացեալ զբարս գազանութեանն՝ ի վերայ յարձակի. եւ Նորա[46] սաստեալ գազանին իբր շան, ցածուցանէ յանսաստ[47] գազանութենէն[48]։ Եւ այլ ոք[49] զարջոյ թոժիւն[50] մնուցեալ՝ կաքաւիչս ուսուցանէ[51], եւ Նմանեցուցեալ բարուց մարդկան՝ զգազանաբարոյն ցածուցանէ։ Եւ այլ ոք զկապիկս անպատականս ըմբռնեալս՝ հտպիտս եւ ընչապտուկս եւ ամենաչար ուսուցանեն[52]։ Եւ այլոց զքարբս իգակերպս կալեալ՝ թովչութեամբք յընտելութիւն մարդկան ածեն[53], ջրեցուցեալ[54] զթոյնս սպանողս։

Արդ՝ եթէ չար ինչ էին գազանքն բնութեամբ, չէր հնար վնասակարացն ընդ իւրեանց վնասակարին[55] ընտելութիւն ունել։

10.

Բնութիւն հրեշտակաց։

Հրեշտակք եւ դեւք եւ ոգիք մարդկան անմարմինք են։ Հոգիս կոչէ զնոսա (Գիրն) վասն արագութեանն, որպէս զի[1] ասիցէ՝ թէ քան զհողմս թեթեւք են. քանզի

---

[46] Նորա, մարդոյն։

[47] Անսաստ, անսանձ, անզուսպ, ապստամբ։

[48] Ցածուցանէ (զնա) ի գազանութենէն. նոյն էր թէ ըսէր՝ Ցածուցանէ (զնորա) գազանութիւնն։

[49] Ոմն զգայլոյ կորիւն,.. եւ միւսն զառիւծու,.. եւ այլ ոք զարջոյ. տես վերը՝ ծան. 1։

[50] Թոժիւն, (արջու) ձագ։ Այս բառն ուրիշ տեղ չէ գըտնուած։

[51] Կաքաւչութիւն կը սորվեցընէ. քեր. 225։ — Կաքաւիչս փոխանակ Կաքաւիչ. տես քեր. 464։

[52] Այս մասն Զարտուղութեան ձեւով է. (քեր. 464։) Ըմբռնեալս փոխանակ Ըմբռնեալ. քեր. 432, ԺԴ։ Ուսուցանեն յոգն. փոխանակ՝ Ուսուցանէ։ — Հտպիտս եւ ընչապտուկս (խեղկատակ եւ քիթը խաղցընող) եւ ամենաչար ուսուցանեն. տարբեր կիտադրութեամբ կրնայ երկու կերպ մեկնուիլ, բայց ընդհանուր իմաստը յայտնի է։ Տես նաեւ Նախընթաց ծան. 51։ — Ամենաչար, (իբր յն. πάγκακος,) ամէն կերպով չար, չարաճճի։

[53] Ցընտելութիւն ածեմ. տես վերը՝ ծան. 43։

[54] Ջրեցուցանեմ, (սովորաբար՝ Ջրեմ.) ոչնչացընել, անզօր ընել, եղծանել։

[55] Ընդ իւրեանց վնասակարին, իրենց վնաս ընողին հետ։ — Այստեղ աշխարհաբար իրենց տրական է, բայց գրաբար իւրեանց՝ սեռական։ քեր. 262, Բ։

---

[1] Որպէս զի, հոս իբրեւ թէ։

Digitized by Google

ոգւոյ եւ հողմոյ անուն եբրայեցերէն եւ յունարէն եւ ասորերէն նոյն է. նա թէ եւ հայերէն ոք մանր միտ դնիցէ՝[2] նոյնպէս գտանի. յորժամ տագնապեալ ոք յումեքէ իցէ[3], ասէ, Չետ ոգի կլանել, Չետ ոգի առնուլ[4]. եւ այնու՝ զօդոյս զոր միշտ ծծեմք՝ յայտ առնէ։ Եւ բոցեղէնս կոչէ զնոսա վասն սաստկութեանն։ Այլ ոչ եթէ ի բնութենէ[5] հողմոյ եւ հրոյ են[6]. զի եթէ ի բնութենէ հողմոյ եւ հրոյ էին, ապա[7] եւ նոքա յիրաւի մարմնաւորք կոչէին, եւ ոչ անմարմինք. քանզի որ մարմնաւոր է՝ ի չորից հիւթից[8] յօդեալ[9] է, որպէս մարմինք մարդկան եւ բնաւ[10] անասնոց. եւ որ ինչ անմարմին է՝ նա պարզ բնութիւն է[11], որպէս հրեշտակաց[12] եւ դիւաց եւ ոգւոց մարդկան։

Եւ երեքեան ջոկքս այսոքիկ, քանզի համաբնեայք[13] են՝ նմանագոյնս եւ նովին իսկ անուամբ անուանին[14]։ Ասի հրեշտակ՝ Ոգի, այլ ոգի հարկաւոր[15], որ է հնազանդ եւ կամակատար. ասի եւ դեւ Ոգի[16], այլ ոգի չար վասն անհնազանդութեանն եւ ապստամբութեանն, զոր թէպէտ եւ ի մեր լեզու Այս չար ասեմք, որպէս ի խորանաց[17] հարցն

---

2. Շրջում, փոխանակ ըսելու՝ Նա եւ հայերէն՝ եթէ ոք մանր միտ դնիցէ։

3. Շրջում, փոխանակ՝ Յորժամ ոք յումեքէ տագնապեալ իցէ։

4. *Ոգի կլանել*, *Ոգի առնուլ*, շունչ առնուլ, հանգչիլ։

5. *Բնութիւն* (*հրոյ*), գոյացութիւն, տարր։

6. *Ոչ եթէ ի բնութենէ հրոյ են*. փոխանակ՝ Չեն ի բնութենէ հրոյ։ Այս ձեւով *ոչ եթէ* բաւական յաճախեալ է։ *Ոչ եթէ ի փշոց քաղեն թուզ*։

7. *Եթէ ... ապա*. տես 5, ծան. 6։

8. Սովորաբար՝ Հիւթոց։

9. *Յօդեմ*, բաղադրել։

10. *Բնաւ*, ամենայն։

11. Գեղեցիկ ըսուածք է. փոխանակ ըսելու՝ Եւ անմարմինն պարզ բնութիւն է։ Տես քեր. 341, 2։

12. Լուելեայն կ'իմացուի՝ բնութիւնն հրեշտակաց։

13. *Համաբնեայ*, բնութենակից։

14. Պատշաճապէս ալ նոյն անուամբ կը կոչուին։ — *Նմանագոյնս* բառն աւելի յաճախ կը գործածուի իբր՝ Յարմարապէս, ի դէպ։ Մտադրութեան արժանի է նաեւ *եւ* շաղկապը։

15. *Հարկաւոր*, այսինքն Որ ի հարկի եւ ի ծառայութեան կայ. հպատակ. — այս է բառիս նշանակութիւնն ըստ հին նախնեաց։

16. *Ասի եւ դեւ ոգի*, Դեւն ալ ոգի կ'ըսուի։

17. *Խորանք* հասարակօրէն կը գործածուի իբրեւ աւելորդապաշտութիւն, սխալ ըմբռնում, եւ այլն։

մերոց առաջնոց՝ ըստ սովորութեան ի մեզ կարգելոյ, այլ գիտեմք՝ եթէ այսն հողմ է, եւ հողմն՝ ոգի, ըստ յառաջագոյնն ասացելոյ[18]: Քանզի յորժամ մեք ասեմք՝ թէ Սիք շնչէ, Ասորնեայք[19] ասեն՝ Այս շնչէ. եւ վասն տարածութեանն միայն եւ արագութեան կոչին հրեշտակք եւ դեւք եւ հոգիք մարդկան՝ Ոգեղէնք, որ է հողմեղէնք: Բայց բնութիւն նոցա ի վեր է քան զհողմ եւ քան զհուր, նուրբ եւ արագ քան զմիտս:

Եւ չեն ինչ զարմանք՝ թէ նոքա մերոց դրացեաց արարածոց անուամբքս անուանին[20], ուր եւ նոցա արարիչն ոչ գարշի զայնպիսի անուանս զինքեամբ առնուլ[21] վասն իրիք իրիք տեսչութեանց[22]: Որպէս իջեալ ի դրախտն առ Ադամ՝ ոտնաձայն իբրեւ զմարդ առնէր[23]: Եւ եկեալ ուդւոյ առ Աբրահամ երկուք հրեշտակօք՝ արժանի առնէր ճաշ ի վրանի նորա ուտելոյ[23]: Եւ ի խօսս մատուցեալ ի լերինն ընդ Աբրահամու, զերկուս պատանիս իւր՝ զհրեշտակս մարդկակերպեալս՝ ի Սոդոմ առ գեղեցիկ ասպնջականն առ Ղովտ արձակէր: Եւ հրացուցեալ եւ չայլայլեալ զհրեշտակն ի մորենւոջն, ի մարդկեղէն բարբառ ածեալ՝[24]

---

18. Ինչպէս որ յառաջ ըսուեցաւ. փոխանակ՝ Ըստ յառաջագոյն ասացելոյն: Քեր. 326: — Կ'ակնարկէ յառաջ ըսածը՝ թէ “Ոգւոյ եւ հողմոյ անունն նոյն է:„ — Կ'ուզէ ըսել՝ թէ հոգեղէններուն՝ Հողմ, այս, հուր եւայլն անունները կը տրուին՝ նմանութեամբ միայն. եւ թէ՝ Ոգի, այս, սիք, հողմ՝ ըստ ինքեան նոյնանշան բառեր են:

19. Ասորնեայք, Ասորիները:

20. Մեզի դրացի կամ մեր քովի արարածներուն անուամբը կը կոչուին հողմ, հուր, բոց:

21. Զինքեամբ առնուլ, (կ'ըսուի նաեւ Զանձամբ առնուլ,) իւր վրան առնուլ:

22. Վասն իրիք իրիք տեսչութեանց, ինչ ինչ տնօրէնութիւններու համար. այս այն պէտք եղածը կատարելու համար: — Ուղղականն՝ Ինչ ինչ տեսչութիւնք:

23. Ոտնաձայն իբրեւ զմարդ առնել. Ճաշ ի վրանի նորա ուտել, Եզնիկայ սովորական դարձուածքն են. ինչպէս ասկէ յառաջ եւ ետքը շատ տեղեր:

24. Մարդու կերպ խօսել տալով: — Մտադրութեան արժանի է ածեմ բային այս գործածութիւնը. Ածեմ (զոք) ի գիտութիւն, գիտցընել. Ածեմ յերկիւղ եւ ի խրատ, վախ տալով զգաստացընել. Ածեմ յարժանն եւ յիրաւ, պատշաճն ընել տալ, չափի բերել, եւայլն: Նոյնպէս ի հաստումն կամ ի զոյ ածեմ. ի հաւան, ի պատիւ, ի կերպարանս ածեմ, եւայլն:

տայր ընդ Մովսեսի խօսել։ Եւ այլակերպեալ զզօրավարն իւր զՄիքայէլ՝ զօրագլխին իւրում Յեսուայ ի դաշտին ցուցանէր։ Եւ առաքեալ հրեշտակ ի տուն Մանուէի խօսել ընդ նմա՝ մարդկօրէն ընծայեցուցանէր[25]։ Եւ երբեք երբեք գրեթէ մարդացեալ իսկ՝[26] բերան ի բերան եւ ձեռն ի ձեռն[27] ընդ բարեկամին իւրում ընդ Մովսեսի խօսէր։ Եւ առնն Թագաւորի[28] Թախծելոյ ի հարուածոցն, հրեշտակ ի կերպարանս մարդոյ սուսեր ի ձեռն ցուցանէր։ Եւ իւր իսկ՝ երբեմն իբրեւ զհինօրեայ, երբեմն իբրեւ զմատաղօրեայ՝ վասն այլ եւ այլ տեսչութեանց[29] կերպարանեալ՝[30] ցանկալեաց առնն[31] երեւէր։ Եւ այնպէս՝ իւր եւ իւրոց ծառայիցն նոյնգունակ երեւելով՝[32] զառաւել սիրոյն զոր ընդ մարդոյն ունէր՝ յայտ առնէր[33]։

Եւ միանգամայն իսկ ասացեալ՝[34] թէ որ ինչ ի զգայնոցս շօշափի կամ զննի կամ ազդի՝[35] այն մարմնաւոր է, եւ որ զգայնոց[36] ոչ ազդի՝ անմարմին։ Նուրբ է տարր լուսոյ, այլ զի ակամբ զննի՝ մարմնաւոր է․ Նուրբ է տարր օդոյ, այլ զի ցրտութեամբն ազդի մարմնոյ՝ մարմնաւոր է․ Նուրբ է տարր հրոյ, այլ զի ջերմութեամբն ազդի մարմնոյ՝ մարմնաւոր է․ Նոյնպէս եւ ջրոյ՝ որ քան զծանունսն նրբագոյն է, եւ քան զթեթեւսն թանձրագոյն։

---

[25] *Մարդկօրէն ընծայեցուցանէր*, մարդակերպ երեւցուց կամ առջեւն հանեց։ — Հոս եւ վարը դարձեալ անկատարները կատարեալ ժամանակի տեղ դրուած են. տես 5, ծան. 25։

[26] Յետադաս *իսկ՝* բառին ոյժ տալու համար։ Տես 7, ծանօթ. 1։

[27] *Բերան ի բերան եւ ձեռն ի ձեռն*, (երկուքը նոյնանշան են այստեղ.) Դէմ առ դէմ, երես երեսի։

[28] Այսինքն՝ Դաւթի։

[29] Տես ծան. 22։

[30] *Կերպարանիմ*, ձեւանալ։

[31] Այսինքն՝ Դանիէլի մարգարէի։

[32] Իրեն եւ իւր ծառայից (հրեշտակաց) նոյնպէս երեւալովը։

[33] Փոխանակ ըսելու՝ Յայտնէր զսէրն մեծ զոր առ մարդն ունէր։

[34] Այսինքն՝ Մէկանց ըսելով, համառօտ խօսելով։ — *Ասացեալ* փոխանակ Ըսելով. տես Քեր. 401, 402։ — Յաջորդ թէ շաղկապն աւելորդ է։

[35] *Ազդիմ*, զգացուիլ։

[36] *Զգայունք*, զգայարանք։

11.

Համբարուք, Յուշկապարիկք եւ այլք։

Նախ զայն տեսցուք՝ թէ բնաւ գուցէ՞ն[1] այլ ինչ արարածք բանաւորք քան[2] զհրեշտակս եւ զդեւս եւ զմարդիկ։ Զի չիք ինչ արարած բանաւոր արտաքոյ քան զայս երիս ջոկս։ Թէպէտ եւ ասին ինչ անուանք ի Գրոց՝ յուշկապարկաց կամ համբարուաց կամ պարկաց, ըստ կարծեաց մտաց մարդկան ասին, եւ ոչ ըստ բնութեան. քանզի դիւաց է կերպարանս կերպարանս ցուցանել, եւ մարդիկ ըստ կերպարանացն անուանս դնեն։ Որպէս յորժամ քաղաքք եւ գիւղք աւերեսցին[3], եւ անդ դեւք բնակիցեն, եւ կեղծս ի կեղծս[4] յայտնիցին, եւ մարդկան ըստ կեղծեաց նոցա անուանս եդեալ՝[5] զոմն յուշկապարիկ, զոմն պարիկ, զոմն համբարու կոչիցեն. Նոյնպէս եւ գրոց ըստ մարդկան կարծեացն եկեալ՝[6] առ ի նշանակելոյ զսաստկութիւն աւերածի աշխարհին՝ յուշկապարկաց ասեն բնակել[7] յաւերակսն, զոր յոյն լեզու իշացուլս ասէ։

Արդ ցուցցեն թէ գտանիցի՞ն իշացուլք ի Բաբելոնի։ Ապա ուրեմն յայտ է՝ եթէ անուանք առանց անձանց են յուշկապարկաց եւ իշացլուց[8]. իբրեւ զծովացուլն՝ զոր ի կովէ ելեալ ասեն, եւ զպայն իմն՝[9] ի մարդկանէ, եւ զառլեզն՝ ի շանէ։ Զի ի մարմնաւորէ աններեւոյթ ինչ ոչ ելանէ, որպէս եւ ոչ յաներեւութէ իմեքէ՝ մարմնաւոր, ոչ երբեք ի մարդկանէ ելեալ[10] պայն՝ եթէ առ երէս արածիցի[11], եւ ոչ ի կուլուց ծովացուլն ելեալ՝ եթէ ի ծովակս բնակիցէ։ Զի մարմնաւորի չէ հնար՝ թէ ի ջուրս կեցէ[12], որպէս եւ ոչ ջրականին՝ թէ ի ցամաքի կեցէ. եւ ոչ ի շանէ ինչ ելեալ՝ եթէ[13] ընդ աներեւոյթ զօրութիւնս ինչ կեցէ, եւ յորժամ վիրաւոր ոք անկեալ ի պատերազմի գտնիցի թէ լիզիցէ եւ ողջացուցանիցէ, զոր արալէզն կոչեն. այլ ամենայն՝ առասպելք են[14], եւ պառաւաց[15] դրդջիւնք, եւ մանաւանդ թէ ի դիւաց իսկ մոլորութենէ։

---

[1] Թէ բնաւ գուցէ՞ն. Թէ կա՞ն երբեք։

[2] Այլ քան... տես Քեր. եր. 257։

[3] Փոխանակ՝ Աւերիցին։ Տես Քեր. 370, ԺԲ։

[4] Կեղծս ի կեղծս, (Մկբյ.) շինծու, սուտումուտ կերպերով։

[5] Եւ մարդիկ՝ անոնց երեւցածին համեմատ մէյմէկ անուն դնելով։

[6] Ըստ մարդկան կարծեացն եկեալ, մարդկան կարծեացը յարմարելով։

[7] Փոխանակ՝ Ասեն թէ յուշկապարիկք բնակեսցեն։ Քեր. 410, Զ։

[8] Այսինքն՝ Անուանք յուշկ. եւ իշացլուց են՝ առանց անձանց. անանձն լոկ անուններ են։

[9] Զպայն իմն, Պայ անուամբ բան մը։

[10] Թերեւս ուղղագոյն՝ Ի ելեալ կամ Ի լեալ։

Այլ եւ վիճեալ եւս[16] պնտին ի բանիցն վերայ։ Մին ասէ՝ թէ ի մերում գիւղ[17] ծովացուլ զկով գործեաց[18], եւ զգոչիւնն հանապազ մեք լսեմք ամենեքեան։ Եւ միւսն ասէ. զպայն իսկ իմ աչօք տեսեալ է[19]։

Միթէ եւ զարալէզն եւս[20] ոք կարիցէ ասել՝ թէ եւ զայն ուրուք տեսեալ իցէ[21]։ Եւ թէ[22] յառաջին ժամանակսն արալէզք լիզէին զվիրաւորս եւ ողջացուցանէին, ա՞րդ ընդէ՞ր ոչ լիզիցեն եւ ողջացուցանիցեն[23]. ո՞չ նոյն պատերազմունք են եւ նոյնպէս վիրաւորք անկանին[24]։

---

11. Եթէ առ երէս արածիցի, որ երէոց հետ արածուի։ — Այս խօսքը գրուած կը գտնենք՝ Առ երխս արարած իցէ, որ յայտնապէս գրչի սխալ է։ — Ոչ . . . եթէ... տես 1, 15։

12. Կեամ բային ստորադասականն է կեցեմ, (փոխանակ՝ կեայցեմ.) զոր անհմուտ գրիչները կեցցեմ ըրած են։ — Չէ հնար թէ ի ջուրս կեցէ, փոխանակ՝ Չէ հնար կեալ ի ջուրս։ Տես Քեր. 405, ԻԸ։

13. Ոչ . . .՝ եթէ. տես 1, 15։

14. Ամենայն՝ առասպելք են, բոլորն ալ առասպել է։ Հոս ամենայն, որ միշտ եզակի է, յոգն. բայ ունի՝ խնդիրն յոգն. ըլլալուն համար։ Քեր. 286, 1. եւ 223, Գ։

15. Սովորականն է՝ Պառաւունք, պառաւանց։

16. Եւ... եւս. տես 8, 18։

17. Սովորաբար՝ ի մերում գեղջ։

18. Գործեաց, հոս՝ ծնաւ, յառաջ բերաւ։

19. Սովորական կարգն է՝ Զպայն իմ իսկ աչօք տեսեալ է. — ինչպէս խօսքին իմաստն ալ կը պահանջէ։

20. Եւ . . . եւս. տես 8, 18։

21. Թէ ա՛ն ալ մէկը տեսած ըլլայ։

22. Եւ թէ. ուղղելի կ'երեւայ՝ Եթէ։

23. Ա՞րդ ընդէր ոչ լիզիցեն եւ ողջացուցանիցեն. հի՞մայ ինչու չեն լզեր ու ողջացըներ։ — Երկու իրարու կապ ունեցող բայերուն՝ բաւական է առաջինին վրայ միայն ոչ դնել։ Քեր. 456, Ե։ —

24. (Հիմայ ալ) նոյն պատերազմները չկա՞ն, եւ նոյնպէս չե՞ն վիրաւորներ իյնար։

12.

Վիշապք եւ նհանգք:

Այլ եւ վիշապք, ասեն, եւ նհանգք[1] կերպս ի կերպս լինին[2]: Վիշապն որ մարմնաւոր է՝ զիւր կերպարանսն ոչ կարէ փոխել: Զի որպէս մարդոյ ոչ է հնար փոխել ի կերպարանս ինչ յոր եւ կամիցի, նոյնպէս եւ ոչ վիշապին: Եւ ոչ վիշապք զտոհմականս արդեանց[3] կրեն. եւ ոչ գրաստ գոյ նոցա՝ եթէ[4] զարդիւնս ի կալոց ուրեք կրիցեն[5]: Եւ ի զուր է Կա՛լ կա՛լն ասել ումեք ի կալս՝ եւ ոչ Ա՛ռ ա՛ռ[6]: Զի վիշապն, որ ինքն[7] գրաստ է, այնու զի անասուն եւ անխօսուն է[8], զիա՞րդ որ ինքն գրաստ է զայլ գրաստ վարիցէ: Զի վիշապի այլ ազգ ինչ բնութիւն չէ՝ եթէ ոչ օձի, այն յայտ իսկ է[9]. եւ զօձ յաղթանդամ կամ զգազան ինչ ծովածին՝ կոչեն Գիրք Վիշապ. որպէս զմարդ յաղթանդամ Հսկայ անուանեն[10], նոյնպէս եւ զօձ ցամաքային անճոռնի[11] եւ զգազանն ծովական լեռնաձեւ, (զկիտացն ասեմ եւ զդեղփինաց[12],) վիշապս ա-

---

[1] Նհանգ, (պրս. բառ.) որ կոկորդիլոս կը նշանակէ, հին Հայոց քով համբաւուած էր գետերու վրայ երեւցող այլակերպ ցուցանք:

[2] Կերպ կերպ կը ձեւանան: Տես եւ 11, ծան. 4:

[3] Տոհմականք, արդիւնք, նոյնանշան են. արտերու բերք: Տես 1, ծան. 2:

[4] Ոչ...՝ եթէ. տես 1, ծանօթ. 15:

[5] Որ երկրի բերքերը կալերէն վերցընեն՝ տեղ մը կրեն:

[6] Կա՛լ կա՛լն ասել ումեք. (յօդի յառաջդասութիւն. քեր. 325, 4.) փխ՝ Ասելն կալ կալ: Ումեք տրական անուն բայի է ասելին: քեր. 215, Ա: — Իմաստն է. Վայրապար է որ կալերուն մէջ մարդ Կա՛լ կա՛լ ըսէ (վիշապին), եւ չըսէ Ա՛ռ ա՛ռ: Կը կարծեր ռամիկը՝ թէ Ա՛ռ ա՛ռ որ ըսես վիշապին՝ բերքերը կ'առնու կը տանի. ուստի Կա՛լ կա՛լ ըսելու ես որ քեզի թողու:

[7] Որ ինքն: Որ դերանունէն ետքն անձնական դերանունն մ'ալ կ'աւելցուի՝ աւելի բացայայտութեան համար: քեր. 333, Ե. եւ Ծան. **:—

[8] Այնու զի եւն. Անբան անասուն ըլլալուն համար: Այս կերպով ստէպ կը գործածուի Այնու զի:

[9] Թէ վիշապն օձէն տարբեր բնութիւն չունի՝ այն յայտնի է: —Նախադաս զի (փոխանակ՝ Թէ) բաւական յաճախ է:

[10] Այսինքն թէ սուրբ Գիրքն զյաղթանդամ մարդը Հսկայ կ'անուանէ:

[11] Անճոռնի, խոշոր, յաղթ, վիթխարի:

[12] Զկիտացն ասեմ, եւայլն. բացայայտելոյն կամ մեկնուելու բառին հոլովը պատմականի կը դառնայ. տես 6, ծան. 36: Այս-

Digitized by Google

նուանեն։ Եւ այլ ինչ ոչ են վիշապք՝ բայց օձք մեծամեծք ցամաքայինք, կամ ձկունք անարիք[13] ծովականք, զորոց ասեն թէ լեռնաբերձք[14] եւ մեծամեծք են· եւ որս եւ կերակուր նոցա մանր ձկունք են[15]· որպէս եւ օձից մեծամեծաց՝ մանր մանր ինչ ճճիք կամ անասունք։

Եւ ոչ որս երբեք՝ որպէս մարդկան՝ արարեալ են վիշապաց[16] կամ առնիցեն. եւ ոչ տաճարք՝ իբրեւ մարդկան՝[17] են նոցա ի բնակութիւն. եւ ոչ զոք ի Թագաւորազգեաց եւ ի դիւցազանց ունին կապեալ առ իւրեանս կենդանի։ Այլ որպէս զԱղեքսանդրէ խաբէին դեւք՝[18] թէ կենդանի.կայցէ, (որոց ըստ եգիպտական հնարողութեանն կապեալ արկեալ[19] կախարդանօք զդեւ ի շիշ, կարծեցուցանէին թէ Աղեքսանդրոս կենդանի իցէ եւ մահ խնդրիցէ, եւ գալուստն Քրիստոսի խայտառակեաց զխաբէութիւնն եւ եբարձ ի միջոյ զգայթագղութիւնն,) նոյնպէս եւ մոլորութիւնն դիւաց խաբեաց զդիւցապաշտս[20] Հայոց, եթէ զոմն Արտաւազդ անուն արգելեալ իցէ դիւաց, որ ցայժմ կենդանի կայ, եւ նա ելանելոց է եւ ունելոց զաշխարհս, եւ ի սնոտի յոյս կապեալ կան անհաւատք· որպէս եւ Հրեայք՝ որ ի զուր ակնկալութիւն կապեալ կան, եթէ Դաւիթ գալոց է՝ շինել զԵրուսաղէմ եւ ժողովել զՀրեայս եւ անդ թագաւորել նմա նոցա[21]։

տեղ՝ փոխանակ Զկէտոն ասեմ ըսելու. ինչպէս ուրիշները կը գրեն։

13· Անարի, յաղթ, խոշոր, վիթխարի։

14· Լեռնաբերձ, լեռան պէս բարձր ու մեծ։ Քիչ մը վերը՝ Լեռնաձեւ, որ նոյն է։

15· Կերակուր եզակի անուան բայն՝ են յոգն. բայ, վասն զի խնդիր բնութեանն յոգն. է։ Քեր. 223, Դ։

16· Այստեղ երկու կերպն իրարու խառնակած է· Ոչ երբեք արարեալ է վիշապաց, կամ Ոչ երբեք արարեալ են վիշապք։ Քեր·460, եւ 464, Բկռ։

17· Որպէս մարդկան. Իբրեւ մարդկան. Պէսպիսութեանձեւ· Քեր· 471· Որպէս՝ Սաղմոսաց յատուկ է, զոր ուրիշ գրքեր իբրեւը չկրկնելու կը գործածեն։

18· Խաբեմ պատմական հոլով չ՚առնուր. բայց այստեղ շատ վայելչութեամբ գրուած է իբր թէ Կարծեցուցանէին խաբէութեամբ։

19· Կապեալարկեալ, առանց եւի. տես 7, ծան. 8։

20· Հեթանոսաց համար կ՚ըսուի Դիւցապաշտ, քրիստոնէից համար՝ Աստուածապաշտ։

21· Հոս զարտուղի ըսուածք է անդէմ բայով Թագաւորել կարծեցուցանէ սատանայ՝ թէ եւ նշանգք ինչ իցեն գետոց, եւ շահապետք վայրաց[22]. եւ յետ կարծեցուցանելոյ՝ ինքն կերպարանի կամ ի վիշապի կերպարանս կամ ի նշանգի իմն եւ ի շահապետի, զի այնու զմարդն յիւրմէ արարչէն թիւրեսցէ։ Զի եթէ էր ինչ նշանգն անձնաւոր[23], ոչ երբեմն ի կնոջ կերպարանս երեւէր, եւ երբեմն փոկ[24] լինէր եւ լուղորդաց ընդ ոտս անկեալ՝[25] հեղձուցանէր. այլ կամ կինն կին կայր կամ փոկն փոկ։ Նոյնպէս եւ զոր շահապետ վայրաց կոչեն՝ ոչ մերթ մարդ երեւէր եւ մերթ օձ, որով եւ զօձապաշտութիւնն հնարեցաւ յաշխարհ մուծանել։ Նոյնպէս եւ վիշապն ոչ մի անգամ օձաձեւ երեւէր, եւ միւս անգամ մարդակերպ, որպէս յառաջագոյնն իսկ ասացաւ՝ թէ որ մարմնաւոր ինչ է[26], յայլ կերպարանս չկարէ փոխել[27]։

Այլ թէ ի կալս ջորիք եւ ուղտք երեւիցին՝ դիւաց կերպարանք են այն[28], եւ ոչ վիշապաց. եւ եթէ ի դաշտս երագազանք[29] ձգիցին, եւ հեծեալք իբրեւ զմարդիկ զհետ երէոյ արշաւիցեն, կեղծիք դիւաց են եւ ոչ ճշմարտութիւն ինչ իրաց. եւ եթէ ի գետս ի կանաց ինչ ի կերպարանս երեւիցին, սատանայի կերպարանք են։ Եւ՝ եթէ բառնայցի ի վեր այնպիսի վիշապն, ոչ եթէ եզամբք ինչ անուանելովք՝[30] այլ ծածուկ զօրութեամբ իւիք յԱս-

---

նմա նոցա, փոխանակ՝ Թագաւորելոց է նա նոցա։ — Եթէ *նմա* յաւելուածը չըլլար՝ կանոնաւոր էր այսպէս. Գալոց է շինել . . . եւ ժողովել . . . եւ անդ թագաւորել նոցա։

[22] Թէ գետոց նշանգներ ալ կան եւ վայրաց շահապետներ, (առասպելեալ պահապաններ կամ վերակացուներ։) Հոս *իցեն* սեռականով՝ չի նշանակեր ունենան. այլ թէ՝ կան գետոց նշանգք։

[23] Փոխանակ՝ Եթէ անձնաւոր ինչ էր նշանգն. կամ՝ Նշանգն թէ անձնաւոր ինչ էր։

[24] Երկակենցաղ անասուն մը։

[25] Լողացողներուն ոտուըները փաթթուելով։ *Լուղորդաց* հոս տրական է եւ ոչ սեռական. տես Քեր. 453։

[26] *Որ մարմնաւոր ինչ է*, փոխանակ՝ Որ ինչ մարմնաւոր է։ Քեր. 275. ԺԳ։

[27] *Փոխել*, (չէզոք) փոխուիլ։

[28] *Են* յոգն. *Այն* եզակի։ Տես Քեր. 336, Ժ. եւ 223, Դ։

[29] Թակարդներ, որսոյ որոգայթներ։

[30] *Եզամբք ինչ անուանելովք*. Եզինք բառուածներով։ Եզնկայ ցայս վայր յառաջ

տուծոյ հրամանէ, զի մի՛ շօգին՝ մարդոյ կամ անասնոյ մեղանչիցէ․ որպէս որ Բասիլիսկոսն[31] կոչի ազգ ինչ օձից՝ հայելով միայն սատակէ զմարդ կամ զանասուն․ ուստի յորժամ ի ջրհորս գտանիցի՝ ճրագ առեալ իջանեն ի ներքս՝ ըմբռնել, զի հայեցեալ ընդ ճրագն ոչ մեղանչիցէ[32] մարդուն օձն[33]։

13.

Քէշն Պարսից կամ Երկարմատեան վարդապետութիւն:

Մ՚ինչ չեւ բնաւ էր ինչ, ասեն, ոչ երկինք եւ ոչ երկիր եւ ոչ այլ ինչ արարածք՝ որ յերկինս կամ յերկրի, Զրուան ոմն անուն էր[1], որ թարգմանի բախտ կամ փառք։ Զհազար ամ յաշտ[2] արար՝ զի թերեւս որդի մի լինիցի նմա, որում անուն Որմիզդ, որ զերկինս եւ զերկիր եւ զամենայն որ ի նոսա՝ առնիցէ․ եւ յետ հազար ամի յաշտ առնելոյ՝[3] սկսաւ ածել զմտաւ, ասէ․ օգո՞ւտ ինչ իցէ յաշտս զոր առնեմ, եւ լինիցի՞ ինձ որդի Որմիզդ, եթէ՝ ի զուր ինչ ջանայցեմ։ Եւ մինչ դեռ նա զայս խորհէր, Որմիզդ եւ Արհմն յղացան յարգանդի մօր իւրեանց․ Որմիզդն[4] ի յաշտն առնելոյ[5], եւ Արհմն ի յերկուանալոյ անտի։ Ապա իմացեալ Զրուանայ՝ ասէ, երկու որդիք են յորովայնի անդ․ ո՛ր ոք ի նոցանէ վաղ առ իս հասցէ՝ զնա թագաւոր արա-

---

բերածներն ռամկին անոտի ըմբռնմունքն ու աւելորդապաշտական երկիւղներն էին, անշուշտ հեթանոսութեան մնացորդք․ զորս կը ցրէ մի առ մի։

[31] *Որ բասիլիսկոսն կոչի ազգ ինչ օձից*․ շրջմամբ ըսուած է՝ փոխանակ Ազգ ինչ օձից որ բասիլ․ կոչի։ Քեր․ 346, ԺԸ։ — *Բասիլիսկոս* յուն․ բառ է, (որ կայ թարգմանուած՝ Արքայիկ օձ կամ Օձարքայիկ․) հայերէն անունն է Քարբ։

[32] Անսովոր է *ոչ* փոխանակ *մի՛*։ Կանոնաւորն է՝ Մի՛ մեղանչիցէ․ մի՛ մեղիցէ։

[33] Ընտիր եւ գործածական դասաւորութիւն է՝ *Ոչ մեղանչիցէ մարդոյն օձն*․ տես Քեր․ եր․ 462։

---

[1] Փոխանակ՝ Էր ոմն Զրուան անուն․ Զրուան անուամբ մէկը կար։

[2] *Յաշտ*, զոհ։

[3] Փոխանակ՝ Յետ զհազար ամ յաշտ առնելոյ․ հազար տարի զոհ ընելէն ետքը։ Տես Քեր․ 392, ԺԸ։

[4] Մարդու յատուկ անուանց վրայ ալ յօդ դրուած կը գտնուի՝ բաւական յաճախ։ Քեր․ 315, Դ։

[5] Փոխանակ՝ Ի յաշտ առնելոյն․ — Յօդի տեղափոխութիւն։

րից։ Եւ ծանուցեալ Որմըզդի զխորհուրդս հօրն՝ յայտնեաց Արհմենին· ասէ· Զրուան հայր մեր խորհեցաւ՝ թէ ո՛ ոք ի մէնջ վաղ առ նա երթիցէ՝ զնա թագաւորեցուսցէ։ Եւ զայն լուեալ Արհմենին՝ ծակեաց զորովայնն, եւ ել եկաց[6] առաջի հօրն։ Եւ տեսեալ զնա Զրուանայ՝ ոչ գիտաց եթէ ո ոք իցէ· եւ հարցանէր, եթէ ո՞վ ես դու։ Եւ նա ասէ· ես եմ որդին քո։ Ասէ ցնա Զրուան· իմ որդին անուշահոտ եւ լուսաւոր է, եւ դու խաւարին եւ ժանդահոտ ես։ Եւ մինչ դեռ նոքա զայս ընդ միմեանս խօսէին, ծնեալ Որմըզդի ի ժամու իւրում լուսաւոր եւ անուշահոտ, եկն եկաց[6] առաջի Զրուանայ։ Եւ տեսեալ զնա Զրուանայ, գիտաց՝ եթէ Որմիզդ որդի նորա է, վասն որոյ զյաշտն առնէր· եւ առեալ զբարսմունսն՝[7] զոր ի ձեռին իւրում ունէր, որովք զյաշտն առնէր, ետ ցՈրմիզդ, եւ ասէ· ցայժմ ես վասն քո յաշտ առնէի, յայսմ հետէ դու վասն իմ առնիցես։ Եւ ի տալ Զրուանայ զբարսմունսն ցՈրմիզդ եւ օրհնել զնա[8], մատուցեալ Արհմենի առաջի Զրուանայ՝ ասէ ցնա· ո՞չ այնպէս ուխտեցեր՝ թէ ո՛ ոք յերկուց որդւոցն իմոց յառաջ առ իս հասցէ[9], զնա թագաւոր արարից։ Եւ Զրուանն՝ առ ի չջրելոյ[10] զուխտն՝ ասէ ցԱրհմն· ո՛վ սուտ եւ չարագործ, տուեալ լիցի քեզ զթագաւորութիւնն ինն հազար ամի, եւ զՈրմիզդ ի վերայ քո արքայ կացուցեալ[11]· եւ յետ ինն հազար ամի Որմիզդ թագաւորեսցէ, եւ զինչ կամիցի առնել՝ արասցէ։ Յայնժամ սկսան Որմիզդ եւ Արհմն առնել արարածս· եւ ամենայն ինչ զոր Որմիզդն առնէր՝ բարի էր եւ ուղիղ, եւ զոր ինչ Արհմնն գործէր՝ չար էր եւ թիւր։

---

[6] Ել եկաց. Ելն եկաց. տես Գ, ծան. 8։

[7] Բարսմունք, գաւազաններու խուրձ, զոր Պարսից քրմերը զոհի ատեն ձեռուընին կը բռնէին։

[8] Ի տալ զբարսմունսն եւ օրհնել. առաջին աներեւութին նախդիրը հարկ չէ երկրորդին վրայ կրկնել։ Տես Քեր. երես 387, Ժ։

[9] Հասցէ, փոխ՝ եկեսցէ. տես Գ, ծան. 18։

[10] Ջրել (զուխտ), դրժել. ստել. աւրել։

[11] ԶՈրմիզդ արքայ կացուցեալ. Թագաւոր դրած ըլլամ։ Քեր. 360։ Լռելեայն լիցի։

Digitized by Google

Այսպիսի անհաւատ[12] եւ դանդաչանաց բանից տխմարաց մտաց կարկատելոց՝[13] չէր պարտ ամենեւին բնաւ առնել պատասխանի. զի բաւական էր իւրեանց իսկ անմտութիւնն յանդիմանել զնոսա անդստին ի նոցին բանից՝[14] որ ընդ միմեանս կռուին եւ միմեանց հակառակ են։ Բայց քանզի այսու իմն մեծարոյ երեւին առաջնորդք քէշին[15] իւրեանց հնազանդեցելոցն, եւ խեղդ ընդ անձն արկեալ[16] ձգեն զնոսա ի խորխորատ, հարկ է տալ պատասխանի։

Զրուանն, զոր յառաջ քան զամենայն ինչ ասեն, ո՞ւր առնէր զյաշտն կամ ի՞ւ։ Յորժամ երկիր չէր եւ ոչ տունկք ինչ որ ի նմանէ, զբարսմունսն ուստի՞ գտանէր ունել ի ձեռին. կամ բնաւ զի՞նչ իսկ յազէր[17], զի անասունք չեւ եւս էին արարեալ։ Եւ որ քան զամենայն անմտագոյն է, զհազար ամ, ասեն, յաշտ արար, եւ յետ հազար ամին յերկուացաւ. ասէ՝ թէ լինիցի՞ ինձ որդի Որմիզդ, եւ եթէ չլինիցի, եւ ի զուր ինչ վաստակիցիմ։ Եւ այնու ցուցանէ՝ թէ տկար էր Զրուանն եւ կարօտ եւ առանց գիտութեան[18], եւ պատճառք չարեացն նոյն է եւ ոչ Արհմն։ Զի եթէ նորա չէր յերկուացեալ, որպէս ասենն, Արհմն ոչ լինէր, զոր չարեացն արարիչ համբաւեն. այլ ինքն երկմտեաց, որ անհաւատն է եւ լի անկարգութեամբ։

Զի ոչ երբեք ի միջէ աղբերէ երկու բղխմունք ելանեն՝ մինն քաղցր եւ միւսն դառն. եւ ոչ ի միջէ

---

12. *Անհաւատ (բանք)*, **անհաւատալի։ Քեր 423, 2։**

13. *Բանք տխմարաց մտաց կարկատեալք*. **տխմար մտքերու կամ տխմարներու մտքէն յարմարցուած խօսքեր։ Տես Քեր. երես 438։**

14. *Յանդիմանել զնոսա ի նոցին բանից*: **Նախ** *նոքա* **եւ ետքը** *նոցին*. **տես Քեր. 337, ծան։**

15. *Քէշ*. **հին Պարսից կրօնը։**

16. *Խեղդ ընդ անձն արկանել*. **վիզը խեղդելու չուան անցնել։**

17. *Յազել*, **զոհել, զոհ մատուցանել։ — Յետադաս** *իսկ* **ի զարդ։**

18. *Առանց գիտութեան*, **անգէտ։ Երբեմն** *առանց* **նախադրութիւնը** *ան* **մասնիկան զօրութիւնն ունի. ինչպէս** *Արք առանց դպրութեան*, **անգրագէտ մարդիկ.** *Առանց կարանի* **չկարուած (զգեստ). —** *Առանց ձեռագործի*, **անձեռագործ։**

ծառոյ երկու պտուղք՝ մին անոյշ եւ մին դաժան[19]: Արդ եթէ քաղցր գիտեն զԶրուանն, ոչ պարտին զդառն պտուղն զԱրհմն՝ ի նմանէ համարել. եւ եթէ դառն հաշուեն, չէ պատճառ[20] զքաղցր պտուղն զՈրմիզդ՝ ի նմանէ դնել:

14.

Վասն գազանաց վնասակարութեան:

Եթէ գազանք վասն վնասակարութեանն ի չարէ ումեքէ արարչէ կարծիցին, զմարդիկ առաւել արժան է ի չարէ արարչէ իմանալ՝ եւ ոչ զնոսա: Զի սոքա աւելի վնասակար են գազանացն՝ քան թէ գազանքն սոցա. զի սոքա ելեալ ի քաղաքաց եւ ի գիւղից՝ հետամուտք լինին կոտորելոյ զգազանսն, եւ նոքա սրացեալք[1] ի լերինս եւ յափափայս[2] ճեպեն[3] անկանել[4] փախստականք. յորոց կիսոցն եւ մորիքն[5] արտաքոյ ընտելութեան մարդկան են:

Նոյնպէս եւ սողնոցն՝ զխօշիւն[6] միայն զմարդոյն առեալ, է որ ի ծակս՝ է որ ի սորս՝[7] է որ ընդ փապարս երկրի մտեալ ղօղեն, եւ եթէ ի կարի նեղելոյ զնոսա մարդկան՝ մեղանչիցեն, այն մարդկան վնաս[8] է եւ ոչ նոցա: Եւ այնու ոչ ի չարէ ումեքէ պարտ է զգազանսն եւ զճճիս իմանալ. այլ ի միոջէ բարւոյ արարչէ, զկէսսն ի պէտս, եւ զկէսսն ի զարդ, եւ զկէսսն զարհուրեցուցիչս՝ վասն զտարապարտ[9] հպարտութիւն մարդոյն ցածուցանելոյ:

---

[19] *Դաժան* (*պտուղ*) *լեղի*: Բառերու պէսպիսութեան սա ալ գեղեցիկ օրինակ մըն է. *Մինն քաղցր եւ միւսն դառն, մին անոյշ եւ մին դաժան*: Նոյնպէս է, *գիտել*, *համարել*, *հաշուել*, *դնել* բայերուն զանազանութիւնք:

[20] Ուղղագոյն կ'երեւայ՝ *Չէ պատշաճ*:

[1] *Սրանամ*, վազել երթալ:

[2] *Ափափայք*, քարուտ. ապառաժուտ տեղուանք:

[3] *Ճեպեմ*, փութալ, արտորալ: Սովորաբար՝ ճեպիմ:

[4] *Անկանիմ ուրեք*, փախչելով ապաւինիլ, ինք զինքը (տեղ մը) նետել:

[5] Որոնցմէ ոմանց որջն ալ՝ դադարքն ալ:

[6] *Խօշիւն*, ստնաձայն, խշրտուք:

[7] *Է որ ... է որ*, կայ որ ... կայ որ. ոմանք... ոմանք: Քեր. 361, Թ.:

[8] *Վնաս*, յանցանք նշանակութեամբ ստէպ կը գործածուի:

[9] *Տարապարտ*, քիչ մը վարը *զուր* (*հպարտութիւն*), փուճ, ընդունայն:

Նա եւ չքոտեօքն[10] զկծեցուցանէ[11] զմեզ. որպէս լուովն, եւ ճանճիւ եւ մժխով եւ գոռեխով, մնով[12] եւ մկամբ, եւ այլովք նոյնպիսեօք, որք չնչինքն են, եւ զմեզ աշխատ կարեն առնել: Զի է ի նոցանէ՝ որ զմեզ աշխատ առնէ, եւ է ինչ՝ որ մերումն վնասակար լինի. որպէս եւ մուկն եւ ցեց եւ որդն, եւ որ ինչ նոցա նմանող իցէ: Եւ նոքօք ցածուցեալ զնստուցանէ[13] զմիտս մեր զի յորժամ գիտիցեմք՝ թէ եւ փոքունքն կարող են մեզ վնասակար լինել, իջցուք ի տարապարտ հպարտութենէ՝ չունել[14] զանձինս առ մեծարգիս[15]:

Դարձեալ եւ զխնամն եւս Աստուծոյ զմտաւ ածել[14] թէ ուր փոքունքն կարեն մեղանչել մեզ, զիա՞րդ կարէաք ապրել՝ թէ ընդ սողունս եւ ընդ գազանս բնակակիցս արարեալ էր զմեզ: Այլ եւ յայն եւս հայել պարտիմք՝ թէ ո՛րչափ անասունս վասն մերոյ պիտոյից ընդ մեզ հնազանդեաց, զձիս եւ զուղտս եւ զփիղս եւ զարջառ եւ զոչխար. եւ ի լերանց եւ ի դաշտաց՝ զայծեմունս եւ զեղջերուս եւ զառինս[16] եւ զվարազս, որոց կէսքն կրելիք[17] են եւ կէսք ուտելիք:

Եւ զայն եւս գիտել ետ մեզ, թէ որոց նա կամի՝ յաղթականք կարեմք լինել. եւ որոց ոչ կամի՝ չկարեմք յաղթել, ոչ միայն արգաւորացն[18], այլ եւ չնչենոցն: Զի՞նչ վատթարագոյն քան զլուն եւ զմուկն կայցէ, եւ

---

[10] Չքոտի, քիչ մը վարը՝ Չնչիկ, չնչին, փոքրիկ:

[11] Զկծեցուցանել, սիրտը՝ ծակել, վշտացընել:

[12] Մուն, մանրիկ մժեղ:

[13] Ցածուցանեմ, զնստուցանեմ, նոյնանշան են. իջեցընել, ցածցընել: — Խիստ գործածական է այս ձեւով երկու նոյնանշան բայ գործածել. զոր օրինակ. Կշտամբեալ յանդիմանել, Անուանեալ կոչել. Ցարգեալ գովել. Համեալ հաւանել. Պանծացեալ պարծել. Ցայտ արարեալ ցուցանել. Մարտ եդեալ կռուել. Միտ եդեալ նայել. Ուշ եդեալ հայել. Զարտասուս հարեալ լալ. եւայլն: Քեր. 433. ԺԶ:

[14] Զունել, Զմտաւ ածել. աներեւոյթ փոխանակ դիմաւոր բայի. Եւ մի ունիցիմք. Զի զմտաւ ածցուք: Քեր. 408, Դ:

[15] Մեծարգի, պատուաւոր, յարգելի:

[16] Առն, առին, առինք, տեսակ մը ոչխար:

[17] Տես Թ, ծան. 2:

[18] Արգաւոր, նշանաւոր, մեծ. չնչին չեղող:

Digitized by Google

զայն[19] ոչ սպառել կարեմք եւ ոչ յաշխարհէ մերժել։ Եւ յորժամ տեսանիցեմք՝ թէ չեմք բաւական զնոսա սպառել, ծանիցուք զանձանց[20] տկարութիւն, եւ զիջցուք ի զուր հպարտութենէ, եւ Նմա միայն տացուք զյաղթութիւնն՝ որ չնչենովքն զմեզ աշխատ առնէ, եւ զմեծամեծսն հնազանդէ մեզ. զոր օրինակ զփիղս եւ զուղտս եւ զառիւծս եւ զինծս եւ զյովազս։

15.

Թէ չեն կենդանիք լուսաւորքն:

Եթէ չէին կենդանիք, ասեն, (լուսաւորքն՝) եւ ոչ գնայունք էին. բայց զի գնան, յայտ է թէ կենդանիք են։ Արդ լուիցեն։ Եթէ ամենայն ինչ որ գնայուն է՝ կենդանի իցէ, ապա եւ ջուրք որ գնան՝ կենդանի համարեսցին. եւ կրակ վասն շարժելոյն՝ կենդանի կարծեսցի. եւ օդք եւ հողմք վասն շնչելոյն՝ կենդանի հաշուեսցին[1]. եւ տունկք եւ խոտոց բոյսք, որ թէպէտ յամրագնացք են, սակայն աճելովն երեւին թէ գնայունք են։ Եւ արդ որպէս ոչ ամենայն գնայուն՝ կենդանութիւն մտաւոր եւ բանաւոր ունի, նոյնպէս եւ ոչ արեգակն եւ ոչ լուսին եւ աստեղք եւ ոչ երկինք իսկ՝ ընդ որով նոքա շրջին[2], կենդանութիւն ինչ մտաւոր եւ բանաւոր ունին։ Այլ երկինք եւ երկիր անօթք[3] ետեղակալք[4] են հաստատեալք յարարչէն, ունել ամփոփ ընդ ինքեամբ զամենայն՝ որ ի միջի նոցա է. եւ լուսաւորքն իբրեւ ճրագունք լուցեալք՝ վասն զխաւարն ի միջոյ մեծի տանս փարատելոյ[5]։ Եւ են հարկաւորք բնակաւորք[6], հրամանաւ արարչին իւրեանց, ի

---

[19] Զայն եզակի, փոխանակ՝ զայնոսիկ, զնոսա։ Տես Քեր. 336, Ժ։

[20] Զանձանց, այսինքն զմեր։ Քեր. 196։

---

[1] Հաշուիմ, համարիմ, կարծեմ, նոյնանշան են։ Տես 1, 3։

[2] Հնոց կարծեօքը՝ լուսաւորք երկնից նիւթեղէն կամարէն վար, անոր տակը կը շրջէին։

[3] Անօթ բառը շատ ընդարձակ առումներ ունի։

[4] Ետեղակալ, (Եդղ բառէն.) անշարժ։

[5] Վասն . . . փարատելոյ. տես 5, ծան. 29։

[6] Բնակաւոր, այստեղ բնա.

վայելս ամենայն կենդանեաց։ Որպէս եւ երկինք եւ երկիր եւ ջուրք եւ փայտք եւ քարինք՝ են վասն որոց եղեն, եւ իւրեանց ինքեանք չեն[7], քանզի ոչ գիտեն՝ եթէ իցեն եւ թէ չիցեն. այնու զի չեն մտաւորք եւ բանաւորք։

Դարձեալ, որպէս ասեն՝ թէ[8] յորժամ առեւծն իցէ յաստեղատանն՝ թագաւոր ծնանելոց է։ Թէ այնպէս էր, բազում անգամ բազում թագաւորաց պարտ էր ծնանել. զի ոչ մի միայն ծնանի՝ յորժամ առեւծն յաստեղատանն իցէ, այլ բազումք։ Եւ եթէ արդարեւ առեւծն էր պատճառ ծննդեան թագաւորաց՝ ապա ոչ թագաւորի որդի թագաւոր լինէր, այլ ո՛յր ուրուք եւ դիպէր ծնունդն մտանելոյ առիւծուն[9] յաստեղատունն։ Իսկ եթէ տեսանեմք՝ եթէ թագաւորի որդի թագաւոր լինի, որպէս Դաւթայ որդի Սողոմոն ի հօրն աթոռ նստաւ, եւ նորա որդին ի նորա աթոռ. եւ մի ըստ միոջէ կարգ թագաւորացն Յուդայ ձգեցաւ մինչեւ ցՄակաբէացիսն։ Նոյնպէս զԱսորեստանեայցն եւ զԲաբելացւոցն՝ որդի ի հօրէ[10] առնուին կարգաւ զթագաւորութիւնն։ Որպէս եւ ի Սասանայ[ն] ումեմնէ՝ Սասանականքն որդի ի հօրէ[10] կարգաւ առին մինչեւ ցայսօր զթագաւորութիւն Սասանականացն. եւ չգտաւ առեւծն յերկինս մտեալ յաստեղատունն՝ զի զթագաւորութիւն յայլ ազգ ուրեք կարասցէ[11] փոխել յերկրին արեւելից։

Եւ յայտ է թէ որպէս թագաւորութեան չէ աստղն պատճառ՝ նոյնպէս եւ ոչ զօրութեանն, եւ ոչ մեծատուն առնելոյ. մանաւանդ իսկ զի տեսանեմք զմեծատունս աղքատացեալս եւ զաղքատս մեծացեալս։ Մի՛ թէ զա՞յն եւս

կան։ Հարկաւորք բնակաւորք, բնութեամբ կամ ի բնէ ծառայող, հնազանդ։

[7] Իրենք իրենց չեն, ինքնակաց՝ անկախ բաներ չեն։

[8] *Որպէս կամ թէ* բառերէն մէկն աւելորդ է։ Բակառութեան ձեւ։

[9] Որո՛ւն որ ծնունդն առիւծուն մտնելուն հանդիպէր։

[10] *Որդի ի հօրէ.* մակբայակերպ է, միշտ եզակի. եւ կը նշանակէ Յորդւոց յորդիս։

[11] *Կարասցէ.* փխկ. անկատարի, այսինքն՝ կարող ըլլար, կարենար։ Տես 1, ծան. 16։

կարիցեն ասել՝ թէ մի եւ նոյն աստղ՝ մեծութեան[12] եւ աղքատութեան կարէ պատճառք լինել, եւ զօրութեան եւ տկարութեան. քանզի եւ զհզօրս երբեք երբեք տկարացեալս տեսանեմք, եւ զտկարսն զօրացեալս, եւ զչարսն զգօնացեալս, եւ զզգօնս չարացեալս: Եւ ո՞ւր իցէ այն զոր ասենն, եթէ որ ինչ ի ճակատագրին գրեալ է Հրամանացն[13], այնմ չէ հնար վրիպել. այլ՝ որ փառաւորն գրեցաւ՝ փառաւոր է, եւ որ չուառն՝ չուառ[14], եւ ո՛ւր Հրամանքն իցեն եւ յումմէ Հրամանքն՝ ըստ այնմ եւ մեռանին[15]. եւ վրիպել չէ հնար ի սահմանելոյ Հրամանէն:

Ո՛ Հրաման տկար, եւ անզօր սահման, զոր եւ գողքն եւ աւազակքն կարեն խախտել, յորժամ ի վերայ հասեալ՝[16] զոմն յընչից եւ զոմն յարեւէ արկանիցեն[17]: Եւ եթէ ի սահմանելոյ ինչ հրամանէ իւրքն գործիցին, չէ պարտ՝ ո՛չ թագաւորաց մահու հրաման տալ, եւ ո՛չ դատաւորաց քերել եւ սպանանել զմարդասպանն: Եւ կամ յորժամ հէն յաշխարհ արշաւիցէ՝ տեռազերծ առնել[18] եւ կոտորել զմարդիկ, մի՛ զօրս ժողովեսցեն եւ մի՛ գունդս առ գունդս կազմեսցեն՝ հանելոյ[19] զհէնն յաշխարհէ. այլ իրաւունս տացեն՝ թէ Հրամանք են՝ աշխարհին ի հինէ կոտորել[20], մեք ընդէ՞ր դառնայցեմք ընդդէմ Հրամանացն[21]: Այլ գումարելով զզօրսն եւ հանելով զթշնամին յաշ-

---

[12] Հարստութեան, ճոխութեան:

[13] Հրամանք, այստեղ կրկին բառով՝ ճակատագիր հրամանացն: Ճակատագիր կամ Բախտ ըստ հեթանոսաց. մէկու մը սահմանուածը:

[14] Այսինքն՝ Ու որ չուառն գրեցաւ՝ չուառ է:

[15] Ուր, Յումմէ բառերուն առջեւ իմանալու է մեռանել: Այսինքն Ուր մեռնիլ որ սահմանուած է, (հրամանք է,) եւ որմէ կամ որուն ձեռօք մեռնիլ որ որոշուած՝ գրուած է, ըստ այնմ ալ կը մեռնին:

[16] Ի վերայ հասեալ, այստեղ՝ Վրան յարձակելով:

[17] Յընչից եւ յարեւէ արկանեմ. Ստրկէն եւ կեանքէն զրկել. կողոպտել ու մեռցնել: Տես Արկանեմ **9,** 28. եւ Անկանիմ, **16,** ծան. 35:

[18] Կողոպտել, աւարել:

[19] Հանելոյ փոխ. Հանել. քեր. 395. որ սովորական ձեւ չէ:

[20] Բախտէն սահմանուածն է, (ճակտին գիրն է՝) որ աւազակաց խումբն երկրին ջարդ տայ:

[21] Սովորաբար՝ Ընդդէմ դառնայցեմք հրամանացն:

խարհէ, ցուցանէն՝ եթէ ոչ ըստ սահմանելոյ ինչ Հրամանի կոտորածքն գործիցին[22], այլ ի բռնաւորութենէ հինին՝ որ եկեալ ժլատութեամբ կոտորէ զաշխարհ, եւ մերկանայ յընչից եւ յստացուածոց։

16.

Ազդմունք բնական:

Անասնոյ ո՛չ գործք ինչ բարիք կան, եւ ո՛չ հատուցման ակնկալութիւն, այնու զի անասունն է եւ չգիտէ ընտրել զչար ի բարւոյ խորհրդիւ՝[1] բայց ի բնական բարուցն, որովք վարի յօգտակարն եւ խորշի ի վնասակարէն։ Ցորս են ազդմունք ինչ բնականք, որովք հանդերձելոց իրիք իրաց[2] ազդ լինի[ցի] նոցա. որպէս եզինն ձմերանի ընդ ալուց[3] կողմն նստելոյ[4], եւ մօտ ի գարունն ընդ դրաց կողմն դառնալոյ. եւ ծիծռան[5] յառաջ քան զաշունն ի ջերին տեղիս ի ձմերոց երթալոյ. եւ խորդոյն[6] իմանալոյ[7] յառաջագոյն զձմերունս կարեւորս[8], եւ վաղ ի մարմանդ[9] տեղիս փութալոյ. եւ ճայից վաղագոյն տարմատարմ շրջելոյ, եւ աղաւնեաց համագունդ երամ երամ[10] խաղալոյ, եւ ա-

---

[22] Մտադրութեան արժանի է Գործեմ, գործիմ բային ընել՝ ելլու նշանակութիւնն, որով շատ բաղադրեալ բայեր կը ձեւանան։

---

[1] Սովորաբար՝ Խորհրդով այսինքն՝ խորհրդածելով, մտածելով։

[2] Հանդերձելոց իրիք իրաց. կանոնաւորն է՝ Հանդերձելոց ինչ իրաց. վասն զի ինչ կրնայ յոգն. բառի վրայ ալ դրուիլ, բայց իրիք, իւիք ալ կը գտնուի յոգնակիի վրայ։ Տես Քեր. 278, ԺԷ, ԺԸ։

[3] Ալք կամ Ալուց, Ներքին կողմ. խոր տեղ։

[4] Այսինքն՝ Ազդումն նստելոյ: Այս եւ յաջորդ նախադասութեանց մէջ մտադրութեան արժանի են յետադաս աներեւոյթները։

[5] Ծիծառն կամ ծիծեռն, կորուսմամբ հոլոված՝ ծիծռան:

[6] Խորդ, կռունկ (թռչուն)։

[7] Կը գտնուի դիմաւոր բայի տեղ կամ հոլովուածի տեղ անհոլով աներեւոյթ. (Քեր. 413. եւ 404, ԻԷ.) բայց այստեղ իմանալ կրնայ գրչի սխալ համարուիլ։

[8] Ձմերունք կարեւորք, ծանր կամ սաստիկ ձմեռներ։ Կ՚ըսուի նաեւ Կարաձմեռն, կարէձմեռն։

[9] Մարմանդ գոյական է, Մեղմ օդով տեղ։ Հոս իբր ածական գործածուած։ Քերակ. 261, Թ։

[10] Տարմատարմ, համագունդ, երամ երամ, երեքն ալ նոյնանշան են։

գռաւուց՝ ի ծմակաց[11] վաղագոյն ի ջերին տեղիս գնալոյ· եւ անգեղց՝ ի հեռաստանէ զգիշոյ ականելոյ դիտաւորութեան[12]։ Եւ այլոցն եւս ամենայն անասնոց եւ թռչնոց· որպէս եւ մրջեան՝ յամարանոյն պատրաստելոյ զկերակուր եւ ընդ երկու զհատն կտրելոյ՝[13] զի մի՛ բուսանիցի, եւ ի ջեր ժամանակս հանելոյ զկտիկն յորջէ անտի եւ ցամաքեցուցանելոյ· եւ մեղուաց՝ զդուրս մեղուանոցացն յառաջ քան զցուրտն ականամոմով խնլոյ։ Եւ այս ամենայն՝ ազդեցութիւնք բնականք են յանասունսն, եւ ոչ խորհրդականք, որ յարարչէն նոցա տնկեալ են ի նոսա՝ առ ի յօժարելոյ յօգտակարն եւ խորշելոյ ի վնասակարացն։

Եւ ոչ միայն յանասունսն են բնական ազդեցութիւնք, այլ եւ ի մարդկան՝ որ խօսունք եւ իմաստունք են։ Որպէս յորժամ ակն խաղայցէ, բնական ազդեցութեամբ վասն զնորոգ ոք տեսանելոյ լինի, ասեն, նշանակ[14], ողք այնմ ստէպ միտ դնեն[15]։ Յորժամ յերանս միս խաղայցէ, նշանակ հեծանելոյ ուրուք է՝ ասեն, կամ հանդերձս ազնիւս ագանելոյ, կամ սիրելւոյն պատահելոյ, կամ գան ըմպելոյ։ Նոյնպէս եւ յորժամ ոտն կծիցէ կամ ձեռն, մին՝[16] ասեն՝ ճանապարհի գնալոյ[17] նշանակ է կամ անձրեւի, եւ միւսն՝[18] առնլոյ ինչ յումեքէ կամ տալոյ։ Նոյնպէս եւ

---

[11] ծմակ, հովտային զով տեղ։

[12] Անգղներուն հեռուանց դիակն տեսնելու (դիտելու բնական ազդումը)։ — Այս մասը մթութիւն ունի։ — Ականեմ, (ակն բառէն՝) նայիլ, տեսնել։ Գիշոյ ականելոյ, փոխանակ Զգեշ ականելոյ. տես Քեր. 392, ԺԸ. — Հոս զիշոյին վրայ զ նախդիր մ'աւելի կայ։ — Դիտաւորութեան (ազդումն), այսինքն՝ Դիտելոյ. (չըսելու համար՝ Ականելոյ դիտելոյ։)

[13] Փոխանակ՝ Զհատն ընդ երկու կտրելոյ (ազդումն)։ Նոյն շրջման ձեւն յաջորդ խօսքերուն մէջ ալ։ Տես 5, ծան. 29։

[14] Նոր մարդ տեսնելու նշան է կ'ըսեն. կամ՝ Նոր մէկը տեսնելու նշան կ'ըլլայ՝ բնական ազդեցութեամբ։

[15] Այսպիսի բաներուն յաճախ միտ դնողները (կ'ըսեն)։

Այստեղ Եզնիկ ռամկական դիտողութիւնները հաւաքած դրած է, ցուցընելու նպատակաւ՝ թէ բնական զգացմունքները սատանայէն չեն։

[16] Այսինքն՝ Ոտին կծել։

[17] Փոխանակ՝ Ճանապարհ գնալոյ։ Տես 6, ծան. 29։

[18] Այսինքն՝ Ձեռին կծել։

Digitized by Google

փնչելն եւ լեզուին կծել, եւ ունկանն հարկանել՝[19] ոչ եթէ յայսմ իմէքէ լինի, այլ ի բնական ազդեցութենէ անտի՝ զոր տնկեալ է արարչին յանդամսն։ Զի յորժամ ի խորհրդական զգուշութենէն զեղծիցի՝[20] բնական ազդեցութեամբն պատսպարեսցի։

Եւ յօրանջելն եւ ձգտել, որպէս կարծեցին ոմանք, ոչ ի դիւէ լինի, այլ ի մեղկութենէ եւ ի թուլութենէ մարմնոյն։ Ուստի զստէպ յօրանջելն եւ ձգտելն[21] հմուտ բժիշկք ի մթերելոյ մաղասոց ասեն, զոր եւ փորձն իսկ յայտ առնէ· զի յորժամ ստէպ ոք յօրանջիցէ՝[22] սարսափիւն գայ զոսկերօքն[23], եւ քստմունք գնան ընդ անդամսն։ Եւ ոչ փնչելն ի հրեշտակէ է, այլ կամ ի ցրտոյ՝ կամ վասն այլ իրիք բնական ազդեցութեան։ Նա եւ յոգւոցն հանել՝[24] երբեմն յիշատակաւ լինի, եւ երբեմն առանց յիշելոյ զոք։ Եւ զի բնական ազդեցութիւնք են եւ ոչ ի դիւաց, յայտ անտի է՝[25] զի եւ յանասնոց բնութիւնս գտանին նոյնք։ Եւ յոգոցն հանել՝ յորժամ ոչ՝ զոք կամ զինչ ինչ բարի[26] կամ զկարիս յիշելոյ լինիցի՝[27] բնական ազդեցութիւն է, առ ամփոփելոյ զոմն ընդ երկիւղիւ[28]

---

[19] *Ունկան հարկանել.* կ'երեւայ թէ նշանակէ՝ ականջին հնչելը, (ռամկ. ականջը խօսիլը)։

[20] Որպէս զի երբ որ խորհրդածութեամբ կամ մտադրութեամբ չզգուշանայ՝ . . . ։ *Զեղծիլ*, պակսիլ, թերութիւն ընել։

[21] *Զյօրանջելն եւ ձգտելն.* երկու բայ իբրեւ մէկ բառ առնուած եւ անոր համար *զ* նախդիրն երկրորդին վրայ զեղչուած է։ — *Ն* յօդին չկրկնածը, (ինչպէս քիչ մը յառաջ *Յօրանջելն եւ ձգտել,*) աւելի սովորական է եւ կանոնաւոր։

[22] *Յորժամ ստէպ ոք յօրանջիցէ.* տես 1, ծան. 1։

[23] Ոսկրներուն դող, սարսուռ կու գայ։ *Սարսափիւն*, *սարսափիմ*, դողդողալ· ցնցիլ· այսպէս՝ կ'ըսուի Սարսափին ոսկերքն. Ջուրք սասանեալք սարսափեալք։ — Նոյն իմաստով է յաջորդ խօսքն ալ՝ *Քստմունք գնան* ընդ անդամսն։

[24] *Յոգւոցն հանել.* յօդի տեղափոխութեամբ, փոխ՝ Յոգւոց հանելն։

[25] Շատ սովորական շրջումն է, փոխ՝ Անտի յայտ է։

[26] *Զ* նախդիր է. ուղղական՝ *Ինչ ինչ բարի:*

[27] *Ի յիշելոյ* բային *ի* նախդիրը դուրս է մնացեր։ Իմաստն է, Հառաչելը՝ երբ մարդ մը կամ բարի բաներ մը կամ պէտքն ու կարօտութիւնը յիշելէն չ'ի գար նէ՝ . . . ։

[28] *Ամփոփիմ ընդ երկիւղիւ*, վախէն կծկիլ, քաշուիլ։ Կամ՝ վախին ազդեցութեամբը ինք զինք չափաւորել, զգաստանալ։

Digitized by Google

արարչին, եւ ճանաչելոյ զիւրոյ բնութեանն տկարութիւն: Եւ յորժամ յիշատակաւ լինիցի՝ կամ առ սիրոյ սիրելւոյ լինի, կամ առ անարժանս ինչ եւ զվնասս աշխարելոյ[29]: Որպէս յորժամ ի լրջեաց[30] ծուլայցէ՝ գիշերական երազովքն ամփոփի ընդ երկիւղիւ[28]: Եւ երազոցն այլ եւ այլ պատճառք են: Է ինչ՝ զոր ցերեկ ընդ բերան ածիցէ[31] մարդն՝ ի նոյն եւ ի դադարել մարմնոյն եւ ի քուն զբաղնուն միտքն. եւ է ինչ՝ զոր բնաւ չիցէ ածեալ զմտաւ՝ եւ տեսանէ յերազի:

Եւ ոչ ամենայն թալանալ եւ ցնորել մարդկան ի դիւէ է. այլ՝ է որ ի մաղձոյ է, եւ է որ ի մաղասէ[32], եւ է որ յուղղոյն սնանալոյ[33], եւ է որ ի ստամոքսէ խանգարելոյ, մինչեւ ցփրփրել անգամ եւ զաչս յեղեղուլ[34]: Այլ յուղղոյն սնանալոյ՝ եւ ի մտաց իսկ անկանի[35] մարդ եւ խօսի ընդ որմս եւ կագի ընդ հողմս: Ուստի բժիշկք յամառին՝ թէ բնաւ չիք դեւ որ ի մարդ մտանիցէ, այլ ցաւք են այն[36], եւ մեք դարմանովք կարեմք բժշկել: Այլ մեք զայն ոչ ասեմք. քանզի ճշմարիտ է մեզ բան աւետարանին՝ եթէ Բազում դեւք իբրեւ տեսանէին զՅիսուս աղաղակէին եւ ելանէին ի մարդկանէ. եւ նա սաստէր ի նոսա եւ ոչ տայր խօսել նոցա. Հանդերձ այլովք նոյնպիսեօք[37]:

---

29. Փոխանակ՝ Առ աշխարելոյ անարժանս ինչ եւ զվնասս:

30. Ի լրջեաց, արթնութեան ատեն: — Ի քունն, քնոյ մէջ:

31. Զոր ցերեկ ընդ բերան ածիցէ. Ինչ որ ցորեկ ատեն բերանն ունի: Յատուկ բացատրութիւն է՝ Ընդ բերան ածեմ, Շատ անգամ ըսել, յեղյեղել, բերանը սորվեցուցած ըլլալ. (տճկ. [illegible]:)

32. Է որ . . . եւ է որ. տես Քեր. 361, Ը եւ Թ:

33. Ուղեղին պարպուելէն:

34. Ցփրփրել եւ զաչս յեղեղուլ. երկրորդ բային վրայ ց նախդիրը չկրկնուած. (տես վերը ծան. 21.) մանաւանդ՝ արդէն զ նախդիր ունենալուն համար: Քեր. 449, Բ:

35. Ի մտաց անկանիմ. Խելքէ ելլել, խելագարիլ: — Բցռ. խնդրով արկանեմ՝ ներգծ. է, (զրկել, կորսնցընել տալ.) որուն չէզոքն ու կրաւորականը՝ անկանիմ բայով կը ձեւանայ. (զրկուիլ, կորսնցընել.) տես Գ, ծան. 28: — Իսկ յետադաս նախ—, մինչ— անգամ նշանակութեամբ՝ տես Քեր. եր. 160:

36. Շատ վայելուչ է եզակի այն՝ քան յոգն. այնք կամ այնորիկ. տես Քեր. 336, Ժ:

37. Հանդերձ այլովք նոյնպիսեօք. մեր Ե— այլն ըսածին տեղն է:

17.

Դարձեալ վասն լուսաւորաց:

Եւ ոչ լուսաւորքն, որպէս յառաջագոյն ասացաք, կենդանիք ինչ[1] են եւ պատճառք բարեաց կամ չարեաց, այլ միայն յոր կարգեցանն՝ զայն սպասաւորութիւն հարկանեն[2], լուսատու լինել որք[3] ի ներքոյ երկնից, եւ զնշանս անձրեւաց եւ զօդոց փոփոխմանց ցուցանել. որպէս եւ Տէրն մեր ասէ. Յորժամ տեսանիցէք ընդ առաւօտս զերկինս կարմրացեալ, ասէք թէ անձրեւ լինելոց է, եւ լինի[4]: Քանզի ընդ ծագել արեգական՝ օդոյն զխոնաւութիւն ջուրց առեալ՝ զճառագայթիւք արեւու արկանէ. եւ քանզի չեւ եւս է թանձրացեալ եւ ամպացեալ օդն[5], սակաւիկ մի արգելլով զնշոյլսն՝ կարմրացուցանէ միայն զարեւն եւ ոչ մթացուցանէ. ուստի երեւի թէ անձրեւի նշանակ է[6]:

Նոյնպէս եւ լուսինն՝ ի խոնաւութենէ օդոց նեղեալ՝ ջանայ զխոնաւութիւնն յիւրմէ ի բաց պարզել[7]. ուստի մերձեալ խոնաւութեանն եւ ի նա չհասեալ՝ բակ առեալ ծրանայ[8] շուրջ զնովաւ. որով յայտ առնի անձրեւաց նշանակ:

Եւ ոչ երկինք շրջին, զորմէ ասեն արտաքին իմաստունքն[9], թէ մերթ ի շրջելն ծածկեն զլուսաւորսն եւ մերթ յայտնեն: Եւ եթէ զամենայն օր շրջիցին՝ զիա՞րդ զարեւն

---

[1] *Ինչ* այստեղ պարզապէս զարդու յաւելուած է՝ նախընթաց ոչին պատճառաւ: Տես 5, ծան. 3 եւ 16:

[2] *Սպասաւորութիւն կամ* Սպաս *հարկանեմ*. Ծառայութիւն մատուցանել: — Նախադաս յարաբերական. տես Քեր. 346, ԺԸ:

[3] *Որք*, փոխ՝ Որոց, կամ Այնոցիկ որք: Քեր. 345, ԺԷ:

[4] Այսինքն՝ *Եւ լինի* անձրեւ: — Գրաբարի յատուկ եւ բուն ընտիր կերպն է *Լինի* բայով՝ Անձրեւել, ձիւն գալ: Տես Քեր. 120 եւ ծան:

[5] Անուն բայի խօսքին վերջը. տես 12, ծան. 33:

[6] Արմէ կ'իմացուի թէ անձրեւի նշան է: Քիչ մը վարը՝ *Որով յայտ առնի անձրեւաց նշանակ*:

[7] *Ի բաց*. տես վերը՝ 7, ծանօթ. 8:

[8] *(Շուրջ) բակ առեալ ծրանայ*. Անոր շուրջը բոլորած՝ գիծ մը կը ձեւանայ:

[9] *Արտաքին իմաստունք* կը կոչուէին քրիստոնէութեան առաջին ժամանակներն՝ հեթանոս (յոյն) գիտունները:

Digitized by Google

աւուր աւուր ի նոյն արեւելս ածիցեն, եւ զլուսին յամսեան հազիւ ի նոյն տեղիս[10]: Եւ այլ եւս աստեղք են՝ որ ի տարւոջ հազիւ մի անգամ հասանեն ի նոյն տեղի, եւ են, որպէս ասենն, յերկոտասան ամ[11] ի նոյն տեղի. եւ է՝ որ ի տարւոջ եւ ի կիսում, եւ է՝ որ յերեսուն ամի:

Այլ ի փորձ իրացն այլազգ յայտ առնի: Զի աստեղքն որք զցայգ յերկինս են եւ զցերեկ անդէն գտանին, թէ երկինք շրջէին, ոչ ի նոյն շաւիղս՝ յորս ցայգն տեսանէաք՝ ի նոյնս եւ ցերեկն գտանէին: Այլ քանզի ընդ նոյն շաւիղս գնան, որպէս եւ տեսանեմք իսկ՝ եւ զլուսին եւ զաստեղս ի նոյն շաւիղս, յայտ է՝ թէ նոքա գնան, եւ երկինք կան անշարժ եւտեղակալք[12]. որպէս եւ աստուածատուր իսկ գիրք Հաստատութիւն կոչեն զերկինս: Եւ որ ինչ հաստատութիւն է՝ չէ շարժուն:

Եւ յԵկլեսիաստէսն գրեալ է՝ թէ Ծագէ արեգակն, եւ մտանէ արեգակն, եւ ի տեղի իւր ձգի. ինքն ծագեալ անդ՝ գնայ առ հարաւով, եւ պատի առ հիւսիսեաւ[13]. զի ցուցցէ՝ թէ ցերեկ առ հարաւակողմամբ գնայ ընդ արեւմուտս, եւ զցայգ առ հիւսիսեաւ դառնայ յարեւելս՝ ընդ լերանց ստորոտովք, որպէս ասեն իմաստունք. եւ ոչ ընդ ծով, որպէս ասենն, եւ ոչ ի ներքոյ երկրի, զի ի ներքոյ երկրի ոչինչ է. եւ ընչի իմիք յոչընչի[14] չէ հնար գնալ, եւ ոչ ցամաքական բնութեան ընդ խոնաւութիւն ջուրց[15]:

Այլ, ասեն, մեք իսկ աչօք տեսանեմք՝ զի ի ծովէ ելանէ:

---

[10] Զարեւը մէկ օրուան մէջ. նոյն տեղը կը բերէ, իսկ զլուսինը հազիւ մէկ ամսուան մէջ:

[11] *Ամ փոխ ամի:* Յաջորդ ի գրոյն պատճառաւ կ'երեւայ առաջինը դուրս ինկած: Տես 5, ծան. 28: — *Ի տարւոջ եւ ի կիսում.* Մէկ ու կէս տարուան մէջ:

[12] *Անշարժ եւտեղակալ,* երկու նոյնանշան ածականք:

[13] Ուղղական՝ *Հիւսիսի.* սեռ. *Հիւսիսոյ* (փոխ՝ *Հիւսիսւոյ,* զոր ձեռագիրք *Հիւսւոյ* կը գրեն.) գործ. *Հիւսիսեաւ:*

[14] Քիչ տեղ կայ հոլովուած *Ինչ* գոյական. Իր. բան. (իսկ յոգն. *Ինչք, ընչից՝* միայն Մէկուն ունեցած բաները:) Նոյնպէս գոյական՝ *Ոչինչ, ոչընչի,* որ զատ է *Ոչ ինչ, ոչ իրիք* մասնական անուններէն. տես Քեր. 40, ծան:

[15] Կ'ամբողջանայ լսելեայն իմանալով՝ *Հնար է գնալ:*

Եւ զայն ոչ գիտեն՝ թէ վասն զի ցամաք ուրեք ի ծովէ անտի ոչ երեւի[16], յայն սակս թուի՝ թէ ի ծովէ անտի ելանիցէ: Որպէս յորժամ թէ[17] յարեւմուտս ոք մօտ իցէ, եւ լեառն ինչ յարեւելից կողմանէ կայցէ, թուի նմա՝ թէ ի լեռնէ անտի ելանիցէ արեգակն: Եւ յամենայն տեղիս, որ ընդ անբաւ ինչ ոք ուրեք կայցէ[18], թուի նմա՝ թէ անտի ուստեք ի մօտէ[19] ելանիցէ արեգակն: Նոյնպէս եւ նոցա՝ որ մօտ առ ծովուն կայցեն՝ թուի թէ ի ծովէ ելանիցէ. որ ոչ ի ծովէ անտի ելանէ՝ այլ ի ծագաց երկնից: Որպէս եւ Դաւթի ի Հոգւոյն սրբոյ ուսեալ՝ ասէ թէ ի ծագաց երկնից են ելք նորա, եւ հանդիպուք նորա մինչեւ ի ծագս նորուն[20]:

Այլ եւ ցօղ սաստիկ, ասեն, արկանէ[21] յաշխարհին. ուստի յայտ է՝ թէ ի ծովէ[ն] ելանէ:

Եւ զայն ոչ գիտեն՝ թէ զօդոյն, որ ցայգ ուռնու ի խոնաւութենէ ջուրց, հասեալ ջերմութեան ճառագայթից արեգականն՝ շքթեցուցանէ ի բաց[22] զտամկութիւնն, ուստի ոչ միայն անդ, այլ յամենայն երկրի ընդ արեւածայրս[23] ցօղ անկանի[21]:

Այլ եւ երկիր, ասեն, ի միջոցի կայ: Եւ տան օրինակ ինչ այսպիսի՝ թէ զփամփուշտ յորժամ փչել կամիցիս, ընկեա ի ներքս հատ մի կորեկան, եւ փուքն որ ի փամփշտին արգելու՝[24] առնու զկորեկահատն եւ ի միջոցի ունի[25], ո՛չ ի վեր տայ գալ եւ ո՛չ ի խոնարհ ձգել[26]: Նոյնպէս, ասեն, եւ օդս որ է ի մէջ գնդին երկնից՝ փակեալ կայ, եւ ունի զաշխարհս ի հաստարակածի. ո՛չ ի վեր տայ վերանալ եւ ո՛չ ի խոնարհ հակել:

---

[16] Շրջուն կարգ, փխկ՝ Ի ծովէ ոչ ուրեք երեւի ցամաք:

[17] Թէ աւելադրութեամբ է: Քեր. 463:

[18] Շրջուն կարգ. փխկ՝ Որ ոք ընդ անբաւ ինչ (տեղի) կայցէ ուրեք. Ով որ անսահման տեղ մը, կամ անսահման բանի մը վրայ կենայ: — Ինչ ոք, Ոք ուրեք, Ուրեք երբեք եւայլն ընտիր յեզուին զարդերէն են: Տես 7, ծան. 7:

[19] Անտի ուստեք ի մօտէ. Հոն մօտ տեղէ մը:

[20] Նորա, Նորուն. տես 9, ծան. 18:

[21] Ցօղ արկանէ. ցօղ կ'իջեցընէ. — քիչ մ'ետքը՝ Ցօղ անկանի. ցօղ կ'իջնայ: Արկանեմ ներգործականին չէզոքը կ'ըլլայ Անկանիմ. տես եւ 16, ծ. 35:

[22] Ի բաց շքթեցուցանեմ, (անյայտ բառ.) Զատել հանել. դուրս քաշել առնուլ:

[23] Ընդ արեւածայրս. նոյն է՝ Ընդ արեւագալն. ի ծագել արեւու:

[24] Փչուած շունչն որ փամփշտին մէջ փակուած է: Արգելու հոս չէզոք է. Կ'արգելուի, գոցուած բռնուած կը մնայ: Քիչ մը վարը՝ Փակեալ կայ:

18.

Շրջել երկնից եւ աստեղաց:

Եւթն աստղ միայն, ասեն, է գնայուն[1], եւ այլն ամենայն բեւեռեալ են յերկինս. եւ որ գնայուն աստեղքն են՝ արեգակն եւ լուսին եւ այլ եւս հինգ աստեղք՝ ոչ եթէ յարեւելից յարեւմուտս գնան, այլ յարեւմտից յարեւելս: Եւ տան օրինակ ինչ՝ որ ոչ նման է. եթէ յորժամ անիւ շրջանակիցի եւ մրջիւն մի ի խեցին[2] գնայցէ յարեւմտից կողմանէ ընդ արեւելս, վասն անուին արագագոյն ընդ արեւմտից կողմն շրջելոյ[3], թուի՝ թէ մրջիւնն յարեւելից յարեւմուտս կոյս[4] ընթանայցէ. որ ոչ յարեւելից յարեւմուտս կողմն գնայցէ՝ այլ յարեւմտից յարեւելս, եւ անիւն ստէպ շրջելովն այնպէս երեւեցուցանէ:

Եւ երկինք, ասեն, որչափ ի վեր են՝ դոյնչափ ի խոնարհ են, եւ դոյնչափ յամենայն կողմանց շուրջ զերկրաւ.

---

[25] *Ի միջոցի ունի.* Մէջտեղը կը բռնէ: Նոյն է նաեւ՝ *Ունի ի հաստարակածի:* Ամէն կողմէն հաւասար բռնած է: — *Հաստարակած* (հաստարակեմ բայէն,) կը նշանակէ Կիսած, միջին տեղը. վեր վար հաւասար: Ասկէ *Զհաստարակածաւ գիշերոյ.* (որ եւ Զհաստարակ գիշերաւ. Զմէջգիշերաւ.) կէս գիշերին:

[26] *Ի խոնարհ ձգիմ*, վարը՝ *Ի խոնարհ հակիմ.* Դէպ ի վար երկննալ: — Շատ ընտիր է եւ սովորական՝ *ի խոնարհ* փխկ Ի վայր. ինչպէս այստեղ երկու անգամ՝ *Ոչ ի վեր եւ ոչ ի խոնարհ:*

---

[1] *Եւթն աստղ է գնայուն.* փխկ. Եւթն աստեղք են. Եօթն աստղ կայ մոլորակ, (քալոզ:) — Գրաբարի թուական անուններն երբ անեզական չեն՝ շատ անգամ իրենք եզակի կը համարուին, եւ եզակի գոյական եզակի բայ կ'առնուն. եւ կ'ըսուի *Յետ վեցաւուր. Եւթն օրն. Հինգ քանքար. Տասն մնաս. Երկերիւր դահեկանի.* եւայլն:

[2] *Խեց*, ծիր, շրջանակ:

[3] փխկ՝ Վասն արագագոյն շրջելոյ անուին ընդ կողմն արեւմտից: Տես 5, ծան 29:

[4] *Յարեւմուտս կոյս. Յարեւմուտս կողմն:* Այս կոյս, կողմն բառերուն նախընթաց սեռականը շատ անգամ ասոնց հոլովը կ'առնու. ինչպէս այստեղ, փխկ Յարեւմտից կողմն: Տես Քեր. երես 148:

Digitized by Google

եւ զերկիրս շուրջ ջուր պատէ, եւ զջուրն եւ զերկիր՝ օդ, եւ զօդն եւ զջուր եւ զերկիր՝ հուր: Եւ լուսնի չիք իւր[5] լոյս առանձինն, այլ յարեգակնէ գայ ի նա լոյսն. եւ յայտ անտի է, ասեն, զի յորմէ կուսէ արեգակն իցէ, յայնմ թերէ[6] սկսանի ի նմա լոյս ծնանել. եւ ըստ հեռաւորութեան արեգականն՝ սակաւ գայ ի նա լոյսն. եւ ըստ տակաւ տակաւ մերձենալոյն՝[7] յաճախէ ի նա լոյսն. եւ յորժամ մօտ հասանէ ի նա՝ լնու. եւ յորժամ անցանէ զարեգակամբ՝ սկսանի տակաւ նուազել. եւ որչափ ի բացն[8] հեռանայ՝ այնչափ պակասէ ի նմանէ լոյսն, մինչեւ ամենեւին նուազէ: Եւ յորժամ միւսանգամ հանդիպի, ծագէ ի նմա սակաւիկ ինչ ի լուսոյն[9] վասն հեռաւորութեան[10]. եւ որչափ մերձենայ՝ այնչափ առ սակաւ սակաւ աճէ ի նա լոյսն: Եւ լուսին, ասեն, ի ներքոյ է քան զարեգակն եւ քան զամենայն աստեղս. եւ քանզի ի ներքոյ է՝ յորժամ կշիռ դէպ[11] արեգական պատահիցէ՝ յայնժամ խաւարի արեգակն: Եւ պատճառս փոփոխմանց տարերաց չորից բնութեանցն զաստեղս՝ իբրեւ զկենդանիս ինչ դնեն:

Զայս ամենայն ասեն հայթայթանօք, զի զերկինս եւ զլուսաւորսն կենդանիս եւ աստուածս կարծեցուսցեն:

19.

Հեթանոսութեան սկիզբն:

Հեթանոսութեան սկիզբն ի Սերուքայ ժամանակաց անտի եղեւ. զի որ լաւ ոք[1] եկեալ յաշխարհ մեռանէր, վասն յիշատակի քաջութեանն զպատկերն երանգօք ի նկարու հանէին[2] եւ անտի ուսեալ տխմարաց՝ տակաւ ի պաշտօն առնուլին[3]: Եւ կռոց եւ դրօշելոց[4] հանգամանք առ Թարայիւ՝ հարբ Աբրահամու, եւ անտի իւրաքանչիւր ոք իւրով արուեստիւ զնոյն դրօշէր. դարբինն՝ դարբնութեամբ, հիւսնն հիւսնութեամբ, արծաթագործն եւ պղնձագործ եւ քարակոփ եւ բրուտ՝ իւրաքանչիւր արուեստիւ[5]: Եւ անտի կարգեալ հասանէր[6] յԵգիպտացիս եւ ի Բաբելոնացիս եւ ի Փռիւգացիս եւ ի Փիւնիկեցիս գործ դրօշագործութեան[7] եւ խորհուրդք նորին. եւ ապա ի Հելլէնս, որ են Յոյնք[8] առ Կեկրոպեաւ: Եւ եւս յետոյ առաւելան դիք[9] առ Կռոնաւն եւ Րէաւ եւ Դիաւ եւ Ապողոնիւ եւ առ այլովք բազմօք, զորս մի ըստ միոջէ աստուածս անուանէին: Եւ Հելլէնք[10] կոչին Յոյնք՝ յառնէ միոջէ որում Հեղլինոս անուն էր՝ յԵլլադացւոց աշխարհին[11]: Բայց այլք ասեն՝ թէ ի ձիթենւոյն որ յԱթէնս բուսաւ իւրովի:

---

[5] Իւր յաւելուած: Տես 2, ծան. 1:

[6] Թեր, կողմն, կոյս, նոյնանշան են, վայելչութեան համար փոփոխուած: Տես 1, ծան. 4:

[7] Ըստ՝ իւր խնդրէն բաժնուած. փխկ ըսելու՝ Ըստ մերձենալոյն տակաւ տակաւ: Տես 3, ծան. 2:

[8] Որչափին յաջորդող բառը ն յօդ առած: Տես 2, ծան. 5:

[9] Բցռ. հոլով՝ (լուսոյն) մէկ մասը միայն ցուցընելու համար, Տես Քեր. 285, Ե:

[10] Հեռաւորութեանը համար վրան քիչ լոյս կը ծագի:

[11] Կշիռ, (Գ.) շիտակ. ճիշդ: — Դէպ (տրականով,) դիմացը:

[1] Երբեմն վայելչութեան համար որ ոք, որ ինչ, եթէ ոք, եւայլն. իրարմէ կը բաժնուին եւ ուրիշ մասն բանի՝ մէջ կը

մանէ: Ինչպէս հոս՝ Որ լաւ ոք. փխկ՝ Որ ոք լաւ: — Որ բարերար ոք իցէ. փխկ. Որ ոք բարերար իցէ: — Զոր ունիցի ոք ինչ՝ փոխանակ Զոր ինչ ոք ունիցի: Եւ ոչ եւս իշխէր ոք հարցանել զնա փխկ. Ոչ ոք իշխէր...: Տես Քեր. 275, ԺԳ:

[2] Ի նկարու հանել, նկարել. պատկերը քաշել:

[3] Ի պաշտօն առնուլ, պաշտել. երկրպագութիւն ընել:

[4] Դրօշեալ, քանդակուած՝ տաշուած կուռք. քիչ մը վարը Դրօշեմ, քանդակելով՝ տաշելով կուռք շինել:

[5] Իւրաքանչիւր, ստացական. տես **1**, ծան. 21: — Իմաստը նոյն է քիչ յառաջ ըսածին հետ՝ Իւրաքանչիւր ոք իւրով արուեստիւ. ուր ստացական չէ իւրաքանչիւր:

[6] Կարգեալ հասանել, կարգաւ, շարունակութեամբ գալ, հասնիլ:

[7] Գործ դրօշագործութեան. փխկ. Դրօշագործութիւն. տես **8**, ծան. 19: Այսպէս են նաեւ՝ Գործ կաւագործութեան. աստուածաքարոզք աստուածպաշտութեան. վայրք միջավայրաց կամ միջավայրք վայրաց. զիներքուք զինւոյ. — սերմանահան սերմանեաց. իրագէտք իրաց. օրինակիրք օրինաց. եւ այլն:

[8] Նախնական մատենագրութեան ժամանակն անծանօթ էր Հելլէն, Հելլենացի անունը. անոր համար Եզնիկ կը թարգմանէ, Հելլէնք որ են Յոյնք:

[9] Մէկ տպագիրն ունի՝ Առաւել աստիք. միւսը՝ Առաւել աստիկք. — ուղղագոյն կ'երեւայ Առաւելեան դիք:

[10] Ըստ նախնեաց ուղղագրութեան՝ Հեղղէնք ի Հեղլինոսէ:

[11] Փոխանակ ըսելու՝ յԵլլադա: Այս ձեւով սովորու-

Digitized by Google

Եւ առաջին կրօնք խուժականք եւ սկիւթականք եւ հեթանոսականք կոչէին, մինչեւ եկն Աբրահամու աստուածպաշտութիւնն եւ աղաւաղեաց զայն։

Արդ [ի] խնդրելն փիլիսոփայից զԱստուած ի բնական օրինաց՝ որ ի միտսն տնկեալ է, գովութեան արժանի է. բայց ի բազում աստուածսն անկանել[12] եւ զաշխարհս նմա մշտնջենաւորակից դնել՝ անհնարին ամպարշտութիւն է։ Եւ ի դէպ եղանէ[13] նոցա առաքելական բանն՝ եթէ ծանեան զԱստուած, եւ ոչ իբրեւ զԱստուած փառաւորեցին։

20.

Աղանդն Մարկիոնի:

Մարկիոն մոլորեալ՝ մուծանէ օտարութիւն ընդդէմ աստուծոյն օրինաց, եդեալ ընդ նմա եւ զհիւղն[1] էութեամբ[2], եւ երիս երկինս։ Ի միոջն[3], ասեն, բնակեալ է[4] օտարն. եւ յերկրորդումն՝ օրինացն աստուած. եւ յերրորդումն՝ զօրք նորա. եւ յերկրի՝ հիւղն, եւ կոչեն զնա Զօրութիւն երկրի։

Եւ այնպէս կարգէ[5] զաշխարհէ եւ զարարածոց[6]

թիւն է այլեւայլ ազգաց երկիրներն անուանել. եւ կ'ըսուի միշտ՝ Հայոց աշխարհ. Պարսից աշխարհին. ի Յունաց աշխարհէ, եւայլն. կամ նաեւ ի Հայս. ի Պարսս. ի Հնդիկս. եւայլն. (եւ ոչ՝ լոկ Հայաստան, Պարսկաստանի, ի Յունաստանէ, ի Հնդկաստան։) Նոյն ձեւով շատ անգամ քաղաքաց անուններն. ի Հռոմայեցւոց քաղաքի տեղ. յԱթենացւոց անտի, (Աթէնքէն.) եւայլն։ Քեր. 194։

[12] փխկ. Անկանելն ի բազում աստուածս. տես 6, ծան. 19։

[13] Ի դէպ ելանել, յարմար, պատշաճ գալ։ Կ'ըսուի նաեւ ի դէպ գալ։

[1] Հիւղ, հիւղեայ, (Հիւղէ. յն. բառ.) Նիւթ. որ պէսպէս մոլորութեանց նիւթ եղաւ։

[2] Եդեալ ընդ նմա եւ զհիւղն էութեամբ. իմաստը կ'երեւայ՝ Հիւղն ալ անոր էակից դնելով։

[3] Սովորականն է՝ ի միում։

[4] Քանի մը բայ սովորութիւն է այս ձեւով գործածել փխկ. սհմ. ներկայի. (բնակէ։) Տես Քեր. 367, Է։

[5] Կարգեմ (զաշխարհէ), հոմ՝ պատմել, ճառել, գրել։

[6] Արարածք, կը նշանակէ Շինուածք, կազմութիւն. իսկ այստեղ յատկապէս՝ Աշխարհի արարչութիւն, արարչագործութիւն։

որպէս օրէնքն[7] ասեն։ Այլ եւ յաւելու՝ թէ հաղորդութեամբ ընդ հիւղեայն արար զամենայն զոր արար։ Եւ յետ առնելոյ զաշխարհս՝ ել ինքն զօրօքն հանդերձ յերկինս. եւ հիւղն եւ որդիք նորա մնացին յերկրի, եւ կալան զիւրաքանչիւր իշխանութիւն[8]. հիւղն յերկրի, եւ օրինացն աստուած յերկինս։

Եւ տեսեալ օրինացն աստուծոյ՝ թէ գեղեցիկ է աշխարհս, խորհեցաւ առնել ի սմա մարդ։ Եւ իջեալ առ հիւղն յերկիր, ասէ. տուր ինձ ի կաւոյդ քումմէ, եւ յինէն տամ ոգի, եւ արասցուք մարդ ըստ նմանութեան մերում։ Տուեալ նմա հիւղեայն յերկրէ իւրմէ, ստեղծ զնա եւ փչեաց ի նա ոգի, եւ եղեւ Ադամ ի շունչ կենդանի. եւ վասն այնորիկ անուանեցաւ Ադամ, զի ի կաւոյն արարաւ։ Եւ ստեղծեալ զնա եւ զամուսինն նորա, եւ եդեալ ի դրախտին՝ որպէս եւ օրէնքն[7] ասեն, գային հանապազ պատուիրէին նմա, եւ ուրախ լինէին ի նմա իբրեւ յորդւոջ հասարակաց։

Եւ տեսեալ, ասէ, աստուծոյն օրինաց, որ տէրն էր աշխարհի, թէ ազնուական է Ադամ եւ արժանի սպասաւորութեան, հնարեցաւ[9] եթէ զիա՞րդ կարասցէ գողանալ զնա ի հիւղեայն, եւ յիւր կողմն միաբանել։ Առեալ զնա ի մի՛ կողմն, ասէ. Ադամ, ես եմ աստուած եւ չիք այլ ոք. եւ բայց յինէն այլ աստուած քեզ մի լիցի. ապա թէ ունիցիս զոք այլ աստուածս[10] բայց յինէն, գիտասջիր զի մահու մեռանիցիս[11]։ Եւ իբրեւ ասաց զայս ցնա, եւ յիշատակեաց նմա զանուն մահու, զահի հարեալ Ադամայ՝ սկսաւ տակաւ զանձն մեկնել[12] ի հիւղեայն։

---

[7] Մովսէսի գրքերն Օրէնք կը կոչուին։

[8] Այսինքն իւրաքանչիւր ոք զիւր իշխանութիւն։ 1, ծանօթ. 21։

[9] Հնարեցաւ, հնարք գտաւ։

[10] Ապա թէ ունիցիս զոք այլ աստուածս. իսկ թէ որ ուրիշ աստուածներ ունենաս. — կամ՝ իսկ թէ որ ուրիշ մէկն աստուծոյ տեղ դնես։

[11] Մահու եբրայեցերէնի յաւելուած է, սուրբ Գրոց մէջ շատ յաճախ։ Տես Քեր. 404, ծան։

[12] Մեկնել զանձն, բաժնուիլ, հեռանալ, քիչ մը վարը՝ ի բաց մեկնիլ։

Եւ եկեալ հիւղեայն՝ պատուիրել նմա ըստ սովորութեանն, տեսանէր՝ զի ոչ անսայր նմա Ադամ, այլ խորշեալ[13] ի բաց մերժէր[14] եւ չմերձենայր առ նա։ Յայնժամ հիացեալ ի միտս իւր հիւղեայն, իմացաւ՝ թէ տէրն արարածոց նենգեաց նմա· ասէ· յականէ աղբերն պղտորեալ է ջուր նորա. զի՞նչ է այս, չեւ եւս բազմացեալ Ադամայ ծննդովք՝ եւ[15] գողացաւ զնա անուամբ աստուածութեանն իւրոյ յինէն։ Որովհետեւ ատեաց զիս եւ ոչ պահեաց ընդ իս զդաշնն, ես արարից աստուածս բազումս, եւ լցից նոքօք զաշխարհ գոյիւ իւրով[16], զի խնդրիցէ՝ թէ ո՞վ իցէ աստուած, եւ ոչ գտանիցի։ Եւ արար, ասեն, կուռս բազումս եւ անուանեաց զնոսա աստուածս, եւ ելից նոքօք զաշխարհ։ Եւ ընկղմեցաւ անունն աստուծոյ [որ] տեառնն արարածոց՝ ի մէջ անուանց բազում աստուածոց, եւ ոչ ուրեք գտանէր։ Եւ մոլորեցաւ ծնունդ նորա նոքօք, եւ ոչ պաշտէր զնա, զի ձգեաց զամենեսին առ ինքն հիւղն[17], եւ ոչ եթող եւ ոչ միում ի նոցանէ պաշտել զնա։ Յայնժամ, ասեն, բարկացաւ տէրն արարածոց, զի թողին զնա եւ անսացին հիւղեայն· եւ մի ըստ միոջէ՝ որ ելանէին ի մարմնոց իւրեանց՝ արկանէր զնոսա[18] առ ցասման ի գեհեն· եւ զԱդամ արկ ի գեհեն վասն ծառոյն· եւ այնպէս արկանէր զայր[19] ի գեհեն զամենեսին մինչեւ ցքսան եւ ինն դար։

Եւ տեսեալ, ասեն, աստուծոյն բարւոյ եւ օտարի որ նստէր յերրորդ երկինս, թէ այնչափ ազգք կորեան եւ տանջեցան ի մէջ երկուց նենգաւորաց, տեառնն արարածոց եւ հիւղեայ, ցաւեաց նմա վասն[20] անկելոցն ի հուր եւ տանջելոց[21]։ Առաքեաց զորդի իւր երթալ փրկել զնոսա, եւ առնուլ զնմանութիւն ծառայի, եւ լինել ի կերպարանս մարդոյ ի մէջ որդւոց աստուծոյ օրինացն։ Բժշկեսջիր, ասէ, զբորոտս նոցա, եւ կեցուսջիր զմեռեալս նոցա, եւ բացջիր զկոյրս նոցա, եւ արասջիր ի նոսա բժշկութիւնս մեծամեծս ձրի. մինչ զի տեսանիցէ զքեզ տէրն արարածոց, եւ նախանձիցի, եւ հանիցէ զքեզ ի խաչ։ Եւ ապա ի մեռանելն քում իջցես ի դժոխս, եւ հանցես զնոսա անտի. զի չեն սովոր դժոխք՝ ընդունել ի միջի իւրեանց զկեանս։ Եւ վասն այնորիկ ելանես ի խաչ՝ զի նմանեսցիս մեռելոց. եւ բացցէ դժոխականն[22] զբերանն իւր՝ ընդունել զքեզ. եւ մտցես ի մէջ նորա, եւ թափուր արասցես զնա։

---

[13] **Օրինակն ունի** *խորհեալ*։

[14] *Մերժիմ*, քաշուիլ, փախչիլ։ *Ի բաց*. տես Դ, ծան. 8։

[15] *Չեւ եւս բազմացեալ՝ եւ զողացաւ*. տես Քեր. 458, Գ։

[16] *Գոյիւ իւրով*, բոլոր, ամբողջ։ Կ՚ըսուի նաեւ Լրիւ իւրով։

[17] Տես Ա. **12**, 33։

[18] Տես Քեր. եր. 341. *Այն որ*, եւ *Որ ...՝ նա*։

[19] *Արկանէր զայր*, շարունակ կը ձգէր, կը նետէր։

[20] *Ցաւէ, ցաւեաց* (*նմա*), դիմազուրկ բայ է. որ միշտ վասն նախադրութեամբ խնդիր կ՚առնու։ Նորերն ընդով խնդիր կուտան։

Եւ իբրեւ եհան զնա ի խաչ, ասեն, էջ ի դժոխսն, եւ թափուր արար զնա։ Եւ հանեալ զոգիսն ի միջոյ նորա, տարաւ յերրորդ երկինսն առ հայրն իւր։ Եւ տէրն արարածոց զայրացեալ՝ առ ցասմանն եցել[23] զպատմուճանն իւր եւ զվարագոյր տաճարին իւրոյ. եւ խաւարեցոյց զարեգակն իւր, եւ զգեցոյց թուխս[24] աշխարհին իւրում, եւ նստաւ ի սուգ առ տրտմութեանն։

Ապա երկրորդ անգամ իջեալ Յեսու կերպարանօք աստուածութեան իւրոյ առ տէրն արարածոց, դնէր դատ[25] ընդ նմա վասն մահուն իւրոյ։ Եւ տեսեալ տեառն աշխարհի զաստուածութիւնն Յեսուայ, գիտաց՝ թէ գոյ այլ աստուած արտաքոյ քան զնա։ Եւ ասէ ցնա Յեսու. դատաստան կայ իմ ընդ քեզ, եւ մի՛ ոք լիցի դատաւոր ի միջի մերում՝ այլ քո իսկ օրէնքն զոր գրեցեր։ Եւ իբրեւ եդին զօրէնսն ի միջի, ասէ ցնա Յեսու. ո՞չ դու գրեցեր

---

[21] Անկելոցն եւ տանջելոց. յօդը բաւական է միայն առջինին վրայ։

[22] Դժոխականն, գոյականաբար առնուած, փոխ՝ Դժոխք. ինչպէս՝ Աստուածականն փոխանակ՝ Աստուած։ Տես Քեր. 261, Ժ։

[23] Եցել, ցելում բային կատարեալը. պատռեց, ճղքեց։

[24] Թուխս զգեցուցանեմ. սեւեր հագցընել, սգոյ մէջ խոթել։

[25] Դատ դնեմ (ընդ ումեք), (մէկու մը դէմ) դատաստան ընել, դատ բանալ։

Digitized by Google

յօրէնսդ քում թէ որ սպանանիցէ՝ մեռցի· եւ որ հեղու զարիւն արդարոյ՝ հեղցեն զարիւն նորա: Եւ ասէ· այո, ես գրեցի: Եւ ասէ ցնա Յեսու· արդ տուր զքեզ ի ձեռս իմ՝ զի սպանից եւ հեղից զարիւն քո, որպէս սպաներն դու զիս եւ հեղեր զարիւն իմ· զի արդար եմ իրաւամբք քան զքեզ, եւ երախտիս մեծամեծս արարի յարարածս քում[26]: Եւ սկսաւ համարել[27] զերախտիսն զոր արար յարարածս նորա:

Եւ իբրեւ ետես տէրն արարածոց՝ թէ յաղթեաց նմա, եւ ոչ գիտէր զի՛նչ խօսիցի[28], քանզի յիւրոց օրինացն պարտաւորեցաւ[29], եւ չգտանէր տալ պատասխանի՝[30] զի եղեւ մահապարտ փոխանակ մահուանն նորա, ապա յողոքս անկեալ[31] աղաչէր զնա՝ թէ փոխանակ զի մեղայ եւ սպանի զքեզ յանգէտս, քանզի ոչ գիտացի թէ աստուած իցես, այլ մարդ համարէի զքեզ, տուեալ քեզ[32] ընդ այնր վրիժուց՝[33] զամենեսեան որ կամիցին հաւատալ ի քեզ՝ տանել յո եւ կամիցիս: Ապա թողեալ զնա Յեսուայն՝ յափշտակեաց ա՛ռ զՊաւղոս, եւ յայտնեաց նմա զգինսն; եւ առաքեաց զնա քարոզել՝ թէ գնոց գնեալ եմք մեք: Եւ ամենայն որ հաւատաց[34] ի Յեսու՝ վաճառեցաւ յարդարոյ անտի՝ բարւոյն:

Այս սկիզբն է աղանդոյն Մարկիոնայ· թող զայլ բազում թարմատարսն[35]· եւ զայս ոչ ամենեքին գիտեն, այլ սակաւք ի նոցանէ· եւ աւանդեն զուսումնն միմեանց ի բերանոյ[36]. ասեն. օտարին՝ գնովք գնեալ է զմեզ ի տեառնէն արարածոց: Եւ թէ որպէս կամ ի՛ւ գնեալ իցէ՝ զայն ոչ ամենեքին գիտեն:

---

[26] Զարտուղութեամբ եզակի, փխկ՝ Յարարածն քո:

[27] Համարիմ, համրել, թուել:

[28] Տես 1, ծան. 16:

[29] Պարտաւորիմ, դատապարտուիլ:

[30] Այսինքն՝ Չգտանէր ինչ ի տալ պատասխանի:

[31] Յողոքս անկեալ աղաչել, աղաչել պաղատիլ:

[32] Տուեալ քեզ, տրուի քեզի, տուած ըլլամ. (որ աւելի ատենական գրութեանց մէջ կը գտնուի): Քեր. 360:

[33] Ընդ այնր վրիժուց, Այն յանցանքիս փոխարէն: Տես ընդ սեռականով՝ 6, ծան. 37: — Վրէժ կը նշանակէ նաեւ Ոճիր. մեծ յանցանք. եւ Վրիժագործ՝ ոճրագործ:

[34] Օրինակն՝ Հաւատայ:

[35] Թարմատար, անպիտան, չնչին (իր, խօսք):

Արդարեւ որպէս երանելին Առաքեալ ասէ, թէ իմաստութիւն աշխարհիս այսորիկ յիմարութիւն է առաջի Աստուծոյ: Զի՞նչ առեալ կամ զի՞նչ կցկցեալ կամ ո՞ր բանիւ խօսին: Թէ ճշմարիտ է նմա օրինացն աստուած՝ պարտ էր նմա զամենայն կարողութիւն յանձին ունել. եւ թէ ինքն յանձնէ իմաստութիւն ինչ այնպիսի ոչ ունէր, գէթ յարարիչն աշխարհի նայեցեալ իցիւ՝[37] ուսանել ի նմանէ զարուեստն: Բայց եթէ նմա նմանող չկարէր լինել, գոնեայ հիւղեայն լիցի[38] նմանող, որ ընդ գետինն քարշէր[39] եւ եղեւ հաղորդ արարչութեան արարչին: Այլ յայտ է թէ մտաց բարբաջանք են աղանդն[40] եւ ոչ ճշմարտութիւն:

Եւ բարին՝ զոր կոչեն, եթէ որպէս ասենն՝ բնութեամբ բարի էր եւ չարութիւն ի նմա ոչ գոյր, զի այլոցն բարի խորհէր՝ նմա չար ընդէ՞ր խորհեցաւ՝ առնել զնա սրտառուչ[41] յիւրոցն արարածոց: Զի սա համապազ առնէ մարդիկ. եւ նորա միշտ հանեալ[42] ի սմանէ՝ առնէ զսա թախծալից. որ ոչ բարւոյ գործ է՝ այլ չարի:

Դարձեալ եւ զոր արդարն ասեն՝ թէ արդարեւ արդար էր, յետ բաժանելոյ զիշխանութիւնսն, իւր[43] զերկինսն երկոսին առնլոյ[43], հիւղեայ եւ որդւոցն նորա զերկիր միայն Թողլոյ, զիա՞րդ էր զի միւսանգամ Նորա աշխարհին ցանկացեալ, ասէր՝ Թէ Տուր ինձ ի կաւոյդ քումմէ, եւ յինէն տաց ոգի, եւ արասցուք մարդ ըստ Նմանութեան մերում. որ ոչ արդարոյ գործ է՝ այլոյ աշխարհի ցանկանալ՝ այլ անիրաւի:

---

[36] Այն ուսումը բերնուց կ'աւանդեն իրարու:

[37] Գէթ նայեցեալ իցիւ՝ ուսանել ի նմանէ. Գոնէ (արարչին) նայելու էր՝ որ անկէ սորվէր: — Իցիւ՝ Եմ բային մէկ մասն է. եւ յետադաս կը գործածուի այսպէս. Պահեալ իցիւ. պահելու էր. Խնդրեալ իցիւ քո. խնդրելու էիր. Գոնեայ թէ ոչ ասացեալ իցիւ. գոնէ ըսած չըլլար. եւն: Տես Քեր. 380, ծան:

[38] Փոխանակ՝ Լինէր:

[39] Ընդ գետին քարշիմ, գետիններըը քսուըրտիլ: Վասն զի կ'ըսէին թէ Հիւղն յերկրի է:

[40] Բարբաջանք, ցնորք, շատախօսութիւն, ցնդածի խօսք: — Մտաց բարբաջանք են աղանդն. բայն անեզական խնդրոյն հետ համաձայնած: Քեր. 223, Դ:

[41] Սրտառուչ առնել, քիչ մը վարը՝ Թախծալից առնել, նոյնանշան են. սաստիկ տրտմեցընել, ի խոր խոցել, սիրտը կոտրել:

[42] Տես 5, ծան. 14:

[43] Այսինքն՝ Յետ իւր առնլոյ զերկոսին երկինս:

կամ հիւղեայն զիա՞րդ ընդ միտս հարեալ էր[44], ընդ մի անգամ բաժանելոյն ի Նմանէ՝ դարձեալ հաղորդութիւնս առնել[45], եւ անձամբ անձին Նենգել, եւ մասնմուտ առնել[46] օտարի յիւր աշխարհն, զի առնիցէ անդ զԱդամն եւ զամուսինն Նորա, որ մերթ ի սա տայր ձեռն եւ մերթ ի Նա[47]:

Եւ ո՞ւր էր զի երկոքին ուրախ լինէին ի Նմա[48] որ հակառակ միմեանց տային զպատուէրս. մինն զբարեաց՝[49] իբրեւ զբարի, եւ մինն զչարեաց՝ իբրեւ զչար: Զի ո՛չ արդարոյ՝ որ բնութեամբ արդար իցէ՝ մարթի զչար ինչ պատուէր տալ, եւ ո՛չ չարի՝ որ բնութեամբ չար իցէ՝ զբարւոյ խրատ տալ:

Այլ եւ ուրախ լինել չարին ուստի՞ էր, որ միշտ խաւարին եւ գժդմագոյն[50] էր. կամ արդարոյ՝ Նենգել, որ ի բնէ արդարակորով եւ իրաւախորհ[51] էր, որում չէր մարթ իւր միայն խորել[52] զմարդն հասարակաց ստեղծուած: Այլ իբրեւ արդարոյ՝ պարտ էր խորհել Թէ որպէս ի միասինն արարաք զնա, առ հասարակ արժան է մեզ եւ վայելել ի Նմա[53]: Բայց ոչ իբրեւ զարդարակորով,

---

44. Ընդ միտս հարկանիմ, ապշիլ մնալ, միտօք կոյրնալ:

45. Փխկ՝ Դարձեալ հաղորդութիւն առնել ընդ բաժանելոյն յիւրմէ մի անգամ:

46. Մասնմուտ առնել, մասնակից ընել:

47. Ձեռն տալ (յոք), (մէկուն) յարիլ, կողմն անցնիլ:

48. Ի Նմա. այսինքն՝ ի մարդն զոր արարին:

49. Լռելեայն կ'իմացուի Պատուէրս տայր: — Զբարեաց, զչարեաց, զբարւոյ՝ հոս պատմական հոլով են:

50. Գժդմագոյն, Նեղասիրտ, բարկացոտ, խոժոռ:

51. Արդարակորով, արդարութեան մտադիր, խիստ արդար: — Իրաւախորհ, իրաւունք ճանչցող, իրաւասէր:

52. Իւր խորել, իրեն պահել, սեպհականել գրաւել: — Իւր տրական է:

53. Ինչպէս որ (երկուքնիս) միասին ստեղծեցինք, նոյնպէս

Digitized by Google

այլ իբրեւ զնենգաւոր եւ զկասկածոտ՝ առեալ մեկուսի զմարդն զեղծուցանէր՝[54] թէ ես եմ աստուած, եւ չիք այլ ոք բաց յինէն։ Եւ ի դէպ էր Ադամայ ասել՝ թէ մինչ առնելն կամեցար[55] զիս, գոյր այլ աստուած, յորժամ զհողն խնդրեցեր. եւ արդ[56] զի՞ խորելդ զիս քեզ կամիս միայն[57], որ[58] դու միայն իցես աստուած, եւ այլ ոք ոչ։

Այլ թերեւս ի համբաւէ մահուանն զարհուրեցաւ, զոր՝ թէ կամէր թէ չկամէր՝ սակայն կրեաց[59]։ Եւ զայն ոչ գիտէր՝ թէ առ նենգելն նենգէ նմա[60] հիւղն, եւ ընկղմէ զմի անուն Նորա ի մէջ բազում աստուածոց՝ զոր առնէր գայթագղութիւն[61] մարդոյն։ Եւ այնպիսի վնասու[62] ոչ յետնամեղն[63] եղեւ պատճառ՝ այլ որ նախն նենգեաց։

Եւ իբրեւ տեսանէին՝[64] թէ ոչ ոք պաշտէ զնա, բարկացեալ՝ արար զնոսա մահկանացուս. եւ որոց ոգիքն ի մարմնոցն ելանէին՝ արկանէր զնոսա[65] մի ըստ միոջէ ի գեհեն։

Արդ՝ քան զնոսա արկանէր ի գեհեն[66], զնա որ պատրեացն զնոսա՝ ընդէ՞ր ոչ արկանէր ի գեհեն. միթէ

ալ հաւասարապէս պէտք ենք զինք վայելել։

[54] Զեղծուցանեմ, գլխէ հանել, խաբել, մոլորեցընել։

[55] Մինչ առնելն կամեցար, փխկ. ըսելու՝ Ցայնժամ մինչ առնել կամեցար։ Տես 2, ծ. 5։

[56] Եւ արդ. այստեղ՝ Իսկ հիմայ։

[57] Փխկ՝ Զի՞ (ընդէ՞ր) է այդ՝ զի կամիս զիս քեզ միայն խորել։ Ինչո՞ւ զիս քեզի միայն պահել կ'ուզես։ — Հարցականէ ետեւ ալ կը գտնուի յօդ աւելցուած։ Քեր. 302, Է։

[58] Այս ինքն՝ Իբր թէ, այնպէս որ։ Անսովոր գործածութիւն է։

[59] Թէ կամէր թէ չկամէր՝ սակայն կրեաց, կամայ ակամայ կրեց, ուզեց չուզեց՝ գլուխն եկաւ։ Գեղեցիկ է սակայն շաղկապին աւելադրութիւնն, որուն նման է նաեւ՝ Թէ կամիք եւ թէ ոչ կամիք՝ բայց թէ մտանեմ։ Քեր. 463։

[60] Առ նենգելն նենգէ նմա, իւր նենգելուն դիմաց (ան ալ) իրեն նենգութիւն կ'ընէ։ — Հիւղն անուն բայի՝ խօսքին վերջը. Ա. 12, 33։

[61] Գայթագղութիւն, իյնալու որոգայթ, մեղքի պատճառ։

[62] Վնաս, յանցանք։

[63] Յետնամեղ, ետքէն մեղանչողը կամ վնասողը։

[64] Իբրեւ տեսանէին, փխկ՝ Իբրեւ ետես։ Ոչ շատ սովորական։

[65] Փխկ. ըսելու՝ Եւ զայնոսիկ՝ որոց ոգիքն ի մարմնոցն ելանէին՝ արկանէր . . .։ Նախադաս յարաբերական. տես Քեր. 341, 2։

[66] Քան զնոսա արկանէր ի գեհեն. Փոխանակ զանոնք դժոխք

Digitized by Google

վասն զի ո՞չ կարէր յաղթել նմա։ Ապա եթէ բռնագոյն քան զնա էր հիւղն, զի՞ ետ ի ձեռս զիւր պատրեալն նմա չարչարել[67]։ Նա եւ տանջել իսկ չէր օրէն զնոսա[68], զի գիտէր՝ թէ այլոյ[69] բանիւ մեղանչեն։

Եւ եթէ, որպէս ասենն, զօրէնս արդարոյն դատաւոր եւ միջնորդ խնդրեաց Յեսուն, անդստին իսկ յօրինացն բազմապատիկ մահապարտ գտանի. զի նախ քան զխաչելութիւնն իւր զբազում յափշտակեաց։ Եւ ոչ միայն ինքն, այլ եւ զայլս բազում ընտրեաց ի նոցանէն, եւ առաքեաց՝ զի աշակերտիցեն եւ ձգիցեն առ նա։ Եւ ոչ միայն այնչափ, այլ եւ զօրութիւն զգեցոյց նոցա՝ կոխել զզօրս տեառնն իւրեանց, եւ արկ սուր եւ բաժինս ի տան նորա, եւ վառեաց հուր յարարածս նորա. մինչեւ կարճել եւ խափանել[70] զօրէնս նորա յաւուրցն Յովհաննու մկրտչի, աւետարանել զիւր արքայութիւնն, արձակեալ քարոզս բազում՝ քարոզել, եւ հնձողս բազում՝ հնձել զոր ոչ ինքն սերմանեաց։ Եւ այն՝ մինչ չեւ մեղուցեալ ինչ ուրուք էր նմա[71], ոչ ի խաչ հանեալ եւ ոչ զարիւն նորա հեղեալ, ա՛ռ աւար զտուն նորա, եւ խախտեաց զթագաւորութիւն նորա. եւ նա լռեալ կայր եւ ոչ ինչ մեղանչէր նմա։

Եւ զի՞արդ ասիցեն, թէ խաչելութեամբն գնեաց զՄարկիոնն. զի ահաւանիկ զայն ամենայն ժողովս բազմաց, մինչ չեւ ելեալ էր ի խաչ՝ կորզեաց յինքն։ Այլ,

---

նետելու։ — Քան (փխկ Քան թէ՝) առաջին նախադասութիւն եղած. տես Քեր. 177, ծ. **։

[67] Այսինքն, Ընդէ՞ր ետ նմա ի ձեռս զիւր պատրեալն՝ զի չարչարեսցէ. Իւր խաբածներն ինչո՞ւ անոր ձեռքը տուաւ որ չարչարէ։ — Զիւր պատրեալն՝ փխկ՝ Զպատրեալն յիւրմէ։ Տես Քեր. 437, ի։

[68] Փխկ՝ Նա եւ ոչ տանջել արժան էր զնոսա։

[69] Օրինակն ունի՝ Այլոց. որ գրչի սխալ է անշուշտ։

[70] Կարճել, խափանել, նոյնիմաստ են. արգելել։

[71] Մինչ չեւ մեղուցեալ ինչ ուրուք էր նմա. փխկ. ըսելու՝ Մինչ չեւ ինչ մեղուցեալ էր ուրուք նմա։ — Բայերու բաղադրեալ ժամանակները վայելչութեան կը բաժնուին։ Այսպէս են նաեւ՝ Յորժամ տագնապեալ ոք յումեքէ իցէ։ — Թէ զրկեալ ոք յումեքէ իցէ։ Տես Դ, ծան. 7։ — Այս պարգեւ տուեալ ի մկրտութենէն էր։ — Գրեալ այսպէս է։ —

ասեն, զնոսա բժշկութեանց գինս տարաւ[72]։ Եւ իցէ՞ ոք բժիշկ, որ յորժամ զորդի ուրուք բժշկիցէ՝ վարձս ոչ առնու, այլ զբժշկեալն ի գլխովին[73] գինս բժշկութեանն խնդրիցէ։ Եւ գրեսցուք՝[74] եթէ բժշկեալքն էին ինչ նմա անկ[75] վասն երախտեացն· իսկ զորս ոչն բժշկեաց, ընդէ՞ր հրապուրեաց եհան[76] ի տեառնէ իւրեանց· որ ոչ բարւոյ գործ էր, այլ նենգաւորի։

Իցէ՞ ոք որ մտանիցէ գաղտ ի տուն ընկերի իւրոյ զեղծել[77] ինչ, եւ ի բուռն անկեալ՝[78] չլինիցի մահապարտ։ Եւ կամ իցէ՞ ոք, որ իբրեւ զդէտ[79] մտեալ՝ զայլոյ զթագաւորութիւն գաղտ լրտեսիցէ, եւ ծանուցեալ զլրտեսմն՝ ոչ սատակիցեն վաղվաղակի։

Նոյնպէս եւ Յեսուն յառաջ քան զխաչելութիւնն բազում ինչ այսպիսի վնաս գործեաց ի տան արդարոյն· եւ ըստ օրինացն՝ զոր դատաւորն խնդրեաց[80], բազում մահուց պարտական գտանի։ Զի օտարոտի մի եկեալ յայլոյ տուն՝ զայնչափ մեծամեծ աղէտս գործեաց ի նմա· զօրէնսն եւ զմարգարէսն նորա արգել, եւ զիւր թագաւորութիւնն աւետարանեաց։

21.

Յարութիւն մարմնոց։

Ի սերմանեացն առակէ յայտնի ցուցանի յարութիւն մարմնոց, թէ որպէս [զ]սերմն զոր սերմանես՝ ոչ

Ես ծնեալ իսկ ի դմին եմ։ — Անդ էր նաեւ թափելոց զբեռինն։ — Ազնուական վարս էր յինքեան կերպարանեալ։

72· Զնոսա բժշկութեանց գինս տարաւ; Տարաւ կամ առաւ զանոնք՝ իբրեւ ըրած բժշկութեանցը վարձք։ Տանիմ կը նշանակէ նաեւ իրեն առնուլ, եւ կ՚ըսուի՝ Յինքն տանել։

73· Ի գլխովին, նոյն ինքն։ — Զբժշկեալն ի գլխովին, նոյն իսկ բժշկուածը։ Քեր· 195։

74· Գրեմ, ենթադրել։

75· Անկ լինել (ումեք), վերաբերիլ, պատշաճիլ, իյնալ։

76· Հրապուրեաց եհան. տես 7, ծան· 8։

77· Զեղծեմ, ապականել, վնասել, հոս՝ առնուլ տանիլ։

78· Ի բուռն անկանիմ, ձեռք իյնալ, բռնուիլ։

79· Դէտ, Լրտես, նոյնանշանք։

80· Եւ ըստ օրինացն՝ զոր դատաւորն խնդրեաց, Այն օրինաց համաձայն՝ զոր ինք դատաւոր խնդրեց, զոր ուզեց որ դատաւոր դրուի։ — Դատաւոր

Digitized by Google

այլ ընդ այլոյ[1] գայ, թէպէտ եւ բազմապատիկ վայելչութիւն զգենու. այլ ոչ երբեք սերմանեցեր [զ]գարի եւ հնձեցեր ցորեան. եւ ոչ սերմանեցեր կորեակ, եւ հնձեցեր հաճար. այլ զոր սերմանեցեր՝ զնոյն հնձեցեր. ըստ նմին օրինակի, ասէ, եւ մարմինն որ անկաւ՝ նոյն եւ յառնելոց է։ Դարձեալ եւ "Մարմին եւ արիւնն ասել Առաքելոյն՝ թէ զարքայութիւնն Աստուծոյ ոչ ժառանգէ[2], եւ ոչ ապականութիւն զանապականութիւն ժառանգէ," ոչ յայն միտս իմանալի է, յոր Մարկիոնն առնու՝ թէ վասն զի ի հիւղեայն են մարմինքն, ոչ յառնեն. այլ յայլ երկուս օրինակս[3]։ Մի յայն՝ թէ մինչ դեռ ի մարմնոյ խորհուրդս եւ ի գործս իցէ մարդն, շնչաւոր է եւ մարմին եւ արիւն. եւ զի ըստ մարմնոյն եւեթ խորհի եւ գործէ, չէ արժանի մտանելոյ յարքայութիւն երկնից։ Մի՛թէ յորժամ զայս գրեաց առ աշակերտեալսն, կէսքն էի՞ն ի մարմնի եւ կէսքն չէի՞ն։ Ուստի յայտ է թէ ի մարմնի ամենեքեան էին, այլ ի գործս մարմնոյ եւ հոգւոյ ոչ բոլորեքեան[4]։

Դարձեալ ի մեւս եւս միտս իմանալի է, եթէ ոչ շաղղով[5] եւ արեամբ ուռուցեալ յառնեն մարմինքն. այլ նորոգեալք յարութեամբն։ Որով ցուցանի՝ թէ մարմինք նորոգեալք յարութեամբն, ազատացեալ յամենայն կարեաց[6] յառնեն։ Եւ ընկղմի մահ ի պարտութիւն, յորժամ ապականեալքն զանապականութիւն զգենուցուն, եւ մահկանացուքս զանմահութիւն, եւ սերմանեալք տկարու-

---

խնդիր բնութեան է՝ անորոշ հայցական։

[1] Այլ ընդ այլոյ, տարբեր, մէկ բանի տեղ ուրիշ բան։ Տես քեր. 161։

[2] Այս ինքն՝ Ասելն Առաքելոյն՝ թէ Մարմին եւ արիւն զարքայութիւնն Աստուծոյ ոչ ժառանգէ։

[3] Յայլ երկուս օրինակս, Ուրիշ երկու եղանակաւ։

[4] Ամենեքեան. Բոլորեքեան, նոյնիմաստ են։ Երկրորդն որ գործածական բառ չէ՝ այստեղ միայն պէսպիսութեան համար դրուած է։ Տես քեր. 475։

[5] Շաղիղ, շաղղոյ, հում միս, (մեռած) մարմին, դի։ Հասարակօրէն իբրեւ անարգական բացատրութիւն կը գործածուի։

[6] Կարիք, մարդկային տկարութիւն, պէտք, կիրք, մոլութիւն, ցաւ, վիշտ։

Digitized by Google

թեամբ՝ զզօրութիւն, եւ վարեալք[7] անարգութեամբ՝ զփառաւորութիւն։ Եւ չիք մարմին՝ որ ի հող մնայցէ. այլ իւրաքանչիւր ոգւոց զանձնիւր[8] մարմին զգեցեալ՝ յական քթթել[9] կայցեն առաջի ահեղ ատենին, ոմանք ի կեանս յաւիտենականս, եւ ոմանք ի պատիժս դատաստանի։

* * *

---

[7] *Վարել, Սերմանել՝* **նոյնանշան են։**

[8] *Իւրաքանչիւր, Անձնիւր.* **տես 8, ծան. 14։ — Այստեղ** *անձնիւր* **ստացական մտքով է.** **(ամէն մէկն իւր մարմինն.) բայց** ոչ *իւրաքանչիւր.* **տես 1, 21։**

[9] **Փոխ՝** *ի քթթել ական,* **ակնթարթի մը մէջ, աչք թարթելու շուտութեամբ։**

Բ. ՅՈՎՀ. ՈՍԿԵԲԵՐԱՆ

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ՄԱՏԹԷԻ

1.

Թէ յի՛նչ պարտ իցէ ընդելացուցանել զլեզու:

Աչս եւ բերան եւ լսելիս վասն այնորիկ ետ մեզ Աստուած, զի բնաւին ամենայն[1] անդամքն նմա ծառայեսցեն, զի զնորայսն խօսեսցուք եւ զնորինսն[2] արասցուք. եւ այնու ամենայնիւ պարզեսցուք զխիղճն ի մտաց[3]: Զոր օրինակ մարմնոյ ի սուրբ օդ վայելեալ՝ առողջագոյն լինի, նոյնպէս եւ ոգին՝ զգաստագոյն[4], յորժամ այսպիսի զբօսանօք[5] բուծանիցի:

Չտեսանես եւ զմարմնոյ իսկ[6] զաչս. յորժամ հանապազ ընդ ծուխս գայցեն[7], արտօսր բերեն[8]. եւ յորժամ ի խաղաղ օդս եւ ի մարգս եւ յաղտիւրս[9] եւ ի դրախտս զբօմնուցուն, առողջագոյնք եւ քաջատեսք[10]: Նոյնպէս եւ մտացն ակն եթէ յեղտիւրս հոգեւոր բանիցն ճարակիցի, սուրբ, յստակ եւ քաջատես լինի. իսկ եթէ ընդ ծուխ ինչ աշխարհի իրացս գայցէ[7], բժաբեր արտօսրալից լինիցի[11], եւ զազգի ազգի լալիւնս լայցէ[12] եւ աստ եւ անդ: Քանզի ծխոյ իսկ նման են ամենայն իրք մարդկօրէնք. վասն որոյ եւ ոմն ուրեմն[13] ասէր. Պակասեցին իբրեւ զծուխ[14] աւուրք իմ: Նա զկարճն եւ զանկայ[15] ժամանակն ողբայր. բայց ես ոչ միայն առ այն ասեմ[16], այլ եւ ի խռովութեան ինչ իրս[17] պատշաճ համարիմ առնուլ զասացեալսն:

---

[1] Բնաւին ամենայն, կրկին նոյնանշանով սաստկացած:

[2] Զնորայսն. զնորինսն, Քեր. 198: Նա, նոյն. — Նորա, Նորին. տես Ա. 9, 18: — Աւասիկ քանի մ'օրինակ ալ: Ոչ նման նմա եւ ոչ ընկեր հաւասար նորին: Եթէ նա ետ, եւ նոյն պահեսցէ զնոսա: Ի մարմնոյ նորա եւ յոսկերաց նորին: Ընդ նմա գնան եւ ընդ նոյն դառնան: Ի մէջ նորա շրջին եւ ի նմին գտանին: Զայս խորհեսցիմք եւ ի սոյն հոգասցուք: Այն իսկ է պարկեշտութիւն, նոյն եւ խորհուրդ:

[3] Պարզեսցուք զխիղճն ի մտաց, (յն.) մեր խղճմտանքը լաւ մաքրենք:

[4] Լաւելեայն իմացիր՝ լինի:

[5] Զբօսանք, զբաղում, պարապում: — Զբօսնում, (զուարճալի բանի մը) զբաղիլ:

[6] Յետադաս իսկ՝ հասարակօրէն նախընթաց եւ մը կ'առնու. (տես Նւ... եւս, Ա. 8, 18:) Այսպէս նաեւ՝ Վասն որոյ եւ ասէ իսկ: — Եւ այնու իսկ որ զարմանայցէ: — Նա եւ զծուխն իսկ: — Եւ զծնողս իսկ գլխովին:

[7] Գամ ընդ ծուխ, ծխոյ մէջ կենալ՝ ժամանակ անցընել. (յն. διατρίβω.) Այսպէս ալ կ'ըսուի: Գալ ընդ փոշի, ընդ իւղ եւ ընդ փոշի, ընդ ցեխ, ընդ աղբ, ընդ չարիս. փոշւոյ, ցեխի ... մէջ թաթխուիլ:

[8] Արտօսր բերել, արցունք հանել:

Չիք ինչ որ այնպէս տրտմեցուցանէ զակն ոգւոյն եւ պղտորէ[18], որպէս աշխարհական հոգոց բազմութիւնք եւ չարեաց ցանկութեանցն յաճախութիւնք[19]: Քանզի այնպիսի ևս փայտի է ծուխն. որպէս [եւ] հուր՝ յորժամ զգէջ եւ զդալար անտառօք վառիցի[20], ծուխ յոլովէ[21].

---

[9] Աղտիւր կամ եղտիւր, ջրարբի գետին՝ խոտաւէտ: — Հոս օրինակն ունի յաղբիւրս՝ յայտնապէս սխալմամբ:

[10] Լուելեայն կ'իմացուի՝ լինին:

[11] Բժաբեր արտօսրալից, աչքի աղտով ու արցունքով լցուած. (յն. միայն δακρύζει, արտասուէ:)

[12] Լալիւնս լայցէ, (յն. լոկ κλαύσεται, լայցէ:) — Հայերէն լեզուի յատկութիւն է՝ որ շատ հեղ բայերն այսպէս իրենց արմատը (ածականով կամ յատկացուցչով մը) խնդիր սեռի առնլով՝ խօսքին սաստկութիւն ու վայելչութիւն կու տան: Ինչպէս Բազում չարչարանս չարչարել. Ականս ակել. Յանցանս յանցանել. Շահս շահել. Կարծիս կարծել: — Զպատշաճ խրատն խրատել. ծնանել զճշմարիտ ծնունդն. Զնոյն ախտ ախտանալ: — Ընթացս յանդգնութեան ընթանալ. Զհարուածս թշնամւոյ հարկանել: Քեր. 239, Բ:

[13] Ոմն ուրեմն, (յն. միայն՝ ոմն.) մէկը (ատեն մը:)

[14] Նոյն խօսքը սաղմոսաց մէջ՝ Սպառեցան «որպէս» ծուխ, տես Ա. 12, ծան. 17:

[15] Անկայ, անհաստատ, անկայուն:

[16] Առ նախդրիւ ասեմ, տամ պատասխանի, եւն. կը նշանակէ՝ անոր վրայ, այս նկատմամբ. տես Քեր. 406, ծան:

[17] Խռովութեան ինչ իրք, աղմկալից բաներ:

[18] Փխկ՝ Տրտմեցուցանէ եւ պղտորէ զակն ոգւոյն:

[19] Բազմութիւն, յաճախութիւն, նոյնանշան են:

[20] Մտադրութեան արժանի է զանտառօք պարառական խնդիրը:

[21] Ծուխ յոլովէ. վարը՝ Ցա-

Նոյնպէս եւ ցանկութիւնն յայնժամ սաստիկ մրրկի՝ յորժամ ի գէջ եւ ի լոյծ[22] ոգիսն բորբոքիցի, քանզի եւ նա յաճախ ծնանի զծուխն[21]: Վասն այսորիկ ստէպ[23] պէտք են հոգեւոր ցօղոյն եւ խաղաղ օդոց, զի զհուրն շիջուցանիցէ, եւ զծուխն պարզիցէ, եւ թուչուն զմիտսն գործիցէ[24]: Քանզի չէ եւ չիք իսկ հնար[25] այնչափ չարեօք ծանրանալ, եւ ընդ երկինս թուչել. այլ պարտ եւ պատշաճ է[26] զմէջս պնդել, ժրանալ, հատանել անցանել[27] զայն ճանապարհս: Իսկ եթէ մտաց երագութեան պէտք իցեն՝ ելանելոյ յայնպիսի բարձունս. յորժամ ոչ այնպիսի ինչ իցէ, այլ ամենայն հակառակ, եւ սատանայական ծանրութիւն, ո՞չ ապաքէն ի խոնարհ[28] սողիցիմք: Զիա՞րդ կարիցեմք ի վեր թռանել՝ ուր այնչափ ծանրութիւն ի վայր ձգիցէ: Եթէ ոք յարդար կշիռս առնոյր զմեր բանս կշռել[29], ի բիւր տաղանդս աշխարհական բանից՝ հազիւ թէ գտանէր հարիւր դահեկան զհոգեւոր բանիցն[30], մանաւանդ թէ ոչ տասն դանգ:

Եւ արդ չիցէ՞ ամօթ եւ յետին ծաղր՝[31], ծառայ ստանալ եւ բազում պէտս կարեւորս[32] վճարել նովաւ. եւ

ճախ ծնանի զծուխն. Շատ ծուխ կը հանէ:

22· Լոյծ, թոյլ, մեղկ:

23· Ստէպ բառը երբեմն խօսքին սաստկութիւն մը տալու համար կը դրուի: Այսպէս է վերի խօսքը. դարձեալ՝ Փախըստականին ի նմանէ՝ զհետ ստէպ գալ սովոր է:

24· Թուչուն, (ած.) թռչող, արագաշարժ: — Թուչուն խնդիրը գործել (ընել) բայէն վայելչութեան համար բաժնուած: Տես Ա· 1, 9:

25· Եւ չիք իսկ, սաստկութեան յաւելուած:

26· Պարտ եւ պատշաճ է. Պարտ եւ արժան է. Ըմբոն եւ ի դէպ է, պէտք է: Ասոնք, մանաւանդ առաջինը ամէն ընտիր մատենագրաց շատ գործածական են:

27· Հատանել անցանել, կըտրել անցնիլ. (յն. τέμνω, կտրել:)

28· Ի խոնարհ, վարը, գետինը: Տես Ա· 17, ծան. 26:

29· Այսինքն, Եթէ ոք առնոյր յարդար կշիռս կշռել զբանս մեր: — Անուամ աներեւութով մը՝ կը գործածուի ուղիղ նշանակութեամբ, (տես Քեր. 396, ծան.) բայց երբեմն, ինչպէս հոս ալ, ձեւաւոր ըսուածք մըն է՝ փոխ պարզապէս ըսելու՝ Եթէ ոք կշռէր յարդար կշիռս:

30· Հազիւ թէ գտանէր հարիւր դահեկան զհոգեւոր բանիցն, (հազարաւոր խօսքերուն մէջէն) հազիւ թէ հարիւր դահեկանի հոգեւոր խօսք կը գտնէր:

31· Յետին ծաղր, վերջին աստիճանի ծաղրական բան:

32· Պէտք կարեւորք, հարկաւորութիւն, հարկաւոր բաներ:

բերան ունել՝ եւ ոչ իբրեւ ծառայիւն վճարել նովաւ պէտս ինչ, այլ յետս ընդդէմ[33]. զի յանօգուտ եւ յանպատշաճ իրս վարեմք[34]։ Եւ երանի՛ թէ յանօգուտ միայն. նա աւանիկ[35] զնորին հակառակն, եւ ի վնասակարս եւս՝ որ բնաւ չիցէ մեզ պիտոյ։ Եւ թէ զմեր պիտոյսն խօսէաք, ապա[36] եւ Աստուծոյ սիրելի էին բանք։

2.

Ընդդէմ արծաթսիրութեան:

Ի սովոյ հարկէ չգիտեմ վայրապար զոք վախճանեալս[1]. քանզի մարթի բազում ինչ յամենայն կողմանց հնարել այնմ աղետից[2] մխիթարութիւն։ Իսկ վասն ընչից եւ մեծութեան եւ այնպիսի շահաւորութեանց զբազումս իսկ ցուցանեմ քեզ կոտորեալս, զոմանս գաղտ եւ զոմանս ի հրապարակի. եւ բազում այնպիսի նշանակօք լի են ճանապարհք եւ ատեանք եւ հրապարակք. նա եւ զծովն իսկ լցեալ արեամբք տեսանիցես։ Զի ոչ զերկիր միայն կալաւ այն բռնութիւն, այլ եւ զհամատարած անդունդսն աղխաղխեաց ելից[3] բազում անօրէնութեամբ. ոմն նաւաբեկեալ շրջի վասն ոսկւոյ, եւ ոմն սպանանի վասն նորին. դարձեալ նոյն բռնութիւն զոմն ընչաւէտ արար, եւ զոմն սպանող։

---

33. Ցեւոս ընդդէմ, (Դ.) հակառակ։

34. Վարեմք (զբերան). կը գործածենք։

35. Նա աւանիկ, դա աւադիկ, սա աւասիկ, մանաւանդ թէ։

36. Եթէ ..՝ ապա. տես Ա. 5, 6։

1. Այսինքն, Ոչ գիտեմ թէ ի հարկէ սովոյն ոմանք վախճանեալ իցեն։ — Ի հարկէ այստեղ գոյական է եւ կը նշանակէ՝ ի նեղելոյ. ի բռնութենէ։ Իսկ իբրեւ մակբայ՝ ի հարկէ, հարկաւ՝ ըսել է բռնի, ստիպմամբ ակամայ. (եւ ոչ՝ Անշուշտ. տճկ. հէւլպէթ. ըստ նորոց գործածութեան.) եւ կ'ըսուի՝ Ոչ ի հարկէ այլ կամաւ: Հարկաւ ետ զնա ի ձեռս. (չուզելով, ստիպուած։) — Որք կը գտնուի իբր յոգնակի գործածուած ինչպէս հոս ալ. Ծատ զոք ընդ միմեանս շփոթեաց: Բազմաց ուրուք ի ձէնջ: Տես Քեր. 273, Զ. եւ 3րդ ծան։

2. Անեզական մ'որ եզակի նշանակութեամբ է՝ իբր ածականն ալ եզակի կը դրուի. Մեծաւ տանջանօք. յայսմ արքունեաց. իւրով կամօք. եւայլն։ Քեր. 336, ծան։

3. Աղխաղխեաց ելից. շեղջ շեղջ լեցուց։ Տես Ա. 7, 8։

Եւ արդ զի՞նչ չյուսալի[4] քան զմամոնայն կայցէ, յորժամ վասն նորին եւ տար աշխարհս հարկանիցես[5], եւ ճգունս յանձին առնուցուս[6], եւ սպանանիցիս: Պարտ էր գիտակացդ անագորոյն բռնութեանն՝ փախչել ի ծառայութենէն, եւ այրել զդժնդակցանկութիւնն: Եւ զի՞արդ, ասէ, իցէ այնմ հնար: Եթէ ա՛յլ սէր ընդ սիրոյն[7] մուծանիցես, զերկնիցն[8]: Որ եղեւ ծառայ Քրիստոսի՝ մի՛ լիցի ծառայ մամոնայի, այլ եւ տէր եւս[9]: Քանզի փախստականին ի նմանէ՝[10] զհետ ստէպ գալ սովոր է, եւ որ զնմանէ կաթոգին[11] լինիցի՝ փախչել: Ոչ այնպէս զոք պատուէ՝ որպէս զարհամարհիչս իւր, եւ ոչ զոք այնպէս այպանէ՝ որպէս զնորին ցանկացողսն. ոչ միայն ծաղր կացուցանէ[12], այլ եւ ընդ բազում կապանօք հարստէ[13]: Լուծցուք այսուհետեւ՝ գոնէ անագան երբեք՝[14] զանհնարին շղթայսն: Ընդէ՞ր առնիցես ծառայ՝ զխօսուն ոգիդ՝ անխօս[15] նիւթոյն, մօրն ամենայն չարեաց: Այլ ո՜հ այպանալից ծաղուն[16]. զի մեք ընդ նմա բանիւք մարտնչիցիմք, եւ նա ընդ մեզ արդեամբք. եւ տանի ածէ իբրեւ զարծաթագինս[17], եւ գանալից արարեալ[18] թշնամանէ. քան զոր՝ զի՞նչ ինչ այլ կայցէ յոռութիւն եւ անարգութիւն: Եթէ անզգայուն նիւթոցն չառնիմք գեր ի վերոյ[19], անմարմին զօրութեանցն զիա՞րդ գամագիտ լինիցիմք[20]։ Եթէ զդոյզն հողն չարհամարհեմք եւ զքարինսն ընկեցեալս, զիա՞րդ զիշխանութիւնս եւ զպետութիւնս հնազանդեսցուք. կամ ո՞րպէս[21] ցածութեամբն վառեսցուք՝[22] եթէ արծաթ պաղպաջուն[23] քայքայէ[24] զմեզ։

---

[4] *Չյուսալի*, անապահով, չվստահուելու: Քեր. 422, Ժ:

[5] *Հարկանել տար աշխարհս*, Հեռաւոր երկիրներ երթալ՝ պտըտիլ՝ ճամբայ ընել:

[6] *Յանձին առնուլ*, սովորական է յանձն առնուլ կամ յանձին ունել:

[7] *Ընդ սիրոյն*. (ստըկի) սիրոյն տեղ:

[8] *Զերկնիցն*. Երկնից սէրը: — Առանց նախդրի է՝ ա՛յլ սէր. նախդրիւ (որոշեալ) է՝ զերկնիցն (սէր). տես Քեր. 232, 233 եւ ծան:

[9] *Եւ... եւս*. տես Ա. 8, 18:

[10] Իրմէ փախչողին: — *Ի նմանէ* փոխ. Յիւրմէ. տես Քեր. 335, Ը. եւ ծան:

[11] *Կաթոգին լինել (զիմեքէ)*, (բանի մը) սաստիկ սէր ունենալ, կարօտիլ՝ փափաքիլ:

[12] *Ծաղր կացուցանել (զոք)*, խաղք ընել, խայտառակել: — Ասոր չէզոքն է՝ *ծաղր կալ*. խաղք ըլլալ:

[13] *Հարստեմ*, պինդ կապել. (յն. περιβάλλω, պատատել:) — *Ընդ* հոս աւելորդ կ'երեւայ:

[14] *Գոնէ անագան երբեք*. թող ուշ ալ ըլլայ. վերջապէս մէյ մը:

[15] *Խօսուն*, — *Անխօս*. բանաւոր. — անբանաւոր:

[16] *Այպանալից ծաղր*, ծաղրելի խայտառակութիւն:

[17] *Արծաթագին*, ստըկով գնուած ծառայ, գերի:

[18] *Գանալից առնել*, խիստ ծեծել, տանջել:

Չէ բաւական յառողջութիւն՝ զնետն միայն հանել, այլ եւ զվէրին դեղ դնել[25]։ Փափկացա՞ր եւ արբեցա՞ր զառաջին ժամանակն. պահեա[26], եւ ջրով եւեթ վճարեա զպէտսն[27], զի զժանտն[28] որ անտի եմուտ՝ հանիցես ի բաց։ Պարուրեսցուք[29] այսուհետեւ շուրջ զմեղսն, եւ զկենարարն չափոյ[30] դեղ արբցուք. եւ զգուշասցուք[31] հաւաստեաւ աղօթից։ Թէպէտ եւ չառնուցումք՝ յամեսցուք[32] զի առնուցումք. եւ եթէ առնուցումք՝[33] վասն զի առաքն[34]։ Ոչ ինքն ինչ կամի յապաղել զտուրսն, այլ զի յերկարութեամբն զստէպ հանապազորդութիւնն հնարիցի[35]. վասն

19· Գեր ի վերոյ առնիմ, լինիմ, գերազանցել, յաղթել։ — Յաճախ կը գործածուի առնիմ փոխ Լինիմ։

20· Գամագիտ լինիմ այլեւայլ նշանակութիւն ունի։ Ուզածին հասնիլ, բռնել. կռուան կամ ոտնկոխ գտնել՝ ճարել. յաղթող ըլլալ, եւն։

21· Զիարդ, Ո՞րպէս, երկու նոյնանշանք. սովորական պէսպիսութիւն բառից։

22· Ցածութեամբն վառեսցուք . զգաստութիւնը զէնք առնունք. առաքինութեամբ սպառազինուինք։

23· Պաղպաջուն, փայլուն։

24· Քայքայեմ, խախտել, աւրել, քակտել։

25· Լռելեայն կ'իմացուի՝ պարտ է։

26· Ծոմ բռնէ։

27· Վճարեմ զպէտս, կարօտութիւնը՝ պէտքը լեցընել, գործը լմընցընել։ [ցաւ։

28· Ժանտ, հոմ՝ (գոյ.) ժանտ

29· Շուրջ պարուրեմ, չորս կողմանէ կտրել, կտրել նետել. (յն· περικόπτω, շուրջանակի կտրել։)

30· Կենարարն չափոյ (դեղ), ողջացուցիչ չափով։

31. Զգուշանալ (իմիք), հոմ՝ միտ դնել, հոգ տանիլ, փոյթ ունենալ։

32· Յամեմ, ուշանալ. հոմ՝ յարատեւել, շարունակել։

33· Լռելեայն կ'իմացուի՝ յամեսցուք։ — Իմաստն է՝ Յարատեւենք, որպէսզի առնունք, եւ եթէ առնունք՝ (շարունակենք) վասն զի առինք։

34· Փոխ· ընթեր՝ Վասն այնորիկ զի առաք։ — Այս է վասնզիին յատուկ նշանակութիւնը։

35· (Յապաղէ) զի յերկարութեամբն զստէպ հանապազորդութիւնն հնարիցի. Կ'ուշացընէ (տալը)՝ որպէս զի երկնցընելովը մեզի միակերպ յարատեւել տայ։ — Հնարիմ, Ա· Գ, 31։

Digitized by Google

այնորիկ իսկ յերկարէ[36] զհայցուածսն, եւ բազում անգամ եւ փորձութեանց թողացուցանէ գալ ի վերայ, զի ստէպ առ նա փախստական անկանիցիմք[37]. եւ իբրեւ ապաւինիմք՝ յամեսցուք: Որպէս հաւք գթածք առնեն եւ մարք որդեսէրք. յորժամ տեսանիցեն զորդիսն յիւրեանց համբուրից մերժեալ[38], եւ ընդ հասակակիցսն խաղայցեն[39], բազում ինչ կեղծիս զարհուրանաց ծառայիցն հրամայեն կազմել[40], զի տագնապեալք յերկիւղէն՝ ի մայրենի գոգն ընթանայցեն: Նոյնպէս եւ Աստուած յաճախէ բազում սպառնալիս, ոչ զի ածցէ իսկ ի վերայ[41], այլ զի այնու առ ինքն ձգեսցէ. եւ յորժամ դառնայցեմք՝ փարատէ վաղվաղակի զերկիւղն: Զի թէ նոյնպիսիք էաք ի փորձութիւնս եւ ի հանգիստ[42], ապա[43] եւ պէտք իսկ չէին փորձութեանց:

Եւ արդ իմացեալ զամենայն, ըստ իմաստնոյն բանի՝ Մի տագնապեսցուք ի ժամանակի վշտաց ի վերայ հասանելոյ[44]. այլ զմին եւեթ խրատ յանձին կալցուք՝[45] տանել ամենայնի ժուժկալութեամբ. եւ մի ինչ խուզել եւ ի հարց եւ ի փորձ զգործսն արկանել[46]. եւ գիտել թէ երբ վախճան նեղութեանցն լինիցի՝ զայն նմա որ տայն ի վերայ գալ՝ թողցուք[47]. եւ եկելոցն ամե-

---

36. Այսինքն՝ Յերկարէ տալ:

37. Փախստական անկանիմ, Տես Ա. 4, 14:

38. Մերժիմ, հեռանալ:

39. Փխկ՝ Ընդ հասակակիցսն խաղացեալ:

40. Ծառաներուն կը հրամայեն որ շատ մը շինծու վախցընելու բաներ ընեն:

41. Ածեմ, հասանեմ, յարձակիմ եւ նման բայերուն վրայ կ'աւելցուի ի վերայ՝ առանց խնդրի:

42. Եթէ փորձանաց եւ հանդըստեան մէջ հաւասարապէս նոյն ըլլայինք:

43. Եթէ ...՝ ապա. տես Ա. 5, 6:

44. Փխկ՝ Մի տագնապեսցուք ի ժամանակի ի վերայ հասանելոյ վշտաց: — Ի վերայ, տես վերը 41:

45. Յանձին ունիմ, ընդունիլ, բռնել, յանձն առնուլ: — Յանձին եզակի կը մնայ:

46. Խուզեմ, փնտռել: Ի հարց եւ ի փորձ արկանեմ, հարցափորձ ընել, քննել: — Ի հարց եւ ի փորձ զգործսն արկանել. բայն իւր մասերէն բաժնուած. տես Ա. 1, 9:

47. Այսինքն, Զգիտելն՝ զայն նմա թողցուք: — Զայն՝ յաւելուած. տես Քեր. 333, Ե. Զճշդելն՝ զայն առաջնոյն թողաք: — Դարձեալ, խօսքը

նայնի[48] գոհութեամբ ժուժկալել՝ մերոյ բարեբարութեան գործ լինիցի. որ թէ [եւ] լինիցին, բազում բարութիւնք զնոցին զհետ գայցեն[49]։ Այսուհետեւ՝ զի գայցեն բարութիւնք ի վերայ[41], եւ ընտիրք աստ՝ եւ պայծառագոյնք անդ լինիցիմք, զամենայն զինչ եւ ի վերայ գայցէ՝ ընկալցուք շնորհակալ լինելով ընդ ամենայնի[50] նմա՝ որ առաւել քան զմեզ գիտէ զմեր օգուտն, եւ քան զծնողսն սաստիկ սիրէ զմեզ։ Եւ զայս զերկոսեան խորհուրդս յամենայն վիշտս յանձինս մրմնջեալ՝[51] ցածուսցուք զտրտմութիւնն. եւ փառաւորեսցուք ընդ ամենայնի[50] զոր առնէ եւ արկանէ մեզ ի կիր զշահսն՝ Աստուած[52]։

3.

Պարտ եւ պատշաճ է ըստ պատուոյն մկրտութեան որ տուաւ մեզ՝ արժանի վարս ցուցանել:

Ըստ սիրոյ շնորհին որ կոչեացն եւ ըստ անտի[1] քաղաքավարութեանն[2] եւ ըստ պատուոյն որ տուաւ՝ արժանի[3] վարս ցուցանել[4]։ Զերկնից առաքինութիւնն առաքինեաց[5] ամենայն հաստատութեամբ։ Մի՛ զի մարմնոյ

շրջմամբ է, փոխ՝ Զայն նմա թողցուք որ տայն . . . ։ Տես Ա. 3, 6։

48. *Ընկելոցն ամենայնի*, (եւ ոչ՝ Ամենեցուն։) Գրաբարի յատուկ է *ամենայն* եզակի թողուլ՝ երբ ամենայն ինչ կը նշանակէ։ Տես Քեր. 286, Գ։

49. Փոխ ընելու՝ Զորոց, եթէ լինիցին, բազում բարութիւնք զհետ գային։ — *Զհետ գամ* (զիրիք կամ զուրուք). հետեւիլ. (անկէ) յառաջ գալ։

50. *Ընդ* սեռականով, փոխարէն, բանի մը դիմաց։ Տես Ա. 6, 37։

51. *Մրմնջեմ*, մեղմով, կամացուկ մը հնչել, զրուցել։

52. Փոխ. ընելու՝ Փառաւորեսցուք ընդ ամենայնի զԱստուած, որ առնէ եւ մեզ ի կիր արկանէ զշահսն։ Քեր. 347, Թ։

1. Շատ մակբայներ իբրեւ ածական կը գործածուին. զոր օրինակ. *Անտի*, (մակբայն իբրեւ ածական.) հոնտեղուան. *Աստի*, *աստէն* (*իրք*), հոստեղուան։

2. *Քաղաքավարութիւն*, կենցաղավարութիւն։

3. *Արժանի* բառն *ըստ* նախադրութեամբ ալ խնդիր կ'առնու։ Տես եւ Ա. 5, 20։

4. *Վարս ցուցանել*. վարք ունենալ։ Աներեւոյթն դիմաւորի տեղ կը գործածուի. մանաւանդ հրամայականի տեղ։ Այսպէս փոխ. ընելու՝ Արժանի վարս ցուցջիր։ Տես Քեր. 413։

5. *Առաքինիմ*, *նեցայ*, *նեա՛ց*.

յերկինս ոչ փոխեցաւ՝ համարիցիս առնել հաղորդութիւն ընդ երկրի[6]։ Քանզի գլուխն քո անդ ի վեր նստի․ եւ վասն այնորիկ նախ այսր եկն Տէրն՝ ածեալ ընդ իւր հրեշտակս, եւ ապա՛ առեալ զքեզ չոգաւ անդր, զի յառաջ քան զանդր քեզ ելանելոյ՝[7] ուսանիցիս թէ մարթի յերկրի իբրեւ յերկինս բնակել։

Այսուհետեւ կացցուք հաստատուն՝ պահել զազնուականութիւնն զոր ընկալաք ի սկզբանէ, եւ զայն արքունիս խնդրեսցուք զօրհանապազ, եւ զամենայն որ ինչ աստ է՝ ստուեր եւ երազս համարեսցուք։ Զի թէ թագաւոր ոք երկրաւոր զքեզ զտնանկ մի եւ զմուրող՝ առեալ յորդեգիրս առնէր[8], զմտաւ ինչ երբեք զխուղն եւ զնուազութիւնն քո ածէի՞ր․ թէպէտ եւ չկայ բազում ինչ անդ ի միջի[9]։ Զի ոչ յերկրէ յերկիր փոխէ զքեզ իբրեւ զաստի[10] թագաւոր, այլ յերկրէ յերկինս, եւ ի մահկանացու բնութենէ յանմահն։

Եւ արդ յայնպիսի բարութիւնս վայելելոց ես, եւ զընչի՞ց ճառս ի մէջ բերես[11] ինձ, եւ զաստի[10] պաճուճանա՞ցս կաթոգին ես, եւ չհամարիս զամենայն երեւելիս քան զգրգլիս[12] մուրողին վատթարագոյնս․ եւ զի արժա-

---

առաքինանալ․ առաքինութիւն կատարել ։ — Ջերկնից առաքինութիւնն առաքինեաց․ չէզոք բայն իւր արմատը խնդիր առած․ տես Քեր․ 239․ Բ ։

[6] Փխկ․ ըսելու՝ Մի համարիցիս առնել հաղորդութիւն ընդ երկրի՝ այսինքն զի մարմինդ․․․ ։ Համարիլ աներեւութով մը կը գործածուի իբրեւ Միտքը դնել ։

[7] Փխկ․ ըսելու՝ Յառաջ քան զելանել քեզ անդր ։ Այս խօսքին մէջ քանին աներեւոյթ հայցական խնդիրն անսովոր եղանակաւ մը իւր տրական հոլով անուն բայիին հետ համաձայնած է, միանգամայն զ նախդիրն ալ մնալով․ որ ուրիշ քանի մը տեղ ալ կը գտնուի ։ Յառաջ քան զթագաւորին ձեռնագիրն արկանելոյ։ Նախ քան զԴարեհ սպանանելոյ։ Նախ քան զքաղաքն շինելոյ։

[8] Յորդեգիրս առնեմ, կամ Յորդեգիրս առնում, որդեգիր ընել, հոգեզաւակ առնուլ ։

[9] Կայ (բազում ինչ) ի միջի, (մեծ) տարբերութիւն կայ ։

[10] Աստի թագաւոր․ այստեղի թագաւոր․ տես վերը․ ծան․ 1 ։

[11] Ճառս ի մէջ բերել (զիրիք կամ զիմիքէ)․ բանի մը խօսքն ընել ։

[12] Գրգլիք, պատռտած, հին զգեստներ ։

[illegible]ւոր այնմ պատուի գտանիցիս՝ զո՞ր պատասխանատուութիւն[13] ունիցիս, մանաւանդ թէ զո՞ր վրէժս չտայցես[14] վասն յետ այնչափ պարգեւաց յառաջին փսխածն դառնալոյ[15]։ Զի ոչ եւս վայրապար[16] իբրեւ զմարդ՝ այլ իբրեւ զորդի Աստուծոյ ՚յանցուցեալ պատժիցիս, եւ լինիցի քեզ առաւելութիւն պատուոյն՝ յաճախութիւն տանջանաց։ Քանզի եւ մեք ոչ նոյնպէս զծառայս յանցուցեալս եւ զորդիս զնոյն յանցանս յանցուցեալ՝ պատժեմք[17]. մանաւանդ յորժամ մեծամեծ եւս բարութիւնս ի մէնջ գտանիցեն։ Զի եթէ որ զդրախտն ի վիճակի էառ[18], վասն միոյ ստունգանութեան յետ այնչափ պատուոյ կրեաց պատիժս, իսկ մեք[19] որ զերկինս ընկալաք եւ ժառանգակիցք Միածնին եղեաք, զո՞ր ներել թողութեան[20] ունիցիմք՝ եթէ առ օձն փոխանակ աղաւնւոյ ընթանայցեմք։ Զի ոչ եւս հող ես եւ ի հող երթայցես, եւ մշակ երկրի լինիցիս, եւ զառաջին պատուհասն լսիցես, այլ եւս անհնարինս քան զնոյնս՝ տանջանս կրիցես. եւ կարի իսկ յիրաւի[21]. զի որ այնչափ բարերարութեամբ չեղեւ պիտանի՝ յարժանի[21] զանհնարին վրէժս տայցէ։

Եբաց եւ փակեաց զերկինս Եղիա[22], այլ անձրեւ ածել եւ արգելուլ[23]. իսկ քեզ ոչ այնպէս բանան[24] եր-

---

[13] Պատասխանատուութիւն, ջատագովութիւն։

[14] Վրէժս տամ, կամ լուծանեմ, պատիժ կրել։

[15] Շրջման ձեւ, փոխ ըսելու՝ Վասն դառնալոյ յառաջին փսխածն յետ այնչափ պարգեւաց։ Տես Ա. 3, 2։

[16] Վայրապար, հոս՝ պարզապէս, միայն։

[17] Փոխ ըսելու՝ Ոչ նոյնպէս պատժեմք զծառայս յանցուցեալս եւ զորդիս որ զնոյն յանցանս յանցանիցեն։ — Կանոնաւորն է՝ Զորդիս զնոյն յանցանս յանցուցեալս։

[18] Ի վիճակի առնում, բաժին առնուլ։

[19] Իսկ մեք, հապա մենք։

[20] Երկու նոյնանշան գոյականէ բաղադրեալներուն կարգն է նաեւ ներել թողութեան, թէեւ աններեւութով կազմուած. տես Քեր. 440. ծան. եւ վերը՝ Ա. 1, 2։

[21] Յիրաւի, Յարժանի, նոյնանշան են. իրաւամբ։ Տես Ա. 5, 32։

[22] Անուն բայի խօսքին վերջը թողուած. տես Ա. 12, 33։

[23] Այսինքն՝ Վասն անձրեւ ածելոյ եւ արգելլոյ։ Նոյնպէս քիչ մը վարը՝ Անդր ելանել, եւ այլն։

[24] Ամ եւ ում վերջաւորեալ բայերուն կրաւորականն ու (ինչպէս այստեղ՝) չէզոքը նոյնպէս ամ, ում կը մնայ. Բանան եր-

Digitized by Google

կինք, այլ անդր ելանել[23]. եւ որ մեծն եւս իցէ ինչ՝[25] ոչ միայն քեզ ելանել, այլ եւ զայլս հանել՝ եթէ կամիցիս: Եւ արդ քանզի անդ է մեր տուն, զամենայն անդր համբարեսցուք, զի մի կորուսանիցեմք. զի աստ թէպէտ եւ դրունս դնիցես[26], եւ փակս եւ նիգս արկանիցես[27], եւ բազում ծառայս պահապանս կացուցանիցես, եւ թէ ամենայն չարագործաց յաղթիցես, եւ յամենայն չարականց[28] փախչիցիս, եւ ի ցեցոյ եւ ի բազում ժամանակաց կորստենէ, (որում չէ հնար լինել,) սակայն ի մահուանէ երբեք ոչ ապրիցիս. բառնայցէ[24] ի քէն ամենայն ի միում վայրկեան ժամանակի[29]. ոչ միայն բառնայցէ[24], այլ թերեւս ի թշնամեաց ձեռս առաքեսցի: Իսկ եթէ յայն տուն համբարես, քան զամենայն ի վերոյ լինիցիս. ո՛չ դրունս, ո՛չ փակս, ո՛չ նիգս հասանիցէ[30] դնել: Քանզի այնպիսի է զօրութիւն այնր քաղաքի. այնպէս առանց գող ականհատանելոյ[31] է բնակութիւնն, եւ յապականութենէ եւ յամենայն չարեաց անկոխ[32]:

կինք, կը բացուին. Գինին հեղու, կը թափի: Իսկ եմ վերջով ժամանակներուն չէզոքը նոյնպէս եմ կը մնայ. ինչպէս քիչ մ՚ետքը՝ Բառնայցէ ի քէն ամենայն, պիտի վերնայ: Բառնայցեն աչք ձեր, պիտի բացուին. — միայն կրաւորականը կ՚ըլլայ Բառնայցի, զողանայցի, եւն: — Բառնի, հեղանի եւ նման ի վերջաւորեալներն՝ հին ընտիր լեզուէն օտար են. թէպէտ քիչ տեղ օրինակողներէն մուծուած կը տեսնուին: Տես Քեր. երես 99, եւ 122, 123:

25. Եւ՝ որ մեծն եւս իցէ ինչ. փխկ՝ Եւ որ եւս մեծ ինչ է:

26. Դուռն դնել կը նշանակէ Դուռը գոցել:

27. Արկանել փակս, նիգս, կղպակ, նիգ (տճ. սէ–րկէ–) դնել:

28. Չարակն, (սեռ. չարական, յոգն. չարակունք.) աչք տնկած, նախանձոտ: — Օրինակն ունի՝ Չար ականց, գրչի սխալ. ուղիղ էր եթէ ըսուէր՝ չար աչաց. տես Քեր. եր. 193:

29. Ի (միում) վայրկեան ժամանակի, մէկ վայրկենի մէջ: Յատուկ զլուցուածք մըն է՝ վայրկեան բառն անփոփոխ թողլով:

30. Հասանէ, (դիմազուրկ բայ.) հարկ, պէտք ըլլալ:

31. Առանց-գող-ական-հատանելոյ է. բոլոր կազմուածքը մէկանց իբր մէկ ածական առնուած է, ըստ կանոնին՝ Առանց-պատասխանի-տալոյ եւ. Առանց-քննելոյ են դատաստանքն, եւայլն. տես Քեր. 422, Ժ. 3: — Իմաստն է՝ թէ Գողերու ականհատութենէ ապահով է այն բնակարանը. (յն. ἄσυλος, անբռնաբարելի:) Թերեւս աւելի սովորական ձեւ կ՚առնուր՝ եթէ ըսուէր, Առանց գողոց ական հատանելոյ է:

32. Անկոխ, հոմ՝ անմատչելի, ուր չարիք չեն կրնար ոտք կոխել:

Եւ արդ զի՞րդ չիցէ յետին անմտութեան՝ ուր կորնչին եւ ապականին համբարքն՝ համբարել[33]. եւ ուր անվթարն մնան եւ յաճախութեամբ բազմանան՝ եւ ոչ սակաւ ինչ մասն համբարել. եւ այն զի ցանգ անդ հասանիցէ[30] կեալ[34]: Վասն այնորիկ եւ հեթանոսք չհաւատան բանից մերոց. զի [եւ] ի գործոց եւ ոչ ի բանից մերոց կամին առնուլ հաստատութիւն[35]. եւ յորժամ տեսանիցեն զի տունս երեւելիս շինեմք, եւ բուրաստանս կազմեմք, եւ բաղանիս եւ գեւղս գնեմք, չհաւանին[36] հաւատալ՝ եթէ յայլ քաղաք կազմիցիմք[37] երթալ: Եթէ այնպէս ինչ էր, ասեն, զամենայն պարտ էր աստէն գնոյ տալ[38], եւ անդր յառաջագոյն համբարել: Քանզի եւ տեսանեմք զկարի ընչաւէտսն՝ զի յայն քաղաքս եւ ի տունս եւ ի գեւղս զամենայն համբարեն՝ յորս ցանգն բնակելոց իցեն. իսկ մեք զնորին հակառակն առնեմք. զերկիր՝ որ[39] յետ սակաւ միոյ թողուլ հասանիցէ, բազում փութով ստանամք. ոչ միայն ինչս ծախելով[40], այլ եւ զարիւն եւս անձանց տամք փոխանակ արտավարաց եւ սակաւ ինչ շինուածոց, իսկ ընդ երկնից գնելոյ՝[41] եւ ոչ զաւելորդս պիտոյից անսամք ծախել. եւ այն զի սակաւ եւս գնոց գնելոց իցեմք, եւ ցանգ ունել[42], թէ միայն գնիցեմք:

---

[33] Այսինքն՝ Համբարել անդր ուր համբարքն կորնչին եւ ապականին։

[34] Մանաւանդ որ հարկ պիտի ըլլայ միշտ հոն բնակիլ։

[35] Հաստատութիւն, հաս՛ ցուցում, ապացոյց։

[36] Հաւանիմ, քիչ մը վարը՝ Անսամ, նոյնիմաստ են. յանձն առնուլ։

[37] Կազմիմ, պատրաստուիլ։

[38] Գնոյ տալ, ծախել։ Գնոյ, զնոց առնուլ, գնել։

[39] Փոխ. ըսելու՝ Զերկիր զոր ...: Տես Ա. Յ, ծան. 21։

[40] Ծախեմ, ծախք ընել, շռայլել։

[41] Փոխ. ըսելու՝ Իսկ ընդ գնելոյ զերկինս։

[42] Ցանկ ունել, փոխանակ Ունելոց։

4.

Թէ չեն ինչ ընդհատ ի մեռելոց՝ որ ի չարիսն կայցեն:

Թէպէտ եւ բազում ինչ իրք կարեւորք ի վերայ կայցեն[1], այլ քան զամենայն եւ յոյժ կարեւորսն[2] զհոգեւորսն լաւ համարել[3], եւ ճանաչել՝ թէ զինչ կեանք են եւ կամ զինչ մահ իցէ[4]: Քանզի բազումք թուին անձանց իւրեանց՝ թէ կենդանիք իցեն, եւ չեն ինչ ընդհատ ի մեռելոց՝ յորժամ ի չարիսն իցեն. մանաւանդ զի[5] առաւել վատթարագոյն քան զմեռեալսն են:

Եւ զայն ինչ մի՛ ասիցես ցիս՝ թէ յորդանցն չծախիցի[6], եւ ոչ ի տապանի կայ, եւ ոչ զաչսն եխից, եւ ոչ պատանօք պատեցաւ: Զի ե՛ւս չար քան զվախճանեալն է ի տագնապի. ոչ յորդանցն ծախեալ, այլ ի սաստիկ գազանաց ոգւոցն կարեաց՝[7] գէշ գէշ պատառեալ եւ թարախով լցեալ: Թէպէտ եւ ի բաց[8] իցեն աչքն, ե՛ւս չար կարկեալ են քան զայնոցիկ՝ որոց կարկեալ եւ կափուցեալ իցեն: Մեռելոյն[9] չտեսանեն ինչ զարեւ, եւ սորա բազում ցաւս կուտեալ[10] անձինն՝ աչօք բացօք: Մեռեալն ի տապանի կայ անշարժ ամենեւին, եւ սա մեղօք ի գերեզմանի պէսպէս ցաւօք թաղեալ: Այլ նորա մարմինն հարեալ[11] իցէ[12]. եւ զսորայս չտեսանե՞ս՝ զի յառաջ քան

---

[1] Իբրեւ դիմաւորուրկ բայ՝ կ՚ըսուի Ի վերայ կայ, (Նաեւ՝ Յառեալ կայ, կայ ի միջի, եւ այլն) որ կը նշանակէ՝ Հիմայ կայ, ընելու առենն է:

[2] Այսինքն՝ Եւ քան զյոյժ կարեւորսն:

[3] Յաւել՝ պարտ է:

[4] Փոխ ըսելու՝ Թէ զինչ են կեանք, եւ զինչ է մահ: Ծան. 6:

[5] Իմա՝ Մանաւանդ թէ:

[6] Ստորադասական փոխ սահմանականի յաճախ կը գործածուի:

[7] Ոգւոցն կարիք. հոգւոյն կրքերը: — Ոգի բառն առէպ յոգն. կը դրուի՝ ոգիք, ոգւոց փոխ եզականի, նաեւ մէկ անձին:

[8] Ի բաց, (իբրեւ ոտ.) բաց: Ուրիշ տեղ մը՝ Ի բաց մնաց դուռնն:

[9] Իմա՝ Մեռելոյն աչք:

[10] Այսինքն՝ Կուտեալ է:

[11] Հարեալ, փտած. լուծուած:

[12] Ուրիշի բերնէն խօսուածն ստորադասականով կը բացատրուի. ինչպէս այստեղ, (Պիտի ըսես թէ) փտած է. փտած է եղեր: Տես Քեր. 379, 4:

Digitized by Google

զմարմինն ոգիքն[13] հարեալ են եւ կորուսեալ, եւ բազում տխրութիւն կրէ ի սրտին։

Մեռեալն զտասն օր միայն հոտեցաւ, եւ սա մեղօք զամենայն աւուրս կենաց բուրէ ժանտահոտութիւն։ Որպէս զի[14] եւ այնչափ ընդհատ է սա ի նմանէ[15], զի նա ըստ բնութեանն միայն ապականութիւն կրէ, եւ սա հանդերձ այնու եւ զզեղխութիւնն եւ սրտմտութիւն[16] ի նոյն յարէ. եւ որ ըստ օրէ ազգի ազգի հնարս ապականութեան իմանայ[17]։ Այլ ի ձի հեծեալ յօրանայցէ[18]. եւ այն զի՞նչ աւելի իցէ, քանզի եւ նա[19] մահճօք բարձեալ յուղարկի։ Եւ այս եւս նմա[20] անհնարին աղէտք են. զի զնա ի հարկանելն[21] ոչ ոք տեսանէ, քանզի ի տապանի իբրեւ ընդ վարագուրաւ ծածկեալ կայ. եւ սա նեխեալ, եւ յածեալ գայ զվայրօք[22]. իբրեւ զմարմին բարձեալ կրէ[23] զոգին մեռեալ։ Եւ եթէ հնար ինչ էր տեսանել զոգի առն՝ որ ի փափկութեան եւ ի չարիս կայցէ, տեսանէիր իսկ՝ զի կարի լաւ էր ի գերեզմանի կապեալ կալ, եւ ոչ[24] պարաւանդօք[25] մեղաց ծածկեալ. եւ վէմ կափարիչ ի վերայ յարկել[26], եւ ոչ[24] անզգայութեամբ արբեցութեանն ծանրացեալ։

13. *Սորա ոգիքն*, փխկ՝ Ոգին. տես վերը՝ ծան. 7։

14. *Որպէս զի*, այնպէս որ։

15. *Այնչափ ընդհատ է սա ի նմանէ*, Ասիկայ այնչափ (միայն) անկէ կը տարբերի։

16. **Իմա՝** Զսրտմտութիւն. տես քեր. 451։

17. *Հնարս իմանամ*, հնարքներ գտնել։

18. *Յօրանամ*, սիգալ. ցոյց ընել։ — Ստորադասական. տես վերը՝ ծան. 12։

19. **Մեռեալն**։

20. Կ'երեւայ վրիպակաւ գրուած՝ *նմա* փխկ *սմա* որ կանոնաւորն է, ինչպէս բովանդակ խօսքին մէջ ալ գործածուած է։

21. *Հարկանել*, այստեղ չէզոք է (կրաւոր. ձեւով.) քեր. 123։ Անոր փտելուն ատենն ոչ ոք զինքը կը տեսնէ։

22. *Յածիմ*, *զվայրօք գամ*, նոյնանշան են. պտըտիլ, աստին անգին երթալ գալ։

23. *Բարձեալ կրէ*, փխկ պարզապէս Կրէ։

24. Շատ անգամ կ'ըսուի *եւ ոչ՝* փխկ քան թէ։

25. *Պարաւանդք*, կապանք։ *Պարաւանդեմ*, կապել. կաշկանդել։

26. *Յարկեմ*, վերնայարկը, ծածկը գոցել. վրան ծածկ դնել։ — Հոս ուղղագոյն կ'երեւայ *Յարկեալ*։

5.

Նկարագիր առն արծաթասիրի:

Գրեսջիր[1] եթէ իցէ ոք մարդ՝ որոյ[2] հուր յաչացն արձակիցի, թուխ, չարատես. եւ փոխանակ երկուց ձեռացն՝ երկու վիշապք յուսոցն արձակեալ կախիցին. եւ ի բերանն փոխանակ ատամանց սուսերք կանգնիցին[3]. եւ փոխանակ լեզուին՝ թունից եւ սպանող դեղոց աղբիւրս բղխիցէ. եւ որովայն՝ քան զամենայն հնոց, որ ինչ ի ներքս արկանիցի՝ արագագոյն ծախիցէ[4]. եւ ոտքն թեւաւորք, եւ քան զամենայն բոց բորբոքեալ սաստկագոյն. եւ դէմք՝ շան եւ գայլոյ. եւ մարդկաբար[5] ինչ բարբառ ընդ բերանն չհանիցէ, այլ ահագինս ինչ եւ չարաձայն եւ չախորժելի. եւ ի ձեռաց անտի հուր եւ բոց հատանիցի[6]: Թերեւս ահագին ձեզ բանքս թուիցի[7]. այլ ոչ եւս արժանի կերպարանեցաք[8]. ի սոյնս եւ այլ ինչ պարտ է յաւելուլ. զի զամենեցունց իսկ՝ զկիսոց զմարմինս ուտիցէ, եւ զկէսս[9] գէշ գէշ պատառեալ ցրուիցէ[10]: Այլ քան զայնպիսին չար դժնդակագոյն է արծաթասէրն. զամենեքումբք յածեալ շրջի[11], իբրեւ զդժոխս՝ զբոլորս կլանէ, հասարակաց[12] թշնամի է, սահեալ յողայ[13] զա-

---

[1] Գրել կամ դնել գրել, ենթադրել, համարիլ:

[2] Որոյ յաչացն, փխկ՝ Յորոյ յաչացն: Այսպէս եւս՝ Որոց ի խռովելն. Որոց զարիւնն:

[3] Կանգնիլ, վեր կենալ, տնկուիլ:

[4] Փխկ. ըսելու՝ Եւ որովայնն քան զամենայն հնոց արագագոյն ծախիցէ որ ինչ ի ներքս անկանիցի:

[5] Մարդկաբար, (ած.) մարդկօրէն, մարդունման, մարդկային:

[6] Հատանիլ (ճառագայթ, հուր, բոց), (լոյս) արձակուիլ, դուրս ցայտել:

[7] Փխկ՝ Թուիցին: — Այս զարտուղութիւնը բաւական յաճախ կը տեսնուի: Տես Քեր. երես 464:

[8] Իմա՝ Զեւ եւս արժանապէս կերպարանեցաք. (Նկարագրեցաք:)

[9] Կէսք . . . եւ կէսք. տես Ա. 9, 1:

[10] Գիշատելու, պատառելու ստորագրութեանց մէջ կ՚աւելցուի ցրուել կամ ցրել բայ:

[11] Յածեալ շրջիմ, պտըտիլ:

[12] Պէսպիսութեան ձեւով երեքնոյնանշան. Զամենեքումբք. զբոլորս. հասարակաց. տես եւ Ա. 8, 27:

[13] Սահեալ յողայ զամենայն ազգաւ մարդկաւ, (իմացիր կամ կարդա՝ մարդկան,) բոլոր մարդկային ազգին շուրջը կը պտըտի:

Digitized by Google

մենայն ազգաւ մարդկաւ։ Չկամի թէ մարդ ուրեք գտանիցի. քանզի զամենայն ինչ ախորժէ[14] ունել։ Նա եւ յայնմ եւս չկայ[15], այլ յորժամ զամենայն եղծանէ ցանկութեամբն, ապա եւ զերկրիս եւս[15] զբնութիւնս ապականել[16] տենչայ[17]։ Քանզի ոսկի փափաքէ տեսանել զսա. եւ ոչ միայն զերկիրս, այլ եւ զլերինս եւ զխոխոմս եւ զաղբիւրս, եւ առ հասարակ զամենայն իսկ երեւելիսս։ Եւ զի ուսանիցէք՝ թէ չեւ եւս զմոլորութիւն այնպիսւոյն յանդիման կացուցաք[18]. (— բայց մի՛ ոք մեղադիր լինիցի, եւ մի՛ տագնապեալ՝ զանձնէ եւեթ կարծիցէ.) ի բաց առ առ ժամանակ մի զահ օրինաց, եւ տեսանիցես զայնպիսին սուր առեալ եւ ընդ ամենեսեան ընդխառնեալ[19], եւ ոչ ումեք խնայեալ[20]. ոչ բարեկամի եւ ոչ ազգականի, ոչ եղբօր եւ ոչ հօրն իսկ որ ծնաւ զնա։ Մանաւանդ զի եւ ոչ առակի պէտք են աստ. այլ ցնա իսկ հարցցուք, թէ ո՞չ ցանգ այնպիսի հոգք գայցեն զմտաւ՝[21] գործել շուրջ զամենեքումբք[22], կոտորել մտօք եւ զազգականս եւ զբարեկամս եւ զծնողս իսկ գլխովին։ Եւ ոչ առակաց ինչ պէտք իցեն[23]. քանզի ամենեքեան իսկ գիտեն, որ յայնպիսի ցաւս ծնգիցին՝[24] եւ ընդ հօր ծերութիւնն տաղտկան. եւ որ ամենեցուն ցանկալի եւ քաղցր է՝ եւ ընդ որդւոցն եւս թախծին[25], եւ բեռն համարին զնոսա։ Մի այսուհետեւ զարմանայցէք ինչ ընդ այն՝ եթէ զարծաթասէրն այնպէս կերպարանեցի, զի ե՛ւս չար քան զոր ասացաքս է։

---

[14] *Ախորժէ*, նոյնանշան՝ վերի Կամիմ բայը չկրկնելու համար. տես եւ Ա. 5, 18։

[15] *Նա եւ յայնմ եւս չկայ*, հոն ալ չի մնար, անով ալ գոհ չըլլար։ — *Եւ . . . եւս.* տես Ա. 8, 18։

[16] *Եղծանեմ, ապականեմ*, երկու նոյնանշան բայեր։

[17] Դարձեալ երկու նոյնանշանք, *Տենչայ, փափաքէ*։

[18] *Յանդիման կացուցանեմ*, ներկայացընել, առջեւ դնել։

[19] *Ընդխառնիմ ընդ ումեք*, զարնուիլ, կռիւ հանել. (յն. διαχράομαι, կործանել, կորսընցընել, մեռցընել։)

[20] *Տեսանիցէք զայնպիսին ոչ ումեք խնայեալ.* այսինքն՝ զի ոչ ումեք խնայէ։ Քեր. 435։

[21] *Գայցեն զմտաւ.* Զմտաւ ածել բային չէզոքը. փոխ՝ Գայցեն ի միտս։

[22] Այսինքն՝ Շուրջանակի չարիս գործել։

[23] Ստորադասական փոխ *են* սահմանականի, ինչպէս քիչ մը վերը։

[24] *Ծնգիմ* (*ի ցաւս*), (ցաւերով) հիւծիլ, մաշիլ. (յն. κατέχομαι, բռնուիլ։)

[25] *Եւ... եւս.* տես Ա. 8, 18։ — *Տաղտկամ, թախծիմ, նախանձիմ, խնդամ* եւ նման բայ-

6.

Չէ արժան թշնամանել զաղքատս:

Յորժամ պահայոյզքն[1] շրջիցին, եւ փողովք եւ քնարօք ի ժամանակս ձմերայնւոյ ի քնոյ զարթուցանեն, եւ զուր եւ ընդ վայր[2] թախանձիցեն, պարգեւս բազումս առնուն եւ գնան։ Եւ եթէ աղքատ ոք կարօտեալ՝ առ վշտին մատուցեալ[3] աղաչիցէ վասն պատառոյ միոյ հացի, անդ տեսանես ազգի ազգի չարախօսութիւն, բամբասանս, վատութեանց պարսաւանս[4]։ Եւ զայն չածիցե՞ս զմտաւ, թէ եւ դու վատանաս, եւ սակայն Աստուած զհուրն տայ քեզ։

Եւ զայն մի՛ ինչ ասիցես, թէ ես գործ գործեմ, այլ զայն ցոյց՝ եթէ վասն Աստուծո՞յ գործիցես։ Ոչ եթէ վաճառացն տուրեւառիկք[5] կամ այլոց շահից ինչ հայթայթանք[6] իցեն գործն[7], այլ ողորմութիւն եւ աղօթք, եւ նեղելոց վերակացու լինել[8], եւ որ այլ ինչ նոյնպիսիք, յորոց այսչափ ի վատութիւն հատեալ եմք[9]։ Սակայն չասէ Աստուած՝, եթէ վասն զի ի վատութիւն հատեալ էք,

---

երուն առջեւ ընդ նախդիրը կը տեսնուի երբեմն եզակի վերջահոլով տրականով. (Նախանձեցան ընդ նմա փոխ՝ Ընդ նա. եւն. տես քեր. 134, ծան **։) Բայց յոգնակին (ընդ որդւոց) զարտուղութիւն է։

[1] Պահայոյզք, գիշերուան պահապաններ, գիշերապահներ։

[2] Զուր եւ ընդ վայր. նոյնանշանք։

[3] Զարդու յաւելուած է մատուցեալ։

[4] Վատութեանց պարսաւանք. անարգանք, մեղադրութիւն՝ թէ վատ է, ծոյլ է։

[5] Տուրեւառիկք, (գոյ.) առուտուր։

[6] Շահից հայթայթանք, շահեր ճարել։

[7] Այսինքն, Գործ՝ ոչ վաճառաց տուրեւառն է, այլ...։ — Իցեն ստորդս. փխկ սահմանականի։

[8] Վերակացու լինել, այցելու լինել (նեղելոց). խնամ ունենալ. խնամել, հոգալ։

[9] Որոնց այսչափ ծոյլ ենք։ — Հատանիմ (ի վատութիւն), ինք զինքը (ծուլութեան) տալ։ Այսպէս եւս՝ Հատանիմ ի ծաղր եւ ի խաղ, յանպիտանութիւն, ի պղերգութիւն, ի զարդարանս եւ այլն։

չծագեմ զարեգակն[10], շիջուցանեմ զլուսին, կապեմ զարգանդ երկրի, խնում զակունս աղբերաց, ցամաքեցուցանեմ զգետս, արգելում զօդս, կարճեմ զտարեւոր անձրեւս։ Այլ զամենայն ինչ առատութեամբ պարգեւէ. եւ ոչ միայն վատաց, այլ եւ չարագործաց եւս[11] շնորհէ վայելել։ Իսկ եթէ տեսանիցես զաղքատն, եւ ասիցես թէ հեղձնում եւ մղձկիմ[12] զի մանուկ մարդ[13] է եւ ողջ, եւ չունի ինչ ցաւս յանձին, եւ մուրով[14] կամի կեալ, ի վատութիւն հատեալ[9], ծառայ ուրեմն՝[15] ի տերանց փախուցեալ։ Եւ զայս ամենայն զոր ասացի՝ դու զքումն անձնէ ասա. մանաւանդ թէ նմա իսկ[16] տայցես[17] համարձակութեամբ ասել։ Եւ յիրաւի իսկ[18] ասիցէ, թէ հեղձնում եւ մղձկիմ, զի ողջդ ես եւ ի դատարկութեան հատեալ[19], եւ չառնես ինչ ի պատուիրանացն[20] Աստուծոյ, այլ փախստական ես ի հրամանացն Տեառն, յածեալ շրջիս, եւ զայլոց տունս ձանձրացուցանես. արբենաս, գողանաս, յափշտակես զայլոց[21], կործանես զտունս։ Եւ դու վատութեան մեղադիր լինիս, եւ նա չարութեան գործոց քոց։

---

[10] Վասն զի շաղկապին բուն ընտիր գործածութիւնը՝ երկու նախադասութեանց առաջինոյն վրայ դնել է. ինչպէս մինչեւ հիմայ ալ շատ տեղ տեսանք։

[11] Եւ... եւս. տես Ա. 8, 18։

[12] Հեղձնում, մղձկիմ՝ նոյնանշան են. խեղդուիլ, նեղսրտիլ, դառնանալ։

[13] Մանուկ մարդ, երիտասարդ, պատանի։ — Այսպէս նաեւ՝ Կին մարդ, այր մարդ. տէր այր, ծառայ այր, այր թշնամի, այր ծեր, այր երիտասարդ, եւ այլն։ Այր, մարդ բառերը պարզապէս աւելադրութիւն են։

[14] Մոյր, մուրոյ, մուրալը, մուրացկանութիւն։

[15] Ուրեմն, իբրեւ անորոշ յօդ գործածուած։ Քեր. 276, ԺԴ։

[16] Նմա իսկ, նմին իսկ աղքատի։

[17] Ասա. — տայցես ասել. նախ հրմյ. ապա ապառնի կամ ստորդս. տես Քեր. 383, 3։

[18] Յիրաւի իսկ, իրաւամբ. տես Ա. 5, 32։

[19] Կ'երեւայ ուղղելի՝ ի դատարկութիւն հատեալ, կամ թերեւս ի դատարկութեան հարեալ։

[20] Այսինքն՝ Եւ ոչ մի ինչ ի պատուիրանացն։

[21] Յափշտակես զայլոց, այս ինքն՝ Յափշտակես զինչս այլոց։

Digitized by Google

7.

Վասն չարեաց որ ի բարեկեցութեանն լինիցին:

Վասն զի փուշ եւս[1] կոտէ[2] փափկութիւնն, եւ մաշեն հոգք զհոգիս, եւ անհնարին ցաւս ածեն[3] մարմնոյ եւ հոգւոյ: Բայց ոչ այնչափ ի հոգոցն խոցին՝ որչափ յազգեցութենէն[4]: Յորժամ քունն յաչացն հատանիցի, եւ իրանունքն[5] ընդոստ ընդոստ խաղայցեն[6], եւ գլխոյն թմբրութիւն եւ աղեաց ցաւք ստիպեն զայնպիսին, քան զո՞րչափ փուշս[7] չիցեն դժնդակագոյնք: Որպէս՝ զփուշսն ուստի եւ ունիցի ոք՝[8] յարեան առնեն զձեռս ունելեացն[9], նոյնպէս եւ բարեկեցութիւնն զոտս եւ զգլուխս եւ զաչս եւ զամենայն անդամսն առ հասարակ ապականէ, եւ գօս[10] եւ անպտուղ առնէ, եւ եւս չար քան զփուշս կոտէ, եւ տարաժամ ալիս ածէ[3], եւ խնու զզայունս[11], եւ կուրացուցանէ զաչս մտաց քաջատեսիկս, եւ զմարմինն բոյն վնասուց առնէ, եւ տուռն տուռն[12] բլուրս առ բլուրս

---

1. *Եւս*, իմա՝ Եւս չար:

2. *Կոտեմ*, սաստիկ տանջել, ցաւցընել: — *Կոտտանք*, խիստ տանջանք:

3. *Ցաւս ածել*, ցաւ պատճառել, հասցընել: — *Ածեմ* բայն անորոշ հայցականով այլեւայլ ոճեր կը կազմէ. զորօրինակ. *Ալիս ածել*, ծերացընել, մազերը ճերմկցընել: *Ձայն ածել*, ձայն հանել: *Նուագս ածել*, երգել. երգ զարնել: *Աւել ածել*, աւլել: *Ակն ածել*, ակնածել, պատկառիլ: *Խնամ ածել*, խնամ տանիլ, հոգալ: *Գօտի*, *կամար ածել*, գօտի կապել: *Սուսեր ածել*, սուր կապել: *Պատնէշ*, *պատուար ածել*, պատնէշով, պատուարով պատել: *Փոս ածել*, փոս փորել, բանալ: *Եղջիւր ածել*, եղջիւրով զարնել, խեթկել:

4. *Յազգեցութիւն*, կուշտ ուտել: — *Յազգեցութենէն*, փոխ. ի յագեցութենէն: Տես Քեր. երես 237. ծան:

5. *Իրանունք*, քունք. (տճկ. գուլագ պօշլուղու:)

6. Վեր վեր ցատքեն. զարկ տան:

7. Յուն. Ո՞րչափ քան զփուշս:

8. *Զփուշսն ուստի եւ ունիցի ոք*, մարդ՝ փշերն որ կողմանէ ալ որ բռնէ:

9. *Յարեան առնեն զձեռս ունելեացն*, բռնողին ձեռքը կ'արիւնոտեն: — *Ունելեաց*, եզակի նշանակութեամբ: Քեր. 418:

10. *Գօս*, չոր, գօսացեալ:

11. *Զգայունք*, զգայութիւնք, զգայարանք: — *Խնու զգայունսն*, փոխ. խնու զզգայունսն: — Զնախդիրը յաջորդ զին պատճառաւ զեղչած: Տես Քեր. 451:

12. *Տուռն տուռն*, *Բլուրս առ բլուրս*, նոյնանշան են. կոյտ կոյտ. դէզ դէզ: Քեր. 161:

զանդամս մարմնոյն քրքռեցուցանէ[13], եւ մեծ եւ անչափ ծանրութիւնս՝ ոսկերաց կուտէ, ուստի բազում եւ ստէպ ստէպ ոտնառութիւնք[14], եւ յաճախ նաւակծութիւնք լինին:

Զի չիք ինչ վնասակար եւ թշնամի մարդկան՝ իբրեւ զբարեկեցութիւն. եւ չիք ինչ՝ որ այնպէս երգիծեցուցանէ[15] եւ հեղձուցանէ եւ ապականէ զնա՝ իբրեւ զզեղխութիւն: Վասն որոյ եւ այնու իսկ ոք զարմանայցէ ընդ անմտութիւնն նոցա, զի որպէս այլք ընդ տկաց կասկածեն՝[16] նոքա յիւրեանց անձինս չկամին զընդալ[17]. զի զնոսա գինւոյն չտան ուռուցանել[18], եւ ոչ աւելի քան զչափն արկանել[19], զի մի հերձնուցուն. եւ սոքա զորովայնն տառապեալ՝[20] ոչ այնչափ խնամոց առնեն արժանի, յորժամ լնուցուն եւ խծկիցեն[21] մինչեւ յականջսն եւ յունչսն եւ ցկոկորդսն ամացեալ՝ եւ ոչ յագին: Միթէ վասն ա՞յնորիկ տուաւ քեզ կոկորդ, զի մինչեւ ցբերան լնուցուս հանիցես զգինին: Ոչ վասն այնորիկ, ո՛վ մարդ. այլ զի նախ Աստուծոյ երգիցես օրհնութիւնս եւ զնուիրական աղօթսն առաքիցես, եւ զաստուածեղէն օրէնսն ընթեռնուցուս, եւ ընկերին օգտակար խրատս տայցես: Քո աւադիկ գոգցես վասն այնորիկ առեալ իցէ՝[22] զի ոչ սակաւ մի ժամանակ պարապել տաս պաշտամանն. այլ զամենայն կեանս ի չար ծառայութեան հարկանես[23]:

---

[13] Քրքռեցուցանեմ, (անյայտ բառ.) դիզել, կուտել: — Ըստ յն. այսպէս իմանալու է. Բազում չարիս յանդամս մարմնոյն քրքռեցուցանէ:

[14] Ոտնառութիւն, ոտքի սահիլը, անկում, կորուստ: — Նոյն միտք է նաեւ նաւակծութիւնք՝ այլաբանօրէն:

[15] Երգիծեցուցանեմ, պայթեցընել, ճաթեցընել, պատռել: Սովորաբար՝ երգիծուցանեմ:

[16] Ուրիշները տիկերուն համար կը վախնան (որ չպայթին):

[17] Զընդամ, խնայել:

[18] Փխկ. ըսելու՝ Գինւոյն չտան (թոյլ՝) ուռուցանել զնոսա:

[19] Իմա՝ Արկանեն: — Արկանել զգինի ի տիկս, լեցընել:

[20] Որովայնն տառապեալ, խեղճ փորը:

[21] Խծկեմ, խռկել, սաստիկ լեցընել, խճողել:

[22] Իսկ դուն՝ կարծես թէ անոր համար առեր ես:

[23] Ուղղելի կ՚երեւայ ըստ յն. Զամենայն կեանս յայնմ ի չար ծառայութեան հանես. կամ՝ Զայն չար ծառայութիւն հարկանես:

Digitized by Google

Եւ զոր օրինակ քնար ուրուք ոսկի առեալ իցէ՝ գեղեցիկ կազմուածով յօրինեալ[24], եւ փոխանակ զամենայն խառն նուագսն[25] ածելոյ՝[26] յաղբ թաղիցէ, եւ ընդ կաւ ածիցէ[27]. նոյնպէս եւ սոքա առնեն։ Իսկ աղբ ոչ զկերակուրն կոչիցէ, այլ զբարեկեցութիւնն, եւ զանչափ շուայտութիւնն. զի աւելին քան զպէտսն՝ ոչ կերակուր է, այլ միայն ապականութիւն։

8.

Թէ պարտ է զառաքինութեան փոյթ տանել։

Ե՞րբ պարապիցեմք[1] ի նահատակութիւնս[2] առաքինութեանց ձեռն ի գործ արկանել[3], որք եւ օրինին[4] պատերազմաց չիցեմք տեղեկացեալ՝ թէ որպէս ինչ պարտ է առաքինանալ[5]։ Մեծատունք որ ի կարասւոջն[6] հարեալ են[7], ստէպ թօթափեն զհանդերձս, զի մի՛ ցեցակեր մեցամէս[8] լինիցին։ Եւ դու եւս չար քան զցեցն տեսանես զմոլորութիւնն՝ զապականիչ ոգւոյդ[9], եւ չկամիցիս ի գիրս հայել, չքերես ի բաց[9] զապականութիւնն, չզարդարես զոգիդ, չլինիս այցելու[10] եւ դարմանիչ ստէպ առաքինութեան պատկերի, եւ որոնես[11] զանդամս նորա եւ զգլուխն, քանզի գլուխ եւ անդամս ունի։

---

[24] Փոխ ըսելու՝ Եթէ ոք առեալ իցէ քնար ոսկի՝ գեղեցիկ կազմուածով յօրինեալ։

[25] Խառն նուագք, կերպ կերպ գեղգեղանք. (յն. παναρμόνια μελῳδία, ներդաշնակաւոր երգ։)

[26] Նուագս ածեմ, երգ, եղանակ զարնել, հնչեցընել։ Տես վերը՝ ծան. 3։

[27] Ածել ընդ կաւ, կաւի, ցեխի մէջ խոթել։

---

[1] Պարապեմ, ժամանակ գտնել։

[2] Նահատակութիւն, ճիգն, մրցութիւն, կրթութիւն։

[3] Ձեռն ի գործ արկանեմ, (բանի մը) ձեռք զարնել, սկսիլ։

[4] Օրէն պատերազմաց. պատերազմելու կանոնն ու կերպը։

[5] Առաքինանամ, քաջութեան գործ կատարել։

[6] Կարասի, հոս՝ ինչք, ստացուած։

[7] Հարկանիմ (յիմիք), (բանի մը) զարնուիլ, սիրովը յափըշտակուիլ։ Քեր. 241։

[8] Ցեցակեր մեցամէս լինել, ցեցէ ուտուիլ։ Քեր. 466։

[9] Այսինքն՝ Հոգւոյդ. ինչպէս մինչեւ հոս շատ տեղեր։ — Ի բաց քերեմ, մաքրել, հեռացընել, վրայէն նետել։ Տես եւ Ա. 7, 8։

[10] Այցելու լինիմ, հոգալ, խնամել։

[11] Զլինիս այցելու եւ որոնես, Զես հոգ տանիր ու փըն-

Զի՞նչ իցէ գլուխ առաքինութեանն: Խոնարհութիւն. քանզի եւ Քրիստոս անտի առնէ սկիզբն. Երանի, ասէ, աղքատաց հոգւով: Այնր գլխոյ ո՛չ վարսք են եւ ո՛չ գիսակք[12]. այլ այնպիսի ինչ գեղ՝ որ զԱստուած պատրէ[13]: Յո՞[14], ասէ, հայեցայց, թէ ոչ ի հեզս եւ ի խոնարհս: Այն գլուխ փոխանակ հերոյ եւ վարսից՝ զենումն մատուցանէ, որ զԱստուած ուրախ առնէ. բագին ոսկեղէն[15] եւ սեղան հոգեւոր: Նա է մայր իմաստութեան. եթէ զնա ոք ունի՝ եւ զայլսն եւս ունիցի: Տեսե՞ր որպիսի ինչ է գլուխն, եթէ իցէ երբեք տեսեալ[16]:

Կամի՞ս եւ զերեսսն տեսանել թէ ո՛րպէս իցէ. միտ դիր, զիա՛րդ գոյնն կարմիր ծաղկեալ, եւ բազում շնորհք զեղեալ զերեսօք[17]: Եւ տես՝ ուստի՞ գումարեալ իցեն վայելչութիւնքն. յակնածութենէ ամօթոյ: Վասն որոյ եւ ասէ իսկ ոմն ուրեմն[18], թէ Յառաջ քան զամօթղածն՝ նախ շնորհքն եկեսցեն: Այլ եւ զայլոց անդամոցն եւս հաստատ ունի զգեղեցկութիւնն. թէպէտ եւ բեւր[19] երանգս խառնիցես, չկարես այնպիսի ինչ գեղեցկութիւն գործել:

տուեր: — Երկու բացասականներէն միայն առաջին բային վրայ բաւական է չ, ոչ, մի: Քեր. 456, Ե. **Այսպէս նաեւ՝** *Ոչ զծիրանիսն հանիցեն եւ զթագն ի գլխոյն առնուցուն: — Եթէ ոչ զայցեն եւ ծեռնտու լինիցին: — Ոչ բողոք աքարծ եւ մեղադիր ինչ եղեւ: — Զէր անհնարին անպիտանութիւն՝ չերթալն եւ թաղել զհայրն: — Զերկնչիս յԱստուծոյ եւ հոգաս վասն քոյոց յանցանաց: — Մի ներէք նոցա եւ թողացուցանէք: — Մի լինիր յանձնապաստան եւ ասեր . . . :*

12. *Վարսք*, երկայն մազ: — *Գիսակ*, հիւսուած մազ, ծամ:

13. *Պատրեմ*, խաբել. հոս՝ սիրտը յափշտակել, յանկուցանել:

14. *Յո՞*, յոգն. նշանակութեամբ է, Որո՞նց: — Գրաբարի սովորականն է՝ *ո՞, ո՞վ* հարցականը յոգնակի թուոյն մէջ ալ եզակի ձեւով պահել. *Ո՞վ են սոքա.* (եւ ոչ *ո՞յք:*) *Դուք ո՞վ էք: Ո՞ւմ երդուաւ. յումէ՞ տաղտկացաւ.* եւն. փխկ՝ Ո՞յց, որո՞ց, յորո՞ց:

15. **Այսինքն՝** *Բագին ոսկեղէն է . . .* :

16. **Այսինքն՝** *Եթէ իցէ* քո *երբեք տեսեալ:* Քեր. 358. Է:

17. *Բազում շնորհք զեղեալ զերեսօք*, երեսին վրայ առատ շնորհք, վայելչութիւն տարածուած:

18. *Եւ ասէ իսկ ոմն ուրեմն.* **Տես 1, 13:**

19. **Աշխարհաբար** որչափ շատ ալ զրուցուածքը գրաբար *Թէ բիւր, Թէպէտ եւ բիւր* կը թարգմանուի: *Թէ բիւր չար իցէ, սակայն ...: Թէպէտ եւ բիւր տանջիցէք:* Քեր. 178:

Ապա եթէ զաչսն եւս կամիցիս տեսանել, միտ դիր, զի ցածութեամբ եւ զգաստութեամբ շուրջ ամենայն ուրեք զարդարեալս եւ պսակեալս[20]: Զի այնպէս գեղեցիկք եւ քաջատեսք գործին՝ մինչեւ զՏէրն իսկ գլխովին[21] տեսանել[22]: Բերան նորա իմաստութիւն եւ հանճար է, եւ զհոգեւոր օրհնութիւնս գիտել. եւ սիրտ՝ գրոց տեղեկութիւն եւ ճշմարիտ կրօնից զգուշութիւն[23], մարդասիրութեան եւ քաղցրութեան կրթութիւն: Եւ զոր օրինակ առանց այսր չէ հնար կեալ, նոյնպէս եւ ոչ առանց այնր երբեք ապրել[24], քանզի անտի ծնանի[25] ամենայն գեղեցկութիւնք: Ձեռք եւ ոտք նորա՝ զգործոց բարութեանց զհանդէս ցուցանեն. շունչ՝ աստուածպաշտութիւն. լանջք ոսկիք, եւ կարծրագոյն քան զանդամանդ՝ արութիւնն, ամենայն ախտից[26] մեռուցումն: Ամենայնի մարթ դիւրաւ խախտել[27], եւ ոչ այնմ լանջաց վատթարութիւն[28] ինչ լինել:

9.

Թէ քան զամենայն արուեստս ազնուագոյն է ողորմածութիւն եւ պիտանացու:

Թէ արուեստին սեպհական իցէ ի պէտս ինչ կատարել[1], ապա[2] յայտ է թէ քան զողորմածութիւնն չիք

---

[20] Այսինքն՝ *Զարդարեալ են եւ պսակեալ:* Բակառութիւն կամ յաւելլի է՝ *տեսանիցես:*

[21] *Գլխովին.* նոյն ինքն: Քեր. 195:

[22] *Մինչեւ ... տեսանել.* Քեր. 412:

[23] *Զգուշութիւն,* հոս՝ պահպանութիւն:

[24] Իմա լռելեայն՝ *հնար է:*

[25] Փոխ՝ Ծնանին: — Այս անկանոնութիւնն որ տեղ տեղ կը գտնուի, կրնայ անով մեկնուիլ՝ որ յունարէնի չէզոք յոգնակի անուն բային եզակի բայ կ՚առնու: (Ասանկ է վերի խօսքին յունարէնը. ἐκεῖθεν πάντα τίκτεται καλά.) — Նոյնպէս այս. *Թերեւս ահագին ինչ ձեզ բանքս թուիցի,* փոխ. ըսելու՝ Թուիցին. (յն. τάχα φοβερὰ δοκεῖ εἶναι ὑμῖν τὰ εἰρημένα.) Դարձեալ. *Պարգեւեալ բարութիւնքն քան զբանս անցանէ:* Տես Քեր. եր. 464:

[26] *Ախտից,* այսինքն՝ մոլութեանց:

[27] Ամէն բան կրնայ դիւրաւ խախտիլ:

[28] *Վատթարութիւն,* աներեւութի խնդիր անորոշ. տես Քեր. 217:

---

[1] *Ի պէտս ինչ կատարել.* պէտքի մը համար բանեցուիլ. — *Կատարել,* կրաւ. աներեւոյթ:

[2] *Եթէ ... ապա.* տես Ա, 5, 6:

ինչ պիտանացու։ Զի եւ արուեստ է եւ քան զամենայն արուեստս ազնուագոյն։ Զի ոչ օղ[3] ոտից գործէ մեզ, եւ ոչ հանդերձս անկանէ[4], եւ ոչ տունս կաւեղէնս շինէ, այլ զկեանսն յաւիտենից առթէ[5], եւ ի մահու ձեռաց յափշտակէ, եւ այլ կեանս պայծառագոյնս ցուցանէ, եւ շինէ օթեվանս յերկինս, եւ զյաւիտենից յարկսն հաստատէ, եւ լապտերաց մերոց չտայ շիջանել, եւ ոչ աղտեղի հանդերձիւք[6] երեւել ի հարսանիսն, այլ լուանայ եւ քան զձիւն սպիտակագոյնս գործիցէ[7]։

Նա եւ յիւրաքանչիւր իսկ երկրաւոր արուեստն՝ ուղղութիւնք ինչ պիտոյից[8] կան։ Ի մշակութեանն՝ կերակրելն, եւ յոստայնանկութեան՝ զգեցուցանելն։ Մանաւանդ թէ եւ այն իսկ ոչ, քանզի չէ մեզ բաւական այն՝ զոր յիւրմէ միայն նպաստ լինիցի[9]։ Եթէ կամիս, նախ զմշակութեանն քննեսցուք։ Եթէ ոչ ի դարբնութենէն ունիցի զբահն եւ զերկմատնին[10], զխոփն, զգերանդի եւ զմանգաղ, եւ զդակու եւ զուրագ[11], եւ զայլ ինչ բազում փոխ առեալ ի նմանէ. եւ ի հիւսնութենէ՝ արօր կազմել եւ լուծս յօրինել[12], եւ սայլս եւ կամունս՝[13] զօրանն[14] կրել եւ կասուլ. եւ ի փոկահանութենէ՝[15] կարս[16] հարկանել եւ ձիգս հիւսուլ. եւ ի շինողութենէ՝[17] եղանցն որ վարիցեն՝ եզնանոցս շինել, եւ մշակացն՝ որ զսերմանսն հանիցեն՝[18] տուն. եւ ի մայրեւորութենէ[19] փայտս հատանել. եւ ի հացարարութենէ[20]: Եթէ ոչ յամենայնէ առեալ[21], առանձինն ոչ կազմի: Նոյնպէս եւ ուստայնանկութիւնն յորժամ գործէ՝ բազում այլ արուեստս կոչէ ընդ իւր նպաստ լինելոյ[22] ի գործն որ առաջի կայ. եւ եթէ ոչ գայցեն եւ ձեռնտու լինիցին, եւ նա ըստ միւսումն կայ ի վարանս եւ ի տարակոյս: Եւ իւրաքանչիւր յարուեստիցն՝ այլոցն կարօտ[23] է: Իսկ յորժամ ողորմել պարտ է՝ եւ ոչ իւիք կարօտի[23], բայց միայն կամաց:

---

[3] Օղ, օղից, օղոց, հողաթափ։ Օղ գործել, հողաթափ շինել։

[4] Անկանել, անկի. լաթ բանիլ։

[5] Առթել (զկեանս), հայթայթել։

[6] Իմա լուելեայն՝ տայ երեւել։

[7] Նախ սահմանական՝ եւքն ստորադասական։ Քեր. 383։

[8] Ուղղութիւն պիտոյից. (յն. κατόρθωμα.) հարկաւորութեանը կամ գործադրութեանը վախճանը։

[9] Նպաստ լինել (ինչ յիւրմէ կամ յանձնէ), տալ, (բանով մը) օգնել։ — Նպաստ լինիմ հյց. խնդիր կ'ուզէ։

[10] Երկմատնի, երկժանի բրիչ։

[11] Դակու, ուրագ, տաշելու գործիքներ։

[12] Կազմել, յօրինել, նոյնանշան են. շինել։

[13] Սայլս եւ կամունս, փոխ կամնասայլս. ցորեն կասելու սայլեր։

[14] Օրան, որայ, ցորենի կապոց. խուրձն։

[15] Փոկահանութիւն կամ փոկարարութիւն, կաշեգործութիւն։ — Իմա լուելեայն՝ Ունիցի։

[16] Կար, ծիգ, նոյնանշան են. լար, կաշիէ չուան, փոկ. (տճ. գայըշ՝) Կարս հարկանել, (յն. ἱμάντα ἐμγάζομαι, փոկ, կաշիէ չուան շինել։) — Մտադրութեան արժանի են Հարկանել բային այս եւ սոր նման գործածութիւնները։

Ապա թէ ասիցես՝ ընչից պէտք են, եւ տանց եւ օդոց եւ ձորձոց. ընթերցիր զՔրիստոսի բանսն՝ զորս զայրւոյն խօսեցաւ, եւ դադարեսցես յայդպիսի հոգոց. եւ թէպէտ եւ կարի աղքատ իցես եւ ի մուրողաց, երկուս բնիոնս լումայից արկանիցես՝ եւ զամենայն կատարեսցես. եւ եթէ ձոյլ ոսկւոյ չունիցիս, եթէ զայն ունիցիս՝ ի գլուխ իսկ արուեստին հասեր: Այսպիսի հանճար կալցուք եւ գործեսցուք ողորմութիւնս. զի լաւ է զայն արուեստ գիտել, քան արքայ լինել եւ թագ ի գլուխ առնուլ: Եւ ոչ այն ինչ է նորա յոլովութիւն՝[24] զի այլովքն չէ կարօտ[23], այլ զի պէսպէս իրաց վճարիչ է, եւ բազմաց եւ ազգիազգի[25]։ Քանզի եւ տունս յաւիտենականս շինէ, եւ ուսուցանէ զիւր ուղղագործսն՝[26] թէ զիա՞րդ փախչիցին յանմահ մահուանէն· եւ գանձս անծախս[27] պարգեւէ, եւ յամենայն վնասակարութենէ փախչել, եւ ի գողոց եւ ի յորդանց եւ ի ցեցոյ եւ ի ժամանակեայ եղծուածոյ[28]։

---

[17] Շինողութիւն, (տուն) շինելու արուեստ, ճարտարապետութիւն: — Ի շինողութենէ՝ եզնանոցս շինել. Եթէ ճարտարապետութենէն (չունենայ) եզնանոց, ախոռ շինելը:

[18] Հանեմ սերմանս, սերմանել, ցանել, մշակութեան գործ գործել: — Ասկէ՝ Սերմանահան գոյականը:

[19] Մայրեւորութիւն, ծառ կտրել, փայտահատութեան արուեստ:

[20] Հացարարութիւն, հացագործութիւն, հաց շինելու արուեստ:

[21] Փխկ. ըսելու՝ Եթէ ոչ յամենայնէ առնուցու կամ առեալ իցէ:

[22] Նպաստ լինել (իմիք, յինչ,) Ձեռնտու լինել (ումեք), նոյնանշան են. օգնել. տես 9: — Նպաստ լինելոյ. (աշխարհաբարի նման.) փխկ. Ի լինել նպաստ. օգնելու (համար): Քեր. 463, Արտղ:

[23] Կարօտ, կարօտիմ՝ այլեւայլ հոլով խնդիր կ՚առնու. տես Ա. 1, 17:

[24] Յոլովութիւն, առաւելութիւն, առանձնաշնորհութիւն:

Եթէ ոք առ ի յարդեանցն պահպանութիւն հնարս ինչ այնպիսի ուսուցանէր քեզ, զի՞նչ ոչ տայիր, թէ մարթ էր ի բազում ամս[29] առանց վնասու պահել զցորեան։ Իսկ նա աւանիկ զքեզ ոչ միայն ցորենոյն՝ այլ եւ ամենայնի խելամուտ առնէ[30]· թէ զիա՞րդ եւ ինչքն եւ ոգիդ եւ մարմինդ առանց վնասու մնայցեն՝ ցուցանէ։ Եւ զի՞ պիտոյ իցէ մանր զամենայն ուղղութիւնսն ասել զարուեստին[31]։ Զի նա իսկ ուսուցանէ, թէ որպէս լինիցիս նմանող Աստուծոյ, որ ամենայն բարութեանց գլուխ է։

Տեսանե՞ս, զի ոչ մի միայն գործ է նորա, այլ բազում· եւ չէ կարօտ այլում օգնականի։ Տունս շինէ[32], հանդերձս անկանէ, գանձս անծախս[27] կազմէ, մահու գեր ի վերոյ առնէ, Աստուծոյ նմանողս գործէ։ Զի՞նչ ինչ այլ քան զայն արուեստ շահաւոր կայցէ· զի այլ արուեստքն՝ հանդերձ ասացելովքն՝ ընդ անցաւոր կենացս վախճանին· եւ ի խօթութեան արուեստագործացն՝ եւ ուրեք չերեւին, եւ զգործս իւրեանց չկարեն ունել հաստատուն, եւ աշխատութեան կարօտ են, եւ բազում ժամանակօք եւ յաճախ այլովք իրօք[33]։ Իսկ նա՝ յորժամ աշխարհս անցանէ, յայնժամ առաւել երեւի. եւ յորժամ մեռանիցիմք՝ յայնժամ սաստիկ ծագէ, եւ զգործեալ գործսն իւր[34] միայն ցուցանէ: Ոչ ժամանակաւ եւ ոչ աշխատութեամբ, եւ ոչ այլ իւիք այնպիսեօք կարօտ է. այլ մինչ խօթ իցես՝ գործէ, եւ ի ծերութեանն չդադարէ, եւ ի հանդերձեալ կեանսն ընդ քեզ ուղեկից լինի, եւ չթողու ուրեք զքեզ:

---

[25] Փխկ· ըսելու՝ Պէսպէս եւ բազում եւ ազգիազգի իրս վճարէ։ Տես Ա· 5, 15։

[26] Ուղղագործ, բարեգործ, առաքինի։

[27] Անծախ (գանձ), անծախելի· անսպառ։

[28] Եղծուած, ապականութիւն։ — Ժամանակեայ եղծուած, ժամանակով ապականիլը։

[29] Ի բազում ամս, փխկ· Զամս բազումս, շատ տարիներ։

[30] Խելամուտ առնել (զոք իմիք)· սորվեցընել, տեղեկացընել։

[31] Զամենայն ուղղութիւնսն (զլաւութիւնս, յն· κατόρθωμα, վերը՝ ծան· 5·) ասել զարուեստին· տես 5, ծան· 4։

[32] Ճոխ պէսպիսութիւն բառից· շինէ, կազմէ, առնէ, գործէ։

[33] Միեւնոյն խօսքի մէջ կարօտ լինել բային խնդիրը տրական ու գործիական դրուած

Նա եւ քան զիմաստունսն եւ քան զբանիբունսն զօրագոյն կազմէ զքեզ: Զի որ յայլ արուեստս ընտրիցին՝ բազում նախանձաւորս ունիցին. եւ որք յայս պայծառանայցեն՝ սաստիկ աղօթակիցս: Նոքա ի մարդկան ատեանս կան, եւ ջատագով զրկելոցն լինին[35], բազում անգամ իսկ եւ զրկելեացն[36]. եւ սա առաջի ատենին Քրիստոսի ոչ միայն ջատագով լինի, այլ եւ զդատաւորն եւս ի հաւան ածէ՝ լինելոյ ջատագով[37] այնմ որ դատիցին, եւ զիրաւունս ի նա հանել՝[38] թէպէտ եւ բազում մեղս մեղուցեալ իցէ, եւ պսակել եւ քարոզ կարդալ եւ յարգել:

Եւ զի՞նչ ասիցեմ ի հանդերձեալ աշխարհին: Թէ աստէն հարցանիցեմք զմարդիկ, թէ զի՞նչ կամիցիք, իմաստո՞ւնս բազում լինել եւ բանիբունս, թէ ողորմածս եւ

է: — Բազում, յաճախ նոյնանշանները զանազանութեան համար փոփոխուած:

[34] Իւր գործած գործքերը. տես Քեր. 437, ի:

[35] Զրկեմ (զոք), մէկու մը անիրաւութիւն ընել: — Ջատագով զրկելոցն լինին. խընդիրը բաղադրեալ բային մէջտեղը դրուած. (որ մանաւանդ այս կարգի մատենագրաց սովորականն է.) ինչպէս. Բժշկիչ ալէսալէս ցաւոց լինի: Ցանկալի ամենեցուն լինէին: Գամազիտ այնմ վահանի լինիցի: Նմանող քում տեառնն եղեր: Արգել հայելոյ ի յստակութիւն լուսոյն լիցին: Նպաստ ի յաղթութիւնն լինիցի: Զի՞նչ օգուտ նմա յընչիցն լինիցի: Ցետ տարագիր ի դրախտէն լինելոյ: Ամբաստան զվարդապետացն լինիցիմք: Ծովածուփք ալէկոծք ի մէջ ծովուն լինէին: — Դժկամակ ընդ հատուցումն լինի: Շնորհակալ առ բարերարն լինիցիս: Գուշակ ճշմարտութեանն յաւիտենականի որ գալոցն էր՝ լինէին:

[36] Զրկելեացն, այսինքն՝ Զըրկողին:

[37] Լինելոյ ջատագով, փոխ՝ Լինել ջատագով. տես վերը՝ 22: — Բայց յաջորդ աներեւոյթներն անհոլով թողուած են:

[38] Ի նա հանել զիրաւունս, իմա՝ Ի նա տալ հանել. իրաւունքն անոր կու տալ. զանիկայ կ՚արդարացընէ:

մարդասէրս[39]*, զերկրորդն լսեմք ամենեցուն ախորժել*[40]*․ եւ կարի իսկ յիրաւի։ Ճարտարախօսութիւն թէ բառնայցէ՝*[41] *չվնասի ինչ աշխարհս․ զի եւ յառաջ քան զայն կայր հաստատուն բազում ժամանակս։ Իսկ եթէ զողորմելն բառնայցես՝ ամենայն վաստակքն կորնչին։ Եւ զոր օրինակ ի ծովու չէ հնարնաւարկել, թէ նաւահանգիստքն եւ մուտ եւ ելքն*[42] *խնուցուն, նոյնպէս եւ ոչ կենաց աշխարհիս կալ*[43]*, թէ զողորմութիւն եւ զարգահատել եւ զմարդասիրութիւն բառնայցես։ Քանզի ունիմք բնութեամբ միտութիւն ինչ յողորմութիւն․ յոր սակս եւ վասն զրկելոց ցասնումք․ եւ կոտորեալս տեսանեմք՝ եւ վշտանամք, եւ սգաւորս՝ եւ արտասուեմք։ Քանզի յոյժ կամի Քրիստոս գործել զայն ուղղութիւն, վասն այնորիկ բազում ինչ եւ բնութեանն հրամայեաց ի նոյն նպաստ լինել*[44]*, յայտ արարեալ՝ թէ կարի փոյթ է նմա զնմանէ։*

10.

Ընդդէմ արբեցութեան։

Ո՛չ միայն յորում աւուր արբենաս՝ կրես զվնաս արբեցութեանն, այլ եւ-յետ այնր աւուր․ եւ որպէս ի սարսռոյ ի ջերմանէն մնացեալ տենդն ապականիչ է, նոյնպէս եւ յարբեցութենէն մնացեալ թմբիր[1] *արբեցութեանն ուտէ զոգիս եւ զմարմինս․ եւ հէք եւ թշուառական մարմինն անկեալ դնի լուծեալ իբրեւ զնաւակիկ ինչ յալեաց ծփանաց*[2]*․ իսկ որ եւ քան զնա հիքագոյն հոգին*[3]*, ի նորա* լուծանելն անկանելն[4] զմրրիկն գրգռէ, եւ զցանկութիւնն բորբոքէ. եւ յորժամ համարի զգաստանալ՝ յայնժամ առաւել մոլի եւ կտղի[5], գինի եւ կարաս եւ թակոյս[6] ըղձանայ: Եւ զորօրինակ ի ցածնուլ մրրկացն՝ մնայ վնաս մրրկին, նոյնպէս եւ աստ. զորօրինակ անդ ընկեցիկ զբեռինսն առնեն[7], նոյնպէս եւ աստ գրեթէ ամենայն բարութեանցն վատնութիւն լինիցի[8]. եթէ ցածութիւն[9] իցէ եւ եթէ իմաստութիւն[10], եւ եթէ հեզութիւն եւ եթէ խոնարհութիւն, զամենայն վարատէ[11] ընկենու յանօրէնութեան ծովն արբեցութիւնն[12]: Այլ որ ինչ առ յապայն լինելոց իցէ՝ չէ ինչ այսմ նման. զի անդ յետ ընկեցիկ զբեռինսն առնելոյ՝[7] թեթեւանայ նաւն. եւ աստ՝[13] ե՛ւս քան զեւս ծանրանայ. զի փոխանակ մե՛ծութեանն ընդունի զաւազ եւ զջուր աղի, եւ բնաւ իսկ զսիկ[14] արբեցութեանն. միանգամայն ընկղմէ զամենայն[15] որ ի նաւին իցեն՝ ե՛ւ զնաւորդսն ե՛ւ զնաւապետն ե՛ւ զնաւն:

---

[39] Աներեւութի խնդիր բնութեան անորոշ հայցական․ տես Քեր․ 225, Դ։

[40] *Զերկրորդն լսեմք ամենեցուն ախորժել.* այսինքն․ Լսեմք թէ ամենեքին զերկրորդն ախորժեն․ տես Քեր․ 215։

[41] *Ճարտարախօսութիւն թէ բառնայցէ,* Ճարտասանութիւնը եթէ վերնայ։ — *Բառնայցէ,* չէզոք․ տես 3, 24։

[42] *Մուտ-եւ-ելք,* իբրեւ մէկ բառ առնուած է, փխ՝ Մուտքն եւ ելքն։

[43] Իմա լռելեայն՝ *հնար է։*

[44] Տես վերը՝ ծան․ 9։

[1] *Թմբիր,* թմրութիւն։

[2] *Ալեաց ծփանք,* ալիքներու յուզմունք․ (յն․ նաւաբեկութիւն։)

[3] *Որ եւ քան զնա հիքագոյն*

Եւ արդ՝ զի մի եւ մեք զնոյն[ն] կրիցեմք, զերծուսցուք եւ՝ մեք զանձինս ի մրրկէ ձմերայնոյն. քանզի չէ հնար արբեցութեամբ հանդերձ զարքայութիւնն երկնից տեսանել. Մի խաբիք, ասէ, ոչ արբեցողք եւ ոչ բամբասողք զարքայութիւնն Աստուծոյ ոչ[16] ժառանգեն: Եւ

հոգին, փխկ. ըսելու՝ Հոգին որ եւ քան զնա հիքագոյն (է:) Քեր. 346, ԺԸ:

[4] Ի նորա լուծանելն անկանելն, փխկ. ըսելու՝ Ի լուծանելն եւ յանկանել նորա: Տես Քեր. 387, Ժ:

[5] Մոլիմ, կտղիմ, յիմարիլ, մոլեգնիլ, բորբոքիլ:

[6] Թակոյս, անսովոր զարտուղութիւն մըն է կամ սխալ՝ փխկ՝ Թակոյկս:

[7] Ընկեցիկ զբեռինսն առնել, Տես Ա. 1, 9. եւ վերը՝ 9, 35:

[8] Բարութեանցն վատնութիւն լինիցի. փխկ՝ Բարութիւնքն վատնիցին: Քեր. 216, Գ:

[9] Ցածութիւն, համեստութիւն:

[10] Իմաստութիւն, հոս՝ խոհեմութիւն:

[11] Վարատեմ, ցրուել. քշել, ցիրուցան ընել:

[12] Անուն բայի խօսքին վերջը թողուած: Ա. 12, 33:

[13] Հարստութեանց ծով նետուելէն ետքն ալ:

[14] Սիկ, տիղմ, նստած մրուր:

[15] Միանգամայն ընկղմէ զամենայն. Ամէնքը մէկանց կ'ընկղմէ: — Զամենայն, փխկ Զամենեսին:

[16] Ոչ այստեղ աւելադրութեամբ է: Այսպէս եւս՝ Ու ոչ

զի՞նչ ասեմ զարքայութիւնն. նա եւ զաստէն[17] իսկ չտեսանեն. քանզի զտիւն գիշերս[18] գործէ արբեցութիւնն, եւ զլոյս՝ խաւար, եւ աչօք բացօք անդէն առ ոտն[19] չտեսանեն արբեցողքն: Եւ ոչ այնչափ միայն չարիք են, այլ եւ այլ եւս դժնդակագոյն տանջանս կրեն, տրտմութիւնս անհանճարս, մոլորութիւն, ծաղր կալ, նախատ լինել[20]: Եւ արդ որո՞ւմ ներելոյ[21] արժանի լինիցին՝ որ ընդ այնպիսի չարեօք արկանեն զանձինս. չիք եւ ոչ մի ինչ[22]:

11.

Թէ այլոց փրկութեան փոյթ յանձին ունել պարտ է:

Մի՛ դանդաղեսցուք յիրաց ինչ՝ որ խոնարհագոյն եւ աշխատութիւն կարծիցին, որ[1] վասն եղբարց հասանիցէ[2] կրել յանձին[3]. այլ թէպէտ եւ[4] սպասաւոր հասանիցէ լինել, եւ կամ փոքր եւ կրտսեր [եւ[5]] վասն որոյ իրքն լինիցին, թէպէտ եւ աշխատութիւն ինչ իցէ, եւ ընդ լերինս եւ ընդ սարս հասանիցէ[2] անցանել, զամենայն ինչ դիւրին համարեսցուք վասն եղբարց փրկութեան. զի այնպէս կարեւոր են ոգիք Աստուծոյ, մինչ եւ յիւր որդին ոչ խնայեաց:

ի միում ոչ վայելեցեր. փոխ՝ Եւ ոչ ի միում վայելեցեր: — Ոչ ումեք ոչ երեւէին, եւայլն:

[17] Նա եւ զաստէն իսկ չտեսանեն, եւ ոչ պատեղինները կը տեսնեն: — Յոգնակի, իբր թէ զաստէն իրս: Տես Քեր. 455, Գ:

[18] Արտուղութեամբ, փոխ՝ Զտիւն գիշեր գործէ: Քեր. 464: — Յն. ունի յոգնակի՝ Զտիւս առնէ գիշերս:

[19] Առ ոտս, (Գ.) քովը, մօտ: Իմա լռելեայն՝ Զոր ինչ անդէն առ ոտին՝ չտեսանեն:

[20] Ծաղր կալ, նախատ լինել, կը գործածուին իբրեւ ծաղր առնեմ եւ նախատեմ բայերուն կրաւորականը:

[21] Ներել, ոյ, աններեւոյթը գոյականաբար առնուած. թողութիւն, ներում:

[22] Այսինքն՝ Ու ոչ մի ինչ թողութիւն:

---

[1] Որ փոխ Զոր: Տես Ա. 3, ծան. 21. եւ Քեր. 352, 1:

[2] Հասանէ, (դէմղէ.) հարկ կ՚ըլլայ. առիթ կը պատահի: Քեր. 118:

[3] Յանձին, զարդու յաւելուած է:

[4] Թէպէտ շաղկապին վրայ սովորաբար եւ մ՚ալ կ՚աւելցուի:

[5] Ըստ յն. եւի տեղ իցէ պէտք էր:

Digitized by Google

Վասն այնորիկ աղաչեմ, ի բանալ դրացն[6] առաւօտու, յորժամ ի տանէ արտաքս ելանիցեմք՝ զայն[7] եւեթ դիցուք ի մտի, (եւ ամենեցուն դուլ եւ պատուէր[8] լիցի,) զնեղեալս ապրեցուցանել ի նեղութենէ: Եւ ոչ զյայտնի վշտացն միայն ասեմ, զի եւ այն[9] չեն իսկ վիշտք, այլ զայնմանէ՝ որ ոգւովքն ի սատանայէ եւ ի մարդկանէ վշտացեալ է: Նա եւ վաճառականն՝ զի յաճախիցէ զմեծութիւնն՝ ընդ ծով ճանապարհ գործէ[10]. եւ ձեռագէտն՝[11] զի յինչսն յաւելուցու՝ ազգի ազգի հնարս հնարի: Եւ մեք այսուհետեւ մի՛ զմեր փրկութիւնն միայն բաւական համարեսցուք. ապա եթէ ոչ՝ եւ զայն եւս ապականեմք. քանզի ի ճակատսն եւ ի պատերազմունսն՝ զինուորն որ անձինն եւեթ ուշ ունիցի ապրեցուցանելոյ[12], եւ զայլսն ընդ իւր կորուսանիցէ. իսկ առաքինին, յորժամ ի վերայ այլոցն զանձն եւս դնիցէ, հանդերձ այլովքն եւ ինքն ապրի:

Եւ քանզի մեծ պատերազմ առաջի կայ, եւ ե՛ւս սաստիկ քան զամենայն պատերազմունս եւ ճակատս եւ կռիւս, որպէս եւ Թագաւորն մեր ետ հրաման՝ այնպէս ճակատեսցուք ի պատերազմի. կոտորածս եւ սպանութիւնս եւ արիւնս գործեսցուք. ուշ եդեալ հայեսցուք[13] յամենեցունց փրկութիւն. որք կայցեն՝ նոցա խրախոյս տալ[14], եւ անկելոցն՝ ձեռնտու լիցուք եւ յարուսցուք: Յայն սակս իսկ տկարացաք եւ մատնեցաք ի պարտութիւն ե՛ւ ի մարդկանէ եւ ի սատանայէ, զի զսորին հակառակն խնդրեմք․ չպաշտպանեմք միմեանց, եւ չամրացաք սիրով․ այլ զա՛յլ իմն սիրոյ պատճառս խնդրեմք անձանց․ ոմանք զազգականութեանն, եւ ոմանք զընդելութեանն[15], եւ այլք զովողութեանն[16], եւ ոմանք զդրացեացն․ մինչ զի ամենայն ուստեք եմք միմեանց բարեկամք, եւ ոչ յաստուածպաշտութենէն՝ ուստի պարտ էր խառնել զբարեկամութիւնն[17]։ Եւ արդ աւասիկ նորին հակառակն լինի․ ընդ Հրեայս եւ ընդ հեթանոսս խառնեմք զբարեկամութիւնն, եւ ո՛չ ընդ եկեղեցւոյ մանկունս։

---

[6] Հոս հաւանականագոյն՝ դրանց ուղղագոյն է քան դրացն:

[7] Ապրեցուցանել աներեւութէն յառաջ՝ այն, զայն յաւելուած. քեր. 333, Ե:

[8] Դուլ եւ պատուէր, (յն. σπουδή.) ջանք, փոյթ, յորդոր: — Դուլ եւ պատուէր տալ, պատուիրել:

[9] Այն փխկ Այնոքիկ. տես քեր. 336, Ժ:

[10] Ճանապարհ գործել (ընդ ծով), ճամբայ ընել, երթալ:

[11] Ձեռագէտ, արուեստաւոր:

[12] Անձինն եւեթ ուշ ունիցի ապրեցուցանելոյ. փխկ. Ուշ ունիցի զանձն եւեթ ապրեցուցանելոյ: Տես Ա. **6**, 29:

[13] Ուշ եդեալ հայիմ, ուշադիր նայիլ. Ուշ եդեալ՝ զարդու յաւելուած է. տես Ա. **14**, 13:

[14] Որք կայցեն՝ նոցա խրախոյս տալ. փխկ. ըսելու՝ Խրախոյս տացուք այնոցիկ որ կանն կանգուն: Տես քեր. Որ... նա. եւ Այն որ. եր. 341:

Այո՛, ասէ, զի մին ժանդ է, եւ միւսն պիտանի եւ հեզ։ Ընդէ՞ր ոչ խորհիցիմք եւ ասիցեմք, թէ եւ ընդ մեզ խօսի Աստուած, եւ չկայ ի բաց ի դարմանելոյ, թէպէտ եւ մեք ստունգանիցեմք։ Նմին իրի իսկ ասիցէ՝ եթէ Սակաւ իցեն որ ապրիցեն։ Զի թէ չէ[ր] բաւական մեր միայն փրկութիւն, թէ ոչ եւ զայլս ունիցիմք ընդ մեզ՝ յորժամ անդր երթիցեմք[18], յորժամ ոչ զանձինս եւ ոչ զայլս ապրեցուցանիցեմք, զի՞նչ կրեսցուք, զո՞ր յոյս փրկութեան ունիցիմք։ Այլ զայս զի՞ իսկ ասիցեմ[19]․ յորժամ զընտանեաց անգամ չառնիցեմք փոյթ[20], զկնոջէ եւ զորդւոց եւ զծառայից, այլ՝ այլ իմն ընդ այլոյ հոգայցեմք[21] իբրեւ զարբեալս, զի բազում ծառայք լինիցին, եւ կայցեն մեզ ի սպաս[22]․ եւ որդիքն ստուար[23] ժառանգութիւնս առնուցուն ի մէնջ․ եւ կինն ոսկի զարդս ունիցի եւ հանդերձս ազգի ազգիս․ եւ չհոգայցեմք ինչ ընդ նոցա, այլ ընդ նոցայնոցն[24]․ չտանիցիմք խնամ կնոջն եւ ոչ որդւոցն, այլ ժառանգութեան որդւոցն։

---

[15] Ընդելութիւն, ընտանութիւն, մտերմութիւն։

[16] Զովողութիւն, ընկերութիւն։ փխկ՝ Զզովողութեանն։ Տես 7, 11։

[17] Բարեկամութիւն խառնել. բարեկամանալ։

[18] Երթիցեմք, փխկ Երթայցեմք։ — Իմաստն այս է. Եթէ մեր միայն փրկուիլը բաւական չէ՝ երբ հոն երթալնուս ուրիշներն ալ հետ չունինք, հա՛պա ի՞նչ պիտի կրենք՝ երբ ո՛չ զմեզ ո՛չ ուրիշները փրկած ըլլանք։

[19] Այլ զայս իսկ ասիցեմ. իմա՛ ըստ յն․ Այլ զայնմանէ զի՞ ամբաստանեմ։

[20] Փոյթ առնել (զիմեքէ, իմիք), հոգալ, խնամ տանել կամ խնամ ունել, դարման տանել, փոյթ յանձին ունել (իմիք), ամէնն ալ գրեթէ նոյնանշան են. փոյթ ունենալ, հոգ տանիլ, ջանալ, հոգալ։

[21] Հոգամ բային խնդիրն այլեւայլ կրնայ դրուիլ․ ինչպէս․ Հոգալ ինչ, ումեք, ի բանս, ընդ նոցա, վասն ոգւոյ, զումեքէ, զիմեքէ. իսկ այս այլ իմն ընդ այլոյ հոգայցեմք խօսքը՝ իմն մասնականին յաւելուածովն առանձին վայելչութիւն մ'առած է։ — Սովորաբար կը գործածուի՝ այլ ընդ այլոյ հոգալ։ Տես Ա․ 21, 1։

Այնպիսի ինչ առնեմք, որպէս զի թէ զտուն ոք[25] տեսանիցէ խախտեալ եւ զորմ՟ն թիւրեալս[26], եւ թողուցու շինել զտունն[27], եւ շուրջ զնովաւ արտաքոյ փողոցս մեծամեծս կազմեսցէ․ եւ կամ թէ մարմնոյ ախտացելոյ դարման ոչ տանիցի, եւ հանդերձս ոսկեհուռս կազմիցէ նմա․ կամ թէ յորժամ տանտիկին յախտի կայցէ, եւ նա խնամ ոչ տանիցի, եւ նաժիշտս եւ ոստայնի գործի եւ այլ ինչ կահ ի տունն առնիցէ, [եւ] զնա անտես արարեալ յախտին ծիւրեալ[28]։ Նոյնպէս իմ՟ն եւ այժմ լինիցի․ ոգիք յախտի կան՝ թշուառացեալ, հարեալ ցասմամբ եւ բամբասանօք եւ անպատեհ ցանկութեամբք եւ սնապարծութեամբք, աղմկեալ եւ ընդ գետին քարշեալ[29], եւ յայնչափ գազանաց գէշ գէշ պատառեալ, զնա թողեալ զերծուցանել[27] ի չարեացն՝ եւ մեք տանց եւ ծառայից հոգամք։

Եւ եթէ գազան ի գառագղացն զերծանիցի, զտանց դրունս փակեմք, եւ ընդ անխուլ տեղիս[30] ի ներքս աճապարեմք, զի մի՛ ի բուռն գազանին անկանիցիմք․ եւ արդ

22․ Կալ ի սպաս, (սովորաբար՝ ի սպասու,) ծառայել։

23․ Ստուար (ժառանգութիւն), հաստ, հաստատուն․ հոա՝ առատ, մեծ։

24․ Նոցայնոցն, անոնց բաներուն, անոնց վերաբերածներուն հոգն ունենանք։ — Ուղղագոյն՝ Նոցայոց։

25․ Որպէս զի թէ զտուն ոք տեսանիցէ խախտեալ։ Որպէս զի թէ․ աւելադրութիւն է զի։ Գեղեցիկ է ոքին դիրքը։ Տես Ա․ 1, 1։

26․ Այսպէս ըստ յն․ Պատերը ծռած։ Օրինակն ունի՝ Զորմն թիւրեալս։

27․ Տունը շինելը թողու, զանց առնէ։ — Վարը Զնա թողեալ զերծուցանել․ զանիկա ազատելը թողուցած . . . ։

28․ Զնա անտես արարեալ յախտին ծիւրեալ․ Զհոգին հիւանդութեամբ մաշած թող տալով։

29․ Ընդ գետին քարշել․ տես Ա․ 20, 39։

30․ Անխուլ կամ զանխուլ (տեղի), ծածուկ, անյայտ, գաղտնի։ — Ընդ անխուլ տեղիս, ծածուկ տեղերէն։

Digitized by Google

ահաւադիկ ոչ միայն գազան, այլ բազում խորհուրդք այնպիսիք զոգիսն գէշ գէշ պատառեն, եւ չզգամք։ Եւ քաղաքի այնչափ զգուշութիւն գործեմք՝ ի թափուր տեղւոջ եւ ի գառագիղ արգելուլ[31] զգազանսն. ոչ ի խորհրդականաց քաղաքին տունս մօտ, եւ ոչ յատենից տեղիս հուպ, եւ ոչ յարքունիսն մերձ[32], այլ ի բացէ ուրեք եւ ի հեռի[33] կապեալս պահեմք։ Տես զի եւ յարքունիսն եւ յատենից տեղիսն արձակեմք զչար գազանսն, ի միտսն իսկ եւ շուրջ զարքունական աթոռովն՝ գոչել եւ աղմկել։ Վասն այնորիկ ամենայն ինչ վեր ի վայր հարեալ[34] կործանեցաւ, եւ ամենեւին լի խռովութեամբ ի ներքոյ եւ արտաքոյ. չէ ընդհատ իւրաքանչիւր ոք ի մէնջ ի քաղաքէ՝ որ յարշաւանաց հինի խռովիցի. եւ այնպիսի ինչ լինիցի, զոր օրինակ օձ ի բոյն հաւուց[35] ձագուց դիմեսցէ, եւ ճնճղուկքն կաքւոջ զքունիւք ճիչ առեալ խռովեալ յածիցին[36], եւ չգտանիցեն ինչ՝ որով զտագնապն փարատիցեն։

Այլ զամենայնն՝ ընչից ցանկութիւնն կործանեաց ընկէց, եւ զԱստուծոյ ճշմարիտ երկիւղն ի բաց մերժեաց. իբրեւ զբռնաւոր ոք՝ որ զամուր քաղաք առնուցու, այն-

---

[31] *Զգուշութիւն գործեմք՝ արգելուլ զգազանսն.* մտադրութեան արժանի է աներեւութին գործածութիւնը. տես Քեր. 402։ Նոյնպէս վարը *Արձակեմք զգազանսն՝ գոչել եւ աղմկել.* որ պոռան եւ աղմուկ հանեն։

[32] Փխկ. ըսելու՝ Ոչ մօտ ի տունս խորհրդականաց քաղաքին, եւ ոչ հուպ ի տեղիս ատենից, եւ ոչ մերձ յարքունիսն։ — *Մօտ*, *հուպ*, *մերձ* նոյնանշանները վայելչութեան համար փոփոխուած են. ուր յն. երեք տեղ ալ միեւնոյն πρός նախադրութիւնը դրուած է։

[33] *Ի բացէ*, *հեռի*, նոյնանշան են. հեռու։ — Կ՚ըսուի *հեռի ուրեք*. բայց ի նախդրիւ *հեռի՝ (տեղիս)* միայն իբրեւ ած. (= *ի հեռաւոր*) կրնայ առնուիլ։

[34] *Վեր ի վայր հարկանեմ*, տակնուվրայ ընել, բերել։

[35] *Հաւ*, թռչուն։

[36] *Ճիչ առնուլ*, կամ *ճիչ բառնալ*, կանչուըռտել, ճչել։ — Գիտելի է հայերէն թարգմանութեան ճարտարութիւնն՝ որով բնագրին այս պարզ խօսքն այնչափ փորդ ու կենդանութիւն առած է։ Յունարէնն է. Զոր օրինակ թէ ի դիմել վիշապի ի բոյն ճնճղկաց՝ ամենայն ուրեք ճչելով ճնճղուկքն թռչիցին երկուցեալք եւ խռովութեամբ լցեալք։ — Հայերէնին *կաքւոջ* յաւելուածն անյայտ կը մնայ։

Digitized by Google

պէս[37] զոգիս մարդկան գրաւեաց. վասն որոյ եւ զոգւոց եւ զմերմէ փրկութենէ անտես առնեմք. եւ այնմ եւեթ ուշ ունիմք՝ թէ զիարդ ընչաւէտք լիցուք, եւ այլոց թողուցումք զմեծութիւնն. եւ նոքա դարձեալ՝ այլոց, եւ նոցա յետինք՝ իւրեանց յետնոց: Իբրեւ յուղարկիչք[38] ընչիցն մերոց եւ ստացուածոցն մերոց եմք, եւ ոչ տեարք. եւ անտի քան զծառայսն եւս անարգագոյնք են ազատքն. քանզի ծառայիցն՝ թէպէտ եւ ոչ վասն նոցա, այլ վասն մեր սաստեմք. իսկ ազատքն եւ յայնմ եւս խնամակալութեան[39] չվայելեն, այլ քան զնոսա եւս վատթարագոյնք են: Եւ զի՞նչ ասեմ՝ թէ քան զծառայսն, նա եւ քան զճարակաւորսն[40] անարգագոյնք են որդիքն: Իշոց եւ ձիոց առաւել խնամ ունիմք՝ քան որդւոցն. եւ եթէ ջորի ուրեք իցէ՝ այնմ աւելի դարման տանիմք. որպէս զիշավարն պիտանացու խնդրեմք գտանել, եւ ոչ զստահակ ոք եւ գող եւ արբեցող եւ տխմար արուեստին: Թէ ի մանկան յուգւոց աղագս[41] ոստիկան[42] պարտ է կացուցանել, զդոյզն ոք եւ զվայրապար[43] հաճիմք դաստիարակ կացուցանել, թէպէտ եւ քան զայն արուեստ մեծ չկայցէ:

Քանզի չէ ինչ այնմ համեմատ[44], թէ ոք զոգի մարդկան վարժիցէ եւ զմիտսն վերստին ստեղծանիցէ: Քան զամենայն նկարիչ եւ քան զընաւ[45] անդրիանտագործ պատկերակուռ[46], որ զայն արուեստ ունիցի՝ զայնպիսին պարտ է հաստատութեամբ ընտրել[47]: Այլ մեք չառնեմք ինչ զայնմանէ փոյթ. այլ ի մին եւեթ հայիմք՝ զի լեզուն սրբիցի, բերանն յղկիցի[48]. եւ զայն[49] դարձեալ վասն ընչից. ոչ զի խօսել կարիցէ, այլ զի ինչս մարթիցէ[50] ժողովել. եւ եթէ առանց այնր մարթ էր մեծանալ[51], եւ այնմ եւս[52] ոչ ինչ ունիցիմք փոյթ յանձին[53]: Տեսանե՞ս՝ որչափ ինչ է ընչիցն բռնաւորութիւն, զիա՛րդ զամենայն ինչ գրաւեաց. եւ իբրեւ զգերդաստան[54] եւ զխաշինս շաղեաց[55], եւ ձգէ տանի յո՛ եւ կամի:

---

[37] Հոս իբրեւ էնտքը դրուած այնպէսն աւելադրութիւն է: — Դարձեալ. Իբրեւ զանպտուղ փուշ՝ այնպէս այրեացին: Իբրեւ յերկինս՝ այնպէս շրջէր յերկրի: Իբրեւ իւրոց անդամոց՝ այնպէս ունէր խնամ իւրոց կալանաւորացն: Իբրեւ զմրրիկ՝ այնպէս պատէր ծուխն: Քեր. 463:

[38] Յուղարկիչ, ճամբայ դնող, ճամբող:

[39] Խնամակալութիւն, հոգացողութիւն, հոգ:

[40] Ճարակաւոր, խոտ կերող, արածուող անասուն:

[41] Ի մանկան յոգւոց աղագս, փխկ՝ Յաղագս ոգւոց մանկան: — Ոգիք փխկ Ոգի. 4, 7:

[42] Ոստիկան, վերակացու, հոգաբարձու:

[43] Դոյզն ոք եւ վայրապար, (հոս նոյնանշան են.) չնչին, աննշան, հասարակ մէկը:

[44] Անոր հաւասար բան մը չկայ. ոչինչ կրնայ անոր համեմատ գալ:

[45] Ամենայն, ընաւ, սովորական պէսպիսութիւն բառից:

[46] Անդրիանտագործ, պատկերակուռ. (նոյնանշան են.) ար-

Այլ զի՞նչ շահ յայսչափ մեղադրութեանց մեզ գործիցի. զի մեք զնա բանիւք ընկենումք, եւ նա զմեզ արդեամբք ունի: Բայց սակայն եւ ոչ այնպէս դադարեսցուք, այլ բանիւք բերանոյ կործանեսցուք զնա: Եթէ լինիցի ինչ լաւութիւն, շահեսցուք եւ մեք եւ դուք. եւ եթէ տակաւին ի նոյնս կայցէք, ի մէնջ կուսէ[56] ամենայն ինչ ի գլուխ ել[57]:

12.

Վասն մեծամեծ երախտեացն Աստուծոյ, եւ մերոյ առ նա ապախտաւորութեան:

Մի՛ ինչ զայրանայք՝ թէ արձակիցեմ զլեզու առ մեղսն. քանզի ոչ ձեզ միայն մեղադիր լինիմ, այլ եւ անձին: Եւ արդ ուստի՞ կամիցիք զի արարից սկիզբն. ի ծա-

---

ձանագործ, պատկեր քանդակող:

[47] Այսինքն. Ամէն նկարչէ եւ արձանագործէ աւելի՝ ա՛յն (դաստիարակութեան) արուեստին տէրը պէտք է նախամեծար ընել:

[48] Լեզուն սրբիցի, բերանն յղկիցի, յն. լեզուն կրթուի, (խօսիլ սորվի:)

[49] Եւ զայն. յաւելուած. տես քեր. 334:

[50] Կարիցէ, մարթիցէ, սովորական պէս պիտութիւն բառից:

[51] Մեծանամ, հարստնալ:

[52] Եւ ... եւս. Ա. 8, 18:

[53] Յանձին աւելադրութեամբ է եւ եզակի կը մնայ: Տես 2, 45:

[54] Իբրեւ զգերդաստան եւ զխաշինս. ծառայից եւ խաշանց պէս: — Գերդաստան՝ կը նշանակէ ծառայք, գերիք. — ըստ նորոց է՝ ընտանիք նշանակութիւնը:

[55] Շաղեմ, կապկպել, փաթթել, պատատել:

[56] Ի մէնջ կուսէ, փոխ ի մերմէ կուսէ: քեր. 148:

[57] Ի գլուխ ելանել, լմըննալ, կատարուիլ: — Ներգործականն է՝ ի գլուխ հանել:

ռայի՞ց թէ յաղատաց․ ի զինուորա՞ց թէ յռամկաց[1], յիշխանա՞ց թէ յիշխանաւորաց[2] յորո՞ց տոհից, յորմէ՞ ազգէ, յորմէ՞ պատուոյ, յորմէ՞ արուեստէ։

Կամի՞ք զի ի զինուորականացն արարից սկիզբն։ Եւ արդ զի՞նչ ոչ յանցանիցեն նոքա․ ո՞չ հանապազ թշնամանեն եւ բամբասեն եւ մոլին․ զայլոց վիշտս այլոց շահավաճառ առնեն, գայլոց նմանեալքն, որք եւ ոչ երբեք սուրբ են յանցանաց[3]։ Մարթի ծովու առանց ալեաց լինել, եւ ոչ[4] նոցա առանց մեղաց։ Ո՞ր ախտ[ք] չնեխիցէ[5] զնոսա, ո՞ր ցաւք չպաշարիցեն զոգիս նոցա․ ընդ իւրեանց ընկերս ցանկ նախանձ բերեն[6], եւ սնապարծին (սրանան միմեանց[7]) առ կրտսերս ագահագոյնք․ եւ որք ի դատ երթեալ՝ իբրեւ ի նաւահանգիստ ի նոսա դիմեսցեն, նոցա թշնամիք[8] եւ պատերազմողք։ Ո՛րչափ յափշտակութիւնք ի միջի նոցա, քանի՛ ագահութիւնք եւ զրպարտութիւնք եւ սպառնալիք եւ սուտակասպասութիւնք[9]․ ծառայից եւ ստրկաց բարք։

Այլ թէ կամիք, զնոսա ի բաց թողցուք, եւ յայլսն՝ որ քան զնոսա հեզագոյնքն իցեն՝ նկեսցուք։ Օն առ[10] եւ զմշակացն եւս դասս եւ զձեռագիտացն ջոկս[11] քննեսցուք․ զի նոքա իմն աւելի թուին թէ յարդարութեան վաստա-

---

[1] Ռամկաց, փոխ՝ ի ռամկաց։ — Ռ եւ ղ գրով սկսած բառերուն վրայ ի նախդրի տեղ կը գտնուի յ գրուած. այսպէս յՌիժղ, յՌամկէ, յՌնգունս, յՂեւեայ, յՂաբանայ. այսինքն՝ որոնցմէ յառաջ որ սուղ ը մը լսելեայն (երբեմն նաեւ իրօք) կ՚աւելցուէր. ինչպէս ըՌշտունիք։ Նոյնպէս եւս՝ յՇտեմարանս. յՍտոյգ. յՍկիհ. եւայլն։

[2] Իշխանաւոր, հպատակ, իշխան ունեցող. (եւ ոչ՝ իշխանութիւն ունեցող, իշխան։)

[3] Սուրբ յանցանաց, փոխ՝ Ի յանցանաց։ Տես 7, Ծան․ 4․ եւ Քեր․ 237, ծան։

[4] Եւ ոչ. տես 4, 24։

[5] Ուղղելի ըստ յն․ Ո՞ր ախտ չնեղիցէ զնոսա։

[6] Նախանձ բերեմ (ընդ ումեք), նախանձիլ։

[7] Այս Սրանան միմեանց մասը չունի յն․ բնագիրը։

[8] Փոխ ըսելու՝ Թշնամիք են այնոցիկ՝ որք ի դատ երթեալ․․․ ։ Տես Քեր․ 341․ յետադաս յարաբերականի՝ այն նախադաս ցուցական․ եւ նախադաս յարաբերականի՝ նա յետադաս ցուցական։

[9] Սուտակասպասութիւն, շողոքորթութիւն, մարդահաճութիւն։

[10] Օն առ, հապա, աղէ։ Տես Քեր․ 370, ծան։

[11] Դաս, ջոկ, նոյնանշան են։

Digitized by Google

կոցն եւ յիւրեանց քրտանցն կեցեն[12]: Այլ եւ նոքա բազում ինչ անտի չարիս կուտիցեն անձանց. զի զոր [եւ] ի վաճառելոյն եւ ի գնելոյն անիրաւութիւն՝[13] ընդ արդարութեան վաստակոյն խառնեն, եւ երդմունս եւ սուտ խօսել եւ սուտ վկայել յաւելուն յագահութիւնն, եւ եթէ զիա՛րդ ինչս ժողովեսցեն՝ զայն[14] եւեթ հնարին, եւ կարօտելոց տալոյ չունին ինչ փոյթ յանձին. քանզի ցանկ զոր ունին՝ աճեցուցանել կամին: Իսկ զբամբասանացն զի՞նչ ոք ասել կարիցէ, որ վասն այնպիսի իրաց լինիցի, զթշնամանացն, զփոխոցն եւ զտոկոսեացն, եւ զտուրեւառ փոխոցն՝ որ բազում տժգին[15] վաճառականութեանն կրպակաց[16] նմանէ, եւ շահքն անիրաւութեան՝ հանգոյն աշխարհաւանդից:

Այլ կամի՞ք՝ զի եւ զնոսա թողցուք, եւ առ այլս՝ որ թուին արդարագոյնք քան զնոսա՝ եկեսցուք, որ զգեօղսն ունիցին եւ յանդէիցն մեծութենէ շահիցին: Եւ զի՞նչ քան զայն անիրաւագոյն կայցէ, եթէ քննեսցէ ոք՝ զի՞նչ անցս ընդ թշուառականս եւ հէք մշակսն անցուցանեն[17], եւ քան զհէքսն եւս անարգագոյնս տեսանէ՝ զորս ի սովոյն սպանանեն[18], եւ ցանկ զամենայն աւուրս կենաց ի վաստակսն մաշեն, եւ ծանր հարկս[19] եւ անհնարին սակս ի վերայ դնեն, եւ աշխատութիւնս եւ պահկութիւնս[20] պահանջեն, եւ իբրեւ զէշս եւ զջորիս վարեն, մանաւանդ թէ իբրեւ ի քարինս իսկ չխնայեն ի մարմինսն, եւ սակաւ մի հոգի առնուլ[21] եւ հանգչել չտան: Եւ եթէ տայցեն անդք տոհմականս եւ եթէ չտայցեն՝ նոքա զնոյն սակս պահանջեն, եւ չառնեն եւ ոչ զմի ինչ թողութիւն: Եւ զի՞նչ քան զայն ողորմելի կայցէ. յորժամ զամենայն ձմեռն եւ ամառն տառապիցեն[22], եւ ցօղահար եւ ցրտաբեկ եւ խորշակառ[23] լինիցին, եւ աչքն ի տքնութենէն բրտանան[24] եւ ունայն ձեռօք մեկնիցին: Եւ ի քաղց եւ ի տառապանս եւ ի գաւառապետացն ոստիկանութիւնս յաւելուն եւ զհասն եւ զկաշառսն եւ զաւելորդ զեկսն, եւ զանհնարին սպասս ոստիկանացն, յորոց ցանկ յահի եւ ի դողութեան կան եւ ի հոգս մաշին: Ո՞ կարիցէ պատմել զշահսն՝ որ ի նոցանէն շահիցին. ի նոցա վաստակոց եւ ի քրտանց զհնծանս եւ զգուբս լնուն, եւ նոցա՝ ի տունս եւ ոչ մի չափանաւ հրամայեն տանել[25]: Նոր իմն շահ յանդս եւ ի մուտս արդեանցն իմանան[26], զոր եւ ոչ հեթանոսաց օրէնք

---

[12] Կեցեն, փխկ կեայցեն. տես Ա. 11, 12:

[13] Իմա ըստ յն. Զի որ ի վաճառելոյն եւ ի գնելոյն անիրաւութիւն է՝.. փխկ ըսելու՝ Եւ զանիրաւութիւն՝ որ ի վաճառելոյն եւ ի գնելոյն, ընդ արդարութեան վաստակոյն խառնեն:

[14] Տես Ա. 2, 1:

[15] Տժգին, չնչին գին ունեցող, ցած, անարգ: — Տժգնիմ, ագահութեամբ գինը նուազեցնել, իջեցընել:

[16] Կրպակ, աշխարհաւանդ, գինետուն, պանդոկ, անարգ եւ անկարգ վաճառատուն:

[17] Զի՞նչ անցս ընդ (նոսա) անցուցանեն, (անոնց) ինչեր կ'ընեն.

[18] Այսինքն՝ Զայնոսիկ զորս ի սովոյ սպանանեն:

[19] Հարկ, սակ, նոյնանշան են. տուրք. (յն. միայն τέλεσμα, տուրք:) Քիչ մը ետքը՝ Հաս, եկք, մուտք, եկամուտ:

[20] Պահկութիւն, տարապարհակ վարելը, բռնի ծառայեցընելը. (տճ. անկարյա:)

---

21. Հոգի (սովորաբար՝ ոգի) առնուլ, հանգչիլ, շունչ առնուլ:

22. Իմա՝ տառապիցին:

23. Ցօղահար, ցրտաբեկ, խորշակառ լինել, ցօղէ, ցրտէ, տաքութենէ զարնուիլ, վնասուիլ: — Հայերէն լեզուին նոյնանշանաց պէսպիսութիւնը բարդերու մէջ ալ կ'երեւայ: Այսպէս են վերի բառերուն վերջաւորութիւնները, ուր որ միեւնոյն վերջաւորութեամբ կըրնար գրուիլ՝ Ցօղահար, ցրտահար, խորշակահար: Նոյնպէս. Եղբայրասպանք եւ մանկակոտորք եւ հայրախեղդք լինելոց էին. (յն. ἀδελφοκτόνοι, παιδο κτόνοι, πατροκτόνοι, եղբայրասպանք, մանկասպանք, հայրասպանք:) Գործեալ. Ընհաս աստղն սպիտակարար, եւ ոչ աստղն սեւագործ: Մարգարէագէտք եւ առաքելածանօթք ... լինէին: — Հետեւեալներն աւելի կամ նուազ աւելադրութիւն են: Ամենեքեան օժտաբեր ընծայատար լիցին: — Մի փաղաշէջ երազանցուկ համարիցիս զհըրդեհն: — Հայաբարբառ հայերէնախօս գտաւ: — Դիւրանկուրք արագազերծք լինիցին: — Տընարար երդաշէն լինել: Հրայրեաց արեգակնակէզ լինել: — Միաշուրթն համալեզուք էին: — Զի մի օտարաձայն այլաբարբառ կարծիցի: — Նաւակոծ ծովածուփ լինել: — Արարչախնդիր աստուածախոյզ են: Ո՞չ ապաքէն բնաբարձ համայնաշէինջ լինէին: Սկիզբն բնաշէինջ համակորոյս ստակմանն. Տես բարդ ածականներու չորս կարգ պէսպիսութիւնն՝ Քեր. եր. 468:

24. Բրտանալ, կարծրանալ, փայտանալ:

25. Այսինքն. Նոցա եւ ոչ միով չափանաւ թոյլ տան ի տունս տանել: — Չափան, չափ:

26. Իմանամ, հնարել, մտածել գտնել:

յիշեսցեն. եւ փոխոց մուրհակս կնքեն՝ որ ամենեւին լի են անիծիւք. ոչ ի տասնէ մի, այլ զկէս իսկ ամենայնի ի հարկէ պահանջեն: Եւ յորմէ պահանջենն՝ թերեւս եւ կին եւս ունիցի եւ որդեակս սնուցանիցէ. զամենայն արարսն[27] առեալ ի կալոյ եւ ի հնձանէ, զիւրեանց շտեմարանս լնուն, եւ զայլ ինչ չածեն զմտաւ: Վասն որոյ ի դէպ ժամանակի է[28] ասել մարգարէին[29], եթէ Հիացարուք երկինք, եւ զարհուրեսցի երկիր: Յորպիսի՜ գազանամտութիւն գլորգռեցաւ ազգ մարդկան:

Զայս ասելով՝ ոչ զարուեստն ինչ եւ զմշակութիւնն, եւ ոչ զգինուորութիւնս, եւ ոչ զգեւղս եւ զագարակս խոտեմ, այլ զմեզ: Նա եւ Կոռնելիոս հարիւրապետ էր, եւ Պաւղոս խորանակար, եւ ընդ քարոզութեանն[30] զայն գործէր. եւ Դաւիթ՝ թագաւոր, եւ Յովբ ի գիւղից հարկս առնոյր. եւ չեղեւ ինչ նոցա այն արգել[31] յառաքինութեան ճանապարհէն:

13.

Թէ զհոգւոյ մանաւանդ փոյթ առնել պարտ է՝ քան զմարմնոյ:

ԾԱՆ. Բազմասխալ է այս հատուածիս օրինակը, զոր ըստ կարի կ՚ուղղենք՝ մանաւանդ յոյն. բնագրին վրայէն, տեղի խառնակուած մասերն ամենեւին զանց առնելով:

Ոչ ոսկեհուռ հանդերձից[ն] պէտք են մեզ, այլ ներքին պատմուճանաց. չէ հնար միանգամայն[1] զոգիս եւ զմարմինս զարդարել. չէ հնար միանգամայն մամոնայի ծառայել՝ եւ Քրիստոսի հնազանդել որպէս պարտ է. ընկեսցուք ի բաց զդժնդակ բռնութիւնն։ Նա եւ ոչ՝ թէ [եւ] զտուն ոք զարդարէր[2] եւ ոսկեհուռ սրահակ[3] ձգէր, եւ քեզ կարկատուն կապերտօք տայր մերկ եւ ծանակ[4] ի ներքս նստել, ախորժելով յանձն առնուիր. եւ ահաւադիկ[5] դու քեզէն իսկ անձամբ[6] ընդ քո ոգիսդ[7] զնոյն գործ գործես. զմարմինդ[8] իբրեւ զտուն բազում սրահակօք զարդարես, եւ ոգւոյդ կարկատուն կապերտօք տաս ի ներքս նստել խայտառակ[4]։

---

[27] Արարք, ստացուածք, ինչք. հոս՝ բերք:

[28] Ի դէպ ժամանակի է. ի դէպ է, յարմար տեղն է (ըսելու): — Ժամանակ ի դէպ կամ ի դէպ ժամանակ ըսել է՝ յարմար ժամանակ. ուստի ի դէպ ժամանակի սեռական է եւ ոչ ներգոյական:

[29] Մարգարէին, տրական անուն բայի է՝ ասել աներեւութին: Քեր. 215, Ա:

[30] Քարոզութեանն տրական է եւ ոչ սեռական. Քարոզութեան հետ նաեւ արուեստն ալ կը բանէր:

[31] Այսինքն, Այն չեղեւ ինչ նոցա արգել:

[1] Միանգամայն, միեւնոյն ատեն, մէկտեղ:

Զառնո՞ւս ի միտ, զի ի հարսանիս կոչեցար, եւ յԱստուծոյ հարսանիս. չածիցե՞ս զմտաւ, թէ զիա՛րդ յայնպիսի առագաստ պարտ իցէ ոգւոյն մտանել։

Կամի՞ս զի ցուցից քեզ զայնոսիկ՝ որ այնու զարդու զարդարեալ իցեն, որ զհարսանեաց զհանդերձսն ունիցին. յիշեա զուրբսն որ զայծեաց զհանդերձսն[9] ունիցին, եւ յանապատսն բնակեալ իցեն[10], նոքա առաւել ունիցին[11] զհանդերձս հարսանեացն։ Եւ յայտ անտի է՝[12] զի որչափ ծիրանիս տայցես[13] նոցա՝ չունին յանձին՝ առնուլ[14]. այլ զոր օրինակ եթէ թագաւորի՝ զաղքատի որք ցնցոտիս[15] հրամայիցէ [որք] ագանել, եւ նա յայնմանէ գարշիցի, նոյնպէս եւ նոքա ի նորին ծիրանեացն։ Եւ ոչ այլ ուստեք

---

[2] Նա եւ ոչ՝ թէ զտուն ոք զարդարէր՝ . . . ախորժելով յանձն առնուիր, փխկ. ըսելու՝ Նա եւ ոչ ախորժելով յանձն առնուիր, եթէ ոք զտուն զարդարէր, եւ . . .։

[3] Սրահակ, վարագոյր։

[4] Ծանակ, խայտառակ, նոյնանշան են։

[5] Օրինակն՝ ահաւասիկ դու. անշուշտ գրչի վրիպակ։

[6] Դու քեզէն իսկ անձամբ. ոյժ տուող յաւելուածներով։

[7] Յոգնակի. փխկ՝ Ընդ քո ոգիդ. 4, 7։

[8] Զմարմինդ, ոգւոյդ. — դ յօդերն ստացական չեն (ինչպէս յն. ալ կը ցուցընէ.) այլ պարզապէս որոշիչ յօդ։ Տես Քեր. 296. ծան։

[9] Այծեաց (կամ թերեւս այծեայ) հանդերձք, խարազն, այծի մազէ զգեստ։

[10] Բնակեալ իցեն, փխկ՝ Բնակիցեն կամ բնակեն։ Քեր. 367. Է։

[11] Ունիցին, իմա՝ Ունին։

[12] Շրջուած, փխկ՝ Անտի յայտ է։

[13] Օրինակն՝ Տայցեն։ Դրինք ըստ յուն։

[14] Չունին յանձին, յանձն չեն առնուր. չեն ուզեր (առնուլ)։

[15] Ցնցոտի, տւոյ, տեաց, հին, կարկտած զգեստ։ Փխկ

չախորժեն զայն՝[16] այլ զի զիւրեանց պատմուճանս գեղեցիկ քան զայն համարին. վասն այնորիկ զծիրանի քղամիդն անգոսնեն[16], եւ իբրեւ սարդիոստայն կնատաձորձ[17] հաշուին[18], եւ զայն նոցա քուրձն ուսոյց. քան զթագաւոր իսկ երկրաւոր՝ բարձրագոյնք են եւ առաւել պայծառագոյնք։

Ունէաք եւ զհին արանց աւագաց եւ զարմանալեաց ասել, այլ քանզի զթանձրամիտսն երեւելի ինչ օրինակք առաւել յորդորեն, վասն այնորիկ զձեզ ի խորանս սրբոցն առաքեմ, ուր ոչն գոյ ամենեւին տրտմական ինչ. այլ քանզի յերկինս հաստատեցին զտաղաւարս[19], ի բացէ աստի յաշխատութեան կենացս[20] հարին զխորանս, եւ զօրաժողով գումարեալ են ընդդէմ սատանայի, եւ բակ առեալ[21] ճակատեալ մարտնչին ընդ նմա. վասն այնորիկ զխուղսն շինեցին՝ զի ի քաղաքաց եւ ի տանց եւ ի հրապարակաց փախիցին։

Ո՞ք ի բանակս զօրականացն՝ անդս երկրի գնեսցէ, կամ նիւթս վաճառ[ական]աց աղխաղխիցէ. չիք ոք չիք ուրեք։ Եւ կարի իսկ յիրաւի եւ նմանագոյնս[22]։ Ի պատերազմ եկիր, ասէ, եւ ոչ վաճառս ինչ վաճառել. զի՞ այդչափ ոգորիցիս վասն տեղւոյդ զոր յետ սակաւ մի ժամանակի թողուլ հասանիցէ[23]. յորժամ յաշխարհ երթայցեմք, զայդ անդ արասջիր։ Ջնոյն եւ այժմ ասեմ ցքեզ. եթէ յորժամ ի մեր քաղաքն հասանիցէ[23] երթալ, յայն-

---

ընելու՝ Եթէ ոք թագաւորի հրամայիցէ ագանել զցնցոտիս աղքատի։ Խօսքիս մէջ մէկ ոքն աւելի է։

[16] *Ոչ այլ ուստեք չախորժէն զայն, այլ զի ...* Զուգելնին ուրիշ բանէ յառաջ չի գար, եթէ ոչ ...։ Օրինակն ունի՝ *Չախորժէին, անգոսնէին*։

[17] *Կնատաձորձ*, նօսր, տկար, չդիմացող (զգեստ)։ Կ'երեւայ *ձորձեմ* բայով բարդուած, եւ ոչ *ձորձ* գոյականով։

[18] *Համարին. հաշուին.* սովորական նոյնանշանք։

[19] *Հաստատեցին զտաղաւարս. Հարին զխորանս.* Նոյնանշանք՝ Պէսպիսութեան ձեւով։

[20] Իմա՝ *Յաստի յաշխատութեան կենացս.* այսինքն՝ Այստեղաց աշխատալի կեանքէն (հեռու)։

[21] *Բակ առնուլ*, պատել։ Ա. **17**, 8։

[22] *Յիրաւի* եւ *նմանագոյնս*, իրաւամբ եւ պատշաճօրէն։ Տես Ա. **10**, 14։

[23] *Հասանիցէ*, հարկ ըլլայ. ժամանակը գայ։ Տես **3**, 30։

Digitized by Google

ժամ զայդ անդ կազմեսջիր. մանաւանդ թէ չհասանիցէ ինչ քեզ այնուհետեւ աշխատ լինել, զի թագաւորն ինքնին զամենայն կազմիցէ։ Քեզ աստ փոս ինչ սակաւ շուրջ հատանել[24] բաւական է, եւ ձողիս[25] կանգնել, եւ ի վերայ գլխոյդ սակաւ մի զհովանոցակն[26] գործել. այլ շինուածոց եւ ոչ մի ինչ պէտք են։ Տես, զիա՛րդ վաչիւքն[27] եւ սայլիւք Սկիւթացւոց աշխարհին կեանքն վճարին. զիա՛րդ ըստ ճարակացն եւեթ փոփոխեն. այսպիսի կեանս պարտ է կեալ քրիստոնէից. ընդ աշխարհս[28] շրջել եւ ընդ սատանայի պատերազմ տալ. զգերեալսն ի նմանէ արձակել, զվտարանդիսն[29] ի դիւրութիւն հասուցանել, եւ յամենայն երկրաւորացս ազատել[30]։ Զի՞ շինեսցես ապարանս, ո՛վ այր դու, զի առաւել զանձն կապիցես։ Ընդէ՞ր փորես զերկիր եւ դնես գանձս, զի հակառակ անձինդ պատերա՞զմ կոչիցես։ Ընդէ՞ր ածիցես պարիսպ[31], եւ կազմիցես անձամբ անձին բանդ։

Եւ եթէ դժուարին ինչ թուիցի քեզ այս, եկ երթիցուք յայն տաղաւարս[32]. զի եւ արդեամբք իսկ ուսանիցիս զդիւրութիւնն։ Խուղս եւեթ շինեցին. եւ եթէ չուել հասանիցէ, այնպէս թողուն եւ չուեն՝ որպէս զօրականքն ի խաղաղութեան զբանակն թողուցուն եւ գնայցեն. քանզի այնպէս բանակեալ են. մանաւանդ թէ եւս աւելի ցանկալի տեսիլ տեսանել իցէ[33]։ Քանզի եւ ցանկալի իսկ տեսիլ է տեսանել զանապատն լի վանականօք, վարկպարազի[34] խորանօք խիտ առ խիտ[35] թեւ ի թեւ հարեալ ճիգն ի ճիգն զապարմանցն[36] թեւակս[37] խառնեալ, քան զզօրականացն բանակի[38], ուր սրահակք ձգիցին, եւ զտէգս եւ զգեղարդունս կանգնեսցեն[39], եւ զընիցն գեղարդեանցն զազեղնակապարճս կախիցեն, պղնձապատ զգլուխսն առնիցեն, եւ մեծապայծառ իմն կմբեայ[40] վահանացն փայլեսցեն, եւ կողինաւորք[41] եւ զրահապատք շողայցեն· թագաւորին սպաս առնիցեն ի դաշտի ուրեք, ի հարթ եւ յողորկ վայրի, եւ ճաշք զճաշս մղիցեն, եւ ընթրիք զընթրեօք անցանիցեն[42], գուսանք երգիցեն, փողարք զձայն փողոցն նուագիցեն։ Սակայն եւ այնպէս չիցէ գեղեցիկ տեսիլն՝ քան զայն զորմէ այժմ ես պատմեմ։

---

[24] Փոս հատանեմ, **փոս փորել, բանալ։**

[25] Ձողիք, **յն.** χάραξ, **ցցապատնէշ։**

[26] Հովանոցակ, **պզտիկ վրան. շուք վերնատուն. (տճ. քէօշք։)**

[27] Վաչք, **գոց սայլ։**

[28] **Երկրէ երկիր (պտըտիլ)։**

[29] Վտարանդի, **աքսորուած, թափառական, գերի։**

[30] Արձակել, ի դիւրութիւն հասուցանել, ազատել. **երեք նոյնանշանք։**

[31] Ածեմ պարիսպ, **պարըսպով, պատով շրջապատել, պարիսպ շինել։ Տես 7, 8։**

[32] **Ի տաղաւարս միայնակեցացն։**

[33] Եւս աւելի ցանկալի տեսիլ տեսանել իցէ, **աւելի գեղեցիկ տեսարան կայ տեսնելու, կը տեսնուի։ Քեր. 362, ԺԱ։**

[34] Վարկպարազի, **պարզ, անզարդ, հասարակ։**

[35] Խիտ առ խիտ, թեւ ի թեւ, ծիգն ի ծիգն, **նոյնանշան**

Եթէ երթիցուք յանապատն եւ տեսանեմք[43] զՔրիստոսի զօրականացն զխորանսն, ո՛չ սրահակս ձգեալս տեսանեմք անդ, եւ ո՛չ շողիւնս գեղարդանց, եւ ոչ խորանս ոսկեզօծս արքունիս· այլ այնպիսի ինչ, եթէ ոք յերկրի եւ առաւել եւ այնչափ երկայնագոյն ա՛յլ երկիր գործէր[44], եւ ի վերայ բազում երկինս ձգէր, ո՞չ ապաքէն նոր իմն եւ չքնաղ տեսիլ ցուցանէր· նոյնպէս եւ անդ է տեսանել։ Չէ ինչ ընդհատ յերկնից՝ բնակութիւնն նոցա· քանզի եւ առ նոսա հրեշտակք իջանեն եւ հրեշտակապետացն Տէրն։ Զի թէ առ Աբրահամ եկն, որ կին ունէր եւ որդիս սնուցանէր, քանզի ետես եթէ հիւրասէր է· յորժամ եւս առաւել առաքինութիւն ուրեք գտանիցէ, զմարդն

են. քովէ քով, սաստիկ մօտ, կարգաւ կարգաւ։ — Թեւ ի թեւ հարեալ, (թեւ թեւի զարկած,) քովէ քով շարուած։

[36] Ապարումն կամ ըմունք, (վրանի) կախուած ծայրեր, ճօթեր, կամ չուան։

[37] Թեւակ, պզտիկ փեղկ։

[38] Քան զզօրականացն բանակի, այս ինքն՝ (Գեղեցիկս) քան զբանակի զօրականաց։

[39] Իմա՝ կանգնիցեն։ Շատ յաճախ ստորադասականն ու ապառնի իրարու խառնուած է։

[40] Կմբեայ, վահանին պորտը. դուրս ցցուած մասը։ — Թերեւս ուղղելի՝ Կմբեայք։

[41] Կողինաւոր, կողը զրահով պատած, զրահաւոր։

[42] Ճաշք զճաշս մղիցեն, եւ ընթրիք զընթրեօք անցանիցեն, ճաշեր ընթրիքներ իրար յաջորդեն (յն. ἀριστοποιουμένους, ճաշ կամ ընթրիք ուտելով։)

[43] Փխկ՝ Տեսցուք (ըստ յն)։ Քեր. 370, ԺԱ։

[44] Առաւել եւ այնչափ երկայնագոյն ա՛յլ երկիր գործէր, աւելի կամ նոյնչափ երկայնութեամբ ուրիշ երկիր մը շինէր։

ազատեալ յերկրէ, եւ ի մարմնի զմարմինն արհամարհեալ, ո՞րչափ եւս առաւել եւ անդ բնակեսցէ. եւ պար առեալ շրջեսցին ի միջի նոցա գունդք հրեշտակաց:

14.

Մանուկն արհամարհութիւն ի մեծամեծս տայ ուսանել:

Աղաչեմ, ամենայն հնարիւք հնարել պարսպել զանձինս[1], եւ չտալ մուտ (մանունց). եւ մի՛ այնպիսի ինչ սուտ մխիթարութիւնս անձանց մատուցանելով՝ ամենեւին զչարիսն ի ներքս ամփոփեսցուք, ասել[2] թէ զի՞ այս առնէ կամ զի՞ այն[3]: Քանզի բիւր չարիք անտի անկանին[4]. զի պիղծն սատանայ խորամանգ է, եւ բազում ջանալով վարի[5] առ կորուստ մարդկան. քանզի եւ փոքումբքն գրգռէ:

Եւ մի՛տ դիր. երբ կամեցաւ զՍաւուղ ի մատանակ[6] որովայնակոչին արկանել՝ չդրդեաց յառաջնումն, զի չէր ինչ անսալոց նմա, որ ինքն իսկ հալածեաց զնոսա: Վասն այնորիկ առ սակաւ սակաւ մեղմով[7] մուծանէ հնարիւք. քանզի անսաստեաց Սամուէլի, եւ կազմեաց՝ մինչ չեւ նորա եկեալ էր՝ մատուցանել զողջակէզսն[8] եւ իբրեւ պատուհասեցաւ[9], որում պարտ էր աշխարել, իբրեւ թէ չարար ինչ յանցանս՝ յանհոգս էր։ Դարձեալ հրաման ետ Աստուած վասն Ամաղեկացւոցն, նա եւ անդ անց զհրամանօքն, եւ անտի ի Դաւթի կռիւս եկն[10]. եւ այնպէս մեղմով առ սակաւ սակաւ[7] ոտնառեալ՝[11] չկաց յակաստանի[12], մինչեւ ի կորստեան խորխորատ մղեաց ընկէց զանձն։

---

[1] Ամէն միջոց բանեցընելով զմեզ ապահովենք: Պարսպել աներեւոյթը հնարիմին խնդիրը համարելու է. այսինքն, Ամենայն հնարիւք (կամ զամենայն հնարս) հնարեսցուք պարսպել զանձինս: Տես եւ Ա. 7, 11. Ամենայն հնարիւք հնարեալ զիւր աշակերտումն թերել:

[2] Ասել, այս ինքն՝ Ասելով. տես քեր. 402:

[3] Ըսելով թէ այս կամ այն ինչ (վնաս) կ'ընէ:

[4] Անկանին, այսինքն՝ ի ներքս, (ըստ յն.) ծնանին:

[5] Բազում ջանալով, փոխ՝ Բազում ջանիւ. քեր. 440: — Վարի առ կորուստ մարդկան, մարդուն կորստեանը համար կը զինաւորուի:

[6] Ի մատանակ (ի մատնեակ, ի մատանեակ) ուրուք արկանեմ, ձեռք տալ, մատնել: Զիշխանս ոչ եղեւ ձեռնհաս ի մատնեակ արկանել. Չկրցաւ ձեռք բերել, բռնել: (Սեբեր.)

[7] Առ սակաւ սակաւ մեղմով, կամ Մեղմով առ սակաւ սակաւ: Աւելադրութիւն: — Հնարիւք. Ճարպարութեամբ, վարպետութեամբ:

[8] Կազմեաց (Սաւուղ՝) մատուցանել զողջակէզսն. Ողջակէզները մատուցանել տուաւ: — Կազմեմ բայն աներեւութի քով՝ տամ բային զօրութիւնն ունի: Տես քեր. 397:

[9] Պատուհասեմ, յանդիմանել, կշտամբել:

Նոյնպէս եւ զկային ոչ իսկ եւ իսկ յանդգնեցոյց[13] սպանանել զեղբայրն. թէ ոչ՝ եւ հաւանեցուցանէր իսկ ոչ[14]։ Այլ նախ կազմեաց զյոռին մատուցանել[8]. եւ ասէ, չեն ինչ այդ մեղք[15]. ապա զնախանձն եւ զխանդարութիւնն[16] բորբոքեաց, եւ անտի չէ ինչ վնաս[15], ասէ. ապա եւ ի սպանանելն իսկ յօժարեցոյց եւ ուրանալ զպղծալից սպանութիւնն. եւ ոչ հեռացաւ՝ եթէ ոչ զկապիճն[17] չարեաց ելից։ Վասն որոյ պարտ էր զառաջինն իսկ ի բաց մերժել. մանաւանդ՝[18] թէ եւ առաջին մեղքն ի նմին չափու կային, եւ ոչ այնպէս պարտ էր զառաջին յանցանօքն արհամարհել[19]. նա աւանիկ եւ յաճախեն՝ եթէ անփոյթ միտքն առնիցեն[20]։ Վասն այնորիկ զամենայն ինչ պարտ էր առնել, մինչ[21] զսկիզբն նոցա իսկ ի միջոյ բառնալ։

---

[10] Անկէ սկիզբն եղաւ իրեն Դաւթի դէմ կռիւներուն։

[11] Ոտնառել սահիլ, սայթաքիլ։

[12] Սովորաբար՝ Չեկաց։ — Կամ յակաստանի. հաստատուն պինդ կենալ։ Ա. 9, 4։ — Կ'ըսուի նաեւ Յակաստանի կացուցանել, ունիմ (զոք), հաստատ, ամուր բռնել, պահել։

[13] Անուն բայի՝ Սատանայ։

[14] Թէ ոչ՝ եւ հաւանեցուցանէր իսկ ոչ, Չէ նէ՝ եւ ոչ ալ կը համոզէր։

[15] Չեն ինչ այդ մեղք. ատիկայ մեղք չէ։ Այդ եզ. անուն բայի՝ յոգնակի բայով. տես Ա. 11, 14 եւ Ա. 12, 28։ Նոյն միօք վարը՝ Անտի չէ ինչ վնաս։

[16] Խանդարութիւն, հեռ, թշնամենալ, մէկուն հետ աւրուիլ. Կ'ըսուի Խանդար առնել (ի մէջ բարեկամաց, կամ ընդ ումեք։)

[17] Կապիճ, արմտեաց չափ մը։ Հոս պարզապէս Զչափն չարեաց ըսելու տեղ։

[18] Մանաւանդ փոխ Մանաւանդ թէ. յաջորդ թէին պատճառաւ առաջինը զեղչուած։ քեր. 176, ծան. *** եւ 169, ծան։

[19] Իմաստն է. Եթէ նաեւ այն առաջին մեղքն այն չափին մէջ մնար, (աւելի չյառաջանար,) բայց եւ այնպէս՝ պէտք չէր առաջին յանցանքն ոչինչ համարել, բանի տեղ չդնել։

[20] Եթէ անփոյթ միտքն առնիցեն. Եթէ միտքն անհոգ կենայ։ Ըղձման սովորական ձեւ. տես Ա. 1, 9։

[21] Մինչ. իմա՝ Մինչ եւ զսկիզբն իսկ. մինչեւ նաեւ սկիզբը մէջտեղէն վերցընել։

Մի՛ ինչ ի բնութիւն մեղացնայիցիս՝ թէ փոքր իցէ, այլ յայն՝ զի արմատն հաստանայ[22] յանփոյթ առնելոյ։ Թէ պարտ իցէ եւ զարմանալի ինչ ասել, ոչ [զ]նոյն փոյթ որ առ մեծամեծ մեղսն իցէ՝ պիտոյ է եւ առ փոքունսն[23]։ Յայնմ մեղաց՝ բնութիւն իսկ մեղացն յորդորէ խորշել. եւ սակաւն[24] ի ծուլութիւն ածէ[25]. զի չտայ թոյլ սաստիկս ընդոստնուլ առ ի միջոյ բառնալ զնոսա[26]. վասն որոյ վաղվաղակի եւ մանունքն լինին մեծամեծք՝ առ մերում քնածութեան[27]. զնոյն եւ ի մարմինս դիպեալ տեսանիցէ ոք։ Նոյնպէս եւ Յուդայի ի փոքուն[28] մեծամեծ չարիք ծնան. զի թէ զգողանալ ընչիցն[29] աղքատաց չէր փոքր համարեալ, ապա[30] եւ ոչ ի մատնութիւնն իսկ գայր[31]։ Թէ չէր

---

22. Հաստանալ, հաստատուիլ, զօրանալ։

23. Զ նախդիրն աւելորդ է. եւ կամ ունել բայ պակաս է։ Օրինակին մէջ պակաս է նաեւ որ։

24. Քիչ այսինքն թեթեւ մեղքն զմարդ կը ծուլացընէ, անհոգ կ՚ընէ։

25. Ինչ որ արկանեմ եւ անկանիմ զոյգ բայերուն համար ըսինք՝ թէ միեւնոյն խնդիրն առնլով առաջինը ներգծ. բայ եւ երկրորդն անոր չէզոքը կը ձեւացընէ, (Ա. 16, 35.) նոյնը կ՚ըսենք ածեմ եւ գամ բայերուն համար, որոնք ի նախդրիւ տրականաւ անհամար յօդուածոյ բայեր կը կազմեն. առաջինը ներգծ. եւ երկրորդն անոր չէզոքը։ Այսպէս են՝ ներգծ. Ածեմ յաճումն, աճեցընել. Ածեմ ի ցասումն, բարկացընել. Ածեմ ի գիտութիւն, յուղղութիւն. ի լաւութիւն, ի հաւան, ի հաւանութիւն, ի հաշտութիւն, ի համբոյր, ընտելացընել. Ածեմ ի զղջումն, ի հպարտութիւն, ի հայհոյութիւն, ի գութ, յաղերս, ի պատիւ, ի փոյթ, ի խրատ, ի կրթութիւն, յերկիւղ, ի թիւ, ի համար, եւայլն։ Նոյնպէս. — Ասոնց չէզոքը, Գամ յաճումն, աճիլ. Գամ ի ցասումն, ի ծնունդ, ի գիտութիւն, յուղղութիւն, ի լաւութիւն, ի հաւան, ի հաւանութիւն, ի հաշտութիւն, ի համբոյր, ի զղջումն, ի վեր. Գամ ի միտս, խելքը վրան գալ, սթափիլ. եւ այլն։

26. Ընդոստնուլ առ ի միջոյ բառնալ զնոսա. (յն. ընդոստնուլ առ ի բարձումն նոցին.) Օրինակն առ ի միջոյ բառերն ունի այլ ի միջէ. յայտնապէս գրչի սխալ։

27. Առ մերում, փոխ Առ մերոյ։ — Քնածութիւն, քնասիրութիւն, թմրութիւն, թմրածութիւն։

28. Ի փոքուն քիչ տեղ կը գտնուի՝ փոխ Ի փոքուէն։

29. Փոխ. ըսելու՝ Զի թէ չէր փոքր համարեալ զգողանալն զինչսն աղքատաց։

30. Եթէ . . .` ապա. տես Ա. 5, 6։

31. Բանի մը հետեւութեամբը կամ անկէ առաջնորդուելով կամ յորդորամիտ ըլլալով կատարուած յաջորդ գործը գրաբար գամ բայով եւ ի նախդրիւ

փոքր Հրէից զանկանելն ի սնապարծութիւն համարեալ[32], չոտնառէին արդեւք[33] լինել տիրասպանուք։ Եւ զամենայն անտի իսկ է տեսանել[34]. զի եւ ոչ ոք[35] վաղվաղակի եւ յանկարծակի ի չարիսն դիմէ։

Այնպէս եւ կռապաշտութիւնն եմուտ ի մարդիկ վասն անչափ պատուոյն ե՛ւ առ կենդանի ոք ե՛ւ յորժամ մեռան նախնիքն. եւ այնպէս մտին իսկ յերկրպագութիւն[36] պատկերքն[37]։ Միտ դիր. ծիծաղեցաւ ոք վայրապար. սաստեաց ընկերն. մեւսն եկն եւ փարատեաց զերկիւղն. չէ ինչ այդ, ասէ. զի՞նչ վնաս ծիծաղելն իցէ, եւ կամ զի՞նչ ինչ անտի գործիցի[38]. եւ յայնմանէ ծնանի խեղկատակութիւն[ն], եւ անտի խառնխօսութիւնք եւ գործք յոռութեանց։ Դարձեալ սաստեաց[39] ոք ումեք, թէ ընդէ՞ր չարախօսես զընկերէն եւ բամբասես եւ քսես[40], եւ մեւսն արհամարհեաց զայն, թէ զի՞նչ վնաս իցէ ի բամբասանացն. եւ անտի ծնանի ատելութիւն, եւ յատելութենէն՝ անհաշտ թշնամութիւն, եւ ի թշնամութենէն՝ կռիւ, եւ ի կռուոյն՝ սպանութիւն։

Եւ ի փոքունցն մեծամեծս մուծանէ չար դեւն, եւ ի մեծամեծացն՝ զանյուսութիւն[41]։ Եւ այլ իմն հնարս չարութեանն գտանէ, որ ե՛ւս չար քան զառաջինն իցէ. զի ոչ այնպէս մեղանչելն՝ որպէս [զ]անյոյսն լինել կորու-

---

տրականով կը բացատրուի։ Այս տրականը բայանուն մըն է կամ աներեւոյթ։ — Այսպէս է այս խօսքը. Եթէ զգողանալն չէր փոքր համարեալ, ապա եւ ոչ ի մատնութիւնն գայր։ Նոյնպէս վերը (10) (Նախ) անց զհրամանօքն, եւ անտի ի Դաւթի կողիւս եկն։

[32] Այսինքն, Եթէ Հրէից չէր փոքր համարեալ զանկանելն ի սնապարծութիւն։

[33] Նախ եթէ, ապա յետադաս արդեւք։ Քեր. 172, ծան։

[34] Զամենայն անտի իսկ է տեսանել. այսինքն, Ամենայն ինչ անտի տեսանի։ Քեր. 362, ԺԱ։

[35] Եւ ոչ ոք. եւ ո՛չ մէկը։

[36] Մտին յերկրպագութիւն, երկրպագութիւն ընդունելու կարգն անցան։

[37] Անուն բայի խօսքին վերջը։ Տես Ա. 12, 33։

[38] փխկ՝ Զի՞նչ լինի անտի։

[39] Օրինակն ունի՝ Սաստիցէ։

[40] Քսեմ, քսութիւն ընել, խօսք խառնել։

[41] Անյուսութիւն, Անյոյս լինել, յուսահատութիւն։

Digitized by Google

սանէ[42]: Զի որ զղջանայ՝ վաղվաղակի սթափի եւ առնէ ուղղութիւն[43] գործոցն. իսկ որ անյոյս լինիցի եւ չապաշխարիցէ, վասն այնորիկ վրիպէ յուղղութենէն՝ զի չդնէ ի վերայ վիրին զդեղն ապաշխարութեան:

* * *

---

[42] Փխկ ըսելու Զի ոչ այնպէս կորուսանէ մեղանչելն, որպէս զլինելն անյոյս:

[43] Ուղղութիւն առնել (իմիք), շիտկել, ուղղել:

Գ. ՅՈՎՀ. ՈՍԿԵԲԵՐԱՆ

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԹՂԹՈՅՆ ՊԱՒՂՈՍԻ

1.

Թէ հաւատալ արժան է առանց երկմտութեան:

Զ՚հեթանոսացն[1] յիրաւի պարտ է ի խոյզ եւ ի խնդիր արկանել[2], զի այնպէս իսկ կռուոյ եւ հակառակութեան եւ երկմտութեան իրք են: Զի անդ չիք աշակերտ եւ վարդապետ, այլ ամենեքեան ի խնդիրս ծնկեալ[3], եթէ վարդապետ իցէ եւ եթէ աշակերտ. իսկ աստ ընդունել պարտ է եւ ոչ խնդրել, հաւանել եւ ոչ երկմտել, հաւատալ եւ ոչ ընդ վայր զմիտս ածել[4]: Զի թէ աստէն յանցաւոր ինչ իրս հաւատոց պէտք են, ո՛րչափ եւս առաւել յանտիսն[5]:

Արդ զնովաւ եկեալ[6] եւ նմին հաղորդ լիցուք, եւ այնպէս կարիցեմք զապականիչ կրօնսն պարզել[7] ի մտաց[ն], զծնունդսն ասեմ եւ զիմարմէնն[8], զոր հայերէն ճակա-

---

[1] Զհեթանոսացն, այս ինքն՝ Զբանս, զկրօնս հեթանոսաց: Տես Քեր. 190, (զԱստուծոյսն.) եւ 250, Թ:

[2] Ի խոյզ եւ ի խնդիր արկանեմ, աղէկ քննել. փնտռտել, հետազօտել:

[3] Ծնկիմ (ի խնդիրս), (խընդիրներով) հիւծիլ մաշիլ. (յն. միայն συζητέω, աղէկ քննել, վիճել:)

[4] Ընդ վայր (զմիտս) ածեմ, (միտքն) աստին անդին պտըտցընել:

[5] Աստէն յանցաւոր ինչ իրս. (Աստէն իրք.) այստեղի անցաւոր բաներուն մէջ: — Անտիք, այնտեղացները, հանդերձեալները, անդիի աշխարհքի բաները: Տես Բ. 10, 17:

[6] Գալ զիւիք, բանի մը հետ ըլլալ, անով զբաղիլ, եւայլն: Այսպէս եւս՝ Գալ զգրովք, զառաքինութեամբ, զհոգեւորօք, զտամբ, տուն հոգալ: — Նա ... նոյն. Տես Ա. 13, 14:

[7] Պարզել (ինչ) ի մտաց, միտքէն հանել:

[8] Ծնունդ, ինչ որ ծնած ատենէն սահմանուած է, ճակատագիր. — Իմարմէն, (յուն. բառ.) նոյնը կը նշանակէ. որ հյ. կ'ըսուի նաեւ Բաշխ, բաշխ բախտի. (տճ. գըսմէթ:)

տագիր եւ բախտն ասեն։ Զի եթէ հաւատայցես եթէ գոյ յարութիւն եւ դատաստան, զամենայն ինչ զայն կարես պարզել ի մտացդ։ Հաւատա[9] եթէ գոյ Աստուած որ զամենայն վճարէ, եւ չհաւատաս եթէ գոյ Ծնունդ որ զամենայն խառնակէ[10]։ Հաւատա[9] եթէ գոյ տանջանք եւ արքայութիւն, եւ չհաւատաս եթէ գոյ բնաւ[11] ծնունդ ինչ այնպիսի որ զմերն խափանել կարիցէ, եւ ընդ բռնութեամբ եւ ընդ հարկաւ արկանել զօրիցէ[12]։ Եւ եթէ այսպէս ինչ իցէ՝ մի սերմանիցես եւ մի տնկիցես եւ մի զինուորիցիս եւ մի այլ ինչ բնաւ գործ գործիցես․ քանզի՝ կամաւ եւ ակամայ՝ զայն ամենայն աջող Ծնունդն բերիցէ։ Եւ զի՞ պիտոյ իցեն այնուհետեւ աղօթք, եւ ընդէ՞ր իսկ կամիցիս լինել քրիստոնեայ․ եթէ Ծնունդն այնպիսի ինչ բերիցէ՝ ապա[13] եւ ընդ մեղադրութեամբ իսկ չիցես[14]։ Եւ արուեստքն ուստի՞ իցեն. ո՞չ ապաքէն ի գիտութենէ։ Այո, ասեն․ քանզի այնպէս Հրամանք էին[15] նմա առանց ջանալոյ լինել իմաստուն[16]։ Եւ արդ աղէ ցոյց առանց աշխատութեան ուսանել արուեստ ինչ․ եւ յայտ է թէ ոչ ըստ հրամանաց Ծննդեանն ինչ է, այլ ըստ աշխատութեան։

Եւ զիա՞րդ, ասեն, այս անուն մեծատուն իցէ, որ այնչափ աղտեղի իցէ, այլ թերեւս ի հօրէ ընկալեալ իցէ զժառանգութիւն․ եւ միւսն՝ թէպէտ եւ չիցէ այնպիսի՝ յանհնարին տառապանս աղքատութեան մաշի։ Զայս-

---

[9] Օրինակին մէջ Հաւատաս է. յունարէնին համեմատ փոխեցինք։

[10] Ծնունդ որ զամենայն խառնակէ. յն. (πάντα συνέχουσα,) ծնունդ որ զամենայն բովանդակէ։ Մեր թարգմանիչը՝ συγχοῦσα (խառնական) կարդացած կ'երեւայ։

[11] Երբեմն բնաւ պարզապէս աւելադրութիւն է. այստեղ փոխ. ըսելու՝ Չհաւատաս եթէ գոյ ծնունդ ինչ։ Նոյնպէս եւս՝ Եւ բնաւ թէ թագաւորք իսկ էաք։ — Իսկ դու ընդէ՞ր բնաւ պատմես զարդարութիւն իմ։

[12] Կարեմ, զօրեմ, նոյնանշանք վայելչութեան համար։

[13] Եթէ ..՝ ապա. տես Ա. 5, 6։

[14] Եւ ընդ մեղադրութեամբ իսկ չիցես, եւ ոչ մեղադրելի կ'ըլլաս։

[15] Հրամանք. տես Ա. 15, 13։

[16] փոխ՝ Զի նա առանց ջանալոյ լինիցի իմաստուն։ Քեր. 215, Ա։

պիսի իմն բանս ստէպ կիրթ ունին[17], եւ միշտ վասն աղքատութեան եւ մեծութեան յուզեն զրոյցս[18], եւ ոչ երբեք վասն չարեաց եւ բարեաց գործոց: Այլ մի ինչ զայս ասիցես. բայց ցոյց եթէ ոք ի բարիս փութայր[19] եւ չար եղեւ, եւ կամ թէ ոք զծուլութեան զհետ էր եւ բարի եղեւ: Զի եթէ զօրութիւն ինչ ունիցի ճակատագիրն՝ ի մեծամեծսն ցուցցէ զզօրութիւնն, յառաքինութեան եւ ի չարիս, եւ ոչ ի մեծութեան եւ յաղքատութեան: Ընդէ՞ր, ասեն, ոմն ի ցաւս եւ ոմն յառողջութեան, ոմն ընտիր եւ ոմն անպիտան. ուստի՞ իցէ զի ումեմն ամենայն ինչ ըստ միտս[20] յառաջ գայ[21], եւ միւսումն՝ թէ բեւր հնարս հնարիցի[22] չյաջողի ինչ: Ի բաց լեր ի ծնընդենէ եւ ի ճակատագրէ եւ ի հրամանաց, եւ ապա առնուցուս ի միտ հաւաստեաւ զամենայն: Հաւատա եթէ գոյ Աստուած որ վճարէ զամենայն, եւ ապա ծանիցես զամենայն յայտնապէս:

2.

Թէ ո՞ր իցէ ճշմարիտն փառաւորութիւն:

Կամիմ, ասէ, զի ուր եսն եմ՝ եւ սոքա անդ իցեն: Ո՞վ իցեն[1] նոքա, երանեսցուք նոցա որք յայնպիսի բարութիւնս վայելիցեն: Զի այսր աշխարհի փառք ոչինչ են եւ ոչ կան ուրեք[2]. թէպէտ եւ թուին ինչ, սակաւ մի յամիցէ եւ վաղվաղակի շիջանի: Քանզի բազմաց ոչ մինչեւ ի վախճան կացին մնացին փառքն աշխարհիս. իսկ

---

[17] *Ստէպ կիրթ ունիմ*, միշտ նոյնը կրկնել: — Օրինակն *Ունիցին:*

[18] *Զրոյցս յուզեմ*, խօսք հանել, գրգռել:

[19] Բարւոյն ջանք կ՚ընէր. բարի ըլլալու կ՚աշխատէր:

[20] *Ըստ միտս*, ուզածին պէս, հաճոյիցը համեմատ:

[21] *Յառաջ գալ, յաջողել*, նոյնանշան են. (յն. միեւնոյն բայ՝ προχωρέω, յաջողիլ:)

[22] *Թէ բիւր հնարս հնարիցի*, որչափ որ ալ ջանայ: Տես *Թէ բիւր*. Բ. 8, 19:

---

[1] *Ո՞վ իցեն*, (եւ ոչ՝ Ո՞յք): Տես Բ. 8, 14:

[2] *Եւ ոչ կան ուրեք*. յն. ἄστατος, անկայ, անհաստատ (են):

զայնու փառաց[3] չէ այսպիսի ինչ կարծել[4], այլ միշտ հանապազ կան մնան. չիք վախճան, չիք կատարած[5]: Քանզի այսպիսի իսկ են աստուծոյքն[6], յաւէժ կենդանականք եւ ի վեր քան զամենայն փոփոխմունս եւ զվախճան: Քանզի չլինին փառքն արտաքոյ՝ այլ ի ներքոյ[7]. զի ոչ եթէ ի պէսպէս հանդերձից կամ ի բազում սպասաւորացն լինիցին փառքն, այլ առանց այնր ամենայնի՝ ինքն իսկ մարդն զգեցեալ լինի փառօք: Իսկ աստ եթէ առանց այնր լինիցի, մերկ գտանի ի փառաց. բայց անդ հանապազ ընդ իւր ամենայն ուրեք ունիցի զփառսն. մանաւանդ թէ իբրեւ զարեգակն իսկ որ չէն կարօտ հանդերձից եւ ոչ այլ իմիք, այլ միանգամայն[8] իբրեւ երեւի՝ եւ զփառսն ընդ իւր ծագէ:

Եւ արդ երթիցուք զհետ այնպիսի փառաց՝ քան զոր ոչ գտանիցի այլ ինչ հեշտական, եւ թողցուք զայս՝ քան զոր չիք ինչ վատթարագոյն: Ագանելեօք, ասէ, հանդերձից մի պարծեսցիս. եւ այս պատուիրան անդուստ իսկ ի վերուստ[9] պատուիրէր տղայոց[10]: Քանզի կաքաւիչն եւ գազանամարտն եւս առաւել գեղեցիկ եւ պաճուճանաց քան զքոյդ՝ հանդերձ զգենուն[11], եւ առանց այնր իսկ, այնպիսի՞ ինչ իրօք պարծիցիս՝ զոր ցեցն հարկանէ[12] եւ զրկիցիս իսկ ի վայելելոյ: Տեսանե՞ս զի չեն հաստատուն իրք եւ փառք աշխարհիս. այնպիսի՞ ինչ իրօք պարծիցիս՝ զոր որդունքն ծնանին, եւ կորնչիցին եւ ապականիցին․ քանզի ասեն եթէ ի Հնդիկս որդունք ծնանին զմետաքս կերպաս[ւ]ոյն։

---

[3] Զայնու փառաց, կանոնաւորն է՝ Զայնմ փառաց:

[4] Չէ այսպիսի ինչ կարծել, այսինքն՝ Չէ պարտ կարծել: Տես Բ. 14, 34:

[5] Միշտ հանապազ, եւ Վախճան, կատարած նոյնանշաններով սաստկացած:

[6] Աստուծոյքն, զԱստուծոյսն. (Նախդրիւ կը հոլովի.) տես 1, 1:

[7] Ի ներքոյ, հոս՝ ներսէն:

[8] Միանգամայն, մէկէն, մէկ անգամով, մէկտեղ:

[9] Անդուստ ի վերուստ, սկզբանէ ի վեր. (յն. ἄνωθεν, ի վերուստ, ի սկզբանէ:) — Քիչ մը վերջը՝ Անդուստ ի վերուստ յերկնից. (յն. ἐξ αὐτοῦ τοῦ οὐρανοῦ, նոյն իսկ երկինքէն:)

[10] Կամ թերեւս՝ Պատուէր էր տղայոց:

[11] Փխկ. ընթեր՝ Եւս առաւել գեղեցիկ եւ պաճուճեալ հանդերձ զգենուն քան զքոյդ: — Պաճուճանաց, փխկ՝ Պաճուճեալ:

[12] Հարկանել (ցեցոյ զհանդերձ,) մաշել, ապականել, ուտել:

Եթէ կամիս հանդերձս ստանալ՝ զայն ստասջիր որ ի վեր ի բարձունս անկանի[13], զսքանչելի եւ զլուսաւոր արկանելին[14], զոսկեհուռն պատմուճան։ Եւ արդարեւ այն իսկ է ոսկի՝ որ ոչ ի հողոյ ելանիցէ, զոր անիրաւացն ձեռք փորեցին, այլ զոր առաքինութիւնն ծնանիցի։ Զգեցցուք զայնպիսի պատմուճան, զոր ոչ մարդք աղքատք եւ ծառայք անկանեն, այլ ինքնին Տէրն։ Եւ թերեւս ասիցես՝ թէ ոսկեհուռ հանդերձս ագանիմք։ Եւ այն զի՞նչ առնիցէ[15]․ քանզի ընդ ոստայնանկն զարմանան ամենեքին, եւ ոչ ընդ այն որ զգենուցուն․ ընդ նա՛ իսկ է զարմանալ[16]։

Եւ ո՞վ ոք կարիցէ բաւական լինել[17] համարել զխունկսն խառնուածոյս[18], զհնդիկն, զարաբացին, զպարսիկն, զցամաքն, զխոնաւն, զիւղսն անուշունս, զխունկսն աղացիկս[19], վասն որոյ ընդվայր եւ անօգուտ[20] ծախս ծախիցեն[21]։ Զի՞ խնկիցես զմարմինդ, ո՛վ կին դու, որ ի ներքոյ լի է պղծութեամբ։ Եթէ կամիցիս՝ գոյ եւ այլ ինչ կարի անոյշ՝ որով կարես զոգիսդ[22] անուշացուցանել․ ոչ յԱրաբացւոց եւ յԵթովպացւոց եւ ի Հնդկաց եւ ի Պարսից, այլ անդուստ[23] ի վերուստ յերկնից եկեալ, որ ոչ ընդ ոսկւոյ վաճառի, այլ ընդ կամացն հաճոյից եւ ընդ

---

13. Անկանեմ՝ բային կրաւորականը. հիւսուիլ, գործուիլ։

14. Արկանելի, վերարկու, հագուստ։

15. Այն զի՞նչ առնիցէ. անով ի՞նչ կ՚ըլլայ. անկէ ի՞նչ կ՚ելլէ. (գղղ. qu' est-ce que cela fait?) Տես եւ Բ. 14, 3։

16. Ընդ նա իսկ է զարմանալ, անոր վրայ զարմանալու է։ Բ. 14, 34։

17. Կարիցէ բաւական լինել. երկու նոյնանշան բայ. տես քեր. 399։

18. Խառնուածոյ, բաղադրուած։

19. Աղացիկ (խունկ), աղացուած, մանրած, փշրուած։

20. Ընդվայր, անօգուտ, նոյնանշան են։

21. Ծախս ծախել, ծախք ընել. տես Բ. 1, 12։

22. Զոգիսդ. յոգն. տես Բ. 4, 7։

23. Անդուստ՝ սովորական զարդու յաւելուած է. տես վերը՝ 9։

անկեղծիկ հաւատոց[24]։ Զայնպիսի իւղ գնեսջիր՝ որոյ հոտն բաւական է լնուլ զտիեզերս, որ յառաքելոցն բուրէր։ Հոտ անոյշ եմք ի Քրիստոս, ասէ. իցեն որոց ի մահ՝ եւ իցեն որոց ի կեանս[25]։ Իսկ այն զի՞ առնէ[15]. զի եւ զխօղէ ասեն՝ եթէ հեղձնու յանոյշ հոտոյ։ Բայց յառաքելոցն ոչ միայն ի մարմնոցն, այլ եւ ի հանդերձիցն բուրէր հոգեւոր անուշահոտութիւն, մինչեւ զդեւս հալածել։ Ո՞ր տերեւ, ո՞ր կասի[26], ո՞ր ստաշխն, ո՞ր զմուռ. չէ ուրեք, չիք ուրեք այնպիսի հոտոյ անուշութիւն ազնիւ եւ օգտակար. զի եթէ զդեւս հալածէր, եւ զի՞նչ եւս այլ[27] ոչ գործէր։

Զայն իւղ կազմեսցուք՝ առաւել յարգի քան զամենայն խնկաղացաց[28], որ յողորմութենէն եւ ի հոգեւոր շնորհացն կազմի։ Այնու իւղով անուշանայցեմք եւ զնոյն[29] կրիցեմք յանձին[30]. զի այս դատարկութեան կարծիս զգածուցանէ[31] մեզ, եւ այն՝ քաջութեան եւ զարմանալեաց։

3.

Վասն չնչին եւ անարգ զինչս համարելոյ:

Վա՜յ ընչիցն բռնաւորութեան, մանաւանդ թէ այնոցիկ՝ որ կամօք ընչիցն ծառայիցեն. ոչ եթէ կարասին[1] սաստիկ ինչ զօրութիւն ունիցի, այլ մեք թոյլ[2] եւ մեղկք,

---

[24] Վաճառեմ բնութեան խնդիր կ՚առնու նաեւ ընդում սեռական. տես Քեր. 245։ — Ընդի առջեւ անեզական անունները սեռական կը դրուին փոխ հայցականի։ Քեր. 141։

[25] Իցեն որոց ի մահ եւ իցեն որոց ի կեանս. Նոյն խօսքը սուրբ Գրոց մէջ այսպէս է. Ոմանց ի մահ, եւ ոմանց ի կեանս։ Տես Քեր. 361, Թ։

[26] Կասի կամ կասիա, դարիճենիկ. (տճ. Տարչին։)

[27] Փոխ՝ Զի՞նչ այլ եւս։

[28] Խնկաղաց, խունկ աղացող՝ ծախող։ Փոխ՝ Առաւել յարգի քան զամենայն խունկս խնկաղացաց։

[29] Նախ այն, յետոյ նոյն. տես Ա. 9, 18։

[30] Կրիցեմք յանձին, վրանիս կրենք. — յանձին փոխ յանձինս. տես Բ. Զ, 45։

[31] Զգածնում կը նշանակէ փաթթուիլ, հագնիլ եւայլն. (տես Քեր. 108, 240 եւ 362, ԺԱ.) եւ Զգածուցանեմ, հագցընել, մէկը բանով մը պատել, փաթթել։ — Օրինակն ունի վրիպակաւ՝ զգացուցանէ. իսկ յն. περιτίθημι, շուրջ պատել, զգեցուցանել։

---

[1] Կարասի, ինչք, ստակ։

[2] Այլ մեք թոյլ եմք. բայց զօրութեամբ կ՚իմացուի։

տաղտապեալք եւ երկրասէրք, չիք ինչ անդ զօրութիւն, քանզի համր եւ անհանճար են ինչքն։

Եւ եթէ այնպիսի միտս ոչ կարիցես ունել, զմտաւ ածջիր թէ եւ մեք կորնչելոց եմք. եւ բազումք ի ստացողացն գրեթէ բնաւին չօգտեցան, եւ որ կարի պարծէինն ի նոսա՝ յանկարծակի հող եւ մոխիր եղեն, եւ յայնչափ վատթարութիւն հասին՝ զի յոսկեղէն եւ յարծաթեղէն յանօթոցն ի խեցեղէնս. եւ ի փայտեղէնս իջին, եւ քան զբնաւ աղքատս աղքատագոյնք գտան, եւ քակեան[3] նստան յաղբոյն վերայ՝ որ ի փղոսկրեայ գահոյս փերեւետէին[4]։

Այլ թերեւս աչացն դիւր թուիցի[5] ոսկին եւ արծաթն։ Եւ այլ ինչ բազում կայ՝ որ քան զայն եւս բարի թուի աչաց. եւ կարի իսկ քան յայն՝[6] ի ծաղիկս է վայելել աչաց[7]։ Եւ արդ ոչ եթէ ընդ ոսկւոյն եւ ընդ արծաթոյ վայելչութիւն խտտղին[8] աչքն, այլ ագահութիւն եւ անիրաւութիւն զուարճացուցանէ զմիտս։ Հան զագահութիւն ի մտաց, եւ քան զցիխ՝ պատուականն եւս անարգագոյն թուի[9]. հան զախտն ի մտաց, եւ այն ամենայն յոչինչ համարի։ Քանզի եւ ջերմնոտքն թէպէտ եւ զմօր[10] ինչ տեսանիցեն, իբրեւ յաղբիւր փափաքեն. իսկ առողջքն որ ստոյգ առողջքն իցեն, եւ ոչ ջրոյ վայրապար ցանկան։ Հան զցաւն ի մտաց, եւ տեսանես որպէս զիարդ իցեն իրքն՝ երեւին[11]։

---

[3] *Քակեան*, փոխ Քակեցան, կործանեցան. — կ՚ենթադրէ *Քակնում* բայ։

[4] *Փերեւետիմ*, անձնացոյց ըլլալ. սիգալ։

[5] *Աչացն դիւր թուիցի*, աչուըններուն հաճոյական՝ քաղցր երեւայ։

[6] *Կարի իսկ քան յայն՝ ի ծաղիկս է վայելել.* անկէ շատ աւելի՝ ծաղիկներով կը զուարճանայ (աչքը)։ — *Քան* առաջին նախադասութիւն եղած. տես Ա. 20, 66։

[7] *Ի ծաղիկս է վայելել աչաց*, այսինքն Վայելեն աչք. Էական բայով աներեւոյթ՝ տես քեր. 202։

[8] *Խտտղել* կամ *Խտղտել*, խտղտել, (տճ. գըտըգլամագ.) ցանկութեան գրգռել, սիրտն առնուլ։

[9] Փոխ ըսելու՝ Եւ պատուականն՝ քան զցիխ եւս անարգագոյն թուի։

[10] *Մօր*, ճահիճ, ցեխոտ ջրային տեղ։

[11] Այսինքն՝ Եւ տեսանես

Բարւոք է ոսկի, այլ յողորմութիւնս առնել, ի տուրս տալ[12], ձեռնկալու տնանկին լինել[13], եւ ոչ յանօգուտ պէտս ծախել՝ եթէ ի տան կայցէ եւ կամ յերկրի թաղեսցի, եւ ի ձեռս եւ յոտս եւ ի գլուխս: Վասն այսորիկ գտաւ ոսկին, ոչ զի զպատկերն Աստուծոյ նովաւ կապիցեմք, այլ զի զկապեալսն՝ նովաւ արձակիցեմք: Ցայնպիսի՛ ինչ ի գործ արկ ի կիր զոսկին՝ զի զկապեալսն արձակիցես: Եւ արդ աղէ ասա, ընդէ՞ր զպիտանի հողն քան զամենայն պատուական համարիցիս, միթէ զի ոսկին է՝[14] չիցե՞ն կապանք. միթէ քրէակա՞նն[15] գործիցէ զկապանսն: Ո՞չ ապաքէն եթէ ոսկի իցէ եւ եթէ՛ արծաթ՝ զնոյն կապանս կապիցէ. ո՞չ ապաքէն ոսկին եւս ծանր քան զերկաթն իցէ: Է զի[16] եւ տեսանելովն միայն կապի, ընդ որ կարի իսկ պարտ է ամաչել: Զի եւ այս ճշմարիտ է. կապեա զագահն ոսկւով եւ ընկեա յանապատի ուրեք ուր ոչ ոք տեսանիցէ, եւ տես զիա՛րդ տաղտկայ[17] ընդ կապանսն եւ ծանր համարի:

Զի՞ այդչափ ճեպիցիս անձամբ[18] զանձն կապել. չիք կալանաւոյ որ կամիցի զոտս եւ զձեռս կապել. ընդէ՞ր զգլուխդ[19] եւս կապիցես. չիցե՞ն շատ ոտիցդ եւ ձեռաց կապանք, ընդէ՞ր եւ ընդ պարանոց ազգի ազգի խեղդ

զի երեւին իրքն որպէս ենն: — Որպէս զիարդ աւելադրութեամբ կրկին մակբայ դրուած:

[12] Փոխ ըսելու՝ Այլ յառնել ողորմութիւնս, ի տալ տուրս: Ողորմութիւն տալու համար: — Ձեռնկալու լինել, փոխ ի ձեռնկալու լինել. ծառայել յանօգուտ պէտս:

[13] Ձեռնկալու . . . լինել (ումեք), օգնել, ձեռք բռնել:

[14] Միթէ զի ոսկին է, փոխ ըսելու՝ Միթէ այնու զի ոսկի է, ոսկի ըլլալուն համար:

[15] Քրէական, հանքային, մետաղային. մետաղ:

[16] Է զի, երբեմն: Տես Քեր. 361, Ը, Թ:

[17] Տաղտկամ (ընդ կապանս), ծանր համարիլ, նեղուիլ. (իրեն) ծանր գալ:

[18] Անձամբ զանձն կապել, փոխ. ըսելու՝ Զանձն իւր կապել: Անձամբ աւելադրութիւն է: Կ՚ըսուի նաեւ Անձամբ անձին, անձամբ զանձնէ, փոխ ըսելու՝ Անձին, զանձնէ: Տես Քեր. 196: — Նոյնն իմացիր (ի) գլխովին բառին համար ալ՝ ինքնին մակբային քով: Առ թագաւորն ինքնին գլխովին: Զտէրն ինքնին գլխովին տեսաք: Զցուղա ինքնին ի գլխովին զբռամբ արկանել: Քեր. 195:

[19] Օրինակը՝ Զգլուխս:

արկանիցես[20]։ Այլ զհոգսն բնաւ ի բաց իսկ թողից, զկասկածն, զկռիւն որ ընդ այր եւ ընդ կին լինիցի. եթէ վրիպիցի ինչ[21] ի զարդուէն, որպիսի՛ մահ ոչ մեռանիցին[22]։ Եւ արդ այն[23] ցանկութի՞ւն ինչ իցէ՝[24] վասն զայլոյ աչս խտղտելոյ այնչափ կապանս ընդ անձն արկանել[25], եւ ի հոգս եւ ի տառապանս զմիտս մաշիցեն[26]. եւ չիցէ՞ այն բազում պարսաւանաց եւ ստգտանաց արժանի։ Մի՛, աղաչեմ, մի՛ զայն առնիցէ ոք. այլ լուծցուք զկապանս անիրաւութեան, եւ բրդեսցուք հաց կարօտելոց, եւ զամենայն ինչ զայն[27] արասցուք՝ որ համարձակութեան առ Աստուած կարիցէ լինել մեզ առիթ[28]։

4.

Ընդէ՞ր գեհեննին երկիւղիւ բեկանիցէ Աստուած զմիտս:

Եթէ այժմ՝ զի երկիւղիւն եւս բեկանէ Աստուած զմիտս[1], բազումք են որ այնպէս դիւրաւ մեղանչեն՝ որպէս թէ բնաւ չիցէ իսկ գեհեն, եթէ չէր յառաջագոյն սպառնացեալ՝ որպիսի՞ ինչ եւ այլ եւս[2] չարիս ոչ գործէաք։ Որպէս ցանգն ասէի՝ եւ այժմ ասեմ, զի ոչ սակաւ քան զարքայութիւնն ցուցանէ գեհենն զԱստուծոյ տեսչութիւնն[3]. քանզի գեհենն արքայութեանն գործակից է, զի ահիւն ստիպիցէ զմարդիկ երթալ յարքայութիւնն։

---

20. Խեղդ ընդ պարանոց արկանել, վիզը խեղդելու չուան անցընել։
21. Եթէ բան մը պակսի։
22. Փոխ ըսելու՝ Որպիսի մահ ոչ կրիցեն։ Քեր. 239։
23. Անուն բայի են այն եւ արկանել. առաջինը զարդու յաւելուած. տես Քեր. 333, Ե։
24. Ցանկալի՞ բան է։
25. Այնչափ կապանս ընդ անձն արկանել, այնչափ կապերով ինք զինքը կապել։
26. Ի հոգս զմիտս մաշիցեն, այսինքն՝ Մաշել։
27. Զամենայն ինչ զայն. փոխ՝ Զայն ամենայն։
28. Առիթ, միջնորդ, հայթայթիչ, պատճառ։

---

1. Բեկանեմ զմիտս, սաստիկ վախ տալ, ահաբեկել։
2. Եւ ... եւս. տես Ա. 8, 18։
3. Տեսչութիւն, նախախնամութիւն, խնամք։

Եւ արդ մի՛ անագորոյն ինչ մնաց[4] եւ մի խստութեան զխրատն համարիցեմք[5], այլ ողորմութեան եւ բազում մարդասիրութեան եւ խնամոց եւ սիրոյն զոր ունի առ մեզ։ Եթէ չէր կործանումն սպառնացեալ առ Յովնանու[6], թերեւս եւ չարգելոյր[7] իսկ[8] կործանումն. թէ չէր ասացեալ կործանեսցի Նինուէ, թերեւս եւ չհաստատէր իսկ. եթէ չէր գեհենն սպառնացեալ, թերեւս ամենքին իսկ ի գեհենն երթայաք. եթէ չէր սպառնացեալ հուր, թերեւս չապրէր ոք ի հրոյն։

Եւ չիք ոք որ ի միտ ունիցի[9], այլ ամենեքին իբրեւ առասպելս համարին, ամենեքեան ծաղր առնեն. եւ չիք ոք յում[10] երկիւղ կայցէ, չիք ոք որ արտասուէ, չիք որ զկուրծսն բախիցէ։ Չիք ոք որ զօրն երբեք զմտաւ ածիցէ, եւ ոչ որ խորհիցի թէ ամենայն ինչ անցաւոր է եւ ժամանակաւոր, թէպէտ եւ արդիւնքն իսկ ցանգ աղաղակեն եւ ձայնատուր լինին[11]. մահքն տարաժամ, իրացն փոփոխմունք՝ որ աստէն իսկ ի կենդանութեան մերում լինին, չխրատեն զմեզ ցաւք եւ պէսպէս հիւանդութիւնք։ Եւ, թող զայլ փոփոխմունս որ ի մեր ի մարմինս[12] լինին, եւ զարարածոց եւս[2] փոփոխմունս է տեսանել[13]։ Եւ ի մեր յանձինս[12] եւ յամենայնի ցանգ մահ նկարի. եւ թէ չիք ինչ որ կալց իցէ՝[14] ամենայն ուրեք արդեամբք իսկ դրոշմի[15] ։ Քանզի ոչ երբեք ցանգ ձմեռն կայ եւ ոչ միշտ ամառն, ոչ հանապազ գարուն եւ ոչ բնաւ[16] աշուն[ն]. այլ ամենայն ինչ ընթացեալ սրանայ[17], եւ իբրեւ զջուր սահէ անցանէ[18] ։

---

[4] Երբեմն ածականը քովը միտք, կամք, բարք բառերն ունենալով՝ վերացեալ գոյականի տեղ կը բռնի. այսպէս է վերի օրինակին մէջ, Անագորոյն մնաց, փոխանակ՝ Անագորոնութեան, ինչպէս որ յունարէն բնագիրն ալ է։

[5] Համարիցեմք, (Ներգծ.) փոխ՝ Համարիցիմք. տես Քեր. 126։

[6] Յովնան մարգարէին օրովը։

[7] Չարգելոյր, (Ան–ր.) չէր արգելուեր։

[8] Մտադրութեան արժանի է յետադաս իսկ՝ այս եւ յաջորդ խօսքերուն մէջ. Թերեւս եւ չարգելոյր իսկ: — Թերեւս եւ չհաստատէր իսկ. — Թերեւս ամենեքին իսկ երթայաք։

[9] Ի միտ ունել, սովորաբար կ՚ըսուի Ի միտ առնուլ, միտք առնուլ, իմանալ, հասկընալ։ — Հոս թերեւս պիտի ըլլար՝ Ի մտի ունիցի, միտքը պահէ։

[10] Յում, այսինքն՝ Յորում։

[11] Ձայնատուր լինել (ումիք), կանչել, ձայն տալ, ազդարարութիւն ընել։

[12] Ի մեր ի մարմինս, ի մեր յանձինս, փոխ՝ ըսելու՝ Ի մեր մարմինս, ի մեր անձինս. տես Ա. Յ, 22։

[13] Զփոփոխմունսն է տեսանել. այսինքն՝ Փոփոխմունքն տեսանին։

Այլ զծաղկա՞նցն զի՞նչ ասացից, կամ զպատուոց եւ զիշխանութեանց եւ զթագաւորացն իսկ գլխովին[19], որք այսօր են եւ վաղիւն կորնչին. կամ զմեծատանց, կամ զտանց գեղեցկաց, զցայգութենէ եւ զցերեկութենէ[20], կամ զարեգակնէ եւ զլուսնոյ. չխաւարիցի՞ լուսին, չնուազիցէ՞[21] արեգակն, բազում անգամ չխաւարիցի՞, չծածկիցի՞ ամպովք[22]։ Միթէ յերեւելեացս իցէ՞ ինչ նոր որ միշտ նոյնպէս մնացէ. չիք ինչ, չէ ինչ ուրեք[23], բայց միայն ոգիքն որ ի մեզ են. եւ այսչափ անփոյթ առնեմք. զփոփոխականացն իբրեւ զմնացականաց հոգ յանձն առնումք[24], եւ զմնացականէն իբրեւ զանցաւորէ անփոյթ առնեմք ։

Լուր Սողոմոնի զինչ ասէ, որոյ արդեամբք իսկ զփորձ ամենայն իրաց աշխարհիս առեալ էր[25]. Շինեցի, ասէ, տունս եւ տնկեցի, ասէ, բուրաստանս եւ դրախտս եւ այգիս, աւազանս ջուրց, արծաթ եւ ոսկի յաճախեցի,

---

14. Չկայ բան մ՚որ մնայ ։

15. Նկարել, դրոշմել, (յն. χαρακτηρίζω,) տպաւորել, կնիք կոխել ։

16. Ցանգ, միշտ, հանապազ. բնաւ. առջի երեքը նոյնանշան են, բնաւն ալ նոյն իմաստով դրուած է, եւ վայելչութեան համար խօսքին ամէն մէկ մասին մէջ փոփոխուած ։

17. Ընթացեալ սրանալ, վազել, թռչիլ երթալ. տես Ա. **14**, 13 ։

18. Սահել անցանել, վազել անցնիլ. տես Ա. **7**, 8 ։

19. Գլխովին. տես Ա. **20**, 73 ։

20. Զցայգութենէ եւ զցերեկութենէ. գիշերուան եւ ցորեկուան փոփոխութեանց վրայ ։

21. Նուազել արեգական, լուսնի՝ նոյնանշան է խաւարել բային հետ ։

22. Հարցական խօսքի մէջ ստորդս. փխկ սհմ. տես Ա. **2**, 22 ։

23. Փխկ պարզապէս Չիք ինչ, չիք ոք ըսելու՝ խօսքին ոյժ տալու համար կ՚ըսուի՝ Չիք ինչ, չէ ինչ ուրեք. Չիք ոք, չիք ուրեք ։

24. Հոգ յանձն առնում (զիմերէ), հոգալ, փոյթ տանիլ ։ — Յանձն միշտ եզակի կը մնայ ։

25. Զփորձ առնուլ, քիչ մը ետքը՝ Զփորձ գիտել (զինք), փորձն առած ըլլալ. ճանչնալ ։

արարի ինձ երգեցիկս արս եւ կանայս[26], խաշինս եւ անդեայս։ Քանզի չեղեւ ոք այնպէս բարեկեցիկ, ոչ բնաւ այնպէս ոք փառաւոր, ոչ իմաստուն ոք[27] նոյնպէս, եւ ոչ որ զիշխանութիւն ճոխութեամբ ունիցի, եւ ոչ որ զամենայն հնարս զմտաւ ածիցէ։ Ապա զի՞նչ, չօգտեաց ինչ նմա յայնմ ամենայնէ[28], քանզի ասէր յետոյ, եթէ Սնոտի է ամենայն, եւ սնոտիք սնոտեաց, ամենայն ինչ սնոտի է. ոչ դոյզն ինչ սնոտի, այլ կարի առաւելութեամբ։ Հաւանեսցուք[29] գէթ նմա[30], աղաչեմ, որ եւ զփորձ իսկ զամենայն իրաց գիտէր[25]։

Ցանկասցուք, աղաչեմ, սերտիւ Աստուծոյ, մի՛ վասն գեհենին երկիւղի, այլ վասն արքայութեանն ցանկութեան։ Զի՞նչ այնմ կշիռ[31] կայցէ, աղէ ասա, յորժամ զՔրիստոս ոք տեսանիցէ եւ ընդ նմին ուրախ լինիցի, չիք ինչ։ Յորժամ յամենայն բարութիւնսն վայելիցէ, զի՞նչ կայցէ այնմ զուգական[31]. չիք, չէ ինչ ուրեք[23]։ Ա՛յնմ փութասցուք հասանել[32]. արհամարհեսցուք զաստիս։ Ո՞չ բազում անգամ մեզէն իսկ բամբասեմք՝ եթէ չեն ինչ կեանք աշխարհիս[33]։ Իսկ[34] ընդէ՞ր ճեպիցիս[35] վասն ոչընչիդ․ ընդէ՞ր այդչափ աշխատիցիս յաղագս[36] ոչընչիդ։

---

[26] Երգեցիկս արս եւ կանայս, փոխ դնելու ըստ յունին՝ Երգեցողս եւ երգեցուհիս. (ᾄδοντας, ᾀδούσας.) Առաջին նախնիք ուհի մասնկան տեղ՝ հասարակօրէն բառին քով այր, կին դնելով արական կամ իգական ըլլալը կը բացատրեն։ Նոյնպէս է այս խօսքը. Տէր բարձցէ զայր հզօր եւ զկին զօրաւոր. (յուն. զզօրաւորն եւ զզօրուհին. ἰσχύοντα καὶ ἰσχύουσαν.) Երբեմն ալ իմաստէն կ՚իմացուի. ինչպէս. Կին կոչէ զբարեկամս եւ զդրացիս. այսինքն ըստ յն. Զբարեկամուհիս եւ զդրացուհիս։ Դարձեալ կ՚ըսուի՝ Իշխանակին, սուրբ տիկինն Թեկղ, եւ այլն. փոխ. Իշխանուհի, սրբուհին։

[27] Մտադրութեան արժանի է ոքերուն դասաւորութիւնը։

[28] Չօգտեաց ինչ նմա յայնմ ամենայնէ, այն ամէն բանէն օգուտ մը չունեցաւ։

[29] Համոզուինք, հաւատանք։

[30] Նմա՝ որ. (Սողոմոնի.) որոշեալ. (եւ ոչ՝ Այնմ որ.) տես քեր. երես 341։

[31] Կշիռ, զուգական (իմիք). նոյնանշան են. հաւասար։

[32] Հասանեմ իմիք, կը նշանակէ ձեռք բերել։

[33] Ոչինչ է աշխարհիս կեանքը։

[34] Հարցական խօսքի սկիզբը՝ իսկ. հապա (ինչո՞ւ)։ Տես քեր. 172։

[35] Ճեպիմ (վասն իրիք), հոս՝ հոգ ընել, սիրտ մաշեցընել։ — Ճեպիցիս վասն ոչընչիդ. — Աշխատիցիս յաղագս ոչնչիդ. նոյնիմաստ. տես. քեր. 475։

5.

Այնպէս գոնէ ծառայել պարտ է մեզ Աստուծոյ որպէս մեզ ծառայքն կան ի հարկի:

Ծառայք վասն հարկին որ ի վերայ կայ՝[1] ցածնուն[2] ընդ յարկօքն միայն ծածկել[3], եւ զկարեւոր կերակուրսն բաւական համարել․ եւ մեք՝ եթէ ոչ այլ ուստեք՝ գոնէ անտի ցուցանիցեմք զիմաստութեան կանոնս։ Գիտեն Գիրք ոչ միայն առ ծառայսն՝ այլ եւ առ անասունս առաքել զմարդիկ, որպէս յորժամ մեղուի եւ մրջեան հրամայիցէ նմանել․ այլ ես աղաչեմ ծառայից նմանել։

Որչափ ինչ նոքա վասն մեր երկիւղի[4] առնեն, գոնէ այնչափ եւ մեք վասն Աստուծոյ երկիւղին առնիցեմք։ Նոքա թշնամանին, եւ առ մերում ահի[4] քան զամենայն փիլիսոփայս զգօնացեալք՝ չիշխեն ճիկ հանել։ Ցիրաւի եւ անիրաւ թշնամանին, եւ ոչ կարեն ընդդէմ դառնալ, այլ աղաչեն մաղթեն[5]․ թերեւս զրկիցին, եւ չիշխեն աւելի ինչ քան զպէտսն առնուլ, բազում անգամ թերեւս եւ սակաւ քան զչափն, եւ ժուժկալք լինին․ եւ ի խոտեայ խշտիսն[6] ննջեն, եւ հացիւ չյագին, եւ այլով բազում իրօք[7] անտես լինին եւ չտրտնջեն նոքա առ մերում ահի․ յորժամ յանձն առնուցուն պահել ինչ, ողջ բովանդակ[8] հատուցանեն եւ չիշխեն հատանել[9]։ (Բայց մի՛ ինչ զչա-

---

[36] Վասն, յաղագս, նոյնանշանք։ Յաղագսին գործածութեան վրայ տես Քեր. 474, Է։

---

[1] Հարկ ի վերայ կայ. ստիպում կայ, պէտք կայ։ Վասն հարկին որ ի վերայ կայ. ի հարկէն ստիպեալ։

[2] Կը զիջանին, յանձն կ'առնուն, գոհ կ'ըլլան։

[3] Ծածկուիլ, պատսպարիլ։

[4] Վասն մեր երկիւղի, փոխ Վասն մերոյ երկիւղի։ Նոյնանշան է՝ Առ մերում ահի. փոխ՝ Առ մերոյ ահի։

[5] Աղաչեմ, մաղթեմ, նոյնանշան։

[6] Խոտեայ խշտիք, խոտէ անկողին։

[7] Բազում իրօք, շատ բանի մէջ, շատ կողմանէ։

[8] Ողջ բովանդակ, ամբողջ։

[9] Հատանեմ, (տըրկէն) կըտրել, պակսեցընել։

րագործաց ծառայիցն ասիցես, այլ զայնցանէ որք չիցեն կարի դժնդակք։) Եթէ սպառնայցեմք՝ խորշին վաղվաղակի։ Եւ արդ չիցե՞ն այս ամենայն՝ իմաստութեան բարք[10]։

Եւ զայն մի ինչ ասիցես՝ եթէ նոցա հարկ ի վերայ կայ։ Եւ ի քո վերայ[11] հարկ գեհենին, եւ ոչ այնպէս[12] զգաստանաս, եւ չառնես[13] ինչ պատիւ Աստուծոյ՝ որչափ դու ի ծառայիցն վայելես։ Ցանկարծ ուրեք[14] տեսանես եթէ ծառայ զծառային յափշտակիցէ· իսկ ի մէջ ազատորերոյ՝ սմին հակառակ՝ անուղղայք[15] գործին· զմիմեանս խածանեմք, զմիմեանս ուտեմք· չերկնչիմք ի Տեառնէ, յափշտակեմք զծառայակցացն, գողանամք, հարկանեմք նոյին իսկ առաջի։ Եւ զայս չէ հնար եթէ ծառայն առաջի տեառնն կարիցէ առնել· այլ թէպէտ եւ հարկանիցէ՝ գաղտ ի տեառնէն, եւ եթէ թշնամանիցէ՝ զանխուլ ուրեք[16]։ Իսկ մեք առաջի Աստուծոյ գործեմք զամենայն չարիս յորժամ տեսանիցէ եւ լսիցէ, եւ յանդգնիմք։ Երկիւղ տերանց առաջի աչաց ծառայիցն կայ հանապազ· եւ մեր առաջի՝ եւ ոչ երբեք։ Վասն այսորիկ ամենայն ինչ վեր ի վայր կործանեցաւ[17], եւ ամենայն ինչ եղծաւ փցկեցաւ[18]· եւ լինաւ զմտաւ չածեմք զմեղսն։

Զայս ասեմ ոչ թէ զծառայսն ի ծուլութիւն ինչ կամիցիմ յորդորել, այլ զի զմեր ծուլութիւնն ի փոյթ դարձուցից[19]· զի փարթար[20] այնպէս ծառայեսցուք Աս-

---

10. Կ՚երեւայ սխալմամբ գրուած՝ իմաստութեամբ արք. փոխեցինք ըստ յունին որ կ՚ըսէ. Արդ ո՞չ այս ամենայն իմաստութեան իցէ ։

11. Ցուցել՝ կայ: — Ու ի քո՛ վերայ. հոս հարկաւ նախադաս է քո դերանունը. տես Քեր. 332, Գ.։.

12. Օրինակն՝ Ու ոչ այսպէս:

13. Այսինքն՝ Չառնես նոյնչափ ինչ պատիւ։

14. Ցանկարծ ուրեք, (սովորաբար՝ Դուն ուրեք, հազիւ ուրեք.) (յն. σπανίως) ցանցառ։

15. Անուղղայք, գոյականաբար առնուած է. չար՝ անպատշաճ գործքեր։

16. Գաղտ, զանխուլ, նոյնանշան են. գաղտուկ։ Զանխուլ ուրեք. բաղադրեալ մակբայ. տես Քեր. 162։

17. Վեր ի վայր կործանել, տակնուվրայ ըլլալ։

18. Փցկիմ, անպիտանանալ, գձձիլ. (յն. διαφθείρω, ապականիլ։) — Նոյն արմատէն է նաեւ Փցուն, ցած, անպիտան։

19. Ի փոյթ դարձուցանեմ, (ծուլութիւնը) փութաջանութիւն ընել, փութոյ փոխել։

20. Փարթար, գէթ գոնէ։

տուծոյ՝ որպէս մեզ ծառայքն կան ի հարկի. այնպէս պաշտիցեմք[21] զարարիչն՝ որպէս զմեզ մեր բնակիցքն[22] պաշտիցեն, որք ոչ այնպէս ինչ ունին առ ի մէնջ՝ որպէս մեք յարարչէն[23]։ Ազատք են եւ նոքա իբրեւ զմեզ բնութեամբ. չեք բնութեամբ ծառայութիւն, այլ յիշխանութենէ եւ ի բռնութենէ. սակայն բազում պատիւս առնումք ի նոցանէն։ Մեք բազում սպասաւորութիւն հաւաստեաւ պահանջեմք ի նոցանէ, եւ Աստուծոյ եւ ոչ սակաւ ինչ մասն հատուցանեմք առ ի մէնջ[24], որ եւ այս իսկ մեծաւ շահիւ դառնալոց է առ մեզ. որչափ մեք փութով ծառայիցեմք Աստուծոյ՝ եւս քան զեւս առաւել շահիմք զանձինս։

6.

Թէ բնաւ չէ պարտ զառաջնորդաց խօսել չար:

Թէ զվարս առաջնորդացն պարտէաք ինչ քննել, ապա[1] եւ զձեռնադրութիւնն մեք պարտէաք տալ վարդապետացն, եւ ամենայն ինչ վեր ի վայր կործանէր[2]. ոտք ի վեր եւ գլուխ ի վայր։ Լուր Պաւղոսի որ ասէր. ինձ եւ այս անարգանք են՝[3] եթէ ի ձէնջ դատեցայց[4], եւ կամ բնաւ ամենեւին[5] ի մարդկանէ։ Մի՛ իշխեր յանդըգնել[6]. զքո վարսն քննեսջիր, զքո կարգսն խուզիջիր[7]։

---

[21] *Ծառայեմ, ի հարկի (կամ հպատակ) կամ ունիմք, պաշտեմ զոք.* երեք նոյնանշանք. ծառայութիւն ընել։

[22] *Բնակից*, նոյն բնութիւնն ունեցող, բնութենակից։

[23] *Որք ոչ այնպէս ինչ ունին առ ի մէնջ՝ որպէս մեք յարարչէն.* որոնք մեզմէ այնչափ բան չունին՝ որչափ մենք Աստուծմէ։

[24] *Առ ի մէնջ.* մեր կողմէն. քեր. 145։

[1] *Թէ . . . ապա.* տես Ա. **5**, 6։

[2] Տես **5**, 17։

[3] *Այս եզ.* անուն բայի՝ են յոգն. բայով. ինչպէս մինչեւ այստեղ շատ անգամ. տես քեր. 223, Դ։

[4] *Եթէ ի ձէնջ դատեցայց,* ձեզմէ դատուիլս (ինձի նախատինք է։) Դիմաւոր բայ փոխ կրուր. աներեւութի. տես քեր. 405, ԻԸ. եւ ծան։

[5] *Կամ բնաւ ամենեւին,* կամ մինչեւ նաեւ։

[6] *Մի՛ իշխեր յանդգնել.* փոխ՝ Մի՛ յանդգնիր. տես քեր. 399. *Ոչ իշխեաց ժտել,* եւայլն։

[7] *Վարք, կարգք,* իբր նոյնանշան. կենաց ընթացք, վար-

Այլ նմա, ասէ, պարտ է քան զիս լաւ լինել: Ընդէ՞ր. վասն զի քահանայ է: Եւ զի՞նչ աւելի ունիցի քան զքեզ, ո՞չ ապաքէն զաշխատութիւնսն, ո՞չ ապաքէն զճգունսն: Եւ արդ՝ ղի չիցէ քան զքեզ լաւ[8], յա՞յն սակս ինչ պարտիցիս զքո անձնդ կորուսանել: Ամբարտաւանս խօսիս. ուստի՞ գիտիցես, ո՛վ մարդ, թէ չիցէ քան զքեզ լաւ: Եթէ գողանայցէ, ասէ, եւ տաճարակողոպուտ[9] իցէ: Ուստի՞ գիտիցես դու. ընդէ՞ր քարավէժ դարահոս[10] անձամբ զանձն առնիցես: Եթէ ասիցէ ոք՝ առ այսմ անուան[11] ծիրանիք եւ թագ արքունի կայ, թէպէտ եւ գիտիցես՝ չիշխես զբանսն ի վեր հանել[12], եւ չկամիցիս աւելի վտանգս յանձն առնուլ. իսկ անդ զիա՞րդ իցէ զի աւելի վտանգս ախորժելով յանձն առնուցուս[13]. չվճարին առանց պատժոց այնպիսի բանք:

Բնաւ ամենեւին իշխե՞ս զմտաւ ածել եթէ քան զոք լաւ իցես. եւ չհեծիցե՞ս եւ չհանիցե՞ս յոգւոց, չկոծիցե՞ս զկուրծսդ, չհայիցի՞ս ի վայր եւ նմանիցես[14] մաքսաւորին. ապա ուրեմն կորուսեր զանձն: Եթէ այնչափ առ լաւս իշխեսցես ունել զքեզ[15], լուռ լեր, հանդարտ կաց, զի կայցես մնայցես լաւագոյն. ապա եթէ շաղփաղփիցես, զբնաւ իսկ ի բաց թօթափեցեր. եթէ պանծանայցես

մունք: Նոյնպէս Քննել, խուզել: — Զքո վարսն քննեաշիր, զքո կարգսն խուզիշիր. ինչպէս նաեւ քիչ մ'ետքը՝ (ծան. 18.) Զանձն քո քննեա, զքոյին վարսն որոնեա. ուր յն. երկու տեղն ալ միակերպ՝ է, հյ. թարգմանութեան մէջ այն՝ Զքո վարսն քննեաշիր. խօսքը նոյնիմաստ բառերով ընդարձակուած է: — Քո նախադաս. տես վարը՝ ծան. 18:

[8] Ստորդս. իբր թէ ուրիշի բերնէն խօսելով. Չիցէ քան զքեզ լաւ. Քեզմէ աղէկ չէ եղեր: Տես Քեր. 379, 4:

[9] Տաճարակողոպուտ, սեղանակապուտ, սրբապիղծ:

[10] Քարավէժ ղարահոս, կամ ղարահոս զահավէժ առնեմ, բարձր տեղէ վար ձգել, նետել: Հոս խիստ գեղեցիկ է բառերուն զանազանութիւնը, աւելադրութիւնն ու շարքը:

[11] Առ այսմ անուան, այս անուն մէկուն, այս ինչ մարդու քովը:

[12] Ի վեր հանել (զբանսն), յայտնել, երեւան հանել:

[13] Զիա՞րդ իցէ զի յանձն առնուցուս. յաւելուած է իցէ զի, փոխ՝ Զիա՞րդ յանձն առնուցուս:

[14] Չհայիցիս ի վայր եւ նմանիցես, փոխ՝ Եւ ոչ նմանիցես. տես Բ. 8, 11:

[15] Զանձն առ լաւս ունել. տես Քեր. 226, Ե. եւ ծան **:

յանձն՝ ոչինչ ունիցիս. եւ եթէ չպանծանայցես՝ բազում ինչ յաւելուս։ Զի թէ որ էրն իսկ մեղաւոր եւ յանձին կալաւ[16] զմեղսն՝ էջ արդարացեալ ի տաճարէն, եւ որ չէրն կարի մեղաւոր՝ էջ դատապարտեալ, դու զի՞նչ շահելոց իցես յապիրատսն[17] քննելոյ։ Զանձն քո քննեա, զքոյին վարսն որոնեա[18]։ Չգողանայցես[19], այլ յափշտակես. չգողանայցես, այլ բռնաբարես. եւ բազում ինչ եւ այլ նոյնպիսի ապիրատութիւնս ցուցանիցես[20]։

Ո՞վ ոք քան զմաքսաւորն վնասակար կայր. արդարեւ իսկ մաքսաւոր եւ մեղաւոր էր, եւ բազում չարեաց պարտական. եւ միայն՝ զի ասաց փարիսեցին թէ Չեմ իբրեւ զմաքսաւորս զայս, զամենայն եւ զբնաւ[21] կորոյս։ Եւ դու զքահանայէն իսկ ասես՝ թէ չեմ իբրեւ զսա տաճարակողոպուտ. եւ չելանիցե՞ս սին ի բնաւէ[22]։

Եւ արդ աղէ ասա, եթէ ի բժշկանոց երթայիր, եւ վէրս ինչ կամ ցաւս ունէիր, թողուի՞ր դեղ խնդրել եւ ի վերայ վիրին դնել, եւ մատուցեալ զբժի՞շկն որոնէիր՝ եթէ սա ունիցի՞ վէրս եթէ չունիցի։ Եթէ ունէր վէրս, կարէի՞ր արդեւք դարման տանել ինչ. եւ կամ՝ զի նա զվէրսն ունէր՝ դու զքո անձնդ ո՞չ բժշկէիր, եւ ասէի՞ր, պարտ էր սմա նախ զանձն բժշկել. որովհետեւ բժիշկս չէ ողջ, թողից եւ ես զիմ վէրսս եւ չբժշկեցայց։ Միթէ քահանային մեղքն քոյոց մեղացն մխիթարութի՞ւն ինչ իցեն. եւ ոչ երբեք[23]։ Այլ եւ նա կրեսցէ պատիժս՝ որ-

---

16. Յանձին ունիմ (զմեղսն), ըրած ըլլալն ընդունիլ, խոստովանիլ։

17. Յապիրատսն քննելոյ, փոխ ի քննելոյն զապիրատ գործս (այլոց). կամ՝ Ապիրատութեամբ քննելով։

18. Քոյին, քեզի յատուկ։ Ինչպէս նա ... նոյն, (Ա. 9, 18.) նոյնպէս ալ քո ... քոյին. տես Քեր. երես 199։

19. Տես վերը՝ ծան. 8. Չես գողնար եղեր, բայց կը յափշտակես։

20. Այսինքն՝ ի գործս քո, ի կարգս քո։

21. Զամենայն եւ զբնաւ. աւելադրութեամբ երկու նոյնանշան։

22. Ելանեմ սին ի բնաւէ. բոլորովին պարապ՝ ձեռնունայն ելլել։

23. Հարցման մը բացասական պատասխան կը տրուի շատ անգամ նախադաս եւով։ Հոն՝

պէս ինչ նմա պարտ իցէ, եւ դու տայցես վրէժս՝ որպէս եւ քեզ վայել իցէ[24]:

Մի խօսեսցուք չար զվարդապետաց, զի մի զանձանց իսկ չար խօսիցիմք: Հայր ուրուք իցէ[25], եթէ կարի ինչ անօրէն գործս գործիցէ՝ ջանայ որդին զբնաւ ծածկել: Թէպէտ եւ ամենեւին իսկ անկեալ իցէ ի հանճարոյ[26], ներեա, անսա. չէ ինչ քեզ վնաս ի նորա յոռութենէն. զի ըստ քոյ հաւատոցն վճարի[27] քեզ ամենայնն յԱստուծոյ. նա՝ ոչ յարդարոյն օգուտ ինչ է քեզ առանց քոց հաւատոցդ: Երբեմն երինջովքն գործեաց գործ Աստուած՝[28] յորժամ զտապանակն բարձեալ բերէին յայլազգեացն, քանզի այնպէս կամեցաւ փրկել զժողովուրդն:

Միթէ վա՞րք ինչ[29] կամ առաքինութի՞ւն քահանային այնպիսի ինչ մեծամեծս կատարիցէ. Աստուած է որ շնորհէ զամենայն, ոչ այնչափ ինչ քահանայութեամբն՝ որչափ վասն առաքինութեանն վճարէ[27] զամենայն. Հոգւոյն շնորհաց գործ է: Քահանային զբերանն եւեթ բանալ է[30], եւ զամենայն ինչ Աստուած գործէ. նա նշանակ եւեթ կայ ի միջի, եւ զկարգն կատարէ: Զմտաւ ած որչափ ինչ էր ընդ մէջ Յովհաննու եւ Քրիստոսի[31]. եւ լուաւ եւս ի Յովհաննէ՝ եթէ Ես կարօտ եմ ի քէն մկըրտել, եւ Չեմ արժանի լուծանել զխրաց մի կօշկացդ:

փոխ Ոչ երբեք ըսելու: Նոյնպէս եւս՝ Ու ոչ ոք. եւ ոչ ուրեք. եւ ոչ ուստեք. եւ ոչ իւիք. տես Քեր. եր. 175:

[24] Կրեմ պատիժս, տամ վրէժս՝ նոյնանշան են: Նոյնպէս պարտ իցէ, վայել իցէ. նոյնիմաստ են եւ վայելչութեան համար փոխուած:

[25] Այսինքն. Ենթադրենք որ մէկը հայր ունենայ: Տես ստորդս. Քեր. 379, 2:

[26] Անկանիմ ի հանճարոյ, ի մտաց, խելքը, միտքը կորսընցընել: Տես Ա. **16**, 35:

[27] Վճարեմ, կարգել, տնօրինել, կատարել, ընել:

[28] Անուն բայի խօսքին վերջը. տես Ա. **12**, 33:

[29] Ինչ պարզապէս զարդու յաւելուած է՝ խօսքն հարցական ըլլալուն համար: Տես Ա. **5**, 3:

[30] Քահանային զբերանն եւեթ բանալ է. քահանան բերանը միայն բանալ ունի, քահանային՝ բերան բանալը միայն կ'իյնայ: Տես Քեր. 363:

[31] Որչափ ինչ էր ընդ մէջ (Յովհաննու եւ Քրիստոսի). քիչ մ'ետքը՝ Այնչափ ինչ ի միջի էր. տարբերութիւն, զանազանութիւն կար:

Բայց սակայն՝ թէպէտ եւ այնչափ ինչ ի միջի էր[31], եւ Հոգին էջ եւ հանգեաւ՝ զոր ոչ ունէր Յովհաննէս: Էջ Հոգին՝ զի ուսանիցիս թէ զամենայնն Աստուած գործէ եւ զբնաւ նոյն կատարէ[32]:

Կամիմ եւ նոր ինչ ասել, այլ մի՛ ինչ կարի զարմանայցէք կամ խռովիցիք: Եւ զի՞նչ իցէ: Պատարագն նոյն է, եթէ՛ չափ[33] եւ դոյզն ոք մատուցանիցէ, եթէ՛ Պաւղոս եւ Պետրոս ի գլխովին[34], սակայն նոյն է. զոր Քրիստոս ետ աշակերտացն, զնոյն քահանայքս այժմ կատարեն, եւ չէ ինչ ընդհատ այս յայնմանէ: Եւ է՞ր վասն արդեւք: Քանզի ոչ եթէ մարդիկ սրբեն, այլ նոյն որ զայն սրբեաց: Արդ այս մարմին է եւ այն. որ համարիցի զայս փոքր քան զայն՝ չգիտէ թէ Ե— այժմ Քրիստոս մօտ է, եւ այժմ ազդէ եւ կատարէ:

7.

Համեմատին ընդ միմեանս Ներոնն եւ Պաւղոս առ ի զճշմարիտ փառսն ցուցանելոյ:

Չիք փառաւորեալ յերկրի. եւ եթէ փառաւորել[1] կամիցիս, գիտասջիր զի յանարգութեանն են փառք: Եւ արդ բեր ի մէջ[2] յերկուս երեսս[3] քննեսցուք, ի Ներոնի եւ ի Պաւղոսի: Նա զփառս աշխարհիս ունէր, եւ սա զանարգութիւն: Որպիսի՞ ինչ: Նա իշխան էր եւ բուռն, եւ բազում պատերազմունս հարեալ եւ բազում յաղթութիւնս արարեալ, մեծութիւն յամենայն կողմանց եռայր, զօրք անչափ. զմեծ մասն աշխարհի հնազանդեալ

---

[32] Զամենայն գործէ. զբնաւ կատարէ. երկու նոյնանշան խօսք:

[33] Չափ, (ած.) չափաւոր: Չափ եւ դոյզն ոք, միջին աստիճանի եւ հասարակ մարդ մը:

[34] Պետրոս ի գլխովին. նոյն ինքն Պետրոս: Քեր. 195:

---

[1] Կրկ. աներեւոյթ. փառաւորուիլ: Թէեւ նախընթացն ալ նոյնպէս կարդալու է՝ Չիք փառաւորել յերկրի. երկրի վրայ փառաւորուիլ չկայ:

[2] Բեր ի մէջ եւ նմանները կը գործածուին իբրեւ միջարկութիւն. աղէ, օն: Քեր. 370, ծան:

[3] Երեսք, հոս՝ անձ: — Յերկուս երեսս քննեսցուք, ի Ներոնի եւ ի Պաւղոսի. երկու հոգւոյ վրայ քննենք, Ներոնի ու Պօղոսի:

ունէր[4] ընդ իւրեաւ, զարքունական քաղաքն ընդ իշխանութեամբ, զսինկղիտոսն զամենայն նուաճեալ՝ որք խորհրդականքն կոչին, զամենայն օրէնս թագաւորութեան մեծաւ փառօք: Եւ բազում սպասուք ելանէր եւ մտանէր, յոսկի եւ յականս պատուականս համակէր[5]. եւ [եթէ] ի խաղաղութեան՝ ծիրանեօք եւ թագաւ պայծառանայր, բազում սպասաւորս, բազում օժընդակս եւ սպասեկս նժուգաւորս[6], եւ նժոյգս զկնի եւ առաջի յօրինէր. ծովու եւ ցամաքի տէր անուանէր[7], ինքնակալ, աւգոստոս, կայսր եւ թագաւոր կոչէր[7], եւ այլ եւս բազում անուամբք անուանէր, որչափ ինչ ի սուտակասպասութեան ողոքանաց հնարիցեն անուանս գտանել[8]. եւ չէր ինչ ամենեւին պակաս ի փառաց: Այլ եւ իմաստունք, զօրաւորք եւ թագաւորք դողային եւ սարսէին ի նմանէ: Եւ այնպէս, ասեն, թէ կարի իմն անօրէն եւ բուռն անագորոյն էր՝ մինչ զի եւ աստուած եւս կամէր անուանել[7], եւ զամենայն զդիս եւ զկուռս արհամարհէր, նա եւ զամենեցուն իսկ Աստուած, եւ իբրեւ զաստուած ոք պաշտօն խնդրէր[9]: Զի՞նչ մեծ կայցէ քան զայն՝ ի փառացն համարի՝ բնաւ համարել զանձն Աստուած[10]: Եւ կարի իսկ մեծ անարգութիւն էր, զի մարդ էր եւ այնպիսի յանդըգնութիւնս յանդգնեցաւ: Բայց սակայն ըստ բազմացն կարծեաց քննեսցուք. ոչ ինչ էր նմա պակաս ի մարդկեղէն փառաց:

Ածեալ[11] կացուսցուք հանդէպ նմա, թէ կամիք, զՊաւղոս, զայր մի Կիւլիկեցի ի Կիւլիկեցւոց աշխարհէն. եւ որչափ ինչ ընդ Կիւլիկիա եւ ընդ Հռովմ ի միջի է՝[12] զայն ամենեքեան գիտեն։ Այր մի կարուակ, խրուանդիչ կարկատիչ, աղքատ, տնանկ, տխմար տգէտ յարտաքնոցն իմաստութենէ[13]. զհեբրայեցի զխաղտալուր[14] լեզուն միայն գիտէր, որ յամենեցունց պարսաւի, եւ բոլորեցունց[15] գարշելի եւ խղուըրտիւն[14] Թուի, եւ մանաւանդ Իտաղիացւոց։ Այր մի որ բազում անգամ սովամահ լինէր, եւ Նօթի եւ անսուաղ[16] ագանէր[17], այր մի մերկ եւ բոկ, եւ ոչ կապերտ անգամ զուսովքն գտանէր արկանել[18], ի քաղց եւ ի ծարաւ եւ ի մերկութեան մաշեալ. եւ ոչ այնչափ միայն, այլ եւ բանտարկեալ ընդ աւազակս եւ ընդ կախարդս եւ ընդ գերեզմանակրկիտս եւ ընդ մարդասպանս, Նորին իսկ[19] հրամանաւ իբրեւ զչարագործ մի տանջէր։

---

[4] Հնազանդեալ ունէր, փոխ Հնազանդեալ էր: Քեր. 356:

[5] Համակիմ (յիմիք), (բանի մը մէջ) թաթխուիլ, ընկղմիլ:

[6] Աւժընդակս, հետի վազողներ. եւ սպասեկս (կամ սպասիկս) նժուգաւորս. ազնիւ ծառայողներ: — Օրինակն ունի՝ օժանդակս. գրչի վրիպակ: Իսկ սպասեկ՝ սովորաբար՝ Սպասեակ:

[7] Կրաւորական:

[8] Մարդիկ շողոքորթութեան ողոքանօք որչափ անուն որ հնարելու ջանան:

[9] Պաշտուիլ կ՚ուզէր:

[10] Ի փառաց համարի. ի փառաւորութեանմասին. փառքի կողմանէ: Իմաստն է. ի՞նչ անկէ մեծ բան կայ փառաւորութեան կողմանէ՝ երբ մէկը ինք զինքն աստուած համարի:

[11] Ածեալ՝ զարդու յաւելուած է:

Եւ արդ ո՞ փառաւորագոյն եւ պայծառ իցէ։ Զի զնորա եւ ոչ զանուն անգամ գիտեն բազումք[20]. զսա Յոյնք եւ բարբարոսք եւ Սկիւթացիք եւ ամենայն իսկ ծագք տիեզերաց ցանգ եւ հանապազ[21] չթափեն ի բե-

---

[12] Ի միջի է. տարբերութիւն կայ. տես վերը 6, 31։

[13] Խրուանդիչ, կարկատիչ, հին բաներ կարկտող։ — Աղքատ, տնանկ, — Տխմար, տգէտ նոյնանշաններով խօսքն ընդարձակուած է. ուր յն. է լոկ Կարուակ, աղքատ, տգէտ։ — Տգէտ յիմաստութենէ. տես քեր. 226, Բ. եւ 445, Է։ — Արտաքնոցն իմաստութիւն. հեթանոսաց գիտութիւն, իմաստութիւն։ Ա. 17, 9։

[14] Խաղտալուր, (ած.) Խըղուըրտիւն, (գոյ.) խժական, խառնաձայն (խօսուածք)։

[15] Ամենեքեան, բոլորեքեան. նոյնանշանք Պէսպիսութեան ձեւով։ Երկրորդը մինակ չի գործածուիր. տես քեր. 475։

[16] Նօթի, անսուաղ, նոյնանշան են. անօթի։

[17] Ագանիմ, գիշերն անցընել։

[18] Այսինքն. Եւ ոչ կապերտ մի գտանէր՝ արկանել (զի արկցէ) զուսովքն։ — Եւ ոչ կապերտ զուսովքն գտանէր արկանել. տես վերը՝ եր. 38. Զբարսմո՞ւնսն ուստի գտանէր ունել ի ձեռին։

[19] Նորին իսկ Ներոնի։

[20] Փխկ՝ Բազումք եւ ոչ զանուն անգամ նորա գիտեն, Շատերն անոր եւ ոչ անունը գիտեն։ — Այստեղ հա՛րկաւ այս այլադէմ դերանունները նախադաս են, վասնզի իրարու բաղդատելով է։ Տես քեր. 332, 7։

[21] Ցանգ եւ հանապազ. աւելադրութեամբ երկու նոյնանշան։

Digitized by Google

րանոյ[22]: Եւ ոչ ինչ զայժմուս՝[23] այլ զայնժամուն իսկ քննեսցուք, ո՞ր[24] պայծառագոյն եւ փառաւոր էր. կապեա՞ն որ շղթայիւքն իբրեւ խառանաւ[25] ձգէր ի բանտէն, եթէ՝ որ զծիրանիսն զգենոյր, եւ թագաւն եւ սպասաւորօք յարքունեացն խաղայր ելանէր[26]: Ո՞չ ապաքէն կապեալն եւ կալանաւոր: Զի նա զօրօք հանդերձ եւ պէսպէս վայելչութեամբ նստէր յատենի յաթոռ թագաւորութեան, եւ զոր ինչ կամէր՝ չկարէր վճարել. եւ կապեալն կալանաւոր՝ որ իբրեւ զչարագործ մի կայր առաջի՝ տգեղծն[27] կերպարանօք՝ ճոխութեամբ եւ իշխանութեամբ գործէր զինչ կամէր[28]: Ո՞րպէս եւ որո՞վ օրինակաւ[29]: Զի նա ասէր՝ մի սերմաներ զբանն աստուածպաշտութեան. եւ նա ասէր՝ չանսամ, չառնում յանձն, զի Ոչ եթէ բանն Աստուծոյ կապեալ կայցէ: Եւ անգոսնէր արհամարհէր կիւլիկեցին խորանակար, կալանաւոր կապեալ եւ սովամահ եւ աղքատ՝ զհռովմայեցին, զմեծատունն, զթագաւորն որ ամենեցուն իշխէր, որ բիւրոցն բիւրապատիկ պարգեւս բաշխէր, որ այնչափ զօրաց իշխէր. եւ չկարէր ինչ վճարել: Եւ արդ ո՞ պայծառագոյն եւ փառաւոր էր. որ կապանօքն յաղթէր, եթէ՝ որ ծիրանեօքն ի պարտութիւն մատնէր[30]. որ ի խոնարհ կայր եւ ղընկենոյր[31] եւ չգրէր ինչ[32] զհրամանն․ որ միայն էր եւ գլէ՞ր[33], եթէ՝ որ բազում զօրօքն՝[34] եւ ընկրկէր։ Ամաչեցեալ գնայր Թագաւորն ի կալանաւորէն՝ որ նշան յաղթութեան հակառակ նմա կանգնէր։

---

[22] Զթափեմ ի բերանոյ, բերնէ չձգել, միշտ բերանն ունենալ: — Թափեմ կը նշանակէ պարպել:

[23] Ոչ ինչ զայժմուս քննեսցուք, փխկ՝ Ոչ զայժմուս ինչ քննեսցուք. հիմակուանը չքըննենք:

[24] Ո՞ր. (եւ ոչ՝ Ո՞րն.) ո՞րը. (տճ. հա՞նկըսը:) Տես 8, 8:

[25] Խառան, (շուն կապելու) շուան. վզի կապ:

[26] Կը քալէր կ'ելլէր: — Խաղալ ելանել. տես Ա. 7, 8:

[27] Տգեղծ (կերպարանք), տգեղ, անշնորհ: — Տգեղծն կերպարանօք, փխկ. ըսելու՝ Տգեղծ կերպարանօքն: Յօդի աւելադրութիւն կամ տեղափոխութիւն. Քեր. 327, Բ. եւ 324, Բ: Այսպէս եւս՝ Մեծազեղն զարդուք. ազգիազգի եղծագործն ապականութեամբ. նենգաւորն ստութիւն. զհոգեւորն պատարագս. զարժանաւորն հաւատարմութիւն: — Զկերպարանս արագաթեւն աղաւնւոյ: — Զիցեն ինչ պէտք նոցն պատմութեանց: — Ի մնապարծիկն փառաց ազատ էր:

[28] Գործէր զինչ կամէր, փխկ՝ Զինչ եւ կամէր: Քեր. 175, ծան.**:

[29] Կրկին հարցուած նոյնանշան:

[30] Յաղթէր, Ներգծ. — Ի պարտութիւն մատնէր, կրէր:

[31] Օրինակն ունի՝ ընկե-

Եւ արդ աղէ տսա, յորմէ՞ կողմանէ կամէիր լինել․ ի Պաւղոսի՞ թէ ի Ներոնի[35]։ (Զասեմ վասն հաւատոց ինչ, զի այն յայտ իսկ է, այլ ըստ փառացն եւ պայծառութեան։) Եթէ հարթ ոք իմանայցէ[36], ի Պաւղոսի կողմանէ։ Եթէ յաղթելն քան զպարտելն[37] լաւագոյն իցէ՝ ապա նա իսկ փառաւոր է։ Եւ չեւ եւս է մեծ զի յաղթեաց, այլ՝ որպիսո՛ւմ ումեք[38]։ Դարձեալ ասեմ զնոյն եւ չդադարեմ ի նոյն ասելոյ[39]։ Շղթայքն արքունական պսակին յաղթեցին, եւ գձուձ կերպարանքն պայծառագոյն քան զպայծառն[40] գտանէին[41]։

Եւ այս ամենայն զի՞նչ իցէ առ այնու որ յերկինս կայցէ նմա պատրաստեալ։ Յորժամ ընդ Թագաւորին երկնից գայցէ բազմապատիկ փառօք, յորպիսի՞ ինչ կերպարանս կորացեալ կրկնեալ[42] Ներոնի գտանիցի, տրտում տխուր չարաշշուկ[43] չարատես։ Թէ չհաւատալի[44] ինչ

նոյր. բայց սովորական է՝ զընկենուլ զհրամանն, զպատուիրանն, զխորհս, եւայլն. մերժել, չընդունիլ, խոտել։

32․ Զգրեմ ինչ (զհրամանն), բանի տեղ չդնել, ոչինչ համարիլ. զընկենում բային նոյնանշանը։

33․ Գլեմ (զոք), գերազանցել, յաղթող ըլլալ, յառաջ անցնիլ։

34․ Բայ մը զօրութեամբ իմանալու է. շուրջ պատեալ էր, եւայլն։

35․ Ի Ներոնի կողմանէ. յատկացեալը զեղչուած։

36․ Փխկ ըսելու՝ Եթէ ոք հարթ իմանայցէ. Եթէ մարդ ուղիղ հասկընայ։

37․ Զըսելու համար՝ Յաղթելն քան զյաղթիլն։

38․ Չեւ եւս է մեծ զի յաղթեաց, այլ՝ որպիսո՛ւմ ումեք, Դեռ անոր համար մեծ չէ՝ որ յաղթեց, այլ (անոր համար) թէ ինչպիսի մէկու մը յաղթեց։

39․ Չդադարեմ ի նոյն ասելոյ, փխկ՝ Ի զնոյն ասելոյ, յասելոյ զնոյն։ Տես քեր․ 449, Բ։

40․ Պայծառագոյն քան զպայծառն. պայծառէն պայծառ։

41․ Յաղթեցին ... գտանէին. փխկ՝ Գտան։ — Նախ կատարեալ եւ ապա անկատար. տես քեր․ 383, 2։

42․ Կորանամ, կրկնիմ հոս նոյնանշան են. ծռիլ, կքիլ, ամօթէն ծռիլ։

43․ Չարաշշուկ, չարաշուք չարատես, ժանտատեսիլ։

44․ Չհաւատալի. անհաւատալի տես քեր․ 422, Ժ։

քեզ բանքս թուիցին եւ ծաղր առնիցես, գիտասջիր զի դու ինքնին ծաղր կայցես[45]*: Եթէ հանդերձելոցն չհաւատայցես, փարթար*[46] *յեղելոցն հաւատա:*

8.

Որ փառաւորն լինել կամիցի՝ փառաց մի՛ ցանկացի:

Զմարթի այլ ազգ հասանել փառաց՝ եթէ ոչ փախչելովն ի փառաց. մինչ մեք զնորա հետ իցեմք՝[1] *փախչի ի մէնջ. եւ յորժամ թողուցումք՝ զհետ լինի եւ հասանէ. եւ եթէ կամիցիս փառաւոր լինել, մի՛ ցանկար փառաց. եւ եթէ կամիս բարձրագոյն լինել՝ մի՛ ունիր զանձնդ առ աւագս*[2]*: Եւ այլ ազգ եւս. որ զպատիւ չխնդրիցէ՝ զնա ամենեքին պատուեն*[3]*. եւ որ խնդրիցէն՝ յամենեցունց արհամարհի. քանզի այնպէս իմն է ազգ մարդկան՝ վէս եւ ընդ հակառակս*[4]*: Եւ արդ արհամարհեսցուք զփառս, զի այնպէս կարիցեմք լինել խոնարհք, մանաւանդ թէ բարձրագոյնք իսկ:*

Մի՛ ունիր զանձն առ լաւս[2]*, զի յայլոց մեծարիցիս. որ անձամբ զանձն*[5] *վերացուցանէ՝ յայլոց չվերանայ*[6]*. եւ որ անձամբ զանձն խոնարհեցուցանէ՝ յայլոց վերանայ: Մեծ չարութիւն է հպարտութիւն*[7]*. լաւ է մորոսանալ քան հպարտանալ. զի անդ՝ մորոսութիւնն միայն է յանմտութենէ, եւ աստ՝ ե՛ւս չար մորոսութիւն եւ մոլութիւն:*

Տեսանե՞ս, զի ոչ վայրապար ասացի թէ ե՛ւս չար քան զմորոսութիւնն, է այնպիսի չարութիւն: Աղէ ասա, եւ ի մարմինս իսկ զո՞ր ասիցեմք առողջս[8]*. զյո՞րոն եւ զու-*

---

[45] *Ծաղր առնեմ*, **ներգծ.** *ծաղր կամ*, **կրւր.** **Բ. 11,** 20:

[46] *Փարթար*, **գէթ, գոնէ:**

---

[1] **Փոխ. ընելու՝ Մինչ մեք զհետ նորա իցեմք:**

[2] *Առ աւագս*, **քիչ մը վարը՝** *առ լաւս ունել*, **մեծ, բարի համարիլ: Տես Ա. 3,** 23:

[3] *Որ* **նախադաս.** *զնա* **յետադաս: Տես Բ. 12,** 8:

[4] *Ընդ հակառակս*, (Դ.) **հակառակ, դէմ. հոս ածականաբար առնուած. հակառակող,** (**յն.** φιλόνεικος, **վիճող, յաղթասէր**):

[5] *Անձամբ զանձն* (*վերացուցանէ*). **ինքնզինքը:**

[6] *Վերանայ*, **չէզոք փոխ. կրաւորականի: Քեր.** 85:

[7] *Հպարտութիւն*, **առանց յօդի. տես Քեր.** 305:

[8] *Զոր ասիցեմք առողջս*,

ուռցեալսն եւ զջրագողեալսն, եթէ զնրբաւարսն[9] եւ զկազմսն[10] եւ զձողսն[11], որոց հարթ եւ ամփոփ իցէ տարրն։ Թէ այդպէս իցէ, եւ յոգիս ուռուցեալն ե՛ւս չար յախտի է[12] քան զջրգողեալն, եւ հեզն ազատ յամենայն ախտէ։ Հարկ է այնպիսւոյն թշնամանիչ լինել եւ հարկանող եւ բարկացող եւ դառն եւ անհամբոյր, գազան մանաւանդ եւ ոչ[13] մարդ։

Ուժգին իցես[14], եւ յա՞յն սակս մեծամտիցես. Թէ այսպէս իցէ, վասն այնորիկ առաւել պարտիս խոնարհել՝ զի չնչին իրօքն մեծամտիցես. քանզի եւ առեւծ գազանագոյն քան զքեզ է, եւ վարազ՝ ուժգնագոյն, եւ իբրեւ զմժիխս մի ես առ նոքօք. եւ աւազակք եւ գերեզմանակրկիտք եւ թերեւս որ կարին իսկ անազատք[15] եւ չարաբարոյքն իցեն՝ զօրագոյն քան զքեզ իցեն. այն գովութեա՞ն ինչ արժանի իցէ[16]։ Եւ չկայցե՞ս ծանակ[17] այնպիսի ինչ իրօք մեծամտել[18]։

Այլ թերեւս գեղեցիկ իցես եւ բարենշան ոք։ Եւ այն աղջկանց նազանք[19] են. բայց սակայն քան զսիրամարգ գեղեցիկ չիցես, եւ ոչ այնպէս ծաղկալից համապայծառ թեւս ունիցիս իբրեւ զայն թռչուն, որ վարսիւքն եւ գի-

---

զօրո՞նք առողջ կ՚ըսենք։ — Որ հարցականն հասարակօրէն եզակի ձեւով կը մնայ յոգնականի մէջ ալ եւ առանց յօդի. տես Քեր. 351։ Ունիմք եւ մեք ինչս հայրենիս. զո՞ր. փոխ՝ զո՞րս։ Տես նաեւ Բ. 8, 14։

[9] Նրբաւար, բարակ ու վայելուչ կազմուածքով։

[10] Կազմ, բարեձեւ կազմեալ, կոկ, վայելուչ։

[11] Ձող, (իբրեւ ածական.) կ՚երեւայ նշանակել՝ ձողաձեւ, ուղղաբերձ։

[12] Ե՛ւս չար յախտի է. (հոգւով ուռածն) աւելի գէշ հիւանդ է։

[13] Եւ ոչ փոխ՝ քան թէ. (յն. ἤ, քան թէ.) տես Բ. 4, 24։

[14] Ուժով ես եղեր. տես 6, 8։

[15] Անազատ, ցած. վատթար, անարգ։ Որ կարին իսկ անազատք իցեն... փոխ՝ Թերեւս կարի իսկ անազատքն եւ չարաբարոյք զօրագոյն իցեն քան զքեզ։ Տես Քեր. 351, Ի։

[16] Օրինակն՝ իցեն։

[17] Ծանակ կալ, ծաղրելի ծիծաղելի ըլլալ։ Տես Բ. 2, 12։

[18] Այսինքն՝ մեծամտելով։ Տես նաեւ Քեր. 408, Ա։

[19] Նազանք, սիգալը. (տճ. չալըմ։) — Նազիմ, սիգալ։ — Տես դարձեալ եզակի այն՝ յոգն. են բայով՝ Ա. 12, 28։

սակօքն, որ խրձնացեալ[20] եւ խոզանեալ[21] կարակնեալ[22] բազմաճամուկ[23] տոնովն[24] յաղթէ քեզ գեղեցկութեամբ։ Նա եւ փորն[25] կարի իսկ գեղեցիկ է, եւ այլք եւս բազումք ի թռչնոց, ընդ որս թէ կամիցիս անցանել ի Հանդիսի՝[26] ոչինչ ամենեւին տեսանիցես զանձն։

Եւ թերեւս զի մեծատո՞ւն իցես՝ հպարտանայցես. ուստի՞ իցէ զոր ունիսն եւ կամ զի՞նչ ունիցիս. ոսկի, արծաթ, ականս պատուականս. այն եւ աւազակաց եւ սպանողաց պարծանք են[19], եւ ոսկէհանաց[27] եւ որք ի քրէական մետաղսն[28] խոնջիցին. եւ այն պարծա՞նք ինչ իցեն[19]։ Թերեւս զարդո՞ւք ինչ եւ պաճուճանօք հպարտանայցես. զայն եւ ի ձիսն է տեսանել. Պարսիկք եւ զշառաւունսն[29] եւս նկարեն եւ պաճուճեն։ Զամաչե՞ս, չթրջի՞ս[30] այնպիսի իրօք հպարտանալ՝ որովք եւ անասունքն հանգոյն քեզ լինիցին, եւ ծառայք եւ սպանողք եւ կանացիք եւ աւազակք եւ գերեզմանակրկիտք։

Այլ ի տո՞ւնս ինչ գեղեցիկս պարծիցիս. բազում թռչունք եւս ի գեղեցիկ տունս բնակեն. մանաւանդ ճայք եւս առաւել պայծառագոյն քան զքո տունսն ունին բնակութիւնս։ Այլ թերեւս ձայնի՞ւ ինչ հպարտանայցես. քան զփորն եւ զսոխակ եւ զասպուճակ[31] չկա-

---

20. Խրձնացեալ, փունջ փունջ եղած, խրձան պէս դիզուած։

21. Խոզանեալ, խոզանի (ցորենը հնձելէն ետքը մնացած կոթերու) պէս տնկուած, ցցուած։

22. Կարակնեալ, կարկնով չափուած, բոլորաձեւ։

23. Բազմաճամուկ, գոյնզգոյն, խատուտիկ։

24. Տոուն, տոնոյ, նով. (եւ ոչ տոտոն.) թռչնոյ, ձկան, օձի պոչ։ — Տոուն կ'ըսուի այն որ մարմնոյն շարունակութիւն է. այսպէս եւս նմանութեամբ՝ Կտաւ մեծ զչորեցունց տոնոց կախեալ։ — Ազի, ձիու, արջառոյ պոչ։ — Դմակ, ոչխարի. — Ձետ, շան, աղուեսու, առիւծու, եւն. Տունք, որոց ծետքն իբրեւ զձկանց տոունս։

25. Փոր, կարապ. (տճ. քօյ գուշու)։

26. Ի Հանդիսի անցանել (ընդ ումեք, մէկու մը հետ) բաղդատուիլ, մէկու մը դիմացն; մրցելու ելլել։

27. Ոսկեհան, բովերէ ոսկի հանող։

28. Քրէական մետաղք, հանքի տեղ կամ բովք։

29. Շառաւն, շառաւունք, ուղտ։

30. Ամաչեմ, թրջիմ, հոս նոյնանշան են. ամչնալ։

31. Զսոխակ եւ զասպուճակ, յն. ունի միայն՝ սոխակ։

րիցես երբեք ձայն ինչ քաղցր եւ հեշտական մրմնջել։ Այլ թերեւս պէսպէս արուեստի՞ւք. եւ ո՞վ ոք յայնմ զմեղուօք զճարտարկօք[32] անցանիցէ[33]. ո՞ր դրօշող, ո՞ր նկարիչ, ո՞ր գետնաչափ գտանիցի քան զնոսա իմաստուն՝ որ կարիցէ ճարտարութեան մեղուաց նմանել։ Այլ թերեւս բարա՞կ ինչ հանդերձիւք. այնու սարդք իսկ անցանեն զանցանեն[33] զքեւ։ Այլ թերեւս ոտի՞ց արագութեամբ. եւ այնու եւս անասունք գլեն, մանաւանդ նապաստակքն եւ այծեմունք, եւ այլ եւս ինչ[34] յանասնոց որ արագ իցեն ոտիւք։ Այլ թերեւս ի տա՞ր աշխարհ ինչ երթալով. եւ այնու թռչունքն անցանեն զքեւ. մանաւանդ խորդք եւ ծիծառունք, որ դիւրաւ հարկանեն զտարաշխարհական ճանապարհս[35], ոչ պաշար բառնան, եւ ոչ գրաստու կարօտանան, այլ ընդ ամենայնի[36] բաւական են նոցա թեւքն։ Եւ թերեւս զի գործօն եւ համբերո՞ղ իցես. այլ չես ձեռնհաս լինել անդադար[37] իբրեւ զմրջիւն։ Իսկ առողջութեամբ եւ երագահալութեամբ[38] յոյժ իսկ առաւել են քան զմեզ անասունք։ Եւ անհոգութեամբ ինչ չերկնչին երբեք յաղքատութենէ, չկասկածեն ի կարօտութենէ։

Եւ է ինչ բազում՝ որովք ոչ հաղորդին ընդ մեզ անասունքն։ Զի՞նչ իցէ. աստուածպաշտութեամբ եւ վարուք առաքինութեան։ Ի՞ւ. զի զԱստուած գիտեմք, եւ զխնամս նորա ի միտ առնումք, եւ վասն անմահութեան ճարտարամտեմք[39]։ Տեղի տացեն մեզ աստ անասունքն։ Զգաստանամք, եւ այնմ չեն ինչ նոքա հաղորդք ամենեւին· քան զնոսա անաւագ[40] եմք, եւ տիրեմք նոցա. եւ այնու է մեծ իշխանութիւնն՝[41] զի չեմք հզօր քան զնոսա եւ տիրեմք նոցա· զի ուսանիցիս թէ ոչ դու ես այնմ պատճառք, այլ որ արարն զքեզ Աստուած[42], եւ որ զբանն շնորհեաց քեզ: Գործիս եւ թակարդս ձգեմք նոցա, եւ այնու ըմբռնեմք, յանկուցանեմք[43], ի համբոյր ածեմք[44]:

---

[32] ճարտարիկ, ճարպիկ, հնարագէտ։

[33] Անցանեմ, Անցանեմ զանցանեմ (զնովաւ), քիչ մը ետքը՝ Գլեմ, նոյնանշան են. մէկն անցնիլ, գերազանցել։

[34] **Փոխ՝** Եւ այլ եւս ոմանք (յանասնոց)։

[35] Հեռու տեղեր կ'երթան։

[36] Ընդ ամենայնի, ամէն բանի տեղ (կը բռնեն, կը բաւեն)։

[37] Գործքէ չդադրող, անպարապ, ժիր։

[38] Երագահալութիւն, շուտով մարսելը։ — Հալեմ, մարսել։

[39] ճարտարամտեմ (վասն իրիք, զիմեքէ), փիլիսոփայել, խելք բանեցընել, իմաստութեամբ խորհիլ ու խօսիլ։

Յորժամ ի մարմնաւոր ինչ իրս յոլովիցես[45], եւ հոգեւորօքն ոչ գլիցես, զիա՞րդ չիցես ի վայր քան զանասունս: Օ՛ն առեալ[46] ածցուք ի մէջ զոք յայնցանէ՝ որք ի չարիսն կեցեն, եւ յանհանճարից զոք՝ որ միշտ ի փափկութեան իցեն եւ զագահութեան հետ[47]· եւ ցուցանեմք թէ եւս քաջ պատերազմող է ձի քան զնա, եւ վարազ եւս զօրագոյն, եւ նապաստակ առաւել եւս արագագոյն եւ սիրամարգ կարի եւս գեղագոյն[48], եւ փոր բնաւ իսկ քաջաձայն, եւ փիղ յոյժ յաղթանդամ, եւ արծուի քաջատես, եւ ամենայն իսկ թռչունք եւս առաւել[49] մեծատունք են քան զնա:

Եւ արդ իմացեալ զի եւ քան զանասունս եւս վատթարագոյնք եմք առանց առաքինութեան՝ ի նա կրթեսցուք, ի նոյն[50] թեւակոխեսցուք[51], զի լինիցիմք մարդիկ, մանաւանդ թէ հրեշտակք իսկ:

40· Անաւագ, տկար, պզտիկ, անզօր:

41· Այսինքն՝ Այնու մեծ է իշխանութիւնն:

42· Փոխ, ըսելու՝ Այլ Աստուած որ արարն զքեզ: Քեր· 346, ԺԸ·

43· Յանկուցանել (յինքն), իրեն ձգել, քաշել:

44· Ածել ի համբոյր, ընտանեցընել. տես Ա· 9, 43· 10, 24· եւ Բ· 19, 21:

45· Յոլովել (յիմիք), առաւելուլ, գերազանցել. յաջորդ Գլեմ բային հետ նոյնանշան:

46· Օ՛ն առեալ, Օ՛ն առ, ա՛զէ· տես Քեր· 370, ծան·*:

47· Զագահութեան հետ իցեն. փոխ՝ Զհետ ագահութեան:

48· Գեղագոյն, գեղեցկագոյն:

49· Այս պարբերութիւնն օրինակ է՝ բաղդատականներու պէսպիսութեան· Եւս քաջ պատերազմող. եւս զօրագոյն. առաւել եւս արագագոյն. կարի եւս գեղագոյն, բնաւ իսկ քաջաձայն. յոյժ յաղթանդամ. եւս առաւել մեծատուն· ուր յունարէնն ասոնք ամէնն ալ պարզ բաղդատական ածականներով բացատրած է:

50· Այսինքն՝ Յառաքինութիւն: — Ի նա ... ի նոյն. տես Ա· 9, 18:

51· Թեւակոխել, կրթել (յինչ), հոս՝ նոյնանշան են. ջանք ընել, ջանալ կրթուիլ:

9.

Թէ բնաւ չէ պարտ տրտնջել:

Նառայից չարաբարաց եւ դժնդակաց[1] է տրտնջելն: Ո՞վ ոք իցէ որդի, աղէ ասա, որ ի հօր վաստակսն մանաւանդ թէ յանձինն իսկ՝[2] տրտնջիցէ: Ի միտ առ, ասէ, զի անձին վաստակիս, քեզ ժողովես[3]. Նոցա սեպհական իսկ է տրտնջելն՝ յորժամ այլոց ջանայցեն, այլոց վաստակիցեն[4]: Որ իւր[5] համբարս կուտիցէ՝ է՞ր վասն տրտնջիցէ, մինթէ զի մեծութի՞ւնն իւր աճիցէ. այլ չէ մարթ: Որ կամօքն եւ ոչ ի հարկէ[6] գործիցէ՝ տրտնջել վասն է՞ր տրտնջիցէ[7]. լաւ է բնաւ չգործել՝ քան եթէ տրտնջելով գործիցէ[8], քանզի եւ կորուսանէ իսկ զգործն: Թէ[9] չտեսանիցե՞ս զի եւ ի տունս մեր ցանկ զնոյն ասիցեմք՝ թէ լաւ է չգործել քան թէ տրտնջելով գործէք[8]. եւ բազում անգամ կամիմք զի եւ սպաս ինչ մեզ մի՛ լիցի՝ քան զտրտունջ ուրուք յանձն առնուլ:

Չար է եւ կարի իսկ չար տրտունջ[10], մերձ ի հայհոյութիւն. ապա թէ ոչ՝ ընդէ՞ր անչափ իսկ ետուն նոքա վրէժս[11]: Անշնորհակալութիւն են իրքն: Է՞ր վասն տրտնջիցես, զի աղքատանայցե՞ս[12]: Զմտաւ ած յորպիսի՛ աղքատութիւն էջ Յոբ: Կամ զի թէ խօթանայցե՞ս ստէպ· եւ որպիսի՞ ինչ լաւութիւնս գիտիցես զանձին, զո՞ր ուղղութիւնս՝ որչափ սուրբն Յոբ, եւ այնչափ ցաւոց համբեր· որ յաղքիսն նստէր բազում ժամանակս, եւ որդունք եռային ելանէին ի մարմնոյն, եւ ցանկ զթարախն քերէր ի բաց։ Այլ թերեւս որդի՞ք մեռանիցին։ Միթէ զամենեսին միանգամայ՞ն թաղեցեր չարաչար ինչ մահուամբ որպէս եւ նայն։ Գիտէք իսկ, գիտէք՝ զի բազում մխիթարութիւն է նստելն առ հիւանդի, զքերանն ի միմեանս ածել, զաչսն ունել, զծնօտսն պնդել, զյետին բանսն լսել· այլ ոչ ինչ[13] այնպիսեաց եղեւ արժանի արդարն, քանզի ամենեքին միանգամայն թաղեցան։ Եւ զի՞նչ եւս այլ ինչ ասիցեմ· եթէ հրաման առնուիր սպանանել զորդիս, մատուցանել պատարագ, այրել[14] տեսանել՝ որպէս երանելի նահապետն։ Ո՞ արդեւք չինէր[15] զսեղանն, ո՞ զփայտն դիզանէր, ո՞ զոտս եւ զձեռս մանկանն կապէր. ո՞չ ապաքէն ինքնին անձամբ[16]։

---

[1] Չարաբար, դժնդակ, նոյնանշան են. չար բնութիւն ունեցող, անզգամ:

[2] Տրտնջել բային խնդիրն այլեւայլ կրնայ դրուիլ. ինչպես. զիմնքէ, ի վերայ իրիք, վասն իրիք, յիրս ինչ, բայց աւելի սովորական է պատմական:

[3] Անձին վաստակիս. քեզ ժողովես. փխկ՝ քեզ վաստակիս, քեզ ժողովես:

[4] Վաստակեմ, ջանամ (անձին, ումեք), նոյնանշան են. (մէկուն համար) աշխատիլ:

[5] Իւր տրական. այսինքն՝ իւրում անձինն:

[6] Ի հարկէ. տես Բ. Զ, 1:

[7] Տրտնջե՞լն ինչու է. փխկ՝ պարզապես ըսելու՝ Վասն է՞ր տրտնջիցէ, ինչպես որ յունարէնն է: Քեր. 399, ԻԵ:

[8] Փխկ՝ Լաւ է բնաւ չգործել՝ քան եթէ տրտնջելով գործել: Տես Քեր. 405, 406:

[9] Թէ հարցական. միթէ:

[10] Անուն բայի խօսքին վերջը. փխկ՝ Չար է տրտունջ եւ կարի իսկ չար: — Տրտունջ առանց յօդի, տես Քեր. 305, Ա:

[11] Տամ վրէժս, ըրածին պատիժը կրել:

[12] Զի աղքատանայցե՞ս, զի թէ խօթանայցե՞ս ստէպ, աղքատնալու՞դ համար, ստէպ հիւանդանալու՞դ համար:

Այլ նախատիցէ՞ ոք։ Ո՞ ոք տանիցի այնչափ նախատանաց բարեկամաց որք ի մխիթարութիւն եկեալ իցեն։ Թերեւս լուեալ իցէ զոր ասեմս։ Մեք թէպէտ եւ նախատիցիմք՝ յիրաւի նախատիմք, քանզի մեղօք լի եմք· իսկ յայնժամ ճշմարիտն եւ արդար մեկնեալ յամենայն իրաց չարաց զսոցին հակառակսն լսէր ի բարեկամացն։ Աղէ ասա, եթէ ի կնոջէ նախատանս եւ թախանձանս լսէր, եթէ Ես մոլորեալ եւ տառապեալ շրջիմ տուն ի տանէ եւ տեղի ի տեղւոջէ[17], կարօտիմ տեսանել զմտանել արեգական զի հանգեայց եւ դադարեսցիս ի վշտաց որ շուրջ են զինեւ: Ընդէ՞ր խօսիցիս այդպիսի բանս, ո՜վ կին դու այլանդակ. միթէ ա՞յրդ ինչ իցէ քեզ վշտացդ պատճառք. ո՞չ ապաքէն բանսարկուն սատանայ: Ած ասա[18], ասէ, բան մի ի Տէր քո եւ վախճանեաց: Եթէ նա ասիցէ եւ վախճանիցի, դու յապահո՞վ ինչ լինիցիս: Չիք ինչ դժնդակ քան զայսպիսի բանս եւ զցաւս, թէպէտ եւ բեւր ինչ ասիցես: Եւ ոչ այսչափ միայն. քանզի բազում չարեաց պատժապարտ կարծէին զնա չարչարանացն[19] զոր կրեաց: Այնպէս բարեկամքն զսիրտն հանէին[20] եթէ ոչ ինչ արժանի ըստ մեղացն տանջեցար:

---

[13] Այստեղ ինչն ի զարդ դրուած համարելու է։

[14] Այս ինքն՝ Տեսանել զայրել նոցա որպէս երանելի նահապետն (Աբրահամ)։

[15] Անկատարները կատարեալի տեղ, տես Ա· 5, 25։

[16] Ինքնին անձամբ, երկուքին մէկն աւելադրութիւն է։

[17] Տուն ի տանէ, տեղի ի տեղւոջէ կամ Տանէ ի տուն, տեղւոջէ ի տեղի. փոխ· ըսելու՝ ի տանէ ի տուն, ի տեղւոջէ ի տեղի։ Այսպէս եւս՝ Դրանէ ի դուռն. քաղաքէ ի քաղաք. կենաց ի կեանս. չարեաց ի չարիս. սրտէ ի սիրտ. ազգէ յազգ ազգաց մինչեւ յազգս. տարւոջէ ի տարի. ժամէ ի ժամ օրէ յօր: Կամ Քաղաք ի քաղաքէ. խորան ի խորանէ. շաբաթ ի շաբաթէ. օր յօրէ. ամիս յամսոյ. ամ յամէ եւայլն. որոնց առաջինը հասարակօրէն նախդիր չ'առնուր։

Քան զո՞րչափ մահս էին առաւել աղէտք: Այլ յամենայն կողմանց ի շնչել[21] մրրկին, ի փչել ձմերայնոյն, ի կուտել ամպոցն ձիւնաբերաց, ի շառաչել շանթիցն բարկութեան ի մէջ այնչափ արամրից[22] եւ ի շուրջ պատել փոթորկաց՝ կայր անշարժ իբրեւ յապահով ինչ եւ յանքոյթ վայրի. ի շնչել սառնամանեացն, ի գոչել դառնաշունչ օդոցն չկքեաց[23] չկասեաց, ոչ ի միտս չարութիւն ծնաւ եւ ոչ ի լեզուէն տրտունջ բխեաց: Եւ եթէ ինչս ոք կորոյս[24], այլ ոչ եթէ միանգամայն եւ զինչս եւ զծառայս եւ զաղախնեայս. որում չէն մարթ լինել: Այլ եւ ոչ կեղովք ոք վառեցաւ այնպէս, եւ ոչ թարախ ոք քերեաց իբրեւ զնա[24], եւ ոչ նախատորդք[25] եւ ոտնհարք[26] զոտս տրոփէին[27] յուրուք վերայ, որ կարի քան զամենայն վիշտս կսկծելի է[28]։ Ի վիշտս ինչ յորժամ մխիթարիչք իցեն եւ սփոփութիւնս մատուցանեն, քաջալերս տայցեն, եւ յոյս ինչ բարի առաջի դնիցեն՝ այնչափ ինչ տրտմիմք կղծկիմք[29]. ի միտ առ ո՛րչափ ինչ աղէտք էին զի նախատորդք եւս շուրջ նստէին։

---

[18] Ած. տես քեր. 370, ծան: Նոյն խօսքը Ս. Գրոց մէջ՝ Աղէ ասա բան ինչ:

[19] Բազում չարեաց պատժապարտ չարչարանացն զոր կրեաց. Բակառութիւն. Պատժապարտ՝ թէ՛ չարեաց եւ թէ՛ չարչարանաց խնդիրներուն մէջ մնացած է. տես քեր. երես 465:

[20] Հանել զսիրտ, (սովորաբար՝ թափել զոգի,) հոգին հանել, մաշեցընել. խիստ նեղել:

[21] Շնչել, փչել, նոյնանշանք:

[22] Արամուր. մութ, մէգ:

[23] Կքիմ, ծռիլ, խոնարհիլ. վհատիլ: Սովորաբար՝ կքեցաւ:

[24] Դիտելի է խօսքին շարքը, եւ ոքին գիրքը: — Եթէ ոք. Ոչ ոք իրարմէ բաժնուած.

[25] Նախատորդ, արհամարհող, նախատող:

[26] Ոտնհար, նախատող, ուրիշին չարեացը վրայ արհամարհանօք ուրախացող:

[27] (Զոտս ի վերայ). տրոփել ոտքի տակ առած՝ արհամարհել. վաշ կարդալ:

Եթէ զայս հանապազ յեղյեղէաք, ցանկ զմտաւ ածէաք[30] ոչ ինչ էր ի մօտաւորացս որ[31] տրտմեցուցանէր զմեզ, յորժամ ընդ այնպիսի նահատակն նայէաք, այնպիսի ադամանդեայ ոգի, ի պղնձի յանարատ միտսն. որպէս թէ պղնձի կամ քարեղէն մարմին ունէր՝ այնպէս ամենայնի ժուժկալէր առաքինութեամբ, բնաւի տանէր[32] համբերութեամբ։

10.

Մեծութեանն եւ աւելորդ զարդուց ընդունայնութիւն:

Քննեսցուք զիրս մեծութեան, եթէ ո՞չ ամենեւին իսկ վնաս իցէ. զի աշխատութիւն միայն է եւ շահ ինչ ոչ գոյ։ Հանդերձ այլովքն եւ անմիտ եւս առնէ մեծանալն. զի նովին պատուով որով զկանայսն գրգեն[1] եւ զձիսն պատուեն, եւ յերկոցունց կամին պայծառագոյնք երեւել. որով զկառսն զարդարեն եւ զմորթս դեսպակացն օծանեն, յորում նստին եւ քքուին[2]։ Եւ զի՞նչ շահ իցէ զջորիսն եւ զձիս ոսկւով զարդարել, կամ կնոջ մարդոյ այնչափ ոսկի զանձամբ արկանել եւ նազել, եւ ականս ինչ ընդ ոսկին ընդելուզանել։ Այլ չմաշի այնպէս ոսկին, ասեն։ Մանաւանդ թէ այլք զայն իսկ ասեն՝ թէ ի բաղանիսն եւ ի կիրն արկանելոյ[3] ակունքն եւ ոս-

---

[28] Կսկծելի. կսկծեցուցիչ. —կ՚ըսուին նաեւ Բանք կսկծելիք:

[29] Կղծկիմ, տխրիլ, շփոթիլ, սիրտը կոտրիլ. (յն. ἀλύω, շփոթիլ, տխրիլ։)

[30] Հանապազ, ցանկ. Նոյնանշանք։

[31] Էր եւ որ. աւելադրութեամբ. փոխ՝ Ոչինչ ի մօտաւորացս տրտմ . . . ։

[32] Ամենայնի ժուժկալէր. Բնաւի տանէր. միեւնոյն խօսքը կրկին ձեւով։

---

[1] Օրինակը՝ դրդեն:

[2] Քքուիմ. զուարճանալ, փափկանալ, հեշտանալ։

[3] Ի կիրն արկանելոյ. գործածելէն, շատ գործածելով (կը մաշին)։ Յօդի տեղափոխութիւն եւ ի նախդրի զեղչումն։

կին մաշին եւ չլինին յարգոյ[4]: Գրեսչիր[5] եթէ չվնասին ինչ. զի՞նչ շահ իցէ, ո՞ր օգուտ. եւ եթէ անկանիցի եւ կորնչիցի՝ չիցէ՞ վնաս. եւ եթէ ի նախանձ ինչ գրգռիցէ եւ նենգիցի՝[6] չիցէ՞ վնաս: Յորժամ օգուտ ինչ յարկանելոյն չէ[7], եւ զակն նախանձորդացն հանիցէ, եւ զգողս գրգռիցէ, չլինիցի՞ առաւել վնաս: Զի՞նչ օգուտ իցէ. մարթ էր առնն զայն յարգել[4] եւ շահել. եւ վասն կնոջն հպտանաց[8] չկարէ ինչ այնպիսի շահս շահել. այլ թերեւս բազում անգամ սովաբեկ եւս եւ վշտակեաց լինիցի, եւ զկինն տեսանիցէ զի ոսկւով հպտիցի. չիցէ՞ այն վնաս:

Կարասի վասն այնորիկ ասի՝ զի ի կիր ոք արկանիցէ[9] զի ի պէտս ոք ծախիցէ, եւ ոչ որպէս յոսկերչացն խանութս կարգեալ յօրինեսցէ[10], այլ զի բարիս ինչ գործիցեմք այնու: Յորժամ ոսկւոյն գութ[11] յայնպիսի ինչ պէտս չտայցէ ծախել[12], ո՞չ ապաքէն վնաս է եւ ոչ օգուտ: Ընդ նոյն համար է ամենայն[13], յորժամ չիշխիցէ ոք այնու վայելել, որպէս թէ այլոյ ինչ իմիք չիշխիցէ[14], եւ այն չեն պէտք, այլ վնաս: Կամ յապարանս մեծամեծս եւ ի տունս գեղեցիկս, ի սիւնս կճեայս եւ յորմս մարմարապատս, ի փողոցս[15] եւ ի սրահս եւ ի պէսպէս շրջանակս ծախել զոսկին չիցէ՞ վնաս. ի կուռս եւ ի[16] պատկերս

---

[4] Յարգոյ. պիտանացու, գործածելու յարմար: Յարգեմ, շահաբեր՝ շահաւոր ընել:

[5] Գրեսչիր. ենթադրէ. համարէ:

[6] **Օ**րինակն ունի՝ նենգիցէ. ըստ յուն. ի նենգութիւն:

[7] **Փոխ՝ Չէ** ինչ օգուտ յարկանելոյն. վրան կրելէն օգուտ մը չկայ:

[8] Հպտանք. ունայն զարդ. խաղալիկ բաներ: Աստ բայը՝ Հպտիմ, հպտանս հպտիմ. որ կը գրուի նաեւ Հտպտիմ, հտպտանք, հտպիտ:

[9] Կարասի. գործածելիք, նաեւ ստակ: Այստեղ բառին տրուած մեկնութիւնն ըստ յն. լեզուի է. բայց նաեւ հյ. կարասի ըսուած է՝ իբրեւ կարեւոր. կարիքը (պէտքը) լեցընող:

[10] Կարգաւ շարէ:

[11] Գութ ստէպ կը գործածուի սէր նշանակութեամբ:

[12] Ոսկւոյն սէրը չի թողուր որ այն կերպով գործածուի:

[13] Ամէնը մէկ կարգի բան է:

[14] Իբր թէ ուրիշի՛ բանին չի համարձակիր (գործածութեանը):

[15] Փողոցք կը նշանակէ նաեւ ապարանքներու պատշգամբները:

[16] Ի պատկերս. Ճիշդ խօսելով երկրորդ ի նախդիրն աւ.

Digitized by Google

կանգնել ի փողոցս եւ ի հրապարակս: Բազումք եւ այնու զդեւս իսկ ի նուէրս կոչէն[17]. բայց այժմ ոչ ինչ է ժամանակ զայն քննելոյ: Զի՞նչ կամիցի՝ որ ոսկեզօծ զձեղունս սենեկացն դրուագիցէ. զի՞նչ աւելի քան զայն գտանիցէ՝ որ ի չափ եւ ի պայմանի տունս բնակիցէ[18]: Այլ ական հեշտ թուի, ասեն, եւ երեսաց բազում վայելչութիւն: Ցե՞րբ. առ օրին եւ առ վաղիւն[19], եւ եթէ եւս քաջ՝[20] զերիս աւուրս, եւ այնուհետեւ ոչինչ այնպիսի. քանզի յագի ակն եւ չհամարի ինչ. զի թէ արեգակն ոչ ինչ զարմացուցանէ զմեզ, քանզի ընդելեալ եմք ցանգն հայելով, ո՞րչափ եւս առաւել ճարտարութեան ինչ արուեստ. այլ այնպէս թուի՝ եթէ յաղիւսեայ տունս բնակեալ իցեմք:

Աղէ ասա, ի պէտս բնակութեան սիւնքն բազումք եւ խոյակքն, ախաւեղագէսք եւ ազգիազգի դիմակք պատկերացն, եւ ոսկին խառնեալ ընդ նկարս որմոցն, եւ այլ եւս համապայծառ գունակ գունակք երանգոցն, եւ ազգիազգի դեղքն ընդ միմեանս ի ճամուկսն մտեալ, զի՞նչ օգուտ իցեն. այլ հպարտութեան եւ պարծանաց եւ յօրանալոյ պատճառք են, եւ աւելորդ անմտութեան: Ամենայն ուրեք կարեւորացն պէտք են՝ որով կարօտ իցեմք, եւ զպէտսն վճարիցեմք:

Տեսանե՞ս զի վնաս է եւ ոչ օգուտ, եւ աւելորդ եւ անշահ: Քանզի յորժամ ժամանակ ի վերայ անցանիցէ, յագի ակն եւ չթուի ինչ վայելուչ. եւ յայտ է թէ չէ ինչ՝ բայց վնաս միայն. այլ չտայ զայն իմանալ սնապարծութիւնն: Մինչեւ ցե՞րբ ընդ երկիր բեւեռիցիմք, մինչեւ ցե՞րբ չնայիցիմք ընդ երկինս: Զտեսանիցէ՞ք զվախ-

---

ելորդ է, վասն զի կանգնել բային նախդիրն է. այսինքն ի կանգնել կուռս եւ պատկերս:

[17] Ըստ յուն. Եւ զդեւս իսկ կարդան (յօգնութիւն):

[18] Զափաւոր եւ միջակ տան մէջ բնակողէն ի՞նչ աւելի ունի: — Զափ եւ պայմանի, չափաւոր. տես 6, 33:

[19] Առ օրին եւ առ վաղիւն. այն օրը եւ երկրորդ օրը. — (իբր թէ՝ առ օրն. տես Քեր. եր. 133:)

[20] Եթէ եւս քաջ. առ առաւելն. շատ շատ: Քեր. 164:

ճանեալսն՝ զոմանս ի ծերութեան եւ զոմանս ի մանկութեան. չտեսանիցէ՞ք զբազումս կենդանւոյն իսկ զրկեալս յընչիցն. զի՞ այնչափ ծնգիցիմք ընդ չկայսս եւ չմնալիս[21]. ընդէ՞ր այնչափ կապեալ իցեմք ընդ վնասակարս. մինչեւ յե՞րբ ոչ բուռն հարկանիցեմք զկայիցն եւ զմնացիցն[22]:

11.

Թէ զառ ի յետոյսն մոռացեալ եւ յառաջադէմսն ձգտել պարտ է:

Չիք այնպիսի ինչ որ թափուր առնիցէ[1] յուղղութեանց[2] եւ փչիցէ արտաքս՝[3] իբրեւ զյիշատակն բարեաց ինչ գործոց մերոց. քանզի երկուս ինչս[4] ծնանի, եւ ծուլագոյնս գործէ եւ ի հպարտութիւն գրգռէ: Միումն եւեթ ուշ ունիմ, ասէ (Պաւղոս), զի որ ինչ զկնին է՝ զայն մոռացեալ, եւ որ ինչ առաջին կայ՝ յայն ձգտեալ՝[5] ստիպիմ[6] ի վերին պսակն. եւ այն իսկ է որ յորդորէր զնա ի յառաջ ձգտել[7]: Որ համարին թէ իսկ եւ իսկ կատարեալ իցէ եւ չիցէ ինչ պակաս յառաքինութենէն, կասէ[8] յընթացից, որպէս թէ ամենայնի իսկ հասեալ իցէ. եւ որ չեւ եւս համարի զանձն հասեալ ի կատարումն, չդադարէ երբեք յընթացից:

Զայն եւեթ պարտիմք ցանկ ածել զմտաւ, թէպէտ

---

21. *Չկայք եւ չմնալիք.* որոնք որ չեն կենար ու մնար. անցաւորք: — *Զի՞ այնչափ ծընգիցիմք ընդ չկայսս եւ ընդ չմնալիս.* ի՞նչ այնչափ մաշինք սա անցաւոր բաներու վրայ:

22. *Կայք եւ մնացք.* (Նախընթացին հակառակը. ծան. 21.) կեցող ու մնացող՝ անանց բաներ:

---

1. *Թափուր առնեմ* (*յիմքէ*). զրկել:

2. *Ուղղութիւնք.* առաքինութիւն, բարեգործութիւն:

3. *Արտաքս փչել,* ըստ յունին՝ փքացընել, հպարտացընել:

4. *Երկուս ինչս.* տես Քեր. 273, ծան.**:

5. *Ձգտիմ,* (Ս. Գրոց մէջ նոյն խօսքն այս բային տեղ ունի *Նկրտիմ,* որ նոյնանշան է.) յառաջ ձգուիլ, երկըննալ, սաստիկ բերուիլ, հասնելու ջանալ:

6. *Ստիպիմ,* քիչ մը տաքը նոյնանշան *Ճեպիմ,* բանի մը ետեւէ ըլլալ, փութալ, հոգ ընել, արտորալ:

7. *Յառաջ ձգտիմ, Յառաջադէմ գտանիմ,* յառաջանալ:

8. *Կասեմ, դադարեմ* (*յընթացից*), (վազելէն, ճամբէն) ետ կենալ, դադրիլ, կանգ առնուլ:

եւ բեւր բարութիւնս գործեալ իցէ[9]. զի թէ Պաւղոս յետ բազում մահուանց՝ զկնի[10] այնչափ վշտաց այնպէս համարէր, ո՞րչափ եւս առաւել մեք։ Բայց եւ ոչ կասեցի ինչ, ասէ, ընդ այն զի այնչափ ընթացայ[11] եւ չվճարեցի ինչ, եւ ոչ զանգիտեցի եւ վհատեցի. այլ տակաւին դեռ ընթանամ, դեռ ճեպիմ. քանզի զայն եւեթ գիտեմ եթէ զիա՛րդ օր ըստ օրէ յառաջադէմ գտայց։ Նոյնպէս եւ մեզ պարտ է մոռանալ զուղղութիւնն եւ ի թիկանց[12] թողուլ։ Քանզի եւ սուրհանդակն ոչ ո՛րչափ սուրհացաւն[13] զայն ինչ ածէ զմտաւ, այլ թէ ո՛րչափ եւս կէտք[14] եւ ասպարէզք առաջի կայցեն։ Նոյնպէս եւ մեք մի՛ որչափ ինչ վճարեցաք զառաքինութեանն՝[15] զմըտաւ ածիցեմք, այլ որ ինչ թերին իցէ։ Զի՞նչ օգուտ իցէ մեզ վճարելն՝ յորժամ թերին ի նոյն ոչ յաւելուցու[16]։ Չասաց թէ չածեմ զմտաւ, այլ թէ բնաւ եւ [չ]յիշեմ իսկ ոչ[17]։ Զի այնպէս յոլովագոյնք[18] լինիմք՝ յորժամ զընաւ յօժարութիւնն զթերեաւն ածիցեմք[19], յորժամ զառաջինսն մոռացօնս առնիցեմք[20]։ Ջգտեսցուք[5], ասէ, մինչ չեւ ախոյանին յաղթեալ իցէ, փութասցուք·

---

[9] *Թէպէտ եւ բիւր.* տես Բ. 8, 19։ — *Գործեալ իցէ,* իմա՛ Գործեալ իցէ մեր. տես Քեր. 358, Է։

[10] *Յետ մահուանց, զկնի վշտաց.* տես Քեր. 475։ — Յն. միեւնոյն նախադրութիւնը պահած է։

[11] *Ընդ այն զի այնչափ ընթացայ եւ ...* անոր համար որ այնչափ վազեցի եւ ...։

[12] *Ի թիկանց,* ետեւ (թողուլ)։ Այսպէս բացառականով՝ *Նստել ի սնարից. կալ յանոտից.* գլխուն վերեւը, ոտից կողմը. *ի հիւսիսոյ,* եւայլն. ներգոյականի նշանակութեամբ։

[13] *Սուրհամ կամ սուրամ.* (ասկէ *Սուրհանդակ* բառը.) շուտ վազել։ Փոխ՝ Սուրհանդակն ոչ ածէ զմտաւ եթէ որչափ սուրհացաւ։ Տես Ա. 4, 14։

[14] Հասնելու տեղ, նպատակ։

[15] *Որչափ ինչ զառաքինութեանն.* առաքինութեան որչափը։

[16] Երբ որ պակասը վրան չ՚աւելնար։

[17] *Բնաւ եւ յիշեմ իսկ ոչ.* (յն. միայն՝ Եւ ոչ յիշեմ)։

[18] *Յոլովագոյն.* հոս՝ առաւելագոյն, զօրագոյն։

[19] *Զյօժարութիւնն զթերեաւն ածել.* բաղձանքը պակասին վրայ դարձընել։

[20] *Մոռացօնս առնել* (զամենայն, ամենայնի, ամենայնիւ). մոռանալ։ — Կ՚ըսուի նաեւ՝ *Ի մոռացօնս դարձուցանել.* — Իսկ *Մոռացօնք եղեն քեզ այդ.* այդ մոռցեր ես. տես Քեր. 99, ծան։

առնուլ․ զի որ ընդ ոլորս[21] իմն մտեալ իցէ, այնպէս իմն զոտսն զամենայն մարմնովն անցուցանել[22] ջանայ, զգլուխն յառաջադէմ ոլորէ[23], զձեռն անդր պարզէ[24], զի այնու աւելի ինչ յընթացսն յոլովիցէ[25]․ եւ այն ի բազում յօժարութենէ լինի եւ յաճախ ջերմութենէ[26]։ Այսպէս պարտի որ ընթանայցէն՝ ընթանալ այնչափ փութով, այնպիսի յօժարութեամբ․ մի՛ ծոյլս, մի՛ մեղկս[27]։ Որչափ[28] ինչ ի մէջ այնպիսի սուրհանդակաց իցէ եւ յուլին եւ պղերգին[29], նոյնչափ ընդ մեզ եւ ընդ Պաւղոս։ Նա՛ հանապազ մեռանէր, ցանկ առաքինանայր․ չէր ժամանակ, չգոյր ժամ[30] յորում ոչ յաւելոյր գամ քան զգամ յընթացսն․ ոչ առնուլ կամէր՝ այլ յափշտակել զպսակն․ քանզի այնպէս իսկ է առնուլ զբրաբիոն[31]։ Ի վեր կայ որ զբրաբիոնն տայ, այսինքն զպսակն յաղթութեան։ Տես ո՛րչափ ինչ անջրպետութիւն կայ ի միջի, այնչափ վայրս հատանել անցանել հասանէ, յորպիսի՛ բարձրութիւնս վերանալ ելանել թեւօք հոգւոյն․ այլ իւիք չմարթի սլանալ ելանել[32] ի բարձունս։ Մարմնով իսկ հասանէ երթալ անդր, իշխանութիւն եւ համարձակութիւն կայ առաջի․ Մեր, ասէ, առաքինութիւնն յերկինս է։ Անդ է պսակն, անդ պսակիչն։

21․ Ընդ ոլորս, թերեւս՝ ընդ ոլորտս մտանեմ. յն․ ἐπεκτείνω, ձգտիմ, նկրտիմ, ջանամ։

22․ Անցուցանել (զոտս զմարմնովն. ոտքը) յառաջ անցընել։

23․ Յառաջադէմ ոլորեմ (զգլուխ), յառաջ քշել․ յն․ յառաջ ձկտիլ։

24․ Պարզեմ (զձեռս), տարածել, երկընցընել։

25․ Յոլովեմ (յընթացսն), աւելնալ, յառաջադէմ ըլլալ։

26․ Ջերմութիւն, եռանդ։ — Ի բազում յօժարութենէ լինի եւ յաճախ (փխկ․ ի յաճախ) ջերմութենէ. (յն․ երկու տեղ ալ միեւնոյն բառն ունի։)

27․ Ծոյլս, մեղկս, (Գ․) ծուլութեամբ, թուլութեամբ. տես Քեր․ 453․ Ա։

28․ Օրինակն ունի՝ որպէս։

29․ Ինչ տարբերութիւն որ այնպիսի սուրհանդակներուն եւ ծոյլին ու պղերգին մէջ կայ։ Տես վերը 6, 31։

30․ Հանապազ մեռանէր. Ցանկ առաքինանայր. — Չէր ժամանակ. Չգոյր ժամ. երկու զոյգ նոյնանշանք։

31․ Բրաբիոնը (յաղթութեան պսակն) այս կերպով կ'առնուի։ Տես Բ․ 14, 34։

32․ Հատանել անցանել. — Վերանալ ելանել. Սլանալ ելանել. տես Ա․ 7, 8։

Տեսանե՞ս զսուրհանդակսն՝ զիա՛րդ ընդ օրինօքն կեան, որպէս զկասեցուցիչսն զօրութեանն չառնեն հուպ[33] յանձինս, զիա՛րդ ճգնին, զօր հանապազ մրցին ի կռիւս, կըրթին ի մարձիկսն[34] եւ ըստ օրինացն յարդարին։ Ո՞րչափ եւս առաւել մեզ պարտ իցէ ցուցանել յօժարութիւն, քանզի չէ հասարակ պարգեւքն[35], եւ բազում արգելք կան առաջի․ օրինօք կեաց, քանզի բազում ինչ է որ կասեցուցանէ զզօրութիւնն։ Ոչ եթէ բնութեան[36] ինչ իցէ կռիւն՝ այլ կամաց։ Թեթեւ գործեսցուք զկամսն, զի մի ծանրութիւն հակիցէ եւ հատանիցէ զոյժ ոտիցն։ Կըրթեա զոտս՝ լինել զգուշագոյնս, քանզի բազում են ոտնառութիւնք․ եթէ բազում անգամ գլորիցիս, կորուսանես զընթացսն։ Մի ընդ ոտնառուսն[37] եւեթ ընթանայցես, զի մի ստէպ գլորիցիս․ ընդ հաստատունն եւեթ ընթանայցես․ ի վեր ունիցիս զգլուխ, ի բարձունս ամբառնայցես զաչս[38]։ Այսպիսի ինչ եւ մարձիկք[39] սուրհանդակացն պատուիրեն, եւ այնպէս ի տեւ[40] տոկայ զօրութիւնն։ Ի վեր նայեաց ուր պսակիչն կայցէ եւ զպսակն ունիցի, եւ պսակին տեսիլ առաւել յորդորիցէ զկամսն։

Չիք ասել[41], չիք հնար պատմել զգեղ այնր պսակին․ որ ունիցի զնա՝ նա միայն գիտէ․ որ հանդերձեալն է առնուլ՝ նա միայն է տեղեակ[42]․ ոչ յոսկւոյ եւ ոչ ականց պատուականաց, այլ անչափ պատուական։ Ոսկի ցիխ է առ այնու պսակաւ, եւ ականք պատուականք իբրեւ զկաւ առ այնու գեղեցկութեամբ։

[33] Հուպ առնեմ, դպցընել, մօտեցընել։

[34] Մարձիկք, ըմբշութեան ասպարէզ։

[35] Փխկ՝ Չեն հասարակ (հաւասար) պարգեւքն։

[36] Օրինակն՝ բնութեամբ․ դրինք ըստ յուն։

[37] Ոտնառու, սահուն, լպըրծուն (տեղ)․ (յն․ ընդ լպիրծս)։ Ոտնառութիւն․ սահիլ իյնալ։

[38] Ի վեր ունիցիս զգլուխ, ի բարձունս ամբառնայցես զաչս, (յն․ ի վեր զգլուխ, ի վեր զաչս։)

[39] Մարձիկ, հոռ՝ (յն․ παιδοτϱίβης,) մարզիչ, ըմբշամարտութեան կրթող։

[40] Ի տեւ (տոկամ.) երկայն ատեն դիմանալ։

[41] Կարելի չէ ըսել․ տես Քեր․ Չիք յուսալ, ոչ է ընդ այն զարմանալ. երես 202 եւ 363։

[42] Նա միայն գիտէ․․․, նա միայն է տեղեակ, յն․ միայն՝ գիտէ։

12.

Թէ քանի՛ անհնարին աղետք են անկանել յարքայութեան փառաց:

Եթէ մինչ թշնամիքն էաք՝ եկն (Տէրն), ո՞րչափ եւս առաւել յորժամ բարեկամքս եղեաք[1]: Չհրամայէ գալ հրեշտակաց եւ ոչ ծառայից, այլ ինքնին գայ կոչել զմեզ յարքայութիւնն իւր, եւ ապա յափշտակիցիմք մեք յամպս ընդ առաջ Նորա: Ո՞ ոք գտանիցի հաւատարիմ ծառայ եւ իմաստուն, ո՞վ իցեն[2] որ արժանի լինիցին այնպիսի բարութեանցն, զիա՞րդ չիցեն ողորմելիք որ անտի անկանիցին[3]: Եթէ զամենայն ժամանակս լայցք, կարէա՞ք արժանի ինչ առնել: Եթէ բեւր գեհեն ասիցես, չասես զօյգ այնմ ցաւոց զոր կրիցեն[4] այնպիսի ոգիք. յորժամ ամենայն աշխարհս յառաջ կոչիցի, եւ բարբառք փողոցն հնչիցեն, եւ առաջի Նորա գունդք հրեշտակացն այսր եւ անդր ընթանայցեն, ապա երկրորդն, ապա երրորդն, յետոյ բիւրուց բիւրք դասուց[5] յերկիր ծաւալիցին. ապա քրոբէքն, (քանզի բազում եւ անչափ իսկ են կարգք վերին զօրութեանցն,) ապա սրովբէքն առ նովաւ ի Նորա երեւելն անճառ փառօքն: Իբրեւ եկեալ հասանիցեն ամենեքեան Նոքա, ածիցեն կացուցանիցեն զընտրեալսն ի միջի՝ զՊաւղոսեանս եւ զամենեսին որ նոյնպէս հաճոյ եղեն, ի Նորին իսկ ձեռացն առնուցուն զպսակն. քարոզքն առաջի կարգայցեն, պատիւս ի Թագաւորէն առնուցուն առաջի ամենեցուն, առաջի ամենայն երկնից զօրականացն: Զի թէ բնաւ չէր իսկ գեհեն[6], յորժամ զնոսա այնպէս ի պատիւ տեսանէին եւ զանձինս յանարգանս, ո՞րչափ ինչ անհնարին տանջանք էին: Խոստովանիմ գեհեն եւ ես, եւ կարի իսկ անհնարին, բայց եւս անհնարին քան զայն՝ յարքայութենէն անկանելն[3] է:

---

[1] Յաւե՛լ լռելեայն՝ եկեսցէ: — Մինչ թշնամիքն էաք. ն յօդով, անցած ժամանակ. յորժամ բարեկամքս եղեաք. ս յօդով. հիմակուան ժամանակ: Նոյնպէս եւս՝ Մինչ առ ձեզս եմ. եւ Մինչ առ ձեզն էի: Տես քեր. 290:

[2] Ո՞վ եզակի թողուած. տես Բ. 8, 14:

[3] Անկանիմ (յիմքէ), կորընցընել, վրիպիլ: Ա. 16, 35:

[4] Ուղղեցինք ըստ յունին:

[5] Բիւրուց բիւրք դասուց. բիւրաւոր դասք. տես քեր. 249, Զ. եւ 284, Բ:

[6] Զի թէ բնաւ չէր իսկ գեհեն. (յն. Զի թէ եւ չէր գեհեն.) տես 1, 11:

Միտ դիր, եթէ որդի առն թագաւորի[7] երթեալ պատերազմ ուրեք հարկանիցէ[8], անուանի եւ առաքինի ի ճակատէն դառնայցէ, զօրօք բազմօք, մեծաւ յաղթութեամբ, կառօք եւ երիվարօք, ազգիազգի դասուք զօրականաց, ոսկէզօծ վահանօք, գունդ գունդ ասպարակրօք՝[9] որ շուրջ զնովաւ աստի եւ անտի յօրինեալ մտանիցեն[10], եւ ամենեւին քաղաքն պսակեալ պայծառացեալ նմա ընդ առաջ ելանիցեն[11], իշխանքն ամենայն խառնիճաղանճ ռամկաւն հանդերձ, այլազգեօք եւ օտարալեզուօք, կալանաւորօքն եւ կապելովք. ապա հազարապետքն հանդերձ այլովք իշխանօքն՝ բազմապայծառ զարդուքն, գունակ գունակ հանդերձիւքն[9] յառաջ մատչիցին, եւ նա գիրկս արկանիցէ, յաչս եւ ի բերան համբուրիցէ, զձեռանէ ունիցի եւ մօտ առ իւր տանիցի, եւ բազում համարձակութիւն տայցէ, եւ առաջի ամենեցուն իբրեւ ընդ բարեկամս խօսիցի, եւ պատմեսցէ՝ թէ զամենայն ճանապարհս վասն ձեր հարի[12]. եւ յարքունիսն տանիցի, եւ

---

7. Եթէ որդի առն թագաւորի. (յն. Եթէ թագաւոր կամ որդի թագաւորի.) տես այր բառին աւելադրութիւնը՝ Բ. 6, 13:

8. Պատերազմ հարկանեմ, պատերազմ ընել. (երես 133:) Կ'ըսուի նաեւ Տամ պատերազմ: — Ուրեք միջանկեալ:

9. Ասպարակիր, վահանակիր՝ վահան կրող. (զինուոր): — Գունդ գունդ իբրեւ ածական, գունդագունդ. տես Քեր. 188, եւ ծան.*: Սոյնպէս վարը՝ Գունակ գունակ հանդերձիւքն:

10. Յօրինեալ մտանիցեն. կարգի դրուած, շարուած մտնեն:

11. Տես Քեր. երես 453. նմա եւ նորա:

12. Ճանապարհ հարկանեմ, ճամբայ ընել: 8, 35: — Հարկանեմ բայը քովի անորոշ հայցական խնդրովը խել մը ոճեր կը ձեւացընէ, որոնք ամէնն ալ խիստ գործածական են: Այսպէս են. Աւար հարկանել (զքաղաքն). բողոք հարկանել (զումեքէ). բուռն հարկանել (զիմեքէ). զան հարկանել (զոք). ծափս հարկանել. հռչակ հարկանել (զբանն). հուր հարկանել (զտանէ). ծառայութիւն, սպաս, սպասաւորութիւն հարկանել (ումեք). փող հարկանել. եւայլն: Սոյնպէս որոշեալ հայցականով՝

ընդ նմին վայելեսցեն յարքունիսն։ Եւ այլքն՝ թէպէտ եւ չպատժիցին, այլ զի չեն արժանի այնպիսի պատուոյ, քան զորպիսի՞ տանջանս չիցէ այն նոցա անհնարին։ Զի թէ ի մարդկան միջի դառն իցէ յայնպիսի փառաց անկանել[3], ո՞րչափ եւս առաւել առաջի Աստուծոյ, յորժամ ամենայն զօրութիւնքն[13] ի մի վայր հասեալ գումարեալ կայցեն[14] հանդերձ Թագաւորաւն․ յորժամ դեւք կապիցին, եւ գլխարկեալ կորացեալ զգետին նշմարիցեն[15], եւ զզօրագլուխն նոցա զսատանայ կապեալ տանիցին, եւ ամենայն գունդքն դիմակաց հակառակորդին[16] ընդ նմին ի տանջանս ձգիցին․ յորժամ զօրութիւնք երկնից դղրդիցին, եւ ինքն ամպօք երեւեսցի։ Հաւատացէք, առ ահի միտքս ընդ բանսս յիմարեցան[17], եւ չկարեմ զճառս ի գլուխ հանել[18]։

Ի միտ առէք, յորպիսի՛ փառաց վրիպիցիմք, ուստի[19] մարթ էր չվրիպել․ եւ անհնարին աղէտք այն են՝ զի իշխան եմք չանկանել[20] յայնպիսի աղէտսն, եւ անկանիցիմք[21]։ Յորժամ զոմանս ընդունիցի եւ առ Հայր տանիցի յերկինս, եւ զոմանս թողուցու, եւ առնուցուն հրեշտակք ինչ

Զլալ հարկանել, զարտասուս հարկանել, եւն։

13․ Հոս՝ հրեշտակները։

14․ Ի մի վայր հասեալ գումարեալ կալ, ժողովուած կենալ։ Տես Հասանեմ, Ա․ 7, 18։

15․ Գլխարկիմ, կորանամ, զգետին նշմարեմ, նոյնանշան են․ (ամօթէն) գլուխը կախել, ամըչնալ, առջեւ նայիլ։ — Այսպէս նաեւ վերը՝ կորանամ կրկնիմ։

16․ Դիմակաց, հակառակորդ նոյնանշան են։

17․ Կան շատ բայեր՝ (ընդհանրապէս ներքին զգածմունք ցուցընող,) որոնք ընդ նախդրով հայցական խնդիր կ՚առնուն․ այս զանազանութեամբ որ նոյն խնդրառութիւնը ոմանց խիստ սովորական ու հաստատուն է․ (եւ այսպէս են հոս դրուածներուն առաջինները,) ուր որ միւսերը սովորաբար ուրիշ կերպ խնդիր կ՚առնուն եւ երբեմն ընդ։ Խնդամ․ ուրախ լինիմ․ հաճիմ․ զարմանամ․ նախանձիմ, նախանձ բերեմ․ տրտմիմ․ դժկամակ լինիմ․ զչարիմ․ տաղտկամ․ ցասնում․ տաղտապիմ․ սուզ առնում․ դանդաղեմ, եւայլն։

18․ Միտքս, ընդ բանսս, զճառս․ յօդերու այլեւայլ գործածութիւն․ տես Քեր․ 296, 297։

19․ Ուստի, ուստի փոխ՝ Յորմէ․ յայսմանէ, տես Քեր․ 349։

20․ Իշխան եմք չանկանել․ կրնանք չիյնալ։

21․ Անկանիցիմք․ ստորդս․ իբրեւ թէութեամբ կամ երկբայութեամբ։

եւ ձգիցեն ակամայ, թէպէտ եւ կարի յոյժ զարտասուս հարկանիցեն[22]*, գլխիվայր կորացեալ տանիցին ի հուր գեհենին, եւ նախ առակ եւ նշաւակ*[23] *առաջի ամենայն աշխարհաց առնիցեն։ Որպիսի՞ ինչ համարիցիս զայնպիսի ցաւս։ Փութասցուք մինչ դեռ ժամանակս ի ձեռս իցէ, եւ բազում՝ հոգ[ս] զմերոյ փրկութեանն կալցուք յանձինս*[24]*։ Քանի՞ են*[25] *յորոց վերայ ջերմ ինչ սաստիկ եհաս, եւ ասէին՝ եթէ աստի*[19] *զերծանել կարասցուք՝ ոչ եւս արկցուք զանձինս յայսպիսի վտանգս։*

13.

Զի իբրեւ ըստ մանկտւոյ՝ այնպէս իմն գնայր ըստ Հրեայսն Աստուած:

Համարեաց զամենայն բնութիւն մարդկան իբրեւ զմի հասակ, եւ զառաջին ժամանակսն զմանկտւոյ կարգ ունել ազգիս մերոյ, եւ յետ նոցա զերիտասարդի, եւ մօտաւորացս զծերութեանն։ Յորժամ ոգիքն հասին ի չափ[1]*, ի վատել*[2] *մարմնոյն անդամոցն եւ ի ցածնուլ պատերազմին՝ յայնժամ*[3] *եկաք ի զգաստութիւն*[4]*։ Այլ զնորին հակառակն, ասեն, ասես. մանկտւոյ է ուսումն եւ ոչ ծերոց։ Այլ ոչ եթէ զմեծամեծ ինչ կրօնս մանկտւոյ է ուսանել, այլ զհռետորականն եւ զքանիցն դժնդակ մրցութիւնս*[5]*. բայց ի կատարեալ կրօնսն՝*[6] *յորժամ հասուն իցէ՝ գայ։ Տես զի եւ Աստուած զնոյն առնէր առ Հրե-*

---

[22] Տես վերը՝ 12։

[23] *Առակ եւ նշաւակ* (սովորաբար՝ *Առակ նշաւակի*.) խաղք ու խայտառակ։

[24] *Բազում հոգ զմերոյ փրկութեանն.* տես քեր. 233։

[25] *Քանի՞ են յորոց վերայ...* որչափներ՝ քանիներ կան։ — *Քանի՞* փոխ *Քանիք*. նոյն կանոնաւ որ շատ տեղ տեսանք՝ *Ո՞վ* փոխ. *Ո՞յք*։

[1] *Ի չափ հասանեմ.* չափահաս ըլլալ։

[2] *Վատեմ,* տկարանալ։

[3] *Յայնժամ* յաւելուած է ոյժ տալու համար։ Տես նաեւ վարը՝ (8) *այնպէս*։

[4] Տես Բ. **14**, 25։

[5] *Զքանիցն դժնդակ մրցութիւնս.* յն. (δεινότητα λόγων), խօսից դժուարութիւնը։

[6] *Ի կատարեալ կրօնսն.* այսինքն՝ ի կատարեալն վարդապետութիւն։

իւքն. որոց դպրապետ ի վերայ զՄովսէս կացոյց[7], եւ իբրեւ մանկտւոյ այնպէս[8] տայր նոցա հրաման։ Եւ զոր օրինակ մեք մանկտւոյ պղակունդս եւ պախաճճամս[9] գնեմք եւ արծաթով պատրեմք[10], եւ զմին միայն պահանջեմք՝ զի ի դպրոցն երթայցեն. Նոյնպէս եւ Աստուած յայնժամ ե՛ւ մեծութիւն ետ նոցա ե՛ւ փափկութիւն, եւ զմին միայն պահանջէր ի նոցանէն՝ զի բազում մտադիւրութեամբ Մովսեսի ունկնդիր լինիցին։

Աստուած կամէր տարագիր առնել զնոսա, եւ նա չետ թոյլ. զոր օրինակ յորժամ հայր սպառնայցէ, եւ վարդապետն զանձամբ առնուցու[11] թէ յի՛ս թող, յայսմ հետէ ես եմ երաշխաւոր։ Եւ այսպէս լինէր անապատն դպրոց. եւ իբրեւ մանկտի՝ զի յորժամ յամեն ի դպրոցի փախչել կամին, նոյնպէս եւ նոքա յայնժամ զեգիպտոս խնդրէին, զարտասուս հարեալ լային[12] թէ կորեաք ծախեցաք սպառեցաք. եւ զպնակիտս[13] նոցա խորտակեաց Մովսէս, յորում գրեացն նոցա իբրեւ անուանս ինչ։ Որպէս եւ վարդապետք առնիցեն. յորժամ տեսանիցէ եթէ չարաչար գրեալ է, զպնակիտսն եւս ի բաց ընկենուցու՝ յորժամ զբազում ցասումն կամի ցուցանել. եւ եթէ բեկանիցէ զպնակիտսն՝ հայրն չցասնու։ Նա ստէպ գրէր, եւ նոքա չհայէին ի գիրսն, այլ այլուր դարձեալ լկտենային[14]. եւ որպէս ի դպրոցի զմիմեանս հարկանեն, նոյնպէս եւ նոցա հրաման ետ ընդ միմեանս խառնել[15] եւ կոտորել։ Դարձեալ ետ զուսումն եւ խնդրէր զհամարս[16]

---

7. Շրջումն. փոխ՝ Յորոց վերայ զՄ. դպրապետ կացոյց։

8. Իբրեւ մանկտւոյ՝ այնպէս տայր նոցա հրաման. տես Բ. **11**, 37։

9. Պղակունդս, պախաճճամս, (յն. միայն πλακοῦντας,) կարկանդակս։

10. Պատրեմք զնոսա։

11. Զանձամբ առնու. իւր վրան առնուլ։

12. Զարտասուս հարեալ լային, յն. միայն (ἔκλαιον,) լային։ Տես **12**, 12։

13. Պնակիտ, (յն. πινακίδιον) գրելու պզտիկ տախտակ. պնակ։

14. Լկտենամ, սովորաբար՝ լկտիմ, անամօթութիւն ընել։ — Այլուր դարձեալ, ուրիշ կողմ դառնալով։

15. Խառնել ընդ միմեանս. իրարու հետ կռուիլ, զարնուիլ։ Տես եւ ընդխառնիմ. Բ. **5**, 19։

16. Ետ զուսումն եւ խնդրէր

չետումն[17], եւ գան եհար։ Եւ այլ ազգ եւս. համարեաց թէ այնպէս՝ որպէս թէ խոստանայցէ ոք գիտել զգիրն, եւ յորժամ ցան աստ անդ հարցանիցի[18] եւ չասիցէ՝ գան ըմպէ, նոյնպէս եւ նոքա ոչ ծանեան զգիրն՝ յորժամ ցան աստ անդն հարցան, նմին իրի իսկ եւ գան արբին. կերան արբին եւ կիցս ընկեցին։ Եւ այնպէս ինչ գործ գործէին որպէս ազատ մանկտի ի դպրոցս ստիպեցի երթալ, եւ նա ընդ ծառայս ի սպաս կամիցի մտանել[19]. նոյնպէս եւ նոքա զԵգիպտոս խնդրէին, եւ ոչ ազատութեամբ առ սեղան հօրն նստել եւ ի նոյն խորտիկս վայելել, այլ ընդ շարաւ խոհ[ակ]երացն կամէին գալ[20], ամբոխեալք ի վսեր եկեալք[21]։ Եւ ցՄովսէս ասէին. այո տէր. զամենայն ինչ զոր եւ ասիցես՝ արասցուք եւ լուիցուք։ Եւ որ ինչ ստահակ մանկտւոյն պատահիցէ՝ այսպիսի ինչ եւ առ նոքօք պատահէր։ Զայս ասացի զի ցուցից թէ չէին ընդհատ ի մանկտւոյ։

Կամի՞ս եւ զկրօնիցն լսել՝ զի չէին ինչ աւելի քան զմանկտւոյ։ Աստուած հրամայեաց նոցա ակն ընդ ական հանել եւ ատամն ընդ ատաման թափել[22], եւ զԵգիպտացիսն եւ զԱմաղեկացիսն տրտմեցուցիչս նոցա կոտորել։ Եւ այնպէս ինչ քնքշեցոյց՝[23] որպէս եւ[24] մանուկն ասիցէ ցհայր իւր եթէ այս անուն եհար զիս, եւ հայրն ասիցէ եթէ չարահաւ[25] է այս անուն այր, եւ մեք ատեսցուք

զհամարս. դաս տուաւ եւ համարը կը հարցնէր։

17. Չետումն (զհամարն), համարը չգիտցան։

18. Ցան աստ անդ, աստիէն անդիէն, խառն։ — Ցան աստ անդ հարցանել, պահանջել, (դասը) աստիէն անդիէն, խառն հարցընել։

19. Ի սպաս մտանեմ, ծառայել։

20. Շարաւ, գարշահոտութիւն։ — Գամ ընդ շարաւ. տես Բ. 1, 7։ — Այստեղ կ'երեւայ սխալմամբ գրուած խոհակերաց փոխ խոհերաց, (աղտեղութեանց.) վասնզի յն. բնագիրն այսպէս ունի. Ոչ ազատութեամբ առ սեղան հօրն նստել, . . . այլ առ շարաւահոտ (δυσώδους) եւ ամբոխեալ (աղմկալից) սեղան ծառայիցն։

21. Ի վսեր զամ. յանդգնիլ, կռուիլ, դէմ կենալ, դէմ ելլել։

22. Հանեմ, թափեմ հոս նոյնանշան են։

23. Քնքշեցուցանեմ, փայփայել, գգուել։

24. Որպէս եւ. իմա՝ Որպէս յորժամ։

25. Չարահաւ, ըստ յն. (κακός,) չար, գէշ։

զնա: Նոյնպէս եւ Աստուած ասէ՝ եթէ Թշնամեաց քոց թշնամի եղէց եւ զատելիս քո ատեցից: Եւ դարձեալ յորժամ Բաղաամ գայր, մանկաբար ինձ զիջանել լինէր ըստ նոցա[26]: Որպէս եւ մանկտի յորժամ երկնչիցին ի չահագին[27] ինչ իրաց, կամ յասուէ[28] կամ ի չուանէ կամ յայլ իմեքէ[29], այնպէս յանկարծակի ինձ պակչին, մինչեւ թալանալ եւ անմռունչ լինել յերկիւղէն. եւ հարկ լինի բերել յորմէ երկնչինն, եւ ի ձեռին իսկ դնել նոցա եւ ընդելուցանել: Նոյնպէս եւ Աստուած արար. քանզի ահագին թուէր նոցա դիւթն, դարձոյց նոցա զահն ի խրախոյս նոցա: Որպէս զի[30] չսխալէ ոք՝ վարդապետ եւ դայեակ եւ դաստիարակ կոչել զՄովսէս եւ զարմանալ ընդ բազում իմաստութիւն առնն. քանզի չէ ընդ մի[31] արանց կատարելոց եւ փիլիսոփայից վարդապետ լինել, եւ խակ մանկտւոյ իշխան կալ[32]:

14.

Թէ մեծութիւն եւ փափկութիւն իբրեւ զփոշի անկայ է եւ անկոիւ:

Որ երէկ յատենի յաթոռն ի բարձունս նստէր, եւ քարոզքն առաջի գեղգեղէին[1] ինձ զբարբառումն, եւ բա-

---

26. Զիջանել լինէր ըստ նոցա. զիջաւ անոնց կամացն (իբրեւ տղայոց): Տես Քեր. 363, ծան.**:

27. Չահագին (իրք). չվախնալու (բան): — Բացասական չ մակբայը ան մասնկին ոյժն ունի: Զոր օրինակ. Չմիաբան. չախորժական. չանցաւոր. չմնալի. չբարի. չգիտու, (տգէտ) չբնակաւոր կամ չբնաւոր (անբնական). չզարդ, (սուտ զարդ). չխաղոյք, (որն որ խաղալիք չէ). չգոյ, չէ, (չէակ). չժողովուրդ, չեպիսկոպոս, չերէց (սուտ կամ անարժան եպիսկոպոս՝ քահանայ). չազնուութիւն, չաջողութիւն. եւայլն:

28. Ասուի, բրդէ լաթ:

29. Այլ մասնականը գոյականի մը հետ հանդիպած ատեն հասարակօրէն մէկտեղ կը հոլովի, իսկ մասնականի մը քով շատ անգամ անհոլով կը մնայ: Ինչպէս հոս՝ Յայլ իմեքէ, փոխ. Յայլմէ իմեքէ:

30. Որպէս զի. այնպէս որ:

31. Չէ ընդ մի. սովորականն է՝ Ընդ մի համար. նոյն բանը չէ: Տես նաեւ **10**, 13:

32. Լինել, կալ, նոյնանշան են եւ վայելչութեան համար փոփոխուած:

---

[1] Գեղգեղեմ (զբարբառ), եղանակել, ձայնը խաղցընելով երգել:

զումք աստի անտի ընթանային եւ զռամիկն ի հրապարականց խոլէին[2], այսօր ի թշուառութիւն իջեալ ծրարեալ նստի[3] քան զամենեսեան գձուձ եւ մերկ, իբրեւ զփոշի մաղեալ այսր անդր հարեալ, իբրեւ զվտակս գետոց սահեալ անցեալ:

Այլ զի՞նչ. կամիցի՞ք եթէ քննեսցուք զբազմատենչիկ իրսն, զմեծութեանէն ասեմ[4]: Ա՛ռ ի մէջ[5] առ սակաւ սակաւ զայն եւս քննեսցուք, յորում փափկութիւնքն եւ պատիւք եւ կարողութիւն իրաց՝ զինչ եւ կամիցի[6]: Եւ նախ եթէ կամիս, զփափկութիւնն իսկ քննեսցուք: Ո՞չ ապաքէն փոշի իսկ է, եւ եւս երագագոյն քան զփոշի անցանէ. մինչեւ ցլեզուն է քաղցրութիւն փափկութեանն, եւ յորժամ յորովայն լնուցու՝ եւ մինչեւ ցլեզուն իսկ չէ: Իսկ պատիւքն իցե՞ն ինչ: Այո, ասեն, քաղցր իսկ իրքն են: Եւ զի՞նչ քան զայն դառնագոյն կայցէ՝ յորժամ բազում ընչից պէտք լինիցին. յորժամ ոչ կամօք եւ մտացն[7] յօժարութեամբ ծախել հասանիցէ, զի՞նչ շահ յայնպիսի պատուոյ լինիցի: Իսկ մեծութիւն իցէ՞ ինչ, որ քան զամենայն ինչ նա՛ անարգ առնէ զայն որ մեծանալն կամիցի[8]: Այնպիսի ինչ է, եթէ զքո բարեկամ ամենեքեան պատուէին եւ զքեզ չհամարէին ինչ, բայց վասն նորա իմն հարկ համարէին պատուել, ո՞չ ապաքէն զխա՛րդ եւ էր[9] անարգէին զքեզ: Լաւ իցէ չպատուել[10] քան այնպէս պատուել: Բայց աղէ ասա, եթէ ոք զքեզ եւ ոչ միում պատուոյ արժանի համարէր, եւ վասն ծառայիցն քոց ասէր պատուել զքեզ, զի՞նչ ինչ քան զայն անարգութիւն վատթարագոյն կայր: Զի թէ վասն ծառայից պատուել յետին անարգանք իցեն՝ որք սորին ոգւոց[11] եւ սորին բնութեան են հաղորդակիցք, ո՞րչափ եւս առաւել որք վասն վատթարացն քան զնոյն, զտանցն որմոց ասեմ եւ զսրահիցն եւ զոսկի սպասուց եւ զհանդերձից[4]: Արդարեւ ծաղու եւ ամօթոյ իսկ է այն. լաւ իցէ մեռանել քան այնպէս պատուել: Բայց աղէ եկ[5] ասա դու ցիս, եթէ վիշտք ինչ ի վերայ հասանէին, եւ անարժան ոք եւ քամահեալ՝ կամէր զքեզ ի վշտացն հանել, չհամարէի՞ր զայն վատթարութիւն: Զոր ինչ զքաղաքէս առ միմեանս զրոյց տայք[12], զնոյն կամիմ եւ առ ձեզ[13] ասել: Դիմադարձ եղեւ երբեմն քաղաքս մեր իշխանի. եւ զամենայն միանգամայն հրաման ետ ապականել հանդերձ արամբք եւ կանամբք եւ մանկտւով եւ շինուածովք: (Քանզի այնպէս են թագաւորաց ցասմունք. զի որպէս զպարգեւսն ձեռնհաս են տալ իշխանութեամբ՝ նոյնպէս եւ զչարիսն ի վերայ ածել:) Եւ յորժամ կարի ի տագնապի կայր քաղաքս, եւ սորին դրացի քաղաքն՝ որ ի ծովեզերն կայ՝ աղաչեաց վասն այսր քաղաքի զթագաւորն. եւ բնակիչք քաղաքիս մերոյ ասէին՝ թէ լաւ իցէ ի հիմանց իսկ բրել[14] քաղաքիս, քան թէ նոցա բարեխօսութեամբ ապրիցէ[15]: Եւ այսպէս քան զանարգելն՝ այնպէս ինչ պատուել չար է[16]:

---

[2] Խոլեմ, ցրուել, քակտել:

[3] Ի թշուառութիւն իջեալ ծրարեալ նստի... գձուձ եւ մերկ. յն. անարգ է, գձուձ եւ մերկ:

[4] Զմեծութենէն ասեմ. պատմական հոլով փոխ հայցականի. տես Ա. 6, 36: Օրինակ. Լերինքն յորս դադարեաց տապանն՝ վկայեն, — զհայոց լերանցն ասեմ: Որք վասն վատթարացն (պատուիցին), — զտանցն որմոց ասեմ եւ զսրահիցն:

[5] Ա՛ռ ի մէջ, աղէ, հա՛պա: Տես 7, 2. եւ 8, 46:

[6] Յորում փափկութիւնքն եւ պատիւք. զօրութեամբ պէտք է իմանալ իցեն կամ զտանիցին:

[7] Գրաբար շատ յաճախ Միտք կ'ըսուի փոխ սէրք, կամք, զգացումն: Այսպէս՝ Մտադիւր. սրտի մտօք. կամակար մտօք. անազորոյն մտօք. խնդամիտ. զուարթամիտ. առատամիտ. մտերիմ. լրջմտութիւն, եւայլն:

[8] Այսինքն՝ Որ քան զայլն ամենայն ինչ՝ ինքն անարգ առնէ զայն որ մեծանալն (հպարտանալ) կամիցի: — Որ... Նա. տես Քեր. 333, Ե:

[9] Զխարդ եւ էր. ինչ կերպով կ'ուզէ թող ըլլայ. այս

կամ այն կերպով. վերջապէս, եւայլն:

[10] Այս եւ յաջորդ *պատուել* աներեւոյթները գրեթէ ամէնը կրւր. են:

[11] *Սորին ոգւոց.* այս հոգւոյն. տես Բ. 4, 7:

[12] *Զրոյց տամ (զայս ինչ)*, պատմել:

[13] *Առ ձեզ.* ձեր վրայ. տես Քեր. 406, ծան:

[14] *Բրիմ ի հիմանց*, հիմնայատակ ըլլալ, հիմէն կործանիլ:

[15] *Քան թէ ... ապրիցէ*, փխկ. Քան (նոցա բարեխօսութեամբ) ապրել: Քեր. 405, ԻԸ:

[16] Անարգուելէն աւելի գէշ է այնպէս պատուըլիլ: Օրինակին մէջն էր՝ *Պատուել չարէ.* ըստ յունին (χεῖρόν ἐστι,) ուղղեցինք՝ *չար է:*

Տես ուստի՛ է արմատ պատուոյն։ Խոհակերացն ձեռք առնէին զմեզ պատուական․ ապա ուրեմն նոցա պարտիմք շնորհակալ լինել, եւ սպասաւորացն որ զսեղանսն կազմեն, եւ ոստայնանկացն եւ ասրագործացն եւ որ զքրէական գործսն գործիցեն, եւ [զ]ծաղարարացն[17] եւ որ զփոխընդեայսն[18] գործիցեն եւ որ զսեղանսն յօրինեսցեն։ Եւ արդ քան այնպիսեացն շնորհ ունել՝[19] ո՞չ լաւ իցէ բնաւ չպատուել իսկ։

15.

Թէ չեն եւ չեն իսկ մեղք որ ի հարկէ ինչ եւ ի բնութենէ գործիցին։

Եթէ բնութիւն ինչ եւ հարկ ի վերայ կայր, գոյր ներել թողութեան․ իսկ եթէ առ յուլութեան ծուլանայցես, ոչ եւս այնուհետեւ[1]։ Եւ արդ ո՛ն ա՛ռ ի մէջ[2] զայն քննեսցուք, ի հարկէ՞ ինչ եւ ի բնութենէ՞ մեղք գործիցին՝ եթէ ի յուլութենէ եւ ի ծուլութենէ։

Գողանա՞լն ինչ ի հարկէ իցէ։ Այո, ասէ, քանզի աղքատութիւնն առնէ զայն։ Աղքատութիւն մանաւանդ ի գործ ստիպէ եւ ոչ ի գողանալ․ աղքատութիւն զնորին հակառակն գործէ․ քանզի գողանալն ի դատարկութենէ է, եւ աղքատութիւն ոչ զդատարկութիւն՝ այլ զխոնջութիւն[3] սովոր է ծնանել։ Որպէս զի յայտ լինիցի եթէ եւ գողութիւնն ծուլութեան գործ է, եւ զի այլ եւս ինչ ուսանիցես, աղէ ասա․ զի՞նչ դժուարին իցէ, ո՞ր[4] դըժընդակագոյն, զգիշե՞րն ամենայն յածեալ շրջել, եւ զանկիւնս փորել, եւ ընդ խաւար խարխափել, եւ զոգիսն[5] ի բռին ունել[6], եւ ի սպանութիւն մտաբերել[7], դողալ, սրտաբախ սրտաթունդ[8] լինել, եթէ հանապազորդ վաստակոցն միտ դնել, եւ յանհոգս վայելել, եւ անկասկած կալ զգուշութեամբ[9]. յայտ է թէ այս դիւրագոյն է. եւ զի այս դիւրագոյն է՝ անտի երեւի, զի բազումք զայս առնեն եւ ոչ զայն: Տեսանե՞ս զի ըստ բնութեանն է առաքինութիւն, եւ արտաքոյ քան զբնութիւնն՝ չարութիւն. զոր օրինակ ցաւքն եւ առողջութիւն:

---

[17] Ծաղարար, կարկանդակ շինող։ Գեղեցիկ է կազմին, գործիցեն, յօրինեսցեն, նոյնանշաններուն պէսպիսութիւնը։

[18] Փոխնդեայք. ալիւրեղէն կերակուր։

[19] Շնորհ ունել (ումեք), շնորհակալ ըլլալ։ — Քան շաղկապ խօսքին սկիզբը. տես Ա. **20**, 66։

[1] Ոչ եւս այնուհետեւ, զօրութեամբ իմանալու է՝ գոյ ներել թողութեան։

[2] Ո՛ն, առ ի մէջ. երկրորդն ալ միջարկութիւն կը ձեւացընէ. տես **14**, 5։

[3] Խոնջութիւն, յոգնութիւն, հոս՝ աշխատութիւն։

[4] Ո՞ր. (առանց յօդի.) որը. (տճ. հանկըսը.) տես **8**, 8։

Իսկ արդ ստելն եւ սուտ երդնուլն ի հարկէ՞ ինչ իցէ: Պահանջիմք, ասեն, եւ զի՞ գործիցեմք: Եւ արդ աղէ ասա, ընդէ՞ր կիսոց՝ թէպէտ եւ երդնուն՝ չհաւատամք, եւ զայլս՝ թէպէտ եւ չերդնուն՝ հաւատարիմ[10] համարիմք: Թեթեւն լինել առ երդումն՝ չտայ թոյլ՝ կարծիս լաւութեան ունել[11]. որպէս զի[12] որ ոչն երբեք երդնուցու՝ նա է որ ի նորուն պէտսն վայելիցէ: Երդման պէտք հաւատալոյ վասն են. եւ արդ տեսանեմ զի որ չերդնուն՝ նոքա առաւել հաւատարիմք[10] են:

Իսկ թշնամանո՞ղն ինչ լինել ի հարկէ իցէ: Այո, ասէ, քանզի յորդէ ցասումնն եւ բորբոքի, եւ չտայ թոյլ մեղմանալ ոգւոյն: Ոչ ի ցասմանէ ինչ է թշնամանելն, ով մարդ, այլ ի կարճմտութենէ. զի եթէ ի ցասմանէն ինչ էր, ապա ամենեքեան իսկ որ ցասնուին՝ չդադարէին ի թշնամանելոյ: Ցասումն ունիմք ոչ զի զընկերս թշնամանեսցուք, այլ զի զյանցաւորսն դարձուսցուք, զի յորդո-

---

5· Զոգիսն. եզ. մտօք, ինչպէս շատ տեղ մինչեւ հիմայ:

6· Զոգիս ի բռին ունել, կեանքը վտանգի մէջ դնել. մահը աչքն առնուլ:

7· Մտաբերել ի սպանութիւն, սպանութեան յանդըգնիլ. տես Ա· 5· 25:

8· Սրտաբախ սրտաթունդ լինիլ. վախէն սիրտը զարնել. նետել:

9· Զգուշութիւն, հոս՝ ապահովութիւն: Քիչ մը ետքը՝ Զգուշալի, ապահով, հաստատուն:

10· Հաւատարիմ, հոս՝ հաւատալի, արժանահաւատ:—Տես դարձեալ Կէսք. այլք Ա· 9, 1:

11· Թող չի տար որ (երդուողին) վրան աղէկ համարում ունեցուի:

12· Որպէս զի, այնպէս որ:

ըիցիմք, ոչ զի ի պղերգութիւն հատանիցիմք[13]. իբրեւ զխթան ինչ ի ներքս կայ ի մեզ ցասումն, զի սատանայի ընդդէմ[14] ատամունս կրճտիցեմք, զի նմա գազանիցեմք[15], եւ ոչ զի միմեանց եղջիւր ածիցեմք[16]: Զէն ունիմք՝ ոչ զի ընդ անձինս մարտնչիցիմք, այլ զի ընդ թշնամւոյն կռուիցիմք[17] սպառազինութեամբն: Ցասկո՞տ իցես. մեղացն գազանեսջիր, սաստիկ դատաւոր եւ դառն դահիճ լինիցիս քոց մեղացն. այն է շահ ցասմանն, նմին իրի իսկ տնկեաց զնա ի մեզ Աստուած[18]:

Իսկ յափշտակութիւն ի հարկէ՞ ինչ. իցէ. եւ ոչ երբեք: Զի՞նչ ինչ հարկ իցէ յափշտակելն, աղէ ասա, ո՞ր բռնութիւն ի վերայ կայցէ: Աղքատութիւնն, ասէ, առնէ զայն, եւ կասկած կարեւոր պիտոյիցն[19]: Եւ վասն այնորիկ իսկ չէ պարտ յափշտակել, քանզի չէ զգուշալի[20] այնպիսի մեծութիւն. դու գրեա թէ այնպիսի ինչ առնես՝ որպէս յորժամ ոք ցոք հարցանիցէ՝ թէ ընդէ՞ր ի վերայ աւազոյ դնես զհիմունս տանդ, եւ նա ասիցէ՝ եթէ վասն հեղեղի եւ անձրեւի: Նա՝ յայն սակս իսկ չէր պարտ ի վերայ աւազոյ դնել զհիմն՝ քանզի վաղվաղակի յանձրեւէ եւ ի հեղեղէ եւ ի հողմոյ կործանի:

Աղէ ասա, մեծանա՞լ կամիցիս եւ զայլո՞ց յափշտակել. նա եւ այն իսկ չէ մեծութիւն, այլ զիւրն ունել. որ զայլոց ինչ ունիցի՝ չէ նա մեծատուն: Ապա եթէ այդպէս ինչ իցէ, եւ որք զկնրպաս հանդերձն[21] յայլոց առնուցուն եւ վաճառիցեն՝ մեծատունք եւ ընչաւէտք կոչիցին. թէպէտ եւ առ ժամանակն[22] նոցա իցեն հան-

---

[13] Հատանիմ ի պղերգութիւն, տես Բ. 6, 9:

[14] Այստեղ Սատանայի տրական հոլով համարուելու է. նոյն կերպով կ'ըսուի նաեւ՝ Ումեք բանս ընդդէմ դնել. դէմ խօսիլ: Տես Քեր. 453:

[15] Գազանել (ումեք), կատաղիլ, սաստիկ բարկանալ:

[16] Եղջիւր ածել, եղջիւրով զարնել, խեթկել:

[17] Մարտնչիմ, կռուիմ. երկու նոյնանշան:

[18] Անուն բայի խօսքին վերջը թողուած. տես Ա. 12, 33:

[19] Պէտք ունենալու վախը:

[20] Զգուշալի, տես վերը՝ 9:

[21] Կնրպաս հանդերձք. առաջին գոյականն երկրորդին ածական եղած է:

[22] Առ ժամանակն. այն միջոցին, քիչ մ'ատեն:

Digitized by Google

դերձքն, այլ չկոչեմք զնոսա մեծատունս. ընդէ՞ր, քանզի զայլոց[23] ունին: Եւ եթէ տուրեւառիկ փոփոխմունքն[24] չգործիցեն մեծութիւն՝ վասն վաղվաղակի նոցա ի մէնջ ի բաց մեկնելոյ[24], իսկ[25] յափշտակութեա՞նն ինչք մեծատունս առնիցեն: Եւ եթէ մեծանալ եւս ցանկանայցես, (որ չէ ինչ հարկ մեծանալ,) իւ՞[26] կամիցիս վայելել, երկա՞յն ինչ կենօք, բազո՞ւմ ժամանակօք: Նա եւ այնպիսիքն սակաւակեացք լինիցին, վաղվաղակի անցանեն, եւ բազում անգամ վրէժս իսկ տան զյափշտակութեանն եւ զագահութեանն՝ մահս տարաժամս[27], եւ չվայելեն յաբարսն. սակաւ ինչ կեան, եւ զգեհենն առնուն ի ժառանգութիւն: Բազում անգամ եւ ի փափկութենէ եւ ի վաստակոյ եւ ի հոգոց ցաւք ծնանին եւ սատակեն:

16.

Փառասիրութեանն չարիք օրինակաւ հրդեհի:

Զոր օրինակ ի նաւահանգիստ ինչ խաղաղ հողմ դառնաշունչ ընդդիմակաց մտանիցէ՝ քան զամենայն վիմուտս[1] եւ զդժուարին տեղիս առաւել վնասակար զնաւահանգիստն առնիցէ, եւ զմեծամեծ նաւսն իբրեւ զմանրակուրս[2] ինչ ի տագնապի կացուցանիցէ, նոյնպէս եւ փառասիրութիւնն եմուտ եւ զամենայն կործանեաց:

Իցէ՞ տեսեալ[3] յորժամ հրդեհ զմեծամեծ տանց

---

[23] Սեռականէ ուղղական եւ հայցական. տես Քեր. 190 եւ 251:

[24] Տուրեւառիկ փոփոխմունք. վաճառականութիւն, առուտուր: Իմաստն է. Ծախելու համար գնուածները հարստութիւն չեն մեզի, վասն զի շուտով ձեռքերնէս կ'ելլեն: — Շրջման համար տես երես 51. Վասն անուին արագագոյն ընդ արեւմտից կողմն շրջելոյ: — Ի բաց մեկնիմ. տես Ա. 7, 8:

[25] Իսկ, հապա. հարցականի սկիզբը:

[26] Օրինակին մէջն էր եւ, ըստ յունին դրինք իւ:

[27] Վրէժս տան զյափշտակութեանն՝ մահս տարաժամս. Յափշտակութեան պատիժն յանկարծական մահերով կը կրեն:

---

[1] Վիմուտք, քարուտ՝ ապառաժուտ տեղուանք:

[2] Մանրակուր, (մանր կուր) պզտիկ մակոյկ, նաւակիկ:

[3] Իցէ՞ տեսեալ, փխ՝ Իցէ՞ քո տեսեալ. տեսած ունի՞ս: Քեր. 358, Է:

հարկանիցի[4] զիա՛րդ ցոլանայ բոցն եւ ծուխն եւ անդր յերկինս կցի, եւ չիք որ ժտի մատչել եւ զչարն շիջուցանել· այլ ամենայն ոք ընդ անձին ճեպի[5] եւ զիւրն միայն դիտէ· եւ հրդեհն ոչ մեղմով՝ այլ սաստիկ զամենայն ճարակեսցի[6]· եւ բազում անգամ ամենայն քաղաքն շուրջ կայցէ եւ տեսողք եւեթ չարեացն լինիցին, եւ ոչ զօրաւիգն եւ օգնականք[7]։ Եւ անդ իցէ տեսանել զի ոչ ինչ օգուտ լինիցին* որ շուրջն կայցեն, այլ իւրաքանչիւր ոք զձեռս ձգիցեն եւ նոցա որ առ ժամայն[8] իցեն եկեալ՝ զտեղի իմն ցուցանիցեն, կամ ընդ պատուհանս զբոցն ցոլացեալ, կամ զգերանսն որ հապ[9] կիսայրեաց անկանիցին, կամ ողջոյն իսկ զփողոցսն[10] որ միանգամայն ի սեանցն եւ ի մուլթից զերծանիցին[11] եւ յերկիրն կործանիցին։ Իցեն թերեւս եւ բազումք յանդգունք եւ ի վսեր եկեալք՝[12] որ եւ մօտ իսկ ժտիցին ի հրդեհ շինուածոյն հասանել· ոչ զի ձեռն տայցեն եւ զչարն շիջուցանիցեն, այլ զի ցանկալի իմն զտեսիլն համարիցին յորժամ ի մօտոյն ստոյգ[13] կարիցեն նշմարել, որոց մինչ ի բացեայն կային՝ չերեւէր այնպէս։ Եւ անտի զի՞նչ օգուտ գտանիցեն, բայց թէ միայն[14] վնաս։ Եւ եթէ գեղեցիկ եւս եւ մեծամեծ շինուածքն իցեն, զայն համարին եղուկ եւ ողորմ[15]

4· Հուր հարկանեմ (զտանէ, զտամբ.) կրակ տալ, այրել։

5· Ճեպիմ ընդ անձին, ինք զինքը հոգալու փութալ։

6· Ճարակիմ, (հայց· խնդրով·) ուտել, արածուիլ։

7· Զօրաւիգն, օգնական, նոյնանշան են։

* Հատուածիս մէջ ստորադասականները կը ցուցընեն ոչ թէ իրօք ըլլայ, է, կայ, ունի. այլ թէ կ'ըլլայ, կ'ունենայ եւն։ Քեր· 378, 3։

8· Առ ժամայն, (Դ·) հոս՝ դեռ նոր։

9· Հապ, մէկանց, մէկէն։

10· Փողոցք, ապարանից բոլորտիքն եղող պատշգամ։

11· Զերծանել (ի մուլթից, նեցուկներէն) փրթիլ, զատուիլ։

12· Յանդգունք եւ ի վսեր եկեալք, նոյնանշան են. վտանգի մէջ նետուողներ, յանդուգններ։

13· Ստոյգ, հոս՝ (Դ·) ճշդիւ, աղէկ մը։ — Յորժամ ի մօտոյն. Մինչ ի բացեայն. տես **1**, 1։

14· Բայց թէ միայն, փոխ՝ Բայց միայն։

15· Եղուկ եւ ողորմ, նոյնանշան են. դժբախտ, ցաւալի, ողորմելի։ — Նա եւ է իսկ ողորմ տեսիլ. եւ իրօք ալ խեղճ տեսարան մըն է։

բազում արտասուաց արժանի: Նա եւ է իսկ ողորմ տեսիլ. քանզի սիւնքն Հանդերձ ախաւեղագէս[16] խոյակօքն մանրիցին եւ ի յատակսն կործանիցին. եւ իցէ ինչ բազում զոր ինքեանք բեկտիցեն[17], կէսն ի Հրոյն այրեսցի, եւ զկէսն շինողացն ձեռքն մղիցեն ընկենուցուն, զի մի եւս քան զեւս սաստիկ ջամբ[18] Հրոյն լինիցի: Անդ իցէ տեսանել եւ զբազում պատկերսն զոր ազգի ազգի նկարուք քանդակեալ դրօշեալ[19], որ յորժամ ձեղունքն բանայցեն[20] եւ մերկ յարկացն[21] լինիցին, բազում անշքութեամբ[22] մերկացեալ խանձատեալ[23] նշաւակ կայցեն. եւ զազգի-ազգի զՀանդերձսն, եւ զոսկեղէն եւ զարծաթեղէն անօթսն, զոր յանկարծ ուրեք[24] տանուտէրն Հանդերձ իւրով միայն ամուսնովն տեսանէր, սապատք[25] Հանդերձիցն եւ խնկոցն կաւշարայք[26] ի մարմարակուռ[27] սենեակսն յերփներփն կճէիցն դրուագացն՝[28] ամենայն միանգամայն ի միոյ Հրոյն գուեՀիկ կաճառանոց[29] լինիցի: Եւ Հասանէ տեսանել այնուՀետեւ աղբակիրս[30], որթաւորս[31], թիաւորս[32], զամենեսեան խառն եւ անՀարց ի ներքս մտեալ:

---

[16] Ախաւեղագէս, խոյակ. նոյնանշան են. սեան գլուխ՝ այսինքն՝ վրայէ վրայ շատ ծալք ունեցող: Իսկ Հոս երկու տեղ ախաւեղագէս ածականաբար առնուած կ՚երեւայ. Սիւնքն Հանդերձ ախաւեղագէս խոյակօք. Սիւնս ախաւեղագէսս խոյակօք. (յն. κιόνων κεφαλάς, սեանց գլուխ):

[17] Բեկտել, կոտրտել:

[18] Ջամբ, կերակուր, ճարակ:

[19] Այս ինքն՝ Զոր ազգի ազգի նկարուք քանդակեալ դրօշեալ իցէ:

[20] Բանայցեն. չէզոք: Շատ չէզոք բայեր՝ որ անամ, ենամ վերջով սովորական եղած են մեզի՝ նախնեաց լեզուաւ իմ, եցայ կը վերջաւորին. այսպէս են՝ Անշքիմ, անՀամիմ, անձկիմ, թշնամիմ, պազանիմ, եւայլն:

[21] Փոխ՝ ի յարկացն:

[22] Անշքութիւն, գձձութիւն. անզարդութիւն:

[23] Խանձատիմ, խանձիլ, մրկիլ:

[24] Յանկարծ ուրեք. Հազիւ երբեք, քիչ անգամ. տես 5, 14:

[25] Սապատ, արկղ, կողով:

[26] Կաւշարայ (խնկոց), խունկի աման, շիշ:

[27] Մարմարակուռ, մարմարով քանդակուած:

[28] Դրուագ, զարդու քանդակ:

[29] ԳուեՀիկ կաճառանոց, ռամկական ժողովարան, Հանդիսատեղի:

[30] Աղբակիր, աղբ կրող. (տճ. չէօփճի—:)

[31] Որթաւոր, կողով տանող:

[32] Թիաւոր, թիով, բաՀով աշխատող:

Եւ այլ ինչ ոչ իցէ անդ տեսանել՝ բայց միայն ջուր եւ հուր եւ կաւ եւ մոխիր եւ զփայտսն թերայրեացս[33]:

Եւ ընդէ՞ր արդեւք զայսպիսի ինչ օրինակ այսպիսի ինչ բանիւք երկայնեալ ձգեցի: Ոչ վայրապար ինչ. միթէ զտա՞նց այրեցածս[34] *դրոշմել*[35] *կամէի. եւ ի՞նձ ինչ փոյթ էր զայնմանէ. այլ ջանամ առաջի աչաց իսկ յանդիման կացուցանել զեկեղեցւոյ չարիս՝ որչափ ինչ մարթ իցէ: Արդարեւ իբրեւ զհրդեհ ինչ եւ կամ իբրեւ զքարկութիւն ինչ ի վերուստ եկեալ եմուտ ի յարկս եկեղեցւոյ. եւ չիք ոք որ ընդոստչի*[36]*: Այլ տունն հայրենի այրի, եւ մեք անցեալ գայռեմք*[37] *խորարթուն*[38] *քնով յանզգայս յանհոգս յապահովս*[39]*: Եւ յո՞վ ոչ տոչորեցաւ*[40] *հուրն այն, յո՞ր մարդպատկերս*[41] *եկեղեցւոյ չմերձեցաւ: Եկեղեցի այլ ինչ ոչ է, այլ մերոց ոգւոցս շինուած. եւ շինուածն չէ հանգիտապատիւ ամենայն, այլ ըստ իւրաքանչիւր քարանցն յոր ինչ պէտս պատշաճիցին. զի իցեն ոմք վայելուչք եւ պայծառագոյնք իցեն, եւ իցեն որ քան զնոսա նուազագոյնք*[42] *եւ մթարագոյնք իցեն*[43]:

Այլ ո՜ դառն արտասուք. զի զայն ամենայն բորբոքեաց եւ այրեաց սնապարծութեանն բռնութիւն՝ ամենածախ բոցն, եւ չկարաց ոք գեր ի վերոյ լինել իրացն: Այլ կամք ամենքեան ընդ բոցն պշուցեալք, եւ չիք ոք որ զչարիսն շիջուցանել կարիցէ. թէպէտ եւ շիջուցանեմք առ սակաւ մի ժամանակ, այլ դարձեալ յետ երկուց եւ երից աւուրց, իբրեւ յաճեան կայծակ մնացեալ[44] դարձեալ բորբոքի եւ զառաջին վրէպսն[45] գործէ: Նոյնպիսի ինչ եւ աստ լինի՝ որ եւ ի շինուածոցն հրայրեացս[46] սովորութիւն է լինել: Եւ պատճառք ամենայնի՝ զի նախ սիւնքն անկան ի հաստատութենէ, եւ անտի ճարակեցաւ[47] եկն յամենայն շինուածն, նախ զնոքօք որ զշինուածն ունէին ի վեր՝ վառեցաւ հուրն, եւ ի նոցանէն յայլ եւս շինուածն ետ[48] բոցն: Նա եւ ի շինուածսն յորժամ զփայտիցն հարկանիցի հուրն[49], յայնժամ առաւել վառի եւ տայ ի քարինսն[48]: Յորժամ զսիւնսն այրիցէ եւ ի խոնարհ ընկենուցու՝ այնուհետեւ չիցէ ինչ ջան զայլն ամենայն մանր այրել[50]: Յորժամ մոյթքն որ զշինուածն ի վեր ունիցին՝ անկանիցին, ապա բազում իսկ դիւրութեամբ ամենայնն յերկիր կործանեսցի: Նոյնպէս եւ այժմ եղեւ յեկեղեցւոջ. զամենեցունց հուր հարաւ, հրդեհ վառեցաւ[51]. զպատիւս եւեթ ի մարդկանէ խնդրեմք, եւ զփառօքն եւեթ խանդաղակաթ խորովիմք[52]:

---

[33] *Թերայրեաց*, վերը՝ *կիսայրեաց*. որ նոյնանշան են:

[34] *Այրեցած*, այրիլը, այրում. այրած բանին մնացորդը:

[35] *Դրոշմեմ*, յն. ստորագրել, նկարագրել,

[36] *Ընդոստչիմ* կամ *ընդոստնում*. վեր ցատքել, արթըննալ:

[37] *Գայռեմ*, պառկիլ: — *Անցեալ* գայռեմք. տես քեր. 454, ծան:

[38] *Խորարթուն* կամ *ծանրարթուն*, (*քուն*), թանձր, խորին (քուն), դժուար արթննալու:

[39] *Յանզգայս*, *յանհոգս*, *յապահովս*, (յն. միայն ἀναίσθητος, անզգայ,) անհոգութեամբ: քեր. 454, 2:

[40] *Յո՞վ*. այսինքն յո՞, յո՞ր վայր. մինչեւ ո՞ւր. (տճ. նէրէյէ:) — *Տոչորի* կ'ըսուի կրակին ծաւալիլը, տարածուիլը:

[41] *Մարդպատկեր* կամ *մարդապատկեր*, (յն. ἄγαλμα, արձան), մարդու պատկեր:

[42] **Օրինակը**՝ *նուազագոյնս*:

[43] **Տես** քեր. 361, Ը:

17.

Ընդդէմ հեթանոսացն անմտութեան, որք հրոյ երկիր պագանեն:

Բարւոք է հուր՝ ի պէտս եւ ոչ յերկրպագութիւն, ի սպասաւորութիւն եւ ոչ ի պաշտօն առնուլ[1], ի ծառայութիւն եւ ոչ զի ինձ տիրեսցէ․ նա վասն իմ եղեւ, եւ ոչ ես վասն նորա։ Եթէ երկիր պագանես հրոյ, ընդէ՞ր դու ի գահոյսն բազմեցիս եւ առ աստուածոյն քո զխոհակերսն կացուցանես․ դու քեզէն իսկ լինիջիր եւ խոհակեր եւ հացարար, թէ կամիցիս եւ դարբին․ քանզի չիք ինչ այլ արուեստ քան զնոսա պատուական, զի զայնու արուեստիւք ստէպ գայ[2] աստուածն քո։ Դու ընդէ՞ր թշնամանս[3] զարուեստն համարիցիս, զորով ստէպ գայցէ աստուածն քո․ ընդէ՞ր ծառայիցն հրամայիցես եւ ոչ դու քեզէն կայցես ի սպասու։ Բարուոք է հուր, քանզի բարուոք արարչին է արարած․ բայց չէ աստուած, այլ գործ աստուծոյ․ ոչ եթէ աստուած կոչեցաւ, այլ սպասաւոր։ Զտեսանիցե՞ս եւ զյանդգնութիւն նորա․ զի յորժամ զտանց վառիցի[4], չդադարէ չհանդարտէ[5], այլ զոր ինչ մօտ գտանէ՝ առ հասարակ սրբէ․ եթէ ոչ հիւսանց ձեռք եւ կամ այլոց արուեստականաց շիջուցանիցեն զմոլութիւն[6] նորա, ոչ զբարեկամս ճանաչէ եւ ոչ զթշնամիս ընտրէ, այլ առ հասարակ զամենեսեան գերծու։ Եւ արդ այն աստուա՞ծ իցէ․ եւ չամաչիցէ՞ք եւ չկորանայցէ՞ք[7]։

---

[44] Իբրեւ յաճեան կայծակ մնացեալ, այսինքն՝ իբրեւ զկայծակն (փոքրիկ կայծ) որ յաճեան (մոխրոյ մէջ) մնացեալ իցէ: — Կայծակ (փոխ կայծակն) ռամկօրէն է. բայց կայ կայծակել բայ:

[45] Վրէպք, վնաս, չարիք:

[46] Շինուածոց հրայրեացք. վերը (ծ. 34.) տանց այրեցած. նոյնանշան են:

[47] Ճարակիմ, ուտելով տարածուիլ, յառաջ երթալ. Նմանութեամբ կ'ըսուի որեւէ չարեաց մեծնալն ու տարածուիլը: — Ճարակեցաւ եկն. երկրորդը զարդու յաւելուած է:

[48] Տալ (բոցոյ ի շինուածն). (բոցը շէնքին) զարնել, դիմել:

[49] Տես վերը՝ ծան. 4: — Օրինակն՝ հարկանիցէ:

[50] Ալ անկէ ետքը մէկալ մասերն աղէկ մը այրելը դժուար չ'ըլլար: — Զիցէ, չէ չ'ըլլար. տես վերը՝

[51] Հուր հարաւ, հրդեհ վառեցաւ. նոյնիմաստ կրկնութիւն:

[52] Խանդաղակաթ խորովիմ, (յն. ἐκκαιόμεθα, կ'այրինք.) սիրովն այրիլ, տոչորիլ:

Իսկ արեգակն աստուա՞ծ իցէ․ ուստի՞ եւ է՞ր վասն։ Զի լոյսն[8] բազում, ասեն, ծագէ։ Այլ չտեսանիցե՞ս զի յաղթի յամպոյն եւ ի ծառայութեան կայ հարկի բնութեանն, եւ երբեմն եւ խաւարի եւ ընդ լուսնով ծածկի․

---

[1] Ծառայութեան եւ ոչ պաշտօնելու։

[2] Գամ զիւիք․ բանով մը զբաղիլ։

[3] Նախատինք համարիլ։

[4] Տներու վրայ կը վառի, տները կը բռնկցընէ։

[5] Դադարել, հանդարտել․ նոյնանշան են․ կենալ, դադրիլ։

[6] Օրինակը՝ մոլորութիւն․ յն․ μανία, կատաղութիւն։

[7] Ամաչել, կորանալ, նոյնանշան են․ (յն․ միայն՝ Ո՞չ ամաչէք։)

[8] Զի լոյսն բազում ծագէ․ Զի վնասելն կարէ․ Զի ոսկին է․ Զի մեռաւն․ Զի դատարկն նըստէր․ Այդ զի տեսերդ զիս․ եւ այլն․ զիէն ետեւ դիմորոշ յօդով (Քեր․ եր․ 300—302) կը նշանակէ՝ Ծագելուն համար․ վնասելուն համար․ ոսկի ըլլալուն համար․ տեսնելուդ համար․ եւ այլն։

Թէպէտ եւ ամպն տկարագոյն քան զարեգակն իցէ, սակայն բազում անգամ ունի եւ արգելու․ եւ այն Աստուծոյ իմաստութեանն գործ է։ Աստուծոյ-ամենաբաւ[9] պարտ է լինել, եւ սա բազում իւիք կարօտ է․ եւ այն չէ աստուծոյ։ Քանզի եւ օդով եւ անօսր օդով կարօտ է, զի այնպէս լուսաւորագոյն երեւեսցի․ որպէս յորժամ օդն թանձրանայցէ, չտայ թոյլ ճառագայթիցն յստակ տարածանել։ Կարօտ է եւ ջրոյ եւ այլ իմիք զօրաւորի՝ որ կարող իցէ արգելուլ՝ զի մի զվայրս այրիցէ․ զի եթէ ոչ աղբերք եւ ճահիճք եւ գետք եւ ծովք եւ ամենայն խոնաւութիւն նայական[10] շոգւովն ի դիմի հասեալ ջերմութեանն զովացուցանէին, չէր ինչ արգել՝ ամենայնի եւ բնաւի[11] հրայրեաց արեգակնակէզ լինել[12]։ Տեսանե՞ս, ասեն, զի աստուած է։ Ո՛ մոլորութիւն, ո՛ ծաղր եւ կատականք․ զի փնասելն կարէ՝[8] աստուած իցէ[13]։ Նա՝ յայն սակս իսկ չէ աստուած՝ զի որովք փնասէն՝ չէ իւիք կարօտ, եւ որովք օգուտն գործէ՝ բազմաց կարօտ է[14]․ եւ յԱստուծոյ՝ փնասակարութիւն քաջ ի բաց հեռի է, եւ օգուտ գործել՝ ընտանի եւ սեփական։ Իսկ նա որ զնորին հակառակն գործէ, զիա՞րդ իցէ աստուած։

Այլ սնուցանէ, ասեն, զտունկս եւ զսերմանիս։ Եթէ այնպէս ինչ իցէ, ապա եւ մանգաղն եւ մշակին ձեռքն։ Բայց աղէ ցոյց զարեգականն միայն սնուցանել առանց իրիք կարօտութեան, առանց երկրի եւ առանց ջրոյ եւ առանց հողագործութեան։ Սերմանեա զսերմանիս, եւ ծագեսցէ արեգակն զճառագայթս, երեւեցուսցէ զհասկս եւ հասուսցէ զպտուղս՝ թէ քաջ իցէ[15]։ Իսկ եթէ ոչ միայն

---

[9] *Ամենաբաւ*, ամենաբաւական, ամէն բանի հասնող։

[10] *Նայական*, խոնաւ։

[11] *Եւ բնաւի*, աւելադրութիւն է. (յն. մէկ բառ։)

[12] *Հրայրեաց արեգակնակէզ լինիլ*, արեւէն այրիլ տոչորիլ. (յն. միայն ἐκπυρόω, բոլորովին այրիլ։) Տես Բ. **12**, 23. եւ Քեր. 468, 4։

[13] *Իցէ*, է եղեր. տես Քեր. 379, 4։

[14] *Որովք փնասէն. Որովք օգուտն գործէ.* փնասելու մէջ, օգուտ ընելու մէջ։ — *Չէ իւիք կարօտ. բազմաց կարօտ է.* խընդիրն երկու կերպ դրուած։

[15] *Թէ քաջ իցէ*, եթէ կըրնայ։

Նորա է սնուցանելն, այլ եւ անձրեւաց, հի՞մ եւ ջուրն չիցէ աստուած։ Այլ չեւ եւս է վասն այնր խնդիր։ Է՞րում եւ երկիրն չիցէ աստուած. եւ եթէ երկիրն աստուած իցէ, զմէ՞[16] եւ աղբն չիցէ եւ բահն եւ խոփն եւ փայտատն։ Եւ արդ աղէ ասա, ամենեցո՞ւն ինչ պարտ իցէ երկիր պագանել. ո՜ առանց մտաց[17] բարբանջանք։ Եթէ երկիր չիցէ՝ ոչ ինչ երբեք երեւի անդ։ Բայց [թէ ոք] յաման ինչ՝ յոր մանկտի կամ կանայք հող արկանիցեն, եւ ընդ յարկաւ ինչ դնիցեն եւ աղբալից առնիցեն, թէպէտ եւ տկարագոյն իցէ, սակայն կռուի[18] տունկ ինչ եւ բուսանին սերմանիք. որպէս զի յայտ իսկ է թէ մեծ մասն յաղբոյն եւ յերկրէն է առ ի կատարումն տնկոց եւ սերմանեաց։

18.

Թէ ի բաց բառնալ պարտ է զամենայն դառնութիւն եւ զխառն չարութիւն:

Զոր օրինակ յաման ինչ աղտեղի կամ ի հանդերձ անսուրբ ոչ երբեք իջանէ ազգ մեղուաց, վասն այնորիկ եւ խունկս ծխեն եւ այլ ինչ որոյ հոտ անոյշ իցէ՝ զվայրօքն ցանեն՝ որ այնպիսի իրաց խելամուտ իցեն, գինի սրսկեն մեղուանոցացն[1], զի պարսն[2] որ ելանիցէ՝ վաղվաղակի անդ իջանիցէ, զի եւ մի՛ ինչ յոռի հոտ խրտուցանիցէ եւ ի բաց հալածիցէ. Նոյնպէս եւ Հոգւոյն սրբոյ աման է մեր ոգիքս եւ մեղուանոց, որ զպարս շնորհացն հոգեւորացն ընդունիցին։ Իսկ եթէ իցէ ի ներքս մաղձ կամ դառնութիւն կամ սրտմտութիւն, խրտչի պարսն, սրանայ[3].

---

[16] Հի՞մ. Է՞րում. զմէ՞. ինչո՞ւ. հարցականաց պէսպիսութիւն։

[17] *Առանց մտաց* (բարբաջանք), փոխ՝ Անմիտ, տես Ա. **13**, 18. եւ Քեր. 423, 3։ — *Առանց մտաց* իբր ած. գործածական չէ։

[18] *Կռուիմ*. կառչիլ. բռնել, արմատ ձգել. (տճ. իլիշմէք)։

[1] *Սրսկեմ*, *ցանեմ*, (*ի վերայ*, *զիւիք*), նոյնանշան են. ցանել, ցօղել։ Հոս՝ *սրսկել մեղուանոցաց*, վերջահոլով տրական խնդիր առած է։ — *Մեղուանոց*, փեթակ։

[2] *Պարս*, մեղուներու խումբ։

[3] *Սրանամ*, արտորնօք փախչիլ։

եւ չհպի: Եւ մաղձն՝ թէպէտ եւ սակաւ իցէ՝ յորժամ փոքր մի շարժիցի ելանել յշտեմարանէն՝[4] դառնանայ, զի այնպէս իսկ է սաստիկ հիւթն այն եւ խայթող, չկարէ այնուհետեւ հանդարտել[5] ամանն որ յառաջն զնա ունէր. զոր օրինակ հուր յորժամ բորբոքիցի՝ չիցէ ինչ որ զնա արգելլուցու, նոյնպէս եւ մաղձն՝ չիցէ ինչ որ ունիցի եւ պահիցէ զնա յիւր սահմանսն, այլ անսաստեալ յայնչափ դաժանութենէն դիմէ ելանէ[6] յամանոյն եւ լինի ապականիչ ամենայն մարմնոյն: Որպէս [զ]գազան ինչ ահագին եւ անհնարին՝ մինչ դեռ ի գառագղին արգելեալ կայցէ, թէպէտ եւ գոչիցէ եւ մռնչիցէ, չկարէ ումեք վնաս առնել. յորժամ կարի զայրանայցէ եւ կարիցէ զբարամբունս[7] գառագղին խորտակել՝ արտաքս դիմիցէ եւ բազում խռովութեամբ զքաղաքն լնուցու, զամենեսեան խռովեցուցանէ, զբնաւ ի տագնապի կացուցանէ. Նոյնպէս եւ մաղձոյն հիւթ՝ մինչ դեռ յիւր սահմանսն կայցէ, չառնէ ինչ մեզ մեծ վնաս. իսկ յորժամ փամփուշտն որ զնա ունիցի՝ պատառիցի, չէ ինչ այնուհետեւ որ զնա արգելուլ կարիցէ ի տարածելոյ ընդ բնաւ բնութիւնն. թէպէտ եւ սակաւ ինչ իցէ չափով, այլ վասն առաւել սաստկութեանն իւրոյ հիւթոյն զօրութեան ի նոյն դարձուցանել կարէ զամենայն մարմինն: Անցեալ զանցեալ զամենեքումբք առաւել դաժանութեամբն[8] զամենայն մա՛ղձ գործէ, եւ հանդերձ այնու եւ այլոց եւս անդամոցն յաղթեալ՝ զամենեսեան յիւր դաժանութիւն դարձուցանէ. եւ այնուհետեւ անշշունչ եւ անմռունչ[9] զմարդն առնիցէ, եւ զոգիսն ի գրկացն արտաքս քաղիցէ[10]:

Եւ է՞ր վասն զայս ամենայն այսչափ մանր քննու-

---

[4] Յշտեմարանէն, փխկ. ի շտեմարանէն. տես Բ. 12, 1:

[5] Հանդարտել, դիմանալ:

[6] Դիմել ելանել, ելլել. տես Բ. Ա. 7, 8:

[7] Բարամբունք. (յն. κανόνες,) վանդակի ձերտեր, ձողեր.

[8] Անցեալ զանցեալ զամենեքումբք առաւել դաժանութեամբն. սաստիկ դառնութեամբն ամենայն ինչ գերազանցելով:

[9] Անշշունչ. անմռունչ, նոյնանշան են. անձայն:

[10] Քաղել (արտաքս), հանել, քաշել:

թեամբ ասացաք։ Զի ի զննելի[11] դառնութենէս զիմանալի[12] դառնութեանն զանհնարին չարիսն առնուցումք ի միտ, եթէ զիա՛րդ ամենեւին նախ զոգին որ զնա ծնանի՝ ապականէ, եւ ապա զամենայն վեր ի վայր եղծանէ[13]։ Փախիցուք յայնպիսի փորձոյ. զի որպէս այս հիւթ զամենայն անդամս ապականէ, նոյնպէս եւ այն զխորհուրդսն վառէ եւ ի գեհենին յատակս հաստուցանէ զըմբռնեալսն։ Եւ արդ զի զամենայն հաւաստեաւ քննիցեմք եւ փախիցիմք, եւ ցռկակապ[14] ի բերան չար գազանին դնիցեմք, մանաւանդ թէ արմատաքի իսկ խլիցեմք, Պաւղոսի հաւանեսցուք որ ասէն՝ թէ Ամենայն դառնութիւն, ոչ եթէ որբեսցի, այլ թէ բարձցի ի ձէնջ։ Զի՞ կայցէ իմ եւ այսպիսի իրաց [եւ] կալուկապ լինելոյ[15]. զի՞նչ օգուտ իցէ զչար գազանն ի ներքս պահել, զոր մարթի հանել հալածել յոգւոյս, եւ արտաքոյ քան զիմ սահմանսն հալածել, եւ սահմանել զի մի այսրէն դառնայցէ։

19.

Ընդդէմ խեղկատակութեան եւ վասն չարեացն որ անտի ծնանիցին:

Ժամանակ պատերազմի է, եւ դու զգեղաւորացն[1] արուեստ առնուս ի ձեռն։ Չտեսանիցե՞ս զերեսս պատերազմողացն, զիա՛րդ տրտմագին ի խոնարհ կախին, յոնքն ահագինք եւ դէմք խոժոռք, աչք արիւնախառն, եւ սիրտք ի թնդոջ ի վեր վազեն[2] եւ զկուրծս բաբախեն. ժողո-

---

[11] *Զննելի (դառնութիւն)*, զգալի, նիւթական։

[12] *Իմանալի (դառնութիւն)*, մտաւոր, աչքի տակ չինկող։

[13] *Վեր ի վայր եղծանել*, (յն. ἄνω καὶ κάτω ποιέω), տակն ու վրայ ընել. — Նոյն յն. բացատրութիւնը միշտ *վեր ի վայր* յաւելուածով կերպ կերպ թարգմանուած կը գտնենք. *Վեր ի վայր առնել*, — *կործանել*, — *օգտել*, — *հարկանել:*

[14] *Ցռկակապ*, անասնոց բերնի կապ։

[15] *Կալուկապ լինել*, պինդ կապուիլ. (յն. κατοχή, արգելել, գրաւել, թող չտալը։) — *Զի՞ կայցէ իմ եւ կալուկապ լինելոյ*. տես Քեր. 358։ Ե։

---

[1] *Գեղաւոր*, պարող, կաքաւող։

[2] *Սիրտք ի թնդոջ ի վեր վազեն*. սրտերը դողով վեր վեր կը ցատքեն։

վեալք գումարեալք համօրէն, զահի հարեալք, ի մի վայր խռնեալք եւ ճակատեալք բազում կարգօք, առաւել յօրինուածովք[3]: Չասեմ չխօսել եւեթ բանս ինչ աղտեղիս, այլ եւ մի՛ վայրապա՛ր ինչ բարբառել, բազում լռութիւն յանձին ունել քան զզօրականացն:

Եթէ որ յերեւելի պատերազմունս պատրաստին եւ ոչ ինչ վնասին ի բանիցն՝ այնչափ վառին լռութեամբ, դու որ բանիւք իսկ ունիս պատերազմ եւ զմեծ մասն պատերազմին, չիցե՞ս տեղեակ զի առաւել ի բանից նենգիմք. եւ դու խաղաս եւ առաւել կայտռես[4] եւ կատակես եւ զծաղր գրգռես, եւ չհամարի՞ս ինչ վնասակար զիրսն[5]: Ո՛րչափ ի խեղկատակութենէ սուտ երդմունք լինին, քանի՛ վնասք, ո՛րչափ բանք զազրութեան[6]:

Եւ քանզի բազումք անխտիր[7] իմն զիրսն համարին, վասն որոյ եւ դժուարապահ[8] իմն թուի նոցա, ո՛ն առեալ եւ վասն այնորիկ խօսեսցուք սակաւ ինչ, եւ ուսուսցուք եթէ ո՛րչափ ինչ չարիք են. քանզի եւ այն սատանի գործ է՝ յորժամ իբրեւ զանխտիր ինչ իրս զխտրոյն արհամարհել փութացուցանիցէ: Նա[խ] թէ եւ անխտիր իսկ իրք էին, չէր պարտ զայնու արհամարհել, այլ գիտել եթէ մեծամեծ չարիք անտի ծնանին եւ աճեն: Խեղկատակութիւնն թուլացուցանէ զոգին եւ ի ծուլութիւն մեղկէ[9]. բազում անգամ եւ թշնամանս իսկ ծնանի եւ կռիւս: Ո՞չ ապաքէն ի չափ կատարեալ արութեան հասեր, խափանեա զմանկութեանն[10]: Այլ ծառային քում ի

---

[3] Յօրինուած, վայելուչ կարգաւորութիւն: — Բազում . . . առաւել . . . յն. երկուքն ալ՝ πολλήν, — Քիչ մը ետքը նոյնպէս՝ Յոյժ մեղկութիւն, առաւել լռութիւն. յն. երկու գոյականին մէկ ածական ունի:

[4] Կայտռել, ուրախութեամբ ցատքել:

[5] Իրքն կ'ըսուի այն, (այն բանը) նշանակութեամբ այսպէս եւս՝ նա, նոքա ըսելու տեղ կ'ըսուի այրն, արքն:

[6] Բանք զազրութեան, փխկ. Զազիր բանք, ամօթալի, պիղծ խօսքեր: Քեր. 260. Ը:

[7] Անխտիր, (իրք), անտարբեր (բան): Քիչ մը վարը Խտրոյք, խտրելու բաներ, անտարբեր չեղող բաներ:

[8] Դժուարապահ, դժուարաւ պահուելու:

[9] Ի ծուլութիւն մեղկել, ծոյլ ընելու չափ կը թուլցընէ:

[10] Խափանեա զմանկութեանն, այս ինքն՝ խափանեա

Digitized by Google

Հրապարակս չտաս ինչ խօսել զանօգուտս. եւ դու՝ որ զանձն[11] առ Աստուած ծառայ ունիս՝ կատակես, շրջիս ի Հրապարակս։ Պատշաճ այն էր արժուն ոգւոց՝ թէ չլինիցին գողացեալ յիմէքէ. իսկ զալէկոծն զսահեալն եւ զծփեալն ո՞վ իցէ որ ոչ խախտիցէ։ Եւ եթէ այլ ոք ոչ[12], անձամբ յանձնէ քայքայի, եւ չլինիցի կարօտ սատանայի նենգութեանն եւ վնասակարութեան։ Եւ զի ուսանիցիս՝ միտ դիր. եւ անուն իսկ խեղկատակութեանն՝ յանդիմանիչ է կատականացն. զի խեղն յայտ է թէ չէ առողջ, եւ կատակն՝ նախ ինքն իսկ յանձնէ կատակի. զի հարկ լինի եւ զերեսս ծռել, եւ զբերան եւ զաչս այլայլել. եւ այն հեռի է յայնցանէ որք ի վերայ վիմին հաստատեալ կայցեն եւ անշարժք իցեն. քանզի արագ արագ կործանի այնպիսին, եւ վաղափոխուկ լինի[13]. զի հարկ է նմա այնուհետեւ եւ զկերպարանս եւ զծաղր եւ զգնացս փոփոխել, եւ հպտել[14] եւ ամենեցուն նմանել, եւ ազգի ազգի պարսաւանս հնարել իմանալ[15]։ Հարկ լինի նմա այնուհետեւ թշնամութիւն բազում ստանալ յայնցանէ՝ զորս ի զուրն պարսաւիցէ, եթէ ի մօտ իցեն եւ թէ ի բացուստ լսիցեն։ Եթէ բարուոք ինչ իցեն իրքն՝ ընդէ՞ր գուսանացն միայն արուեստ իցէ։ Ընդէ՞ր ազատ[16] կանանցն ոչ հրամայէ ոք այնպիսի հպտանս հպտել. ո՞չ ապաքէն այլանդակաց բարս համարին եւ ոչ ցածնոց։ Մեծամեծ չարիք բնակեն ի սիրտ հացկատակին, յոյժ մեղկութիւն, առաւել լուծութիւն[17], եւ ոչ հաստատութիւն. խախտի շինուածն, ի բաց մերժի երկիւղն, հեռանայ ցածութիւնն։ Լեզու ու-

---

դիրս մանկութեան, զմանկականս։ Քեր. 190 եւ 251։

[11] Օրինակը՝ Դու զանձն որ առ Աստուած ծառայ ունիս. ուղղեցինք ըստ յուն։

[12] Փոխ՝ Եթէ այլ ոք ոչ քայքայիցէ, անձամբ յանձնէ քայքայի։

[13] Վաղափոխուկ լինիմ, շուտով փոխուիլ։

[14] Հպտիմ, միմոսութիւն, ծաղրածութիւն ընել։ Տես նաեւ Հտալիտ, Ա. 9, 52, եւ վերը՝ **10,** 8։

[15] Հնարիմ իմանամ, նոյնանշան են. գտնել, հնարել. (յն. միայն՝ հնարել։)

[16] Ազատ, հոս՝ ազնուական։

[17] Մեղկութիւն, լուծութիւն, նոյնանշան են. թուլութիւն։

նիս, ոչ զի զայլս յերգ արկանիցես[18], այլ զի զԱստուծոյ գոհացող լինիցիս։ Զտեսանիցե՞ս զանուանեալ ծաղրածուսն[19], զոր եւ շաղակրատսն կոչեն, նոքին իսկ են խեղակատակքն եւ հացկատակք[20]։

Ի բաց մերժեցէք հանէք ի մտաց ձերոց, աղաչեմ, զանշնորհաւոր շնորհսն, զանպատեհ պաշտօնուկսն[21]․ երկապաշտէիցն է այն արուեստ, գուսանացն եւ կաքաւչացն, հեռի է յազատ ոգւոց, մեկուսի յազնուականաց, քաջ ի բաց[22] եւ ի ծառայից անգամ․ անարգ ոք եւ աղտեղի ի խեղկատակութիւնս հատանի։ Բազմաց եւ քաջութիւն իմն իրքն թուին, եւ այն իսկ է սգոյ արժանի։ Որպէս դառնութիւն առ սակաւ սակաւ ի չարիս ձգէ մեղմով, նոյնպէս եւ խեղկատակութիւնն թուի թէ ուրախութիւն ինչ իցէ, եւ չիք ինչ քան զայն անմտութիւն․ եւ լուր իսկ գրոյն զինչ ասէ․ Յառաջ քան զորոտումն փութան փայլատակունք, եւ նախ քան[23] զամօթլեածն[24] կանխեսցեն շնորհքն։ Չիք ոք անամօթ քան զխեղկատակն․ քանզի ոչ եթէ շնորհօք լի է բերանն, այլ ցաւօք։ Մերժեսցուք հանցուք զչար սովորութիւնն ի սեղանոյ։

20.

վասն անձուկ եւ համարձակ ճանապարհին:

Զոր օրինակ որպէս մեք զգողսն չտեսանիցեմք եւ նոքա զմեզ տեսանեն, նոյնպէս եւ սատանայ առաւել քան

---

[18] Յերգ արկանել (զոք), յն. κωμῳδέω, (մէկուն վրայ) կատակերգութեամբ ծիծաղիլ, երգի առնուլ։

[19] Անուանեալ ծաղրածուքն, ծաղրածու ըսուածները։

[20] Խեղակատակ, հացկատակ, քիչ մը ետքը՝ երկապաշտէ, երկապաշտեայ, երկապաշտ, նոյնանշան են. սեղանի վրայ ծաղրածութիւն ընող, ուրիշին հացովը կերակրուող խեղկատակ. (տճ. փալեաճօ, սօյթարը։)

[21] Պաշտօնուկք, շողոքորթութիւն, մարդահաճութիւն։

[22] Հեռի է յազատ ոգւոց, մեկուսի յազնուականաց, քաջ ի բաց եւ ի ծառայից անգամ. այս ածականներուն զանազանութիւնը յն. երեք տեղ ալ միակերպ հեռի դրուած է։

[23] Յառաջ քան, նախ քան. տես Քեր. եր. 471, 475։

[24] Ամօթլեած կամ ամօթղած, ամչկոտ։ Սխալ գրութիւն է Ամօթխած։

զամենեսին ի վերայ յարուցեալ դարանակալ լինի եւ կրճէ զատամունս։

Մի՛ այսուհետեւ նինջեսցուք, եւ մի՛ ասասցուք՝ եթէ այս ինչ բանք են եւ այն ինչ[1]. զի ուստի ակն չկայ՝[2] գող բազում անգամ ական հատանէ. նոյնպէս եւ ի չարիսն, որում ակն չկայցէ՝ այնու կորնչիմք։ Ամենայնի հաւաստեաւ դէտակն կալցուք[3]. մի՛ արբեսցուք՝ եւ չնիրհեմք[4], մի՛ փափկասցուք՝ եւ չննջեմք, մի՛ մոլորեսցուք արտաքնոցն իրօք՝ եւ արթնութեամբ կատարիմք[4]. յարդարեսցուք զանձինս ամենայն ուստեք. որպէս որք ի ձգելոց չուանացն վերայ գնայցեն՝ չէ հնար սակաւիկ մի շուշել[5], եւ եթէ փոքր մի հեղգայցեն՝ մեծամեծ չարիք գործին, վրիպեալ վաղվաղակի անկանիցի ի խոնարհ եւ սատակիցի. նոյնպէս եւ մեզ չէ հնար ծուլանալ. քանզի ընդ անձուկ ճանապարհն գնամք, քարավէժ լինիցիմք[6] յերկոցունց կողմանց սպառնալեաց, որ զերկոսին ոտս միանգամայն չընդունի։ Տես ո՛րչափ հաւաստեաց[7] պէտք են մեզ. չտեսանիցե՞ս որք ընդ այնպիսի ճանապարհ գնայցեն՝ ոչ միայն ոտիւքն զգուշանան, այլ եւ աչօք. եւ եթէ կամիցի այլ ուրեք նայել, թէպէտ եւ ոտքն ի հաստի կայցեն[8], ցնորեալ աչքն ի խորոցն՝ ամենեւին ի վայր զառածեալ անկանիցի[9]. այլ այնպէս պարտի զգուշանալ գնացիցն։

---

[1] *Այս ինչ բանք են եւ այն ինչ*, աս կամ ան միայն խօսք է։

[2] *Ուստի ակն չկայ. որում ակն չկայցէ.* չյուսացուած կողմէն. չկարծուածը. տես Քեր. 343, ծան։

[3] *Դէտակն ունիմ*, մտադրութեամբ դիտել, չորս կողմը նայիլ։

[4] *Եւ արթնութեամբ կատարիմք*, իմացիր ըստ յունին՝ Եւ յարթնութեան հանապազորդեմք։ — Διατελέω բայը կը նշանակէ թէ լմընցընել եւ թէ յարատեւել. հոս՝ հայերէն առաջին իմաստովը առնուած է. բայց ըստ լա. թարգմ. է perseverabimus, կը յարատեւենք։

[5] *Շուշել*, անհոգ կենալ։ Քիչ մը ետքը՝ *հեղգալ, ծուլանալ*, նոյնանշան են. ուր որ յն. նոյն (ῥᾳθυμέω,) բայը կրկնուած է։

[6] *Քարավէժ լինիմ*. գահավէժ վար իյնալ։ — *Քանզի ընդ անձուկ . . .* յն. Քանզի յերկոցունց կողմանց գահաւանդօք (դարուփոս տեղերով) շուրջ պատեալ։

[7] *Հաւաստիք*, ճշդութիւն, սաստիկ զգուշութիւն։

[8] *Ի հաստի կամ*, ամուր՝ պինդ կենալ։

[9] *Զառածեալ անկանիմ*, սխալիլ իյնալ, գահավիժիլ.

Digitized by Google

Բազում անդունդք են չարեաց, մեծամեծ քարանձաւք[10], բազում խաւար ի ներքոյ անձուկ ճանապարհին․ զգուշասցուք, ահիւ գնասցուք եւ դողութեամբ․ ոչ որ՝ յայն ճանապարհ անկեալ՝ եւ[11] մեղկի անկանի ի ծաղուէ, եւ ոչ ծանրանայ արբեցութեամբ․ զուարթութեամբ եւ անօթի[12] գնայ ընդ այն ճանապարհն։

Ոչ որ յուղի անկեալ եւ բառնայ ինչ ընդ իւր յաւելորդացն․ պարտ եւ պատշաճ է պնդակազմ[13] լինել՝ զի կարող լինիցի[ն] ընթանալ անցանել։ Ոչ որ պարաւանդէ[14] զիւր ոտս, այլ արձակս թողու գնալ[15]․ եւ բազում հոգովք կապեմք զանձինս, եւ բիւրապատիկ բեռինս երկրաւորս բարձեալ կրեմք, մեղկեալք լքեալք, եւ զի՞արդ ակն ունիցիմք ընդ անձուկ ճանապարհ գնալ։ Ոչ վայրապար[16] ինչ ասաց՝ թէ Անձուկ է, այլ զարմանալով․ Քանի՜ անձուկ է, ասէ, ճանապարհն[17]․ այսինքն եթէ յոյժ անձուկ․ զի եւ մեք ընդ կարի ինչ զարմանալիս զնոյն ասեմք։ Նեղ է, ասէ, ճանապարհն որ տանի ի կեանսն․ եւ բարիոք ասաց․ յորժամ ընդ բանից եւ ընդ խորհրդոց եւ ընդ գործոց եւ ընդ ամենայնի պարտիցիմք պատիժս կրել[18], արդարեւ անձուկ է․ եւ առաւել անձկագոյն զնա մեզ գործեմք, յորժամ լայնիցեմք զանձինս եւ ընդարձակիցեմք։

Մի՛ որ այսուհետեւ հանգստեամբ ակն ունիցի զերկինս տեսանել, քանզի չէ հնար· մի՛ ոք հանդերձ փափկութեամբ վստահ լինիցի ընդ անձուկ ճանապարհն գնալ, քանզի չէ մարթ[19]։

---

[10] Քարանձաւ, քարայր։

[11] Յայն ճանապարհ անկեալ եւ մեղկի. դարձեալ՝ Յուղի անկեալ եւ բառնայ ինչ. փոխ. ըսելու՝ Անկեալ՝ մեղկի. Յուղի անկեալ՝ բառնայ ինչ։ Տես Քեր. 458, Գ։

[12] Անօթի, ուրիշ տեղեր միշտ Նօթի:

[13] Իմա՝ պնդակազմ լինել:

[14] Պարաւանդեմ, պինդ կապել։

[15] Օրինակին մէջ սխալմամբ գրած կ'երեւայ՝ Արձակս ժողովի գնալ. փոխեցինք ըստ յունին։

[16] Վայրապար, հոս՝ պարզապէս։

[17] Քանի՜ անձուկ է ճանապարհն. այս է ուղիղ ընթերցուածն, որ Հյ. Աւետարանի շատ տպագրութիւններ սխալմամբ ունին՝ Քանզի անձուկ է ճանապարհն։

[18] Պատիժս կրեմ, միտ դնելու է առած խնդրոյն՝ ընդ բանից, ընդ խորհրդոց, ընդ գործոց: Տես Ա. 6, 37։ — Երբեմն ուրիշ բայեր ալ նոյն խնդիրը կ'առնուն Յոգւոց հանէր ընդ նորա: Ընդ այնր չունիս ինչ փոյթ յանձին:

Բայց աղէ եկ[20] ասա դու ցիս· թէ յարքունիս ոք կոչեցեալ էր ընդ նեղ եւ ընդ խորաձորս երթալ, եւ մեւսն ի մահ ձգեալ ընդ մէջ հրապարակաց, ո՞ւմ երանի տայաք, կամ վասն ո՞յր յոգւոց հանէաք, ո՞չ ապաքէն վասն այնորիկ որ ընդ արձակն գնայր· Նոյնպէս եւ այժմ մի՛ բարեկեցացն երանի տացուք, այլ վշտահանացն[21], զի սոքա յերկինս փութան, եւ նոքա ի գեհեն։ Թերեւս բազումք ի նոցանէ եւ ծաղր եւս առնիցեն զբանսն· եւ ես վասն այնորիկ առաւել եւս աշխարեմ եւ ողբամ զնոսա, զի չգիտեն ընդ ո՛ր ծիծաղել պարտ իցէ, եւ վասն որո՛յ[22] սուգ առնուլ· այլ զամենայն ընդ միմեանս խառնեալ խառվեն եւ աղմկեն· վասն այնորիկ իսկ աշխարեմ զնոսա։

Զի՞նչ խօսիս, այր դու· յառնելոց ես եւ համարս տալոց ընդ ամենայն գործոց[18] զոր գործեցեր, եւ անհնարին վրէժս հատուցանիցես· ընդ այնր չունիս ինչ փոյթ յանձին[18], այլ շուայտեալ[23] եւեթ՝ եւ զարբենալ ածես զմտաւ, եւ առ այն[24] մեծաձայն ծիծաղիս։ Այլ ես զքեզ ողբամ· զի զչարիսն որ պահիցին քեզ՝ գիտեմ, եւ զպատիժսն որ[25] ընդունիցիս· եւ վասն այդորիկ առաւել աշխարեմ։ Զի՞ ծիծաղիս, սուգ առ հանդերձ ինեւ, եւ աշխարեա ընդ իս զքո չարիսն։

Տեսանե՞ս զիա՛րդ արար զմեզ միմեանց թշնամիս եւ պատերազմող սատանայ[26]։

---

19. Քանզի չէ հնար, քանզի չէ մարթ. Նոյնանշանք վայելչութեան համար փոխուած։

20. Եկ. աւելադրութիւն. տես Գ. 7, 2. եւ 8, 46։

21. Վշտահան, վիշտ կրող։

22. Ընդ ո՞ր ծիծաղել. վասն որո՞յ սուգ առնուլ. քիչ մը ետքը՝ Սուգ առ հանդերձ ինեւ, աշխարեա ընդ իս. վայելուչ է խնդիրներուն պէսպիսութիւնը։

23. Շուայտիմ, կերուխումի՝ անառակութեան անձնատուր ըլլալ։

24. Առ այն, այս ինքն՝ Վասն այնր. տես Քեր. 406, ծան։

25. Զպատիժսն որ ընդունիցիս, այս ինքն՝ Զոր ընդունիցիս։ Տես Ա. 3, 21։

26. Անուն բայի խօսքին վերջը թողուած. Ա. 12, 33։

Սթափեսցուք գէթ երբեք[27], շուրջ զանձամբ հայեսցուք, արթունք եղիցուք եւ բուռն հարցուք զկենացն յաւիտենից. զթանձրամած քունն ի բաց[28] թօթափեսցուք. գոն դատաստանք, կան տանջանք, եւ առնի[29] յարութիւն եւ խնդիրք[30] ամենայն գործոց: Թէպէտ եւ բազում անգամ զչարիցէք ընդ այս՝ ես առ ի զնոյն ասելոյ[31] երբեք ոչ դադարեցից: Թէ մարգարէքն քարկոծէին եւ չլուէին, որչափ եւս առաւել լաւ իցէ մեզ թշնամութիւնք[32], եւ մի[33] ի ձիրս ինչ եւ ի շնորհս խօսել[34]. զի մի յորժամ զձեզ խաբիցեմք՝ մեք ընդ մէջ կորիցեմք: Տանջանքն անմահ են անդ, առանց մխիթարութեան, եւ չիք ոք որ վերակացու լինիցի[35]: Ո՞վ, ասէ, ողորմեսցի թովչի օձահարի. յորժամ մեք անձանց չողորմիցիմք, ո՞վ է որ մեզ ողորմեսցի: Եթէ տեսանիցես զոք սուր առեալ եւ[36] անձին առնիցէ, արգահատել երբեք կարիցե՞ս այնպիսոյն. եւ ոչ ուրեք[37]. որչափ եւս առաւել յորժամ մարթի ուղղել եւ չուղղիցեմք՝ ո՞վ իցէ որ մեզ արգահատիցէ. եւ ոչ ոք:

Ողորմեաց ընկերին, եւ գտանիցես ողորմութիւն

---

[27] Գէթ երբեք, գոնէ մէյ մը, վերջապէս մէյ մը: Վերը՝ Բ. 2, 14. Գոնէ անագան երբեք:

[28] Ի բաց, տես Ա. 7, 8:

[29] Գո՛ն դատաստանք. կան տանջանք. առնի յարութիւն. յն. երեք հեղն ալ ἐστί, = է, գոյ:

[30] Խնդիրք (գործոց), հոս՝ հարցափորձ, քննութիւն:

[31] Նախ այս, ապա սոյն, տես Ա. 9, 18. Բ. 1, 2: — Առ ի զնոյն ասելոյ. փոխ՝ Յասելոյ զնոյն: Տես առ յաւելուած՝ քեր. 450, Գ: — Վերը՝ 7, 39. Ի նոյն ասելոյ:

[32] Լաւ իցէ մեզ թշնամութիւնք, փոխ ըսելու՝ Լաւ իցեն մեզ:

[33] Եւ մի, փոխ՝ քան թէ, տես Բ. 4, 24:

[34] Ի ձիրս եւ ի շնորհս խօսել, ըստ յն. Ճշտագոյնս՝ ի ձեր ինչ ի շնորհս խօսել. մարգահաճութեամբ խօսիլ. թեր ելլել: Կ՚ըսուի նաեւ Առ շնորհս խօսել:

[35] Վերակացու լինիմ. հոս՝ պաշտպանել, հոգալ. խնամել:

[36] Անցեալէն ետեւ եւ աւելադրութիւն. տես վերը՝ 11:

[37] Արգահատել երբեք կարիցե՞ս այնպիսոյն. եւ ոչ ուրեք (յն. οὐδαμῶς, ամենեւին, ոչինչ կերպով:) — Ո՞վ իցէ որ մեզ արգահատիցէ. եւ ոչ ոք. (յն. οὐδείς, ոչ ոք:) Հարցական խօսքէ մը ետեւ՝ ոչէն յառաջ եւ մ՚ալ կ՚աւելցուի, որ յն. մէջ չկայ:

Digitized by Google

յԱստուծոյ։ Ո՛րչափ[38] հանապազ մատուցեալ[39] ասեն, ողորմեաց մեզ, եւ չգտանաս ի ձայնն. քանի՜ մերկք, ո՛րչափ հաշմք, եւ չգթամք, այլ չլուելոյն առնեմք[40] զպաղատանս նոցա. եւ զի՞րդ լինիցիս արժանի ողորմութիւն գտանելոյ՝ որ չառնեսդ երբեք ինչ արժանի ողորմութեան։

21.

վասն ողորմութիւնս աղքատացն առնելոյ:

Աղօթք քո, ասէ, եւ ողորմութիւնք ելին յիշատակաւ առաջի Աստուծոյ։ Տեսանե՞ս զգեղեցիկ հաւանընկերսն[1], զաղօթս եւ զողորմութիւնս. յայնժամ լսելի լինիմք[2], յորժամ մեք լսիցեմք աղքատացն մատուցելոց։ Որ խնու զականջս իւր չլսել աղքատին, եւ նորա խնդրուածոցն ոչ լսէ Աստուած։ Որ իմանայցէ զաղքատն եւ զտընանկն, որ զնեղութիւն տնանկին ի միտ առնուցու եւ զվիշտսն ուսանիցի, ապա եւ ողորմել փութասցէ։ Ի միտ առնո՞ւս եւ դու, եթէ իբրեւ զքեզ ազատ է, նորին ազգականութեան հաղորդ եւ ամենեւին քեզ հաւասար. եւ դու թերեւս եւ շանց ընկեր չառնիցես. զի նոքա յագին, եւ նա թերեւս բազում անգամ քաղցեալ ննջիցէ. քան զծառայսն քո նուաս յանարգութեան ազատն[3]։ Այլ նոքա զքո պէտսն վճարիցեն[4]։ Զորպիսի՞ ինչ պէտս. զի ծառայիցե՞ն քեզ։ Բարիոք է. եթէ ցուցից[5] քեզ եւ զնա,

---

38· *Ո՛րչափ*, Եղ· քանիները, որչափները։ Տես յոգն· նշանակութեամբ *Քանի՛*, **12**, 25· *Ո՞ր*, **8**, 8· եւ *Ո՞վ*, Բ· **8**, 14։

39· *Մատուցեալ*, զորդույաւելուած։

40· *Չլսելոյն առնել* (*զպաղատանս*), չլսելու զարնել, չլսելէն գալ։

1· *Հաւանընկերք*, ընկերակիցք· (յն· συζυγία, լծակցութիւն։)

2· *Լսելի լինիմք*, լսելի կ'ըլլանք, կը լսուինք։

3· Այս ինքն՝ Որ ազատն է՝ նուս անարգագոյն լեալ քան զծառայսն քո։

4· *Հոս*՝ *վճարիցեն* ստորադասականն աշխարհաբարին եղեր իմաստը կու տայ· Քու պիտոյքդ կը լեցընեն եղեր։

5· Օրինակին մէջն էր· *Եթէ ցուցից քեզ*· — իմացիր բառ յն· *Զի՞նչ ասիցես*՝ եթէ ցուցից քեզ· · ·։

զի ե՛ւս աւելի վճարիցէ քան զնոսա զքո պէտսն. զի հասանէ ի թիկունս քո յաւուրն դատաստանի եւ զերծուցանիցէ զքեզ ի հրոյն. եւ զի՞նչ ինչ այնպիսի առնիցեն բնաւ ծառայքն քո։ Տաբիթա յորժամ վախճանեցաւ՝ ո՞ յարոյց զնա, միթէ ծառա՞յքն որ շուրջն կային. ո՞չ ապաքէն աղքատքն. եւ դու ծառայիցն անգամ չառնես հաւասար զաղքատն։

Յորժամ կարի ցուրտն տիրիցէ, եւ անկեալ կապերտօքն տառապեալն կիսամահ դնիցի[6], եւ զատամունսն կափկափիցէ[7]. եւ երեսքն եւ կերպարանքն բաւական են ածել զքեզ ի գութ. եւ դու ի ջերմոց ելեալ եւ արբեալ, տեսանես եւ զանց առնես. եւ զի՞արդ աղաչես զԱստուած՝ յորժամ քեզ վիշտք ինչ ի վերայ հասանիցեն՝ փրկել զքեզ ի վշտացն։ Եւ թերեւս բազում անգամ ասիցես, զի թէ[8] ես իշխան էի, եւ յանցանէր ոք ինչ, վաղվաղակի թողութիւն առնէի, եւ Աստուած ո՞չ թողացու։ Մի՛ ասեր զայդ. որոյ չի՛քն[9] ինչ քեզ մեղուցեալ, եւ կարող ես ապրեցուցանել՝ անտես առնիցես, եւ քեզ զի՞արդ թողուցու՝ որ ի նոյն իսկ[10] մեղանչիցես։ Եւ արդ չիցէ՞ այն գեհենին արժանի. եւ ընդ այն զի՞նչ զարմանք իցեն. զմարմին մեռեալ անզգայ՝ որ ոչ այնուհետեւ զգայցէ ինչ պատուոյ[11], բազում անգամ պէսպէս ոսկեհուռ հանդերձիւք զարդարես. եւ զողջն որ պաղատիցէ եւ կծիցի եւ տանջիցի եւ հալիցի եւ մաշիցի ի սովոյ եւ ի ցրտոյ, անտես առնիցես։ Եւ բազում ինչ սնապարծութեան շնորհես, եւ ոչ երկիւղին։

Եւ երանի թէ այսչափ միայն. այլ վաղվաղակի չա-

---

6. Փոխ ըսելու՝ Անկեալ դնիցի կիսամահ։ — *Անկեալ դնիմ*, պառկիլ՝ բաղադրեալ բայը վայելչութեան համար բաժնուած։

7. *Կափկափեմ զատամունս*, ակռաներն իրարու զարնել։

8. *Ասիցես զի թէ ես*. փոխ՝ Ասիցես թէ եթէ ես . . . ։ Տես քեր. 169, ծան։

9. Այս ինքն՝ Զայն որոյ չիք ինչ քեզ մեղուցեալ, անտես առնես։

10. Այսինքն՝ ի նոյն ինքն յԱստուած։

11. *Զգամ պատուոյ*, տրական փոխ հայցնի. տես քեր. 229, ծան.***։ Այսպէս եւս՝ *Զգալ ցաւոց. Անձին զգալ*. ինք զինքն զգալ, սթափիլ։

րախօսութիւնք եւ բամբասանք յառաջ մատչին զմուրողէն. ընդէ՞ր չգործիցես, ասեն, եւ ընդէ՞ր դատարկ[12] հաց ուտիցես։ Աղէ ասա, դու ի գործո՞ց ունիս զինչ ունիսդ[13]. ո՛չ ապաքէն զհայրենի ժառանգութիւնն առեր. իսկ եթէ զի գործեսն՝[14] վասն այնորիկ զայլս նախատիցես, չլուիցե՞ս Պաւղոսի՝ որ ասէրն, զի յետ ասելոյն՝ եթէ Որ ոչն գործիցէ՝ եւ կերիցէ՛ մի, ասէ. Բայց դուք զբարիս գործել մի ձանձրանայք։ Այլ խաբեբայ է, ասեն։ Զի՞նչ խօսիս, այր դու. վասն պատառի միոջ հացի եւ կապերտի միոջ ձորձոյ խաբեբա՞յ կոչես։ Այլ տանի, ասէ, եւ իսկ եւ իսկ վաճառէ։ Եւ դու զամենայն ինչս քո ի բարի՞ պէտս ծախես. եւ կամ թէ ամենեքեան ի վատութենէ՞ աղքատանայցեն. ո՛չ ի նաւաբեկութենէ ոք[15], եւ ո՛չ ի դատափետ լինելոյ[16], եւ ո՛չ ի գողութենէ, եւ ո՛չ ի զուր դատաստանաց, եւ ո՛չ ի ցաւոց, եւ ո՛չ յայլ ինչ վշտաց։ Իսկ եթէ լուիցեմք զկառաչ[17] ուրուք՝ յորժամ զբողոք բառնայցէ, եւ զաչս ընդ երկինս ամբառնայցէ, եւ ի բերդզեղ[18] շրջեսցի, եւ ցնցոտիս պատեալ, անդէն վաղվաղակի խաբեբայ եւ գրթիչ[19] եւ կեղծաւոր կոչիցես։ Զամաչե՞ս, զո՞ կեղծաւոր կոչիցես. մի՛ տար ինչ ումեք, եւ մի՛ չար զումեքէ խօսիր։ Այլ գոյաւոր[20] է, ասեն, եւ կեղծաւոր է։ Եւ այն՝ քո չարախօսութեան մեղ է, եւ ոչ նորա ինչ. գիտէ՝ եթէ ի գազանաց դէմս[21] հասանիցէ երթալ, եւ ոչ ի մարդոյ. եթէ կարի ողորմ խօսեսցի եւ յեղուկս անկանիցի[22], եւ չգտանիցէ ինչ խնամս[23]. վասն այնորիկ հարկ լինի յողորմ[24] կերպարանս փոխել, զի գէթ այնու փոքր մի զքո սիրտդ ճմլեցուցանիցէ: Եթէ տեսանիցէ ոք զոք ազատի կերպարանօք ի մուրականս[25], խաբեբայ է, ասէ, զի կարծեցուցանիցէ զանձնէ՝ եթէ ազնուական ինչ ոք իցէ, եւ այնու պատճառանօք յաճախ առնուցու զմոյրն[26]. եւ եթէ ի գձուձ կերպարանս, եւ զայն եւս ի բիծ տանիցին[27]. եւ այնուհետեւ զի՞նչ գործիցեն տառապեալք: Ո՜ անագորոյն միտք[28], եւ անգութ եւ անխնամ աղիք:

---

[12] Դատարկ, (Դ.) անգործութեամբ, դատարկութեամբ։

[13] Զինչ, փխկ Զոր ինչ. տես վերը՝ Է, 23։

[14] Զի գործեսն, այսինքն՝ Վասն այնր զի գործես. գործելոյդ համար։ Տես Զի ոսկին է. Յ, 14։

[15] Ո՛չ ի նաւաբեկութենէ ոք. փխկ՝ Ո՛չ ոք (οὐδείς) ի նաւաբեկութենէ։

[16] Դատափետ լինիմ, յանիրաւի դատուիլ կամ դատաստանի կոչուիլ։

[17] Կառաչ, ողբոց՝ հեծեծանաց ձայն։

[18] Ի բերդզեղ, (Դ). հերարձակ, մազերը երկայն ձգած։

[19] Խաբեբայ, գրթիչ, նոյնանշանք։

[20] Գոյաւոր, ունեւոր, հարուստ։

[21] Ի գազանաց դէմս հասանիցէ երթալ, եւ ոչ ի մարդոյ, (փխկ. Ի դէմս գազանաց . . . եւ ոչ ի դէմս մարդոյ.) գազաններու առջեւ պիտ՚որ երթայ, չէ թէ մարդու։

Այլ բազում անգամ, ասէ, եւտու: Եւ նա չուտիցէ՞ հանապազ. եւ զորդիսն քո՝ յորժամ յաճախ խնդրիցեն՝ միթէ ի բա՞ց մերժեսցես. ո՜ անհնարին անամօթութիւն: Զաղքատն անամօթ կոչես, եւ դու յորժամ զայլոյ յափշտակիցես՝ չիցե՞ս անամօթ. նա յորժամ վասն պատառի միոյ հացի ժտիցի՝ անամօ՞թ է: Չգիտիցե՞ս որչափ հարկք որովայնին են, ո՞չ զամենայն ինչ վասն նորին հնարիցիս. ո՞չ ապաքէն զհոգեւորացն վասն նոցին անփոյթ առնես. ո՞չ ապաքէն երկինք առաջի կայցեն եւ երկնից արքայութիւնն, եւ դու յորովայնիդ բռնութենէ երկուցեալ՝ զամենայն իսկ անուղղայս խորժելով գործես, եւ զարքայութիւնն եւս անգամ արհամարհես. այն իսկ է անամօթութիւն:

Ընդէ՞ր յորժամ զԱստուած աղաչիցեմք, ասես՝ Մի յիշեր զմեղս մեր: Թէպէտ եւ կարի ոք իցէ աղքատն մեղաւոր[29], նոյնպէս եւ զնմանէ ածջիր զմտաւ, եւ մի յիշեսցես զյանցանս նորա. քանզի մարդասիրութեան ժամանա՛կ է ժամանակս, եւ ոչ հաւաստի քննութեան. ոողորմութեան եւ ոչ պէսպէս խորհրդոց։ Փարաւազել դարմանել կամի[30]. եթէ կամիս՝ տուր. եւ եթէ ոչ կամիս՝ բարեաւ յուղարկէ[31], եւ մի՛ յայլոց յաչաց հանիցես։ Ընդէ՞ր այնչափ հէք եւ թշուառական իցես, զի ոչ դու ողորմիս, եւ զայլս եւս որ կամիցինն ողորմել՝ խրտուցանես։ Յորժամ լսիցէ ոք ի քէն՝ թէ սա խաբեբայ է եւ նա կեղծաւոր, եւ միւսն այլոց եւս փոխ տայ, ապա այնուհետեւ ոչ նոցա տայցեն եւ ոչ սոցա, եւ զամենեսին իսկ նոյնպիսիս համարիցին։ Գիտէք իսկ, զի զչար ինչ կարծիս դիւրաւ առնումք, եւ զբարւոյն ոչ նոյնպէս վաղվաղակի։

---

[22] Ողորմ խօսիմ, յեղուկս անկանիմ, նոյնանշան են. խըղճալի, սրտաշարժ կերպով խօսիլ, խեղճ թափել. (յն. միայն՝ սրտաշարժ խօսք խօսիլ:)

[23] Խնամս գտանել, հոգացողութիւն, դարման գտնել:

[24] Օրինակն՝ զողորմ:

[25] Մուրականք, (գոյ.) մուրողութիւն:

[26] Յաճախ առնուցու զմոյրն. շատ առնու մուրացածը, ողորմութիւնը:

[27] Ի բիծ տանիմ, չար մեկնել, մեղադրել. յանցանք համարիլ:

[28] Տես վերը՝ 4, 4:

[29] Փոխ ըսելու՝ Թէպէտ եւ կարի մեղաւոր ոք իցէ աղքատն:

Եղիցուք ողորմածք, ոչ վայրապար[32], այլ իբրեւ ղհայրն երկնաւոր։ Միթէ վասն վարուց այնոցիկ որ առնուցունն՝ տայցէ քեզ Աստուած զվարձսն, այլ վասն բարի կամացն եւ բազում առատութեանն եւ մարդասիրութեան եւ բարութեան։ Զայս այսպէս առնիջիք, եւ ամենայն իսկ բարութեանցն հասանիջիք։

---

[30] Փարաւազել դարմանել կամի. յուն. միայն՝ դարմանութիւն կ'ուզէ։

[31] Բարեաւ յուղարկէ. փխկ. Բարեաւ յուղարկեա։ Քիչ տեղ հրամայականն այս ձեւով կը գտնուի։ Քեր. երես 373։

[32] Վայրապար, պարզապէս. վեր ի վերոյ, հասարակ կերպով։

* * *

Դ. ՅՈՎՀ. ՈՍԿԵԲԵՐԱՆ

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԵՍԱՅԵԱՅ

1.

Հալածական լինի եկեղեցի եւ տանջի, այլ սակայն յաղթէ եւ աճէ:

ԼԵԱՌՆ զեկեղեցի կոչէ (Եսայի) եւ զկրօնիցն ամրութիւնս. զի զոր օրինակ յորժամ[1] զամուր լերամբք թէպէտ եւ բիւրք բիւրուց զօրաց պատիցեն, աղեղունս լարիցեն, ի կռիւս մատչիցին, տէգս արձակիցեն, գեղարդունս շողացուցանիցեն, մեքենայս կազմիցեն, հնարս հնարիցին. սակայն ամուր եւ անառիկ[2] լերանցն ինչ ոչ վնասիցեն, զիւրեանց զոյժ եւ զօրութիւն թափիցեն[3] եւ նմա ինչ ոչ ազդիցեն. սոյնպէս եւ որ ընդ եկեղեցւոյ մարտեան հանապազ, զնա ինչ ոչ կարացին շարժել, եւ ինքեանք անկան յիւրեանց զօրութենէ: Ի տանջելն ամաչեցին, ի հարկանելն հիւանդացան, եւ ի չարչարելոցն յաղթահարեցան. քանզի նոր իսկ եւ չքնաղ են յաղթութեանս կերպարանք, որ ոչ մարդկան վայել է՝ այլ միայն մեծազօրն Աստուծոյ: Եւ այս իսկ զարմանալի է եկեղեցւոյ[4], ոչ զի յաղթեաց, այլ զի այսպէս յաղթեաց. հալածեալ, մերժեալ, պէսպէս նեղութեամբք կոփեալ[5], եւ ոչ միայն ոչ նուազի, այլ եւս քան զեւս աճէ եւ բազմանայ, եւ առ այնչափ հնարս[6] զոր մեծաւ փութով հնարէին, չարչարանօքն միայն խափանէր զամենայն: Որպէս եւ աղամանդ ցուցանէ զհանդէս, զի հարկանելովն[7] միայն լուծանէ զզօրութիւն հարողին, եւ խթան՝ աքացելեաց, որ ինքն ոչ վնասի, եւ զոտս աքացողացն ծակոտէ. վասն այսր ամենայնի յիրաւի կոչեաց լեառն զեկեղեցի: Ապա եթէ ոչ առնուցու յանձն հաւանել Հրեայն ի միւս այլաշրջիկ. այլակերպ յորջորջանս[8] անդստին[9] անձամբ անձին[10] առցէ զյանդիմանութիւնն[11], քանզի սոյն իսկ մարգարէ ասէ զգայլս եւ զգառինս արօտակիցս[12] միմեանց լինել: Եւ ճանճոց եւ մեղուաց ասէ շչել զԱստուծոյ, եւ գետ յորդ եւ սաստիկ ասէ գալ հասանել ի վերայ Հրէից[13] վասն չկամելոյ զխաղաղ ջուրն Սիղովմայ: Եւ եթէ յախուռն[14] ի բանսն ոք եւեթ հայիցի[ն], յոյժ եւ անհնարին դժուարին են առ իմանալ. այլ մտացն կարգի միտ դնեմք եւ ոչ բանիցն ասացելոց: Եւ արդ զի՞նչ ինչ արդեւք նշանակեցաւ ի սոցանէ. ի գայլոցն եւ ի գառանցն՝ իւրաքանչիւր բարք մարդկան. զի կէսն վայրենամիտք եւ կէսն չգազանաբարոյք[15]. իսկ ի ճանճոցն՝ անամօթական Եգիպտացւոցն լպրշութիւն[16], եւ յորդախաղաց[17] գետոցն՝ բազմութիւն զօրացն Ասորեստանեայց, քանզի ոչ կամեցան զջուրն Շիղովմայ, այս ինքն զհեղ եւ զհանդարտ զյուդայական ազգին զթագաւորութիւն. եւ այսմ որ եւ կարի ոք յոյժ անմիտ իցէ՝ չկարէ [ոք] բանընդդէմ լինել[18] թէ չիցէ այսպէս: Արդ զոր օրինակ այս ամենայն այլ իմն անուամբք նշանակեցան եւ յայլ իրս կատարեցան[19]. սոյնպէս եւ զհաստատութիւնն եկեղեցւոյ, զանշարժութիւնն, զանմեղկութիւնն[20], զբարձրութիւնն եւ զամրութիւնն՝ յորջորջմամբ լերինն նշանակեաց: Միւս եւս մարգարէ զյուսացեալսն ի Տէր լերին նմանեցուցանէ, զի զամրական զանառիկ[21] միտսն յայտ առնիցէ. եւ աստ այժմ եւ ոչ բանից ինչ մեկնութեան պէտք են, քանզի ինքնին իրքն իբրեւ զփող հնչեն եւ լուսաւոր առնեն զկարգ եկեղեցւոյ. քանզի ոչ այնպէս պայծառագոյն է արեգակն՝ որպէս [եւ][22] իրք եկեղեցւոյ լուսաւորագոյնք:

---

[1] Հոս յորժամ մակբայն աւելի է:

[2] Ամուր եւ անառիկ, քիչ մ'ետքը՝ Ամրական, անառիկ, նոյնանշան են:

[3] Թափեմ (զզօրութիւնն), կորսնցընել:

[4] Այս զարմանալի բանն ունի եկեղեցին. կամ, եկեղեցւոյն այս բանն է զարմանալի՝ որ . . . :

[5] Կոփեմ, բռնցի զարնել. հոս՝ չարչարել, նեղել:

[6] Առ այնչափ հնարս, այնչափ հնարքներուն դիմացը: Տես Ա, 20, 60:

---

[7] Կրւր. է. զարնուելովը:

[8] Այլաշրջիկ այլակերպ յորջորջանք, յն. միայն (μεταφορά,) այլաբանութիւն, փոխաբերութիւն:

[9] Անդստին, անկէ, նոյն իսկ անկէ:

[10] Անձամբ անձին, փխկ. Ընձին. տես Գ. 3, ծան. 18:

[11] Յանդիմանութիւն, մերժումն, հերքումն, եղծ:

[12] Արօտակից լինել, մէկտեղ արածուիլ:

[13] Տես քերակ. երես 218:

[14] Յախուռն, վեր ի վերոյ, հարեւանցի:

[15] Չգազանաբարոյ, գազանի բնութիւն չունեցող, հեզ, քաղցր: Տես Գ. 13, 21:

[16] Լպրշութիւն, անամօթութիւն, յանդգնութիւն:

[17] Փխկ՝ Ի յորդախաղաց գետոցն. տես Բ. 7, ծան. 4:

[18] Փխկ՝ Այսմ՝ եւ որ կարի յոյժ ոք անմիտ իցէ՝ չկարէ բանընդդէմ լինել: — Երկրորդ ոքն աւելի է:

Տուն Աստուծոյ ի վերայ գլխոց լերանց: Եւ զա՞յս զիարդ կամիցի մեկնել Հրեայն. քանզի ոչ եթէ ի վերայ գլխոց լերանց շինեցաւ տաճարն, իսկ եկեղեցւոյ զօրութիւնն եւ արդ իսկ ի բարձունս երկնից եհաս: Եւ որպէս տաճար որ ի գլուխս լերանց շինեալ իցէ եւ ամենեցուն յայտնի իցէ, սոյնպէս եւ այս յայտնի եղեւ ամենայնի[23]: Եւ բարձրացի ի վերայ բլրոց: Զնոյն մեկնէ, որ ի վերայ տաճարին ոչ երբեք կատարեցաւ, եւ ոչ՝ մինչ կարծէին թէ զբարիս ինչ գործեցին. քանզի եւ ի նոցուն իսկ ի Հրէից բազում անգամ թշնամանէր տաճարն[24], եւ ի ձեռաց այլազգեաց աւերեցաւ: Իսկ եկեղեցւոյ զօրութիւն կրեաց պատերազմ, եւս աւելի եւ դժնդակ քան զնորայն, այլ ոչ երբեք ետ ձեռս[25] պատերազմողացն, այլ բարձրագոյն եւ առաւել յայտնագոյն գտաւ քան զթշնակինս տեսանել, քանզի չէ հնար․ մի՛ ոք հանդերձ փափկութեամբ վստահ լինիցի ընդ անձուկ ճանապարհն գնալ, քանզի չէ մարթ[19]։

---

[19] Փոխ՝ նշանակեցաւ, կատարեցաւ. տես Քեր. 211:

[20] Անմեղկութիւն, չշարժիլը, չլքանիլը, չթոյլնալը:

[21] Տես վերը՝ ծան. 2:

[22] Քանի մը տեղ կը տեսնուի որպէսի քով եւ աւելի գրուած:

[23] Յայտնի եղեւ ամենայնի յն. ամենայն մարդկան:

[24] Անուն բայի նախադասութեան վերջը. տես Ա. 12, 33. 17, 5. Բ. 14, 37. Գ. 9, 10. եւն: Այսպէս նաեւ. Որոց առաւել քան զերկաթ հաստատուն ընտրէին ոգիքն: Ապա թէ ոչ առնուցու յանձն հաւանել Հրեայքն: Զի անծանօթ եւս լինէր առյապայ մարդկան՝ Աստուծոյ բարերարութիւնն: Բազում անգամ քան զարս զտանին առաքինի՝ կանայք: Եւ անկաւ իսկ ոչ յազգահամարն կոյսն: Ցուցանէ զիւրիրաւունսն առ Հրեայսն Աստուած:

[25] Ձեռս տալ (ումեք, յոք), յանձնուիլ, անձնատուր ըլլալ:

Բայց աղէ եկ[20] ասա դու ցիս․ թէ յարքունիս ոք կոչեցեալ էր ընդ նեղ եւ ընդ խորաձորս երթալ, եւ մեւսն ի մահ ձգեալ ընդ մէջ հրապարակաց, ո՞ւմ երանի տայաք, կամ վասն ո՞յր յոգւոց հանէաք, ո՞չ ապաքէն վասն այնորիկ որ ընդ արձակն գնայր․ Նոյնպէս եւ այժմ մի՛ բարեկեցացն երանի տացուք, այլ վշտահանացն[21]․ զի սոքա յերկինս փութան, եւ նոքա ի գեհեն։ Թերեւս բազումք ի նոցանէ եւ ծաղր եւս առնիցեն զքանսն․ եւ ես վասն այնորիկ առաւել եւս աշխարեմ եւ ողբամ զնոսա, զի չգիտեն ընդ ո՛ր ծիծաղել պարտ իցէ, եւ վասն որո՛յ[22] սուգ առնուլ․ այլ զամենայն ընդ միմեանս խառնեալ խռովեն եւ աղմկեն․ վասն այնորիկ իսկ աշխարեմ զնոսա։

Զի՞նչ խօսիս, այր դու․ յառնելոց ես եւ համարս տալոց ընդ ամենայն գործոց[18] զոր գործեցեր, եւ անհնարին վրէժս հատուցանիցես․ ընդ այնր չունիս ինչ փոյթ յանձին[18], այլ շուայտեալ[23] եւեթ՝ եւ զարբենալ ածես զմտաւ, եւ առ այն[24] մեծաձայն ծիծաղիս։ Այլ ես զքեզ ողբամ․ զի զչարիսն որ պահիցին քեզ՝ գիտեմ, եւ զպատիժսն որ[25] ընդունիցիս․ եւ վասն այդորիկ առաւել աշխարեմ։ Զի՞ ծիծաղիս, սուգ առ հանդերձ լինել, եւ աշխարեա ընդ իս զքո չարիսն։

Տեսանե՞ս զիա՛րդ արար զմեզ միմեանց թշնամիս եւ պատերազմողս սատանայ[26]։

---

[19] Քանզի չէ հնար, քանզի չէ մարթ. նոյնանշանք վայելչութեան համար փոխուած։

[20] Եկ. աւելադրութիւն. տես Գ․ 7, 2․ եւ 8, 46։

[21] Վշտահան, վիշտ կրող։

[22] Ընդ ո՞ր ծիծաղել. վասն որո՞յ սուգ առնուլ. քիչ մը ետքը՝ Սուգ առ հանդերձ լինել, աշխարեա ընդ իս. վայելուչ է խնդիրներուն պէսպիսութիւնը։

[23] Շուայտիմ, կերուխումի անառակութեան անձնատուր ըլլալ։

[24] Առ այն, այս ինքն՝ վասն այնր․ տես Քեր․ 406, ծան։

[25] Զպատիժսն որ ընդունիցիս, այս ինքն՝ Զոր ընդունիցիս։ Տես Ա․ 3, 21։

[26] Անուն բայի խօսքին վերջը թողուած․ Ա․ 12, 33։

Սթափեսցուք գէթ երբեք[27], շուրջ զանձամբ հայեսցուք, արթունք եղիցուք եւ բուռն հարցուք զկենացն յաւիտենից. զթանձրամած քունն ի բաց[28] թօթափեսցուք. գոն դատաստանք, կան տանջանք, եւ առնի[29] յարութիւն եւ խնդիրք[30] ամենայն գործոց։ Թէպէտ եւ բազում անգամ զչարիցէք ընդ այս՝ ես առ ի զսոյն ասելոյ[31] երբեք ոչ դադարեցից։ Թէ մարգարէքն քարկոծէին եւ չլուէին, որչափ եւս առաւել լաւ իցէ մեզ թշնամութիւնք[32], եւ մի՛[33] ի ձիրս ինչ եւ ի շնորհս խօսել[34]. զի մի՛ յորժամ զձեզ խաբիցեմք՝ մեք ընդ մեզ կորիցեմք։ Տանջանքն անմահ են անդ, առանց մխիթարութեան, եւ չիք ոք որ վերակացու լինիցի[35]։ Ո՞վ, ասէ, ողորմեսցի թովչի օձահարի. յորժամ մեք անձանց չողորմիցիմք, ո՞վ է որ մեզ ողորմեսցի։ Եթէ տեսանիցես զոք սուր առեալ եւ[36] անձին առնիցէ, արգահատել երբեք կարիցե՞ս այնպիսոյն. եւ ոչ ուրեք[37]. որչափ եւս առաւել յորժամ մարթի ուղղել եւ չուղղիցեմք՝ ո՞վ իցէ որ մեզ արգահատիցէ. եւ ոչ ոք։

Ողորմեաց ընկերին, եւ գտանիցես ողորմութիւն

---

27. Գէթ երբեք, գոնէ մէյ մը, վերջապէս մէյ մը։ Վերը՝ Բ. 2, 14. Գոնէ անազան երբեք:

28. Ի բաց, տես Ա. 7, 8։

29. Գոն դատաստանք. կան տանջանք. առնի յարութիւն. յն. երեք հեղն ալ ἐστί, = է, գոյ։

30. Խնդիրք (գործոց), հոս՝ հարցափորձ, քննութիւն։

31. Նախ այս, ապա սոյն, տես Ա. 9, 18. Բ. 1, 2։ — Առ ի զսոյն ասելոյ. փխկ՝ Յասելոյ զսոյն։ Տես առ յաւելուած՝ Քեր. 450, Գ.։ — Վերը՝ 7, 39. Ի նոյն ասելոյ։

32. Լաւ իցէ մեզ թշնամութիւնք, փխկ ըսելու՝ Լաւ իցեն մեզ։

33. Եւ մի, փխկ՝ քան թէ, տես Բ. 4, 24։

34. Ի ձիրս եւ ի շնորհս խօսել, ըստ յն. ճշտագոյնս՝ ի ձեր ինչ ի շնորհս խօսել. մարդահաճութեամբ խօսիլ. թեր ելլել։ Կ'ըսուի նաեւ Առ շնորհս խօսել:

35. Վերակացու լինիմ. հոս՝ պաշտպանել, հոգալ. խնամել։

36. Անցեալէն ետեւ եւ աւելադրութիւն. տես վերը՝ 11։

37. Արգահատել երբեք կարիցե՞ս այնպիսոյն. եւ ոչ ուրեք (յն. οὐδαμῶς, ամենեւին, ոչինչ կերպով։) — Ո՞վ իցէ որ մեզ արգահատիցէ. եւ ոչ ոք. (յն. οὐδείς, ոչ ոք։) Հարցական խօսքէ մը ետեւ՝ ոչէն յառաջ եւ մ'ալ կ'աւելցուի, որ յն. մէջ չկայ։

յԱստուծոյ։ Ո՛րչափ[38] հանապազ մատուցեալ[39] ասեն, ողորմեաց մեզ, եւ չդառնաս ի ձայնն. քանի՛ մերկք, ո՛րչափ հաշմք, եւ չգթամք, այլ չլուելոյն առնեմք[40] զպաղատանս նոցա. եւ զիա՞րդ լինիցիս արժանի ողորմութիւն գտանելոյ՝ որ չառնեսդ երբեք ինչ արժանի ողորմութեան։

21.

Վասն ողորմութիւնս աղքատացն առնելոյ։

Աղօթք քո, ասէ, եւ ողորմութիւնք ելին յիշատակաւ առաջի Աստուծոյ։ Տեսանե՞ս զգեղեցիկ հաւանընկերսն[1], զաղօթս եւ զողորմութիւնս. յայնժամ լսելի լինիմք[2], յորժամ մեք լսիցեմք աղքատացն մատուցելոց։ Որ խնու զականջս իւր չլսել աղքատին, եւ նորա խնդրուածոցն ոչ լսէ Աստուած։ Որ իմանայցէ զաղքատն եւ զտնանկն, որ զնեղութիւն տնանկին ի միտ առնուցու եւ զվիշտսն ուսանիցի, ապա եւ ողորմել փութասցէ։ Ի միտ առնո՞ւս եւ դու, եթէ իբրեւ զքեզ ազատ է, նորին ազգականութեան հաղորդ եւ ամենեւին քեզ հաւասար. եւ դու թերեւս եւ շանց ընկեր չառնիցես. զի նոքա յագին, եւ նա թերեւս բազում անգամ քաղցեալ ննջիցէ. քան զծառայսն քո ե՛ւս յանարգութեան ազատն[3]։ Այլ նոքա զքո պէտսն վճարիցեն[4]։ Զորպիսի՞ ինչ պէտս. զի ծառայիցե՞ն քեզ։ Բարիոք է. եթէ ցուցից[5] քեզ եւ զնա,

---

38. *Ո՛րչափ*, Եղ. քանինե՛րը, որչափները։ Տես յոգն. նշանակութեամբ *Քանի՛*, **12**, 25. *Ո՞ր*, **8**, 8. եւ *Ո՞վ*, Բ. **8**, 14։

39. *Մատուցեալ*, զարդու յաւելուած։

40. *Չլուելոյն առնել* (*զպաղատանս*), չլսելու զարնել, չլսելէն գալ։

1. *Հաւանընկերք*, ընկերակիցք. (յն. συζυγία, լծակցութիւն։)

2. *Լսելի լինիմք*, լսելի կ'ըլլանք, կը լսուինք։

3. Այս ինքն՝ Որ ազատն է՝ ե՛ւս անարգագոյն լեալ քան զծառայսն քո։

4. Հոս՝ *վճարիցեն* ստորադասականն աշխարհաբարին Եղեր իմաստը կու տայ. Քու պիտոյքդ կը լեցընեն եղեր։

5. Օրինակին մէջն էր. *Եթէ ցուցից քեզ.* — իմացիր ըստ յն. *Զի՞նչ ասիցես՝* եթէ ցուցից քեզ. . . ։

զի ե՛ւս աւելի վճարիցէ քան զնոսա զքո պէտսն. զի հասանէ ի թիկունս քո յաւուրն դատաստանի եւ զերծուցանիցէ զքեզ ի հրոյն. եւ զի՞նչ ինչ այնպիսի առնիցեն բնաւ ծառայքն քո: Տաբիթա յորժամ վախճանեցաւ՝ ո՞ յարոյց զնա, միթէ ծառա՞յքն որ շուրջն կային. ո՞չ ապաքէն աղքատքն. եւ դու ծառայիցն անգամ չառնես հաւասար զաղքատն:

Յորժամ կարի ցուրտն տիրիցէ, եւ անկեալ կապերտօքն տառապեալն կիսամահ դնիցի[6], եւ զատամունսն կափկափիցէ[7]. եւ երեսքն եւ կերպարանքն բաւական են ածել զքեզ ի գութ. եւ դու ի ջերմոյ ելեալ եւ արբեալ, տեսանես եւ զանց առնես. եւ զիա՞րդ աղաչես զԱստուած՝ յորժամ քեզ վիշտք ինչ ի վերայ հասանիցեն՝ փրկել զքեզ ի վշտացն: Եւ թերեւս բազում անգամ ասիցես, զի թէ[8] ես իշխան էի, եւ յանցանէր ոք ինչ, վաղվաղակի թողութիւն առնէի, եւ Աստուած ո՞չ թողուցու: Մի՛ ասեր զայդ. որոյ չիքն[9] ինչ քեզ մեղուցեալ, եւ կարող ես ապրեցուցանել՝ անտես առնիցես, եւ քեզ զիա՞րդ թողուցու՝ որ ի նոյն իսկ[10] մեղանչիցես: Եւ արդ չիցէ՞ այն գեհենին արժանի. եւ ընդ այն զի՞նչ զարմանք իցեն. զմարմին մեռեալ անզգա՛յ՝ որ ոչ այնուհետեւ զգայցէ ինչ պատուոյ[11], բազում անգամ պէսպէս ոսկեհուռ հանդերձիւք զարդարես. եւ զողջն որ պաղատիցէ եւ կոծիցի եւ տանջիցի եւ հալիցի եւ մաշիցի ի սովոյ եւ ի ցրտոյ, անտես առնիցես: Եւ բազում ինչ սնապարծութեան շնորհես, եւ ոչ երկիւղին:

Եւ երանի թէ այսչափ միայն. այլ վաղվաղակի չա-

---

[6] **Փոխ ընթեռնու՝ Անկեալ դնիցի կիսամահ:** — Անկեալ դնիմ, **պառկիլ՝ բաղադրեալ բայը վայելչութեան համար բաժանուած:**

[7] Կափկափեմ զատամունս, **ակռաներն իրարու զարնել:**

[8] Ասիցես զի թէ ես. **փոխ՝ Ասիցես թէ եթէ ես . . . : Տես Քեր. 169, ծան:**

[9] **Այս ինքն՝ Զայն որոյ չիք ինչ քեզ մեղուցեալ, անտես առնես:**

[10] **Այսինքն՝ ի նոյն ինքն յԱստուած:**

[11] Զգամ պատուոյ, **տրական փոխ հայցկնի. տես Քեր. 229, ծան.***: Այսպէս եւս՝** Զգալ ցաւոց. Անձին զգալ. **ինք զինքն զգալ, սթափիլ:**

րախօսութիւնք եւ բամբասանք յառաջ մատչին զմուրողէն· ընդէ՞ր չգործիցես, ասեն, եւ ընդէ՞ր դատարկ[12] հաց ուտիցես։ Աղէ ասա, դու ի գործո՞ց ունիս զի՞նչ ունիսդ[13]· ո՞չ ապաքէն զհայրենի ժառանգութիւնն առեր· իսկ եթէ զի գործեմ՝[14] վասն այնորիկ զայլս նախատիցես, չլսիցե՞ս Պաւղոսի՝ որ ասէրն, զի յետ ասելոյն՝ եթէ Որ ոչն գործիցէ՝ եւ կերիցէ մի, ասէ· Բայց դուք զբարիս գործել մի ձանձրանայք։ Այլ խաբեբայ է, ասեն։ Զի՞նչ խօսիս, այր դու· վասն պատառի միոջ հացի եւ կապերտի միոջ ձորձոյ խաբեբա՞յ կոչես։ Այլ տանի, ասէ, եւ իսկ եւ իսկ վաճառէ։ Եւ դու զամենայն ինչս քո ի բարի՞ պէտս ծախես· եւ կամ թէ ամենեքեան ի վատութենէ՞ աղքատանայցեն· ո՞չ ի նաւաբեկութենէ ոք[15], եւ ո՞չ ի դատափետ լինելոյ[16], եւ ո՞չ ի գողութենէ, եւ ո՞չ ի զուր դատաստանաց, եւ ո՞չ ի ցաւոց, եւ ո՞չ յայլ ինչ վշտաց։ Իսկ եթէ լսիցեմք զկառաչ[17] ուրուք՝ յորժամ զբողոք բառնայցէ, եւ զաչս ընդ երկինս ամբառնայցէ, եւ ի բերդզեղ[18] շրջեսցի, եւ ցնցոտիս պատեալ, անդէն վաղվաղակի խաբեբայ եւ գրթիչ[19] եւ կեղծաւոր կոչիցես։ Չամաչե՞ս, զո՞ կեղծաւոր կոչիցես· մի՛ տար ինչ ումեք, եւ մի՛ չար զումեքէ խօսիր։ Այլ գոյաւոր[20] է, ասեն, եւ կեղծաւոր է։ Եւ այն՝ քո չարախօսութեան մեղ է, եւ ոչ նորա ինչ· գիտէ՝ եթէ ի գազանաց դէմս[21] հասանիցէ երթալ, եւ ոչ ի մարդոյ· եթէ կարի ողորմ խօսեսցի եւ յեղուկս անկանիցի[22], եւ չգտանիցէ ինչ խնամս[23]. վասն այնորիկ հարկ լինի յողորմ[24] կերպարանս փոխել, զի գէթ այնու փոքր մի զքո սիրտդ ճմլեցուցանիցէ: Եթէ տեսանիցէ ոք զոք ազատի կերպարանօք ի մուրականս[25], խաբեբայ է, ասէ, զի կարծեցուցանիցէ զանձնէ՝ եթէ ազնուական ինչ ոք իցէ, եւ այնու պատճառանօք յաճախ առնուցու զմոյրն[26]. եւ եթէ ի գձուձ կերպարանս, եւ զայն եւս ի բիծ տանիցին[27]. եւ այնուհետեւ զի՞նչ գործիցեն տառապեալք: Ո՜ անագորոյն միտք[28], եւ անգութ եւ անխնամ աղիք:

---

[12] *Դատարկ*, (Գ.) անգործութեամբ, դատարկութեամբ։

[13] *Զինչ*, փոխ Զոր ինչ. տես վերը 7, 23։

[14] *Զի գործեմ*, այսինքն՝ Վասն այնր զի գործես. գործելուդ համար։ Տես Զի ոսկին է. 3, 14։

[15] *Ո՞չ ի նաւաբեկութենէ ոք*. փոխ՝ Ո՞չ ոք (οὐδείς) ի նաւաբեկութենէ։

[16] *Դատափետ լինիմ*, յանիրաւի դատուիլ կամ դատաստանի կոչուիլ։

[17] *Կառաչ*, ողբոց՝ հեծեծանաց ձայն։

[18] *Ի բերդզեղ*, (Գ). հերարձակ, մազերը երկայն ձգած։

[19] *Խաբեբայ, գրթիչ*, նոյնանշանք։

[20] *Գոյաւոր*, ունեւոր, հարուստ։

[21] *Ի գազանաց դէմս հասանիցէ երթալ, եւ ոչ ի մարդոյ*, (փոխ. Ի դէմս գազանաց . . . եւ ոչ ի դէմս մարդոյ.) գազաններու առջեւ պիտ'որ երթայ, չէ թէ մարդու։

Այլ բազում անգամ, ասէ, ետու: Եւ նա չուտիցէ՞ հանապազ. եւ զորդիսն քո՝ յորժամ յաճախ խնդրիցեն՝ միթէ ի բա՞ց մերժեսցես. ո՜ անհնարին անամօթութիւն: Զաղքատն անամօթ կոչես, եւ դու յորժամ զայլոյ յափշտակիցես՝ չիցե՞ս անամօթ. նա յորժամ վասն պատառի միոյ հացի ժտիցի՝ անամօ՞թ է: Զգիտիցե՞ս որչափ հարկք որովայնին են, ո՞չ զամենայն ինչ վասն նորին հնարիցիս. ո՞չ ապաքէն զհոգեւորացն վասն նոցին անփոյթ առնես. ո՞չ ապաքէն երկինք առաջի կայցեն եւ երկնից արքայութիւնն, եւ դու յորովայնիդ բռնութենէ երկուցեալ՝ զամենայն իսկ անուղղայս ախորժելով գործես, եւ զարքայութիւնն եւս անգամ արհամարհես. այն իսկ է անամօթութիւն:

Ընդէ՞ր յորժամ զԱստուած աղաչիցեմք, ասես՝ Մի յիշեր զմեղս մեր: Թէպէտ եւ կարի ոք իցէ աղքատն մեղաւոր[29], նոյնպէս եւ զնմանէ ածջիր զմտաւ, եւ մի յիշեսցես զյանցանս նորա. քանզի մարդասիրութեան ժամանակ է ժամանակս, եւ ոչ հաւաստի քննութեան. ոողորմութեան եւ ոչ պէսպէս խորհրդոց։ Փարաւազել դարմանել կամի[30]. եթէ կամիս՝ տուր. եւ եթէ ոչ կամիս՝ բարեաւ յուղարկէ[31], եւ մի՛ յայլոց յաչաց հանիցես։ Ընդէ՞ր այնչափ հէք եւ թշուառական իցես, զի ոչ դու ողորմիս, եւ զայլս եւս որ կամիցին ողորմել՝ խրտուցանես։ Յորժամ լսիցէ ոք ի քէն՝ թէ սա խաբեբայ է եւ նա կեղծաւոր, եւ միւսն այլոց եւս փոխ տայ, ապա այնուհետեւ ոչ նոցա տայցեն եւ ոչ սոցա, եւ զամենեսին իսկ նոյնպիսիս համարիցին։ Գիտէք իսկ, զի զչար ինչ կարծիս դիւրաւ առնումք, եւ զբարւոյն ոչ նոյնպէս վաղվաղակի։

---

[22] Ողորմ խօսիմ, յեղուկս անկանիմ, նոյնանշան են. խըղճալի, արտաշարժ կերպով խօսիլ, խեղճ թափել. (յն. միայն՝ արտաշարժ խօսք խօսիլ:)

[23] Խնամս գտանել, հոգացողութիւն, դարման գտնել:

[24] Օրինակն՝ զողորմ:

[25] Մուրականք, (գոյ.) մուրողութիւն:

[26] Յաճախ առնուցու զմոյրն. շատ առնու մուրացածը, ողորմութիւնը:

[27] Ի բիծ տանիմ, չար մեկնել, մեղադրել. յանցանք համարիլ:

[28] Տես վերը՝ 4, 4:

[29] Փոխ ըսելու՝ Թէպէտ եւ կարի մեղաւոր ոք իցէ աղքատն:

Եղիցուք ողորմածք, ոչ վայրապար[32], այլ իբրեւ զհայրն երկնաւոր։ Միթէ վասն վարո՞ւց այնոցիկ որ առնուցունն՝ տայցէ քեզ Աստուած զվարձսն, այլ վասն բարի կամացն եւ բազում առատութեանն եւ մարդասիրութեան եւ բարութեան։ Զայս այսպէս առնիջիք, եւ ամենայն իսկ բարութեանցն հասանիջիք։

---

30. Փարաւազել դարմանել կամի. յուն. միայն՝ դարմանուիլ կ՚ուզէ։

31. Բարեաւ յուղարկէ, փխկ. Բարեաւ յուղարկեա։ Քիչ տեղ հրամայականն այս ձեւով կը գտնուի։ Քեր. երես 373։

32. Վայրապար, պարզապէս, վեր ի վերոյ, հասարակ կերպով։

Դ. ՅՈՎՀ. ՈՍԿԵԲԵՐԱՆ

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԵՍԱՅԵԱՅ

1.

Հալածական լինի եկեղեցի եւ տանջի, այլ սակայն յաղթէ եւ աճէ:

ԼԵԱՌՆ զեկեղեցի կոչէ (Եսայի) եւ զկրօնիցն ամրութիւնս. զի զոր օրինակ յորժամ[1] զամուր լերամբք թէպէտ եւ բիւրք բիւրուց զօրաց պատիցեն, աղեղունս լարիցեն, ի կռիւս մատչիցին, տէգս արձակիցեն, գեղարդունս շողացուցանիցեն, մեքենայս կազմիցեն, հնարս հնարիցին. սակայն ամուր եւ անառիկ[2] լերանցն ինչ ոչ վնասիցեն, զիւրեանց զոյժ եւ զօրութիւն թափիցեն[3] եւ նմա ինչ ոչ ազդիցեն. սոյնպէս եւ որ ընդ եկեղեցւոյ մարտեան հանապազ, զնա ինչ ոչ կարացին շարժել, եւ ինքեանք անկան յիւրեանց զօրութենէ: Ի տանջելն ամաչեցին, ի հարկանելն հիւանդացան, եւ ի չարչարելոցն յաղթահարեցան. քանզի նոր իսկ եւ չքնաղ են յաղթութեանս կերպարանք, որ ոչ մարդկան վայել է՝ այլ միայն մեծազօրն Աստուծոյ: Եւ այս իսկ զարմանալի է եկեղեցւոյ[4], ոչ զի յաղթեաց, այլ զի այսպէս յաղթեաց. հալածեալ, մերժեալ, պէսպէս նեղութեամբք կռուեալ[5], եւ ոչ միայն ոչ նուազի, այլ եւս քան զեւս աճէ եւ բազմանայ, եւ առ այնչափ հնարս[6] զոր մեծաւ փութով

---

[1] Հոս յորժամ մակբայն աւելի է:

[2] Ամուր եւ անառիկ, քիչ մ'ետքը՝ Ամրական, անառիկ, նոյնանշան են:

[3] Թափեմ (զզօրութիւնն), կորսնցընել:

[4] Այս զարմանալի բանն ունի եկեղեցին. կամ, եկեղեցւոյն այս բանն է զարմանալի՝ որ . . . :

[5] Կռուեմ, բռնցի զարնել. հոս՝ չարչարել, նեղել:

[6] Առ այնչափ հնարս, այնչափ հնարքներուն դիմացը: Տես Ա, 20, 60:

Հնարէին, չարչարանօքն միայն խափանէր զամենայն։ Որպէս եւ ադամանդ ցուցանէ զհանդէս, զի հարկանելովն[7] միայն լուծանէ զզօրութիւն հարողին, եւ խիթան՝ աքացելեաց, որ ինքն ոչ վնասի, եւ զոտս աքացողացն ծակոտէ. վասն այսր ամենայնի յիրաւի կոչեաց լեառն զեկեղեցի։ Ապա եթէ ոչ առնուցու յանձն հաւանել Հրեայն ի միւս այլաշրջիկ այլակերպ յորջորջանս[8] անդստին[9] անձամբ անձին[10] առցէ զյանդիմանութիւնն[11], քանզի սոյն իսկ մարգարէ ասէ զգայլս եւ զգառինս արօտակիցս[12] միմեանց լինել։ Եւ ճանճոց եւ մեղուաց ասէ շչել զԱստուծոյ, եւ գետ յորդ եւ սաստիկ ասէ գալ հասանել ի վերայ Հրէից[13] վասն չկամելոյ զխաղաղ ջուրն Սիղովմայ։ Եւ եթէ յախուռն[14] ի բանսն ոք եւեթ հայիցի[ն], յոյժ եւ անհնարին դժուարին են առ իմանալ. այլ մտացն կարգի միտ դնեմք եւ ոչ բանիցն ասացելոց։ Եւ արդ զի՞նչ ինչ արդեւք նշանակեցաւ ի սոցանէ. ի գայլոցն եւ ի գառանցն՝ իւրաքանչիւր բարք մարդկան. զի կէսն վայրենամիտք եւ կէսն չգազանաբարոյք[15]. իսկ ի ճանճոցն՝ անամօթական Եգիպտացւոցն լպրշութիւն[16], եւ յորդախաղաց[17] գետոցն՝ բազմութիւն զօրացն Ասորեստանեայց, քանզի ոչ կամեցան զջուրն Շիղովմայ, այս ինքն զհեզ եւ զհանդարտ զյուդայական ազգին զթագաւորութիւն. եւ այսմ որ եւ կարի ոք յոյժ անմիտ իցէ՝ չկարէ [ոք] բանընդդէմ լինել[18] թէ չիցէ այսպէս։ Արդ զոր օրինակ այս ամենայն այլ իմն անուամբք նշանակեցան եւ յայլ իրս կատարեցան[19]. սոյնպէս եւ զհաստատութիւնն եկեղեցւոյ, զանշարժութիւնն, զանմեղկութիւնն[20], զբարձրութիւնն եւ զամրութիւնն՝ յորջորջմամբ լերինն նշանակեաց: Միւս եւս մարգարէ զյուսացեալսն ի Տէր լերինն նմանեցուցանէ, զի զամրական զանառիկ[21] միտսն յայտ առնիցէ. եւ աստ այժմ եւ ոչ բանից ինչ մեկնութեան պէտք են, քանզի ինքնին իրքն իբրեւ զփող հնչեն եւ լուսաւոր առնեն զկարգ եկեղեցւոյ. քանզի ոչ այնպէս պայծառագոյն է արեգակն՝ որպէս [եւ][22] իրք եկեղեցւոյ լուսաւորագոյնք:

---

[7] Կրւր. է. զարնուելովը։

[8] *Այլաշրջիկ այլակերպ յորջորջանք*, յն. միայն (μεταφορά,) այլաբանութիւն, փոխաբերութիւն։

[9] *Անդստին*, անկէ, նոյն իսկ անկէ։

[10] *Անձամբ անձին*, փոխ. Ընձին. տես Գ. 3, ծան. 18։

[11] *Յանդիմանութիւն*, մերժումն, հերքումն, եղծ։

[12] *Արօտակից լինել*, մէկտեղ արածուիլ։

[13] Տես Քերակ. երես 218։

[14] *Յախուռն*, վեր ի վերոյ, հարեւանցի։

[15] *Չգազանաբարոյ*, գազանի բնութիւն չունեցող, հեզ, քաղցր։ Տես Գ. 13, 2ի։

[16] *Լպրշութիւն*, անամօթութիւն, յանդգնութիւն։

[17] Փոխ՝ Ի յորդախաղաց գետոցն. տես Բ. 7, ծան. 4։

[18] Փոխ՝ Այսմ՝ եւ որ կարի յոյժ ոք անմիտ իցէ՝ չկարէ բանընդդէմ լինել։ — Երկրորդ ոքն աւելի է։

Տուն Աստուծոյ ի վերայ գլխոց լերանց: Եւ զա՞յս զիա՛րդ կամիցի մեկնել Հրեայն. քանզի ոչ եթէ ի վերայ գլխոց լերանց շինեցաւ տաճարն, իսկ եկեղեցւոյ զօրութիւնն եւ արդ իսկ ի բարձունս երկնից եհաս: Եւ որպէս տաճար որ ի գլուխս լերանց շինեալ իցէ եւ ամենեցուն յայտնի իցէ, սոյնպէս եւ այս յայտնի եղեւ ամենայնի[23]: Եւ բարձրասցի ի վերայ բլրոց: Զնոյն մեկնէ, որ ի վերայ տաճարին ոչ երբեք կատարեցաւ, եւ ոչ՝ մինչ կարծէին թէ զբարիս ինչ գործեցին. քանզի եւ ի նոցուն իսկ ի Հրէից բազում անգամ թշնամանէր տաճարն[24], եւ ի ձեռաց այլազգեաց աւերեցաւ: Իսկ եկեղեցւոյ զօրութիւն կրեաց պատերազմ, եւս աւելի եւ դժնդակ քան զնորայն, այլ ոչ երբեք ետ ձեռս[25] պատերազմողացն, այլ բարձրագոյն եւ առաւել յայտնագոյն գտաւ քան զթշնա-

---

[19] Փոխ՝ նշանակեցաւ, կատարեցաւ. տես Քեր. 211:

[20] Անմեղկութիւն, չշարժիլը, չլքանիլը, չթուլնալը:

[21] Տես վերը՝ ծան. 2:

[22] Քանի մը տեղ կը տեսնուի որպէսի քով եւ աւելի գրուած:

[23] Յայտնի եղեւ ամենայնի յն. ամենայն մարդկան:

[24] Անուն բայի նախադասութեան վերջը. տես Ա. 12, 33. 17, 5. Բ. 14, 37. Գ. 9, 10. եւն: Այսպէս նաեւ. Որոց առաւել քան զերկաթ հաստատուն ընտրէին ոգիքն: Ապա թէ ոչ առնուցու յանձն հաւանել Հրեայն: Զի անծանօթ եւս լինէր այսպայ մարդկան՝ Աստուծոյ քաղցրաբարութիւնն: Բազում անգամ քան զարս զտանին առաքինի՝ կանայք: Եւ անկաւ իսկ ոչ յազգահամարն կոյսն: Ցուցանէ զիւրիրաւունսն առ Հրեայսն Աստուած:

[25] Ձեռս տալ (ումեք, յոք), յանձնուիլ, անձնատուր ըլլալ:

միսն՝ մարտիրոսացն գնդօք, դաւանելոցն[26] բանակօքն, որոց առաւել քան զերկաթ հաստատուն ընտրէին ոգիքն, եւ լուսաւորագոյն քան զաստեղս երկնից. զի թէպէտ եւ մարմինքն ծայրակտուր կոտորէին[27], սակայն միտքն ի պարտութիւն ոչ մատնէին, այլ հանդուրժէին եւ ժուժկալէին[28], եւ անթառամական պսակօքն պսակէին: Ո՞ ետես, ո՞ լուաւ՝ թէ սպանութիւնք պսակս բոլորիցեն, եւ խողխողումն յաղթութիւնս գործիցէ:

Եւ եկեսցեն հասցեն ի վերայ նորա. ամենայն հեթանոսք: Յառաջ մատուցեալ մարգարէիս՝ եւս յայտնագոյն առնէ զբանն, եւ լուսաւորագոյն՝ զմարգարէութիւնն. եւ յայտ յանդիման կարկէ զբերանս Հրէից: Զի որչափ եւ լռիցեն՝ սակայն ոչ կարեն զայս ի տաճարն կատարել[29]. քանզի վճարեալ[30] իսկ էր եւ սահմանեալ՝ զի ոք ի հեթանոսաց ի տաճարն մի իշխեսցէ մտանել: Եւ զի՞նչ ասացից թէ ի տաճարն. ուր եւ նոցա իսկ ստէպ ստէպ սպառնային օրէնքն, զի մի իշխեսցեն խառնակել ընդ հեթանոսս, նա եւ պատիժ եւս պատուհասի կրէին վասն այսպիսի իրաց: Քանզի Մաղաքիա[31] զամենայն իսկ զմարգարէութիւնն յայս ծախէ, առ ի պատուհասել, առ ի սպառնալ, առ ի պատիժս պահանջել, եթէ մի ոք իշխեսցէ ընդ օտարազգիս ամուսնանալ: Իսկ առ մեզ ոչ այսպիսի ինչ, այլ ամենայն համարձակութեամբ ընդարձակեալ զգոգս եկեղեցւոյ[32], տարածեալ զգիրկս՝ զամենայն ազգս տիեզերաց ընդունի օր ըստ օրէ: Եւ արդ միտ դիր զի ոչ միայն զկոչումն հեթանոսաց ակնարկէ մարգարէս, այլ եւ զյօժարութիւն հնազանդութեանն. քան-

---

[26] *Դաւանելոց*, փխկ. դաւանողաց, խոստովանողաց: Քեր. 420, Է:

[27] *Ծայրակտուր կոտորել*, ծայրերը կտրել, կտրտել, ջարդել. (յն. միայն՝ կտրել:)

[28] *Հանդուրժել, ժուժկալել*, նոյնանշան են. դիմանալ, համբերել:

[29] *Կատարել (զբանն ի տաճարն)*, հոս՝ յարմարցնել, պատշաճել: Կ'ըսուի նաեւ հանել, առնուլ:

[30] Որոշուած վճռուած:

[31] Յն. ունի *Անգէոս:*

[32] *Ընդարձակեալ զգոգս՝ եկեղեցւոյ.* — *Եկեղեցւոյ* հոս անուն բայի է. Եկեղեցին իր գոգն ընդարձակելով:

զի ոչ ասէ եթէ ածցեն ազգս բազումս, այլ թէ եկեսցեն: Իսկ առ Հրէիւքն եւ արարածք իսկ դղրդէին, եւ սպառնալիք յաճախ, եւ տանջանք հանապազորդ, եւ նշանք յոլովագոյնք, եւ մարգարէիցն ընթացք, եւ օրէնսդրին երկիւղ, եւ պատերազմաց սպառնալիք, եւ հինից արշաւանք, եւ բարկութիւնք աստուածապատիժք, եւ արհաւիրք յերկնից. եւ նոքա կային մնային խստապարանոցք եւ անթլփատք: Իսկ հեթանոսաց բաւական են բանք միայն եւ լուր լոկ[33]. *եւ ամենեքին վաղվաղակի ընթանան:*

2.

Ընդդէմ կռոցն երկրպագութեան:

Որ օրինակ բժիշկ մի իմաստուն՝ նոյնպէս եւ մարգարէս նախ քան զցաւսն՝ զպատճառսն ուստի ախտն բխելոց իցէ՝ ասէ. քանզի պատուհասելոց էր[1] *զամպարշտութիւն նոցա, յառաջագոյն զպատճառս ախտին յայտ առնէ, զարծաթսիրութիւնն, զամբարտաւանութիւնն, եւ թէ յայսպիսի իրաց առ սակաւ սակաւ կործանեցան անկան ի խորխորատ կորստեան, զի եւ կռոց երկիր պագին: Եւ արդ զի հեգնիցէ*[2] *յերգ արկեալ զպաշտօն նոցա՝ ածէ զնովիմբ*[3]. *թէ Գործոց ձեռաց իւրեանց: Զի՞նչ ինչ քան զայն ծաղր կայցէ, յորժամ մարդ արարիչ աստուածոց լինիցի. իսկ գարշելիս Գիրք սովոր են զկուռսն կոչել, ուստի եւ պղծութիւն աւերածոյ կոչի պատկերն որ կանգնեցաւ ի տաճարին Աստուծոյ: Վասն որոյ եւ հրաման ետ վճիռ արար*[4] *յանապատին՝ եթէ ամենայն պատկերի երկիր մի պագանիցէք,*[5] *զորս պիղծս եւ գարշելիս իսկ կոչեաց, զի հեռացեալ*[6] *կարճեցուսցէ զնոսա յամպարշտու-*

---

[33] *Միայն, լոկ*, երկու նոյնանշան: — *Լուր, լսելը:*

[1] *Պատուհասեմ.* յանդիմանել. Բ. 14, 9:

[2] *Հեգնեմ*, ծաղր ընել: Նոյնպէս եւս այլաբանութեամբ՝ *յերգ արկեալ:*

[3] *Զնովիմբ ածեմ*, (խօսք մը) վրայ բերել, աւելցընել: Քիչ մ'ետքը *Ածեմ յարեմ.* ծան. 11:

[4] *Վճիռ առնեմ*, վճիռ տալ:

[5] *Ամենայն պատկերի*, տես Քեր. 287. ծան*:

[6] *Հեռացեալ կարճեցուսցէ*

թենէն, զի գարշելի այն ինչ կոչի՝ որ կարի աղտեղին իցէ, պիղծ ինչ, նողկ[7], անսուրբ։ Եւ արդ գարշելի զայն ինչ որ ատելի իցէ եւ զերեսս դարձուցանելի[8], կոչեն Գիրք․ ամենայն կուռք այսպիսի ինչ են։

Եւ երկիր պագին այնոցիկ, զոր արարին մատունք իւրեանց․ եւ խոնարհեցաւ մարդ եւ յերկիր կործանեցաւ այր։ Ո՞ք թշուառական քան զա՛յն մարդ կայցէ՝ որ ի փրկութենէն վրիպիցի[9], եւ զամենեցունն Աստուած թշնամի անձինն ստանայցէ, անշնչականացն՝ անկեալ երկիր պագանիցէ, եւ զանմռունչ քարինս՝ թաւալեալ[10] աղաչիցէ։ Զի Աստուած յայնպիսի ինչ պատիւ եհան զմեզ, զի եւ քան զերկինս բարձրագոյնս արասցէ․ իսկ սատանայ այնպէս փութացաւ իջուցանել ի վատթարութիւն զիւր հաւանեալսն, զի եւ քան զանհանճարսն անհանճարագոյնս արասցէ։ Եւ թէպէտ եւ այսպիսի ամբաստանութիւն բաւական էր զմտացիս ազատել յայնպիսի ախտէ, այլ քանզի բազումք ի մարդկանէ ոչ այնպէս ի մեղացն որպէս ի պատժոցն երկնչին, ածէ յարէ[11] ի նոյն եւ զտանջանսն։ Եւ արդ ոչ, ասէ, ներեցից նոցա, չանսացից, չթողից, այլ պահանջեցից վրէժս եւ ածից պատիժս յանցուցելոցն։

Եւ արդ երթայք մտէք ի քարածերպս, եւ թաքերուք յերկրի յերեսաց ահի Տեառն։ Յորժամ յերգ արկեալ հեգնեաց զերկրպագութիւն կռապաշտիցն, ապա եւ ի կերպարանաց[12] գործոցն եցոյց զնոցա անհանճարութիւնն եւ զկռոցն տկարութիւնս․ ջանայ բանիւ միւսանգամ զհանդէս[13] իրացն յայտ առնել․ բաւական էին այսմ, ասէ, եւ ինքեանք մարդիկ՝ անգոսնել զիւ-

---

այս ինքն՝ Հեռացուցեալ կարճեցուսցէ։

[7] Նողկ, զզուելի, նողկալի, գանելու։

[8] Ատելի եւ զերեսս դարձուցանելի, յն․ ատելի եւ գարշելոյ արժանի։

[9] Վրիպիմ, զրկուիլ։

[10] Թաւալիմ, գլտորիլ․ հոս՝ գետինը տարածուիլ, փռուիլ։

[11] Ածեմ յարեմ, վրան աւելցընել։ Տես վերը՝ 3։

[12] Կերպարանք, հոստեւակ։

[13] Հանդէս իրացն, բանին ինչ եւ ինչպէս ըլլալը։

րեանց անմտութիւնն․ բայց քանզի առաւել իմն արբեցութեամբ ամպարշտութեամբն[14] թմբրեալ էին, եւ զյայտնի եւ զերեւելի իրս չտեսանէին կուրութեամբն․ սոյնպիսի ինչ չարիք գայցեն հասանիցեն ի վերայ քաղաքին, զի եւ որ կարի ոք անմտագոյնք իցեն՝[15] կարիցեն վարդապետք լինել թէ որչափ Աստուծոյ զօրութիւնն է, եւ որչափ կռոցն տկարութիւն։ Եւ վասն այնորիկ յառաջ քան զհէնն՝ ճառէ զայն ինչ որ ի հինէն անցք անցանելոց իցեն[16]․ Հրամայէ ի քարածերպս մտանել, եւ ի փապարս երկրի թաքչել․ ոչ զի զայս այսպէս առնիցեն, այլ զի յայնմանէ ուսանիցին զԱստուծոյ զանհանդուրժական[17] արձակեալ բարկութիւնն․ Թաքերուք, ասէ, յերեսաց ահի Տեառն, եւ ի փառաց զօրութեան նորա, ի ժամանակի իբրեւ[18] յարիցէ վանել զերկիր։ Ի մարդկեղէն կերպարանաց[19] զԱստուծոյ զազդեցիկ[20] զօրութիւնսն նշանակէ դրոշմէ։ Զի աչք տեառն բարձունք են, եւ մարդ՝ խոնարհեալ եւ տառապեալ։ Իսկ զի մի ոք յայնցանէ որ ի ժամանակին լսիցեն, չաւատայցէ ասացելոցն, քանզի անյոյս եւ անկարծ[21] իմն՝ լինելոց էին իրքն առ յապա, փախստական անկանի[22] ի զօրութիւնն այնորիկ որ զայնն կատարելոց էր։ Եւ զի զտկարութիւն այնոցիկ՝ որ ընդունելոց էին զպատիժսն՝ յայտ արասցէ, ասէ․ Ոչ քան զԱստուած ոք բարձրագոյն է եւ ոչ քան զմարդ ոք[23] խոնարհագոյն։ Եւ արդ մի ինչ երկմտիցին, ասէ, թէ այնպիսի մեծն եւ հզօրն զտառապեալսն այնպէս խոնարհեցուցանել կարէ. զի յորժամ զարմանալի յաղթութիւնն լինէր, եւ լուսաւոր եւ չքնաղ նշանք յաղթութեանցն կանգնէին, ապա եւ դեւք յանդիմանէին, եւ կուռք անարգէին, եւ սուտ մարգարէքն կարկէին[24], եւ բռնութիւն հինին ի պարտութիւն մտանէր, եւ ամենայն բերան բացեալ ընդդէմ Աստուծոյ՝ պապանձէր։ Վասն այնորիկ ասէ թէ Բարձրասցի Տէր միայն. եւ ոչ եւս ոք[23] իցէ որ ընդդէմ դառնայցէ, եւ ոչ այն որ երկմիտ լինիցի յԱստուծոյ զօրութենէն՝ որ այնպէս եւ զհանդէս իրացն կատարելոցն[25] յայտնագոյն ցուցանէ։ Քանզի բնութեամբ ունի մշտնջենաւոր զբնութիւնն, եւ ոչ եթէ սկզբամբ ինչ սկսանի բարձրանալ, այլ է իսկ միշտ բարձրեալ ի բարձունս։

---

[14] **Այսինքն՝** արբեցութեամբ ամպարշտութեանն։

[15] Որ կարի ոք անմտագոյնք իցեն։ — Ոք իբր յոգնակի․ տես քեր․ 273, ծան․ ***։

[16] **Այսինքն՝** Յառաջ քան զհէնն ճառել՝ ճառէ զանցս որ ի հինէն անցանելոց իցեն։

[17] Անհանդուրժական, հոմ՝ չներող․ չդիմացող․ տանիլ չկրցող։

[18] Ի ժամանակի իբրեւ․ քեր․ 349, ԻԱ։

[19] Ի մարդկեղէն կերպարանաց, յն․ ի մարդկեղէն իրաց եւ ի ձեւոց։

[20] Ազդեցիկ զօրութիւն, (յն․ ἐνέργεια,) ազդուութիւն, ազդու՝ զօրաւոր գործողութիւն․ որ ետքը յունարէնին վրայէն՝ ներգործութիւն թարգմանած են, եւ բայը՝ ներգործել։

[21] Անյոյս եւ անկարծ (իրք), նոյնանշան են․ անակնկալ։

[22] Հոմ՝ կ՚ապաւինի։

[23] Ոչ ոք իբարմէ զատուած։ քեր․ 275, ԺԴ․ տես նաեւ Ա․ **19**, 1։

3.

Սպառնալիք Աստուծոյ՝ անվերակացու յառաջնորդաց թողլոյ զհրեայսն:

Ահաւասիկ Տէր Տէր զօրութեանց բարձցէ ի Հրէաստանէ եւ յԵրուսաղեմէ զայր հզօր եւ զկին զօրաւոր[1]։ Զոր օրինակ բժիշկ ճարտար մերթ խարիցէ, մերթ հատանիցէ, մերթ դառն ինչ դեղս ըմպել տացէ, առ ի հնարել զցաւածին[2] առողջութիւն. սոյնպէս եւ մարդասէրն Աստուած պէսպէս սպառնալեօք առ ի պնդել զլուծութիւնն[3] եւ զմեղկութիւնն Հրէից, մերթ հինից ասպատակօք երկեցուցանէ զանհաւատսն. իսկ արդ ահաւասիկ յառաջ քան զհինին արշաւանսն այլով իմն սաստիկ սպառնալեօք երկուցանէ[4], եւ պէսպէս սպառնալեօք յաստուոջ պահէ[5] ի նոսա զերկիւղն: Զի մերթ հիւանդութեամբ սպառնայ եւ սովով եւ երաշտութեամբ[6], ոչ միայն կարեւորօք, այլ եւ այնպիսեօք որ ոչ ինչ նուազագոյն քան զպիտոյսն ունիցին հաստատուն զկեանս մեր. զի ոչ սոյն միայն դառնագոյն է, այլ եւ անվերակացու յառաջնորդաց[7] կալ, որ եւ զլիութիւնն[8] դժնդակագոյն քան զսոյն սովոր է ցուցանել: Զի՞նչ օգուտ իցէ թէ իբրեւ զաղբիւրս արտաքուստ բարութիւնքն բղխիցեն[9], եւ ի ներքս յընտանեացն կոտորածք գործիցին. եւ կամ յորժամ ծով յուզիցի եւ զալիսն վեր ի վայր կուտակիցէ, եւ ոչ ուղղիչ նաւին ի թիկանց, եւ ոչ յառաջապահ դիտաւորք՝[10] որ ընդ ալիսն կռուիցին, գտանիցին, առ զերծուցանել[11] զնաւն ի նաւահանգիստ: Իսկ յորժամ ոչ առաջնորդք իցեն, եւ սոյն սաստկացեալ, անհնարին աղէտք եւ կորուստ[12]:

---

[24] Կարկիմ, քիչ ետքը՝ պապանծիմ, նոյնանշան են. բերանը խօսք չմնալ, պապանձիլ։

[25] Տես ծան. 13։ — *Իրացն կատարելոցն*, փոխ. Իրացն կատարելոց։ Յօդի կրկնութիւն. Քեր. 327, Ա։ Նոյնպէս՝ *Այլովքն խոնարհագունիւքն նմա պաշտօն մատուցանեմք: Ոչ երկինք ճանաչեն զանպատումն զծնունդն: Նշանակ միմեանցասէրն բարոյիցն: Վկայքն նորա սիրելիքն կենդանի են:*

[1] *Զայր հզօր եւ զկին զօրաւոր*. տես Գ. 4, 26։

[2] *Ցաւած*, ցաւագար, հիւանդ։ — *Հնարիմ*, ճար ընել։

[3] Օրինակին մէջն էր՝ *ծուլութիւն*. փոխեցինք ըստ յունին։

Զայս ամենայն սպառնացեալ Աստուած, եւ նախ որ քան զամենայնն ահագինն է, Ահաւասիկ, ասէ Տէր զօրութեանց: Զահաւասիկն իմն[13] առաջի դնեն ստէպ մարգարէքն, յորժամ հաւանել[14] զլսողսն կամիցին վասն իրաց

---

[4] Երկուցանէ (կը վախցընէ), սովորաբար՝ երկեցուցանէ, ինչպէս քիչ յառաջ:

[5] Յաստուոջ կամ ի հաստոջ պահել, քիչ մը ետքը՝ հաստատուն ունել, նոյնանշան են. հաստատ պահել, պինդ բռնել:

[6] Երաշտութիւն, չորութիւն, ցամաքութիւն:

[7] Առանց վերակացուաց առաջնորդութեան: — Անվերակացու յառաջնորդաց, յատուկ խնդրառութեան կերպ է. տես Անզաւակ յարու մանկանէ. Քեր. 268, Բ:

[8] Լիութիւն, հոս՝ սով չըլլալը, սով չեղած ժամանակ:

[9] Օրինակ՝ բաշխեսցեն. փոխեցինք ըստ յունին:

[10] Դիտաւոր, դիտող, դէտ: — Ոչ յառաջապահ դիտաւորք՝ որ ընդ ալիսն կռուիցին՝ գտանիցին: Տես Ա. 3, ծան. 6:

[11] Զերծուցանել զնաւն (ի նաւահանգիստ), ազատելով տեղ մը հասցընել: — Օրինակը՝ գտանիցեն՝ առ զերծուցանելն:

[12] Այս ինքն՝ Անհնարին աղէտք են եւ կորուստ:

[13] Իմն, պարզապէս զարդու յաւելուած: Քեր. 276, ԺԻ:

[14] Հաւանեմ (զոք), սովորականը հաւանեցուցանեմ, համոզել:

ինչ զոր ճառիցեն՝ [զահաւասիկն յաճախագոյն դնեն[15]:] Ոչ աստ միայն, այլ անդուստ ի վերուստ ի սկզբանէ[16] եւ ի բնէ է իմանալ՝[17] զի մարմնաւոր հիւանդութիւնք բազում անգամ վասն մեղաց գան ի վերայ, որպէս Կայենին[18], որ քանզի ոչ բարւոք վարեցաւ զօրութեամբն[19], յիրաւի եղեւ անդամալոյծ: Նոյնպէս եւ յայնմ որ յաւազանին Բեթհեզդա անկեալ դնէր, մեղք էին պատճառք անդամալուծութեանն, քանզի եւ ասէր իսկ Քրիստոս, թէ Ահաւադիկ ողջացար, այլ մի եւս մեղանչիցես: Եւ Պաւղոս ասէ. Վասն այնորիկ են ի ձեզ բազում հիւանդք եւ ախտաժէտք. քանզի մեղանչէին եւ անսուրբ մտօք ի սուրբ խորհրդոյն հաղորդէին[20]:

Բայց ոչ եթէ ամենայն ուրեք պատճառք հիւանդութեան մեղք իցեն,[21] այլ է՛ ուրեք զի եւ պսակաց եւս բարուրք[22] լինի, որպէս Ղազարու եւ Յոբայ: Եւ ոչ միայն հիւանդութիւն, այլ եւ ուրկութիւնք եւս ի մեղացն լինին, որպէս [եւ[23]] Ոզեայ վասն յանդգնութեանն բորոտութիւնն, եւ Յերոբովամու արքայի գօսութիւն ձեռինն՝ վասն ամբարտաւանութեանն եւ հպարտութեանն եւ Զաքարիայի լեզուն այլ ուստեք ոչ խրատեցաւ[24], բայց յիւրոց մտացն մեղաց[25]: Եւ քանզի Հրէիցն առողջութիւն եւ ողջանդամութիւնն եղեն պատճառք գալոյ յամբարտաւանութիւնն[26], կտրէ զարմատս հպարտութեանն, զի յան-

---

[15] Այս երեք բառերը յն. մէջ չկան:

[16] *Անդուստ ի վերուստ ի սկզբանէ*, սկզբանէ վեր: Տես Գ. **2**, 9, 23:

[17] *Է իմանալ*. կ՚իմացուի, իմանալի է: Քեր. 201, 202:

[18] *Որպէս Կայենին*, այս ինքն՝ Որպէս *ի վերայ* Կայենի:

[19] *Վարիմ (իւիք)*, գործածել:

[20] *Հաղորդել* բայն երեք կերպ կրնայ խնդիր առնուլ. *խորհրդոյն, ի խորհուրդն, ի խորհրդոյն*:

[21] *Ոչ եթէ . . իցեն* փխկ՝ են. տես Քեր. 374:

[22] *Բարուրք*, փուճ պատճառանք, սուտ պատճառ. հոմ՝ առիթ, պատճառ. ուստի եւ *Բարուրք*, պատճառք վայելչութեան համար փոխուած են:

[23] Տես վերը՝ **1**, 22:

[24] *Խրատել*, հոմ՝ պատժել:

[25] *Յիւրոց մտացն մեղաց*, փխկ. ի մեղաց իւրոց մտացն. (յն. սրտին:) Տես Գ. **14**, 7:

[26] *Գալ յամբարտաւանութիւն*, հպարտանալ:

Digitized by Google

պիտանեացն[27] արասցէ պիտանիս, եւ մեծ իմն քան զոր առնուն՝ շնորհէ:[28] Քանզի զի՞նչ վնաս իցէ, թէ ի մարմնոյն հիւանդանալ՝ ոգիքն խրատիցին[29]: Իսկ զի մի կարծիցեն եթէ մարմնոյ ինչ բերք իցեն ցաւք՝ որ ի վերայ հասանիցեն, յառաջագոյն գուշակէ[30] մարգարէն, զի ոչ միայն արանց յաճախէ զսպառնալիս, այլ եւ առ կանանց եւս ազգ[31] ձգէ զպատիժս. քանզի յերկուց իսկ կողմանց եղծեալ էին կարգք, եւ մատուցեալ յառաջագոյն՝[32] վասն առաւելութեան չարեացն առ կանայսն իսկ առանձինն արձակէ[33] զպատուհասն, որով ամենեւին իսկ զքաղաքն ի հիմանց կործանէ:

Զզօրութիւն հացի եւ զզօրութիւն ջրոյ: Դառն պատիժք՝ յորժամ ոչ զկերակուրն ի միջոյ բառնայցէ, այլ զզօրութիւնն որ ի նմա է՝ առնուցու. զի թէպէտ եւ տեսանել աչօք տեսանիցեն, սակայն առ սրալն[34] ոչ երբեք յագեսցին, եւ անտի առնուցուն ի միտ եթէ աստուածապատիժ է բարկութիւնն:

Զայր հսկայ, զայր հզօր: Հսկայ՝ Գիրք զհարուստ ոք սովոր են կոչել, եւ կամ որ անդամօք ոք յաղթ իցէ[35]: Յարարածս[36] յորժամ ասէ թէ Նոքա են սկայք որք անուանիք, ոչ եթէ ա՛յլ ազգ ինչ զսկայիցն պատմելով զայս ասէր, այլ զի հարուստք էին եւ առողջ եւ պինդք: Եւ զայր պատերազմող եւ զայր դատաւոր[37]:

---

[27] Անպիտանիք, սովորաբար՝ Անպիտանք:

[28] **Փխկ՝ Եւս մեծ իմն շնորհէ** քան զայն զոր առնու:

[29] **Փխկ՝ Ոգին խրատիցի:** Տես Բ. 4, 7, 13:

[30] Գուշակեմ, իմացընել, իմաց տալ, ազդարարութիւն ընել: Ա. 6, 22:

[31] Այլ եւ կանանց սեռին ալ:

[32] Յառաջագոյն մատուցեալ, աւելի յառաջ երթալով:

[33] Ձգէ զպատիժս, արձակէ զպատուհասն, նոյնանշան են. յանդիմանութիւնը, սպառնալիքը (անոնց) ալ կը տարածէ:

[34] Սրալ, սաստիկ փափաքիլ, կարօտովը նեղուիլ: — Առ սրալն, (յն. τῇ ὄψει κολάζεσθαι,) տեսութեամբը չարչարուելով:

[35] **Փխկ. Որ ոք անդամօք . . :** Տես Ա. 19, 1:

[36] Արարածք, կը նշանակէ նաեւ Ծննդոց գիրքը. իսկ հոս՝ Յարարածս, (յն. ἐν τῇ κτίσει,) յարարչութեան, ի ստեղծման. տես Ա. 20, 6:

[37] Այր դատաւոր. տես Բ. 6, 13:

Ծանր են պատիժքն եւ վերջին կորստեան նշանակ, զի թէպէտ եւ պարիսպքն եւս կայցեն եւ աշտարակքն կանգունք, բայց քանզի անմարդիքն են[38], վաղվաղակի մատնի քաղաքն ի պարտութիւն: Զի զգուշութիւն[39] քաղաքացն ոչ ի քարանցն եւ ի փայտիցն կամ ի պարսպացն եւ ի պատուարաց իցէ[40], այլ յիմաստութենէ բնակչաց քաղաքին. զի եթէ իմաստունք ոք[41] ի ներքս իցեն, թէպէտ եւ պատերազմունք շուրջ փակիցեն, առաւել քան զպարիսպն լինիցին իմաստութեամբն ամրութիւն. ապա եթէ այնպիսիք ոք ի ներքս ոչ գտանիցին, թէպէտ եւ ոչ ոք պաշարիցէ՝ ինքնին իսկ կործանեալ յաւեր բերէ մէտ[42]: Եւ քանզի ճակատամարտքն իսկ յաճախ ի մեղաց արմատոյ բուսանին, պարտ եւ պատշաճ է այնոցիկ որ զօրէնսն ի ձեռին ունիցին՝ իրաւանցն ճշմարտիւ սպասել[43], զի զբազում մեղս կարճիցեն, որ պատերազմացն պատճառք են: Եւ արդ ընդէ՞ր բառնայցէ զնոսա Աստուած, այլ՝ զի մինչ կային ի գլուխ առաջնորդութեանն՝ ոչ օրինօք վարէին զկարգս իրաւանցն. զի զոր օրինակ ուղիղ հրամանք նոցա բազում շահս գանձեն աշխարհի, նոյնպէս եւ թիւր դատաստան՝ կորուստ բազմաց:

4.

Թէ զանզգամս զի առնեն ցաւովք արդարոց ուղղութիւնք, եւ չարք անձամբ յանձնէ ունին զպատիժս:

Վա՜յ անձանց նոցա զի խորհեցան խորհուրդ չար առանձինն եւ ասեն, եկայք կապեսցուք զարդարն զի դժպհի[1] եղեւ մեզ: Յաճախութիւն չարեաց է եւ այս. յորժամ ոչ միայն զի[2] մեղանչենն, եւ ոչ միայն զի յայտնի համարձակ մեղանչեն, այլ զի եւ զայնոսիկ որ յուղղութիւնս ինչ իցեն՝ հալածիցեն։ Զոր օրինակ որ ի մտաց անկեալ իցեն՝[3] բազում անգամ զբժիշկսն կոչկոճիցեն[4], սոյնպէս եւ նոքա՝ որ զանբժշկական ախտն ծնկէին[5], զայրանային առ ցաւսն՝[6] արկանել զարդարն յարդարութենէ[7]։ Զի այնպէս[8] իմն է առաքինութիւն՝ չէ եւ յայտնելովն միայն կարէ տրտմեցուցանել զայնոսիկ՝ որ ի չարիսն կեցեն[9]. եւ այնպիսի իմն են չարիքն՝ չէ բազում անգամ եւ ի գալստենէն[10] տաղտկայ այնոցիկ որ արդարութեամբն կամին կեալ։ Վասն որոյ իբրեւ ետես մարգարէն թէ յայնպիսի վերջին կորուստ կործանեցան, ձայն առնոյր[11], ողբս յօրինէր, ոչ ամբաստանութեամբ ինչ մեղադիր լինելով՝ այլ աշխարհելով եւ ողբալով։ Վա՜յ, ասէ, անձանց նոցա, եւ զայլսն մի ըստ միոջէ[12] իմաստութեամբ, զի խորհեցան, ասէ, զխորհուրդս չարս զանձանց։ Թէպէտ եւ իրքն կարծիցին թէ արդարոյն ինչ ստնանիցեն[13], այլ թէ

---

[38] **Փխկ՝ Քանզի անմարդի են:**

[39] Զգուշութիւն, *հոմ՝ ապահովութիւն, ամրութիւն:*

[40] Ոչ եթէ .. իցէ. *տես վերը՝ ծան.* 21:

[41] Իմաստունք ոք, Այնպիսիք ոք. *տես* **Բ. 2,** 1:

[42] Յաւեր բերէ մէտ, *կործանման կը միտի, կը հակի:*

[43] Ճշմարտիւ սպասել, *հոմ՝ ճշդիւ, խնամով միտ դնել:*

[1] Դժպհի, *անհաճոյ, անտանելի:*

[2] Յորժամ ոչ միայն զի մեղանչենն, *փխկ՝* Յորժամ ոչ միայն մեղանչեն: — Զի, թէ, եթէ, սակայն, բայց եթէ շաղ-

---

կապները խօսքին մէջ երբեմն պարզ աւելադրութիւն են. (տես նաեւ **Ա· 17,** 17 ։ Ինչպէս· Էր ժամանակ յորժամ զի հիւղն չէր. փխկ. ըսելու՝ . . . յորժամ հիւղն չէր։ Ոչ միայն զի աստուած չէ, այլ եւ կենդանի չէ։ Ոչ միայն զի ոչ անարգեցաւ նա, այլ առաւել եւս հաւատարիմ եղեւ։ Թէ չէ ակնառու Աստուած, որպէս զի եւ չէ իսկ։ Չէ ինչ ի ծածուկ՝ որ թէ ոչ յայտնեսցի։ Խորհէին ընդ միմեանս, թէ զի հացս ոչ ունիմք։ Ոչ ապրեցուսցեն զուստերս եւ զդստերս, բայց եթէ ինքեանք ապրեսցին։ — Թէ ասացից ձեզ՝ սակայն ոչ հաւատայք։ Զոր ոչ վճարեաց բարեկամութիւնն՝ սակայն վճարեաց ժտութիւնն։ Յաճախ կը գտնուի կամ թէ փխկ կամ։

[3] Տես **Ա· 16,** 35 ։

[4] Կոչկոճեմ, չարաչար ծեծել, չարչարել։

[5] Ծնգիմ, (հիւանդութեամբ) հիւծիլ։ Խնդիր՝ յախտի, ախտիւ, զախտ. Քեր. 239, Գ։ — Անբժշկական, անբժշկելի. տես Քեր. 422, Ժ։

[6] Զայրանամ առ ցաւս, ցաւին սաստկութենէն կատաղիլ։

[7] Արկանեմ յարդարութենէ, արդարութենէ ձգել, արդարութիւնը կորսնցընել տալ։ **Ա· 9,** 28· եւ **16,** 35 ։ -- Արկանել. փխկ՝ Զի արկցեն. Քեր. 408, Դ։

[8] Այսինքն՝ Այնպիսի։

[9] Կեցեն փխկ կեայցեն. տես **Ա· 11,** 12 ։

[10] Ի գալստենէն, ըստ յունին՝ ի մօտաւորութենէն, ներկայութենէն։

[11] Ձայն առնում, ձայն բառնալ, կանչել։

[12] Եւ զայլսն մի ըստ միոջէ կը գործածուի է— նոյն նշանակութեամբ։

[13] Ստնանեմ, վնասել։

ոք հաւատեաւ քննիցէ՝ վնասն անդէն ի չարչարելիսն[14] դառնայ։ Եւ անտի ուսանիմք զի արդարն՝ թէպէտ եւ բազում անգամ վիշտս կրիցէ, ոչ ինչ վնասի. իսկ որք դժրեն՝[15] նոքա անձամբ անձին սրեն սուսերս. զոր օրինակ եւ սոքա արդարոյն վնաս ինչ ոչ արարին ի կապելն, եւ զանձինս ի խաւարի եւ յաւերակի նստուցին, վասն զի մերժեցին զճրագն յաչացն։

Արդ այսուհետեւ ըստ գործոց ձեռաց իւրեանց կերիցեն։ Զի այնպիսի ինչ են չարիքն՝ զի ինքն անձամբ յանձնէ ունի զպատիժս, զի ինքեանք հաստատեցին ի վերայ իւրեանց զաւերածն, եւ անձամբ զանձինս արարին քարավէժ։ Զի ինքեանք զանձինս նենգեցին Հրեայք, եւ առաւել քան զամենայն զդժնդակ պատերազմն՝ անձամբ եղծին զանձանց փրկութիւն[16]. քան զոր ոչ այլ ինչ մեծ լինիցի թշուառութիւն։

Ժողովուրդ իմ, հարկահանք ձեր ճռաքաղ առնեն[17] զձեզ։ Այս իմաստուն վարդապետի է՝ յորժամ բանին բազում դէմս[18] դնիցէ, զի ոչ միայն զխիստն եւ ոչ միայն զկակուղն, այլ մերթ զայն մերթ զայս, զի բազմադիմի բանիւն յաճախիցէ շահ օգտի[19]։ Վասն այնորիկ մարգարէս ոչ միայն պատուհասէ, այլ եւ ողբայ՝ որ ծանրագոյն է քան զպատուհասն, եւ սակաւ ինչ ազդէ[20] զցաւն. եւ զարմանք այս են, զի վէրին հատած ի խոր է,[21] եւ ցաւքն մեղմագոյնք։ Եւ ոչ միայն ողբայ, այլ եւ բժշկէ․ եւ այլ իմն զվարդապետութեանն զարմանալի ցուցանէ օրինակ[22]։ Եւ զի՞նչ իցէ․ զի ոչ ամենեցուն միանգամայն սաստէ, այլ քակէ[23] զժողովուրդն յիշխանացն, եւ ի նոցա գլուխն թափէ զպատուհասն։ Եւ Մովսէս՝ թէպէտ եւ զժողովուրդն եգիտ գործեալ զգործ անօրէնութեան[24], զԱհարովն պատուհասէր, որ չէր ինչ այնպիսի պատուհասից արժանի․ թողեալ զայնոսիկ՝ որ բուն պատժապարտքն էին, եւ յայն՝ որ ոչ այնպէս վնասակար[25] էր, ածէր զմեղադրութիւնն[26]․ եւ պատուհասիւքն՝ որովք զիրագէտ չարեացն[27] նոցա պատուհասէր, մեծամեծ պատիժս ի վերայ ամպարշտելոցն ածէր, որ եւ եղեւ իսկ։ Զի առ նոսա եւ ոչ բանս ծախեաց որպէս առ Ահարովն, այլ զարդիւնս եցոյց, զի այնչափ հազարս իբրեւ զմի մարդ տապաստ արկանէր[28]․ եւ ահ եւ երկիւղ նոքօք ամենայն բանակին արկանէր։[29]

---

[14] *Ի չարչարելիսն*, այսինքն ի չարչարողսն։

[15] *Դժրեմ*, (ուղղագոյն՝ *դըրժեմ*,) նենգութիւն ընել։

[16] Վերջին տողերուս մէջ կը տեսնուի *անձն* բառին կըրկնութեամբ գործածութիւնը՝ եզ. եւ յոգն. (Քեր. երես 196 եւ 197։) *Ինքն անձամբ յանձնէ ունի զպատիժս*: — *Նոքա անձամբ անձին սրեն սուսերս*: *Ինքեանք զանձինս նենգեցին Հրեայք. անձամբ զանձինս արարին քարավէժ. եւ անձամբ եղծին զանձանց փրկութիւն*:

[17] *Ճռաքաղ առնեմ* (զայգի), մնացորդն ալ քաղել, բոլորովին կթել։ — Այս ճառին մէջ տեղ մը կը տեսնուի այսպէս. "*Ճռաքաղն եւ հասկաքաղ առնել այն է՝ զի եւ զմնացեալն եւս պտուղ եւ զհասկն ի կթոց եւ ի հնձոց որոնիցեն*:„

[18] *Բազում դէմս դնեմ բանին*, (յն. ποικίλλω τὸν λόγον.) խօսքին այլ եւ այլ կերպ տալ. խօսքը զանազան գոյներով առջեւ դնել։ Քիչ մը վարը՝ *Բազմադիմի բան*:

[19] *Շահ օգտի*. տես Ա. 1, 2։

[20] *Ազդեմ* (ումեք զցաւ), ազդեցընել, զգալի ընել։ Կրաւ. *ազդի*, տես Ա. 10, 35։

---

[21] Հատածն ի խոր է, կըտրուածքը խորունկ է։

[22] **Փոխ՝** Այլ իմն զարմանալի օրինակ (եղանակ) ցուցանէ զվարդապետութեանն։ Քեր․ 260, Է։

[23] Քակեմ (զոք յումեքէ), բաժնել։ — Քակել զայր ի հօրէ իւրմէ․ (Մատթ․ Ժ։)

[24] Անօրէն գործք ըրած գտաւ զժողովուրդը։ Գործեալ անցեալն իբրեւ ներգծ․ բայ եւ միանգամայն ածական։ Քեր․ 435, 436, (Հյց։)

[25] Վնասակար, յանցաւոր։ — Վնաս, յանցանք։ Ա․ 14, 8։

[26] Զմեղադրութիւնն ածեմ (յոք), (մէկու մը վրայ) յանցանքը դնել։

[27] Իրագէտ, բանի մը տեղեակ, բանը գիտցող։ — Իրագէտ չարեաց, փոխ՝ Գիտակ չարեաց։ Աս ալ Ա․ 8, 19 եւ 19, 7․ ըստուածին նման՝ աւելադրութիւն է, որով յատկացուցչին մէջ ըստ իմաստին բովանդակուած բառը զատ ալ կը դրուի։ Այսպէս են նաեւ․ Պատժապարտ տանջանաց. Երկիր առատաբեր ցորենոյ. Երկիր մարդածախ բնակչաց իւրոց. Տանուտէր տանն. Սողոմոն արքայորդի մարգարէին. Ամենագործն բնութեանց. Նշանագործութիւնք սքանչելեաց։ Քեր․ 447։

[28] Տապաստ արկանեմ, գետինը կործանել, փռել։

[29] Ահ եւ երկիւղ արկանեմ (ումեք), խիստ վախցընել։

5.

Թէ Աստուած ամենեցուն ըստ իւրաքանչիւր գործոցն հատուցանէ:

Լուր Քրիստոսի որ ասէրն, Թէ Դիւրագոյն լինիցի երկրին Սոդոմայեցւոց եւ Գոմորացւոցն յաւուրն դատաստանի քան քաղաքին այնմիկ: Որպէս զի Թէ եւ ոչ ինչ պատիժս կրեցին լկտեզարդ[1] ընդվայրապաճոյճ[2] կանայք, որպէս եւ Հրէից զարդասէր կանայքն, յայն ինչ ապաստան մի լինիցին[3]. զի երկայնմտութիւնն եւս առաւել բորբոքէ զհնոցն հրոյն գեհեննին: Այսպիսի ինչ Անանիայ եւ կնոջ իւրում Սափիրայ դիպեցաւ. զի ի սկզբան քարոզութեանն գողացան յընչիցն, եւ մեռան սատակամահ. եւ բազումք յետ նոցա զնոյն յանդգնութիւնս յանդգնին[4], եւ ոչ ինչ պատժին: Զիա՞րդ պատշաճ իցէ արդար դատաւորին՝ որ ամենեցուն հասարակաց ըստ իւրաքանչիւր պատշաճիցն[5] հատուցանէ, եթէ զսակաւամեղսն[6] տանջեաց՝ եւ մեծամեղացն ներիցէ: Եւ ո՞չ ապաքէն յայտ է, Թէ որոշեաց օր մի՝ յորում դատելոց է զտիեզերս միանգամայն[7]. վասն այնորիկ յապաղէ զպատիժս, զի երկայնմտութեամբն լինիցին պիտանիք. ապա եթէ ի նմին յանցանս կայցեն մնայցեն, եւս մեծամեծ պատիժս կրեսցեն: Արդ յորժամ զնոյն մեղս՝ զոր այլոց վաղուց գործեալ իցէ՝ գործիցեմք, մի ինչ յայն ապաստան լեալ խնդասցուք, այլ առաւել եւս զահի հարկանիցիմք: Քանզի իբրեւ զօրէնս ինչ զնոցա պատիժս հաստատեաց ամենեցունն[8] Աստուած, որ եւ խրատէ եւ ուսուցանէ, թէ վասն ա՛յնորիկ զայն որ յառաջ ինչ գործեաց մեղս՝[9] տանջեցի, զի դու այնպիսի ինչ մի՛ գործիցես. եւ եթէ գործիցես եւս՝ վաղվաղակի դառնայցես. ապա թէ ոչ՝ գիտասջիր զի որք զայնպիսի ինչ մեղս գործիցեն՝ որովք պատժեցան առաջինքն, եւ որք յետ նոցա զնոյն գործիցեն՝ նոցին պատժոց արժանի են, թէպէտ եւ առժամայն վաղվաղակի[10] ոչ գայցեն ի վերայ[11]:

---

[1] Լկտեզարդ, անվայել, անհամեստ զարդարուած:

[2] Ընդվայրապաճոյճ, աւելորդ զարդերով զարդարուած: — Լկտեզարդ ընդվայրապաճոյճ. տես Բ. 12, 23:

[3] Փոխ՝ յայն մի լինիցին ապաստան:

[4] Զնոյն յանդգնութիւնս յանդգնիմ. տես Բ. 1, 12:

[5] Պատշաճք, (գ.) յարմարութիւն, պատշաճութիւն: — Ըստ պատշաճից, արժանաւորութեան համեմատ, ըստ արժանւոյն:

[6] Սակաւամեղ, քիչ մեղքի տէր. Մեծամեղ, շատ մեղքի տէր: — Փոխ ըսելու՝ Զիա՞րդ պատշաճ իցէ (այս) դատաւորին, զի զսակաւամեղսն տանջեաց եւ մեծամեղացն ներէ: Տես Քեր. Եթէ, 377, 4:

[7] Միանգամայն, բոլորը մէկանց:

Եւ յայսպիսի բանս ոչ վայրապար յամեցի. այլ զի չար ցաւք մտին ի տունս արանց՝ առ ի կանանց հոպիտ պերճանաց[12] եւ զարդասիրիկ ցանկութեանց[13], որ եւ ընչասիրութեանն բռնաւորութիւն պարարէ[14], ուր եւ արանց վաստակք ընդ վայր ծախեալ կորնչին, եւ հանապազորդ կագոյ եւ կռուոյ եւ չարահաւանութեան[15] են պատճառք: Քանզի յորժամ կին մարդ[16] զամենայն ինչ զառնն առեալ՝ զանդամօքն վառիցէ[17], տառապանք են առնն, եւ ընչիցն ծախք, եւ թշնամանք կնոջն՝ անուղղայ[18] զարդարանքն. զի յորժամ զոսկին ի գլուխ եւ յականջս եւ ի բազուկս վառիցէ, կարճին այնուհետեւ ձեռք առնն յողորմութիւնս առնելոյ եւ ի տնանկացն խնամածութենէ. եւ բազում եւ այլ մեղք ծնանին յայսպիսի իրաց: Այլ զայս թողեալ զի նոքա զգայցեն վիրացն՝ որք այսպիսի ախտիւ ջերանիցին[19],

---

[8] Ամենեցուն Աստուածն: Քեր. 324: Տես նաեւ վերը:

[9] Որ յառաջ ինչ գործեաց մեղս. փխկ՝ Որ յառաջ գործեաց մեղս ինչ. Քեր. 275, ԺԲ:

[10] Երկու նոյնանշանք:

[11] Իմա՛ Պատիժքն:

[12] Հոպիտ (պերճանք), ընդունայն, ծաղրական (զարդասիրութիւն): — Առ ի կանանց հոպիտ պերճանաց, այս ինքն՝ Վասն հոպիտ պերճանաց կանանց:

[13] Զարդասիրիկ ցանկութիւն. զարդասիրութիւն:

[14] Պարարեմ, գիրցընել. հոս՝ տածել, պահպանել:

[15] Չարահաւանութիւն, (յն. φιλονεικία,) վէճ, կագ, կռիւ:

[16] Կին մարդ, (յն. միայն՝ կին.) տես Բ. 6, 13:

[17] Վառեմ (զզարդ զանդամօք, ի բազուկս), անցընել, դնել, հագցընել:

[18] Անուղղայ (զարդարանք), անկարգ, անպիտան, անտեղի:

[19] Զգայցեն վիրացն՝ որք այսպիսի ախտիւ ջերանիցին. այսպիսի հիւանդութեամբ բռնուածներն զգան իրենց վէրքը:

Digitized by Google

մեք զկարգ ընթերցուածոց՝ յորում էաքն, յառաջ վարեսցուք:

Յետ յայտ առնելոյ զնշանս գերութեանն, եւ ասելոյ եթէ Այդ քեզ փոխանակ զարդուն պաճուճանաց է, ապա եւ զանհնարին վիշտսն ասէ: Եւ որդին քո, ասէ, գեղեցիկ զոր սիրես, սրով մեռցի, եւ հզօրքն ձեր ի սուր անկանիցին: Այս եւ քան զգերութիւնն եւս դժնդակագոյն[20]. զի են կեանք՝ որ քան զմահ եւս դառնագոյն են, յորժամ հանդերձ ծառայութեամբ եւ զտարաժամ սուգն եւս սգայցեն[21]: Մի՛տ դիր ո՛րչափ եւս յաճախագոյն[22] վիշտք իցեն եւ առանձինն դառնութիւն, զի մի ի միոյ վերայ[23] հասանէին: Եթէ ի գերութեան լինիցի, եւ այն անհնարին աղէտք են, եւ եթէ անդէն ի քաղաքին այնպիսի սուգ, սակայն եւս քան զմահ դառնագոյն են կեանքն. այլ այժմ, ասէ, երկոքեան մօտ առ միմեանս լինիցին, եւ մանաւանդ ոչ միայն երկուս, այլ եւ երիս եւ չորս աղէտս պարտ է անուանել զայնպիսի եղեռն[24], զի եւ որդին մեռանի, եւ գեղեցիկն եւ սիրելին, եւ այն՝ սրով ի ձեռաց այլազգեաց, եւ ոչ ըստ հասարակաց բնութեան վախճանիցի ի կենաց. եւ հանդերձ նոքիմբք եւ ամենեքեան որ ի կատարեալ հասակի իցեն՝ չունիցին ինչ յոյս բարութեան[25], որ մարդկեղէն բնութեանն զօրաւիգն օգնականութիւնն իցէ:

Եւ խոնարհեսցին եւ սուգ զգեցցին սապատք զարդուց ձերոց, եւ մնասջիր միայն եւ յերկիր կործանեսջիր[26]: Ամենեւին բազմացուցանէ զսուգն, յաճախեցուցանէ զերկիւղն, աճեցուցանէ զահն, յոլովէ[27] զկասկածն, երկայնէ զվշտացն պատմութիւն. յամենայն կողմանց ընթացեալ

---

[20] Իմացիր՝ Եւս դժնդակագոյն է:

[21] Տես Բ. 1, 19:

[22] Սաստկագոյն:

[23] Վրայէ վրայ, իրարու վրայ:

[24] Աղէտք, եղեռն, հոս նոյնանշան են. ձախորդութիւն. վնաս, չարիք:

[25] Յոյս բարութեան, փխկ՝ Յոյս բարի. յն. ἐλπίδα χρηστήν:

[26] Մնասջիր, կործանեսջիր. եզ. ապառնի անգործածական. փխկ՝ Մնասցես, կործանեսցիս: Քեր. 372, ծան. **:

[27] Բազմացուցանել, յաճախեցուցանել, աճեցուցանել, յոլովել. չորս նոյնանշան: Տես Ա. 1, 3:

ժողովէ զտրտմականսն վասն անմտութեան լողացն. զի պարտ էր նոցա այսպիսի սաստիկ սպառնալեօք ստանալ զհանճար, եւ առնուլ ի միտ զվախճան բանիցն ասացելոց: Այլ քանզի ոչ իմաստնացան առաջնովքն, ած եւ զայս ի մէջ իբրեւ զողորմագին իմն, թէ եւ զսպատս զոսկւոյ եւ զարդուց տեսանիցէք ունայնացեալք[28]*. զի յուշ առնիցէ, թէ յորժամ տեսանիցէք ի գերութիւնն փոխանակ զարդուցն պաճուճանացն՝ փոշոտեալ երիթացեալ*[29] *զերեսս, զսիրտս եւ զմիտս ուտիցէք թէ յորպիսի փառաց յոր թշուառութիւն հասաք: Զի յայնժամ կարի կսկծին ի նեղութիւն՝ յորժամ առաջին ինչ բարութիւնք ի միտ անկանիցին, զոր եւ Յովբ յայտ առնէ ողբալովն, թէ Ո տայր ինձ ամիսս ըստ ամսոց*[30] *աւուրցն առաջնոցն: Եւ համարի*[31] *կարգաւ զմեծութիւնն, եւ որ իբրեւ յաղբերաց բխէին բարութիւնք*[32]*, զպատիւսն, զսպասսն, զհարկսն որ գային նմա. յորպիսի փառաց յոր տառապանս իջեալ նստէր*[33]*. վասն որոյ եւ մարգարէս յուշ առնէ զսպատս զարդուցն. նա եւ զայգեացն եւ զբուրաստանացն՝ զոր լքեալ էին, յիշեցուցանէ: Մնասջիր, ասէ, միայն. զի ոչ ոք է զօրաւիգն, ոչ յԱստուծոյ դարմանք, ոչ ի մարդկանէ բանից ընկերութիւնք*[34]*. յամենայնէ մերկ եւ կողոպուտ մնացես. շուրջանակի հինիւ եւ պատերազմովք պաշարիցիս:*

---

[28] Իմա՝ Ունայնացեալս:

[29] Երիթացեալ, վտիտացած:

[30] Իբրայ. ոճով ըստ կը դրուի նման, դէս նշանակութեամբ. որ սուրբ Գրոց մէջ շատ յաճախ է:

[31] Համարի, կը համրէ:

[32] Փխկ՝ Եւ զբարութիւնս որ իբրեւ յաղբերաց բխէին: Քեր. 347, Ժթ:

[33] Իջեալ նստէր, աւելադրութեամբ. փխկ՝ Էջ:

[34] Բանից ընկերութիւն. խօսակցութիւն, կենակցութիւն:

6.

Աստուած ճշտահանացն ունելեօք զՀրեայն մխիթարէ:

Ոչ յանկարծադէպ ինչ իրօք եղեւ փրկութիւն զերծելոցն ի վշտացն[1], այլ յերկնից կարգեալ հրամանօքն[2]. զի իբրեւ ընդ վարմաւ փակեալ էին եւ ոչ ըմբռնեցան, զատեալքն, ընտրեալքն, նկատեալքն[3] չմտանել ի պատիժս[4]: Նմանագոյնս իսկ[5] սուրբս կոչեաց զնոսա, զի յայտ արասցէ թէ ոչ վայրապար փրկեցան, այլ Աստուծոյ հրամանովն: Այլ եւ այլ իմն լաւութիւնք գործէին[6], զի թէպէտ եւ էին պիտանիք եւ հեզք, սակայն յետ վշտացն եւս հաստատունք եւ առաքինիք լինէին: Զոր օրինակ ոսկի ի հուր մտեալ՝ զամենայն աղտն մերկանայ, նոյնպէս եւ պիտանիքն եւս պիտանագոյնք լինին ի փորձութիւնս, զի զամենայն իսկ ծուլութիւնն ի բաց մերժեն:

Եւ իբր վշտագինք յայն սակս անցանէին ընդ նոսա՝ զի լուանայցեն, սրբիցին, ընդ եռանդն անցանիցեն[7], եւ զամենայն աղտն ի բաց ընկենուցուն, եւ ի մեղացն եւ ի սպանութեան նախատանացն սրբիցեն զանձինս: Եւ վասն այսորիկ իսկ շրջէ զբանն յայլասացիկ յորջորջումն յիրաց ինչ[8] որ մտեալ ի բովս սրբիցին: Հոգւով, ասէ, դատաստանի, եւ Հոգւով, ասէ, կիզման. զի զոր օրինակ անդ հողմն մտեալ ի փուքսն՝ զեռանդնն յորդիցէ, եւ զամենայն աղտ իրաց ինչ որ ի բովսն իցեն՝ սրբեսցէ.[9] Նոյնպէս եւ աստ աստուածապատիժ բարկութիւնն՝ որով հէնն եկեալ հասանիցէ, մտեալ իբրեւ զհուր ի քաղաքն՝ սրբեսցէ զամենայն, ոչ առ ուտել եւ ծախել՝ այլ առ ի զտել եւ սրբել:

---

[1] Այսինքն ըստ յն. Եղեւ փրկութիւն այնոցիկ որ ի վտանգացն փախչէին: — Վիշտք բառը՝ շատ անգամ վտանգ կը նշանակէ:

[2] Տես Զվասն մեր սերմանեալ ցորեանն. Քեր. 427:

[3] Նկատեալ, նշանակուած. որոշուած, չպատժուելու սահմանուածները:

[4] Մտանեմ ի պատիժս, պատժուիլ. — կրւր. աներեւոյթ. Քեր. 123, ** ծան:

[5] Նմանագոյնս, շատ յարմար կերպով. տես Ա. 10, 14:

[6] Սակայն ուրիշ առաքինութիւններ ալ կը կատարուէին:

[7] Եռանդն, եռալը, բորբոքում: — Ընդ եռանդն անցանեմ, (յն. πυροῦμαι,) կրակով զտուիլ, մաքրուիլ:

[8] Այսինքն՝ իրաց ինչ. — նախդիրը կրկնած:

[9] Փխկ՝ Սրբիցէ, Քեր. 370, ԺԲ:

Եւ եկեսցէ հասցէ Տէր: Գալուստ՝ զազդեցիկ նորա զօրութիւնն[10] կոչէ: Եղիցի ամենայն տեղի լերին Սիովնի եւ ամենայնի որ շուրջ զնովաւ իցեն, հովանի յամպոյ ի տուէ եւ իբրեւ զծուխ եւ զլոյս հրոյ բորբոքելոյ ի գիշերի: Եւ ամենայն կողմանքն փառօք ծածկեսցին, եւ եղիցի հովանի ի տունջեան առ ի տօթոյ[11], եւ ի ծածկոյթ թաքստեան ի խստութենէ եւ յանձրեւոյ: Ամպս ասէ՝ յետ չարչարանացն որ անդորրութիւնն լինելոց էր՝ կոչէ[12], եւ հուր բորբոքեալ՝ զմխիթարութիւնն, որ յետոյ լուսաւորելոց էր զնոսա. զի որպէս ամպն ի տօթոյն զովացուցանէ, նոյնպէս եւ մթին գիշերի՝ լոյս խարուկի սթափանք են[13]. զի մին ի խորշակէ ապրեցուցանէ, եւ միւսն ի խաւարի լոյս առնէ: Զոր օրինակ հովանի ինչ ի տօթոյ, կամ յարկ կամ քարայր ի սաստիկ անձրեւի լինիցի անքոյթ[14] այնմ որ անդր մտանիցէ, նոյնպէս եւ Աստուծոյ զօրաւիգն օգնականութիւն չտայցէ ինչ վնասել. թէպէտ եւ քան զանձրեւն եւս սաստիկ զօրքն գայցեն, սակայն կարող է փրկել եւ ապրեցուցանել:

---

[10] Ազդեցիկ զօրութիւն, ազդուութիւն. Ներգործութիւն. (յն. ἐνέργεια.) Տես Զ, 20:

[11] Հովանի առ ի տօթոյ. մտադրութեան արժանի է խընդրառութիւնք:

[12] Փխկ՝ Ամպս ասէ զանդորրութիւնն կոչէ, որ յետ չարչարանացն լինելոց էր:

[13] Սթափանք, զուարթութիւն, մխիթարութիւն: — Լոյս եզ. անուան բայի՝ են յոգն. բայ, անեզական սթափանք խընդրոյն պատճառաւ: Քեր. 223, Դ:

[14] Անքոյթ, (յն. ἀσφάλεια,) ապահովութիւն, ամրութիւն:

7.

Ընդդէմ արբեցութեան:

Վայ այնոցիկ որ յառնեն ընդ առաւօտս, եւ զհետ լինին ցքոյն[1], որ երեկանանն[2] ի նմին, զի գինին անդէն զնոսին այրէ. փողովք եւ քնարաւ, երգով զգինին ըմպեն, եւ ի գործս Տեառն ոչ հային: Պատուհասեաց[3] զբազում ագահութիւն նոցա, եւ արմատս չարեաց ցուցանէ զարբեցութիւնն, որ է պատճառք[4] ամենայն չարեաց: Եւ տես զիարդ հեգնէ: Զօրն իսկ ցերեկ[5], ասէ, յայն ծախէք: Ոչ յորժամ ճաշս մեծարանաց ումեք առնիցեն, այլ զամենայն ժամանակս, ասէ, արբեցութեանն ժամանակ առնեն, եւ յայգուէ իսկ[5] հետէ՝ յորում նոցա անձանց պարտ էր զգուշանալ[6], անապակին, ասէ, տան զանձինս, եւ մինչեւ ցերեկոյ յայն ծախեն զօրն: Զի յորժամ ընկղմիցին յանխառնութեանն[7] խորս, եւ ի մտաց անկանին եւ զոգին ի գերութիւն չարաչար արբեցութեանն մատնեսցեն. իբրեւ զնաւ առանց առագաստի եւ առանց ուղղչի եւ առանց նաւորդաց[ն], որ այսր անդր կոծիցի յալեացն սաստկութենէ, եւ նոքա նոյնպէս ծփիցին[8]: Վասն որոյ ասէ, թէ Յարուցեալք յառաւօտէ մինչեւ յերեկոյ զցքոյն զհետ[9] ընթանան, ոչ եթէ զպէտսն եւեթ վճարեն, այլ գործ իմն զայն արարեալ[10] հանապազ արբենայցեն[11]: Իսկ ցքի՝ որ յամբրաւոյն[12] առնէին եւ ի պէտս գինւոյ փոխէին՝ զայն կոչէ[13]. քանզի թմբրեցուցիչ իմն եւ արբեցուցիչ է, սակայն նոքա ոչ խորշէին. այլ միշտ զայնր զհետ երթային։ Որ ի նմին, ասէ, երեկանան. զի գինին, ասէ, անդէն զնոսին այրէ։ Քանզի այնպէս է արբեցութիւն. որչափ ըմպէ ոք՝ առաւել պապքեցուցանէ[14]։

---

[1] Ցքի, ցքոյ, Քեր. 17. *ծան:

[2] Երեկանամ, մինչեւ իրիկուն մնալ, իրիկուն ընել:

[3] Յանդիմանեց. Ա. 6, 16: Բ. 14, 9. եւայլն:

[4] Շատ սովորական է պատճառք իբրեւ եզ. գործածել:

[5] Զօրն ցերեկ, բոլոր օրը: Իսկ այսօրուան համար կ'ըսուի՝ Զօրս ցերեկ. Քեր. 292: — Դիտելի է յետադաս իսկ՝ սաստկութեան եւ զարդու համար:

[6] Օրինակին մէջ էր՝ յանցանաց զգուշանալ. դրինք ըստ յունին:

[7] Անխառնութիւն, անքարեխառնութիւն, անժուժկալութիւն: Տես եւ Մտթ. ԻԳ. եւ Ա Կոր. Է:

[8] Կոծիմ, ծփիմ, նոյնանշան են. ալէկոծիլ, զարնուիլ:

[9] Զցքոյն զհետ, փոխ՝ Զհետ ցքւոյն: Վարը՝ Զայնր զհետ:

[10] Բան գործ ըրած:

[11] Փոխ՝ Արբենան. տես Բ. 5, 23:

[12] Ամբրաւ, արմաւ:

Դարձեալ եւ այլ իմն պատուհաս[3] ի մէջ բերէ. փողովք, ասէ, եւ թմբկաւ եւ քնարաւ զգինին ըմպեն։ Որք լկտեցուցանեն զանձինս[15] յայսպիսի ինչ երգս զեղխեալք[16]. զի որպէս արբեցութիւնն ցնորեցուցանէ՝ նոյնպէս եւ երգք մեղկեն զմտացն հաստատութիւն, զջիլս ոգւոցն հարկանեն[17] եւ յանպայման անառակութիւնս կործանեն։ Եւ ի գործս Աստուծոյ ոչ հային, եւ զգործս ձեռաց նորա ոչ առնուն ի միտ։ Զսքանչելիս նորա, ասէ, եւ զարարածոցս տեսիլ. քանզի զիա՞րդ կարէին լինել տեսողք որք զտիւն գիշեր առնէին, եւ զգիշերն՝ եւս ծանրագոյն քան զմահ։ Զիա՞րդ կարէին տեսանել զարեգակն ծագեալ, կամ զերկինս զարդուք պայծառացեալ, կամ զաստեղս լուսաւորեալս յերեկուն[18] եւ յառաւօտին ժամանակի, կամ զայլ եւս վայելչութիւն զարարածոց եւ զպասաւորութիւն, որոց ներքոյ եւ արտաքոյ փակեալ են աչք[19] հանապազ ի թմբիր[20] արբեցութենէ։

---

[13] Այսինքն՝ Ցքի զայն կոչէ զոր յամբրաւոյն առնէին։ Քեր. 352, 1։ — Ու ի պէտս գինւոյ փոխէին, գինւոյ տեղ կը գործածէին։

[14] Պապքեցուցանեմ, սաստիկ ծարաւեցընել։

[15] Լկտեցուցանեն զանձինս, չէզոք իմաստ ունի, փխկ՝ Լկտին. տես եւ Ա. **20**, 12։

[16] Զեղխիմ, ինք զինքն անկարգաբար տալ (կերակրոյ, երգի)։

[17] Զջիլս հարկանեմ թուլցընել, ջղատել։

[18] Ցերեկուն ժամանակի, իրիկուան ժամանակ։

[19] Այս երկարած խօսքը դիւրիմաց կ'ըլլայ՝ կարեւոր մասերն իրարու կցելով. Զիա՞րդ կարէին տեսանել՝... որոց փակեալ են աչք յարբեցութենէ։

[20] Թմբիր, թմրութիւն. հոմ (ոճ.) թմրեցուցիչ (գինովութենէն)։

8.

Թէ չէ պարտ ի բազմութիւն լինել ապաստան:

Եթէ եղիցի ժողովուրդն Իսրայելի իբրեւ զաւազ առ ափն ծովու, չափ[1] ինչ մնացորդք մնասցեն ի Նոցանէ, զի բան մի հակիրճ եւ համառօտ[2] յարդարութիւն արասցէ[3] Աստուած ընդ ամենայն տիեզերս: Եւ ահաւասիկ ի մարգարէութիւն իմն հանէ զբանն, քանզի միշտ ի բազմութիւնն ապաստանէին, եթէ ոչ կորուսանէ Աստուած զայսչափ բազմութիւն: Բառնայ ի միջոյ զյոյսն. Ոչինչ, ասէ, առից ակն[4] բազմութեանն: Զի՞նչ օգուտ գործէ բազմութիւնն, ուր գործք անպիտանք գործիցին. քանզի ոչ ամենեքին էին անհաւատք գտանելոց, սակաւք հաւատացին՝ վասն այնորիկ սակաւք ապրէին: Այլ ինձ այսպէս թուի եթէ զհանդերձեալ աշխարհին զդատաստանացն իսկ ակնարկիցէ, ասելովն եթէ Բան մի հակիրճ եւ համառօտ արասցէ Տէր ամենայն տիեզերաց: Եւ տես զի՛արդ ընդ սքանչելիսն խառն են եւ կանխասացիկքն[5], եւ իբրեւ թէ լեալք եւ կատարեալք իմն իցեն. եւ քանզի ասաց եթէ մնացեալքն սակաւք ապրիցին, մի՛ ասեր, ասէ, եթէ զիա՞րդ յայնչափ բազմութենէ այնչափ սակաւք ապրեսցին. այո՛, ասէ, ոչ եւս խնայեցից ի ձեզ, այլ զամենեսեան կորուսից, նա եւ զապրեալսն եւս ոչ թողից:

Տեսանե՞ս թէ զիա՞րդ եւս ստիպէ յԱստուած յուսալ, եւ ոչ ի բազմութիւն ապաստան լինել. եւ քանզի այլուր ասէ, եթէ Ես ո՞չ խնայիցեմ ի քաղաքն՝[6] յորում բնակեալ իցեն աւելի քան զերկոտասան բիւր: Եւ զայս ասելով՝ զմարգարէն իմն մխիթարէր, այլ առանց այսր՝ վասն ազնիւ ապաշխարութեանն խնայեաց. զի թէ բազ-

---

[1] Չափ (ած.). չափաւոր, քիչ, չնչին: Տես Չափ եւ դոյզն ոք. Գ. Ե, 33:

[2] Հակիրճ, համառօտ, նոյնանշան են:

[3] Այսինքն՝ Արդարութեամբ արասցէ. (ինչպէս է Եսայեայ մէջ:)

[4] Ակն առնուլ (ումեք), ակնածութիւն ընել, կողմը բռնել:

[5] Կանխասացիկք, կանխասացութիւնք յառաջուընէ գուշակուածները:

[6] Այսինքն՝ ի Նինուէ:

մութեան ինչ ակն առնոյր, ապա եւ յառաջ քան զապաշխարութիւնն պարտ էր աչառել[7]. իսկ եթէ ոչ աչառեաց բազմութեանն յառաջ քան զապաշխարութիւնն, յայտ է թէ եւ ոչ յետ ապաշխարութեանն ինչ բազմութեանն ակն առ[8]։ Վասն որոյ եւ ասէ իսկ. Եւ ետես Աստուած զի դարձան իւրաքանչիւր ի ճանապարհաց իւրեանց չարաց. եւ այլուր ասէ եթէ Ըստ բազմութեանն իւրեանց՝ նոյնպէս[9] եւ մեղան ինձ։ Տեսանե՞ս զի ոչ ինչ հաճէ, այլ առաւել բարկացուցանէ բազմութիւնն, զի որչափ բազումք իցեն՝ նոյնպէս[10] եւ չարիքն մեծամեծք. զի մի ոք չար՝ կարէ ապրել բազում անգամ, իսկ բազումք՝ եւ ոչ երբեք ուրեք[11], քանզի առ հասարակ ի միում ախտին ջերանին։ Եւ այժմ ի մերում ժամանակիս ասեն, եթէ զայսչափ բազմութիւնս սատակիցէ՞ Աստուած։ Այո՛, սատակիցէ, քանզի խոտէ զբազմութիւնն։ Ո՞չ տեսանես զի ի ջրհեղեղին[12] մին միայն ընտանիւք[13] ապրեցաւ. ի կրակատեղաց[14] բարկութեանն Սոդոմայեցւոցն՝ երեք միայն ապրեցան. եւ յանապատին՝ երկուս[15] միայն։ Լաւ է, ասէ, մի՝ որ առնէ զկամս Տեառն, քան զբեւր անօրէնս։ Եւ յիրաւի իսկ[16]։ Եւ դու զիա՞րդ կամիցիս, բեւր բնիոմն փայտեա՞յ կամ կապարեա՞յ գտանել, եթէ մի մարգարիտ պատուական. եւ ոչ ասես թէ մի է, այլ գիտես եթէ քան զայն զամենայն՝ մինն պատուական է. զի ոչ եթէ ի բազմութեանն իցէ պատուականութիւնն, այլ ի պատուականին բազմութիւնն։

---

[7] Աչառեմ (ումեք), ակն առնում բային հետ նոյնանշան։

[8] Օրինակն էր՝ Եթէ ոչ աչառեցաւ ... յայտ է եւ եթէ ոչ յետ ապաշխարութեանն ոչինչ զբազմութեանն ակն առ։

[9] Ըստ բազմութեանն իւրեանց, նոյնպէս եւ մեղան ինձ. տես Ա. 5, 20։

[10] Իմա՝ նոյն չափ լինիցին։

[11] Եւ ոչ երբեք ուրեք, փոխ՝ Ոչ երբեք։

[12] Օրինակը՝ Ո՞չ տեսանես զջրհեղեղին։

[13] Այսինքն՝ Ընտանեօք։

[14] Կրակատեղաց, կրակ թափող, սփռող։

[15] Քիչ տեղ կը գտնուի ուղղական երկուս։

[16] Տես Ա. 5, 32։

9.

Թէ քրիստոնէութեան միայն է շրջել զվայրենամիտ բարս մարդկան ի զգօնութիւն:

Յայնմ ժամանակի, ասէ, գայլք եւ գառինք ի միասին ճարակեսցին: Զգազանամիտ բարս մարդկան կոչէ գայլս, եւ զզգօնամիտս[1] կոչէ գառինս: Զի վասն վայրենամիտ մարդկան եւ զգօնաբարոյից[2] ասէ, այլ Թարգմանքն եւս յայտնագոյն ասեն. զի մին ասէ եթէ նժդեհեսցի[3], եւ միւսն թէ պանդխտեսցի. զոր չէ հնար ի գազանս հանել[4], եթէ ոչ ի մարդիկ: Տեսանե՞ս զգալըստեանն շահս: Գայլք ընդ գառինսն[5], եւ միմեանց ինչ ոչ մեղանչիցեն. զզօրականս իմա զգազանամիտս, զվայրագս, զհարիւրապետս, զսպարապետս:

Եւ առեւծ իբրեւ զեզն յարդ կերիցէ: Յորժամ տեսանիցես զայր մի զօրավար որ ի բազում յափշտակութեանց լի առնէր զսեղան իւր, եւ յարբեցութիւն եւ ի շաղղակերութիւն[6] հարեալ հատանէր[7] իբրեւ զառեւծ մի, եւ զայլոց զմարմինս քանցէր[8] եւ զոսկերս խորտակէր, եւ զիւր սեղանն լնոյր արեամբ եւ շաղղով. եւ յետոյ տեսանիցես զի վասն աստուածպաշտութեան երբեմն պահիցէ եւ երբեմն զմիջին[9] կերակուրն ուտիցէ. յիշեսջիր զբան մարգարէին որ ասէ, եթէ Առեւծ իբրեւ զեզն յարդ կերիցէ:

---

[1] Տես Գ. 4, 4. եւ քեր. 451: Զգօնամիտ, քիչ մը վարը՝ զգօնաբարոյ, նոյնանշանք. հեզ, քաղցր: — Գազանամիտ, վայրենամիտ, նոյնիմաստ են. անգութ, անողորմ բնութեամբ:

[2] Այսինքն՝ Եւ վասն զգօնաբարոյից:

[3] Նժդեհիմ, պանդխտիմ, (նոյնանշանք.) պանդխտիլ, օտար երկիր բնակիլ:

[4] (Յոք) հանեմ զբանն. 10, 2:

[5] Գայլք ընդ գառինսն, իմա բնակեսցեն կամ ճարակեսցին:

[6] Շաղղակերութիւն, մսակերութիւն: Տես Ա. 21, 5:

[7] Հատանիմ (յինչ), (չար բանի մը) ինք զինքը տալ: — Տես եւ Հարկանիմ (յիմիք.) քեր. 241:

[8] Քանցեմ կտրտել, պատառ պատառ ընել:

[9] Միջին (կերակուր), միջակ, չափաւոր, ոչ մեծածախ:

Եւ մանուկ տղայ ի բոյն իժից եւ զկորեամբք իժից արկցէ զձեռն իւր, եւ նոքա մի՛ վնասեսցեն նմա, եւ մի՛ կարասցեն հարկանել զոք ի լերին սրբութեան իմոյ. այս ինքն, տկարք՝ թէպէտ եւ ի մէջ չարաց բնակեալ իցեն, սակայն մի՛ ինչ վնասեսցին ի չարութենէ նոցա. զի այնպիսի զօրութիւն ետ մեզ Աստուած, որում ոչ ինչ կարէ գամ գտանել[10] չարութիւնն նոցա. զի եթէ թովչութիւնք ինչ ստաբանք՝ յորժամ թովիցեն[11], կարեն անազդական[12] առնել զմարմինս ի թունաց չար գազանաց, որչափ եւս առաւել օծութիւն Հոգւոյն եւ Հոգեւոր թովչութիւնն որով թովեցան միտք մեր, կարիցէ առնել զմեզ անվնասականս[13] եթէ կամիցիմք: Եւ ուստի՞ լինիցի այս. Զի լցաւ երկիր ամենայն գիտութեամբ Տեառն որպէս զջուրս բազումս որ ծածկեն զծովս: Գիտութիւն Աստուծոյ առնէ զայս ամենայն, որով նորոգիմքն, որով յայլակերպս փոփոխիմք[14]. ոչ մեք միայն, այլ ամենայն երկիր առ հասարակ:

Եւ զի՞նչ, ասէ[15]. գործք բարիք կամ աստուածպաշտութիւն ինչ այնպիսի արդեւք գտանի՞ առ քրիստոնեայս. ո՞չ կագք եւ կռիւք ի մէջ քրիստոնէից են. զի ընդ միմեանս նախանձին, զմիմեամբք կամին ելանել[16], փառասէրք, աշխարհասէրք, դատիւք եւ դատաստանօք լի են, եւ զծով եւ զցամաք ի շահ եւ ի վաճառ արկեալ[17]: Ո՞չ տեսանես զի կենդանւոյն կլանեն զմարդիկ իշխանք եւ զօրավարք քրիստոնէից: Եւ արդ ո՞ւր այսպիսի բանք կատարեցան առ քրիստոնեայս, կամ լցաւ ամենայն երկիր գիտութեամբ Տեառն. եւ ազգք եւս բազումք որ լուան զքրիստոնէից կրօնս, եւ ի վայրենի մտաց ինչ ոչ շրջեցան: Եւ արդ ցոյց, ասեն, ո՞ւր առ համարակ օրէնք ինչ բարւոք կայցեն:

---

[10] Գամ գտանեմ, ոտնկոխ գտնել, բռնելու տեղ ունենալ: Ասկէ՝ զամազիտ լինիմ: Տես Բ. 2, 20:

[11] Թովել, թովչութիւնս թովել, թովչութիւն ընել. տես Բ. 1, 12:

[12] Անազդական առնել (զոք յիմիքէ), (մէկը բանի մը) անզգայ, չզգացող ընել:

[13] Անվնասական, անվնաս:

[14] Յայլակերպս փոփոխիմ, կերպարանափոխ ըլլալ, բոլորովին փոխուիլ:

[15] Ասէ հակառակորդ ոք:

[16] Զմիմեամբք ելանել, մըրցիլ, մէկը զմէկ անցնելու ջանալ:

[17] Ի շահ եւ ի վաճառ արկանեմ, շահավաճառութեան գործածել:

Կարծեմ թէ բազում ինչ բաջաղին, եւ թարթափին[18] մտօք, եւ խռովին եւ խռովեցուցանեն, եւ ջանան սուտ առնել զբանս եւ զմարգարէութիւնս, եւ այնպէս համարին թէ չկարիցեմք յայտ առնել: Այլ մի՛ ինչ ղանգիտէք, ղի՛ շնորհօքն Աստուծոյ յորժամ ի ճառս մտանիցեմք, որչափ ինչ պարգեւեսցեն շնորհք սուրբ Հոգւոյն, ասասցուք, զի վասն Նորա՛ իսկ փառացն ճգնիմք եւ վասն Նորին[19] պատերազմիմք: Ո՛րչափ պատերազմունս ցուցից քեզ զի քակեցան[20]. ո՞չ ինքնին իսկ բնութիւնն անձամբ անձին թշնամի էր. ո՞չ փայտից եւ քարանց երկիր պագանէին, եւ զբագինս ամենայն արեամբ ներկանէին: Զի՞նչ եւս ընդհատ էին ի գայլոց, նա վատթարագոյն եւս էին քան զգայլս, եւ մանաւանդ ոչ միայն քան զգայլս վատթարագոյնք, զի նոքա ի կորիւնս իւրեանց գթան եւ խնայեն, եւ մարդիկ առ բնութեանն գութ անագորոյնք[21] գտանէին: Եւ զի՞ ջանայցեմք զայս յարտաքնոցն յայտ առնել, այլ լուր իսկ մարգարէին որ ասէ, թէ Զենոյին զուստերս եւ զդստերս իւրեանց դիւաց. կամ որպէս ի Թագաւորութեանն[23] գրեալ է, թէ Ամովնացւոց արքայն, յորժամ պատերազմ ստիպեաց, զորդի իւր եհան առաջի ամենեցուն խողխողեաց. եւ արդ այս սակա՞ւ ինչ գազանամտութեան նշանակ իցէ: Ընդէ՞ր ոչ այժմ այնպիսի ոք գործ գործէ[23] եւ ոչ բուն հեթանոսն անգամ, այլ համարձակ որդիք ընդ հարս եւ ընդ մարս բնակեն եւ

---

18. Բաջաղել, թարթափել. (մտօք) ցնորիլ, բանդագուշել:

19. Վասն նորա, վասն նորին. տես Ա. 9, 18. 13, 14:

20. Քակեցան, վերջացան, վերցան, չքացին:

21. Առ բնութեանն գութ անագորոյնք. բնական սիրոյն դէմ անգութ. — Առ նախդիրի խընդիր. Քեր. 264:

22. Թագաւորութեանց կամ Թագաւորաց գրքերը:

23. Փխկ՝ Ընդէ՞ր այժմ ոչ ոք այնպիսի գործ գործէ:

գութ եւ խնամ ընդ ծնողսն ունին[24]. զի յայնժամ ոչինչ ընդհատ ի դահճաց էին հարք որդւոց[25], իսկ այժմ խնամ ունին սննդեան, հոգան՝ ի կեանս եւ ի պատիւ հասուցանել:

10.

Թէ օր Տեառն անբժշկական է:

Ահաւասիկ օր Տեառն անբժշկական[1]: Բարուք առնուն ի վերայ հանդերձելոցն[2]. զի եթէ աստ ի յառաքինութիւնս ճգնիցիմք՝[3] գոն հնարք դեղոց բժշկութեան. ապա եթէ ոչ՝ յորժամ անդր երթայցեմք, այնուհետեւ տանջանացն բռնութիւն հասանիցէ ի վերայ, եւ ոչ երբեք տանջանացն լինիցի վախճան: Վասն այնորիկ անբժշկական զօրն կոչէ՝ զի մի ոք աստ[4] առանց բժշկութեան գտանիցի. նա եւ տեարք յորժամ կամիցին զծառայս գան հարկանել, եւ ի մտի այն կայցէ[5] զի թողուցուն զվնաս յանցաւորացն, բազում անգամ երդնուն իսկ առաջի բարեկամաց. զի եթէ ըմբռնեմ[6], ասէ, չտամ ապրել:

Եւ եթէ կամիցիս ուսանել եթէ զիա՞րդ իցէ օրն անբժշկական, եկ երթիցուք ի միասին առ մեծատունն՝ որ բազում սպաս, տաշտս եւ սկտեղս ունէր աստ, եւ այնչափ ի տագնապի էր, մ̃ եւ զՂազար եւս խնդրէր, զի երթիցէ զովացուսցէ զծարաւեալ զայրեցեալ չրթունսն:

---

[24] Գութ եւ խնամ, նոյնանշան են: — Ընդ նախդրիւ խընդիր:

[25] Այսինքն՝ Առ որդիս:

---

[1] Անբժշկական, անբժշկելի: Քիչ մը ետքը՝ Առանց բժշկութեան. տես Քեր. 422, Ժ:

[2] (Զբանն) առնում ի վերայ, կամ հանեմ ի .. (անոր) պատշաճեցընել, (անոր վրան) առնուլ: Տես 9, 4. եւ 13, 18:

[3] Հոս եթէ քաջութիւն ցուցընելու տեղն վաստուինք, վշտանանք: — Թերեւս ուղղագոյն է՝ յաստի առաքինութիւնս. կրկին նախդիր ի յ ետքիններուն սովորական է:

[4] Օրինակին մէջն էր աստի:

[5] Եւ ի մտի այն կայցէ, եւ միտքն ան ըլլայ՝ որ . . . :

[6] Եթէ ըմբռնեմ, ասէ, չտամ ապրել. բայերն եզակի դրուած են՝ իբր թէ խօսքն իւրաքանչիւրին զատ զատ տալով:

Զիա՞րդ ոչ ամաչիցես, զիա՞րդ ոչ ակնածիցես՝ զնա խնդրել քեզ բժիշկ վիրացդ յոր հաշիսդ[7], զոր հանապազ տեսանէիր եւ անողորմ զանց առնէիր, եւ ոչ երբեք խլրտէիր[8] ի գութս՝ եթէ դորին մարմնոյ սակի իցէ եւ նա[9]: Այլ վիշտք սաստիկք զամօթ մոռացուցանեն. եւ ո՞ ոք ոչ ողորմէր այնպիսի անհնարին ցաւոց, թէպէտ եւ այն ոք իցէ՝ առ որ մեղանչականն գտեալ իցէ[10]: Եւ տես զիա՛րդ եւ ոչ մեծ ինչ իշխէր խնդրել, ոչ ապրել ի բորբոքեալ բոցոյն, եւ ոչ ելանել ի գեհենէն, այլ սակաւ մասին մարմնոյն[11] սակաւ ինչ զովանալ. նա եւ ոչ զայն ոք տայր նմա: Վիրհ[12] մեծ է, ասէ, ընդ մեզ եւ ընդ ձեզ. զի մի կարծիցէ թէ վասն զի[13] առ Ղազարն անողորմ գտաւ[10], վասն այնորիկ արգելուցու զնա Աբրահամ երթեալ զովացուցանել զպասքեալ զտապացեալ[14] շրթունսն, եւ լինիցին իւրքն այլոց ծուլութեան պատճառք, եւ այնպէս համարիցին եթէ Ղազար յիրաւի՞ ոչ հատոյց նմա բարի ինչ, զի չար[15] գնաց ընդ նա ի կեանս իւրում: Այլ իմ հայր կամ եղբայր կարեն բարեխօս լինել, քանզի ոչ կարէ հայր յայնպիսի տանջանս տեսանել եւ չողորմել[16], քանզի արդարեւ գթայ եւ հանէ ի տանջանաց: Վասն այսորիկ զի զայսպիսի զամենայն ցուրտ մխիթարութիւնս բարձցէ Քրիստոս, եւ հաւանեցուսցէ յիւրոյ անձին յառաքինութիւնն յուսալ եւ մի՛ յայլոց ուրուք[17] ապաստան լինել, ածէ զԱբրահամ ի մէջ եւ ասէ, եթէ վիրհ մեծ է ընդ մեզ եւ ընդ ձեզ. զի եթէ կամիցի որք այտի այսր գալ՝ չէ հնար, եւ ոչ աստի որք այդր։ Առաջնումն՝ զարդար իրաւունս եցոյց. Դու, ասէ, ընկալար զբարութիւնս եւ Ղազար զչարիս[18]։ Այո՛, ասէ, եւ ես խոստովանիմ, եւ չլինիմ յուրաստ, զի ոչ այնչափ անամօթ ինչ իցեմ թէ եւ ի տանջանս ապիրատ գտանիցիմ[19]. ոչ արդարութեան ինչ բանիւ կամիմ ապրել, այլ զի ողորմութիւն գտից։ Այլ Վիրհ մեծ է, ասէ, ընդ մեզ եւ ընդ ձեզ. զի առանց բժշկութեան է օրս՝ լի սրտմտութեամբ եւ բարկութեամբ։

---

[7] Վիրացդ յորս հաշիսդ, որոցմով ահա կը մաշիս:

[8] Խլրտեմ (ի գութս), շարժիլ:

[9] Սակ, վիճակ, տեսակ, մաս, բաժին: — Եթէ դորին մարմնոյ սակի իցէ եւ նա, որ ան ալ այդ մարմնոյդ տեսակէն է: — Դորին (բ. դէմք), այսինքն՝ քու մարմնոյդ. տես Քեր. 289—294:

[10] Առ որ մեղանչականն գտեալ իցէ, որուն դէմ յանցաւոր եղած ըլլայ: — Առ նախդրիւ խնդիր. Քեր. 264:

[11] Այսինքն՝ լեզուին:

[12] Վիրհ, սովորաբար՝ Վիհ: Տես Քեր. 488, Ը:

[13] Տես Բ. 6, 10:

[14] Պասքեալ տապացեալ, վերը՝ ծարաւեալ այրեցեալ. զարդու յաւելուածով:

[15] Չար, (հոս Վ.) Չար գնաց ընդ նա, չարաչար վարուեցաւ:

[16] Օրինակը՝ Չողորմեալ. ինչպէս ձեռագիրներու մէջ երբեմն կը գտնուի: Քեր. 414:

[17] Այսինքն՝ Յայլոց ուրուք

Բարւոք ասաց եթէ Լի է. քանզի չիք տեղի ապաշխարութեան, այլ զամենայն բարկութիւնն ունի[20]. չիք տեղի ողորմութեան եւ ոչ մարդասիրութեան, զի յայս ժամանակս պատրաստեաց Աստուած զդեղն ապաշխարութեան, եւ զայն օր առանց բժշկութեան[21] արար։ Այլ թերեւս ասիցեն, եթէ ո՞չ ապաքէն զմարդկեղէն բնութիւն խրատէ. միթէ չիցե՞մք ի կաւոյ, միթէ չիցե՞մք հող եւ մոխիր։ Ոչ է, ասէ, ժամանակս այսպիսի բանից՝ այլ յորժամ մեղանչէիքն, հպարտանայիք եւ ամբարտաւանէիք, փափկանայիք եւ արբեցութեամբ թմբրէիք, յայնժամ պարտ էր զայդպիսի բանս ճարտարս յիշել։ Խօսէր նահապետն Աբրահամ ի ժամանակի ճգանցն[22], յորժամ աստուածասաստ[23] բարկութիւնն եկեալ կայր ի վերայ[24], մինչդեռ ատեանն էր, եւ չեւ եւս էր վճիռ դատաստա-

---

առաքինութիւն։ — Կը գտնուի ոք, ուրուք իբրեւ յոգն. գործածուած. Երկու ոք ի միասին իցեն. Վասն այնպիսեաց ուրուք. Բազմաց ումեք: Քեր. 273, ***ծան։ Տես եւ Յ, 41։

[18] Կարիք, հոս՝ չարչարանք։ Կամ ուղղագոյն՝ զչարիս:

[19] Թէ եւ ի տանջանս ապիրատ գտանիցիմ, որ տանջանաց մէջ ալ անզգամ ըլլամ։ Տես Ա. 1, 15։

[20] Զամենայն բարկութիւնն ունի, ամենայն ինչ բարկութիւնը բռնած, գրաւած է։ Բարկութիւնն անուն բայի։

[21] Տես վերը ծան. 1։

[22] Ճգունք կը նշ. նաեւ նեղութիւն, վիշտ, չարչարանք. տես վերը՝ 3։

[23] Աստուածասաստ կամ աստուածապատիժ, Աստուծմէ եկած (պատիժ, բարկութիւն)։

[24] Ի վերայ. տես Բ. 4, 1։

նին տուեալ, յառաջ քան զդահճացն մատնել[25]. միթէ կարիցե՞ն յետ վճռին տալոյ[26] այլազգ ինչ զօրէն դատաստանին շրջել: Եւ ո՞չ լսիցես նմին իսկ Աբրահամու, զի մինչդեռ դատաւորն կայր եւ խօսէր՝[27] նա ժտէր եւ պաղատանս մատուցանէր. իսկ յետ իջուցանելոյ զթիւն արդարոցն մինչեւ ցտասն, Միթէ կորուսանիցե՞ս, ասէ, զարդարն ընդ ամպարիշտսն. զայն միայն ասաց եւ լռեաց: Նոյնպէս եւ անդ է ասել՝ եթէ յետ վճռին տալոյ եւ գնալոյ՝ լռել պարտ է. զուր այնուհետեւ ջանայ ոք: Մինչ փութալն էր՝[28] չփութայիր, եւ արդ զի՞նչ օգուտ է փութալդ: ԶՈրդին իմ, ասէ, հաշտեցո ընդ քեզ որ ոչն ինչ մեղաւ ումեք, այլ եւ զմեղս եւս բազմաց ջնջեաց: Եթէ զնա հաշտեցուցանես, եւ ես հաշտիմ. եթէ նորա աղաչանացն ոչ լսես, զիս ի զուր է աղաչելդ. եւ թէպէտ եւ ոչ հաշտեցուցեր զփրկիչն եւ զազատիչն, սակայն կամ մնամ տեւեմ եւ բաւեմ[29] եւ աղաչեմ, եւ ոչ կամիմ դառնալ, եւ ոչ յանձին ունել[30] զաղաչանսն. եւ ապա զի՞արդ կարիցես կարդալ առ իս յորժամ պատժիցեմն եւ՞ տանջիցեմն[31]. քան այժմիկ յաղերս անկեալ աղա-

---

[25] Փխկ՝ Յառաջ քան զմատնելն դահճաց: Դահճաց տրական է:

[26] Յետ վճռին տալոյ, վճիռը տրուելէն ետքը: Կամ փխկ՝ Յետ զվճիռն տալոյ: Քեր. 392, ԺԸ:

[27] Կայր եւ խօսէր. կեցած կը խօսէր: Այստեղ կայր զարդու յաւելուած է: Ինչպէս նաեւ Եկաց պատմեաց: Կայր եւ ապստամբեցուցանէր ի նմանէ. (Եզն:) Նոյն կերպով իբրեւ զարդ կ'աւելցուին առնուլ, երթալ, նստիլ, եւն. բայերը: Ո՞ առնոյր տայր ինձ..: Թող առնոյր տանէր: — Եթէ ուտիցէ ի մսոյ իժի, երթայ ուտէ զաղձն: — Երթայ, ասէ, երկինս խթի ընդ քարիւն: — Նստի առասպելս կարկատէ: — Այսչափ պատիժս տալոց ես, եւ նստեալ ծիծաղիս: — Զեղբարցն մերոց նստիցին թուլիցեն զյանցանս: — Դարձցուք հայեսցուք ի մարմինս մեր, որ եղծանելոց է ի մօտոյ: — Դառնամք եւ յաւելումք եթէ ամենակալ է: — Դու եկ լուր եւ Յովբայ: — Եկ երթիցուք մեք ի կարգս զոոց օրինացն: — Եկից, ասէ, զամենայն տունն ուր անցեալ նստէին: — Զձեռս եւ զոտս կծկէր եւ անցանէր ի տանն նստէր:

[28] Այսինքն՝ Մինչ փութալն պարտ էր: Քեր. 362, 363:

[29] Կամ մնամ, Տեւեմ բաւեմ, նոյնանշան են. սպասել, յարատեւել:

[30] Յանձին ունիմ, ընդունիլ, յանձն առնուլ:

[31] Յայնժամ մինչ կոչէին. Յորժամ պատժիցեմն եւ տանջիցեմն: Այժմիկ աղաչես: Մտադրութեան արժանի է ն եւ ը

Digitized by Google

չես՝[32] յայնժամ արժան էր քեզ՝ մինչ կոչէին՝ լսել եւ անսալ. եւ արդ ներէի քեզ եւ ողորմէի եւ հաշտէի դառնայի առ քեզ. եւ անձամբ անձին արարեր քեզ զհաշտութիւնն դատախազ։

Ահա աւասիկ օր Տեառն գալոց է անբժշկական, լի բարկութեամբ սրտմտութեամբ՝ առնել զտիեզերս յանապատ։ Օր Տեառն կոչէ զօրն, զի ամենայն բերանք անամօթք կարկելոց են. յայնժամ իմանան ամենեքեան որ այժմ ապստամբք են՝ եթէ ամենայն ինչ յԱստուծոյ է, յորժամ զպատիժս պահանջիցին[33], յորժամ առաջին[34] կացցեն եւ դողասցեն, յորժամ որ աստ արհամարհեալքն էին՝ քան զճառագայթս արեգականն ե՛ւս աւելի պայծառագոյն զգենուցուն զլուսաւորութիւնն, եւ ամբարտաւանք որ աստ յայտնիք եւ երեւելիք էին՝ գլխիվայր գլխարկեալ տագնապեալ ձգիցին ի տանջանս։

11.

Երկու գալուստք Տեառն, խոնարհութեամբ եւ փառօք։

Հրաման տաց ամենայն տիեզերաց ի չարիս, եւ զբարձրութիւնս ամբարտաւանից խոնարհեցուցից։ Եւ վասն է՞ր արդեւք զամենայն կերպարանս[1] չարեաց թողեալ՝ եւ զայս միայն ի ձեռն առեալ[2]. զի զառաւելութիւնն ցուցցէ[3] զարմատն չարեաց՝ զաղբիւրն ամենայն յոռութեանց, որով սկիզբնն եւ կատարած կորստեանն աշխարհի եղեւ, որ եւ սկիզբն չարեաց, որ զդեւն ընկէց ի վայր եւ զայլս ընդ նմին պառակտեաց։

յօդերուն կիրառութիւնն ըստ Քեր. 290։

[32] Յաղերս անկեալ աղաչեմ, աղաչել պաղատիլ. տես եւ Ա. 20, 31։ — Քան այժմդ յաղերս անկեալ աղաչես, փոխանակ հիմայ աղաչելուդ. տես Ա. 20, 66։

[33] Տես Քեր. 240, Դ։

[34] Առաջին, ն յօդով նախընթաց յորժամին պատճառաւ։

---

[1] Զամենայն կերպարանս չարեաց, չարութեանց ամէն տեսակները։

[2] Ի ձեռն առեալ, փոխ. ի ձեռն առնուցու. տես Բ. 4։

[3] Այսինքն՝ Զի զամբար-

Վասն այսորիկ զի[4] զայսպիսի անհնարին ցաւս բժշկեսցէ Աստուած՝ ամենեւիմբ զամենայն իւր խոնարհութեամբ մատակարարեաց, եւ զծնունդն, եւ զշնորհսն, եւ զաշխարհի շրջելն[5], եւ զկոչումն առաքելոցն, եւ զկոյսն յորմէ ծնաւ, եւ զընկալուչն՝[6] որում զկոյսն էր խօսեալ[7], զի հիւսնական արուեստին էր արուեստագէտ[8], եւ տեղի եւս չունէին իջաւանի, եւ այնպէս եւս չքաւորք՝ զի եւ յորրոցս անգամ ոչ եդաւ, այլ իբրեւ զմի ոք յաղքատաց որդւոց ի մսուրն՝ յանասնականն սեղան. Նա եւ յորժամ ի չափս իսկ եկեալ հասեալ էր[9] ըստ մարմնաւորութեան, Այլ կանայք, ասէ, կերակրէին զնա յընչից իւրեանց։ Ինքն իսկ ասէր, եթէ Որդի մարդոյ ոչ ունի տեղի ուր դիցէ զգլուխ իւր։ Առաքեալս նոյնպիսիս կոչեաց, կրօնս[10] խոնարհագոյնս եդ՝ յամենայն կողմանց ամրացուցանել զխոնարհութիւնն, եւ զամբարտաւանութիւնն իբրեւ զգազան մի չար հալածէր։ Եւ այսպէս եւ ի սեղանոյն եւ ի մահճաց, եւ ի գնացից, եւ ի հանդերձից, եւ ի խրատ տալոյ, եւ ի խաչէն չարչարանաց եւ յայլ եւս բազում իրաց՝ ոչ այլ ինչ ուսուցանէ մեզ Աստուծոյ տեսչութիւնն[11], բայց միայն զխոնարհութիւն. լուաց զոտս մատնչին, եւ այն իսկ քան զամենայն ինչ զարմանալի էր։ Տեսանե՞ս որպիսի՛ հեզութիւն եցոյց. ա՛ռ ապտակ ի ծնօտ ի ստրկէն, եւ համբեր առաքինութեամբ. անարգի անգոսնի յամենեցունց ի բնէ[12] մինչեւ ցայժմ, եւ զամենայն

տաւանութիւնն ցուցցէ արմատ չարեաց, աղբիւր ամենայն յոռութեանց։

[4] Օրինակն՝ եւ։

[5] Փխկ՝ Զյաշխարհի շրջելն. այսինքն՝ Զշրջելն յաշխարհի։ — Ընտիր գրողները կրկին նախդիրներէ կը խորշին. տես Քեր. 449, Բ։ Ունի Եզնիկ ալ տեղ մը՝ Յառաջ քան ի խաչ ելանել. (չըսելու համար զ՚ի խաչ ելանել։) Բայց ասոնք զարտուղութիւնք են։

[6] Ընկալուչ, խօսնայր, փեսայացու։

[7] Տես Քեր. 359, 2։

[8] Հիւսնական արուեստին արուեստագէտ. Ա. 19, 7։ Տես Քեր. 447։

[9] Ի չափս եկեալ հասեալ, չափահաս եղած։ Սովորականն ի չափ հասեալ։

[10] Այսինքն՝ կարգս, օրէնս։

[11] Օրինակը՝ տեսութիւն։

[12] Ի բնէ, սկզբանէ ի վեր։

ինչ ասէր եւ արդեամբք կատարէր[13] ի փրկութիւն այնոցիկ որ անգոսնենն եւ արհամարհեն։

Երկինք, ասէ, շարժեսցին։ Մի՛ այնպէս կարծիցես զգալուստն (երկրորդ՝) որպէս զառաջինն զի առանց ոտնաձայն իմն առնելոյ եկն. զի յայնժամ զմեղս եկն բառնալ, եւ այժմ (գայ) զարդարութեան վրէժ խնդրել. յայնժամ ի բժշկաց կարգի, եւ այժմ ի դատաւորի կերպարանս[14]. յայնժամ զորթն տնկեաց, եւ այժմ զպտուղն պահանջէ։ Վասն այնորիկ զամենայն գայ դղրդել[15], զի ուսանիցիս զնորին առաւելութիւնն, եւ ի միտ առցես թէ եւ յայնժամ այնպէս կարէր գալ. զի եթէ ի ձեռին Նորա են ամենայն ծագք երկրի, եւ Հայի յերկիր եւ տայ դողալ նմա, ընդ այն զի՞ զարմանաս եթէ ի գալստեան Նորա[16] դղրդէ զամենայն։

12.

Թէ ոչ ի մարդիկ, այլ յԱստուած՝ յորում ամենայն փոփոխմունք իրաց են, պարտ է ապաստան լինել:

Ոչ ըստ մարդկան այլ ըստ Աստուծոյ կամացն (են փոփոխմունք իրաց), զի որ փոխէն զժամս եւ զժամանակս, նոյն է[1] որ կացուցանէն եւ փոփոխէ զթագաւորս։ Յորժամ տեսանիցես իշխան յանդուգն եւ անողորմ[2] թագաւորել, մի այնպէս աղօթս առնիցես զի նա ի միջոյ բարձցի, այլ զԱստուած ընդ քեզ հաշտ առնիջիր, որ եւ զխստութիւնն նորա կարէ կակղացուցանել։ Եւ արդ զի՞ պատատիցիս[3] զերկայն ճանապարհաւ, եւ առ ի՞մ բեւր հնարս հնարիցիս՝ այսր անդր ընթանալ, զսա աղաչել, նմա կաշառս

---

[13] Օրինակն՝ *Ասէ եւ արդեամբք կարկարէր:*

[14] *Ի բժշկաց կարգի*, իբրեւ բժիշկ։ — *Կարգ, կերպարանք*, պէսպիսութեան համար փոխուած են։

[15] *Զմեղս եկն բառնալ. Զամենայն զայ դղրդել.* Շրջման ձեւեր։

[16] Փոխ՝ Ի գալստեան իւրում. տես քեր. 335, **ծան։

---

[1] Օրինակը՝ *նոյն էն:*

[2] Օրինակն՝ *Անողորմ մարդաչախոժ*, (թերեւս *մարդաչախորժ*,) մարդատեաց. — եթէ գրչի սխալ չէ։

[3] *Պատատիմ* (*զիւիք*), (*բանի մը*) բռնուիլ, փաթթուիլ, պլլուիլ։

խոստանալ, զայլս բարեխօս առնել․ ուր պարտ եւ պատշաճ է ի մի եւ ի կարճոյ[4] ճանապարհն եղանել, զի զՏէր ընդ քեզ հաշտ առնիցես։ Իսկ եթէ նա չիցէ հաշտ, այլն ամենայն ի զուր վաստակք են[5]․ եւ եթէ նա ողորմութեամբ ակամբ[6] նայիցի, եւ թշնամիքն բարեկամք լինիցին․ եւ գազանք անապատի, ասէ, հաշտ իցեն ընդ քեզ։ Սոյնպէս եւ զԴանիէլի զվնասն կարէր Աստուած խափանել․ որ զանյագ բերանս առիւծուցն սանձեաց, եւ զարիւնարբու զլեզուսն կարճեաց, կարող էր լինել եւ զբերանս չարախօսացն, եւ դարձուցանել զչար միտսն ի բարի խորհուրդս, զի բնաւ եւ ի միտս մի անկանիցի[7] նենգել նոցա[8] զսուրբն։ Այլ ոչ նախանձեցաւ ընդ պսակս նորա։ Զի ոչ այնպէս լինէր լուսաւոր եւ երեւելի, եւ ոչ այնպէս նորա գութն՝ որ[9] ունէր ընդ Աստուած՝ երեւէր, եւ ոչ Աստուծոյ սէրն առ նա[10], եթէ չէր թոյլ տուեալ ի ճգունս եւ ի փորձանս մտանել[11]։

Եւ լուր իսկ զիա՛րդ սիրէր զՅովբ եւ ոչ ոք գիտէր․ եւ արդ զի՞նչ առնիցէ․ յայտնէ սատանայի զսէրն, զի ի սիրոյ անտի յայտնի լինիցի գովութիւն նորա․ եւ տես զիա՛րդ ստէպ գովէ․ Հայեցա՞ր, ասէ, մտօք քովք ի ծառայն իմ Յովբ, զի չիք նման նմին յերկրի։ Սիրոյ են բանք, այլ ոչ այնպիսի ինչ որպէս մեր բանքն իցեն․ զի մեք իբրեւ պաշտօն ինչ առնելով[12] գովեմք, իսկ նա ոչ այսպէս։ Ոչ միայն ասէ Աստուած թէ վասն զի սիրեմ զնա, կամիմ ցուցանել ձեզ եւ յարգել[13], այլ ած կա-

---

[4] Կարճոյ, (ած․) կարճ։

[5] Տես եւ Ամենայն առասպելք են. Ա․ 11, 14։

[6] Փխկ՝ Ողորմութեան ակամբ։

[7] Մի անկանիցի ներկայ փխկ՝ Մի անկանէր․ տես Քեր․ 381։

[8] Նոցա, տրական անուն բայի․ Քեր․ 215։

[9] Փխկ՝ Գութն զոր ունէր․ տես Ա․ 3, 21։

[10] Նորա գութն ընդ Աստուած, Աստուծոյ սէրն առ նա. պէսպիսութեամբ։

[11] Մտանել ի (պատիժս), կրւր․ ձեւացընող բայերէն է։

[12] Պաշտօն առնեմ, հաճոյական, շողոքորթական բան ընել։

[13] Յարգեմ յաճախ կը նշ․ գովել։ Կ՚ըսուի նաեւ Յարգեալ գովեմ:

ցոյց շուրջ ի հանդիսի[14] զաշխարհս ամենայն, եւ արձակեաց[15] զնահատակն, եւ ինքն եթող զնա ի կռուին եւ գնաց։ Եւ զի մի՛ ոք ասիցէ եթէ նորա է յաղթութիւնն ամենայն, ի բացեայ կայր եւ ուշ ունէր մրցելոյն եւ գուպարելոյն[16]։ Վկայէ եթէ չիք ոք նման նմա գեղեցիկ. եւ նախ այն իսկ՝ զի նա միայն վկայեցաւ ի ժամանակին հաճոյ Աստուծոյ։ Ապա եւ զառաքինութիւնսն համարի կարգ ըստ կարգէ[17]։ Այր մի արդար, ճշմարիտ աստուածապաշտ, զատեալ եւ մեկնեալ յամենայն գործոց չարութենէ[18]։ Եւ այդ ուստի՞ յայտ իցէ, ասիցէ թշնամին. բարւոք է, ես տաց առնուլ քեզ զփորձ եւ զհանդէս նորա։ Որպէս թէ ասիցէ ոք թէ գեղեցիկ ի սպիտակէն եւ սնգուրոյն եւ ի ծարրէն երեւի[19]. թոյլ տուր թող առից զպաճուճանն[20] ի բաց, եւ տեսանես որչափ տգեղ են երեսքն որոց ցանկանաս. եւ նա յուսացեալ ասիցէ համարձակ, եթէ մատիր՝ որպէս կամիս լուա ի բաց, եւ ն՛ւս առաւել գեղեցիկ երեւի։ Նոյնպէս եւ Աստուած ասէ, մատիր եւ արկ ի փորձութիւն, եւ տեսջիր զի ն՛ւս պայծառագոյն գտանի։ Խօսի ազերսիւ եւ ընդ սիրելոյն. մի՛ կարծիցես, ասէ, եթէ թողի ինչ զքեզ ի ձեռաց, ոչ լուծի զսէրն, ոչ քակեցի զխնամսն[21]. այլ առ սէր արարի զայդ, զի յայտ արարից եթէ յիրաւի սիրեմ։ Տես եւ Յովբ զի՞նչ ասէրն, եթէ Տէր ետ եւ Տէր առ, եւ եթէ զբարիսն ընկալաք ի ձեռանէ Տեառն, կարեացս[22] ո՞չ ժուժայցեմք. քանզի ոչ կամէր եթէ բամբասիցի ինչ սիրելին իւր։

---

[14] *Ի հանդիսի կացուցանեմ*, հանդիսատես ընել։

[15] Իմա՛ ի կռուանոցն։

[16] *Մրցեմ, գուպարիմ*, (նոյնանշանք). ոգորիլ, կռուիլ։

[17] *Համարի կարգ ըստ կարգէ*, կարգաւ կը համրէ։

[18] Փոխ՝ Գործոց չարութեան։

[19] *Սնգոյր*, տեսակ կը կարմիր ներկ. (քըզըլճա։) — *ծարիր*, տեսակ մը սեւ ներկ. (սիւրմէ, րասթըք։) — Փոխ. ըսելու՝ Թէ գեղեցիկ երեւի ի սպիտակէն եւ ՚ի սնգուրոյն։

[20] Սովորաբար՝ *Պաճուճանք*։

[21] *Ոչ լուծի զսէրն, ոչ քակեցի զխնամսն*, երկու խօսք՝ նոյնանշան բառերով կրկնուած. տես Քեր. 473, Ձ։

[22] *Կարիք*, վիշտ, չարչարանք. **10**, 16։

13.

Սենեքերիմայ եւ Եզեկիայ պատմութիւն։

Ել Սենեքերիմ արքայ Ասորեստանեայց ի վերայ ամուր քաղաքացն Հրէաստանի, եւ առ զնոսա· զի մի կարծիցես եթէ Երուսաղէմ իւրովին[1] ամրութեամբ կարաց ապրել· այլ որպէս ոք [յորժամ] վաղվաղակի ընդ ձորս ինչ անցանիցէ, այնպէս ասպատակի[2] առ զքաղաքսն ամենայն։

Եւ առաքեաց արքայն Ասորեստանեայց զՌափսակ ի Լաքիսայ յԵրուսաղէմ առ Եզեկիա արքայ զօրօք բազմօք· վանել զքաղաքս ամենայն կամէր, եւ զնա եւս առնուլ։ Եւ ընդէ՞ր զօրօք բազմօք, այլ զի երեւեսցի զօրութիւնն Աստուծոյ· զի նա յանպատրաստից[3] եկեալ հասեալ ի վերայ՝ երկեցուցանէր բանիւք եւ սրտապախ առնէր[4] զբնակիչս քաղաքին տեսլեամբ զօրացն բազմաց· եւ զայն ոչ գիտէր եթէ ինքն սրտառուչ սրտաբեկ[5] դառնալոց է։ Զի ոչ իբրեւ զմարտիկ ոք՝ այլ իբրեւ զթագաւոր ոք բռնաւոր, այնպէս[6] եկեալ համարձակ կամէր զամենայն կործանել։ Եւ ասէ Ռափսակ։ Ասացէք ցԵզեկիա, այսպէս ասէ արքայն մեծ· եւ սարանայր[7] կոչել զԵզեկիա՝ արքայ։ Յո՞ յուսացեալ ես· մի՞[8] բանի՞ւք կամ խորհրդովք շրթանց պատերազմ վճարիցի։ Բարիոք ասացեր՝ եթէ ոչ խորհրդովք կամ իմաստութեամբ վճարեսցի պատերազմ, այլ Աստուծոյ զօրութեամբ։ Եթէ զմարգարէսդ ունիցիս քեզ խորհրդակիցս, ոչ ինչ է այդ պիտոյ, այլ զէն եւ կազմած[9] եւ արս ընտիրս, ըստ բարբարիկ վայրենական մտաց[10]։

---

[1] *Իւրովին*, (տծ.) անձնական, իւր սեպհական։ Քեր. 199։

[2] *Ասպատակի առնում կամ յասպատակի*, արշաւելով. յարձակմամբ առնուլ։

[3] *Յանպատրաստից*, յանկարծ։ — *Ի վերայ*, աւելադր։

[4] *Սրտապախ առնել*, խիստ վախցընել, զարհուրեցընել։

[5] *Սրտառուչ սրտաբեկ*, ահաբեկ, զարհուրած, լքած, տխրած։

[6] *Այնպէս*, աւելադրութիւն։ Քեր. եր. 463։

[7] *Սարանամ*, դժուարիլ. քաշուիլ։

[8] *Մի՞*, սովորաբար *մի՞ թէ*, (ինչպէս է Եսայ. ԼԶ. 5։)

Եւ արդ յո՞ յուսացեալ իցես, ասէ, զի ոչ հնազանդիս ինձ. ո՞ ոք երբեք ետ քեզ խրախոյս։ Եւ ապա զի՞նչ արար. հրաման ետ զօրացն պատել յառաջ։ Եւ ե՛ւս հպարտացեալ՝ մեղկէր զմիտս զօրացն մերթ բարեացն խոստմամբք, եւ մերթ ահագին սպառնալեօք. Մի՛, ասէ, խաբեսցէ զձեզ Եզեկիա, եթէ Աստուած փրկէ զմեզ։

Եւ պատմէին Եզեկիայի զբանսն. իսկ նա քուրձ զգեցաւ եւ ել ի տաճարն Աստուծոյ։ Տես զպատերազմ, տես զմարտն եւ զկռիւ. ոչ զէն կազմէր, եւ ոչ մեքենայս յարդարէր, ոչ զպարսպօքն շուրջ դայր, եւ ոչ զամուրսն պնդէր, եւ ոչ առ ազգս ուրեք[11] հրեշտակս արձակէր[12]. այլ յերկինս արձակէր զաղօթսն հրեշտակս, այնպիսի կերպարանօք՝ որով զբարձանցն թագաւոր յուսայր հաշտեցուցանել, եւ պատարագս զարտասուսն մատուցանէր եւ զսիրտն փղձկեալ եւ զսփածումն խորգոյ՝ այրն թագաւոր։ Նա եւ վայել էր իսկ նմա՝ որ քան զայլսն պատուական էր, զի եւ հոգւոցն ամենեցուն լինիցի երաշխաւոր. եւ այնպէս ի կոր կործանեալ կայր յաղօթս եւ աղերսէր. ոչ պատուոյ ինչ փոյթ առնէր եւ ոչ զթագաւորութիւնն ինչ ածէր զմտաւ, այլ զայն եւեթ ի մտի եդեալ՝[13], թէ քան ի զօրացն օգնականութենէ՝ ի նորա խորհուրդս առաւել կայ փրկութիւն[14]։ Եւ այն իսկ է թագաւորի եւ իշխանի, ոչ միայն զի առաւել պատուիցի քան զայնոսիկ որոց իշխիցէն, այլ զի առաւել քան զնոսա ունիցի հոգ յանձին վասն նոցա։

---

[9] Զէն եւ կազմած, զէնք, սպառազինութիւն։

[10] Բարբարիկ, վայրենական միտք, բարբարոսութիւն, վայրենամտութիւն. տես Քեր. Գ. 4, 4։

[11] Առ ազգս ուրեք, տեղ մը՝ ազգի մը։ — Ուրեք, ուրեմն՝ գոյականի մը քով իմն, ինչ. իմիք մասնականներուն տեղ։ Ինչպէս. Ի տեղւոջ ուրեք. Ցանկեան ուրեք. Ի քաղաքի ուրեք: — Ի գեղ ուրեմն. Ընդ գաղտնի դուռն ուրեմն. Քեր. 279, Ժթ։

[12] Հրեշտակս արձակէր, դեսպաններ կը խրկէր։

[13] Այսինքն՝ Ի մտի եդեալ էր:

[14] Կարգը շրջած է, փոխ. Առաւել կայ փրկութիւն ի նորա խորհուրդս՝ քան յօգնականութեան զօրացն։ Քեր. 462։

Եւ ասեն ցԵսայի մարգարէ․ այսպէս ասէ Եզեկիա՝ եթէ Օր նեղութեան եւ նախատանաց։ Օր, ասէ, նեղութեան․ ոչ վասն քաղաքիս առնլոյ, ասէ, ցաւէ ինձ[15], այլ զի զհասարակացն Տէր[16] ի դիւաց նուազութիւնն[17] իջոյց բարբարոսն, եւ ոչ ինչ աւելի զօրաւոր համարեցաւ զնա։

Եւ ասէ ցնա Եսայի․ Այսպէս ասէ Տէր․ մի երկընչիցիս ի բանիցն զորս լուար, որովք նախատեցին զիս հրեշտակք արքային Ասորեստանեայց։ Տես զմարդ զարթուցանէ զնա եւ քաջալերէ․ Զիս, ասէ, նախատեաց․ ապա թէ այդ այդպէս իցէ, դու մի երկնչիցիս․ յորժամ Աստուած յիւր դէմս[18] առնուցու զթշնամանս, վստահ լինիցիմք եթէ լինելոց է հատուցումն։ Ընդ իս գրգռի[19], ասէ, եւ ընդ իս կռուի․ ահա աւադիկ ես արկանեմ ի նա հոգի, այս ինքն՝ խռովութիւն, եւ լուիցէ գոյժ եւ դարձցի յաշխարհ իւր եւ անկցի ի սուր յերկրի իւրում։

14.

Յառաջ մատչի նոյն պատմութիւն:

Առաքեցաւ Եսայի (առ Եզեկիա) եւ ասէ ցնա․ Լուայ ես զաղօթս զոր աղաչեցեր[1]։ Եւ ամենայն ուրեք տեսանեմք յետ աղօթից պարգեւս ընդ աղօթիցն[2]։ Եւ ել հրեշտակ Տեառն եւ կոտորեաց ի բանակէն Ասորեստանեայց հարեւր եւ ութսուն եւ հինգ հազար․ եւ յարեան տեսին ընդ առաւօտն զմարմինս մեռեալս։ Վասն

---

[15] Ցաւէ ինձ վասն… տես Ա․ 20, 20։

[16] Փխկ՝ Զհասարակաց Տէրն․ տես 5, 8։

[17] Նուազութիւն, հոս՝ նըւաստութիւն, ցածութիւն։

[18] Յիւր դէմս առնուլ, իր վրայ, իւր անձին վրայ առնուլ։

[19] Գրգռիմ (ընդ ումեք), (մէկու մը դէմ) պատերազմի, կռուոյ շարժիլ։

---

[1] Տես քեր․ 239։

[2] Ընդ աղօթիցն, աղօթքին փոխարէն, դիմացը։

այնորիկ գիշերի եղեւ՝ զի մի՛ ամբոխեսցին ինչ[3], եւ մի՛ իւրեանց[4] ինչ համարիցին զյաղթութիւնն. զի թէ եւ անամօթիցեն ինչ՝ յանդիմանեսցէ զնոսա ժամանակն. զի մինչ դեռ դուք ի քուն իսկ կայիք՝ վճարեցաւ գործն: Եւ դարձաւ եւ գնաց. եւ մինչ դեռ երկիր պագանէր կռոց իւրոց՝ հասին սպանին զնա որդիք իւր: Յորժամ կարծեաց յիւր յերկիրն հասանել, յայնժամ չար եւս անցք քան զանց[ան]ելոցն ի հրեշտակէն՝ անցանէին ընդ նա[5], զի ի ձեռաց ծննդոց իւրոց[6] անկեալ մեռանէր, եւ ոչ ինչ օգնեցին նմա կուռքն: Եւ յայտ է եթէ վասն տկարութեանն. եւ չէք ասել եթէ վասն զի ոչ ողոքեաց զկուռսն. զի մինչ դեռ երկիր պագանէր՝ անդէն առաջի կռոցն սպանաւ: Եւ ընդէ՞ր արդեւք, ո՛ մորոս դեւդ, ոչ օգնեցեր նմա՝ զի յայնչափ թշուառութիւնն[7] մատնեցաւ. զօրաժողով եղեւ ի վերայ օտարոտի ազգաց, եւ նմա ինչ ոչ օգնեցեր ուրեք, այլ թոյլ ետուր բազում զօրաց հարկանել[8] մեռանել յօտար երկրի. եւ ի վերայ այնր ամենայնի ոչ ինչ տրտունջ եղեւ[9] զքէն, եւ ոչ բողոք եբարձ եւ մեղադիր ինչ եղեւ[10]. այլ մտեալ երկիր պագանէր քեզ. ընդէ՞ր ետուր թոյլ՝ քո՛ առաջի հարկանել[8] մեռանել. ո՞չ յայտ է զի ամենեւին լի ես տկարութեամբ:

Բազմաց բարիք ինչ չարեաց պատճառք լինին, եւ զայս Մնացորդք[11] յայտ առնեն, եթէ զիջաւ Եզեկիա ի հպարտութենէ սրտի իւրոյ: Տես ո՛վ մարդ, զի յիրաւի գան ի վերայ մեր նեղութիւնք. եւ արդ զի՞նչ ինչ բաւական էր հպարտացուցանել զքեզ. միթէ դու քեզէ՞ն ինչ

---

3. *Ամբոխեմ*, խռովել, տակնուվրայ ընել:

4. *Իւրեանց*, տրական:

5. Այսինքն՝ Հրեշտակին ձեռքովը եկած չարիքէն աւելի մեծ չարիք եկաւ գլուխը:

6. Որդւոց իւրոց:

7. Նախընթաց *զի* շաղկապին պատճառական է ն յօդը:

8. *Հարկանել*, (կր–ր.) զարնուիլ:

9. *Տրտունջ լինիմ*, տրտնջել, քրթմնջել:

10. *Ոչ բողոք եբարձ, եւ մեղադիր ինչ եղեւ*, փոխ. բուլու՝ . . . եւ ոչ մեղադիր ինչ եղեւ:

11. *Մնացորդք*, Մնացորդաց գիրքը:

ուղղեցեր, եւ կամ անձա՞մբ ինչ կատարեցեր զյաղթութիւնն, միթէ դո՞ւ հալածեցեր զպատերազմողս, ո՞չ մինչ ի քուն իսկ կայր քաղաքդ. ամենայն՝ վճարեցան իրքն· այլ այն իսկ եղեն նմա հպարտութեան պատճառք· զի Աստուածն[7] վերակացու եղեւ քաղաքին[12]։ Եւ եկն առ նա Եսայի, եւ ասէ· Հրաման տուր վասն տան քո։ Եւ տես երբ եկն առ նա· յորժամ յոգիսն ապաստան էր[13], զի եւ ի հիւանդութենէ անտի հաւատացին իրքն· եւ այլ ազգ եւս պարտ էր հաւատալ նմա յիրաց անտի՝ որ վաղուց իսկ անցեալ էին ընդ նոսա եւ ընդ թշնամիսն։ Հրաման տուր վասն տան քո, քանզի մեռանելոց ես եւ չես կենցական[14]։

Ահաւասիկ յաւելում ի ժամանակս քո ամս հընգետասան։ Եւ մի՛ եւս ասիցեն թէ այսպիսի իսկ հրամանք[15] էին։ Եւ զայս ոչ իմանան՝ եթէ ել հրաման եւ տուաւ վճիռ, եւ նա դարձոյց անդրէն արտասուօք։ Եւ այս Աստուծոյ մարդասիրութեանն նշանակ է· զի ի մարդկանէ որ[16] զվճիռ մահու առնուցու՝ չկարէ ապրել, բայց թէ իցէ ոք որ համարձակութիւն ունիցի առ դատաւորն, եւ կարիցէ ապրեցուցանել ի մահուանէն զմահապարտն։ Իսկ առ Աստուած[17] ոչ այնպէս· այլ ինքնին որոյ զվճիռ առեալ էր՝ աղաչեաց միայն եւ արտասուեաց եւ դարձոյց զպատիժս մահուն։ Եւ ի ձեռաց արքային Ասորեստանեայց փրկեցից զքեզ։ Տես զիա՛րդ զիջուցանէ զհպարտութիւն նորա· եւ ասէ, Ե· փրկեցից զքեզ եւ ոչ դու անձամբ։

Գրեա զայդ, ասէ, առ յիշատակ· զի յայտնի լինիցի այլոց ազգացն եւ որ գալոցն է առ յապա[18]։ Զի

12· Վերակացու կամ Այցելու լինիմ ումեք· հոգ տանիլ, խնամել, պաշտպանել։

13· Յոգիս ապաստան լինիմ, հոգին տալու՝ հանելու վրայ ըլլալ։ — Նախընթաց յորժամին համար է յոգիսն յօդով։

14· Կենցական (ած.) ապրելու։ Կ'ըսուի նաեւ Ապրանաց։

15· Հրամանք, ճակատագիր, պատգամ։ Տես Ա· 15, 13։

16· Այսինքն՝ Որ ո՛ք։

17· Առ Աստուած, Աստուծոյ քով՝ կ'ըսուի փոխ՝ Առ Աստուծոյ։

18· Եւ որ գալոցն է առյապա, եւ ետքէն եկողին։

յորժամ մօտ ինչ իցեն իրքն՝ չեն ինչ պէտք նշանաց, այլ յորժամ հեռի իցեն՝ յայնժամ պիտոյ են։ Եւ արդ տես զզարմանալիսն եւ զկանխասացութիւնն․ զարմանալիք էին՝ վճարել պատերազմին[19], զի յերեւելոյ միոյ հրեշտակին սատակեցան զօրք Ասորեստանեայց․ եւ եւս զարմանալի՝ կանխասացութիւնն․ եւ եթէ սերմանեսջիք եւ հնձեսցիք՝ որպէս եւ ի խաղաղ ժամանակս, եւ ոչ որպէս[20] թշնամին տեղատարափ լինի[21] սպառնալեօք։ Յաւելոյր նշան ի նշանս, ոչ վասն արդարոյն, զի նա եւ առանց նշանաց իսկ հաւատայր, այլ վասն այլոցն ամենեցունց, զի յայտնի զիրսն առնիցէ, զի ի կոտորածոյ զօրացն բազմաց ծանիցեն՝ եթէ նա է տէր մահու․ եւ յաւելլոյ կենաց[22] ի ժամանակս Եզեկիայ՝ եթէ նա է իշխան եւ տուիչ կենաց։

Ահա աւադիկ ես դարձուցանեմ զստուերդ որ իջեալ է ի շողդ ի տասն աստիճանաց աքազեան ապարանից հօր քո։ Եւ դարձաւ շողն անդրէն։ Սիմաքոս յայտնագոյնս ասէ․ Ահա աւադիկ, ասէ, ես դարձեալ ընթացուցից զստուերս զաստիճանացդ՝ ընդ որս իջեալ է ի ժամացուցիդ[23] Աքազու, եւ զշողդ անդրէն յետս[24] զտասն աստիճանօք։ Եւ դարձաւ շողն զտասն ժամն մեղմով իջանելով զաստիճանօքն[25]։ Մեծ ինձ զարմանալի են իրք․ զի եթէ վաղվաղակի տուեալ էր նմա անդրէն յետս ընթանալ, ոչ այնպիսի զարմանալի էին իրքն․ այլ թերեւս նմին[26] իսկ արեգական համարէին զընթացսն, եւ ոչինչ յայտնի լինէր. իսկ յորժամ անդրէն մեղմով դառնայր յետս՝ յայտ է եթէ կառավարի ուրուք՝ որոյ բազում իշխանութիւն իցէ, էր գործն[27]: Եւ տես զի ոչ ի հարթ ինչ վայրի իրքն գործէին, այլ յաստիճանս, ուր յայտնի երեւէր զօրութիւն զարմանագործին[28], եւ այս ընդ ամենայն տիեզերս առ հասարակ լինէր: Ոչ ոք երբեք ետես եւ ոչ լուաւ այսպիսի նշանս արարեալ: Ասէ Յեսու որդի Նաւեայ. կացցէ արեգակնդ եւ լուսին. եւ զտեղի առին. Թէպէտ եւ մեծ նշան էր, այլ ոչ այնպէս յայտնի ցուցանէր՝ եթէ ոչ ինքնակացք[29] ինչ իցեն, այլ է ոմն որ ունի եւ վարէ զամենայն[30], զի մի ի յօրինեալ[31] ընթացիցն ինքնակաց ինչ կարծիցեն զարարածս, եւ կամ թէ արեգական ինչ իմանայցես զիւր գնացսն[32] վասն այնորիկ մեղմով շարժէ, եւ յորժամ կամի՝ եւ այլակերպէ[33], ոչ զի վնաս ինչ կամիցի առնել տիեզերաց, այլ զի զարմացուսցէ եւ ածցէ ի հաւատս:[34] Կացոյց զնա Յեսու որդի Նաւեայ, դարձոյց անդրէն յետս Աստուած, արգել զճանապարհ Նորա Քրիստոս[35]. զի յորժամ տեսանիցես զնա նուազեալ՝ ուսանիցիս եթէ ոչ Նորա բնութեանն գործ ինչ է՝ այլ արարչին:

---

[19] Անուն բայի է՝ Վճարել պատերազմին։ Տես եւ **12**, 5։

[20] Իմա՝ Որպէս յայնժամ յորժամ թշնամին...։

[21] Տեղատարափ լինիմ, սաստկութեամբ տեղալ, բազմութեամբ վրայ հասնիլ։

[22] Յաւելլոյ կենաց, այսինքն՝ Ի յաւելլոյ կեանս։ Տես Ա․ **6**, 29․ Քեր․ 392, ԺԲ։ — Ուղղագոյն կ'երեւայ՝ ի յաւելլոյ։

[23] Այս խօսքը Գէորգայ Վ․ Եսայեայ մեկնութեան մէջ այսպէս է․ “Ընդ որս իջեալ է ի ժամացուցից․” ուղղագոյն է՝ ի ժամացուցիդ։

[24] Այսինքն՝ Եւ զշողդ անդրէն յետս ընթացուցից, կամ դարձուցից։

[25] Հետեւեալ բառերուն վրայ դիտելի է դ եւ ն դիմորոշ յօդերուն ուղիղ գործածութիւնը․ (Քեր․ 292։) Աւադիկ․ զստուերդ․ ի շողդ․ — Դարձաւ շողն անդրէն։ — Զաստիճանացդ․ ի ժամացուցիդ, եւ զշողդ։ — Եւ դարձաւ շողն զաստիճանօքն։

15.

վասն արարչութեան երկնից:

Ընդ ճարտարապետս՝ ոչ միայն յորժամ բազում սիւնս ճախարակիցեն, այլ յորժամ կանգնել եւ հաստատել կարիցեն, եւ յայնժամ զարմանամք։ Նոյնպէս եւ Աստուծոյ մի՛ միայն ընդ այն[1] զարմանայցես, զի զանչափ մեծութիւն մարմնոյ երկնից ի չգոյէ ի գոյ ած եւ եցոյց, այլ զի յետ երեւեցուցանելոյն հաստատուն եւ անարատ պահէ։

---

[26] Օրինակն ի նմին:

[27] Տես Ա. 3, 6:

[28] Զարմանագործ, հրաշագործ:

[29] Ինքնակաց, ուրիշէն անկախ:

[30] Տես Ա. երես 5. Յայտ առնեն եթէ է ոմն որ փոփոխէ զնոսա:

[31] Յօրինեալ (ընթացք), կարգաւորեալ: Տես եւ Ի. 1, 7:

[32] Այսինքն՝ Չկարծես (չկարծեն) թէ արեգակն իւր ընթացքն ինք իրմէն ունի:

[33] Երբ որ կ'ուզէ կը փոխէ ալ:

[34] Ածել ի հաւատս. հաւատացընել. Ա. 10, 24:

[35] Անուն բայի՝ խօսքերուն վերջը: Ա. 12, 33:

Նախ ասէ եթէ Հաստատեաց զերկինս իբրեւ զկամար․ զի առաջին օրինակաւն ազատեսցէ զքեզ յերկեղէ․ զի թէպէտ եւ կասկածիցես եթէ իբրեւ զխորան է՝ գուցէ անկանիցի, քաջալերեսցիս այնու թէ իբրեւ զկամար հաստատուն է։ Եւ ընդէ՞ր զերկոսին օրինակսն ի մէջ բերիցէ, այլ՝[2] զի անուամբ կամարին զհաստատութիւնն ցուցանիցէ, եւ անուամբ խորանին զդիւրութիւն արարչին, եթէ այնպէս դիւրաւ կանգնեաց իբրեւ զխորան մի․ եւ ոչ իբրեւ զխորան ինչ անօգուտ[3], այլ իբրեւ զկամար հաստատուն․ զի մի՛ դիւրաւ առնել արարչին կասկած ինչ ի միտս արկանիցէ արարածոցն[4]։ Յառաջագոյն ուղղեաց զայն՝ կամարն կոչելով[5]․ ապա եւ զպէտս պատշաճիցն[6] եւս յայտ առնէ, եթէ ոչ վայրապար եւ ոչ ի զուր եւ ոչ ի ցոյց ինչ կամ ի պարծանս, այլ զի բնակիցեն ի նմա մարդիկ։ Իսկ երկինք իբրեւ զձեղուն ինչ գոգեալ գմբեթաձեւ[7] ի վերուստ ձգեցան։ Ապա եթէ ասիցէ ոք եթէ ընդէ՞ր այնպէս գոգեալ գմբեթաձեւ են երկինք, եւ ոչ իբրեւ զհարթ ինչ ձեղուն, զայս եւեթ պատասխանի տամ, եթէ այնպիսի ինչ իրաց չկարեմ խելամուտ լինել։ Զի այնպիսի կերպարանք են երկնից՝ զայն ուսայ․ իսկ եթէ ընդէ՞ր այնպիսի իցեն, զայս ոչ եւս[8]։

---

[1] Իմա՛ Նոյնպէս եւ Աստուծոյ՝ միայն ա՛յն բանին վրայ մի զարմանար։ — Աստուծոյ յատկացուցիչ․ այն յոկցեալ։ Քեր․ 251, Ժ։

[2] Այլ, եթէ ոչ, բայց միայն։

[3] Անօգուտ հոս՝ չնչին, թեթեւ, վարկպարազի։

[4] Որպէս զի արարչին դիւրաւ ստեղծելը՝ արարածներուն միտքը վախ չձգէ։ — Դիւրաւ առնել. անուն բայի է։

[5] Փխկ՝ Կոչելովն կամար։

[6] Պէտք պատշաճից, պատշաճութիւն, հարկաւորութիւն, օգտակարութիւն։

[7] Գոգեալ գմբեթաձեւ, գոգաւոր, գմբեթի ձեւով։

[8] Զայս ոչ եւս, իմա՛ Զայս չեւ եւս (ուսայ)։

Եւ ձգեալն զայն ինչ յայտ առնէ, եթէ որպէս վաղվաղակի առանց դժուարութեան հանդերձ ոք տարածանիցէ, այնպէս և՛ս բիւրապատիկ դիւրաւ Տ՟ն զայն ձգեաց յանկարծակի զերկինս: Եւ այս են զարմանք, զի զայնչափ եւ զայնչափ ժամանակս ոչ խորշ ուրեք եւ ոչ գոգ ինչ գործեցաւ[9] յերկինս: Որպիսի՛ ապաւանդակք[10] կարիցեն պարզ ունել[11], կամ որպիսի սիւնակք, կամ որպիսի ապարումք խառնեալ[12] ընդ երկինս, ունիցի զնա ձիգ եւ պարզ: Ի միւսում վայրի ասէ. Գալարեսցին երկինք իբրեւ զմագաղաթ: Իբրեւ զկտաւ ինչ բարակ, այնպէս ձգեաց Աստուած զերկինս ի վերայ գլխոց մերոց, եւ մեծութեամբն եւ գեղեցկութեամբ եւ ազգի ազգի զարդուցն պաճուճանօք պարարէ զաչս մեր եւ զուարթացուցանէ. եւ ոչ միայն կարեւոր պիտոյիւքն որ ի նմանէ իցեն, այլ եւ առաւելութեամբ գեղեցկութեանն վայելչացուցանէ[13] եւ ուրախ առնէ: Տեսանե՞ս, զորպիսի՛ իրս որ ամենեցուն ծանօթ են՝ ածէ յօրինակ. քանզի յարարածին երկնից չէաք մօտ[14], եւ ոչ մինչ ձգէրն զնա խելամուտ ինչ էաք: Տեսանե՞ս, որչափ ամենայն ուրեք ընդ տիեզերս սերմանեաց Աստուած գիտութեանն պատճառս՝ առ իւրոյ արարչութեան հաւատս[15]:

16.

Հեթանոսութիւն եւ Քրիստոնէութիւն:

Խրատ միայն եւ յօժարութիւն՝ կարգեցին ընդ ամենայն աշխարհ ուղիղ օրէնս: Զի թէպէտ եւ կռա-

---

[9] Փխկ. Ոչ ուրեք խորշ ինչ եւ գոգ գործեցաւ, (եղաւ):

[10] Ապաւանդակք, քիչ մը ետքը՝ ապարումք, (նոյնանշանք.) վրանի լարեր՝ չուաններ:

[11] Պարզած տարածուած բռնել: Նոյն վարը՝ Ունել ձիգ եւ պարզ:

[12] Խառնեալ ընդ... հոս՝ կապել, անցընել. ([illegible]:)

[13] Վայելչացուցանեմ, վայելել տալ. Վայելչութիւն, վայելք. վայելմունք:

[14] Յարարածին չէաք մօտ, արարչութեան ատեն ներկայ չէինք:

[15] Այսինքն՝ իւր արարչութիւնը հաւատալի ընելու համար:

պաշտք իցեն եւ վայելիցեն այսպիսի օրինօք[1], քրիստոնէից ունիցին շնորհ, թէպէտ ոչ վասն կրօնից որ զԱստուած ճանուցանիցեն՝ սակայն վասն բարիոքն օրէնաց. զի զչար վարս նոցա ի լաւութիւն դարձուցին, եւ սրբեցին զերկիր յայնպիսի չարեաց։ Եւ թէպէտ՝ ի բաց առ զքրիստոնէութիւնն[2], եւ անդէն եղծանես զյօրինեալ խաղաղութիւնն։ Ո՛րչափ ինչ յոռութիւնք խափանեցան։ Եւ զայն մի՛ ասեր, եթէ ընդէ՞ր իսկ ոչ բնաբարձ եղեն չարիքն. այլ յայն հայեաց, եթէ ո՞չ սաստկութիւն եւ ո՞չ բռնութիւն զիջաւ. յորպիսի՛ անմարդութեան[3] էին յառաջ քան զայն ժամանակ, յորպիսի՛ աղէտս։ Եւ զայն՝ ոչ ասեմ՝ եթէ ի Գրոց ինչ ուսանիցիս, այլ անդստին ի վիպասանացն որ զառասպելսն գրէին. ո՛րչափ սովք եւ սուրք եւ սասանութիւնք[4]. եւ զգողութիւնս պարծանս համարէին, եւ այն եւեթ խնդրէր եթէ միայն գող ոք իցէ[5], եւ ոչ ինչ էին նախատինք[6]. յորժամ եւ զՀերմեսեայ եւս զանուանւոյն ի դիս՝ լսիցես եթէ գող էր։ Իսկ առ մեզ ոչ այսպիսի ինչ, այլ նմին հակառակ ոչ միայն զԱստուծոյ, փարգաստ[7], այլ եւ ոչ զսիրելեաց Աստուծոյ այսպիսի ինչ համբաւք, համբաւ[է]ին[8]։

Եւ այժմ իսկ մոգք, դեւք մոլիք համարձակեալք[9] ի մէջ կռապաշտից, ի Տաճիկս[10] եւ ի Պարսս։ Վասն այնո-

---

[1] Գործիական խնդիր։ Քեր. Ա. 9, 35։

[2] Իմա՛ Եւ թէ կամիս, ի բաց առ զքրիստոնէութիւնն։— Թէպէտ կը գտնուի իւր նախնական նշանակութեամբը գործածուած իբրեւ թէ պէտ իցէ, եթէ պէտք ըլլայ (զքեզ համոզելու համար), եթէ կ'ուզես։ Այսպէս՝ հրամայականի քով. Թէ պէտ՝ եկ ասա դու ցիս: Նմա թէ պէտ իցէ՝ տացէ, թէ պէտ՝ մի. իրեն եթէ պէտք է՝ տայ, չէ նէ չտայ։ Տես Քեր. 373։

[3] Անմարդութիւն, տմարդութիւն, վայրենութիւն։

[4] Ո՛րչափ սովք եւ սուրք եւ սասանութիւնք, իմացիր՝ էին, լինէին:

[5] Փոխ՝ Եթէ ոք գող միայն իցէ։

[6] Ոչ ինչ էին նախատինք. Նախատինք չէր, ամօթ չէր։

[7] Փարգաստ, (ԳՂ.) քաւ լիցի, Աստուած պահէ։

[8] Այսպիսի ինչ համբաւք համբաւէին, այսպիսի խօսքեր կը տարածուէին։

[9] Այս ինքն՝ Համարձակեալք են:

[10] ՅԱրաբիա։

րիկ եթող սակաւ մնացորդս հեթանոսութեան խմորոյն, զի յամօթ պաշտօնէիցն միայն լինիցի: Եւ այժմէն իսկ ի տօնսն կապերտակս իմն զերեսօքն պատեն[11], եւ փաղանս[12] ի բերան՝ առ մոլութեանն. եւ զշան անգամ միս անխտիր ուտեն. եւ յորժամ հասանէ[13] դեւն ի մոլին՝ զգետնի զարկուցանէ, հերարձակ առնէ, զչլուլս եւ զչլեալս[14] տայ խօսել: Այլ առ մեզ ոչ այսպիսի ինչ, քա՛ւ լիցի. քանզի հեթանոսաց են այն լկտութիւնք. զի՞նչ ինչ կայցէ քան զայն ծանականս ծանականագոյն:

Տես զչար դեւն, թէպէտ եւ ի բնէն անկաւ[15], սակայն զնշմարանս չարեացն ջանաց պարհել[16] մինչեւ ցայս օր ժամանակի: Զի այնչափ սաստկացեալ էր[17] յառաջին ժամանակսն մոլորութիւնն, զի եւ զմարդիկ ի կերպարանս շանց կարծեցուցանէին դարձուցանել, եւ զբանն եւ զբարբառ շրջէին: Եւ եթէ չհաւատայցես, ասէին, թէ չիցէ շունն՝ ի ձայնէդ, հաւատա ի կերակրոցն[18] զոր ուտէ. զշան ձայն թերեւս ջանայցէ ոք ածել[19], այլ զնոյն կերակուր զիա՞րդ ոք ախորժիցէ: Եւ մոլորեալցն այնպէս թուէր, եթէ զբնութիւնն իսկ դարձուցանիցեն կախարդքն. եւ զայն ոչ առնուին ի միտ, եթէ դեւ իմն այնպիսի նստեալ ի վերայ մարդոյն՝ [որ] զկերպարանս շան ցուցանէր եւ զնոյն բարբառ ածէր[19], եւ զնոյն կերակուրս ծախէր կերպարանօք[20]. եւ զայն ամենայն համարձակութիւն խափանեաց Աստուածն մեր:

---

11. Կապերտակս իմն զերեսօքն պատեն, երեսին վրայ լաթի կտորուանք կը փաթթեն:

12. Փաղանք, կապ, փաթթելու լաթ. (Խաշմոգ):

13. Տես Ա. 7, 18:

14. Չլուլս. չլեալս, չլաուած, չեղած չըլլալու բաներ. տես Գ. 13, 27:

15. Ի բնէն անկաւ, իր բունը. նախնականը կորսնցուց, սկզբնականէն ինկաւ: Տես Ա. 16, 35:

16. Պարհել, փխկ. Պահել. տես 10, 10: Քեր. 488, Ը:

17. Օրինակն՝ է:

18. Օրինակին մէջն էր հաւատա եւ կերակրոցն:

19. Զայն ածեմ, բարբառ ածեմ, (շան) ձայնը հանել:

20. Կերպարանօք, առ աչօք:

Digitized by Google

17.

Վասն խղճի մտաց:

Դատաստանք իմ ի լոյս հեթանոսաց: Այս իսկ լուսաւորեցոյց զնոսա, զդատաստանն գիտել եւ զիրաւունսն ի միտ առնուլ: Տեսանե՞ս զշահս դատաստանին, զի խաւար փախեաւ, երկիւղն մերժեցաւ, ցանկութեանն կարիք փախստական եղեն[1]: Զոր օրինակ յորժամ այր դատաւոր երեւեսցի, զգողս եւ զաւազակս եւ զգերեզմանակրկիտս եւ զամենայն ազգս չարագործաց առնէ հալածական, նոյնպէս եւ մտացն ընտրութիւն, յորժամ միւսանգամ անդրէն զիւր զօրութիւնն առնուցու եւ ելեալ նստիցի յաթոռն ատենի, զամենայն վնասակարսն հալածական առնէ, եւ զամենայն զօգտակարս՝ համբոյրս եւ ընտանիս[2]: Կամ թէ չիցէ՞ տեսեալ քաղաքս, յորժամ դատաւորն յատենի նստիցի, ո՛րչափ ինչ ահ ի քաղաքին լինիցի, ոչ միայն վնասակարացն, այլ եւ այնոցիկ որոց չկայցէ ինչ խիղճ ի մտի: Նոյնպէս եւ միտք յորժամ առողջ իցեն եւ ելեալ իբրեւ զդատաւոր նստիցի յաթոռն ատենի, ապա այնուհետեւ ահ եւ երկիւղ շտապէ[3] զգործսն որ յառաջագոյն ինչ ոչ ի դէպ[4] գործեալ իցեն: Եւ ոչ միայն չար խորհուրդքն յանդիմանիցին, այլ եւ ա՛յլ եւս բարք մտացն՝ որ չիցեն ինչ վնասակարք՝ դողան եւ սարսեն: Զոր օրինակ յորժամ Աստուած դատիցէ՝ եւ ոչ աստեղք սուրբ գտանին առաջի նորա, նոյնպէս եւ միտքն յորժամ ինքեանք դատաւորք լինիցին, եւ զվնասն պահանջիցեն[5] պատշաճական ամբաստանութեամբք, չիք ինչ որ կարիցէ զնա արդարացուցանել:

Եւ յիրաւի կամի այնպէս՝ զի զանձինս դատէաք:

---

[1] Փախեաւ, մերժեցաւ, փախստական եղեւ, նոյնանշան եւ վայելչութեան համար փոփոխուած:

[2] Համբոյր եւ ընտանի, նոյնանշան են:

[3] Շտապեմ, տագնապել, խուճապեցընել:

[4] Ոչ ի դէպ, անդէպ, անպատեհ:

[5] Զվնասն պահանջեմ. յանցանքին համարը պահանջել:

Digitized by Google

Այլ չհամարձակիս եւ չյօժարես արկանել զխիղճ մտացն ի խուճապանս[6] եւ քննել զամենայն կեանս քո, զի գտանիցես մեղս բազումս եւ հալածականս առնիցես։ Եւ գիտեմք եթէ բազումք իսկ ախտանան զայսպիսի ախտ. եւ ես իսկ ինձէն եւ յիմմէն[7] իմանամ եւ զայլոց. քանզի եւ ես իսկ բազում անգամ կամեցայ զմտաւ ածել զամենայն զկենաց իմոց զվարս եւ քննել ճշգրտիւ, բայց ոչ իշխեցի համարձակել[8] զի մի ի բազում տրտմութիւնս ընկղմեսցին միտքս. զի թէ կարէաք ի հարց եւ ի փորձ արկանել զմեղսն, եւ բնաւին իսկ զյիշատակս մեղացն ի բաց ընջէաք, եւ յիրաւի եւ նմանագոյնս ջանայաք յայն։ Իսկ եթէ մերթ խոշտանգեմք զմիտս եւ մերթ ծուլանամք, զի՞նչ ինչ ի գրելոցն շահիցիմք։

Եւ զի՞նչ օգուտ իցէ, ասեն, զմտաւ ածել, բայց[10] զի աւելի եւս տրտմութիւն շահիցիմք. զի աստ զմիտս ուտիցեմք, եւ անդ զպատիժսն կրիցեմք։ Այլ ես ասեմ եթէ գոյ օգուտ եւ ի տրտմութենէն. զի եթէ զմտաւ ածեալ[11] տատամսիցիս, դանդաղագոյն լինիցիս միւսանգամ առ այնպիսիս մտաբերել[12]։ Եւ ոչ այնչափ միայն, այլ եւ զԱստուած եւս աղաչիցես՝ ածել ի հաւան. ըստ այնմ եթէ Ասա դու նախ զանօրէնութիւնս քո, զի արդարասցիս։ Զի թէ ասելն արդարացուցանէ, ո՛րչափ եւս առաւել տատամսելն։ Ոչ այնչափ ինչ[13] օգնէ յանցաւորին՝ որչափ յորժամ հանապազ առաջի աչաց եւ ի միտս ունիցի զմեղսն, եւ ստէպ ստէպ զոփայցէ եւ զանձն խոշտանգիցէ. ոչ ինչ այնչափ զԱստուած հաշտեցուցանէ վաղվաղակի, ոչ պահք եւ ոչ գետնատարած անկողինք եւ ոչ հսկումն, եւ ոչ այլ ինչ այնպիսիք. եւ սմին

---

[6] Ի խուճապանս արկանեմ, խռովել, վրդովել, տագնապեցընել, վախ տալ։

[7] Ինձէն եւ յիմմէն, ինքիրմէս եւ իմինէս։

[8] Ոչ իշխեցի համարձակել, չհամարձակեցայ։ Քեր. 399, ԻԴ։

[9] Տես 6, 5. եւ Ա. 10, 14։

[10] Բայց, բայց եթէ, բայց միայն։

[11] Օրինակին մէջն էր՝ ածել։

[12] Տես Ա. 5, 25։

[13] Ոչ այնչափ ինչ (օգնէ), փխկ՝ Ոչինչ այնչափ. ինչպէս քիչ մը ետքը։

Հաւանութիւն[14] ի Գրոց կարգեցից քեզ։ Ասացի, ասէ, պատմեցից զմեղս իմ, եւ դու թողեր զամենայն ամպարշտութիւնս մեղաց իմոց։ Ասացի, ասէ. տեսանե՞ս զի՞նչ զօրութիւն է այնր՝ եթէ Ասա դու նախ զանօրէնութիւնս քո զի արդարասցիս։ Միթէ յորժամ դու քեզէն չկամիցիս յիշեցուցանել, Աստուած ո՞չ գիտիցէ, միթէ չունիցի՞ զամենագէտ գիտութիւնն, որով զամենայն գործս իբրեւ ի գրի գրեալ ունի։ Այլ գէթ, ասեն, զաշխարհիս թշնամանս չշահիցիմք, զի մի ծանակ եւ առակ լինիցիմք[15]։ Այլ այդպիսի մտօք ոչ զաստի զթշնամանս անցուցանել[16] կարես, եւ ոչ զանտի շահսն օգտել[17]։

18.

Վա՜յ այնմ որ իրաւունս իշխիցէ պահանջել յԱրարչէն:

Վա՜յ՝ ոչ այնմ միայն որ ամբաստան լինի զարարչէն իւրմէ, այլ եւ որ պատասխանի տայցէ, որ իրաւունս իշխիցէ պահանջել լինելոց[1] ինչ իրաց։ Ես զքեզ ստեղծի, եւ դու յինէն օճան[2] խնդրես. զի թէ չէր կամեցեալ[3], եւ ոչ լինէիր իսկ։ Միթէ ասիցէ՞ կաւն ցբրուտն, զի՞ կաս, զի՞ չգործես. եւ գործն՝ թէ չի՞ք քո ձեռք։ Զայս առ այնոսիկ ասէ որք զերկայնմտութիւն Աստուծոյ բամբասիցեն՝ եթէ այս ինչ պարտ էր Աստուծոյ եւ այս ինչ չէր պարտ. չի՞ք ինչ քան զայն բարբառ ամպարշտագոյն, օրէնս դնել դատաւորին, եւ զամենագործն բնութեանց[4] մարդկեղէն մտօք բամբասել։ Թէպէտ եւ չիցէ ինչ նման

---

[14] Հաւանութիւն, համոզիչ խօսք, ցուցում, ապացոյց։ — Սմին հաւանութիւն ի Գրոց կարգեցից քեզ, ասոր ցուցումները Գրքէն առջեւդ դնեմ։

[15] Ծանակ եւ առակ լինիմ, ծաղր ըլլալ։

[16] Անցուցանեմ (զթշնամանս), հոս՝ խափանել։

[17] Զաստի, զանտի, այստեղաց, այնտեղաց։ Տես քեր. 455. Գ։ Զանտի շահսն օգտիմ, անդիի աշխարհքին օգուտը վաստկիլ։

---

[1] Փխկ. Զեղելոց ինչ իրաց։

[2] Օճան, օգնութիւն, բարիք. հոս թերեւս՝ համար եւ իրաւունք (պահանջել)։

[3] Այս ինքն՝ Զի թէ իմ չէր կամեցեալ։ Քեր. 359, 1։

[4] Ամենագործն բնութեանց. տես 4, 27։

օրինակս. զի բրուտն ոչ եթէ նիւթոյ[5] կաւոյն արարիչ իցէ, այլ միայն ստեղծուածոյ[6]. եւ այնպէս՝ որչափ ձեռնհաս ինչ իցէ[7]. իսկ Աստուած ոչ միայն պատկերիդ քոյոյ, այլ եւ նիւթոյն եւս ուստի եղերն՝ արարիչ է. կաւն ոչ եթէ զլինելն, այլ զկերպարանս միայն առնու ի բրտէն. եւ ոչ հեռի ինչ[8] եւ ոչ ընդդէմ դառնայ. իսկ դու որ ամենեւին իսկ Աստուծով եղեր, նստեալ[9] համա՞ր պահանջես ի նմանէ: Կաւն չդառնայ ընդդէմ, քանզի ոչ բարբառ իսկ ունի ի բերան. իսկ դու յա՞յն սակս դիմադարձ լինիցիս՝ զի զբարբառդ առեր. պարգեւաւդ ընդ պարգեւատուին կռուիս: Ընդէ՞ր ոչ ասիցես զպատճառսն, վասն որոյ ոչ պարտիս ընդդէմ դառնալ. արար զքեզ խօսուն իմաստուն, ոչ զի առաւելութեամբն ընդդիմակաց Տեառն լինիցիս, այլ զի զնա փառաւորիցես, եւ զնոյն[10] օրհնեսցես, ոչ զի քննիցես եւ ի հարց եւ ի փորձ անկանիցիս[11]: Առեր լեզու ի փառաւորութիւն[12], առեր զմիտս ի գոհութիւնս, ի հաւատս: Չունի բարբառ կաւն. զի եթէ ճանաչէիր զարարիչն, գիտէիր թերեւս՝ եթէ քան զկաւն եւս անարգագոյն ես եւ անձայնական[13]:

Եւ տես յորպիսի՞ դէպ ժամանակի (ասէր զայս). յորժամ արձակուրդն առնելոց էր[14]. զի մի՛ կարծիցի եթէ չկարիցէ վճիռ իրացն առնել[15], եւ յայն սակս զայնպիսի բանս ի մէջ բերիցէ: Զի եթէ անդէն ի վիշտսն թողեալ էր եւ այնպիսի բանս խօսէր, [եւ] այնպիսի իմն[16] կարծէր՝ եթէ վասն զի ի վշտացն չկարաց փրկել՝

---

[5] Օրինակն՝ ի նիւթոյ: — Ոչ եթէ... իցէ. տես վարը՝ 20, 2:

[6] Ստեղծուած, շինուածք:

[7] Այսինքն՝ կրցածին չափ, կարողութեան համեմատ: — Այնպէս փոխ. Այնչափ:

[8] Հեռիմ կամ հեռամ, հեստել, հակառակիլ, դժկամակիլ:

[9] Նստեալ աւելադրութիւն է. տես 10, 27:

[10] Զնա փառաւորիցես, զնոյն օրհնիցես. տես Ա. 9, 18:

[11] Ի հարց եւ ի փորձ անկանիցիս. հարցընելու քննելու ելլես:

[12] Ի փառաւորութիւն, փառաւորութեան համար:

[13] Անձայնական, անձայն. անմռունչ:

[14] Արձակուրդ առնեմ, արձակել, ազատել (գերութենէ):

[15] Վճիռ առնեմ, գործն ի գլուխ հանել, լմնցընել:

[16] Փոխ՝ Այնպէս իմն:

այնպիսի բանիւք պատրէ[17]: իսկ Նա աւանիկ ի ժամանակի փրկութեան ըմբերանէ, զի ուսանիցին եթէ ի ձեռացն Թողուլ՝ անքնին եւ անճառ իմաստութեանն գործ էր, եւ չէ պարտ բամբասել եւ մեղադիր լինել, եւ կամ ի խոյզ եւ ի քնին ինչ արկանել[18]:

Եւ ոչ այնչափ միայն որոշումն[19] իցէ ընդ քեզ եւ ընդ Աստուած, որպէս ընդ կաւն եւ ընդ բրուտն. զի բրուտն կաւոյն չէ արարիչ, այլ միայն կերպարանաց. եւ Նոքա կարի մօտ են առ միմեանս. զի կաւն արարած է եւ բրուտն, իսկ քո արարիչն անարար է, եւ դու՝ արարած:

19.

Թէ չիք ճշմարիտ խաղաղութիւն եւ ուրախութիւն ամպարշտաց:

Չիք խաղաղութիւն ամպարշտաց: Եւ յայտ է եթէ զճշմարիտ ուրախութիւնն զանվախճանականն զանթառամականն ոչ ունիցին. զի որպէս Աստուած անվախճան է, նոյնպէս որ վասն Նորա ուրախութիւնն է՝ անեղծ է, միշտ բխէ, միշտ ծաղկի եւ փթթի[1]: Ցայնպիսի ուրախութենէ անմասն են ամպարիշտք. եւ ոչ ասաց եթէ չառնին[2] ուրախ, այլ՝ եթէ Ոչ գոյ իսկ ուրախութիւն. զոր օրինակ եւ յորժամ զաղքատաց ոք ասիցէ եթէ ոչ է հնար նոցա մեծանալ, քանզի չէ ինչ մարթ: Զի մարդիկ որ հանապազ ի մեղս կայցեն եւ խղճիւ չարեացն միշտ յահ եւ յերկիւղ կայցեն, հանապազ մահուց մահս մեռանին[3]. եւ

---

[17] Վասն զի շաղկապին բուն ընտիր գործածութիւնը՝ խօսքին առաջին մասին սկիզբը դնել է: Տես Բ. 6, 10:

[18] Ի խոյզ եւ ի քնին արկանեմ, քննել, հետազօտել:

[19] Տարբերութիւն, խտիր:

---

[1] Օրինակն ունէր՝ Եւ ոչ փթթի:

[2] Զառնին փոխ՝ Չլինին: — Այս կերպով կը գործածուին Առնիմ, գործիմ, կամ բայերը. Զառնին իմիք պիտանացու: Զառնի սակաւ շահ: Խոստովան առնիցի: Առնի գործակից, արժանի, սիրելի, եւայլն: — Բազում վնասս գործին մեզ: Զինչ իցէ որ գործեցաւն: — ծաղր եղեն եւ ծանակ կառն: Նոյնպէս ծաղր կալ փոխ՝ Ծաղր լինել: Բ. 10, 20:

[3] Մահուց մահս մեռանին. սաստկացուցիչ ձեւ:

Digitized by Google

մանաւանդ զի չէ պարտ իսկ զայն մահ կոչել, այլ եւս դժնդակ քան զմահ։ Զի մահ լուծումն է չարեացն՝ որ զմեզ կապեալ ունիցին, եւ զոգիսն լուծանէ ի մարմնոց շղթայից. զի յորժամ զնա արձակիցէ, եւ զհոգսն ընդ նմին փարատէ։ Իսկ վարք անօրէնք՝ եւս իմն աղէտս[4] գործեն, զի երկայնեն եւ եւս յաճախագոյն[5] բորբոքեն զցաւն, ի կապանս անձին իւրոյ շաղեն իւրաքանչիւր ոք[6], զի շաղեղն ի չար գնացիցն լինի։

Են եւ այլ ինչ կեանք վշտագինք եւ առանց մեղաց իսկ, կերակրոցն հոգք, հիւանդութեանց տրտմութիւնք, վնասք, եպերանք, զրպարտութիւնք, նենգութիւնք[7], տխրութիւնք ժամու եւ տարաժամու, եւ որ այլ եւս այսպիսիք ինչ իցեն. իսկ յորժամ մեղքն եւս առընթեր կայցեն՝ դժնդակն եւ անհամբոյր գազանն, չիք ինչ այնուհետեւ մխիթարութիւն ի միջի։ Տես զիա՛րդ շրջէր կային տատանեալ եւ երերեալ։ Եւ արդ զանհանճարա՞ցն ճառել ինչ պարտ իցէ, զանյուսիցն որ քան զքարինս՝ թէպէտ եւ մարդիկ իցեն՝ եւս անզգայագոյնք իցեն, որք զմիտսն ունիցին եւ չվայելիցեն ի միտս։ Քանզի ի խորխորատն չարեաց մղեն ընկենուն միշտ զանձինս, եւ համարին եթէ կանգուն կայցեն՝ գլորեալքն անկեալք[8] ի մոլորութիւնս։ Զայնպիսեացն ասէ. Ոչ գոյ ուրախութիւն ամպարշտաց։

Եւ արդարեւ չիք իսկ, այլ ցաւովք եւ ցակամբք[9] են կեանք նոցա. եւ եթէ առանձինն ուրեք իցեն, եւ եթէ զայլս ի պատիժս ինչ տեսանիցեն, այլոց պատժովքն զիւրեանց անձանց աղէտսն նկատեալ տեսանեն։ Զոր օրինակ որք զուղղութեանցն հետ[10] իցեն՝ յորժամ լսիցեն զբարի ինչ՝ ուրախ լինին. իսկ նոքա Գրոց ունկն չկարեն դնել, քանզի ոչ կամին լսել զեւրեանց պատուհասն. զի թէպէտ եւ յանդիման[11] չտանջիցեն զչարս Գիրք[12], այլ յորժամ այլոց մնասակարաց[13] սպառնան, նոքա իբրեւ լսիցեն՝ զմիտս եւ զմարմինս ուտեն. թէպէտ եւ ոչ յականէ[14] զոք, սակայն հասարակաց սպառնալեօք կսկծեցուցանեն։ Իսկ մնասակարն՝ յորժամ լսիցէ, առնու վէրս եւ գնայ, քանզի խոցի ի միտսն ի վճիռն առնլոյ[15], եւ այն՝ մինչ չեւ ժամանակ առեննին իցէ, ոչ տանջանք ի միջի եւ ոչ պատիժք, եւ խիղճ մտացն զմնասն պահանջէ՝[16] յորժամ յարժանն հայեսցի[17]։ Իսկ յորժամ յեկեղեցի եւ ի թատերս եւ ի հարսանիս եւ յուրախութիւն տանիցիմք զմեղաւորն, եւ մխիթարութիւն ինչ ոչ գտանիցէ, զի՞ գործիցեմք։ Զոր օրինակ զհիւանդ. որք չարախտս[18] տհաճս յորժամ առ աղբեւր ջուրց տանիցիմք, կամ ի գետս, կամ ի ճահիճս, յայնժամ եւս աւելի այրեսցին ի փոր, զի ունին զախտն ի փորի. իսկ եթէ ի մահու եւս ասիցես՝ յորժամ մեռանիցին, անդ եւս աղէտք եւ անհնարին չարիք։ Յորժամ ի հարսանեացն արտաքս ելանիցեն, ի տանջանս մատնիցին, ի պատիժս հրամայիցին[19]։ Իսկ արդ անդ ո՞չ եւս կարեւոր ցաւք իցեն, եւ անհնարին[20] արհաւիրք եւ երկիւղք։

---

[4] Օրինակն՝ Աղէտք:

[5] Յաճախ բառն տեղ կը գործածուի Սաստիկ եւ բազումնշանակութեամբ։ Նոյնպէս Յաճախեմ, յաճախութիւն, յաճախագոյն, եւն։ Տես վերը 5, 22։

[6] Շաղիմ, փաթթուիլ, թակարդիլ, (չուանի մը) կառչիլ, պատատիլ. կ՚ըսուի նաեւ՝ Շաղեալ պատիմ, պատաղիմ: — Այստեղ յոգնակի բայ անսովոր կերպով է։

[7] Այսինքն՝ Զորս կրիցէ ոք։

[8] Օրինակն էր՝ ընկեալ:

[9] Ցակն, տառապանք, խեղճութիւն։

Ոչ գոյ ուրախութիւն ամբարշտաց, ասէ Տէր։

---

[10] Սովորականն է։ Զուղղութեանց զհետ իցեն: — Ուղղութիւնք. բարեկարգ կեանք, առաքինի վարք։

[11] Յանդիման, յայտնապէս, աչքի առջեւ. ուղղակի։

[12] Անուան բայի դիրքը. տես Գ. 9, 10։

[13] Յանցաւորաց. տես Ա. 14, 8. եւ հոմ՝ ծան. 16։

[14] Յականէ, կամ Յականէ յանուանէ, անուանով։

[15] Ի վճիռն առնլոյ, փոխ. Յառնլոյն վճիռ։

[16] Զմնասն պահանջէ, յանցանքին համարը կը պահանջէ։

[17] Եթէ ուղիղ մտածէ, պէտք եղածը, պարտքը, եւն։

[18] Որք իբրեւ յոգնակի. տես Բ. 2, 1. եւ հոմ՝ ծան. 21։

[19] Փոխ՝ Ի պատիժս հրամայիցին մտանել, պատժուելու հրաման պիտի առնուն։

[20] Կարեւոր, անհնարին, երկու նոյնանշան. սաստիկ։

Յորժամ Աստուած ասիցէ, մի՛ ինչ այնուհետեւ թերահաւատ լինիցիս. ետ վճիռ, եթէ Ոչ գոյ ուրախութիւն. եւ մի՛ այլ ինչ աւելի ակն ունիցիս քան զայն։ Յորժամ տեսանիցես զայլ ոք[21] ի տապ ջերման գոլացեալս[22], եւ կայցեն առաջի տաշտք եւ բաժակք պէսպէս ըմպելեաց կամ ցուրտ ջրով լի, եւ սեղան ինչ ամենալից յօրինեալ առաջի՝ պէսպէս կերակրովք եւ համադամ խորտկօք, ընդբարեկեցի՞կս ինչ համարեսցիս զախտացեալսն։ Թէպէտ եւ ճաշակիցէ իսկ ի խորտկացն, յայնժամ աւելի տանջեսցի[ն], զի տապոյ ջերմանն տայ[23] զկերակուրսն։ Նոյնպէս եւ դու յորժամ տեսանիցես զմեղաւոր ոք երկապաշտեօք[24] մեծարեալ, սպասաւորօք պատուեալ[25] որ աստի անտի անցանիցեն, եւ զողոքսն[26] եւեթ խօսեսցին. ի սեղանս բազմախորտիկս վայելեալս[23], ազգի ազգի իւղօք անուշացեալս, պէսպէս պաճուճանօք պաճուճեալս, մի՛ ինչ երանի տայցես. այլ սգասջիր լացջիր եւ յոգւոց հանիջիր, զի այն ոչ այլ ինչ է՝ այլ հրոյն որ ի մեղացն բորբոքեալ իցէ՝ կերակուրն[27]։ Զի եւս քան զեւս զցաւսն աճեցուցանէ, եւ ծանրութիւն եւ տաղտուկ օր ըստ օրէ ոգւոցն հասուցանէ. քանզի այնմ եւեթ պարար[28] է մեծութիւն։

Եւ եթէ կամիս՝ մի՛ ինչ հարեւանցի անցցուք. յորժամ տեսանիցես զգլխաւորս քաղաքաց մարմնագեղս[29], անդամայաղթս[30], զուարճացեալս ի ծերութիւն պարարտութեան[31], յորդիս, ի թոռունս բերկրեալս, է խրախ-

---

[21] Զայլոք, փոխ՝ Զայլ ոմանս։

[22] Գոլանալ, տաքնալ, ջերմանալ։ — Օրինակին մէջն էր՝ զոլացեալք:

[23] Այստեղ եզ. ու յոգն. իրարու խառնակած են։

[24] Երկապաշտեայք, էից, եօք, հացկատակներ։

[25] Օրինակն՝ պատուեալք. յայտնապէս գրչի սխալ։

[26] Խօսել զողոքս, շողոքորթական խօսքեր խօսիլ։

[27] Այսինքն՝ կերակուր հրոյն որ ի մեղացն բորբոքեալ իցէ։

[28] Պարար, ճարակ, խայծ, գիրցընելու կեր։

[29] Մարմնագեղ, գեղեցկամարմին։

[30] Անդամայաղթ, սովորաբար՝ յաղթանդամ:

[31] Ծերութիւն պարարտութեան կը գործածուի իբրեւ Ամաց լիութիւն, խոր ծերութիւն։

Ճանս ուրախալիցս, անհոգս առանց տրտմութեան, երջանիկս երանելիս յամենայնի, յայնժամ առաւել համարեսջիր զնոսա լալոյ եւ արտասուաց արժանի. զի զոգիսն ի ներքս մեղաց հրոյն բորբոքեն. քանզի մեղքն բարութեամբքն իմն սովոր են աճել, եւ ցաւովք եւ վշտօք՝ խարխել[32]: Իսկ յորժամ մեզաւոր ոք իցէ, եւ ի դիւրութեան եւ ի հեշտական կեանս, յաւելուած եւս ցաւոցն լինի դիւրութիւնն: Եւ գիտեմք զբազումս որ քան զանասունս եւս[33] անխօսագոյնք իցեն, Ե– այսպիսի իմն կենաց ցանկան, եթէ կամէի[34] զնոյն կեանս կեալ եւ զնոյն ախտ ախտանալ[35]. եւ այն եւս իմն առաւել դժնդակագոյն է՝ զի եւ զգա՛ն իսկ ոչ ցաւոցն[36]:

20.

Ի ժամանակի ընդունելութեան, մինչ յաշխարհիս իցեմք, լսէ մեզ Տէր:

Բժիշկ մի որ ցաւածի օգնել կամիցի, տեւէ բաւէ եւ ժամանակին միայ[1]: Բժիշկն կարօտ է ժամանակին, իսկ Աստուած ոչ եթէ ժամանակին ինչ կարօտ իցէ[2]. զի զառաջինն ինքն մատակարարեաց, եւ շրջել զնոյն՝ ինքն կարող է. զի կրկին լիցի ուղղութիւն, զի օգնիցէ եւ ի

---

[32] Խարխիմ, խախտիլ, նուաղիլ: — Մեղքը հասարակօրէն բարեկեցութեամբ կ'աճի, եւ ցաւովք ու վշտօք կը նուաղի:

[33] Օրինակին մէջն էր՝ կէս՝ անխօսագոյնք:

[34] Ցանկան՝ եթէ կամէի ... այսինքն՝ Ցանկան եւ ասեն՝ եթէ կամէի: — Գայլին ստէպ՝ թէ պնող կաց:

[35] Տես քեր. 239, Բ:

[36] Օրինակն՝ զգան:— Զգամ տրական խնդրով փոխ՝ Զցաւան: Այսպէս եւս. Անձին զգալ, մտաց զգալ, Զգալ խելաց, խելքը վրան գալ, ուշաբերել: — Եւ զգա՛ն իսկ ոչ. յետադաս ոչ. տես քեր. 456. Զ: Եւ արգելոյր իսկ ոչ: Եւ ամաչէին իսկ ոչ: Եւ երդնու իսկ ոչ: Եւ տացէ իսկ մի: Եւ անուանեսցի իսկ մի. եւայլն. սովորաբար նախընթաց եւ ու հետեւորդ իսկ շաղկապներով:

---

[1] Տեւէ բաւէ եւ ժամանակին միայ, յարմար ժամանակի կը սպասէ: քեր. 466, Գ:

[2] Ոչ եթէ ժամանակի ինչ կարօտ իցէ. այսինքն՝ Ոչ է կարօտ ժամանակի: — Սովորական է Ոչ եթէ ... իցէ, փոխ լոկ Ոչ է: Այսպէս եւս՝ Ոչ եթէ ի մթերից ընչից իցեն կեանք: — Իսկ ինչ՝ բացասականի յաւելուած է. քեր. 277, ԺԶ:

դէպ ժամու[3] օգնիցէ։ Զի եթէ յառաջագոյն օգնեալ էր, ոչ ինչ աւելի օգուտ գործէր. այլ յորժամ ի դէպ էր օգնել՝ յայնժամ օգնեաց, զի յայտ լիցի եթէ եւ ի ձեռացն թողուլ[4] ըստ նորա տեսչութեանն եղեւ։ Քանզի է՛ ժամանակ ի դէպ, եւ եթէ կորուսանիցեմք զդէպ ժամանակն, ոչ եւս այլ լինի մեզ ի դէպ[ս] առաքինութեան[5]։ Որպիսի ինչ[6]. կուսանք կորուսին զժամանակն, եւ մեծատունն որ զՂազարն անտես առնէր. եւ յետոյ խնդրէին ժամանակ ի դէպ, եւ ոչ գտանէին։ Որպէս զի[7] ժամանակ ընդունելութեան յայնժամ է՝ մինչ յաշխարհիս իցեմք. իսկ յորժամ ելանիցեմք աստի, ոչ եւս կարիցեմք յառաջնոյն ինչ ստանալ, եւ ոչ զպտուղս ապաշխարութեան ժողովել։ Քանզի մարտիկ ոք, թէ՝ մինչդեռ տեսողքն նստիցին՝ ի պարտութիւն մատնիցի, յորժամ տեսողացն զրաւ լիցի[8], ոչ եւս կարէ զպարտութիւնն ի յաղթութիւն ածել[9]։ Զի մինչդեռ տեսողքն նստիցին, եւ յօրինիչ մարտին մօտ իցէ, ամենայն իմիք հնար է, եւ յաղթելոյ եւ պարտութեան. իսկ յորժամ նկատեալ[10] ժամանակն ի գլուխ ելանիցէ[11], այնուհետեւ թէ եւ աշխատիցի եւս՝ ընդ զուր եւ ընդ վայր են ճգունքն։

Անհնարին շփոթութեամբ ամբոխեալ էր երկիր յառաջ քան զգալուստն Քրիստոսի. զի ոչ այնպէս տգեղ եւ անվայելուչ էր՝ մինչդեռ սիկն եւ կաւ եւ ջրոցն բազմութիւն ունէր զարարն[12] երկրի, որպէս մեղացն եւ անօրէնութեանցն խռովութիւնք եւ ամբոխք[13] շփոթեցին եղծին զյօրինեալ կարգն. քանզի միշտ մարտք, հանապազ պատերազմունք[14], խռովութիւնք, արիւնք հարազատաց, գոյժ եւ աղաղակ, լալիւն ողբումն եւ աշխախարանք։ Չկայր ի հաստատութեան երկիր, այլ Աստուած[ն] որ[15] եկն հաստատեաց զնա, իբրեւ զքաղաք մի խռովեալ եւ ամբոխեալ ած ի խաղաղութիւն[16]. եւ այն իսկ են զարմանք՝ զի ոչ զխռովիչսն եհան եւ զայլս բնակեցոյց, այլ զնոսին դարձոյց յուղղութիւնս։ Զի հազարապետք[17] յորժամ տեսանիցեն զծառայս տերանց իւրեանց ի ստահակութեան, զնոսա հալածեն եւ զայլ ի տեղի արկանեն[18]. իսկ Աստուած կամեցաւ զիւր մարդասիրութիւնն ցուցանել. զնոսին իսկ որ ի ծուլութիւնսն էին՝ ած յառաքինութիւն[16]. զի ոչ զպիտանի զոք, այլ զանյոյսս՝ որոց ոչ ակն ինչ կայր՝[19] արար վարդապետս։ Եւ քանզի խրատ վարդապետութեան ոչինչ կարաց օգնել. ոչ երկիւղ գեհեննին, ոչ հրոյն սպառնալիք. ոչ տանջանացն հրաւէրք. վասն այնորիկ զայն եւեթ ստէպ ասէր, եթէ Ոչ եկի կոչել զարդարս այլ զմեղաւորս յապաշխարութիւն։ Վասն է՞ր փախչիք. ընդէ՞ր սրանայք[20]. միթէ պատի՞ժս եկի պահանջել. միթէ ծա՞նր ինչ իցէ քարոզութիւնդ, միթէ տաղտկալի՞ ինչ է գալուստս։ Ո՞վ ոք փախիցէ ի բժշկէն[21]. միթէ դե՞ղքն ինչ դաժանք իցեն. ոչ ասացի եթէ լացէք եւ աշխարեցէք եւ կոծեցարուք. այլ եթէ միայն Եկայք առ իս եւ գտջիք հանգիստ. եւ զի՞նչ դանդաղանք իցեն գալդ առ իս[22]։

---

[3] Դէպ կամ ի դէպ ժամ, ժամանակ ի դէպ, յարմար ժամանակ, պատեհ առիթ։

[4] Փխկ՝ Եւ թողուլն ի ձեռաց։

[5] Այսինքն՝ Ալ անկէ ետեւ մեզի առաքինութեան (ի դէպ) յարմար չըլլար։

[6] Որպիսի ինչ, զոր օրինակ։

[7] Այնպէս զի, կամ վասն զի։

[8] Յորժամ տեսողացն զրաւ լինիցի, երբ որ ալ տեսնող չմնայ։

[9] Զպարտութիւնն ի յաղթութիւն ածել, յաղթուիլը յաղթութեան դարձընել, փոխել։

[10] Որոշուած։ — Օրինակը՝ Նկարեալ։

[11] Օրինակն՝ Ելանիցեն։

[12] Արարն (երկրի), զանգուած, մարմին, տարր, կազմուածք։

[13] Խռովութիւնք, ամբոխք նոյնանշան են։ — Նոյնպէս՝ Շփոթեցին, եղծին։ Ա. 7, 8։

---

[14] Միշտ մարտք, հանապազ պատերազմունք, նոյնանշան աւելադրութեամբ։

[15] Թերեւս Նոր։

[16] Ածեմ, ի խաղաղութիւն, յառաքինութիւն, խաղաղցընել, առաքինի ընել։ Ա. **10**, 24. եւ Բ. **14**, 25։

[17] Այսինքն Տան հազարապետք, տեսուչք, գործակալք։

[18] Զայլ (ծառայս) ի տեղի արկանեն, ուրիշ (ծառաներ) տեղը կը դնեն։

[19] Զանյոյսս որոց ոչ ակն ինչ կայր, փոխ՝ պարզապէս ըսելու՝ Զանյոյսս։ — Որում ոչ կայր ակն. տես Քեր. 343, ծան։

[20] Վասն էր, ընդէր. — Փախչիք, սրանայք, նոյնանշան են՝ վայելուչ կերպով փոխուած։

[21] Օրինակին մէջն էր՝ ի բժշկէն, քիչ մը ետքը Լացէք մի՛ աշխարեցէք։

[22] Այսինքն՝ ինձի գալն ի՞նչ դանդաղելու բան է։ —

Իսկ իբրեւ ետես եթէ ոչ կամին գալ, շրջէր ընդ քաղաքս, ընդ գիւղս. քարոզէր եւ ասէ. Ապաշխարեցէք. իսկ նոքա ի հեռ, ի նախանձ[23] եւ ի չարագործութիւնս մտաբերէին[24]։ Ո՞վ ոք ընդ իւր բարիս ինչ նախանձեսցի։ Եւ արդ տեսցուք եթէ ո՞չ յոլովագոյն զարմանս այնպիսի ախտիցն կոտորեաց. միթէ չբժշկեա՞ց զբորոտն եւ առաքեաց[25] առ քահանայն՝ առ քննիչ բժշկութեանն։ Միթէ ձերում իշխանութեա՞ն ինչ ցանկացայ. միթէ չմատուցի՞ պատարագս ըստ օրինաց, միթէ չմտի՞ ընդ հնազանդութեամբ, որ տէրս եւ տուիչս էի օրինաց։ Ի՞ւ իւիք ձաղ ինչ կամ ձունիս արարի[26] զձեզ. միթէ փութացա՞յ երբեք արկանել[27] զձեզ ի փառացն ձերոց եւ ոչ առաւել հաստատել ի փառս. ո՞չ ապաքէն վրիպելոցն առ ի ձէնջ պատուիրեցի թէ Զամենայն զոր ինչ ասիցեն ձեզ արարէք, բայց ըստ գործոց նոցա մի գործիցէք. զի եթէ ըստ գործոց գործէին, ապա եւ լսէին իսկ ոչ[28] բանիցն ձերոց։ Միթէ յԱստուծո՞յ ինչ վրիպեցուցի. ո՞չ զամենայն ինչ Աստուծոյ նուիրեցի. ո՞չ որում բժշկեցաւն[29] ի լեգէոնէն՝ ասացի թէ փառաւորէ[30] զԱստուած, եւ միւսումն՝ եթէ Երթ առ քահանայն, եւ մատո պատարագս փոխանակ փրկութեանց[31]։

21.

Թէ բաց յառաքինութեանն յիշատակէ, ոչինչ իսկ են այլ յիշատակք:

Անուն յաւիտենից տաց նոցա։ Վասն այնորիկ իսկ ցանկալի են գործքն՝ զի զյիշատակն մեր անմահ պահեն,

---

Դանդաղանք իցեն զալռ, եզ. եւ յոգն. տես Քեր. 223, Դ։

[23] Օրինակին մէջն էր՝ *Եւ հեռ եւ նախանձ:*

[24] Տես Ա. **5**, 25։

[25] Փխկ՝ Չբժշկեա՞ց եւ ո՞չ առաքեաց, տես Բ. **8**, 11։

[26] *Ձաղ առնել,* ծաղրել, խաղք ընել։ — *Ձաղ կամ ծունիս առնել,* թերեւս նոյնանշան։

[27] Վրիպեցուցանել, զրկել, տես Ա. **9**, 28. **10**, 35։

[28] Տես վերը՝ **19**, 36։

[29] *Որում բժշկեցաւն,* փխկ՝ *Այնմ* որ բժշկեցաւ։

[30] Քիչ տեղ կը գտնուի հրամայականն այս ձեւով։ *Փառաւորէ, յուղարկէ, պատուիրէ, մի՛ տաս, մի՛ լինիս.* Քեր. 373։

[31] Թերեւս՝ *փրկութեանդ:*

եւ ոչ տան ժամանակաց ածել ի մոռացօնս[1]։ Եւ անուն յաւիտենից առաւել քան ուստերաց եւ դստերաց։ Ցիրաւի իսկ. զի այն ըստ բնութեանն է, եւ այս ըստ կամաց. զի այս ի հարկէ, եւ այն ըստ առաքինութեանց։ Եւ լաւ իսկ է առաքինութեանն անուն քան զուստերաց եւ զդստերաց[2]. [այլ] զի մի յիշեցիմք եւեթ, այլ զի ի բարիսն յիշեցիմք[3]. զի մի ի սուտ կարծեացն պատիժս մտանիցեմք[4]. զի որ ի չարիս ինչ անուանիցի՝ յետ չարեացն կորստեան եւ նա կորստական է[5]։ Անուանի է Յուդաս ընդ ամենայն երկիր, այլ ի չար եւ ի սատակումն իւրոյ գլխոյն. անուանի է Պաւղոս, այլ ի բարի եւ յօգուտ յիշելեացն[6]։

Եւ զայս ոչ եթէ վայրապար ինչ ասացի, այլ քանզի տեսանեմ զբազումս զի ապարանս գեղեցիկս շինեն, եւ գերեզմանս նկարեալս հաստատեն, ոչ վասն այլ իրիք՝ այլ[7] դէ յորժամ վախճանիցին՝ անուն եւ յիշատակ շինուածովքն թողուցուն յերկրի։ Ցուրտ եւ անօգուտ մխիթարութիւն շահին անձանց յայնպիսի հայթայթանաց. զի՞նչ օգուտ իցէ մեռելոյ եւ անզգայի՝ շինուածոցն պաճուճանք, յորժամ ասիցեն եթէ այսր անուան են ապարանքն, այսր անուան է շիրիմդ. եւ օգուտ ինչ չիք, բայց վնաս մեծ։ Զի իբրեւ կարճամտի եւ անքատի[8] եւ ագահի եւ յափշտակողի անուն բամբասիցի, եթէ զորբոյ յափշտակեաց[9], եւ զայրիս մերկացոյց, զի գերեզմանս շինեսցէ եւ շիրիմս կանգնեսցէ[10]. եւ այն կանգնեալ կայցէ իբրեւ օրինակս. զի բրուտն ոչ եթէ նիւթոյ[5] կաւոյն արարիչ իցէ, այլ միայն ստեղծուածոյ[6]. եւ այնպէս՝ որչափ ձեռնհաս ինչ իցէ[7]. իսկ Աստուած ոչ միայն պատկերիդ քոյոյ, այլ եւ նիւթոյն եւս ուստի եղերն՝ արարիչ է. կաւն ոչ եթէ զլինելն, այլ զկերպարանս միայն առնու ի բրտէն. եւ ոչ հեռի ինչ[8] եւ ոչ ընդդէմ դառնայ. իսկ դու որ ամենեւին իսկ Աստուծով եղեր, նստեալ[9] համա՞ր պահանջես ի նմանէ: Կաւն չդառնայ ընդդէմ, քանզի ոչ բարբառ իսկ ունի ի բերան. իսկ դու յա՞յն սակս դիմադարձ լինիցիս՝ զի զբարբառդ առեր. պարգեւաւդ ընդ պարգեւատուին կռուիս: Ընդէ՞ր ոչ ասիցես զպատճառն, վասն որոյ ոչ պարտիս ընդդէմ դառնալ. արար զքեզ խօսուն իմաստուն, ոչ զի առաւելութեամբն ընդդիմակաց Տեառն լինիցիս, այլ զի զնա փառաւորիցես, եւ զնոյն[10] օրհնեսցես, ոչ զի քննիցես եւ ի հարց եւ ի փորձ անկանիցիս[11]: Առեր լեզու ի փառաւորութիւն[12], առեր զմիտս ի գոհութիւնս, ի հաւատս: Չունի բարբառ կաւն. զի եթէ ճանաչէիր զարարիչն, գիտէիր թերեւս՝ եթէ քան զկաւն ե՛ւս անարգագոյն ես եւ անձայնական[13]:

---

[1] *Տան ածել ի մոռացօնս*, մոռցընել կու տան։ Տես եւ Գ. **11**, 20։

[2] Այս ինքն՝ Քան *զանուն* ուստերաց եւ դստերաց։

[3] Այսինքն՝ Չէ թէ որ պարզապէս յիշուինք, այլ բարի բաներով յիշուինք։

[4] Իմաստն աս կ'երեւայ. Որպէս զի (մարդկան) մեր վրայ սուտ համարման համար չպատժուինք։

[5] Իւր չարութիւններն անցնելէն կորսուելէն ետքը՝ ինքն ալ պիտի կորսուի։

[6] *Յիշելեացն*, յիշուողին։

[7] *Այլ*, բայց միայն, բայց եթէ։

[8] *Անքատ*, կարօտեալ, չքաւոր. հոս՝ կծծի, աչք տնկող, ծակաչք։

[9] *Զորբոյ յափշտակեաց*. որբին բանը խլեց ձեռքէն։

[10] *Գերեզման*, *շիրիմ*. — *Շինեմ*, *կանգնեմ*, նոյնանշանք։

Եւ տես յորպիսի՛ դէպ ժամանակի (ասէր զայս). յորժամ արձակուրդն առնելոց էր[14]. զի մի՛ կարծիցի եթէ չկարիցէ վճիռ իրացն առնել[15], եւ յայն սակս զայնպիսի բանս ի մէջ բերիցէ: Զի եթէ անդէն ի վիշտսն թողեալ էր եւ այնպիսի բանս խօսէր, [եւ] այնպիսի իմն[16] կարծէր՝ եթէ վասն զի ի վշտացն չկարաց փրկել՝

---

[5] Օրինակն՝ ի նիւթոյ: — Ոչ եթէ... իցէ. տես վարը՝ 20, 2:

[6] Ստեղծուած, շինուածք:

[7] Այսինքն՝ կրցածին չափ, կարողութեան համեմատ: — Այնպէս փոխ. Այնչափ:

[8] Հեռիմ կամ հեռամ, հեռատել, հակառակիլ, դժկամակիլ:

[9] Նստեալ աւելադրութիւն է. տես 10, 27:

[10] Զնա փառաւորիցես, զնոյն օրհնիցես. տես Ա. 9, 18:

[11] Ի հարց եւ ի փորձ անկանիցիս. հարցընելու քննելու ելլես:

[12] Ի փառաւորութիւն, փառաւորութեան համար:

[13] Անձայնական, անձայն, անմռունչ:

[14] Արձակուրդ առնեմ, արձակել, ազատել (գերութենէ):

[15] Վճիռ առնեմ, գործն ի գլուխ հանել, լմնցընել:

[16] Փոխ՝ Այնպէս իմն:

այնպիսի բանիւք պատրէ[17]: իսկ Նա աւանիկ ի ժամանակի փրկութեան ըմբերանէ, զի ուսանիցին եթէ ի ձեռացն թողուլ՝ անքնին եւ անճառ իմաստութեանն գործ էր, եւ չէ պարտ բամբասել եւ մեղադիր լինել, եւ կամ ի խոյզ եւ ի քնին ինչ արկանել[18]:

Եւ ոչ այնչափ միայն որոշումն[19] իցէ ընդ քեզ եւ ընդ Աստուած, որպէս ընդ կաւն եւ ընդ բրուտն. զի բրուտն կաւոյն չէ արարիչ, այլ միայն կերպարանաց. եւ նոքա կարի մօտ են առ միմեանս. զի կաւն արարած է եւ բրուտն, իսկ քո արարիչն անարար է, եւ դու՝ արարած:

19.

Թէ չիք ճշմարիտ խաղաղութիւն եւ ուրախութիւն ամպարշտաց:

Չիք խաղաղութիւն ամպարշտաց: Եւ յայտ է եթէ զճշմարիտ ուրախութիւնն զանվախճանականն զանթառամականն ոչ ունիցին. զի որպէս Աստուած անվախճան է, նոյնպէս որ վասն նորա ուրախութիւնն է՝ անեղծ է, միշտ բխէ, միշտ ծաղկի եւ փթթի[1]: Յայնպիսի ուրախութենէ անմասն են ամպարիշտք. եւ ոչ ասաց եթէ չառնին[2] ուրախ, այլ՝ եթէ Ոչ գոյ իսկ ուրախութիւն. զոր օրինակ եւ յորժամ զաղքատաց ոք ասիցէ եթէ ոչ է հնար նոցա մեծանալ, քանզի չէ ինչ մարթ: Զի մարդիկ որ հանապազ ի մեղս կայցեն եւ խղճիւ չարեացն միշտ յահ եւ յերկիւղ կայցեն, հանապազ մահուց մահս մեռանին[3]. եւ

---

[17] Վասն զի շաղկապին բուն ընտիր գործածութիւնը՝ խօսքին առաջին մասին սկիզբը դնել է: Տես Բ. 6, 10:

[18] Ի խոյզ եւ ի քնին արկանեմ, քննել, հետազօտել:

[19] Տարբերութիւն, խտիր:

---

[1] Օրինակն ունէր՝ Եւ ոչ փթթի:

[2] Չառնին փոխ՝ Չլինին: — Այս կերպով կը գործածուին Առնիմ, գործիմ, կամ բայերը. Չառնին իմիք պիտանացու: Չառնի սակաւ շահ: Խոստովան առնիցի: Առնի գործակից, արժանի, սիրելի, եւայլն: — Բազում վնասս գործին մեզ: Զինչ իցէ որ գործեցան: — Ծառք եղեն եւ ծանակ կան: Նոյնպէս ծառք կալ փոխ՝ Ծառք լինել: Բ. 10, 20:

[3] Մահուց մահս մեռանին. սաստկացուցիչ ձեւ:

մանաւանդ զի չէ պարտ իսկ զայն մահ կոչել, այլ եւս դժնդակ քան զմահ։ Զի մահ լուծումն է չարեացն՝ որ զմեզ կապեալ ունիցին, եւ զոգիսն լուծանէ ի մարմնոց շղթայից. զի յորժամ զնա արձակիցէ, եւ զհոգսն ընդնմին փարատէ։ Իսկ վարք անօրէնք՝ եւս իմն աղէտս[4] գործեն, զի երկայնեն եւ եւս յաճախագոյն[5] բորբոքեն զցաւն, ի կապանս անձին իւրոյ շաղէն իւրաքանչիւր ոք[6], զի շաղելն ի չար գնացիցն լինի։

Են եւ այլ ինչ կեանք վշտագինք եւ առանց մեղաց իսկ, կերակրոցն հոգք, հիւանդութեանց տրտմութիւնք, վնասք, եպերանք, զրպարտութիւնք, նենգութիւնք[7], տխրութիւնք ժամու եւ տարաժամու, եւ որ այլ եւս այսպիսիք ինչ իցեն. իսկ յորժամ մեղքն եւս առընթեր կայցեն՝ դժնդակն եւ անհամբոյր գազանն, չիք ինչ այնուհետեւ մխիթարութիւն ի միջի։ Տես զիա՞րդ շրջէր Կային տատանեալ եւ երերեալ։ Եւ արդ զանհանճարա՞ցն ճառել ինչ պարտ իցէ, զանյուսիցն որ քան զքարինս՝ թէպէտ եւ մարդիկ իցեն՝ եւս անզգայագոյնք իցեն, որք զմիտսն ունիցին եւ չվայելլիցեն ի միտս։ Քանզի ի խորխորատն չարեաց մղեն ընկենուն միշտ զանձինս, եւ համարին եթէ կանգուն կայցեն՝ գլորեալքն անկեալք[8] ի մոլորութիւնս։ Զայնպիսեացն ասէ. Ոչ գոյ ուրախութիւն ամպարշտաց։

Եւ արդարեւ չիք իսկ, այլ ցաւովք եւ ցակամբք[9] են կեանք նոցա. եւ եթէ առանձինն ուրեք իցեն, եւ եթէ զայլս ի պատիժս ինչ տեսանիցեն, այլոց պատժովքն զիւրեանց անձանց աղէտսն նկատեալ տեսանեն։ Զոր օրինակ

---

[4] Օրինակն՝ Աղէտք։

[5] Յաճախ բառն տեղ կը գործածուի Սաստիկ եւ բազումնշանակութեամբ։ Նոյնպէս Յաճախեմ, յաճախութիւն, յաճախագոյն, եւն։ Տես վերը **5**, 22։

[6] Շաղիմ, փաթթուիլ, թակարդիլ, (չուանի մը) կառչիլ, պատատիլ. կ'ըսուի նաեւ՝ Շաղեալ պատիմ, պատաղիմ։ — Այստեղ յոգնակի բայ անսովոր կերպով է։

[7] Այսինքն՝ Զորս կրիցէ ոք։

[8] Օրինակն էր՝ ընկեալ։

[9] Ցաւն, տառապանք, խեղճութիւն։

որք զուղղութեանցն հետ[10] իցեն՝ յորժամ լսիցեն զբարի ինչ՝ ուրախ լինին. իսկ նոքա Գրոց ունկն չկարեն դնել, քանզի ոչ կամին լսել զիւրեանց պատուհասն. զի թէպէտ եւ յանդիման[11] չտանջիցեն զչարս Գիրք[12], այլ յորժամ այլոց վնասակարաց[13] սպառնան, նոքա իբրեւ լսիցեն՝ զմիտս եւ զմարմինս ուտեն. թէպէտ եւ ոչ յականէ[14] զոք, սակայն հասարակաց սպառնալեօք կսկծեցուցանեն: Իսկ վնասակարն՝ յորժամ լսիցէ, առնու վէրս եւ գնայ, քանզի խոցի ի միտսն ի վճիռն առնլոյ[15], եւ այն՝ մինչ չեւ ժամանակ ատենին իցէ, ոչ տանջանք ի միջի եւ ոչ պատիժք, եւ խիղճ մտացն զվնասն պահանջէ՝[16] յորժամ յարժանն հայեսցի[17]: Իսկ յորժամ յեկեղեցի եւ ի թատերս եւ ի հարսանիս եւ յուրախութիւն տանիցիմք զմեղաւորն, եւ մխիթարութիւն ինչ ոչ գտանիցէ, զի՞ գործիցեմք: Զոր օրինակ զհիւանդ. ոք չարախտս[18] տհաճս յորժամ առ աղբեւր ջուրց տանիցիմք, կամ ի գետս, կամ ի ճահիճս, յայնժամ եւս աւելի այրեսցին ի փոր, զի ունին զախտն ի փորի. իսկ եթէ ի մահու եւս ասիցես՝ յորժամ մեռանիցին, անդ եւս աղէտք եւ անհնարին չարիք: Յորժամ ի հարսանեացն արտաքս ելանիցեն, ի տանջանս մատնիցին, ի պատիժս հրամայիցին[19]: Իսկ արդ անդ ո՞չ եւս կարեւոր ցաւք իցեն, եւ անհնարին[20] արհաւիրք եւ երկիւղք:

Ոչ գոյ ուրախութիւն ամբարշտաց, ասէ Տէր:

---

[10] Սովորականն է: Զուղղութեանց զհետ իցեն: — Ուղղութիւնք. բարեկարգ կեանք, առաքինի վարք:

[11] Յանդիման, յայտնապէս, աչքի առջեւ. ուղղակի:

[12] Անուան բայի դիրքը. տես Գ. 9, 10:

[13] Յանցաւորաց. տես Ա. 14, 8. եւ հոս՝ ծան. 16:

[14] Յականէ, կամ Յականէ յանուանէ, անունովը:

[15] Ի վճիռն առնլոյ, փխկ. Յառնլոյն վճիռ:

[16] Զվնասն պահանջէ, յանցանքին համարը կը պահանջէ:

[17] Եթէ ուղիղ մտածէ, պէտք եղածը, պարտքը, եւն:

[18] Ոք իբրեւ յոգնակի. տես Բ. 2, 1. եւ հոս՝ ծան. 21:

[19] Փխկ՝ Ի պատիժս հրամայիցին մտանել, պատժուելու հրաման պիտի առնուն:

[20] Կարեւոր, անհնարին, երկու նոյնանշան. սաստիկ:

Յորժամ Աստուած ասիցէ, մի՛ ինչ այնուհետեւ թերահաւատ լինիցիս. ես վճիռ, եթէ Ոչ գոյ ուրախութիւն. եւ մի՛ այլ ինչ աւելի ակն ունիցիս քան զայն: Յորժամ տեսանիցես զայլ ոք[21] ի տապ ջերման գոլացեալս[22], եւ կայցեն առաջի տաշտք եւ բաժակք պէսպէս ըմպելեաց կամ ցուրտ ջրով լի, եւ սեղան ինչ ամենալից յօրինեալ առաջի՝ պէսպէս կերակրովք եւ համադամ խորտկօք, ընդբարեկեցի՞կս ինչ համարեսցիս զախտացեալսն: Թէպէտ եւ ճաշակիցէ իսկ ի խորտկացն, յայնժամ աւելի տանջեսցի[ն], զի տապոյ ջերմանն տայ[23] զկերակուրն: Նոյնպէս եւ դու յորժամ տեսանիցես զմեղաւոր ոք երկապաշտեօք[24] մեծարեալ, սպասաւորօք պատուեալ[25] որ աստի անտի անցանիցեն, եւ զողոքսն[26] եւեթ խօսեսցին. ի սեղանս բազմախորտիկս վայելեալս[23], ազգի ազգի իւղօք անուշացեալս, պէսպէս պաճուճանօք պաճուճեալս, մի՛ ինչ երանի տայցես. այլ սգասջիր լացջիր եւ յոգւոց հանիջիր, զի այն ոչ այլ ինչ է՝ այլ հրոյն որ ի մեղացն բորբոքեալ իցէ՝ կերակուրն[27]: Զի եւս քան զեւս զցաւսն աճեցուցանէ, եւ ծանրութիւն եւ տաղտուկ օր ըստ օրէ ոգւոցն հասուցանէ. քանզի այնմ եւեթ պարար[28] է մեծութիւն:

Եւ եթէ կամիս՝ մի՛ ինչ հարեւանցի անցցուք. յորժամ տեսանիցես զգլխաւորս քաղաքաց մարմնագեղս[29], անդամայաղթս[30], զուարճացեալս ի ծերութիւն պարարտութեան[31], յորդիս, ի թոռունս բերկրեալս, է խրախ-

---

[21] Զայլոք, փխկ՝ Զայլ ոմանս:

[22] Գոլանամ, տաքնալ, ջերմանալ: — Օրինակին մէջն էր՝ զոլացեալք:

[23] Այստեղ եզ. ու յոգն. իրարու խառնակած են:

[24] Երկապաշտեայք, էից, եօք, հացկատակներ:

[25] Օրինակն՝ պատուեալք. յայտնապէս գրչի սխալ:

[26] Խօսել զողոքս, շողոքորթական խօսքեր խօսիլ:

[27] Այսինքն՝ Կերակուր հրոյն որ ի մեղացն բորբոքեալ իցէ:

[28] Պարար, ճարակ, խայծ, գիրցընելու կեր:

[29] Մարմնագեղ, գեղեցկամարմին:

[30] Անդամայաղթ, սովորաբար՝ յաղթանդամ:

[31] Ծերութիւն պարարտութեան կը գործածուի իբրեւ Ամաց լիութիւն, խոր ծերութիւն:

Digitized by Google

ճանս ուրախակիցս, անհոգս առանց տրտմութեան, երջանիկս երանելիս յամենայնի, յայնժամ աւելի համարեսջիր զնոսա լալոյ եւ արտասուաց արժանի. զի զոգիսն ի ներքս մեղաց հրովն բորբոքեն. քանզի մեղքն բարութեամբքն իմն սովոր են աճել, եւ ցաւովք եւ վշտօք՝ խափանել[32]: Իսկ յորժամ մեղաւոր ոք իցէ, եւ է դիւրութեան եւ ի հեշտական կեանս, յաւելուած եւս ցաւոցն լինի դիւրութիւնն: Եւ գիտեմք զբազումս որ քան զանասունս եւս[33] անխօսագոյնք իցեն, Եւ այսպիսի իմն կենաց ցանկան, եթէ կամէի[34] զնոյն կեանս կեալ եւ զնոյն ախտ ախտանալ[35]. եւ այն եւս իմն աւելի դժնդակագոյն է՝ զի եւ զգան իսկ ոչ ցաւոցն[36]:

20.

Ի ժամանակի ընդունելութեան, մինչ յաշխարհիս իցեմք, լսէ մեզ Տէր:

Բժիշկ մի որ ցաւածի օգնել կամիցի, տեւէ բաւէ եւ ժամանակին մնայ[1]: Բժիշկն կարօտ է ժամանակին, իսկ Աստուած ոչ եթէ ժամանակին ինչ կարօտ իցէ[2]. զի զառաջինն ինքն մատակարարեաց, եւ շրջել զնոյն՝ ինքն կարող է. զի կրկին լիցի ուղղութիւն, զի օգնիցէ եւ ի դէպ ժամու[3] օգնիցէ։ Զի եթէ յառաջագոյն օգնեալ էր, ոչ ինչ աւելի օգուտ գործէր․ այլ յորժամ ի դէպ էր օգնել՝ յայնժամ օգնեաց, զի յայտ լիցի եթէ եւ ի ձեռացն թողուլ[4] ըստ նորա տեսչութեանն եղեւ։ Քանզի է՛ ժամանակ ի դէպ, եւ եթէ կորուսանիցեմք զդէպ ժամանակն, ոչ եւս այլ լինի մեղ ի դէպ[ս] առաքինութեան[5]։ Որպիսի ինչ[6]․ կուսանք կորուսին զժամանակն, եւ մեծատունն որ զՂազարն անտես առնէր․ եւ յետոյ խնդրէին ժամանակ ի դէպ, եւ ոչ գտանէին։ Որպէս զի[7] ժամանակ ընդունելութեան յայնժամ է՝ մինչ յաշխարհիս իցեմք․ իսկ յորժամ ելանիցեմք աստի, ոչ եւս կարիցեմք յառաջնոյն ինչ ստանալ, եւ ոչ զպտուղս ապաշխարութեան ժողովել։ Քանզի մարտիկ ոք, թէ՝ մինչդեռ տեսողքն նստիցին՝ ի պարտութիւն մատնիցի, յորժամ տեսողացն զրաւ լիցի[8], ոչ եւս կարէ զպարտութիւնն ի յաղթութիւն ածել[9]։ Զի մինչդեռ տեսողքն նստիցին, եւ յօրինիչ մարտին մօտ իցէ, ամենայն իմիք հնար է, եւ յաղթելոյ եւ պարտութեան․ իսկ յորժամ նկատեալ[10] ժամանակն ի գլուխ ելանիցէ[11], այնուհետեւ թէ եւ աշխատիցի եւս՝ ընդ զուր եւ ընդ վայր են ճգունքն։

---

[32] Խափանիմ, խախտիլ, նուազիլ: — Մեղքը հասարակօրէն բարեկեցութեամբ կ'աճի, եւ ցաւովք ու վշտօք կը նուազի:

[33] Օրինակին մէջն էր՝ կէս անխօսագոյնք:

[34] Ցանկան՝ եթէ կամէի ... այսինքն՝ Ցանկան եւ ասեն՝ եթէ կամէի: — Գայլին ստէպ՝ թէ պինդ կաց:

[35] Տես Քեր. 239, Բ:

[36] Օրինակն՝ սզան: — Զգամ տրական խնդրով փոխ՝ Զցաւսն: Այսպէս եւս. Անձին զգալ, մտաց զգալ, Զգալ խելաց, խելքը վրան գալ, ուշաբերել: — Եւ զգան իսկ ոչ. յետադաս ոչ. տես Քեր. 456, Զ: Եւ արգելոյր իսկ ոչ: Եւ ամաչէին իսկ ոչ: Եւ երդնու իսկ ոչ: Եւ տացէ իսկ մի: Եւ անուանեսցի իսկ մի. եւայլն. սովորաբար նախընթաց եւ ուհետեւորդ իսկ շաղկապներով:

[1] Տեւէ բաւէ եւ ժամանակին մնայ, յարմար ժամանակի կը սպասէ: Քեր. 466, Գ:

[2] Ոչ եթէ ժամանակի ինչ կարօտ իցէ. այսինքն՝ Ոչ է կարօտ ժամանակի: — Սովորական է Ոչ եթէ ... իցէ, փոխ լոկ Ոչ է: Այսպէս եւս՝ Ոչ եթէ ի մթերից ընչից իցեն կեանք: — Իսկ ինչ՝ բացասականի յաւելուած է. Քեր. 277, ԺԶ:

Անհնարին շփոթութեամբ ամբոխեալ էր երկիր յառաջ քան զգալուստն Քրիստոսի․ զի ոչ այնպէս տգեղ եւ անվայելուչ էր՝ մինչդեռ սիկն եւ կաւ եւ ջրոցն բազմութիւն ունէր զարարն[12] երկրի, որպէս մեղացն եւ անօրէնութեանցն խռովութիւնք եւ ամբոխք[13] շփոթեցին եղծին զյօրինեալ կարգն․ քանզի միշտ մարտք, հանապազ պատերազմունք[14], խռովութիւնք, արիւնք հարազատաց, դոյժ եւ աղաղակ, լալիւն ողբումն եւ աշխախարանք։ Չկայր ի հաստատութեան երկիր, այլ Աստուած[ն] որ[15] եկն հաստատեաց զնա, իբրեւ զքաղաք մի խռովեալ եւ ամբոխեալ ած ի խաղաղութիւն[16]․ եւ այն իսկ են զարմանք՝ զի ոչ զխռովիչսն եհան եւ զայլս բնակեցոյց, այլ զնոսին դարձոյց յուղղութիւնս։ Զի հազարապետք[17] յորժամ տեսանիցեն զծառայս տերանց իւրեանց ի ստահակութեան, զնոսա հալածեն եւ զայլ ի տեղի արկանեն[18]․ իսկ Աստուած կամեցաւ զիւր մարդասիրութիւնն ցուցանել․ զնոսին իսկ որ ի ծուլութիւնսն էին՝ ած յառաքինութիւն[16]․ զի ոչ զպիտանի զոք, այլ զանյոյսս՝ որոց ոչ ակն ինչ կայր՝[19] արար վարդապետս։ Եւ քանզի նորա վարդապետութեան ոչինչ կարաց օգնել․ ոչ երկիւղ գեհենին, ոչ հրոյն սպառնալիք․ ոչ տանջանացն հրաւէրք․ վասն այնորիկ զայն եւեթ ստէպ ասէր, եթէ Ոչ եկի կոչել զարդարս այլ զմեղաւորս յապաշխարութիւն։ Վասն է՞ր փախչիք․ ընդէ՞ր սրանայք[20]․ միթէ պատի՞ժս եկի պահանջել․ միթէ ծա՞նր ինչ իցէ քարոզութիւնդ, միթէ տաղտկալի՞ ինչ է գալուստս։ Ո՞վ ոք փախիցէ ի բժշկէն[21]․ միթէ դե՞ղքն ինչ դաժանք իցեն․ ոչ ասացի եթէ լացէք եւ աշխարեցէք եւ կոծեցարուք․ այլ եթէ միայն Եկայք առ իս եւ գտջիք հանգիստ․ եւ զի՞նչ դանդաղանք իցեն գալդ առ իս[22]։

---

[3] Դէպ կամ ի դէպ ժամ, ժամանակ ի դէպ, յարմար ժամանակ, պատեհ առիթ։

[4] Փխկ՝ Եւ թողուլն ի ձեռացն։

[5] Այսինքն՝ Ալ անկէ ետեւ մեզի առաքինութեան (ի դէպ) յարմար չըլլար։

[6] Որպիսի ինչ, զոր օրինակ։

[7] Այնպէս զի, կամ վասն զի։

[8] Յորժամ տեսողացն զրաւ լինիցի, երբ որ ալ տեսնող չմնայ։

[9] Զպարտութիւնն ի յաղթութիւն ածել, յաղթուիլը յաղթութեան դարձընել, փոխել։

[10] Որոշուած։ — Օրինակը՝ Նկարեալ։

[11] Օրինակն՝ Ելանիցեն։

[12] Արարն (երկրի), զանգուած, մարմին, տարր, կազմուածք։

[13] Խռովութիւնք, ամբոխք նոյնանշան են։ — Նոյնպէս՝ Շփոթեցին, եղծին։ Ա. 7, 8։

14․ *Միշտ մարտք, հանապազ պատերազմունք*, նոյնանշան աւելադրութեամբ։

15․ Թերեւս *Նոր*։

16․ *Ածեմ, ի խաղաղութիւն, յառաքինութիւն*, խաղաղցընել, առաքինի ընել։ Ա․ **10**, 24․ եւ Բ․ **14**, 25։

17․ Այսինքն Տան հազարապետք, տեսուչք, գործակալք։

18․ *Զայլ* (*ծառայս*) *ի տեղի արկանեն*, ուրիշ (ծառաներ) տեղը կը դնեն։

19․ *Զանյոյսս որոց ոչ ակն ինչ կայր*, փոխ՝ պարզապէս ըսելու՝ Զանյոյսս։ — *Որում ոչ կայր ակն*. տես Քեր․ 343, ծան։

20․ *Վասն է՞ր, ընդէ՞ր*. — *Փախչիք, սրանայք*, նոյնանշան են՝ վայելուչ կերպով փոխուած։

21․ Օրինակին մէջն էր՝ *ի բժշկէն*, քիչ մը ետքը Լացէք մի՛ աշխարեցէք։

22․ Այսինքն՝ Ինձի գալն ի՞նչ դանդաղելու բան է։ —

Իսկ իբրեւ ետես եթէ ոչ կամին գալ, շրջէր ընդ քաղաքս, ընդ գիւղս. քարոզէր եւ ասէ. Ապաշխարեցէք. իսկ նոքա ի հեռ, ի նախանձ[23] եւ ի չարագործութիւնս մտաբերէին[24]: Ո՞վ որ ընդ իւր բարիս ինչ նախանձեսցի: Եւ արդ տեսցուք եթէ ո՞չ յոլովագոյն զարմանս այնպիսի ախտիցն կոտորեաց. միթէ չբժշկեա՞ց զբորոտն եւ առաքեաց[25] առ քահանայն՝ առ քննիչ բժշկութեանն: Միթէ ձեռուն իշխանութեա՞ն ինչ ցանկացայ. միթէ չմատուցի՞ պատարագս ըստ օրինաց, միթէ չմտի՞ ընդ հնազանդութեամբ, որ տէրս եւ տուիչս էի օրինաց: Ի՞ւ իւիք ձաղ ինչ կամ ձունիս արարի[26] զձեզ. միթէ փութացա՞յ երբեք արկանել[27] զձեզ ի փառացն ձերոց եւ ոչ առաւել հաստատել ի փառս. ո՞չ ապաքէն վրիպելոցն առ ի ձէնջ պատուիրեցի թէ Զամենայն զոր ինչ ասիցեն ձեզ արարէք, բայց ըստ գործոց նոցա մի գործիցէք. զի եթէ ըստ գործոց գործէին, ապա եւ լսէի՞ն իսկ ոչ[28] բանիցն ձերոց: Միթէ յԱստուծո՞յ ինչ վրիպեցուցի. ո՞չ զամենայն ինչ Աստուծոյ նուիրեցի. ո՞չ որում բժշկեցաւն[29] ի լեգէոնէն՝ ասացի թէ փառաւորէ՛[30] զԱստուած, եւ միւսումն՝ եթէ Երթ առ քահանայն, եւ մատո պատարագս փոխանակ փրկութեանց[31]:

21.

Թէ բաց յառաքինութեանն յիշատակէ, ոչինչ իսկ են այլ յիշատակք:

Անուն յաւիտենից տաց նոցա: Վասն ա՛յնորիկ իսկ ցանկալի են գործքն՝ զի զյիշատակն մեր անմահ պահեն,

---

Դանդաղանք իցեն գալը, եզ. եւ յոգն. տես Քեր. 223, Դ:

23. Օրինակին մէջն էր՝ *Եւ հեռ եւ նախանձ:*

24. Տես Ա. **5**, 25:

25. փխկ՝ Չբժշկեա՞ց եւ ո՞չ առաքեաց, տես Բ. **8**, 11:

26. *Ձաղ առնել*, ծաղրել, խաղք ընել: — *Ձաղ կամ ծունիս առնել*, թերեւս նոյնանշան:

27. Վրիպեցուցանել, զրկել, տես Ա. **9**, 28. **10**, 35:

28. Տես վերը՝ **19**, 36:

29. *Որում բժշկեցաւն*, փխկ՝ *Այնմ* որ բժշկեցաւ:

30. Քիչ տեղ կը գտնուի հրամայականն այս ձեւով: *Փառաւորէ՛, յուղարկէ՛, պատուիրէ՛, մի՛ տաս, մի՛ լինիս*. Քեր. 373:

31. Թերեւս՝ *փրկութեանդ:*

եւ ոչ տան ժամանակաց ածել ի մոռացօնս[1]։ Եւ անուն յաւիտենից առաւել քան ուստերաց եւ դստերաց։ Ցիրաւի իսկ. զի այն ըստ բնութեանն է, եւ այս ըստ կամաց. զի այս ի հարկէ, եւ այն ըստ առաքինութեանց։ Եւ լաւ իսկ է առաքինութեանն անուն քան զուստերաց եւ զդըստերաց[2]. [այլ] զի մի յիշեցիմք եւեթ, այլ զի ի բարիսն յիշեցիմք[3]. զի մի ի սուտ կարծեացն պատիժս մտանիցեմք[4]. զի որ ի չարիս ինչ անուանիցի՝ յետ չարեացն կորստեան եւ նա կորստական է[5]։ Անուանի է Յուդաս ընդ ամենայն երկիր, այլ ի չար եւ ի սատակումն իւրոյ գլխոյն. անուանի է Պաւղոս, այլ ի բարի եւ յօգուտ յիշելեացն[6]։

Եւ զայս ոչ եթէ վայրապար ինչ ասացի, այլ քանզի տեսանեմ զբազումս զի ապարանս գեղեցիկս շինեն, եւ գերեզմանս նկարեալս հաստատեն, ոչ վասն այլ իրիք՝ այլ[7] զի յորժամ վախճանիցին՝ անուն եւ յիշատակ շինուածովքն թողուցուն յերկրի։ Ցուրտ եւ անօգուտ մխիթարութիւն շահին անձանց յայնպիսի հայթայթանաց. զի՞նչ օգուտ իցէ մեռելոյ եւ անզգայի՝ շինուածոցն պաճուճանք, յորժամ ասիցեն եթէ այսր անուան են ապարանքն, այսր անուան է շիրիմդ. եւ օգուտ ինչ չիք, բայց վնաս մեծ։ Զի իբրեւ կարճամտի եւ անքատի[8] եւ ագահի եւ յափշտակողի անուն բամբասիցի, եթէ զորբոյ յափշտակեաց[9], եւ զայրիս մերկացոյց, զի գերեզմանս շինեսցէ եւ շիրիմս կանգնեսցէ[10]. եւ այն կանգնեալ կայցէ իբրեւ զարձան մի անօգուտ, ամբաստան չարեացն նորա եւ յիշատակ ապիրատութեանցն. զի եւ որք ողորմել կամիցին՝ չողորմիցին. զի ոչինչ այլ աւելի գործիցեն՝[11] այլ[7] զի անմահական ամբաստանութիւնս թողուցուն այնու կենդանեաց[12]:

---

[1] Տան ածել ի մոռացօնս, մոռցընել կու տան։ Տես եւ Գ. **11**, 20։

[2] Այս ինքն՝ Քան զանուն ուստերաց եւ դստերաց։

[3] Այսինքն՝ Չէ թէ որ պարզապէս յիշուինք, այլ բարի բաներով յիշուինք։

[4] Իմաստն աս կ'երեւայ. Որպէս զի (մարդկան) մեր վրայ սնոտի համարմանը համար չպատժուինք։

[5] Իւր չարութիւններն անցընելէն կորսուելէն ետքը՝ ինքն ալ պիտի կորսուի։

[6] Յիշելեացն, յիշուողին։

[7] Այլ, բայց միայն, բայց եթէ։

[8] Անքատ, կարօտեալ, չքաւոր. հոս՝ կծծի, աչք տնկող, ծակաչք։

[9] Զորբոյ յափշտակեաց. որբին բանը խլեց ձեռքէն։

[10] Գերեզման, շիրիմ. — Շինեմ, կանգնեմ, նոյնանիշանք։

Քան զի անօգուտ շիրիմ իսկ կանգնեալ թողուցուս[13] յանուն եւ ի պարծանս, հնարեաց թողուլ, ո՜վ մարդ, անուն եւ յիշատակ՝ մարդիկ խօսուն[14], որ կարիցեն պատմել միշտ զքո ինչ առաքինութիւնս, եթէ նովաւ փրկեցաք ի վշտաց, նովաւ մխիթարեցաք յաղքատութենէ եւ ելաք ի կարօտոյ: Այն են յիշատակ եւ անուն՝ յորժամ խօսունքն եւ իմաստունք[15] վայելեսցեն. ոչ եթէ քարն եւ բուռն[16] եւ հողն, այլ մարդիկն որ գոհանայցեն զԱստուծոյ վասն քո:

---

11. Օրինակն՝ զործեցին:

12. Օրինակն այս եւ յաջորդ խօսքն իրարու խառնուած՝ ունի այսպէս. Թողուցուն այնու կենդանեաց, քանզի անօգուտ..:

13. Այսինքն՝ Փոխանակ անօգուտ շիրիմ կանգնած թող տալու: — Քան յառաջին նախադասութեան. տես եւ Ա. 20, 66: Քեր. 177, **ծան:

14. Այսինքն՝ Ջանա որ քեզի անուն ու յիշատակ՝ բանաւոր մարդիկներ թողուս:

15. Իմաստունն՝ հոս՝ իմացող, մտաւոր (արարած):

16. Բուռ, գաճ, կիր. (տաճկ. քիրէճ. պոտրոնա):

Ե. ՍԵԲԵՐԻԱՆՈՍ ԵՄԵՍԱՑԻ

ՃԱՌՔ

1.

վասն անպատում աստուածեղէն բնութեանն:

ԸՆՃԱՌ է Աստուած եւ անպատում[1], որում ոչ միտք հասանեն եւ ոչ խորհուրդք բաւեն[2], ոչ լեզուաւ պատմի, եւ ոչ բերանով ճառի[3]: Ոչ միայն ըստ մարդկան գիտութիւն անցանէ, այլ եւ ոչ երկինք բաւեն, որ լուսով վառեալ՝ եւ զԱստուած գուշակեն[4]. եւ ոչ ամենայն արարածք, որ ի միասին օրհնեն՝ եւ միանգամայն[5] վրիպեալ գտանին[6]: Ոչ արեգակն ծագեալ, եւ ոչ լուսին փոփոխեալ՝ եւ զանփոփոխն քարոզեալ. եւ ոչ պարքն աստեղացն յօրինական կայանիւքն՝[7] զյօրինիչն: Ոչ տիւ ընդ գիշեր փոխանակեալ[8], եւ ոչ ծով ընդ ցամաք չմարտուցեալ, որ եւ մարտուցեալ՝ նահանջի: Ոչ երկրաւոր կենդանիքս՝ զկենդանին, եւ ոչ ծովական կայտառք զպարգեւիչն, եւ ոչ թեւականք՝[9] օդոյս կոտորիչք:

---

[1] *Անճառ եւ անպատում*, նոյնանշան են:

[2] *Հասանեմ, բաւեմ.— միտք խորհուրդք*, նոյնանշան:

[3] *Պատմեմ (լեզուաւ), ճառեմ (բերանով)*, նոյնիմաստ են:

[4] *Գուշակեմ (զումեքէ)*. իմաց տալ, զեկուցանել, ազդառնել. (եւ ոչ՝ կանխաւ պատմել): *Եթէ ոք գիտացէ թէ ուր է՝ գուշակեսցէ զնմանէ:* Տես Ա. 6, 22: — *Լուսով վառեալ եւ զԱստուծոյ գուշակեն.* այստեղ *եւ* աւելադրութիւն է: Քեր. 458, Գ:

[5] *Ի միասին, միանգամայն*, նոյնանշանք:

[6] *Վրիպեալ գտանին*, չեն հասնիր, չեն բաւեր, ետ կը մնան:

[7] *Յօրինական կայանք*, կարգաւոր շարք, կանոնաւոր դիրք: — Այսինքն՝ Եւ ոչ ալ աստեղաց բազմութիւնը . . . արարիչը կը քարոզեն ըստ արժանւոյն:

[8] Ուրիշ օրինակ մը՝ Ոչ տիւ *առ գիշեր միաբանեալ:*

[9] *Թեւականք՝ օդոյս կոտորիչք*. օդը պատռող անցնող թեւաւորները:

Եւ զի՞ եւս յաճախեցից զերեւելեացս ճառել. ուր ոչ հրեշտակք եւ ոչ հրեշտակապետք կարեն տալ զԱստուծոյ զհանգամանս[10]։ Մտադիւրութեամբ սկսանիմ ճառել. ախորժելով[11] եւ դուք արժանի արարէք լսել։

Սկիզբն ամենայնի՝ Աստուած է. եւ ինքն եւ ոչ ի միջէ սկզբանէ եղեալ։ Ոչ կարօտ սպասաւորօք[12], քանզի ոչ ի նորա պէտս ինչ են պաշտօնեայքն, այլ ամենեցուն օգնէ եւ ամենեցուն բաւական է. եւ զնա՝ ինչ ոչ տանի[13], քանզի ինքն անբաւ բնութիւն է, անփոփոխական հաստատութիւն[14], անայլայլական[15] պատիւ. ոչ ի խոնարհ նուազեալ գտանի, եւ ոչ ի վեր զարգացեալ եւ աճեցեալ. քանզի կատարելոյ՝ եւ աճելն նուազութիւն է[16]։

Մի է՝ յիւրմէ ինքնակաց, եւ ոչ ինչ յումեքէ ընկալեալ։ Ոչ ընդ ծրով անկանի[17], կամ փակեալ եւ սահմանեալ. ոչ փոխ առեալ յումեքէ՝ թէ[18] հաստուցանիցէ. ոչ այլովք եւ այլովք ի մի ինչ կատարեալ[19], եւ ոչ ի բազում իրաց ի մի ինչ բովանդակեալ. քանզի եւ ոչ ինչ յառաջ քան զնա։ Անմարմնական եւ պարզական, զատեալ եւ մեկնեալ յամենայն ի մարմնական յօդուածոց[20], որոշեալ եւ զատեալ[21] յամենայն կար[ծ]եաց։

Եւ քանզի շնորհեաց մեզ բանս եւ խօսս, տացուք պտուղ պարգեւատուին՝ յորոց մեզս[22] պարգեւեաց։ Օրհնեսցուք որչափ եւ կարող իցեմք. եւ ճառեսցուք չափով

---

[10] Հանգամանք, որպիսութիւն, յատկութիւն։

[11] Մտադիւրութեամբ, ախորժելով, նոյնանշան են. յօժարութեամբ։

[12] Տես Ա. 1, 17։

[13] Զնա ինչ ոչ տանի, ինք անբովանդակելի է։ Ինչ անուն բայի։

[14] Անփոփոխական հաստատութիւն, անփոփոխելի գոյացութիւն. ենթակայութիւն։

[15] Անայլայլական, անայլայլելի, անփոփոխ։

[16] Այսինքն՝ կատարեալ եղողին՝ նոյն իսկ աճիլը նուազութիւն մըն է։

[17] Ընդ ծրով անկանիմ, սահմանի տակ իյնալ, պարագրիլ։

[18] Ոչ...՝ թէ. տես Ա. 1, 15։

[19] Ոչ այլովք եւ այլով..., չէ թէ այլեւայլ բաներով ամբողջ մը ձեւացած, լրացած։

[20] Յօդուած, բաղադրութիւն։

[21] Զատանել, մեկնել, որոշել, նոյնանշանք. բաժնել։

[22] Փոխ՝ Յայնցանէ զոր մեզ պարգեւեաց։

Digitized by Google

զանճառէն, եւ պատմեսցուք կշռով զանպատում զօրութեննէն[23]. զի հասանել կարասցուք թէ անհասական է։ Եւ զայս համարեսցուք մեզ հասանել՝ գիտել զԱստուծոյ թէ անհասական է[24]։ Եւ թէ պարտ եւ պատշաճ ինչ իցէ բերել սմա օրինակ յերեւելեացս. յորժամ ոք ընդ զննական արեգականս նայիցի, պշնելով եւ չնշմարելովն ճանաչէ զպայծառութիւն լուսաւորութեանն. եւ ոչ զի ետեսն՝ ետես, այլ զի ոչ ստէպ պշեաւ՝ իմացաւ։ Այլ չէ անպատիժս[25] այսպիսի օրինակս ի մէջ բերել վասն Աստուծոյ. քանզի մարմնական արեգակնս՝ թէպէտ եւ լուսաւորագոյն է, մարմին լուսաւոր է եւ ոչ Աստուած անմարմնական։ Այլ թէպէտ եւ առնուցումք ի պէտս իբրեւ օրինակ, այլ մի՛ յայսպիսի ինչ իրս իջուցանել[26] զանհասականն. քանզի ի վեր է Աստուած քան զամենայն օրինակս, եւ ոչ ինչ է նման նմա կամ հանգոյն. ոչ համեմատ եւ ոչ հաւասար. ոչ կարծիք եւ ոչ կշիռ։

Եւ արդ՝ զիա՞րդ. լռեսցո՞ւք, եւ ո՞չ ճառեսցուք. եւ ո՞ւր երեւեսցի մեր մտերմութիւնն։ Այլ ի ճառելն նշանակեսցուք, թէ չեմք բաւական ասել. զի յասելոյ անտի՝ աստուածութիւնն յայտնեսցի, եւ յոչ բաւական լինելոյ՝[27] զսքանչելական փառսն քարոզեսցուք։ Անսկիզբն է Աստուած, անճառ եւ անհասական, անհանդուրժական[28], անպատում, որ ոչ տեղեօք սահմանի, եւ ոչ վայրօք բովանդակի[29]. զատական յամենայնի[30], որ զամենայն ունի, եւ ամենեցուն առաջնորդէ: Ոչ փաղփաղակի յետ իւր զերեւելի եւ զզննական եւ զգետնական[31] հաստատեաց կացոյց. նա եւ ոչ զզօրսն երկնաւորս իսկ եւ իսկ. այլ յառաջ քան զամենայն եւ զընաւ յաւիտեանս՝ ծնաւ Անծինն զԾնունդն իւր հանգունակ[32]:

---

[23] Ճառեսցուք, պատմեսցուք. — Չափով, կշռով. — Զանճառէն, զանպատում (զօրութենէն), Նոյնանշաններու վայելուչ պէսպիսութիւն։

[24] Այսինքն՝ Մեզի համար բաւական ըմբռնել մը համարինք գիտնալնիս թէ Աստուած անըմբռնելի է։

[25] Չէ անպատիժս, առանց պատժոյ չ՚անցնիր։ — Ս յաւելուածը տարակուսելի է։

[26] Փոխ՝ Մի յայսպիսի ինչ իրս ժտեսցուք իջուցանել։ Տես Քեր. 413։

[27] Փոխ՝ Ի չլինելոյ բաւական. — յոչ, զոչ սովորական չեն ընտիր նախնեաց։ Քեր. 448։

[28] Անհանդուրժական, անտանելի, անըմբերելի։

[29] Ոչ տեղեօք սահմանի, եւ ոչ վայրօք բովանդակի, ոչ տեղւոյ մէջ կը փակուի, ոչ ալ միջոցի մէջ կը պարունակուի։

[30] Զատական յամենայնի, ամէն բանով, բոլորովին տարբեր։

Եւ զոր օրինակ ոչ գոյ այլ Հայր՝ բայց միայն ի միոյն. նոյնպէս եւ ոչ այլ Որդի՝ բայց ի միոյն. եւ ոչ այլ Հոգի հանգունակից՝ բայց յԱստուծոյ Հոգւոյն: Էր Հայր՝ Հայր ճշմարիտ. եւ Որդի՝ Որդի հաւաստեաւ. եւ ամենասուրբ Հոգին՝ ստոյգ[33] Հոգի Աստուծոյ: Ծնաւ Աստուած առանց չարչարանաց[34], առանց հատուածոյ[35], առանց կարեաց. քանզի չէ հնար հատանել անհատականին կամ բաժանել[36] անբաժանականին[37]:

2.

Թէ ըստ որում մարդկեղէն կարեօք եմուտ Քրիստոս եւ ըստ որում ոչ:

Փրկիչն եւ Տէր եւ մարդասէր՝ եցոյց զերկուս լուսաւորս[1] նկարագիր ճշմարտութեանն. զաստուածութեանն՝ նշանօքն, եւ զմարդկութեանն[2] չարչարանօք: Քանզի եմուտ ընդ չարչարանօք անչարչարելին[3] չարչարելեան[4], ոչ ընդ այնու կարեօք[5] որ ի մեղս տանիցին, այլ որ զհասարակաց բնութեամբս պատեալ իցեն: Քանզի մարմին եւ ոգի ծառայեն կարեաց՝ որ ի մեղս տանիցեն. եւ որ այնց կարեաց արտաքոյ է, արտաքոյ է եւ քան զմեղս: Այսպիսի ինչ է[6]. քաղցնուլ եւ ծարաւել, վաստակել եւ ննջել՝ մարմնոյն կարիք են, այլ ոչ եթէ ի մեղս համարիցին: Դարձեալ եւ ոգին ունի պատեալ զիւրեաւ կարիս յարարչէն, բնութեամբ ընկալեալ զկարեւորն փրկութեան, զերկիւղն, զտրտմութիւնն եւ զցասումն. եւ եթէ առանձին քննեսցին, կարիք կոչին. բայց չափով եւ ի ժամանակի՝ օգնական[7] բնութեանս մերոյ:

---

[31] Այս ինքն՝ Զերեւելի եւ զզննական եւ զգետնական (զերկրաւոր) իրս:

[32] Հանգունակ, քիչ ետքը՝ հանգունակից. նման, համանման բոլորովին նման:

[33] Ճշմարիտ, հաւաստեաւ, ստոյգ, նոյնանշան են եւ վայելչութեան համար փոփոխուած:

[34] Իմա՝ առանց (մարդկային) կրից: Նոյն վարը՝ առանց կարեաց:

[35] Հատուած, բաժանում:

[36] Հատանել, բաժանել, կուր. անբերեւոյթ:

[37] Անհատական. անբաժանական, անհատանելի. անբաժանելի: Տես վարը՝ 2, 3:

[1] Այսինքն՝ Երկու լոյս ցուցուց ճշմարտութիւնը նկարագրող:

[2] Այսինքն՝ Զլուսաւորս աստուածութեանն, զլուսաւորս մարդկութեանն:

[3] Ընտիր մատենագրութեան մէջ շատ ցանցառ եւ իբր բացառութիւն են ան-ելի եւ ան-ող ձեւերը. զոր օրինակ անըմբռնելի, անբժշկելի, անփոփոխելի. անընտրող. անկարող. սովորական են՝ Անհաս կամ անհասական կամ առանց հասանելոյ. — անզննին, անզննական, առանց զննելոյ. — անբժշկական, եւ այլն: Այսպէս են օրինակներուս մէջ. Անբաժին, ան-

Եւ միտ դիր, գոյ ցասումն արդար, եւ բարկութիւն արդարութեան անուանեալ. ոչ որ վայրապարն բորբոքեսցի, եւ ոչ որ վայրապար ոք[8] ցասնուցու, այլ յորժամ վասն աստուածպաշտութեան զայրասցի: Եւ վկայէ Գիր. Եկն, ասէ, Հոգի Տեառն ի վերայ Շաւղի[9] եւ ցասեաւ:

քակ: Զի՞նչ անհաւատ(**անհաւատալի**) թուի ձեզ՝ եթէ Աստուած զմեռեալս յարուցանէ: Աստուած հոգի կենդանի է, անփոփոխ, փառք անպատում, զօրութիւն անքաւ: Նմա ճառելիք էին եւ յայլոց ընկերացն անճառք: — Անհանդուրժական, անկանգնական. անփոփոխական **եւ այլն. ինչպէս Նախընթաց հատածին մէջ յաճախ տեսանք:** — Զիւր չհաւատալիս գործէր: Որ միանգամ ոչ ընթեռնլի են՝ զայն մի ընթեռնուցուս: — Արարէք ձեզ քսակս առանց հնանալոյ. (**անհնանալիս**) Անքակ **եւ** առանց բաժանելոյ: Նկրտին ըմբռնել զանհաս, զառանց ըմբռնելոյ. (**զանհասանելին, զանըմբռնելին:**) Առանց քննելոյ (**անքննելի**) են դատաստանք նորա եւ առանց գննելոյ (**անգննելի**) են շաւիղք նորա: Առանց պատասխանի տալոյ (**անջատագովելի**) ես: Առանց ներելոյ (**աններելի**) ունիք զհայհոյութիւնդ: Առանց անցանելոյ ունի զքահանայութիւնն: Առանց բժշկութեան ունի զվէրսն: — Անհնարին է առ ի բժշկութիւն. (**անբժշկելի է:**) Ամուլն անհնարին էր առ պաշարել: Ձեզ պանեցէ եւ անհնարինս յաղթութեամբ (**անպարտելիս**) արասցէ: — Ծնար զերկիրն հարուածովք անբժշկութեան: **Տես Քեր. 422, ԺԵ:**

4. Եմուտ ընդ չարչարանօք չարչարելեան, **չարչարելի մարմնովը չարչարուելու ենթակայ եղաւ:**

5. Կարիք. **կիրք. մարդկային բնութեան կրածները. ինչպէս քիչ մ'ետքը կը մեկնուի. — Նոյն մտքով են այստեղ** չարչարանք. չարչարելի (**կրից ենթակայ**) **բառերը:**

6. Այսպիսի ինչ է, **զորօրինակ:**

7. **Իմա՝ Օգնական լինին:**

8. **Իմա՝** Ոչ յորժամ (**կամ** որով) **ոք վայրապար ցասնուցու:**

9. Շաւուղ. **Սաւուղ. — այսպէս եւս՝** Յեշուվ. **Յեսու**, Շմաւ-

Յորժամ արդար ցասումն վասն արդարութեանց ի կիր արկանիցի՝ զայն գովեաց: Յորժամ ընդդէմ ամբարշտութեանն վառեսցի, յորժամ զհերձուածողսն կարկեցուցանել իցէ[10]*, յորժամ վասն փառաց մեծի արքային պատերազմն իցէ. անդ զցասումն ցուցանել լաւութիւն է եւ թաքուցանել՝ նենգութիւն: Միտ դիր երկեղէն. մի՛ որ զուր ինչ իցէ՝ այլ որ յօգուտ եւ ի շահ. զի ուր երկեղ Աստուծոյ իցէ՝ պարգեւք բարութեանն են. եւ ուր երկեղ ամբարշտութեան՝ անդ գործք սնոտիք: Զկարիս մարմնոյ եւ ոգւոյ՝ որ արտաքոյ քան զմեղս իցեն, կալաւ յանձին կենարարն մեր: Քաղցեաւ ըստ մարմնոյ, ծարաւեցաւ, վաստակեցաւ, ննջեաց. եւ այնու ոչ եթէ զաստուածութիւնն ինչ*[11] *թշնամանեաց, այլ վասն զմարմնոյն բնութիւնն ճշմարտութեամբ յայտ առնելոյ*[12]*: Նոյնպէս եւ ըստ շնչոյն*[13] *երկեաւ, տատամսեցաւ, տրտմեցաւ. Տրտում է, ասէ, շունչ իմ մինչեւ ի մահ. եւ դարձեալ՝ թէ Սկսաւ տրտմել եւ տատամսել. եւ այն չէին կարիք մեղաց, այլ բնութեան մարմնոյն ծանուցիչք:*

Եւ զի եւս յայտ առաւել[14] *առնիցէ կենարարն՝ եթէ այնպիսի բանք չվայելեն աստուածութեանն այլ մարմնոյն, մեկնէ աշակերտացն, եթէ զինչ օրինակ կարեացն իցէ*[15]*. Տրտում է, ասէ, շունչ իմ մինչեւ ի մահ, արթուն կացէք զի մի մտանիցէք ի փորձութիւն. եւ անդէն վաղվաղակի ասէ. Հոգիս յօժար է, բայց մարմինս տկար է. եւ այնպէս ամենեւիմբ ցուցանէ ճշմարտութեամբ զաստուածութեանն պատիւն, եւ զմարմնոյն տնտեսու-*

ան, Սիմոն. Շամրին, շամրտացի, Սամարիա, սամարացի, եւն:

[10] Յորժամ զհերձուածողսն կարկեցուցանել իցէ, երբ հերձուածողները պէտք ըլլայ պապանձեցրնել: Քեր. 362, ԺԱ:

[11] Եթէ, ինչ՝ ոչ բացասա. կանին դարդու յաւելուածքն են: Ա. 1, 14:

[12] Վասն զմարմնոյն բնութիւնն ճշմարտութեամբ յայտ առնելոյ: Ա. 3, 2:

[13] Շունչ, — Շունչ երբեմն նաեւ անձն՝ կը գտնուին հոգւոյ նշանակութեամբ ալ:

[14] Փոխ՝ Զի եւս առաւել յայտ առնիցէ:

[15] Այսինքն՝ թէ կիրքն ինչպիսի է:

թիւն[16]: Եկեր իբրեւ զմարդ. կերակրեաց իբրեւ զմարդասէր: Եւ առաւել այն զարմանալի է, զի մինչ դեռ խնդրէր ըմպել՝ արբուցանէ զտիեզերս. ցկինն սամարացի ասէ. Տուր ինձ ըմպել. եւ զաղաղակ բարձեալ ասէ. Եթէ ոք ծարաւի իցէ՝ եկեսցէ առ իս եւ արբցէ: Ննջէ ի ծովուն առ ի ճշմարտելոյ զմարմնոյն բնութիւն, եւ յարուցեալ՝ ի քուն առնէ[17] զալիս ծովուն. զի ուսանիցիս թէ եւ ննջէ եւ ի քուն առնէ: Յառաջագոյն տեսանէ իբրեւ զԱստուած՝ զամենայն ինչ որ ընդ ամենայն տեղիս գործէր[18]: Եւ շրջէր ի կողմանս Գալիլեացւոց իբրեւ զմարդ. եւ եկեալ կայ հանդէպ Բեթանիայ՝ գեղջն Ղազարու: Անջրպետութեամբ տեղեացն կայ ի բացեայ[19], եւ ի մօտ[20] ցուցանէ զանձն: Եւ զօրութեամբ աստուածութեանն զամենայն յառաջագոյն գիտէ: Պատմէ ի Գալիլեա որ ինչ ի Հրէաստանի գործք գործէին[21]. Ղազար, ասէ, բարեկամ մեր ննջեաց, եւ որ չէր մօտ[22] ի տեղիսն՝ տեսանէր զամենայն որ ինչ ի տեղիսն գործէր: Եկեալ կայ ի վերայ գեղջն եւ ասէ. Ո՞ւր եդիք զնա: Եւ ո՞վ իշխեսցէ ամբաստանութիւն անգիտութեան զՔրիստոսէ յառաջ բերել վասն հարցանելոյն, թէ Ո՞ւր եդիք զնա: Եւ եթէ գայթագղեցուցանիցեն զքեզ ինչ բանքն, ած զմտաւ՝ զի այնպիսի ինչ բանք եւ զՀօրէն Քրիստոսի ասացեալ են. միթէ անգիտութեա՞ն բարբառ իցէ եւ Հօրն ասելն, թէ Ո՞ւր ես Ադամ. եւ այս բարբառ այն[23] բարբառոյ ընկեր է:

Հարցանէ Քրիստոս, թէ Ո՞ւր եդիք զնա. հարցանէ եւ Աստուած ի հին կտակարանսն, թէ Ո՞ւր է Աբէլ եղբայր քո: Եւ թէ զի՞նչ միտք հարցանելոյն իցեն ընդ

---

[16] Տնտեսութիւն, հոմ՝ մարմնաւորութիւն, տնօրէնութիւն:

[17] Ի քուն առնեմ, քնացընել:

[18] Գործէր, կ'ընէր. կը գործուէր: Դ. 19, 2:

[19] Օրինակն՝ Տեղեացն վասն բացեայ եւ ի մօտ:

[20] Այսինքն՝ մօտ: Նոյնպէս հատածն ի խոր է. Ի բաց մնաց ղուռնն:

[21] Փխկ՝ Որ ինչ գործք ի Հր. գործէին: Քեր: 346, ԺԸ:

[22] Մօտ, քիչ մը վերը՝ ի մօտ, հոմ՝ ներկայ: — Մօտաւորութիւն, ներկայութիւն:

[23] Սովորաբար՝ Այնր:

Կային[24], թէ Ո՞ւր է Աբէլ եղբայր քո, ուսիր. զի հարցանելովն հորդեցէ նմա ճանապարհ պատասխանատուութեան. դատի իբրեւ զարդար դատաւոր, եւ յապաշխարութիւն կոչէ իբրեւ զմարդասէր. Ո՞ւր է, ասէ, Աբէլ եղբայր քո. յատեան մուծանէ զնա իբրեւ զդատաւոր: Եւ նորա անգիտութեան կարծիս զհարցուածն համարեալ՝ թաքուցանել կամէր ի բարերարէն. Ոչ գիտեմ, ասէ, միթէ պահապա՞ն ինչ էի ես եղբօրն իմոյ: Եւ զի՞նչ. ա՛ռ ի միտ զԱստուծոյ գիտաւորութիւնն. մեկնէ նմա որ զամենայն գիտէ, եթէ ես կամօք պատճառեցայ[25] զանգիտութիւն. եւ դու համարէիր՝ եթէ առանց գիտութեան ինչ հարցանիցեմ: Թէ այնպէս իցէ, ուսիր զգիտութիւն ամենագիտին. Գոչիւն արեան եղբօր քոյ բողոք ունի առ իս յերկրէ:

Ուսիր այսուհետեւ եւ զգիտաւորութիւն բարերարին, թէ յոր միտս ասաց ցՀրեայս, թէ Ո՞ւր եդիք զնա. ժողովք թատերց ապախտաւորաց[26] էին, ժողովուրդ որ ոչ կարէր ի միտ առնուլ զԱստուծոյ սքանչելիսն. մանաւանդ թէ իմանային իսկ, եւ առ ապախտաւորութեանն ծածկել կամէին զսքանչելիսն: Տեսանէր զնոսա խորխտեալս եւ ընդ հենգն ելեալս[27] սքանչելեացն. հայէր ի նոսա՝ զի տեսանէին զզօրութիւնսն եւ ուրանային զարուեստագործն[28]: Եւ առ այն զի՞նչ գործիցէ. մարթ էր լռելեայն երթալ. մանաւանդ Նէ՝ թէպէտ եւ չերթայր իսկ մարմնով, այլ զզօրութիւնն առաքէր, եւ ճառագայթիւք[29] զօրութեանն կարող էր քակել զգերեզմանն, յարուցանել զմեռեալն, եւ ածել ի լոյս զխաւարարգե[ա]լն. այլ կամի զապախտաւորսն իսկ վկայս սքանչելեացն: Ո՞ւր, ասէ, եդիք զնա: Եկ, ասեն, եւ տես զգերեզմանն. եւ ասէ ցնոսա. Ի բաց թաւալեցուցէք զվէմդ: Որ աշակերտացն երաշխաւոր եղեր, եւ [զ]առհաւատչեայ զզօրութիւնն ետուր, Եթէ ունիցիք, ասէ, հաւատս իբրեւ[30] զհատ մանանխոյ, ասասջիք լերինս՝ փոխեաց, եւ փոխեսցի. որ նոցա այնչափ իշխանութիւնն պարգեւեցեր. դու զվէմ մի փոքր ի դուռն գերեզմանին՝ չկարիցե՞ս ի բաց թաւալեցուցանել: Այլ որպէս յառաջագոյն ասացի, վասն նորին պատճառանաց, զի ասէին՝ խաբէութիւն ինչ եւ առ աչօք գործն իցէ մեռելոյն. վասն այնորիկ զնոսա իսկ ածէ ի գերեզմանն, զի յորժամ զվէմն թաւալեցուցանիցեն, եւ հոտ ընդ երեսս հարկանիցի[31], լիցի նոցա վկայ հոտ մեռելոյն՝ թէ արդարեւ մեռեալ է. զի յորժամ մեռելութեան մեռելոյն հաւատասցեն, ապա[32] եւ ի յարութենէն չլինիցին երկմիտ:

---

[24] Ընդ Կային, փոխ՝ ցԿային. — անսովոր խնդիր է:

[25] Պատճառիմ (զանգիտութիւն), ձեւացընել:

[26] Այսինքն՝ Ապերախտ հանդիսատեսներու ժողովք:

[27] Ընդ հենգն ելանել (իմիք, ումեք), հակառակ ելլել. (տե՛ս. Նէօղէբի Եբնմէ+):

[28] Արուեստագործն (զօրութեանց), հրաշքն ընողը:

[29] Ճառագայթներովն ալ:

3.

Չառնու Աստուած վրէժս ի չարեաց՝ ցորչափ չգուցէ ոք արդար ի միջի:

Եթէ հաւաստեաւ խնդրիցեմք, գտանիցեմք, զի յամենայն ժամ ո՛ւր եւ մարտեաւ ամբարշտութիւնն, ոչ էառ Աստուած վրէժ առանց արդարոյ ուրուք: Ամբարըշտեցաւ Սոդոմ եւ Գոմոր, եւ ոչ ջնջեցան հինգեքին քաղաքն՝ մինչ չեւ բնակեալ Ղովտայ յերկրին. զի մի՛ ասասցեն բնակիչք երկրին, թէ չէր ընդ ոք նայել[1], չգո՛յր վարուց ուրուք նախանձաւոր լինել, ածէ բնակեցուցանէ զարդարն ի Սոդոմ, որ ի նոյն տեղիս կեայր, եւ արտաքոյ քան զնոսա էր կարգօք[2]. զի մի գտցեն պատճառս

---

[30] *Իբրեւ* հոս կը նշանակէ լոկ. եւ այս նշանակութեամբ կ'ըսուի նաեւ *Քան զհատն մանանխոյ* (Մատթ. ԺԷ:). մանանխոյ հատի չափ:

[31] *Հոտ հարկանի, հոտ հարաւ,* ([illegible].) հոտ կ'ելլէ, հոտ ելաւ:

[32] Տես Ա. 5, 6:

---

[1] Նայելու (օրինակ առնելու) մէկը չկար: — Քեր. 363: *Չէր, չգոյր՝* պէսպիսութեան համար փոխուած:

[2] *Կարգք,* վարք, կեանք, ընթացք. տես Գ. 6, 7:

պատասխանւոյ՝[3] թէ չունէին զոք վարդապետ։ Երեւեցաւ Ղովտ[այ] ի Սոդոմ, եւ եկն եհաս[4] վրէժխնդրութիւնն. քանզի ոչ օրինակէն եւ ոչ առն[5] արդարոյ եղեն նախանձաւորք, սատակեցան ի հրացան բարկութենէ։

Նոյնպէս մարտնչէր եւ փարաւոն եգիպտացի ընդ Աստուծոյ՝ անգիտութիւն պատճառեալ· եւ չեկին նմա հարուածք, մինչեւ յայտնեցաւ Մովսէս՝ Իսրայելի։ Ամբարշտէր եւ Աքայաբ թագաւոր Իսրայելացւոց, որ յանօրէն ամբարշտութիւնն զառածեալ· եւ չգոյին ուրեք[6] սպառնալիք բարկութեան, մինչեւ յայտնեցաւ Եղիաս նախանձաւոր։ Սոյնպէս եւ երանելին Եղիա ամբաստան լինէր Աստուծոյ զԻսրայելէ, յորժամ եմուտ յանապատն հալածեալ յԵզաբելայ[7]· ասէ ցնա Աստուած, զի՞ դու Եղիա· հարցանէ ցնա Աստուած, թէ զի՞նչ գործես դու աստ։ Չոգաւ յայն անապատն՝ ուստի Մովսէս զօրէնսն առ, եւ ասէ· Նախանձեցայ զնախանձ Տեառն Աստուծոյ ամենակալի, զի թողին զքեզ որդիքն Իսրայելի· զսեղանս քո կործանեցին, եւ զմարգարէս քո կոտորեցին, ես միայն մնացի, եւ խնդրեն զանձն իմ։ Զայս ասէ, ոչ որպէս թէ ուսուցանէ, այլ ամբաստան լինի, ոչ որպէս զանգէտ ոք գիտակ առնիցէ, այլ իբրեւ դատաւորի դատախազութիւն մատուցանէ[8]։ Եւ քանզի գրգռէր իբրեւ զդատաւոր, եւ ի ցասումն ածէր ամբաստանութեամբն իբրեւ զսաստարար[9], կամեցաւ Աստուած հաւանեցուցանել զմարգարէն, եթէ երկայնմտութեամբ ներէ ամբարշտելոցն, ոչ թէ առ տկարութեան չպատժէ։ Ասէ ցնա· Ահաւանիկ ելանիցես դու վաղիւ առաջի իմ. եւ ա-

---

[3] Պատճառք պատասխանւոյ, ջատագովութիւն, արդարացում։

[4] Եհաս զարդու յաւելուած է. տես Ա. 7, 8։ Քեր. 398 եւ 433։

[5] Փխկ՝ Առնն. Տես Քեր. եր. 314. † ծան։

[6] Ուրեք, զարդու յաւելուած։

[7] Կամ պարզապէս Եզաբելայ փխկ՝ ի Յեզաբելայ. տես Բ. 7, 4։

[8] Դատախազութիւն մատուցանել (ումեք), բողոքել, ամբաստանութիւն ընել։

[9] Սաստարար, յանդիմանող, կշտամբող։

հաւասիկ հողմ սաստիկ փշրել զլերինս, եւ մանրեսցէ զբլուրս, եւ չիցէ ի հողմ Տէր. եւ ահաւասիկ շարժումն, եւ չիցէ ի շարժումն Տէր· եւ ահաւասիկ հուր, եւ չիցէ ի հուրն Տէր։ Եւ զի՞նչ միտք իցեն այնր ամենայնի· քանզի համարիս թէ չկարեմ վրէժխնդիր լինել, հաւանեցուցից զքեզ՝ թէ ոչ առ տկարութեան չածեմ պատիժս մեղաւորին, տես որպիսի՛ գործիս վրիժուց ունիմ։ Զոր ինչ առ ձեր դատաւորսն՝ սուրն եւ հուրն եւ ծովընկեցիկն[10] *գործեն, զայն մեծի դատաւորիս սոքա վճարեն*[11]*։ Տես որպիսի՛ անօթս պատժոց*[12] *ունիմ· հողմ սաստիկ՝ որ ոչ միայն զմարդիկ փշրել կարիցէ, այլ եւ զլերինս խորտակել եւ զբլուրս մանրել, եւ չէ ի հողմն Տէր։ Փոխանակ ասելոյ՝ թէ չկամիմ խստութեամբ ճանաչել*[13]*, այլ հանդարտութեամբ զարմանալի լինել։ Ահաւասիկ հողմ սաստիկ, ասէ, եւ փշրէ զլերինս, եւ մանրէ զբլուրս, եւ չէ ի հողմն Տէր։ Ահաւասիկ շարժումն· փոխանակ ասելոյ՝ թէ կարող եմ եւ շարժմամբ կորուսանել. եւ ահաւասիկ հուր, եւ չէ ի հուրն Տէր։ Ցուցանել ցուցանէ՝ եւ ի կիր չարկանէ։*

Եւ այնմ դուք իսկ ձեզէն[14] *վկայէք, զի եւ շարժումն եցոյց եւ հուր շողացոյց զքաղաքաւս· երկեցոյց, եւ չպատժեաց· եցոյց եւ արգել· շողաց հուր զքաղաքաւս, եկին հասին*[4] *սպառնալիք, եւ կանխեաց մարդասիրութիւնն։ Եւ էր, ասէ, տեսանել զժողովուրդս ամրացեալ եւ պարսպեալ*[15] *մարդասիրութեամբ։ Քանզի աստուածապաշտ թագաւորն ընդ քահանայութեանս զուգեալ*[16] բարեխօսէր, եւ ածէր յաղերս[17] զԱստուած: Քանզի թագաւոր արդար նոյնպէս կարող է վճարել, որպէս եւ քահանայութիւն՝ որ պաշտէ, եւ թագաւորութիւնն բարեխօսութեամբ ածե[ա]լ ի հաւան[17] զԱստուած[18]: Հեզութեամբն ցուցաւ փառաւորութիւն եւ ուղիղ կարգք նորա, յայտ է թէ որդի է մեծի թագաւորին. զի նա զնետս բարբարոսացն խափանեաց, եւ սա՝ զնետս որ յամպոցն տեղային՝ աղօթիւք փարատեաց:

---

[10] ծովընկեցիկ, (գ.) ծով նետելը, ծովընկեցութիւն։

[11] Գործեն, վճարեն, նոյնանշաններու պէսպիսութիւն։ — Սոքա, իմ գործիքներս։

[12] Անօթ պատժոց, պատժելու գործիք։ — Կ'ըսուի նաեւ, Անօթ պատերազմի, մահու, զէնք։

[13] Ճանաչել, (կր—.) ճանչցուիլ։

[14] Տես Քեր. եր. 495. Ես իսկ ինձէն. մեք իսկ մեզէն. եւայլն։

[15] Ամրանամ, պարսպիմ, (նոյնանշանք.) ապահովիլ, պահպանուիլ, պատսպարիլ։

[16] Քահանայից հետ միացած։

Եղեւ այսպիսի ինչ եւ առ երանելեաւն Դաւթիւ: Քանզի ցասումն ինչ յԱստուծոյ շարժեցաւ ի վերայ Դաւթի. սպառնայ Աստուած, եւ մարդասիրութիւն ցուցանէ: Տես զի՞նչ գործէ մարդասէրն. առաքեցաւ (Գադ) առ Դաւիթ. Ահաւասիկ երիս հարուածս յընտիր առնեմ[19] քեզ, խնդրեա մի ինչ զոր եւ կամիս. կամ [զ]սով զերիս ամս, կամ պատերազմ զերիս ամիսս, կամ մահ ժանդութեան[20] զերիս աւուրս: Եթէ իբրեւ զդատաւոր դատիցիս, զի՞ առնես նմա յընտիր. այլ պատժեա իսկ[21]. քանզի մեծ արարեր զարդարութիւն: Նովաւ դնէ զվճիռն[22]. զինչ եւ կամիս ասէ՝ զայն արարից, բարկացեալ՝ եւ[23] անսալ խոստանայ: Իսկ երանելին Դաւիթ ի վարանս ընդ ընտրութիւնսն մտեալ[24], Անձուկ է ինձ[25], ասէ, յամենայն կողմանց, եւ չգիտէ զի՞նչ ընտրիցէ. սո՞վն լաւ իցէ, թէ պատերազմն, թէ մահն: Հարկաւ[26] յանձն առնու զմահն ժանդամահ զերից աւուրց. եւ զայն[27] ոչ եթէ

---

17. Յաղերս ածեմ, ի հաւան ածեմ, գթութեան շարժել:

18. Այս ամբողջ նախադասութիւնն այլայլած կ'երեւայ:

19. Յընտիր առնեմ (ինչ ումեք), ընտրելու առաջարկել. (մէկուն) ընտրութեանը թողուլ: — Քիչ մը վարը՝ Զի՞ առնես նմա յընտիր, ինչո՞ւ անոր ընտրութեանը կը թողուս:

20. Մահ ժանտութեան, վարը՝ մահ ժանդամահ, կամ ժանտամահ, նոյնանշան են. ժանտախտ: Քեր. 260, Ը:

21. Մտադրութեան արժանի է յետադաս իսկ:

22. Ընով կ'ընէ որոշումը:

23. Բարկացեալ՝ եւ անսալ խոստանայ. տես Ա. 9, 7:

24. Ի վարանս մտանեմ, տարակուսանաց մէջ իյնալ: — Շարքին համար տես Ա. 1, 9:

25. Անձուկ է ինձ, (դժուարէ.) Նեղի մէջ եմ:

26. Ստիպեալ, ակամայ, տես Բ. 2, 1:

27. Եւ զայն. տես Քեր. 334:

վայրապար ինչ՝[28] այլ զի յայտ աստուածպաշտութիւն Թագաւորին լինիցի[29]: Եթէ խնդրեսցից, ասէ, զսով, ի կարծիս անկանիմ[30] թէ չհամարիցիմ ինչ զբազմացն կորուստ՝ վասն բազում ռոճիկս թագաւորութեանս ունելոյ[31]. եւ եթէ զպատերազմն խնդրեսցից՝ մարթի զզօրականսն ի մահ մատնել եւ զանձն ապրեցուցանել. առից խնդրեսցից[32] զմահն որ ընդ ամենեսեան առ հասարակ անցանէ. ոչ [ի] հարստաց աչառէ, եւ ոչ անաւագաց ողորմի. որ ոչ զիշխանս մեծարէ, եւ ոչ զաղքատս ընկրկէ[33]. զի յայտ լիցի՝ թէ ընդ ամենեսին եւ զանձն եդ առաջի:

4.

Թէ Քրիստոս ի խաչն ելանելով՝ առ ինքն զամենայն մարդկութիւնն ձգեաց:

Ել ի բարձունս, եւ գերեաց զգերութիւն: Ո՞ր գերութիւն կայր ի բարձունս. բարձունս աստ զխաչն կոչէ. քանզի ի խաչին ձգեաց առ ինքն զամենայն մարդկութիւնս, զոր վտարանդեալ ունէր[1] սատանայ իբրեւ զգերի. զնոյն գերեալսն գերեաց Քրիստոս: Այլ ազգ սատանայ գերեաց եւ այլ ազգ Քրիստոս: Նա յազատութենէ ի ծառայութիւն, իսկ Քրիստոս ի ծառայութենէ յազատութիւն, յանհաւանութենէ ի հաւանութիւն[2]: Եւ զի կանխակալ[3] էր սովորութիւնն, եւ սոսկալի անուն գե-

---

28. Ոչ եթէ վայրապար ինչ. վերը՝ 2, 11:
29. Տես դարձեալ Ա. 1, 9:
30. Ի կարծիս անկանիմ, կասկածանաց տակ իյնալ, ինք զինքը կասկածանաց տակ ձգել:
31. Տես Ա. 6, 29:
32. Առից խնդրեսցից զմահն. — առից աւելադրութիւն է:
33. Ընկրկեմ, ետ քշել, ընկճել: — Օրինակն՝ յաղքատս ընկրկէ:

1. Այսինքն՝ իրեն առած, գրաւած էր: Տես ունիմ իբրեւ օժանդակ՝ Քեր. եր. 356:
2. Անհաւանութիւն, հաւանութիւն, անհնազանդութիւն, հնազանդութիւն. անհաւան, անսաստող: Միամտեալ եւ հաւանեալ եւ նուաճեալ էին ի տէրութիւնն Արտաշրի. (Ագաթ.) ուր երեք բայերն ալ իբր նոյնանշան գրուած են՝ [illegible] [illegible]:
3. Կանխակալ (սովորութիւն), հին:

րութեանն, կարծէր աշխարհ՝ եթէ ի բնութենէ բռնաւորի ուրուք գերեսցի. քանզի չէր գիտակ ճշմարտութեանն[4], ի կռիւ պատրաստեցաւ ընդ աւետարանին: Իսկ կենարարին ծածկեալ զդիտաւորութիւն մարդասիրութեանն՝ ճակատու պայմանաւ[5] յառաջ մատուցեալ փայլատակունս արձակէ ի թշնամին. նետս տեղայ ի Հոգւոյն աղեղանէ: Ցիրաւի ասէր մարգարէն, եթէ Ել ի բարձունս՝ ի խաչն, եւ գերեաց զգերութիւն, եւ ետ պարգեւս մարդկան: Մարդիկ յորժամ գերեսցեն՝ զինչս յափշտակեն. իսկ մեծի թագաւորի՝ է գերութեան դէտակն մարդասիրութեանն կալեալ՝[6] չէառ ինչ ի գերեացն, այլ եւ ետ եւս:

Տես զարմանալիս. զոր օրինակ որ յանգն[7] յաղթիցէ, եւ զապստամբսն կապիցէ, եւ զըմբռնեալսն յապստամբէն թափիցէ[8]. եւ ապստամբն միշտ զմահն առաջի աչաց նկարէ, եւ վտարանդիքն ուրախ լինին, զի ի բռնաւորութենէն արձակեցան, եւ ի թագաւորութիւն եկին[9]. բայց սակայն եւ ապստամբն որ մեռանելոցն իցէ, եւ նոքա որ ազատելոց իցեն՝ ի ցոյց շրջին[10] վասն յաղթութեան թագաւորին. Նոյնպէս եւ կենարարն կալաւ զսատանայ ի պատերազմի եւ զդեւս եւ զնոսա որ ի նմանէ ըմբռնեալ էին, եւ ի միասին ի ցոյց շրջեցուցանէ: Որպէս զձողոյ ինչ նշան յաղթութեան կապիցեն, կամ սաղաւարտ կամ զրահս եւ կամ այլ ինչ զնշխար կոտորելոցն՝ եւ շրջեցուցանիցեն. Նոյնպէս իբրեւ յարքունի նշանի կապեաց զզէն սատանայի. եւ արար խայտառակ զդեւս ի խաչին: Այլ դեւքն ձաղին[11] եւ ի սպանումն պահին. նա եւ յափշտակեալքն նախ ձաղին, եւ ապա յաղատութիւն ելանեն։ Զաղի ապստամբն, ձաղիմք եւ մեք որ ընդ ապստամբաւն էաք· զի յայտնի լիցի թէ ո՛վ յաղթեաց, եւ ո՛վ ապստամբն էր եւ ո՛ ոք ընդ ապստամբաւն։ Եւ քանզի զմին կալաւ եւ սպանանելոց է, եւ զայլսն թափեաց եւ ազատեաց· Հարկ է եւ սոցա առ անգամ մի [եւ] ընդ նմին ձաղել[12] որ մահապարտն իցէ եւ ի մահ երթայցէ։

---

[4] Փխկ՝ Զճշմարտութիւնն ոչ գիտէր:

[5] *Ճակատու պայմանաւ*, պատերազմի ձեւով, կերպով:

[6] Այսինք՝ Գերած ատեն մարդասիրութիւնն աչքի առջեւ ունենալով:

[7] *Յանգ*, կ'երեւայ թէ նշանակէ Բոլորովին, իսպառ:

[8] *Թափել (զոր յումեքէ)*, ձեռքէն ազատել, խլել, կորզել: — Քիչ տեղը՝ *Թափեաց եւ ազատեաց*, աւելադրութեամբ երկու նոյնանշան:

[9] *Գալ ի թագաւորութիւն*, թագաւորութեան հասնիլ:

[10] Այսինքն՝ կը պտըտցուին. փխկ՝ Շրջեցուցանին. Քեր. 85:

[11] *Զաղին*, կը խայտառակուին. վրանին յաղթանակի հանդէս կ'ըլլայ:

Զաղին դեւք, ձաղին եւ առաքեալք· նոքա ընդ պարտութիւնն զամսթի հարեալք, եւ սոքա զյաղթութիւն թագաւորին հռչակ[ն] հարկանել[13]։ Զաղեցան յայնժամ դեւքն, ձաղին եւ այժմ հերձուածողք՝ որք ի դէմս ընտանեաց[14] զթշնամեաց գործս գործեն։ Զոր օրինակ քան զամենայն պատերազմ՝ ընտանի պատերազմն չար է, նոյնպէս քան զամենայն մոլորութիւնս՝ հերձուածողացն մոլորութիւն։ Հեթանոսն եթէ թշնամանիցէ ինչ զՔրիստոս, չհամարիմ ինչ օտարութիւն[15], քանզի թշնամի է խաչին· զհրեայն չզրեմ[16] ինչ, քանզի յայտնի իսկ թըշնամի է։ Հերձուածողն՝ որ պատճառի դաւանել զՔրիստոս եւ ուրանայ ի Քրիստոսէ, որ բարրի[17] քարոզել զհոգին սուրբ եւ հայհոյէ զսուրբ հոգին, այն պատերազմ տագնապէ զիս իբրեւ զընտանի պատերազմ։ Որպէս որ ի քաղաքի կռիւ լինիցի՝[18] քան զամենայն կռիւս չար է· եւ քան զամենայն կռիւս քաղաքի՝ որ աղմուկ ի տանն լինիցի՝ դառն է· եւ քան զքաղաքին եւ զտան՝ այն չար խռովութիւն է, որ ընդ այր եւ ընդ կին կայցէ, եւ քան զայն եւս դժնդակ՝ ծուխ որ ընդ մէջ մօրուին եւ ըրջուաց ծխիցի[19]. եւ եւս չար աղմուկ այն՝ որ ի մէջ յօրային եւ խորթիցն կայցէ: Ի միտ առ զընտանի թշնամութիւնն: Զմտաւ ած զայր՝ որ ի հրապարակէ ի տուն գայցէ, եւ կարէձմեռն զերեսօք կայցէ[20]. յորժամ սեղանոյն ժամ իցէ եւ ուրախութեան, յայնժամ ի պատերազմի հասանիցէ[21] կալ. հոգք եւ տրտմութիւնք յաճախիցեն, եւ հողմակոծ զնաւահանգիստն առնիցեն[22], եւ իբրեւ ի ծովու՝ կայցէ ի ծփանս ի տանն[23]. զտունն թողուցուն եւ ի հրապարակն[24] իբրեւ ի նաւահանգիստ դիմեսցեն. այնպիսի խռովութեանց տարան վասն Քրիստոսի արք աստուածածապաշտք:

---

[12] Զաղել, հոս կրուր. աներեւոյթ է։

[13] Հռչակ հարկանեմ, զան հարկանեմ, աւար հարկանեմ՝ մէյմէկ բառ համարուելով՝ երկրորդ հյց. խնդիր մ'ալ կ'առնուն. ինչպէս հոս զյաղթութիւնն։

[14] Ի դէմս ընտանեաց, ընտանի մարդու կերպարանօք։

[15] Օտարութիւն, անսովոր բան, կարգէ դուրս, նոր։

[16] Զհամարիմ, չզրեմ ինչ, նոյնանշան են։

[17] Պատճառիմ, բարրիմ, նոյնանշան են. կեղծաւորիլ, ձեւանալ, պատճառ բռնել։ — Պատճառիմ՝ թէ չէզոք բայ է. Պատճառեցաւ Դաւիթ թէ խօլ իցէ. եւ թէ ներգծ.՝ միշտ հյց. խնդրով, ինչպէս այստեղ։

[18] Փոխ՝ Կռիւ որ ի քաղաքի լինիցի։ — Բայց անսովոր է՝ Որ աղմուկ ի տանն լինիցի, փոխ. Աղմուկ որ ի տանն լինիցի։

5.

Ընդէ՞ր երեւելի ինչ իրօք ի խորհուրդսն՝ աներեւոյթ պարգեւք Հոգւոյն սրբոյ բաժանիցին:

Հոգին սուրբ անդր երեւի՝ յորժամ զխորհուրդսն կատարել իցէ[1], յորժամ զճոխութիւն[2] վարդապետութեանն պարգեւել իցէ, յորժամ զմկրտութեան զանճառ խորհուրդսն բաւանդակել[3]: Եւ մի՛ ուրեք զմիտս խարխարիցէ՝ ջրոյն եւ Հոգւոյն զսրբութիւնն ընդունել[4]: Զի

---

19. *Մօրու*, խորթ մայր: *Ուրջու*, խորթ զաւակ: *Յօրայ*, խորթ հայր:

20. *Կարէձմեռն*, սաստիկ ձմեռ, նաեւ՝ մրրիկ, ալէկոծութիւն. հոս՝ դառն դաժանութիւն, կռիւ, աղմուկ: — *Զերեսօք*, երբ թէ՝ ի միջի (կայցէ):

21. Հարկ ըլլայ:

22. *Հողմակոծ առնել*, ալէկոծել. տես Ա. 1, 9: — Օրինակն՝ *զնաւահանգիստս*:

23. Փոխ՝ ի ծփանս կայցէ ի տանն՝ իբրեւ ի ծովու:

24. Ուղղագոյն կ'երեւայ՝ *ի հրապարակս*:

---

1. *Յորժամ զխորհուրդսն կատարել իցէ*, երբ որ խորհուրդները կատարել պէտք կ'ըլլայ. — Նոյնպէս՝ *յորժամ պարգեւել իցէ. յորժամ բաւանդակել (իցէ)*: Տես Քեր. 362. ԺԱ:

2. *Ճոխութիւն*, հեղինակութիւն, իշխանութիւն:

3. *Բաւանդակել*, հոս կատարել, ի գործ դնել:

4. Այսինքն՝ Ջրով եւ Հոգւով սրբութիւնը՝ չըլլայ թէ մտքերն այլայէ:

եթէ ի լուսաւորութիւն[5] մկրտութեանն, ասեն, անարար[6] բնութիւնն գայցէ, ջրոյն՝ որ արարած է, զի՞նչ պէտք իցեն. Եւ ընդէ՞ր իսկ, ասեն, փրկիչն զանարար բնութիւնն ընդ արարեալ բնութեանն յօդեաց. Եթէ ոչ մկրտեսջիք, ասէ, ի ջրոյ եւ ի Հոգւոյ, ոչ մտանէք յարքայութիւնն երկնից: Եւ ո՞ ոչ գիտիցէ թէ ջուրն արարած է. բայց թէ որո՛վ բանիւ[7] եւ յո՛ր սակս ջուրն արարած՝ ընդ անարար Հոգւոյն յօդիցի, հարկ է յանդիման կացուցանել: Աղաչեմ, մի՛ ձանձրանայք զլսելն[8], եւ յշտեմարանս մտացդ ամփոփել զիմաստս խօսիցս, զի մի՛ վայրապար առ լսելեօքդ[9] հոսեսցին: Որպէս ջուր ընդ վայր ծաւալեալ՝ չմտանէ ընդ երկիր[10] եւ չարբուցանէ զանդս. այլ յորժամ յառու անկանիցի եւ ընդ կորիսն[11] գնայցէ՝ չծախի ընդ վայր, այլ զանդսն ոռոգանէ. եւ այժմ մի՛ ցրուեսցին բանքս, այլ ոռոգանիցեն զանդս մտաց ձերոց իմաստք բանիցս:

Բազում ինչ ետ Աստուած մարդկան, եւ ինքն այնուզօր եւս՝ չէ կարօտ[12]. այլ քանզի մահկանացու բնութիւնս չէ բաւական ընդունել զաներեւոյթ պարգեւսն, երեւելի իրօք ընդելացուցանէ ընդ այնպիսի ինչ: Կարէր կենարարն առանց ջրոյ տալ թողութիւն մեղաց, եւ բաւական էր Հոգւոյն յայտնութիւնն՝ լուանալ զյանցուցեալն, մաքրել զաղտեղին, սրբել զպիղծն, յորդեգրութիւն ածել[13] զտարագիրն. այլ քանզի բնութիւն մարդկան զերեւելեացս իմն կղկղաթ է[14], եւ սակաւաւոր եւ նուազագոյն է՝[15] մտացն աչօք ընդունել զաստուածականսն, դիւրին ինչ երեսօք[16] վասն սոցա որ չկարեն այնչափ ի վեր ամբառնալ եւ զաներեւոյթն տեսանել, տանի հասուցանէ յայն։ Եդ առաջի երեւելի ինչ օրինակ, զի յայտնի հաստատութեամբ աչացն՝ առնուցուն հաւանութիւն ոգիքն աներեւոյթ[17]։

---

[5] Տես վարը՝ ծան. 18:

[6] *Անարար*, անեղ, անստեղծ:

[7] *Որով բանիւ*, ինչ անուամբ, ինչ պատճառաւ:

[8] Փոխ՝ Մի՛ ձանձրանայք լսել: Քեր. 238, Ա:

[9] *Առ լսելեօքդ*, ականջիդ քովէն:

[10] *Չմտանէ ընդ երկիր*, հողին մէջ չի մտներ: Տես *ընդ գետին մտանել*. Քեր. 134:

[11] *Առու*, *կորիք*, ջրանցք, (ջրոյ) ճամբայ:

[12] Տես Ա. 1, 17:

[13] *Մաքրել զաղտեղին*, *սրբել զպիղծն*. Նոյնիմաստ կրկնութիւն. Քեր. 473, Զ: — *Յորդեգրութիւն ածել*, որդեգիր ընել, որդեգրել:

[14] *Կղկղաթ*, սրտով կպած, սիրտ կապած, խանդակաթ: — Օրինակն ունէր՝ *կղկղայ*, *թէեւ սակաւաւոր*: Քեր. 452, ծան:

[15] Իմա՝ Անբաւական եւ տկար:

Վասն կարեւոր իմն մարդկեղէն մտաց հաստատութեան տուեալ է ջուրն. քանզի եւ որ լուսաւորելոցն իսկ իցէ՝[18] կրկին է, ի մարմնոյ եւ ի հոգւոյ. եւ հոգւոյն բնութիւն աներեւոյթ է, եւ մարմնոյն՝ երեւելի կազմած. եւ Աստուած երկոցունց կողմանցն կրկին պարգեւ. զջուրն յայտնի՝ երեւելի մարմնոյն, եւ զհոգւոյն սրբոյ զաներեւոյթ պարգեւն՝ ծածուկ ոգւոյն մարդոյն։ Եւ որպէս արքունի ինչ պարգեւք՝ եւ կենդանի ձեռօք եւ մեռեալ անօթովք[19] պարգեւին. քանզի եղէգն եւ սեւադեղն մեռեալ գործի են, եւ ձեռն թագաւորին կենդանի է. եւ ոչ՝ վասն զի պէտք ձեռին թագաւորին են եւ եղեգանն եւ սեւադեղոյ[20], հանգիտապատիւ ինչ եղէգնն եւ սեւադեղն՝ ձեռին թագաւորին իցեն[21]։ Նոյնպէս թէպէտ եւ պէտք ջրոյ իցեն՝ իբրեւ դեղոյն թանաքի[22], զի երեւելի ջրովն դրոշմիցի գիրն աստուածեղէն՝[23] հանգիտապատիւ ինչ ջուրն՝ Հոգւոյն իցէ. այլ այնպէս պարտ է իմանալ, եթէ Հոգին սուրբ ջրովն գրէ զբարերարութիւնն: Բազում անգամ գիր պաղատանաց մատուցանէին թագաւորաց. եւ մինչդեռ ի ձեռս մատուցանելեացն իցէ գիրն՝ պաղատանաց գիր կոչի, եւ յորժամ թագաւորն ձեռն արկանիցէ[24], պարգեւաց մուրհակ անուանի[25]: Յառաջ քան զթագաւորին ձեռնագիրն արկանելոյ՝[26] քարտէզ է, թերեւս տասն լումայի արժանի. եւ յորժամ թագաւորն ձեռն արկանիցէ եւ հաստատիցէ՝ բազում կշռոց ոսկւոյ արժանի, եւ մեծագին փոքրագինն լինի[27]. եւ որ սակաւուն[28] վաճառէր, մեծաց գնոց վաճառի. թէպէտ եւ ձրի առ, այլ շնորհն եցոյց զչափն բարերարութեանն: Զոր օրինակ անդ քարտէզն եւ սեւադեղ եւ եղէգնն՝ մինչչեւ թագաւորին ձեռն արկեալ իցէ՝[26] թեթեւագին են, եւ յորժամ թագաւորն հաստատիցէ՝ չնայիս այնուհետեւ ի քարտն եւ յեղէգն, այլ ի պարգեւն ձեռին թագաւորին որ գրեաց. նոյնպէս եւ յորժամ զջուրն առանձինն տեսանիցես՝ իմա թէ եւ դանգի միոջ գինք չեն[29]. ապա եթէ զՀոգին իջեալ հանգուցեալ ի վերայ ջուրցն տեսանիցես՝ ի միտ առնուցուս՝ թէ աներեւոյթ աջն է իշխանական բնութեանն[30] տէրունական շնորհօքն, եւ որ երեւին՝ ջուր է, գործի աներեւոյթ շնորհացն:

---

[16] Դիւրին ինչ երեսօք, դիւրին եղանակաւ մը։

[17] Որպէս զի աչաց յայտնապէս տեսութեամբն աներեւոյթ մտքերը համոզուին, հաւանին։

[18] Լուսաւորել. լուսաւորութիւն, (հին եկեղեցական լեզուաւ) մկրտել, մկրտութիւն։

[19] Անօթ, գործիք, միջոց, տես վերը՝ **3**, 12։

[20] Որովհետեւ ձեռք եւ գրիչ ու թանաք պէտք է, անոր համար . . .։

[21] *Ոչ*՝ իւր *իցեն* բայէն բաժնուած. տես Ա. **1**, 6։ — Շատ սովորական է՝ *ոչ*էն ետքը միջանկեալ խօսք մ՚որ գայ՝ *եթէ* եւ *ինչ* յաւելուածներն եւ *իցէ* փոխկ է գործածել։ Այսպէս հոս. *Եւ ոչ՝ — վասն զի պէտք ձեռին թագաւորին են եւ եղեգանն եւ սեւադեղոյ, — հանգիտապատիւ ինչ եղէգնն եւ սեւադեղն՝ ձեռին թագաւորին իցեն*։ *Սողունք՝ ոչ եթէ — վասն զի մեզ ինչ անպիտանք են՝ — եւ յայլ եւս իրս չիցեն պիտանացուք*։ Տես դարձեալ *վասն զի* շաղկապին նախադաս գործածութիւնը. Բ. **6**, 10. եւ Դ. **17**, 17։

[22] *Դեղ թանաքի*, *սեւադեղ*, *դեղ*. նոյնանշան են. թանաք, մելան։

[23] *Աստուածային*, *մարդկային*, *երկնային* եւ այլն ածանցները հին ընտիր մատենագրութեան մէջ խիստ ցանցառ են. անոնց տեղ կ՚ըսուի՝ *աս-*

տուածեղէն, աստուածական, մարդկեղէն, մարդկօրէն, երկնաւոր, երկնաւորական, եւն.: Այլին մասնիկն աւելի տեղական ածանց կը լինէ. Լեռնային, դաշտային, ցամաքային, քաղաքային, հարաւային, հիւսիսային, եւ այլն:

[24] Ձեռն կամ ձեռնագիր արկանեմ, ստորագրել, ձեռնագիր դնել:

[25] Կոչի, անուանի, նոյնանշանաց պէսպիսութիւն:

[26] Անսովոր է փխկ՝ Յառաջ քան զձեռնագիրն արկանել թագաւորին. կամ ինչպէս վարը՝ Մինչչեւ թագաւորին ձեռն արկեալ իցէ: Տես եւ Բ. Յ, 7:

[27] Փխկ՝ Փոքրագինն մեծագին լինի:

[28] Սակաւու, մեծաց գնոց, սեռական են: Քեր. 244:

[29] Այսինքն՝ Եւ ոչ դանգի մ'արժէք ունի. եւ ոչ դանգ մը կ'արժէ: — Գինք հասարակօրէն յոգն. ձեւով կը բանի:

[30] Այսինքն՝ Աստուծոյ:

Digitized by Google

6.

Թէ բանն ուռկան է քարոզաց:

Բանն քարոզաց՝ ուռկան է։ Որպէս ձկնորսն սփռէ զարձուլ[1], արկանէ զուռկանն. եւ որ արկն՝ գիտէ, եւ թէ զինչ ըմբռնեալ է՝ այնմ չէ տեղեակ[2], քանզի ծածուկ ի խորս ջրոցն գործէ գործին, Նոյնպէս եւ յորժամ արձուլն աստուածեղէն բանին ի ծածուկ ոգիսն ձգիցի, որ խօսին՝ չգիտէ թէ ո՛վ անկաւ ընդ ուռկանաւն. բայց որ քննէ զուռկանն՝ Աստուած, գիտէ թէ ո՛ր ձուկն ըմբռնեցաւ, զո՛ր ի Հոգեմարտացն արկ ընդ ուռկանաւ Հոգւոյն աստուածխօսութիւնն[3], զո՛ր ի յԱրիանոսաց ձգեցին Քրիստոսի փառքն։ Կայ Աստուած եւ քննէ[4] զմիտս, եւ նայի ընդ գործս արձուլին։ Եւ զի այլ եւս օրինակ ի կիր արկից. որպէս որք զուռկանսն արկանիցեն, ի միմեանց զատեալք՝ բացարձակք յիրերաց[5] կան, եւ շուրջ փակեալ իբրեւ զպարիսպ ածել[6] զձկամբն, եւ է [ինչ] միջին ծոց ջրոյն պատեալ յուռկանէն. եւ յորժամ ձգել կամիցին, բացարձակքն տակաւ ի միմեանս մօտին՝ մինչեւ գայցեն ի մի միաբանութիւն երկոքին կողմանք ուռկանին, եւ ծայր ի ծայր խառնեսցին։ Նոյնպէս եւ Աստուած յառաջին բացարձակ[5] ժամանակսն՝ կացոյց զմարգարէսն՝ ձգել զուռկանն, եւ յերկրորդ ժամանակս՝ զառաքեալսն. Նոքա Հնոյն ձգէին զուռկանն, եւ սոքա Նորոյս։ Յերկոցունց կողմանց երկու դասք ուռկանարկացն[7] զմի գոգ ի մէջ արգելուն. եւ գոգ+ որ ի միջի իցեն՝ արեւելք են եւ

---

[1] Արձոյլ, ուռկան, ցանց. — սփռեմ, արկանեմ, ձգեմ, հոռ նոյնանշան են. ցանց, ուռկան. — Նետել, ձգել:

[2] Գիտէ, տեղեակ է. վայելչութեամբ փոփոխուած:

[3] Աստուածխօսութիւն, աստուածաբանութիւն, աստուածային բանին քարոզութիւն: Տես Բ. 14, 37:

[4] Կայ եւ քննէ. աւելադրութեամբ. տես Դ. 10, 27:

[5] Զատեալ, բաժնուած. բացարձակ, բացական, նոյնանշան են. հեռաւոր: — Ի միմեանց, յիրերաց. տես Ա. 2, 11:

[6] փոխ՝ Ածեալ, որ ուղղագոյն կ'երեւայ:

[7] Ուռկանարկ, ցանց նետող:

Digitized by Google

հանդէպ նմա արեւմուտք. եւ հարաւ եւ յանդիման նմին հիւսիսի[8]. եւ լուր Տեառնն իսկ. Եկեսցեն, ասէ, յարեւելից եւ յարեւմտից, ի հիւսիսոյ եւ ի ծովէ: Յայնմ գոգի՝ ի նմին ծոց ձկնորսքն ի կորուստ որսան ձկունս, եւ սոքա ի փրկութիւն. գան երկոքին կողմանքն ի միմեանս, եւ գտանի մի բնութիւն եւ մի արուեստ ուռկանարկացն, եւ բացականքն ի միմեանս յարին: Նոյնպէս եւ ի վախճանի աշխարհիս, յորժամ ձգելոյ ուռկանին զրաւ լինիցի[9], ընթանան եւ ցուցանեն մարգարէքն զիւրեանց վաստակսն՝ թէ որչափ ձգեցին. եւ սոքա զիւրեանց աշխատութիւնս՝ թէ որչափ[10] արկին ընդ ուռկանաւ:

Նոյն ուռկան արկեալ է եւ այժմ, եւ ոչ մերով ինչ ձեռամբ ձգի[11], այլ առաքելական աջով քարշի[12]: Եւ եթէ ի մտաց ինչ ասիցեմ, մի ընդունիր. եթէ չասիցէ զայն Պաւղոս, եթէ չվկայիցէ Եսայի: Մարգարէից ձեռն ձգէր յայնժամ, եւ այժմ առաքելոցն աջն պարզէ[13] զգործին: Բայց է՛ եւ այլ ինչ օրինակ տեսանել[14]. յորժամ ուռկան արկանիցի՝ ձուկնն հարթնու[15] եւ ի միջին ծոցն դիմէ. բազում անգամ եւ ոսոխի[16], եւ ի բաց իսկ ելանէ, որպէս եւ այժմ հերձուածողացն աշակերտք: Եւ տես զսքանչելիսն, զի զառաջինն սատանայ արկանէր ուռկան աշխարհի, եւ դեւքն ձգէին. եւ արդարքն հարթնուին, արտաքս քան զուռկանն ելանէին: Նա եւ ի Բաբելոնէ ձգեաց գործի[17] սատանայ[18], զի արկանիցէ ի հաղբ[19] զամենեսեան, եւ երեք սուրբ ձկունքն ցամաքաթեւ[20] վազեցին զգործեաւն[21]. եւ գրեթէ ընդ մարգարէին ասէին, թէ Անկցին ի ցանցս նորա մեղաւորք։ Եւ քանզի չար ուռկան արկ սատանայ աշխարհի, որ ասէրն թէ Յածեալ շրջեալ եմ ի ներքոյ երկնից, եւ աւասիկ կամ. եկն Քրիստոս եւ մանեաց նմա կարս[22]. ձգեաց եւ ըմբռնելոցն ի նմանէն գործիս առաքելովքն, եւ արկ ընդ ուռկանաւ զաշխարհս ամենայն։ Եւ զի՞նչ. ստեղծանե՞մք ինչ[23] ի մտաց. նմին իսկ Տեառն լուր. Նման է արքայութիւնն երկնից ուռկանի որ արկանիցի ի ծով, եւ յամենայն կողմանց ժողովիցէ[24]. ընդ այն՝ ուռկանաւ լիցի մեզ ամենեցուն անկանել, ի նմին[25] որս գտանել[26]։ Եւ սքանչելիք այն են, զի որ այսօր իբրեւ ձուկն անկաւ ընդ ուռկանաւ, վաղիւ իբրեւ ձկնորս զայլ ձկունս որսայ։ Անդ ձկունք անկեալք ի գործի՝ կենաց ի մահ[27] երթան. եւ աստ անկեալք ընդ ուռկանաւ՝ ի մահուանէ ի կեանս ժողովին։ Վասն այնորիկ ցՊետրոս ասէ Կենարարն, թէ Յաջակողմ արկ զգործիդ. եւ ժողովեաց ձուկն բազում. ուսուցանէ թէ երեւելեօքն իմանալեացն յիմաստս[28] պարտ է երթալ. քանզի եւ առ սմին[29] իսկ ասէ. Մի երկնչիր Պետրէ,

---

[8] *Հանդէպ, յանդիման.* — *Նմա, նմին.* վայելուչ փոփոխուած. Նոյնպէս քիչ ետքը՝ *Յայնմ գոգի՝ ի նմին ծոց.* տես Ա. **9**, 18. **13**, 14. Բ. **1**, 2: — *Հիւսիսի* ուղղական. Ա. **17**, 13:

[9] Այսինքն՝ Երբ որ ուռկան քաշելը լմննայ: Քեր. 216, Բ.

[10] *Որչափ (ձգեցին). որչափ (արկին),* այստեղ յոգն. մտքով առնուելու են, Որչափները, քանիները: Այսպէս նաեւ *ո՞, ո՞վ, ո՞ր.* տես Բ. **8**, 14:

[11] Օրինակն՝ *ձգէ:*

[12] *Ձեռամբ, աջով,* — *Ձգի, քարշի.* վայելուչ պէսպիսութիւն:

[13] *Պարզեմ (զգործի),* տարածել, բանալ, սփռել:

[14] Այս ինքն՝ Ուրիշ օրինակ մ'ալ կը տեսնուի, կայ տեսնելու: Տես Բ. **14**, 34: Քեր. 362, ԺԱ:

[15] *Հարթնում,* յանկարծ (վեր) ցատքել:

[16] *Ոսոխիմ,* ոգորել, դէմ դառնալ. կամ թերեւս հոս՝ *ոստչի,* դուրս կը ցատքէ:

---

[17] Ձգել գործի կամ ուռկան, ուռկան նետել. իսկ Ձգել զգործին կամ զուռկանն, ուռկանը դուրս քաշել։

[18] Տես անուան բայի դիրքը. Բ. 14, 37. Գ. 9, 10. եւ այլուր։

[19] Ի հաղբ, ի հաղբս արկանեմ, որոգայթի մէջ ձգել, բռնել։

[20] Ցամաքաթեւ, (Դ.) առանց թեւերը թրջելու։

[21] Վազեմ (զգործեաւն), (ուռկանին) վրայէն ցատքել։

[22] Կար, լար, չուան։

[23] Ինչ՝ հարցականի զարդույաւելուած։

[24] Տես Քեր. 435, Տրկ.։

[25] Այն ուռկան. նոյն որս, վերը՝ 8։

[26] Լիցի մեզ անկանել, գտանել. եղիցի մեզ բնակել. փոխ՝ Անկցուք, գտցուք, եւն. Քեր. 216, Բ։

[27] Փոխ. Ի կենաց ի մահ. տես եւ Գ. 9, ծան. 17. որ մէկ նկատմամբ ասոր նման է։

[28] Փոխ՝ Յիմանալեացն իմաստս։ Այս ինքն՝ Սորվեցուց որ տեսանելի բաներով՝ անտես բաներն իմանալու է։

[29] Առ սմին, ասոր հետ միանգամայն։

՚յայսմ հետէ զմարդիկ որսայցես ի կեանս․ այն իսկ է՝ զի ի յաւիտենից կեանսն գրաւիցես։ Եղիցի այսուհետեւ ամենեցուն մեզ ընդ ուռկանաւ ուղիղ փառաւորութեանն անկանել, ի սուրբ ծոցն հաւատոց բնակել[26]։

7․

Թէ կրեաց Քրիստոս աշխատութիւն, զոր եւ չկրել իսկ կարող էր:

Միթէ չէ՞ր կարող (Տէրն) զսուրբ մարմինն՝ զոր ի մէնջ վասն մերոյ փրկութեան զգեցաւ՝ ի վերայ օդոց շրջեցուցանել, զի մի՛ կրեսցէ աշխատութիւն․ եւ ո՞չ այնպէս ինչ՝ որպէս զԱմբակումայ զմարմինն ի Պաղեստինացւոց աշխարհէն ի Բաբելոն ի միում վայրկենի տարաւ․ զայր մի մարգարէ հրեշտակական շնորհօք յայլմէ աշխարհէ յայլ աշխարհ փոխեաց, եւ ոչ աշխատութիւն կրեաց, եւ ոչ զվաստակն իմացաւ․ եւ որչափ ձեռն հրեշտակին կարող եղեւ, զայն՝ զօրութիւն Բանին Աստուծոյ չկարէ՞ր իւրում մարմնոյն պարգեւել։ Այլ անդ հարկին պէտք[1] զարագութիւնն պահանջէին․ քանզի ի Բաբելոն չէր ոք աստուածապաշտ՝ որ զնա կերակրէր․ ետես զմարգարէն, եթէ վասն աստուածպաշտութեան վկայ լինելոյ՝ կայ ի տագնապի ի մէջ առիւծուցն․ ձեռն հրեշտակի զմեւս եւս մարգարէ յափշտակէ, եւ անդր առ այն մարգարէ տանի։ Եւ տես զզարմանալիսն․ չասէ՝ թէ տարաւ զնա հրեշտակն, այլ թէ Առ եւ անդ եդ։ Տես զզօրութիւն հրեշտակին․ զի՞ զարմանաս ընդ արարիչ հրեշտակացն։ Բառնայ տանի զմարգարէն, ոչ ոտիցն նեցուկ մտեալ եւ ի վեր ամբարձեալ․ այլ զհերացն բուռն հարեալ յափշտակեաց։ Եւ գիտեմք, եղբարք, որչափ ինչ վշտանայ մարմին՝ յորժամ քարշեսցի[2] զհերացն․ իսկ մարգարէն այնչափ վայրս՝ այնքան[3] ճանապարհս եհատ անց[4] զհերացն ձգեալ, եւ ոչ ինչ կրեաց. եւ ի միում վայրկենի ա՛ռ եդ անդ, քանզի զօրութիւն հրեշտակի էր, որ ոչ միայն եբարձ՝ այլ եւ թեթեւութիւն շնորհեաց մարմնոյն։ Մարմին էր որ բարձաւն, այլ ոգի էր որ եբարձն եւ տարաւ։

---

[1] Պէտք հարկի, հարկաւորութիւն։

[2] Քարշեմ, ձգեմ, ունիմ, բուռն հարկանեմ բայերը խընդիր բնութեան կ'առնուն պատմական, ուր որ աշխարհաբար բացառական կը դրուի։ Նոյնպէս Զձեռանէ առեալ, ձեռքէն բռնած։ Քեր․ 234․ Բ։

Եւ մի՛ զարմանայցես, եթէ թեթեւ բնութիւնն զմարմինն ծանր եբարձ. Նախ աստէն իսկ յայսմ արարածս[5] որ մեզս երեւին[6], է՛ ինչ որ բնութեամբ ծանր է, եւ է ինչ որ յախտարակաց[7] թեթեւ է. եւ չէ ինչ ըստ ծանրութեան եւ ոչ ըստ մեծութեան, այլ ըստ իրաց բնութեան արարածոց, որպէս զհարդ եւ իցէ։ Ընդէ՞ր ամենայն մայրք[8] մեծամեծք, եւ թէ ամենայն իսկ անտառք կոտորեսցին[9] եւ ի ջուր անկանիցին, չընկղմեսցին. եւ զասեղն մի փոքրիկ կամ սակաւ ինչ քծուար[10] յերկաթոյ՝ չկարէ ծով մեծ ի վեր ունել։ Եւ այսպէս՝ ոչ ըստ մեծութեան ինչ է[11] եւ ոչ ըստ ծանրութեան, այլ յարարչին արուեստէ. բայց սակայն երկաթոյ ուրոյն առանձին չէ հնար ի վերոյ ջուրց կալ, այլ թեթեւ իւիք կայ ի վերայ ջրոց, եւ կրի տեղեաց ի տեղիս: Լնուն զնաւս մեծամեծս երկաթով, եւ տանին յո՛ եւ կամին. եւ քանզի թեթեւ է փայտի բնութիւն, բառնայ թեթեւն զծանրն: Ա՛ռ մեւս եւս այլ օրինակ. մարդ չկարէ բազում ժամս ի վերայ ջուրց ղօղալ[12]. թէպէտ եւ զարուեստն գիտիցէ, այլ քանզի չկարէ կարի ի տոկ ձգել[13] առանց հանգչելոյ, աշխատին[14] բազուկքն, եւ հարկ լինի ընկղմելոյ:

---

[3] *Այնչափ վայրս, այնքան ճանապարհս.* — այնքան բառն որ ընտիր մատենագրաց սովորական չէ՝ հոս միայն առ հարկի պէսպիսութեան դրուած է։ Տես քեր. 474, Ի։

[4] *Ճանապարհ հատանեմ*, ճամբայ ընել, տեղեր անցնիլ։ *Եհատ անց*՝ նոյնանշան աւելադրութիւն։

[5] *Յայսմ արարածս*, փխկ. Յայս արարածս, կամ՝ յարարածս յայսոսիկ։

[6] Յարաբերականին յաջորդող յօդն եթէ *ս* է կամ *դ*, (ինչպէս այստեղ *մեզս*,) նոյն դէմքին համեմատ յարաբերականն ալ հասարակօրէն իրօք եւ ներգործութեամբ դրուած կ՚ըլլայ. ինչպէս հոս *յայսմ*։ Նոյնպէս՝ *Զինչ է այս զոր լսեմս։ Սոքա որ խօսինս։ Աւա ուր օտարքս են։ Մեք որ հաւատացաքս։ Զայս զոր տեսանէքս։ Մեք որ չարքս եմք։ Դուք որ չարքդ էք։ Զինչ է այդ զոր գործեսդ, զի խորհեսդ։ Դու որ տիրեսդ։ Դոքա որ կանդ աւադիկ։ — Որ ինչ առաջիս կայ՝ յայս եկեսցուք։ Զոր ասացաւ՝ զայս կալարուք։ Զոր ինձդ ասես՝ զդոյն տեառն ասա։* — Բայց ոչ այսպէս *ն* յօդը։ Քեր. 299, *Ծան։

[7] *Յախտարակաց*, (Գ.) Ֆիզիքապէս։ — *Բնութեամբ, յախտարակաց*, պէսպիսութեան համար փոխուած են։

[8] Օրինակին մէջ՝ *մարգ*։

[9] Իմացիր՝ Եւ ամենայն իսկ անտառք թէ կոտորեսցին։

[10] *Քծուար*, մետաղի կտոր. (+ի–ւի–ւե)։ — *Քծուար յերկաթոյ*, երկաթի կտոր։

[11] *Ոչ ըստ մեծութեան ինչ է*. ոչ մեծութենէն կախում ունի եւ ոչ . . .։

Որպէս եւ[15] ի խորշակէ՝ զի նախ արմատն վնասի եւ ապա ընդ նմին եւ ոստքն գօսանան, նոյնպէս եւ յաստուածպաշտութեան՝ եթէ նախ սիրտն կուրանայ, ապա պտուղ բերանոյն ցամաքի: Որչափ եւ բամբասիցէ լեզու հերձուածողին, եւս քան զեւս անպտուղ լինի: Այլ գոյ տեսանել բազում անգամ եւ ի թշնամիս աստուածպաշտութեան՝ կերպարանս աստուածպաշտութեան. որպէս, բազմութիւն յեկեղեցւոջ, եւ բազմութիւն առ հերձուածողսն. սեղան աստ, սեղան անուանեալ եւ անդ. քահանայք ճշմարիտք աստ, քահանայք սուտք եւ անդ. աստ աւետարան հաւատացեալ, եւ անդ աւետարան անարգեալ. աստ Միածին Որդին Աստուծոյ փառաւորեալ, եւ անդ Միածին Որդին Աստուծոյ թշնամանեալ. աստ Հոգին սուրբ բերկրեալ ընդ հաւատս, եւ անդ Հոգին սուրբ տրտմեալ ընդ անհաւատութիւնն: Քանզի յորժամ տեսանիցէ Հոգին սուրբ ամբարշտութիւն, տրտմի. վասն այնորիկ եւ Պաւղոս ասէ, թէ Մի՛ տրտմեցուցանէք զՀոգին սուրբ՝ որով կնքեցարուք յաւուր փրկութեան ձերոյ:

---

[12] Ղօղամ, ղօղիմ, ղուղիմ, լուղիմ, լողալ:

[13] Ի տոկ ձգիմ, երկայն ատեն շարունակել, երկարել, երկայն տեւել:

[14] Աշխատիմ, հոս՝ յոգնիլ:

[15] Այստեղ եւ աւելի է. ինչպէս քանի մը տեղ ալ տեսանք որպէս եւ փոխ՝ Որպէս:

8.

Վասն վերջնոյ դատաստանին։

Յառնեն ամենեքեան, բայց կէսքն իբրեւ զպատժապարտս առաջի ահեղ ատենին կարգեսցին, եւ կէսքն իբրեւ զսուրբս առաջի Տեառն յափշտակեսցին։ Զոր օրինակ ի մտանել Թագաւորի պատժապարտն չիշխէ յակն անկանել[1] Թագաւորին, եւ պատուականքն[2] եւ մեծարոյքն ընդ առաջ ելանեն. նոյնպէս եւ Որդին Աստուծոյ յորժամ գայցէ յերկնից եւ երեւի, սուրբքն յափշտակին ի բարձունս. եւ այնպէս թուեսցի թէ ընդ նմա իսկ[3] գայցեն։ Որպէս որք Թագաւորի ընդ առաջ ելանիցեն, եւ ընդ նմին դառնայցեն, թուի թէ ընդ նմին իսկ էին. նոյնպէս եւ սուրբքն՝ յորժամ ընդ առաջ Կենարարին յափշտակեսցին, թուեսցի թէ յերկնից իսկ[3] ընդ նմին իջանիցեն։ Տես, զի ընդ առաջ ելանեն եւ ընդ նմին գան։

Եւ միտ դիր զարմանալեացն. յաշխարհիս որ ընդ առաջ Թագաւորաց երթայցեն՝ իւրեանց կառօք եւ իւրեանց երիվարօք երթայցեն[4]. իսկ Կենարարն ինքն առաքէ դեսպակս[5] երկնաւորս. ոչ կառս եւ երիվարս, այլ կառս ամպեղէնս՝ զիւրմն իսկ[3]։ Եւ ընդ այն զի՞ զարմանաս, թէ Եղիա հրեղէն կառօք վերացաւ[6], եւ առաքեալքն եւ այլք մի ըստ միոջէ ամպեղէն կառօք, եւ մի՛ զհրեղէնն պատուականագոյն քան զամպեղէնն համարեսցիս։ Առաքեցան մարգարէին յայնժամ դեսպակք՝ կառք հրեղէնք եւ երիվարք հրեղէնք, եւ յերկնաւորացս յերկինս վերանայր. եւ իբրեւ զանիւ ի ներքոյ ի վեր ի բարձունս[7] հոլովէր.

---

[1] Ցակն անկանել, աչքին երեւնալ։

[2] Պատուաւորները։

[3] Մտադրութեան արժանի են յետադաս իսկերը։

[4] Իմա՝ Իւրեանց երիվարօք երթան։

[5] Դեսպակ, պատգարակ, տեսակ մը կառք։ — Հոս եւ հետեւեալ երեք տեղերն օրինակին մէջն էր՝ դեսպանս, դեսպանք։

[6] Երկինք համբառնալ՝ հին ընտիր լեզուաւ միշտ վերանալ է. հազիւ մէկ կամ երկու տեղ՝ համբառնալ։

[7] Ի ներքոյ ի վեր ի բարձունս, վարէն վեր։

Digitized by Google

այլ յայնժամ յիրաւի[8] հրեղէն կառօք, եւ ապա ոչ հրեղէն՝ այլ ամպեղէն: Ընդէ՞ր. քանզի յայնժամ երկրաւոր ամանն ունէր ինչ կարիս երկրաւորս, զի հրեղէն կառօքն նորոգեսցի, եւ ընկենուցու զերկրաւոր ծանրութիւնն, եւ առնուցու զհրեշտակական թեթեւութիւնն. քանզի այնուհետեւ ընդ հրեշտակս իսկ[3] բնակելոց էր: Անդ դեսպակ հրեղէն, եւ աստ դեսպակ ամպեղէն. քանզի առանց ապականութեան յառնեն մարմինք, վասն այնորիկ եւ յամպն թեթեւ ելանեն: Եւ զի մի թուեսցի[ն] թէ զայն թշնամանիցեմք ինչ եւ զայս յարգիցեմք, զայն ասացի՝ թէ մարգարէն հրեղէն կառօք պատուեցաւ, եւ որք Քրիստոսի ընդ առաջ յափշտակին՝ ամպօք վերանան. քանզի ամպք կառք են սրբոցն Աստուծոյ: Տեսանե՞ս, զի իւրովք կառօքն հրամայէ պատուել զսուրբս, եւ ելանել ընդ առաջ Կենարարին:

Եւ զիա՞րդ ելանիցեն: Ինքն իսկ դիւրէ[9]. քանզի չխօսի երբեք Պաւղոս յանձնէ, որպէս եւ ասէ. Թէ զփորձ ինչ խնդրէք զՔրիստոսի, որ ինեւս ընդ ձեզ խօսի: Եւ զի՞նչ ասիցէ. Յափշտակիմք ամպօք ընդ առաջ Տեառն յօդս: Եւ այնպէս՝ կէսքն յափշտակին, եւ կէսքն առաջի ահեղ ատենին կարգեսցին. որպէս եւ Կենարարն իսկ ասէ. Ամէն ասեմ ձեզ, յորժամ եկեսցէ Որդի մարդոյ, յայնժամ թէ իցեն երկու ի մի մահիճս, մին առցի եւ միւսն թողցի. եւ եթէ աղայցեն երկու ի մի երկանս, մին համբարձցի[10] եւ միւսն թողցի. եւ ասեն ցնա առաքեալքն. յո՞, Տէր. եւ ասէ Տէր. Ուր մարմին իցէ՝ անդր եւ արծուիք ժողովեսցին: Վասն է՞ր արծուիք. քանզի ի բարձունս յափշտակելոց են: Զի՞նչ իցէ՝ Երկուք ի մի մահիճս, եւ մին առնուցու եւ միւսն թողուցու[11]. եւ Երկու աղայցեն ի մի երկանս, եւ մին ամբառնայցէ եւ միւսն մնասցէ։ Զիք աստ այլ ընդ այլոյ ասել ինչ առակաւ[12], այլ յայտնի իսկ մեկնութիւնն է։ Մահիճս, Գիրք զհանգիստ աշխարհիս կոչեն, եւ երկանս՝ զկարի տառապանս[13] աշխատելոց, որ իբրեւ յերկանի ցնորեալ կայցեն ընդ պէսպէս վիշտս, ի հառաչանաց ի հառաչանս, ի յաղքատութենէ յաղքատութիւն։ Եւ քանզի մահիճքն հանգիստ են, եւ երկանն՝ աշխատութիւն, յայտ առնէ կենարարն՝ թէ եւ յաշխատելոցն եւ յայնցանէ որք ի դիւրութեան իցեն՝ լինիցին ոմանք արդարք եւ ոմանք մեղաւորք։ Երկու իցեն ի մի մահիճս. մին՝ որ արժանի հաւատոցն իցէ, ամբարձցի, եւ միւսն՝ դահճաց մատնեսցի. մինն՝ հրեշտակաց, եւ միւսն՝ դիւաց։ Եւ աղայցեն, ասէ, երկու ի մի երկանս, մին վերասցի, եւ միւսն մնասցէ։

---

[8] Տես Նշանակութիւնը՝ Ա. Ե, 32:

[9] Դիւրեմ, պարզել, դիւրացընել, պարզաբանել:

[10] Վերցուի տարուի: Ուրիշ Թրգմ. Առցի, ինչպէս յունարէնն է՝ παραλαμβάνεται. — Քիչ մը վարը Մին վերասցի եւ միւսն մնասցէ:

[11] Առնուցու, թողուցու, (կրաւ.) առնուի. թողուի. — որ կայ նաեւ ապառնիով թարգ-

Առ երկաթ եւ մխեա ի բովս հրոյ, եւ տես որպիսի՛ ինչ էր՝ մինչչեւ ի հուր մխեալ էր. մթար երեսօք, ցուրտ առ ի շօշափել[14]. եւ յետ ի հուրն մտանելոյ՝ լուսաւոր տեսլեամբ, ջերմ[ն] զննելով. եւ չկորոյս զլինելն երկաթ, այլ զի[15] առաւելութիւն քան զիւր բնութիւնն ընկալաւ։ Թէպէտ եւ պայծառացաւ, չվրիպեաց յիւրոց կերպարանացն[16]. զինչ կերպարանս եւ ի ներքս մխեսցես՝ նոյն եւ երեւի[17]. եթէ բոլորակ, եթէ երեքկուսի, եթէ չորեքկուսի,՝ եւ եթէ զիարդ եւ իցէ՝ զկերպարանս չփոխէ. բայց գոյնն զհրոյն գոյն առնու։ Նոյնպէս եւ սուրբ, ար-

---

մանած՝ Մին առցի եւ միւսն թողցի: Նոյնպէս ամբառնայցէ հոս չէզոք է. տես Քեր. երես 99. Բառնայցի եւ Բառնայցէ:

[12] Զիք աստ ասել ինչ առակաւ. Հոս առակաւ խօսիլ չկայ։ — Այլ ընդ այլոյ՝ չի նշանակեր սուտ, այլայլած (պատմութիւն) եւն. այլ պարզապէս՝ Այլ փոխանակ այլոյ։ Տես Ա. 21, 1։

[13] Կարի մակբայն քիչ տեղ ածական եղած կը գտնուի, չափաղանց, տարապայման։ Կարի է առասպելս:

[14] Ցուրտ առ ի շօշափել, ջերմ զննելով, Քեր. 265 եւ 267։ — Շօշափել, զննել՝ նոյնանշանաց պէսպիսութիւն։

[15] Զի աւելադրութիւն է։ Քեր. 463։ Տես Դ. 4, 2։

[16] Չվրիպեաց յիւրոց կերպարանացն, իւր ձեւը չկորսնցուց։

[17] Այսինքն՝ ինչ ձեւ որ կրակի մէջ խոթես, նոյնն ալ կ'երեւայ։ — Օրինակը՝ Զինչ կերպարանք:

ժանի երկրպագութեան տէրունական մարմինն ներկաւ անմահ արմատով Աստուած[պաշտ]ութեանն, եւ ընկըղմեցաւ ի կենացն, եւ զգեցեալ ունի զԱստուածութիւնն[18], *ոչ վայրապար արտաքոյ, այլ իբրեւ զերկաթ՝ ներքոյ եւ արտաքոյ. բայց կայ եւ մնայ յանեղծ նկարագիրն, ի փառս հաւատացելոց, յամօթ արհամարհողացն։*

Եւ չիցէ՞ տեսեալ[19], *զիա՛րդ որք ի տար աշխարհէ յետ բազում ժամանակաց գայցեն, եւ ընտանիքն նշան խնդրեն, ոչ զփառաւորութեան ինչ, թէպէտ եւ փառաւոր գայցեն, այլ զառաջին կենացն, թէ արդարեւ սա նա՞ իցէ. եւ ոչ այնչափ ինչ ճշգրիտ ի հանդերձսն հային, որպէս յօնացն կերպարանս եւ ի ձեռացն նշմարանս, եւ ի հերսն՝ թէ ձաղկահե՛ր*[20] *կամ գանգրահեր իցէ. եւ մարմնոյն թերութիւնք քարոզ անծանօթին լինին։ Վասն այնորիկ չկամի սրբոցն երեւել Աստուածութեամբն՝ այլ մարմնոյն կերպարանօք, զի հայեսցին եւ տեսցեն, թէ արդարեւ այն է՝ որ ի Կայիափայէն*[21] *չհաւատացաւ, եւ ի Պիղատոսէ դատեցաւ եւ ի խաչ ել. զի վկայեսցէ տեսիլն՝ աստուածամարտ կռուոյն*[22], *եւ փառքն յայտնեսցեն զճշմարտութիւնն։ Զմտաւ ած, զիա՛րդ յայնժամ արդարքն վազս առեալ*[23] *ցնծասցեն։ Զմտաւ ած, զիա՛րդ Պետրոս խայտասցէ, եւ առաքելոցն պար առեալ ճեմեսցեն, եւ ասասցեն ցմիմեանս. սա է Աստուածն մեր, սա է որ խաչեցաւն երբեմն առ մեւք, սա է որ երբեմն արհամարհեցաւ վասն մեր. տես զկերպարանս, միտ դիր աչացն։*

Զոր օրինակ արդարքն ցնծասցեն յորժամ զՔրիստոս տեսանիցեն՝ նոյնպէս եւ որք յանցաւորքն իցեն՝ սրտաբեկ լինին[24]. *եւ յառաջ քան զպատիժսն ի տեսլենէ սուրբ* երեսացն լուծանին եւ անկանին, յորժամ տեսանեն զնշան խաչելոյն· զոր եւ կենարարն իսկ ասաց, թէ Յայնժամ երեւեսցի Նշան Որդւոյ մարդոյ յերկինս։ Նախ քան[25] զՔրիստոսի երեւելն՝ խաչն գայ յառաջագոյն մեծապայծառ լուսով, սաստիկ ճառագայթիւք, որ զարեգակն ընկղմէ, եւ զլուսին ծածկէ, եւ զաստեղս շիջուցանէ։ Նախ Նշանն երեւի, եւ ապա Թագաւորն· որպէս եւ աստ, զի Նախ Նշանքն երեւին· եւ ապա Թագաւորն գայ· Նոյնպէս եւ անդ՝ Նախ խաչն լուսաւորեալ երեւի, եւ ապա Քրիստոս յայտնի։

---

[18] *Զգեցեալ ունիմ.* Քեր. 356։ — *Վայրապար,* պարզապէս։

[19] Այսինքն՝ *չիցէ՞ քո տեսեալ:* Քեր. 359, 1։

[20] *Ձաղկահեր,* շիտակ մազերով։ — *Ձաղկ,* գաւազան։

[21] Օրինակն՝ *ի Կայիափային:*

[22] *Աստուածամարտ կռիւ,* աստուածամարտութիւն։ Նոյնպէս *նաւամարտիկ կռիւ:*

[23] *Վազս առնում,* ցատքել, խայտալ, կայտռել։

[24] Կ՚ահաբեկին, կը զարհուրին։

Եւ արդ՝ զգոյշ լերուք, քանզի բանալոց են գիրք եւ դպրութիւնք· եւ Նստցի Թագաւորն· եւ ջատագովք ճշմարտութեանն յառաջ մատչիցին, եւ դատատախազքն ամաչեսցեն։ Կանխեսցուք յառաջ քան զատեանն[25]· յառաջ քան զնստել Թագաւորին ի դատել՝ գոյ հնար ածել ի հաւան զդատաւորն· յառաջ քան զատեանն մարթի աղաչել· առաջի ահեղ բեմին չէ հնար պաղատել[26]։

9.

Թէ ամենայն նիւթք եղան մեզ յԱստուծոյ առաջի, այլ ոչ եթէ եւ իրացն հանգամանք:

Ո՞ք ի մարդկանէ լսօսեսցի զբանն եւ զայլս ուսուցանիցէ, Ես զանձն թափուր առնիցէ[1] ի բանէն· եւ կարծիցէ՝ թէ գուցէ մինչ ընդ այլոյ լսելիս արկանիցեմ՝ զիմ միտս մերկ եւ կողոպուտ առնիցեմ[2]· միթէ չե՞ղ բանն արտաքս եւ մնաց անդէն ի ներքս· ո՞չ զբազում լսելիս լի

25· Յառաջ եւ Նախ բառերն յատուկ գործածութիւն մ'ունին։ Նախ աւելի մակբայի պէս կը գործածուի. իսկ իբրեւ նախադրութիւն՝ յառաջ քան շատ աւելի սովորական է, քան թէ նախ քան: Ըստ ածնիս այս իջին մէջ յաճախ ու բացայայտ կը տեսնուի։ Տես Քեր. 475։

26· Մարթի, չէ հնար. — Աղաչեմ, պաղատիմ, երկու զոյգ նոյնանշանք վայելուչ կերպով փոփոխուած են։

1· Թափուր առնել (զանձն), քիչ վարը՝ մերկ եւ կողոպուտ առնել (զմիտս), անմասն թողուլ, պարպել, զրկել։

2· Տես Ա· 3, 10։

արար եւ ի ծնողէն ոչ մեկնեցաւ։ Եւ արդ՝ եթէ մարդկեղէն բան յորժամ խաղացեալ արտաքս ի մտացն ելանիցէ՝ կզատանի ի ծնողէն, իսկ Աստուածն Բան՝ որ վասն մեր երեւեցաւ աշխարհի՝ զծոցն հայրենի թափո՞ւր թողո՞ւր․ Օ՜ն անդր, փա՛րգաստ, քաւ լիցի[3]։ Զի բիւրք բիւրուց լսեն զբանն, եւ ընդ անչափ լսելիս մտանէ՝[4] չբաժանի․ այլ բնաւ ընդ իւրաքանչիւր ումեք է, եւ ամենայն ընդ ամենեսին, եւ ամենեւին ի միտսն․ եւ եթէ մարդկեղէն բանն ամենեւին ի միտսն է, եւ բնաւ իւրաքանչիւր ընդ ումեք[5], եւ ամենայն ընդ ամենեսին, զի՞արդ ասիցեն զՀօրէ, զի թէ ծնաւ[6], ապա ծորումն եւ հատումն գործեցաւ[7], եւ բաժանեցաւ անբաժինն։ Ասացէ առ Նոսա Կենարարն, եթէ քննեցէք զգիրս․ քննեցէ՛ք, եւ մի վայրապար ընթեռնուք, այլ զխորս մտացն ի խոյզ եւ ի քնին արկեալ հետազօտեցէք[8]։ Քանզի Աստուած զգիրսն եդ առաջի, եւ զմիտս պատգամացն զեղչեաց․ զգիրս ետ, եւ զղօղեալ մեկնութեանցն[9] չմերկացոյց, այլ եթող ի հրահանգս[10] ասպարիսաց քոյոց արշաւանացդ․ զի զքո մտավարժութիւնն կրթեսցէ․ զի տեսանիցէ՝ ծառայիցե՞ս գրոց՝ եթէ բռնազբօսեսցես[11] զգիրս։ Զոր օրինակ զբնութիւնն եդ առաջի Աստուած, եւ զարուեստն թագոյց․ ամենայն նիւթք եւ ատաղձք[12] եղան առաջի յԱստուծոյ, եւ արուեստն ի մտաց մարդկան ծնաւ. Նոյնպէս եւ ի գիրս։

Եւ զի ե՛ւս յայտնագոյն զբանս արարից՝ եդ առաջի

3· Օ՛ն անդր, փա՛րգաստ, (օրինակը՝ փարի աստ.) քաւ լիցի, Աստուած պահէ, չըլլայ թէ, ոչ երբեք, (յն․ միայն οὐδαμῶς, ոչ երբեք։)

4· Ընդ լսելիս մտանէ, տես Ընդ գետին մտանել, քեր․ 134։

5· Իւրաքանչիւր ընդ ումեք, փխկ․ Ընդ իւրաքանչիւր ումեք։

6· Ասիցեն զի թէ ծնաւ, փխկ՝ թէ եթէ․ տես քեր․ 169, ծան։

7· Գործեցաւ, եղաւ։ Տես Դ․ **19**, 2։

8· Ի խոյզ եւ ի քնին արկեալ հետազօտեմ, մանրամասն քննել, փնտռտել։

9· Այսինքն՝ Զմիտս ղօղեալ մեկնութեանցն չմերկացոյց. ծածուկ մեկնութեանցն իմաստը չյայտնեց։

10· Հրահանգք ասպարիզաց, մրցութեան ասպարէզ։

11· Բռնազբօսեմ (զգիրս), (գրքին իմաստը) քաշկռտել, ծեքել։

12· Նիւթ, ատաղձ, նոյնանշան են։

Աստուած զքարանց բնութիւն, եւ ոչ զշինուածն պատրաստական։ Ետ ցորեան, եւ ոչ եթէ հաց գործեաց եւ ետ առաջի։ Ետ խաղող, եւ ոչ եթէ գինի ինքնին արար զխաղողն։ Ետ ասր, եւ ոչ եթէ զհանդերձն ինքնին գործեաց։ Ետ զոսկին խառն ընդ հողոյ. այլ ոչ եթէ ինքն ընտրեաց[13] ի հողոյն։ Ընդէ՞ր. քանզի ըստ պատկերի Աստուծոյ արա՛րաւ մարդն, բաժանէ զարարչութիւնն. ինքն առնէ, եւ նմա արուեստիւն տայ կազմել[14] զգործն։ Զոր օրինակ զմարդն՝ որ ըստ պատկերին Աստուծոյ արարաւ, խառնէր ի բաժին՝[15] եղելոցն անուանս դնելոյն. ինքն իբրեւ զարարիչ ի չգոյէ ի գոյ ածէր, եւ պատկերին[16] զանուանս հրամայէր դնել. նոյնպէս եւ զնիւթս ինքն եցոյց, եւ զկազմած գործոյն յարուեստն ապաստան արար[17]։ Ո՞ նախ կազմեաց արօր՝ փայտիւ եւ երկաթով զերկիր պատառել, եւ ակօս բանալ, եւ լուծ կազմել եւ ձիգ[18], եւ եղէնս սամետիւք[19] ի գործ լծել։ Էր փայտն եւ երկաթն, այլ արուեստն չէր ուրեք ի միջի[20]։ Ո՞ եցոյց քեզ, ո՛վ դու, եթէ այդպէս արօր կազմիցի[21], կամ խիստ բնութիւն երկաթոյ հրով կակղասցի. ո՞ եցոյց քեզ հանգամանս՝[22] յայնչափ թանձրութենէ՝ նստել տուայտել[23] եւ ասեղն մի փոքրիկ գործել. ո՞ արկ քեզ ի միտս՝ դրաց ախս եւ փականս գործել, եւ կամ ձեղունս[24] եւ յարկս տանց յարդարել։ Կարի, ասէ, տխմարաբարս իմն հարցանես. զԱստուած հնարացոյց ի միջի[20] ունիմ, եւ հարցանես՝ թէ

---

[13] Ընտրեմ, հոս՝ զատել, բաժնել։

[14] Կազմեմ, գործեմ, առնեմ, քիչ եւս յարդարեմ, նոյնանշաններու յաճախութիւն։

[15] Խառնեմ ի բաժին, մասնակից ընել։

[16] Իմա՝ Մարդոյն, իբրու պատկերին։

[17] Գործքին շէնքը, շինելը՝ արուեստին յանձնեց։

[18] Ձիգ, հոս՝ մաճ, արօրին երկայն փայտը. (յն. ῥυμὸν εὐθῦναι, կառքի քեղիք ուղղել։)

[19] Սամետիք, լուծին կապը։

[20] Ուրեք, ի միջի՝ զարդու յաւելուած են։ Փոխ՝ գոյր փայտըն եւ երկաթ, այլ արուեստ չգոյր։

[21] Օրինակն՝ Այդպէս արարի եւ կազմեցի։

[22] Տես Ա. 6, 3։

[23] Տուայտիմ, նեղիլ, տառապիլ։ — Նստել. աւելադրութիւն. տես Գ. 10, 27։

[24] Օրինակն՝ ձողունս։

ուստի՞ ուսար։ Եւ այսպէս, եղբարք, ամենայն ուրեք մարդկեղէն բնութիւնս իւրում Տեառն նմանեալ, զարդարէ արուեստիւ զբնութիւնս. եւ եթէ ի չափու կացցէ, բարւոք է պատկերն. ապա թէ ըստ չափն անցանիցէ, թշնամանի անչափութեամբն։

Անչափ ցանկութիւն մտաբերեաց գործել պատկեր մարդկակերպ[25]*. թող նմանեցից, ասէ, Աստուծոյ, որ արար զպատկեր մարդոյ, եւ արարից պատկեր մարմնոյ. եւ բռնադատէ արուեստիւ զբնութիւնն։ Եւ քանզի լուաւ, եթէ Աստուած յերկրէ առ հող եւ արար զմարդն, ի վարանս մտեալ արուեստն, քանզի չկարէ ճշմարտութեամբ նմանել Տեառն իւրում, այնուհետեւ ի հնարս եւ ի հայթայթանս*[26] *ապաստան լինի. ժողովէ արմատս եւ ծաղիկս՝ վասն զգոյնս յարմարելոյ. նմանեցուցանէ զաչս աչաց, այլ չտեսանեն. չափէ ականջս, այլ չլսեն. յղկէ զռունչս, եւ չհոտոտին. կշռէ*[27] *զբերանն, այլ չէք բարբառ ի շրթունսն. զձեռ ոտիցն եւ բարձիցն յօրինէ, այլ չէք գնացք եւ քայլք ոտից։ Զի այնու յայտ առնէ, թէ թոյլ ետ պատկերին զինչ եւ կամիցի գործել, եւ չելանել ըստ չափ. զի մի՛ ի հպարտութիւն գայցէ*[28] *եւ չճանաչիցէ զբնութիւնն, եւ ոչ զանձին զազատութիւն եւ զփրկութիւն։ Բայց սակայն զի ուսան՝ եթէ յերկրէ ստեղծ Աստուած զմարդն, եւ միւսով արուեստիւ կամին նմանել Տեառն եւ արարչի, բժշկաց արուեստին։ Յորժամ տեսանիցէ ի մարմինն փուտ, երկաթ ի գործ արկանէ, եւ զփուտն ի զատ*[29] *հատանէ. եւ յորժամ զվէր փորել կամեսցի, շինել հասուցանել եւ աճել ի չափ զկերեալ մարմինն, արարիչ ոչ է՝ թէ վերստին ստեղծանէ*[30]*. եւ արդ զի՞նչ* արուեստ պատկերին գործիցէ՝ նմանել Տեառն իւրում[31], ընթանայ նա ի հողն, ուստի մարմինն ստեղծաւ, եւ կազմէ անտի դեղս եւ սպեղանիս. միովն քակէ զփուտն, եւ միւսովն շինէ, եւ այնպէս լնու զթերութիւն մարմնոյն:

---

[25] 25· Չափազանց բաղձանքն յանդգնեցաւ մարդու պատկեր շինել։

[26] 26· Հնարք, հայթայթանք, նոյնանշան են. Ճար, հնարք։

[27] 27· Կշռել, պատշաճել։ — Օրինակն՝ կոշրաէ:

[28] 28· Գամ ի հպարտութիւն, Ա· 10, 24, Բ· 14, 25։

[29] 29· Ի զատ հատանեմ, (այսինքն ի բաց·) կտրել, մէկդի հանել։

[30] 30· Թէ վերստին ստեղծանէ, փխկ· Զի վերստին ստեղծանիցէ։ Տես Ա· 1, 15։ Քեր· 370։

10.

Թէ Տեառն է երկիր լրիւ իւրով:

Զուարճանայ[1] երկինք, յորժամ աստեղք ի մէջ աստեղաց ծագեն, եւ նաւահանգիստք՝ յորժամ մանր նաւքն ի մէջ մեծամեծ նաւացն շողայցեն[2], եւ յորժամ ամպք զամպօք ելեւել խաղայցեն[3], եւ զցօղս քաղցրութեան սրսկեալ ցանիցեն[4]: Զուարճանայ եւ եկեղեցի, յորժամ ժողովուրդք զժողովուրդս ճեպիցեն, եւ տօնք զտօնս ստիպիցեն[5] ի սուրբ տեղիսն: Եւ ոչ ըստ տեղեացն զկարգս փոխեն, այլ ըստ տեղեացն փոփոխմանց զգութսն[6] նորոգեն. յօրհնութեանց յօրհնութիւնս, յեկեղեցւոյ յեկեղեցի. մանաւանդ թէ առաքելաբար պարտ իցէ ասել, թէ ի հաւատոց ի հաւատս, եւ ի փառաց ի փառս. եւ կատարի բանն մարգարէական, եթէ Երթիցեն ի զօրութենէ ի զօրութիւն: Երէկ պայծառացոյց զմեզ արքունական թագն առաքելոցն, եւ այսօր լուսաւորէ զմեզ պսակն մարտիրոսաց. եւ առնու ի գլուխ եկեղեցի զթագն եւ զպսակն, եւ կատարի ի սմա բան մարգարէին, եթէ Եղիցի[7] պսակ վայելչութեան ի ձեռին Տեառն, եւ թագ

---

[31] Պատկերին (մարդուն) արուեստն ինչ ընէ որ իւր տիրոջը նմանի:

---

[1] Զուարճանայ երկինք, սովորաբար կը դրուի յոգնակի, Զուարճանան երկինք:

[2] Շողալ, հոս՝ երեւնալ, մէջտեղը տեսնուիլ: Ի նոյն օղս զիշակեր թռչունքն ընդ ազնուազոյն թռչնոյն շողայցեն: (Եզնիկ:)

[3] Ելեւել խաղալ կամ առնել, իրարու վրայ դիզուիլ, վրայէ վրայ ելլել:

[4] Սրսկեալ ցանեմ, տես Ա. 14, 13: Քեր. 433:

[5] Ճեպեմ, ստիպեմ, նոյնանշան են. փութացընել, ճեպով իրար յաջորդել: Ճաշք զճաշս մղիցեն եւ ընթրիք զընթրեօք անցանիցեն: (Ոսկեբ. Մատթ. վերը՝ երես 109:)

[6] Բարի զգացմունք, սէր, եւայլն:

[7] Օրինակն՝ Եկեղեցի պսակ: Տես Եսայ. ԿԲ. 3:

Digitized by Google

արքայութեան ի ձեռին Աստուծոյ: Այլ զոգիս մեր պսակեցին վկայիցս վաստակք, եւ զորմս տաճարիս՝ կանթեղացս լուսաւորութիւնք, եւ պարիսպ եւ պատուար: Պատուար պատեցաւ զմեւք կրկին յԵրրորդութենէն, քանզի չիք ինչ յերկնաւորաց եւ յերկրաւորաց՝ եթէ առանց սրբոյ Երրորդութեանն լուսաւորեսցի[8]:

Արդարեւ՝ Լցաւ երկիր գիտութեամբ Տեառն իբրեւ զջուրս բազումս՝ զի[9] *ծածկեն զծովս. եւ այժմ իսկ սուրբ ժողովրդոց կատարի է ծածուկ բան մարգարէին, եթէ Տեառն է երկիր լրիւ իւրով: Քարոզէին զայս մարգարէքն, եւ ոչ առ այժմու հաստատութիւնս ճառէին զբանս*[10]*. ո՞ ոք ոչ գիտիցէ՝ եթէ Տեառն է երկիր լրիւ իւրով. եւ կամ ո՞վ երկմտիցէ եթէ այլոյ տեառն բաժին կայ յարարածս. քանզի ամենայն հաւատացեալք եւ անհաւատք յանդիման*[11] *կանխակալ սովորութեամբ*[12] *գիտեմք, եթէ Աստուծոյ է ամենայն ինչ. այլ մարգարէքն ոչ եթէ առ այժմու հաստատութիւնս բարբառէին զայս, այլ առ առաջին մոլորութիւնն՝*[10] *յորժամ կռապաշտութիւնն ճարակէր զերկիր, յորժամ առ պատկերսն ջերմանէին*[12] *մարդիկ, յորժամ Աստուածն չճանաչէր, եւ չաստուածքն երկրպագութիւն առնուին: Յորժամ, որպէս Առաքեալ*[13] *ասէ, եթէ Պաշտեցին զարարածս եւ ոչ զարարիչն, տեսանէին սուրբ մարգարէքն զերկիր իբրեւ ի բռնաւորէ ումեքէ վտարանդի վարեալ*[14]*, բողոքէին մոլորելոցն, եթէ Տեառն է երկիր լրիւ իւրով: Ընդէ՞ր մոլորեալ շրջիք, զմէ՞*

---

[8] **Փոխ՝ Չիք ինչ . . . որ լուսաւորիցի: —** *Չիք ինչ ..., եթէ.* **տես Ա. 1, 15:**

[9] **Փոխ՝ Որ ծածկեն: —** *Զի* **շատ հեղ** *որ* **յարաբերականին տեղ ալ կը բանի, մանաւանդ** *իբրեւէն* **ետեւ: Քեր. 350:**

[10] *Առին այս նշանակութիւնը* **տես Քեր. 406, ծան: — Յօդերու ճիշդ գործածութիւն.** *Այժմու հաստատութիւնս. Առաջին մոլորութիւնն:* **Նոյնպէս՝** *Մինչ առ ձեզս եմ* **(այժմ).** *Մինչ առ ձեզն էի* **(յայնժամ): Տես Քեր. 290:**

[11] **Իմա՝ Յայտ յանդիման:**

[12] *Ջերմանիմ (առ պատկերս),* **(կռոց պաշտաման մէջ) ջերմ ըլլալ, մոլիլ:**

[13] **Փոխ՝ Առաքեալն: Տես Քեր. 307, ** ծան:**

[14] *Վտարանդի վարեմ,* **գերի տանիլ, գերել, գերի վարել:**

պէսպէս աստուածոց համարիցիք զծագս երկրի․ քանզի ըստ դիւացն անուանց՝ նոյնպէս[15] եւ տեղիքն կոչէին։ Եւ զոր օրինակ ապստամբ մտեալ բռնութեամբ զայլոյ թագաւորութիւն իւր վտարիցէ[16], նոյնպէս եւ դեւք մտեալ յաշխարհ՝ զիւրաքանչիւր կողմն[17] տիեզերաց յանձինս կորզէին․ ոմանք Լիկիացիք դիք կոչէին, եւ ոմանք Ատտիկեցւոց, եւ այլք Ագուացւոց, եւ այլք Աքայեցւոց․ եւ իւրաքանչիւր՝ յանցնիւր կողմանս[18] բաժանեալ էին, եւ ըստ յորջորջման դիցն ընծայելոյ տեղիքն կոչէին[19]։ Այսպիսի ինչ․ Աթենացիք յանուն այնր դիցն՝[20] որում երկիր պագանէին․ եւ Արեգ քաղաքի՝[21] ըստ իւրեանց դիցն․ եւ իւրաքանչիւր որք ըստ իւրաքանչիւր դիցն։ Եւ զի մի տողեալ երկայնեցից զպատմութիւնս, ըստ անուան դիցն եւ տեղիքն անուանէին։

Եւ զի մի՛ ինչ առաջին պատմութիւնն պատրեսցէ զքեզ, միտ դիր Գրոց՝ որ նմին միաբանին։ Այնպէս համարէին առաջինքն, եթէ իւրաքանչիւր ումեք ի դիցն մի մի կողմ եհաս[22] երկրի, եւ Աստուած զՀրէաստանի կողմն ունիցի․ քանզի եւ ասէր իսկ Ասորեստանեայն, յորժամ եկին ի վերայ երկրին Պաղեստինացւոց․ Միթէ ապրեցուցի՞ն աստուածքն իւրեանց զիւրաքանչիւր[23] աշխարհ, զի զքեզ ապրեցուցանիցէ Աստուածն Իսրայէլի։ Համարէին առաջինքն, թէ մի ոք ի կարծելոցն[24] իցէ ամենեցունց Տէրն. եւ որպէս իւրաքանչիւր ոք ի սուտ անուանելոցն աստուածոց զիւր աշխարհ ընկալաւ, նոյնպէս եւ Աստուած սեպհական ինչ զՊաղեստինացւոց աշխարհն ունի[25]. որպէս եւ մեւս խուժդուժն ասէր, եթէ Աստուած Իսրայելի՝ Աստուած լերանց. փոխանակ ասելոյ՝ եթէ Պաղեստինացւոց լերանցն միայն ունի իշխանութիւն: Եւ արդ առ մոլորեալսն՝ որ բաժանէին զերկիր ի միջէ տէրութենէն եւ ընդ բազում տէրութեամբ համարէին զկողմանս որ ի ներքոյ երկնից են, աղաղակէին (մարգարէքն) եթէ Տեառն է երկիր լրիւ իւրով:

---

[15] Ըստ դիւացն անուանց՝ նոյնպէս ․․․։ Տես Ա․ 5, 20։ Քեր․ 463։

[16] Վտարեմ (սովորաբար՝ յիւր), (իրեն) ձգել, քաշել, ձեռք բերել։ Նոյնպէս քիչ մը ետքը՝ Կորզել (յանձն), նոյնանշաններու պէսպիսութիւն։

[17] Կողմս, անսովոր է՝ փոխ Կողմանս։

[18] Ամէն մէկն իւր սեպհական կողման բաժնուած էր․ տես վարը՝ ծան․ 23։ Իւրաքանչիւր յանցնիւր կողմանս․ տես Ա․ 8, 14։

[19] Ըստ յորջորջման դիցն ընծայելոյ տեղիքն կոչէին, տեղերը դից ընծայուելնուն համեմատ կը կոչուէին։

[20] Այսինքն՝ Աթենասայ։ — Այնր դից, տես Քեր․ 276, 336․ եւն։

[21] Արեգ քաղաքի իմա՝ անուն կոչէր։ — Յուն․ անուամբն՝ Հելիուպոլիս։

[22] Բաժին ինկաւ, վիճակեցաւ։

[23] Իւրաքանչիւր ստացական․ Ամէն մէկն իւր յատուկ երկիրը։ — Այսպէս եւս վերը՝ Ըստ իւրաքանչիւր դիցն։ Տես Ա 1, 21։

11.

Վասն առաջին նշանին զոր արար Քրիստոս:

Առաջին նշան ի հարսանիսն եղեւ: Քանզի է առաջին աճումն մարդկան ազգաց յամուսնութենէ, եւ արմատ մարդկեղէն բուսոյ՝ հարսանիք. օրհնէ զարմատն, զի օրհնեսցէ զշառաւեղսն[1]: Եւ ես ընդ այն զարմանամ՝ ոչ զի կոչեցաւն միայն եւ յանձն առ երթալ[2], այլ զի ոչ ի տուն ինչ նշանաւոր, ուր հարսանիք էին, չոգաւ, բայց ի տուն առն միոջ աղքատի ի հարսանիս[3]: Աղքատ էր այրն ուր հարսանիքն էին, եւ այնչափ աղքատ՝ մինչ զի եւ գինեակն եւս հատաւ. աղքատ էր ընչիւք, այլ մեծացաւ գանձիւք ճշմարտութեանն:

Երեւեցաւ Տէրն, եւ փոխեաց զջուրն ի գինի: Յուշ առնէ մայրն. Գինի, ասէ, չունին. որ մայր էր ըստ մարմնոյ, եւ աղախին ըստ աստուածութեանն. աղախին էր ըստ աստուածական բնութեանն, եւ եղեւ մայր ըստ տընտեսականութեան[4]:

---

[24] Այսինքն՝ Այն Աստուած կարծուածներէն մէկն ըլլայ Ամենատէրն:

[25] Իրեն յատուկ զՊաղեստին ունի:

[1] Եղ, իւղ փխկ իղ՝ յաճախ է գրաբար: Քեր. 488, Ժ:

[2] Փխկ՝ Ես զարմանամ՝ ոչ ընդ կոչելն եւ յանձն առնուլ.., Քեր. 405:

[3] Տես Քեր. երես 451:

Ասաց եւ փոխեաց զջուրն ի գինի, որ դարձուցանէ զջուրն յիւղ. քանզի ձիթենեաւ զցօղն յիւղ դարձուցանէ, եւ այլովք բանջարովք ի դեղախունկս[5], եւ ծառովք ի միրգս. եւ յամենայնի զամենայն բոյս յիւրաքանչիւր ճաշակս[6]. մի անձրեւ, եւ ազգի ազգի ճաշակք գործին[7]: Մի՛ ընդ այն[որիկ] զարմանայցես զի զջուրն ի գինի փոխեաց, այլ ընդ այ՛ն յոյժ զարմացի՛ր՝ զի յամենայն արարածս զմի անձրեւ յազգիազգի գոյնս եւ ի ճաշակս դարձուցանէ, զարիւն ի կաթն, եւ զայլն եւս ամենայն յիւրաքանչիւր գոյնս[8] եւ ի ճաշակս: Ընդէ՞ր ոչ զարմանայցես թէ զի՞արդ զարիւնն ի սպիտակ բնութիւն կաթին դարձուցանէ. վասն է՞ր չսխրանայցես[9] զի զթուխ մազ ի սպիտակ փոխէ. զոր ամենեւին նարօտաներկաց[10] ճարտարութիւն չէ ձեռնհաս ներկանել. ի սպիտակէ սեաւ ներկել կարողութիւն է[11]. բայց ի սեւէ սպիտակ առնել՝ կարի անհնարին է. ոչ զարիւնն ներկել մարթի, եւ ոչ զմիանգամ զկարմիր ներկեալ՝ ի սպիտակ դարձուցանել. բայց նա զարիւն թուխ՝ ի սպիտակ արիւն դարձուցանէ, եւ զմա՛զ սեաւ՝ ի սպիտակ մազ շրջէ[12]. զի ուսանիցիս, թէ ոչ բնութիւնն ինչ զայն բերէ. այլ նա բնութեանն եդ սահման այնպէս լինել:

Արդ յորժամ տեսանիցես զնա ի հարսանիս երթեալ եւ զջուրն ի գինի արարեալ, զարմացի՛ր. այլ գիտացի՛ր եթէ այն ճաշակք ինչ են ի մեծամեծ գործոց նորա: Եւ արդ պարտ եւ պատշաճ է իմանալ, եթէ սքանչելիք կենարարին՝ ըստ նմա[13] կարի մանունք էին, եւ որ վայելէինն՝ նոցա[14] յոյժ մեծամեծք: Եւ զի այսպէս է՝ վկայէ Մովսէս, յորժամ պատմէր նոցա զսքանչելիսն՝ որ յերկրին Եգիպտացւոց գործեցան. Յիշեա զիա՛րդ եհան զքեզ յերկրէն Եգիպտացւոց Տէր Աստուած քո մեծամեծ նշանօք եւ ահագին արուեստիւք: Տես զիա՛րդ զարմանայր ընդ սքանչելիսն. տես եւ զնշանագործն, զիա՛րդ փոքունս համարի զգործսն. Զայս ամենայն արարի Եգիպտացւոցն, զի պատմեսջիք յորդիս որդւոց ձերոց, ո՛րչափ խաղ խաղացի ընդ Եգիպտացիսն: Տեսանե՞ս, որ ինչ մեզս սքանչելիք թուին՝[15] Աստուծոյ այն խաղ է:

---

[4] Տնտեսականութիւն, սովորաբար՝ տնտեսութիւն, տնօրէնութիւն, մարդեղութիւն:

[5] Դեղախունկք, խնկեղէնք:

[6] Տես վերը՝ 10, 23:

[7] Փխկ՝ ազգիազգի ճաշակք լինին. տես Բ. 6, 15:

[8] Տես Ա. 1, 21:

[9] Սխրանամ, սաստիկ զարմանալ, ապշիլ: — Նոյնանշաններու պէսպիսութիւն. Ընդէր, վասն էր. — ոչ զարմանայցես, չսխրանայցես. — թէ, զի. — դարձուցանէ, փոխէ:

[10] Նարօտաներկ, ներկարար:

[11] Կարողութիւն է, կարելի է:

[12] Դարձուցանել, փոխել, առնել, շրջել (զջուրն ի գինի, զսեաւ ի սպիտակ), Նոյնանշան եւ վայելչութեամբ փոփոխուած:

12.

Թէ ո՛րպէս պարտ իցէ կալ յաղօթս:

Յորժամ մեզ, եղբարք, վասն ողորմութեան քարոզէին օրէնք, յորժամ վասն աղքատսիրութեան եւ հիւրընկալութեան ի հանդիսի անցանէր բանն[1], տեսի զփափաք ամենեցուն ձեր, եւ գովեցի զնախանձն, եւ երանի ետու յօժարութեանն. քանզի հայէի ի ձեզ իբրեւ յերկիր ծարաւեալ՝ յափշտակել զերկնաւոր բանն: Եւ զայս հաստատեալ գիտէք[2], զի որ ինչ անձրեւ՝ երկրի է, նոյնպէս եւ ոգւոց՝ բանն Աստուծոյ. եւ զոր օրինակ անձրեւն շարժէ զնա ի բոյս, նոյնպէս եւ բանն Աստուծոյ

---

[13] *Ըստ նմա*, իրեն նկատմամբ, իրեն համար:

[14] Փոխ՝ Եւ այնոցիկ որ վայելէին (եւ վայելողացն): Տես *Նոքա եւ այնոքիկ*. Քեր. 340. Ը:

[15] *Որ ինչ, ամենայն ինչ* միշտ եզակի բայ կ'առնուն, բայց այստեղ *սքանչելիք* խնդրոյն պատճառաւ բայն յոգն. դրուած է: Տես Քեր. 223, Դ. եւ Ա, 11, 14:

---

[1] *Վասն հիւրընկալութեան ի հանդիսի անցանէր բանն*, հիւրընկալութեան վրայ խօսք կ'ըլլար:

[2] Ասոր համոզուած էք. — կ'ըսուի նաեւ՝ *Հաստատեալ եմ եթէ* . . . համոզուած եմ որ . . :

յորդորէ զոգիս պտղաբերս լինել աստուածամուխս[3] զգաստութեամբ։ Ուստի եւ համարիմ իսկ զերանելին Մովսէս՝ լինել վկայ զուարճալից եւ ծննդական զօրութեան աստուածեղէն վարդապետութեանն․ որ ի սուրբ եւ ի մեծի եւ ի մեծարանաց օրհնութեանն բարբառի, եթէ Սպասեսցեն որպէս անձրեւի բարբառոյ իմոյ, եւ իջցեն իբրեւ[4] զցօղ խօսք իմ։ Եւ զի մի ոք կարծիցէ անձին ինչ զճոխութիւն այնպիսի աստուածխօսութեանն համարել, ածէ յարէ[5] ի նոյն, Զի զանուն Տեառն կարդացից։

Գովեմ զձեզ, եղբարք, զի ոչ ի բանս եւեթ լսել հարեալ էք[6], այլ զի զգեղեցկութիւն մտաց բանիցն համբարէք ի ձեզ․ իբրեւ զիմաստուն մեղու՝ մտեալ ի յանմահ եւ ի հոգեւոր ի գրոց սրբոց մարգս, եւ ի ծաղկոցս վառեալ ծաղկօք աստուածպաշտութեանն, իւրաքանչիւր ոք ի ծածուկ ոգւոցն մեղուաբոյնս գործիցէ զմեղր աստուածեղէն պատգամացն։ Զոր օրինակ մեղուն եւ մեղուոց[7] բնութիւն եւ զօրութիւն ի ծաղկանց է, եւ պէտք եւ վայելք[8] ի մեղուոցն վաստակոց․ նոյնպէս եւ աստուածպաշտութեանն ծաղիկ եւ զօրութիւն յաստուածեղէն գրոց է, եւ վայելք աստուածպաշտութեանն՝ յառաքինեացն աշխատութենէ։ Զայսպիսի մեղրախորսխոյ[9] զաստուածեղէն պատգամացն մաղս գործեաց յանձին եւ երանելին Դաւիթ․ առեալ զճաշակս, թէ որչափ բարութիւն աստուածպաշտութիւնն է, հնչէր գոչէր[10] ի նուագս սաղմոսացն, թէ Քաղցր են ի քիմս իմ բանք քո քան զմեղր՝ բերանոյ իմոյ։

Սովոր իսկ են բանք կենարարին ի նմանեացն զնմա-

---

[3] *Աստուածամուխ*, աստուածային, Աստուծոյ արժանի։

[4] *Իբրեւ ... որպէս*. տես վարը ծան․ 17։

[5] *Ածեմ յարեմ* (ի նոյն), խօսք մը վրայ բերել․ տես Դ․ 2, 3, 11։

[6] Փխկ՝ Զի ոչ ի լսել բանս եւեթ հարեալ էք․ (ետեւէ էք։)

[7] *Մեղուն եւ մեղուոց* (սովորաբար՝ *մեղուաց*), մեղրին ու մեղուներուն։

[8] *Պէտք եւ վայելք*, գործածութիւն եւ վայելում։

[9] *Մեղրախորիսխ*, մոմախառն մեղր, մեղրի խորիսխ։

[10] Նմանաձայն աւելադրութիւն։ Քեր․ 466, 7։

Digitized by Google

նիսն ընծայեցուցանել, եւ ի հակառակացն զնոցին հակառակսն ցուցանել[11] *Զայս եւ ի միւսում առակին յայտ առնէ. յորժամ երբեմն կամեցաւ ի հակառակէն զիւր յորդաբուխ բարերարութիւնն, զառատ եւ զեղուն*[12] *շնորհսն եւ զանծախ*[13] *երախտաւորութիւնն յանդիման կացուցանել, այսպիսի օրինակ ի մէջ բերէր: Եւ զի հաստատութեամբ ուսանիցիս, եթէ ի հակառակէն զնորին հակառակն ուսոյց. սակաւիկ մի ի խոնարհ իջեալ՝ զնոյն օրինակ ի կիր արկանէ, զի ի հակառակէն զնորին հակառակն ցուցանիցէ: Ո՞վ իցէ ի ձէնջ, ցոր խնդրիցէ որդի իւր հաց, միթէ քա՞ր տացէ նմա. եւ եթէ ձուկն, միթէ ընդ ձկանն*[14] *օ՞ձ տացէ նմա. եւ եթէ ձու, միթէ ընդ ձուոյ կարիճ տացէ նմա: Իսկ իբրեւ ի մարդկեղէն համեմատութենէ զլաւագոյնսն ճառեաց, ապա ասէ. Զի եթէ դուք՝ որ չարքդ էք՝ գիտէք պարգեւս բարիս տալ որդւոց ձերոց, ո՛րչափ եւս առաւել Հայրն ձեր երկնաւոր տացէ բարութիւնս այնոցիկ որ խնդրեն զնա: Տեսանե՞ս զիա՛րդ ի համեմատութենէ հակառակին զնորին հակառակն եցոյց:*

Այլ յորժամ խնդրեսցես յԱստուծոյ՝ զմտաւ ած, եթէ զի՞նչ պարտ է խնդրել, եւ յորպիսի՛ ումեքէ. քանզի բազումք ազգի ազգի ինչ կարծիք[15] *կարծեն զԱստուծոյ յաղօթս. յորժամ վասն իւրեանց մեղաց աղաչիցեն, քաղցր եւ մարդասէր կամին զԱստուած. եւ յորժամ վրէժխնդրութիւն ի զրկչացն կոչիցեն, խիստ եւ սաստիկ եւ արդար դատաւոր: Յորժամ վասն իւր ոք յաղօթս կայցէ, աղաչանաց եւ աղերսից բարբառս առաջի դնէ, որք կարեն զԱստուած ի հաւան ածել. աղաչեմ, ասէ, Տէր, ողորմեաց անարժանիս, քաղցր ես եւ բարերար եւ մարդասէր, որ չհայիսդ ի մեղս եւ անտես առնես զյանցանս.*

---

[11] *Ընծայեցուցանել, ցուցանել, քիչ վարը՝ յանդիման կացուցանել,* նոյնանշաններու պէսպիսութիւն:

[12] Փխկ՝ Զառատ եւ զզեղուն:

[13] Անսպառ, անծախելի:

[14] *Ընդ ձկանն,* Աւետարանին մէջ՝ *փոխանակ ձկան:*

[15] Իմա կամ կարդա՝ Ազգի ազգի ինչ *կարծիս* կարծեն:

Եթէ զանօրէնութիւնս խորհիցես, ո՞ կարէ ժուժկալ լինել առաջի քո[16]. արա ընդ իս ըստ ողորմութեան քում։ Զայս ամենայն ասեն, յորժամ ի վերայ անձանց աղօթս մատուցանիցեն։ Իսկ յորժամ տրտմեալ ի թշնամւոյն՝ գայցէ կալ յաղօթս, զայսպիսի բանս մոռանայ, եւ յայլ միտս շրջէ զպաղատանս. Տէր, ասէ, արդար դատաւոր ես, եւ չեն քեզ հաճոյ չարիք. արա վրէժխնդրութիւն ի թշնամեաց իմոց, զի դատաւոր արդարութեան ես. մի լինիր երկայնամիտ նեղչացն, այլ իբրեւ զարդար դատաւոր խնդրեա զարդարութիւն։

Յորժամ զքեզ դատիցիմ, քաղցր եւ բարերար կամիս զիս. եւ յորժամ զքո թշնամին, արդար եւ անաչառ։ Մոռացա՞ր զառաջին աղօթսն. ո՞չ իբրեւ առ քաղցր կարդայիր, ո՞չ որպէս[17] զմարդասէր ածէիր ի հաւան, ո՞չ իբրեւ զերկայնամիտ աղաչէիր։ Իսկ զի՞արդ, մինթէ ըստ ձերո՞ց կամաց պարտիցիմ զանձն ինչ բաժանել, եւ ընդ ձերոց հաճոյից վաճառել զարդարութիւն. այլ չէ մարթ՝ քեզ ի բարերարութենէն զբարիս եւեթ գտանել, եւ քոց թշնամեացն[18] յարդար դատաւորութենէս զարդարութեան միայն վճիռս. զի բարերարն առ ամենեսեան բարերար է. եւ արդար դատաւորն առ ամենեսեան պարտի պահել զարդարութիւն։ Գուցէ մինչ հակառակ թշնամեացն կայցես յաղօթս՝ ընդ քեզ[19] զայրացուցանես զդատաւորն։ Զիա՞րդ։ Արդար դատաւորն զքոյն եւ զայլոյն հաւասարակ քննէ[20], որպէս թէ[21] իբրեւ զարդար հակառակ թշնամեացն կոչեսցես՝ հարկ է զի եւ ընդ քեզ[19] գրգռեսցես զդատաւորն. իսկ եթէ իբրեւ զբարերար աղաչեսցես վասն քո, ապա[22] առ ամենեսեան բարերար լինիցի, թէպէտ եւ դու չկամիցիս։ Եւ արդ՝ պարտ է այնմիկ որ յաղօթս կայցէ՝ խնդրել զայն ինչ որ Աստուծոյ հաճոյ իցէ. պատշաճ է աղաչելեացն, յորում իմիք Աստուած հանդչիցի՝ զայն աղաչել[23]. զի թէ կենարարն յորժամ ասաց՝ Հայր, եթէ հնար ինչ իցէ, անցցէ յինէն բաժակս, յարեաց ի նոյն վաղվաղակի. Բայց ոչ որպէս ես կամիմ, այլ որպէս դու. եւ դու այր մի վայրենեալ՝[24] զանձի՞նդ կամս ընտրես, եւ ո՞չ ի նորա կամսն ապաստան առնես։ Որ վասն Աստուծոյ քրտունս կրեսցեն յանձինս, զամենայն զցաւս մեղացն փարատեն. զի եթէ որ ի մարմնոյ քիրտն ծնանիցի՝[25] փարատէ զցաւս, իսկ այնպիսի քրտունք [զ]որ վասն Աստուծոյ եւ վասն պատգամաց նորա յաղբիւրէ փափաքանաց՝ զոր[26] մատուցեալ էք լսել, վիժիցեն, ո՞չ ապաքէն միանգամայն զամենայն մեղսն իսկ լուանայցեն։

---

[16] Այս խօսքը Սաղմոսին մէջ (ՃԻԹ. 3.) այսպէս է. Թէ զանօրէնութիւնս քննես, ո՞ կարէ կալ առաջի քո։

[17] Որպէս գրուած է իբրեւը չկրկնելու կամ պէսպիսութեան համար։ Այսպէս է նաեւ յաջորդ օրինակներուն մէջ։ Որպէս կնդրուկ բուրեսցէք հոտ, եւ ծաղկեսցէք ծաղիկ իբրեւ զշուշան: Ապրեսցիս որպէս զայծեամն ի հաղբից, եւ իբրեւ զհաւ ի ծուղակաց: Գալարեսցին երկինք որպէս զմագաղաթ եւ աստեղք թօթափեսցին իբրեւ զտերեւ յայգւոյ: — Սաղմոսարանի յատուկ է որպէսնախադրութիւն, որ սովորաբար մակբայ է։ Ուստի շատ հեղ ուրիշ գրքերու մէջ Սաղմոսին՝ որպէսն իբրեւի փոխուած կը գտնենք, կամ երկուքէն միայն մէկը պէսպիսութեան համար պահուած։ Ինչպէս. Ամենեքեան իբրեւ զձորձս մաշեսցին եւ իբրեւ զվերարկուս փոխեսցես զնոսա։ — Մոլորեցայ ես իբրեւ զոչխար կորուսեալ։ — Եղէ ես իբրեւ զխուլ զի ոչ լսէ, եւ իբրեւ զհամր զի ոչ բանայ զբերան իւր. — եւ ուրիշ տեղ մը՝ Ես որպէս խուլ զի ոչ լսէ, եւ իբրեւ համր զի ոչ բանայ զբերան իւր։ Տես Քեր. 470 եւ 475։

[18] Քեզ. քոց թշնամեացն տրական անուն բայի են աներեւութի. Քեր. 215. Ա։

---

[19] Զըլլայ թէ քեզի դէմ զայրացընես։ Գ. **12**, 17։

[20] Զքոյն եւ զայլոյն հաւասարակ քննէ, քու եւ ուրիշին բաները հաւասարապէս կը քննէ։

[21] Այսինքն՝ Այնպէս զի եթէ ...։

[22] Եթէ ... ապա. տես Ա. **5**, 6։

[23] Պարտ է, պատշաճ է. — այնմիկ որ յաղօթս կայցէ (աղօթողին), աղաչելեացն (աղաչողին). — խնդրել զայն ինչ, զայն աղաչել. Նոյնանշաններու պէսպիսութիւն։ — Զայն աղաչել, փոխ՝ Զայն խնդրել։

[24] Վայրենեալ, վայրենացած։

[25] Փոխ՝ Քիրտն որ ի մարմնոյ ծնանիցի։ Քեր. 346, ԺԸ։

[26] Իմա՝ Որով։

13.

ի բանն՝ Հայր, եթէ հնար ինչ իցէ, անցցէ բաժակս:

Յառաջագոյն գիտէր կենարարն, եթէ կարի կարեւոր են չարչարանքն, յառաջագոյն ճանաչէր՝ եթէ ի փրկութիւն աշխարհի հաստատի խաչն. մահ կշտամբի, եւ յարութիւն մատակարարի. եւ այնպէս գիտէր՝ մինչեւ յառաջագոյն ասէր ցաշակերտսն. Ահաւասիկ ելանեմք յԵրուսաղէմ, եւ որդի մարդոյ մատնեսցի ի ձեռս մեղաւորաց, եւ ձաղեսցեն զնա եւ խաչեսցեն, եւ յերիր աւուր յարիցէ:

Այս բարբառ Աստուծոյ է՝ որ յառաջագոյն գիտէ զհանդերձեալսն. Աստուծոյ՝ որ կանխէ քան զփորձ իրացն գիտութեամբ[1]. Աստուծոյ՝ որ զմարդկեղէն իրս մատակարարիցէ: Անդրէն ձայնատու լինի նմա առ այս Պետրոս՝[2] զընդացեալ խնայեալ[3] ի մարմինն. Քաւ լիցի, ասէ, Տէր, մի լիցի քեզ այդ: Եւ առ այն զի՞նչ կենարարն. զայրանայր ընդ տարաժամ գութն. եպերէր[4] զանժամ խնամսն[5]. Յետս երթ յինէն, սատանայ, զի ոչ խորհիս դու զԱստուծոյ, այլ զմարդկան: Բարւոք պատահէ բանին[6]. եւ դու քննեա եւ դէտակն ի վերայ դիցես[7]. զի թէ լոկ բանիցն ծառայեսցես՝ զբազում ինչ խախտես զկենարարին:

Ո՛ Տէրդ բարերար, յորժամ Պետրոս ըղձանայր, թէ քաւ լիցի, զի մի ի խաչ ելանիցես, դու նախատէիր. եւ արդ դու զնո՞յն աղաչես՝[8] որում մեղադիրն լինէիր. որ ոչ Աստուծոյ միայն չվայելէր, այլ եւ ոչ մարդոյ հաստատնոյ: Ո՞վ գովէ զզօրաւոր, որ յառաջ քան զպատերազմ բազում ինչ խոստանայ, եւ մեծաւ համարձակութեամբ ընդդէմ թշնամւոյն գոռայցէ, եւ ի խառնուրդս ճակատուցն ի փախուստ դառնայցէ եւ վատութեամբ զզօրութիւնն աղարտիցէ: Մինչ չեւ եկեալ Քրիստոսի ի չարչարանս, զայն[9] որ քաւէրն[10] զնա ի չարչարանացն, ասէր. Երթ յինէն, սատանայ, զի ոչ խորհիս դու զԱստուծոյ, այլ զմարդկան: Եւ որ անարժան այսպիսի խորհուրդս՝ Աստուծոյ համարէր[11], ինքն ի՞ւր արդեւք զնոյն ընտանեցուցանէր եւ աղօթս վասն այնորիկ առնէր: Ո՛հ անմտութեանն՝ մանաւանդ եթէ ամբարհաւաճութեանն՝ այնոցիկ որ լոկ բանիցն ծառայեսցեն, եւ զամենայն յախուռն յանդգնեսցին, եւ զաստուածականս այլ ընդ այլոյ ժպրհիցեն[12] մեկնել. եւ զայն չկամիցին գիտել, եթէ լոկ զբանս ընդունելով՝ ոչ միայն քան զՀայր խոնարհագոյն ցուցանեն զնա, որպէս փութանն, այլ եւ քան զբազում իմաստունս եւ արդարս՝ նուազագոյն[13], եւ թէ բնաւ իսկ չունի զհաստատութիւն մարդկան:

---

[1] Այսինքն՝ Աստուծոյ, որ իր գիտութեամբը քան զփորձառութիւնը յառաջ է:

[2] Ձայնատու լինիմ (ումեք), ձայն տալ, գոչել, բողոքել: — Նմա առ այս. տես Քեր. 406, ծան:

[3] Զընդզամ, խնայեմ, նոյնանշան են:

[4] Եպերեմ, մեղադրել, խոտել, պարսաւել:

[5] Տարաժամ գութ, անժամ խնամք, իբրեւ նոյնանշան փոխուած են:

[6] Այսինքն՝ Աղէկ դէմ կ'ելլէ խօսքին:

[7] Դէտակն (ի վերայ) դնեմ, միտ դնել, զգուշանալ:

[8] Զնո՞յն խնդրես. **12**, 23:

Եւ արդ՝ զի՞նչ իցէ ասելն. Հայր, եթէ հնար ինչ իցէ, անցցէ բաժակս: Ո՞չ ապաքէն յայտ է՝ զի զչարչարանացն ասէր. այլ ունիս յառաջագոյն տուեալ զլուծումն խնդրոյդ[14]. զի որ զայս ասաց ըստ մարդկութեան, նոյն յառաջագոյն ասաց ըստ ամէնիշխան[15] աստուածութեանն, եթէ Իշխանութիւն ունիմ դնել զոգի իմ, եւ իշխանութիւն ունիմ միւսանգամ առնուլ զնա. եւ յայտ առնէ, եթէ ոչ աստուածութիւնն հրաժարէր ի չարչարանացն, այլ մարմնոյն իւրոյ տկարութիւն:

---

[9] Իմա՝ Այնմ, կամ Ցայն:

[10] Քաւեմ, հոս՝ Քաւ լիցի ըսել, ետ կեցընել, արգելուլ:

[11] Այսինքն՝ Ան որ այսպիսի մտածմունքներն Աստուծոյ անարժան կը համարէր:

[12] Ցախուռն, այլ ընդ այլոյ. — յանդգնիմ, ժպրհիմ. Նոյնանշաններու պէսպիսութիւն: — Զամենայն փոխ՝ Ցամենայն:

[13] Օրինակին մէջ՝ նուազագոյնս:

[14] Այդ խնդրոյն լուծումն արդէն յառաջուընէ ունիս տրուած:

[15] Ամէնիշխան, ամենազօր:

Գայ բաժակ խրատուց[16] Աստուծոյ՝ մեղաւորաց ի պատիժս․ բայց Քրիստոսի ոչ թէ պատիժ ինչ չարչարանքն էին, այլ տեսչութիւն․ քանզի զմեղաւորաց մահ կրեաց առանց մեղաց․ զի փրկեսցէ զաշխարհ ամենայն, որ ընդ մեղօք դատապարտեալ էր։ Ընդէ՞ր, ասեն, բնաւ զմահն բաժակ կոչիցէ։ Զի բաժակ՝ պատիժքն եւ մահ անուանին[17], զայն Գրոցն իսկ վկայութիւնք յայտ յանդիման ցուցին։ Բայց թէ[18] ընդէ՞ր իսկ բաժակ չարչարանքն կոչեցան, (քանզի չէ ինչ նման բաժակ՝ մահու)։ Զի խրատքն որ ի վերայ գայցեն՝ խիստ իմն եւ անհնարին եւ դժուարին լինին, նմանագոյնս[19] աստուածեղէն Գիրք զվիշտսն բաժակ անուանեն․ զի յայտ լիցի՝ թէ Աստուած ոչ իբրեւ զխիստ դատաւոր տանջէ եւ ոչ յանխնայ կոտորէ, այլ իբրեւ զբժիշկ՝ զցաւս բժշկէ, եւ իբրեւ զանդեղեայ սաստիկ մաղձոյ՝ տայ ի ներքս զխրատսն։ Եւ արդ փրկութեան բաժակ խրատուցն՝ առ ճաշակել դառն է, եւ առ բժշկել օգտակար է[20]․ յանդիման կացուցանէ բանն զբարերարն Աստուած, բաժակաւն խրատիչ, եւ բարերար իբրեւ զհայր, եւ տանջիչ եւ պատժիչ իբրեւ զթագաւոր․ ոչ իբրեւ զթշնամի հարկանէ, այլ իբրեւ զբժիշկ կսկծեցուցանէ։ Զոր օրինակ յորժամ բժիշկն զերկաթն ի գործ արկանէ եւ խարանս[21] ի մարմինն դնէ, ոչ այնու ընդ մարդոյն կռուի, այլ ընդ ցաւսն մարտնչի[22]․ նոյնպէս եւ Աստուած, յորժամ զխրատսն ածէ, ոչ զիւր ստեղծուածն պատժէ, այլ զմեղսն սրբէ։ Միթէ տեսէ՞ր երբեք զբժիշկ առ ցասման ձեռն ի գործ արկեալ, կամ առ զայրացուս[23] ինչ ի խարանս մատուցեալ, կամ այլ ինչ նոյնպիսի․ թէպէտ եւ հիւանդին՝ երեսքն բժշկին ահագին թուեսցին, այլ բժշկին օգուտ գործել[24] կայ ի միտս. եւ ոչ՝ վասն զի ցաւածին ահագին բժշկութիւնն թուիցի[25], եւ ճարտարութեանն խոստումն[26] ահագին ինչ իցէ:

---

[16] Թերեւս՝ գոյ: Օրինակին մէջն էր՝ խրատոց:

[17] Այսինքն՝ պատիժքն թէ եւ մահ՝ բաժակ անուանին։

[18] Թէ այստեղ աւելի դրուած է։

[19] Տես Ա․ 10, 14․ եւ Գ․ 6, 5։

[20] Տես Քեր․ 265․ Գ․։

[21] Խարանք, խարելը, (երկաթով) այրելը։

[22] Կռուի, մարտնչի, վայելչութեամբ փոփոխուած։

[23] Առ զայրացուս, սովորաբար՝ առ զայրուցս, բարկութենէն։ Առ ցասման, առ զայրացուս, նոյնանշան են։

Ապա ուրեմն բարիոք եւ սքանչելապէս երանելւոյն Պաւղոսի եդեալ զսահման խրատուն՝ ասէ եթէ Ամենայն խրատ առ ժամանակ մի ոչ թուի ուրախութեան, այլ տրտմութեան: Վիրածն[27] յորժամ տեսանիցէ զբժիշկն՝ զի կտրել զվէրն կամիցի, ահագին համարի, եւ իբրեւ ի թշնամւոյ խուսափէ. իսկ յորժամ բժշկեսցի, զոր երբեմն տեսանէր եւ զերեսս դարձուցանէր՝ յետոյ մօտ հայի եւ երկիր պագանէ: Եթէ չգիտիցե՞մք իսկ, զի առ զայրացուս ցաւոցն՝ թշնամանս դնեն հիւանդքն բժշկացն, եւ բժիշկն ներէ զայրացելոցն. քանզի գիտէ եթէ ոչ ի կամացն են թշնամանքն՝ այլ առ ցաւսն[28]: Իսկ յորժամ ապաքինին յախտէն՝ եւ վարձ եւս տան նոցա, զորս անագորոնս համարէին. տան վարձս՝ ոչ իբրեւ պահանջեալք[29], այլ ինքնակամ յօժարութեամբ: Նոյնպէս եւ մեք այժմ դժկամակ լինիմք ընդ նեղութիւնս. եւ յորժամ հասանիցէ պտուղ նեղութեանցն, ապա գովեմք զբարերարն եւ զարմացեալ ասեմք ընդ Դաւթայ, եթէ Անցաք մեք ընդ հուր եւ ընդ ջուր, եւ հաներ զմեզ ի հանգիստ:

Եւ արդ կոչէ զնեղութիւնս բաժակ, եւ ոչ վայրապար[30] բաժակ, այլ ի ձեռին Տեառն անապակ գինւով լի խառնեալ: Անապակ է բաժակն, որպէս եւ բազում անգամ ինչ ասացի, եթէ չէ խառն անիրաւութիւն ընդ արդարութեան. եւ խառնեալ՝ քանզի խառն է ընդ արդարութեան եւ մարդասիրութիւնն։ Որպէս զի[31] ասիցէ, թէ սեռն[32] յարդարութիւնն է, եւ խառնեալ՝ ի մարդասիրութիւն. քանզի ի խրատելն ողորմի, եւ յողորմելն խրատէ։ Յայնժամ երկիր յԱստուծոյ, որպէս թէ ատիցէ եւ զերեսս դարձուցանէ, յորժամ յանցանիցես՝ եւ ոչ խրատիցէ. Զոր սիրէ, ասէ, Տէր, տանջէ. գանալից առնէ զամենայն որդի զոր յակն առնու[33]. յորմէ վասն յաճախութեան մեղաց զերեսս իւր դարձուցանէ, [եւ] առանց խրատու եւ պատժոց թողու։ Տես զհայրդ յորժամ ցասնուցու, սպառնայ չխրատել. եւ յորժամ ստոյգ սիրեսցէ, չհրաժարի ի խրատելոյ։

---

[24] Օրինակն՝ գործեալ. տես Քեր. 414: — Կայ ի միտս, միտքը դրած է. Դ. 10, 5:

[25] Այսինքն՝ Եւ ոչ՝ յայն սակս զի ցաւածին (հիւանդին) ահագին թուի բժշկութիւնն..:

[26] Խոստումը կը բերէ՝ ճարտարութեանն արուեստ:

[27] Վիրւած, վէրք ունեցող:

[28] Առ ցաւս, ցաւերուն համար, ցաւոց սաստկութենէն: Քեր. 143:

[29] Ոչ իբրեւ պահանջեալք, չէ թէ որ մէկն իրենցմէ կը պահանջէ:

[30] Վայրապար, պարզապէս:

---

[31] Որպէս զի, իբրեւ թէ։

[32] Սեռն, անապակ, անխառն։

[33] Ցակն առնում, աչքով տեսնել, սիրել, հաճիլ, հաւնիլ։ — Այս խօսքն որ Ագաթանգեղի մէջ ալ նոյն կերպով է, Ս. Գրոց մէջ այսպէս է. Զոր սիրէ Տէր՝ խրատէ, տանջէ զամենայն որդի զոր ընդունի։ (Եբրայ. ԺԲ. 6։) — Նոյնպէս՝ Ցակն առեալքդ եւ սիրեցեալքդ Տեառն։ Մեծապէս յակն առեալ սիրէր զնա։ — Տանջէ գանալից առնէ՝ հոս նոյնանշան են. տես Ա. 7, 21։

Զ. ԿԻՒՐԵՂ ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԱՑԻ

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ Ս: ԳՐՈՑ

1.

Թէ չէ պարտ ի թարգմանութիւնս առանձինն բանիւք իւրաքանչիւր լեզուաց վարել:

Եթէ ոք կամիցի զամենայն լեզուաց նովին բանիւք զզօրութիւնն թարգմանել, չկացուցանէ յանդիման զբանիցն ասացելոց զմիտս: Քանզի բազում են ըստ իւրաքանչիւր լեզուաց առանձինն բանք[1], որք թէ անդէն ի տեղւոջ մնայցեն՝ գեղեցիկք եւ լուսաւորք եւ յայտնիք եւ պատշաճողք թուին այնոցիկ որք զնոսա ի կիր արկանիցեն. բայց նովին բանիւք յայլ լեզու փոփոխեալք՝ չընծայեցուցանեն զմտացն զօրութիւն: Բազում ինչ այնպիսի եւ պէսպէս գտանեմք ի Հեբրայեցւոց լեզուն եւ ի նորին դրացւոյն՝ յԱսորին: Եւ յայնոսիկ որ զՀին կտակարանսն թարգմանեցին՝ բազում մթարութիւն է տեսանել, որք ըստ բանիցն թարգմանեցին՝ զի երբեւեսցին ստուգագոյնս[2] ինչ առնել. փութացեալք ի բանիցն թարգմանութիւնս, ի կարգ. մտացն՝ որ ի բանիցն ապականէր՝ յայն[3] ոչ հայեցան: Զոր մանաւանդ Ակիւղեայ կրեալ[4] ասեն ուսումնասէրք, որ զբանն եւեթ վիճեաց[5] նոյնդունակ թարգմանել եւ հանել[6], եւ ըստ մտացն ընծայութեան[7] վրիպեալ գտաւ յայլոց, առ ի յայտ յանդիման զընծայութիւն մտացն կացուցանելոյ։ Քանզի այն իսկ պատշաճագոյն էր՝ թողուլ զբանիցն զառանձինն պայման[8] ըստ իւրաքանչիւր լեզուացն, եւ զմիտս թարգմանել եւ յանդիման կացուցանել, եւ ոչ առանձինն բանիցն պատշաճիւք զզօրութիւն մտացն խարխալել[9]։

---

[1] *Առանձինն բանք*, յատուկ բացատրութիւններ:

[2] Իմա՛ ճշդագոյն:

[3] *Ի կարգ մտացն... յայն ոչ հայեցան*. տես Ա. Չ, 1:

[4] Իմա՛ Ակիւղաս աւելի նոյն պակասութեան մէջ ինկած էր:

[5] *Վիճեմ*, պնդել, միտքը հաստատ դնել: Ուրիշ տեղեր՝ *վիճիմ*, վիճաբանել:

[6] *Թարգմանել, հանել*, քիչ մը վեր՝ *փոփոխել (յայլ լեզու)* նոյնանշան են:

[7] *Մտաց ընծայութիւն*, քիչ մը ետքը՝ *հանդէս*, բացատրութիւն:

Եթէ ոք ոչ այսպիսի պայմանաւ թարգմանութեանն վարիցի՝[10] բազում աշխատութիւն ընթերցողացն յաճախէ, առ ի չորբելոյ զմիտսն հանդիսիւն՝ զոր առաջի դնիցէ[11], եւ բռնադատիցէ զայն կարգ որ անդ կայցէ՝ յայլ միտս, զոր ոչ եւ բանքն իսկ[12] յանձն առնուցուն։ Քանզի եւ հարկ իսկ է այնոցիկ որք զայն լեզուն ունիցին եւ զնոյն ի կիր արկեալ վարիցեն՝ տգէտ լինել հեբրայական առանձին բանիցն։ Զի որ յունաւն[13] առանձինն բանիւքն վարիցին, ընթերցեալ զթարգմանեալսն ըստ Հեբրայեցւոց բանիցն բարբառոյ՝ շլմորեն[14]։ Այլ որպէս ասացի իսկ, բարւոք է զլեզուին որ թարգմանիցի՝ թողուլ զառանձինն բանսն, եւ զմիտսն թարգմանել։ Իսկ յորժամ առանձինն բանիւքն վարիցին թարգմանիչք լեզուոյն յայլ լեզու, որպէս եւ այժմ յԵբրայեցւոցն ի յոյն լեզու, զմտացն ընծայութիւն երբեմն կասեցուցին[15], եւ երբեմն ամենեւին իսկ մթացուցին. եւ զայս յայնցանէ որք զհեբրայեցին իսկ գիտէին՝ տեղեկացեալք դրոշմեցաք։

Բայց պարտ է գիտել եթէ են բանք յեբրայեցին՝ զորս նոյնաբանութեամբ թարգմանել չէ հնար, վասն առանձին բանիցն խորութեան[16], եւ ի հարկէ թարգմանիչքն

---

[8] Առանձինն պայման, քիչ մը վարը՝ առանձինն պատշաճք (բանից), (բառերու) յատկութիւն, սեպհականութիւն։

[9] Խարխալել կամ խարխարել, աւրել, խախտել։

[10] Մէկն որ թարգմանութեան այս կերպը չգործածէ։

[11] Այսինքն՝ Տուած բացատրութեամբն իմաստը չպարզելուն համար։

[12] Իմա՝ Եւ ոչ բանքն իսկ։

[13] Թերեւս՝ Յունացն կամ Յունական։

[14] Շլմորեմ, շփոթիլ. տարակուսանաց մէջ իյնալ։ — Ներգծ. Շլմորեցուցանեմ։

[15] Հոս՝ (իմաստը) խափանեցին, արգելեցին, եւայլն։

[16] Նոյնաբանութեամբ, մի եւ նոյն բառերով, բառ առ բառ։ — Օրինակը՝ խորութեան։

Digitized by Google

զմիտսն եւեթ զբանիցն ի յայտ ածել ջանացան: Զի զԻսկզբանէն արար Աստուած զերկինս եւ զերկիր՝[17] ոչ Իսկզբանէ ասէ Հեբրայեցին՝ այլ Ի գլխոյ· իսկ արդ գլո՛ւխ խնդրիցեմք յորում ամենայն ինչ եղեւ: Ակիւղաս եւ զյայտնաւորութիւն[18] մտացն մթացոյց· Ի գլխոյն, ասէ, արար Աստուած զերկին եւ զերկիր: ԶԳլխոյն Ցոյնք ոչ զԻսկզբանէն գիտեն, այլ կարճ ի կարճոյ[19]: Բայց Եբրայեցւոց լեզուն՝ զերկին ոչ զերեւելիս[20], այլ զայն որ ի վերոյն է քան զսա, որոյ եւ յառաջագոյն է արարածն երկրիւ հանդերձ· զնոսա՝ որ յառաջ էին քան զերեւելի արարածսս՝ գլուխ այլոցն եւս կոչեաց [զնոսա], որպէս [եւ][21] գլուխ՝ զի առաջին է մարմնոյ՝ ոչ դրիւն միայն այլ եւ կենօք եւ զգայնովք, եւ պետագոյն[22] եւս քան զայլսն:

Ասելովն Զերկին եւ զերկիր՝ եւ զամենայն ինչ որ ի նոսա՝ ի ներքս փակեաց: Վասն որոյ եւ զայլսն թէ մի ըստ միոջէ առանձինն յիշիցէ, որպէս զբովանդակ ի ներքս փակելոց յիշէ[23]: Ի սկզբանէ արար Աստուած զերկին եւ զերկիր· զոր Ցոյնք յանդգնեցան ասել զՄովսիսէ թէ զԵգիպտացւոց իմաստութիւնն ուսեալ, ովք ասենն եթէ ի նիւթոյ ինչ որ առաջի կայր՝ արար Աստուած զամենայն· եւ զնմանէ ասեն ի նմին կրօնս կալ մնալ[24]· զի Արարն, ասեն, ոչ ի չգոյէ նշանակէ· քանզի է եւ ի նիւթոյ ինչ որ առաջի կայցէ՝ առնել[25], որպէս յերկաթոյն զմանկաղն:

---

[17] Յառաջ բերուած ամբողջ խօսքն իբրեւ մէկ բառ առնուած, եւ որոշիչ ն յօդն առաջին բառին վրայ դրուած: Տես Քեր. 312. Ի սիրեսցեսն զընկեր քո. եւայլն:

[18] Յայտնաւորութիւն (մըտաց), (իմաստի) բացայայտութիւն:

[19] Զգլխոյն, փխկ. զի գըլխոյն: Այսինքն՝ Ի գլխոյն բառը յունարէնի մէջ ի սկզբանէ չի նշանակեր, այլ կարճ ի կարճոյ:

[20] Իմա՝ Զերկին ոչ զայս զերեւելիս յայտ առնէ:

[21] Տես Դ, 1, 22:

[22] Զգայունք, զգայարանք: — Պետագոյն, վերագոյն, գերագոյն. գլխաւորագոյն:

[23] Այսինքն՝ Անոր համար միւսները զատ զատ յիշելու ալ ըլլայ, ամէնն ալ իբրեւ արդէն մէջը բովանդակուած կը յիշէ:

[24] Այսինքն, Ասեն եւ զՄովսիսէ՝ թէ ի նոյն կարծիս, ի նմին (եգիպտական) վարդապետութեան կայ եւ մնայ:

[25] Այսինքն՝ Ներկայ մօտաւոր նիւթէ մը ստեղծել ալ կ'ըլլայ:

Digitized by Google

Բայց արդ մարթի ի հեբրայական բարբառոյն տեղեկանալ, այնմ զոր ասէն՝ թէ Արար, զի բաւականութեամբ իսկ յայտ առնէ թէ ի չգոյէ եղեալ է. Հեբրայեցւոց բարբառովն յայտ յանդիման ցուցանէ Արարն, զի ե՛ւ զհաստատեացն նշանակէ ե՛ւ զԵցոյցն, որ մանաւանդ իսկ յայտ յանդիման կացուցանէ զառ ի չգոյէն առնել[26]։ Բայց (Մովսէս) քանզի ընդդէմ այնոցիկ կայր որ զհիւթանիւթսն[27] մուծանէին, վասն այնորիկ եւ զարարչութեանն պայման ի մէջ բերէ, եւ անարար զհիւթանիւթսն ոչ տայ թոյլ[28], այլ զԵղեւն յանդիման կացուցանէ. զի զերկին եւ զերկիր եւ զանդունդս՝ որպէս ամենայնի համօրէն մուծանէ հիւթանիւթս[29], նախ անկազմ եղեալ եւ ապա ի նմանէն զզարդն առեալ։ Բայց թարգմանացն ի դէպ էր չգիտել[30] ո՛չ զՄովսիսի զմիտսն, որ յայնպիսի իրս յորդորեցին զնա ածել[31], եւ ո՛չ զայնոցիկ որք զնոյնս խծբծելոց էին. զբուն զթարգմանութեանն բան թողեալ՝ զԵցոյցն, (որ յոչընչէ ի գոյ[32] եկեալ զամենայն յանդիման կացուցանէր,) զԱրարն ասացին։

Եւ այն զի՞նչ իցէ՝ զի զձայնաւոր նշանագիրսն որ ընդ անձայնսն խառնին՝[33] ոչ գրիցեն, ա՛յլ միայն զանձայնսն. եւ ապա յընթերցուածոյն կարգէ՝ ո՛րպէս եւ հասանել կարէ որ ընթեռնուն, ածէ ի վերայ իւրաքանչիւր անձայնիցն զձայնաւորսն[34], եւ մարթի զնոյն այլ

---

26. Փոխ՝ Զառնելն առ ի չգոյէ. (չըսելու համար՝ Զ'ի չգոյէն առնել. Քեր. 450, Գ։)

27. Հիւթանիւթք, (սկզբնական) նիւթեր, տարրներ, հիւլէներ։

28. Իմա՝ Ոչ տայ թոյլ՝ զհիւթանիւթսն անարար. համարել, (այսինքն՝ անստեղծս)։

29. Փոխ՝ Զերկին եւ զերկիր . . . մուծանէ որպէս հիւթանիւթս ամենայնի համօրէն։

30. Ի դէպ էր չգիտել, հաւանական է որ չէին գիտեր, կըրնային չգիտնալ։

31. Փոխ՝ Յորդորեցին ածին զնա, կամ Յորդորեալ ածին զնա, եւ կամ Յորդորեցին զնա գալ։ Տես Քեր. 399 եւ 433, ԺԶ։ — Այսպէս նաեւ՝ Մաղձն յորժամ փոքր մի շարժիցի ելանել յշտեմարանէն դառնանայ: — Մի վրիպեսցուք երթալ զհետ մնոտի փառասիրութեան: — Թօթափեցան գնացին բժիշկքն, թափեաց հանել զոգին մանուկն: — Դիմեաց ելանել ի Թեբայիդա:

32. Օրինակին մէջն էր՝ ի չգոյ:

33. Անձայն, բաղաձայն։ — Ուրիշ օրինակ մը՝ խառնիցին:

34. Այսինքն՝ Ընթերցուածին շարքէն կարդացողն ինչպէս

եւ այլ ազգ[35] ընթեռնուլ։ Այսպիսի ինչ[36]· համարեաց թէ գրիցէ զկենն միայն եւ զռա [եւ զսէ] առանց ձայնաւորացն· եւ հարկ լինիցի ընթերցողին յաւելուլ զձայնաւորսն իւրաքանչիւր ումեք անձայնիցն, եւ ասել իբրեւ ի կարծեաց՝[37] կեր, կուր, կոր· եւ այսպէս՝ իբրեւ փոխիցէ զձայնաւորսն՝ այլ եւ այլ բարբառս ցուցանեն։ Այսպիսի շատ ինչ առանձինն կայ յԵբրայեցին· պարտ է թէ եւ յամենայն լեզուս[38]։ Եւ բազում ինչ է որ յԵբրայեցին արուաբար ասի, եւ ի Յոյնն իգաբար· լուսինն եւ ծով անդ արուաբար ասի, եւ ի Յոյնն իգաբար· եւ փոխանակ միաւորին զբազմաւորն[39] դնէ· որպէս յորժամ ասիցէ Երկինք, փոխանակ ասելոյ թէ Երկին· եւ այս յԱսորին եւ յԵբրայեցին նոյնպէս գտանի։ Նա եւ Եկն եւ Երթն եւ Կերն եւ Արբն[40], եւ փոխանակ-անուանն[41] որ առ մեզ գտանի·[42] Եբրայեցին եւ Ասորին՝ արուին այլազգ ասեն զԵրթն եւ զԵկ, եւ իգին՝ այլազգ· զի յասելոյ անտի միայն թէ Երթ՝ արուն զիւրն ուրոյն[43] իմանայ, եւ էգն զիւրն։ Նա եւ այն զոր ասէն, թէ Ի վերայ լերին բարձու ել աւետարանիչդ Սիոնի, ոչ արուաբար այլ իգաբար ասի։ Եւ քանզի ի մեր լեզուս չիք այնպիսի բան որ զայն նշանակիցէ, չկարաց յայտ առնել՝ արուաբար

որ կ'իմանայ, անանկ ալ ամէն բաղաձայններուն վրայ ձայնաւորները կ'աւելցընէ։ — Ուրիշ օրինակ մը՝ Որ հասանել կարէ... զձայնաւորն։

[35] Այլ եւ այլ ազգ, պէսպէս եղանակաւ, կերպով։

[36] Այսինքն՝ Զոր օրինակ։

[37] Ի կարծեաց, ի մտաց. մակաբերելով։ — Ուրիշ օրինակ մը՝ եւ ապա ասել...։

[38] Իմա՝ Պարտ է թէ եւ յամենայն լեզուս կայցէ կամ գտանիցի։

[39] Ուրիշ օրինակ մը՝ զբազմաբարն։ — Միաւոր, միաբար, եզակի։ Բազմաւոր. բազմաբար, յոգնակի։ — Երկնից երկինս բազմաբար ասեն Գիրք ... եւ միաբար չմարթի ասել զմիոջէ երկնէն։ (Եզնիկ.)

[40] Ուրիշ օրինակ մը՝ Նա եւ երթն եւ եկ, եւ կեր եւ արբ։

[41] Փոխանակ անուան, դերանուն, ինչպէս կայ՝ փոխանակ-բդեշխի, փոխանակ-արքայի։

[42] Այստեղ պակաս գրուած է յայտնապէս, եւ երկու նման խօսքերն իրարու խառնակուած։

[43] Օրինակն՝ զիւրն իւրոցն, ուրիշ օրինակ մը՝ զիւր մէնն իմանայ։ — Հոս իւրուրոյն (որ կը նշանակէ՝ իւր սեպհական.) կ'երեւայ երկու մասանց բաժնուած։

իցէ թէ իգաբար։ Ամենայն լեզու որ նոյնաբանութեամբ յայլ լեզու թարգմանիցի՝ մթին առնի[44], զի որ առ մեզ Երկին ասի, եբրայեցերէն բազմաբար ասի թէ Երկինք։

Սովոր են Գիրք ստուարացուցանել զիրս։ [Եւ ոչ] յորժամ սպառնայ ի գերութիւն վարել[45] ժողովրդեանն, եւ ասէր, թէ Խաւարեսցի արեգակն, եւ լուսին ոչ տացէ զլոյս իւր, խաւարեցա՞ւ երբեք արեգակն կամ լուսինն եղե՞ւ ինչ այնպիսի[46]։ Այլ յորժամ սպառնալեաց եւ տրտմեցուցանելոյ բանք իցեն, յայնժամ յաճախէ այնպիսի ինչ. եւ յորժամ խնդութեան իրք իցեն, դարձեալ զայն ստուարացուցանէ[47]։ Արեգակն, ասէ, եւթնպատիկ եղիցի. եւ ոչ եղեւ երբեք արեգակն եւթնպատիկ։ Նոյնպէս եւ ի տրտմութեան ոչ երբեք խաւարի արեգակն, այլ տրտմելոցն խաւար լինի, զի ոչ զարեգակն իբրեւ զարեգակն տեսանեն՝ որ ի մեծի տրտմութեանն իցեն։

2.

վասն արարչութեան երկրի:

Խաւար ի վերայ անդնդոց։ Ցիրաւի ոք խնդրիցէ. եւ ընդէ՞ր չասաց թէ խաւարն եղեւ, եւ ընդէ՞ր աստ եւ ոչ զջուրցն արարած յիշիցէ։ Զի կէսք ըստ վերագոյնն ասելոյ[1] լուծին զերկբայութիւնն, թէ ի յիշելն զերկին եւ զերկիր՝ եւ զայնոսիկ որ ի նոսայն արարեալ էին՝ յիշեաց. բայց եթող գիտել ի ջանէ ընթերցողաց[2]։ Եւ ասելովն եթէ Իսկզբանէ արար Աստուած, եւ զխաւարին արարած Հասարակ[3] ընդ այնս ետ իմանալ, եւ զանդնդոցն զոր

---

[44] Առնի, փխ՝ Լինի. տես Գ. 19, 2։ — Ուրիշ օրինակ մը՝ մթին ունի։

[45] Վարել, (Կր-ր.) այսինքն տարուիլ, քշուիլ։

[46] Այստեղ դարձեալ նոյն անկանոնութիւնն է՝ որ անգամ մը տեսանք, (Ա. 5, 33.) բացասական եւ հարցական իրարու խառնակած։

[47] Ցաճախեմ, ստուարացուցանեմ. նոյնանշան են. մեծցնել։

---

[1] Փխ՝ Ըստ վերագոյն ասելոյն (մերոյ)։ Ա. 10, 18։

[2] Այսինքն՝ Բայց թող տուաւ որ կարդացողները զանոնք իրենց ջանքովը իմանան։

[3] Հասարակ, խառն, մէկտեղ։

արար. քանզի եւ ոչ զօդ յիշէ, եւ ոչ զհուր որ յերկրի, եւ ոչ զկղզիս որ ի ծովու, եւ ոչ ամենեւին զվէմս կամ զլերինս՝ որ ունին զտիեզերս եւ ձգին մինչեւ ի ծագս երկրի, ոչ զգետս, ոչ զաղբեւրս, եւ ոչ զօդն որ զարեգակամբդ է, զոր եթերն ասեմք։ Նա եւ զաներեւոյթ ամենայն զօրութիւնսն եթող, եւ զջուր՝ յորոյ վերայ երկիրս հիմնացեալ[4] եւ հաստատեալ է, զորոյ ամենեւին եւ զսկիզբնն ոչ յիշեաց։ Բայց զերկինս միայն եւ զերկիրս յերեւելեաց յիշեաց[5], եւ զորս ի մէջն փակեալ էին՝ եթող. որպէս ասացի իսկ՝ թէ ընթերցողացն ջանիւ զարարածն[6] այնոցիկ՝ որ ի միջին փակեալ են, ետ գիտել։

Բայց այլուր ասէ նոյն իսկ, եթէ Զվեց օր արար Աստուած զերկինս եւ զերկիր եւ զամենայն որ ի նոսա։ Այսպէս համօրէն[7] զգլխաւորացն ասաց, եւ զայլսն որ ի միջին էին՝ չյիշեաց, բայց միայն զայնցանէ, որոց յետ լինելոյն անարարք եւ անկազմք[8] էին (եւ) պարտ էր զի զարդարեսցին. որպէս զերկինս՝ արեգակամբ եւ լուսնով եւ աստեղօք եւ պէսպէս ընթացիւք նոցին որովք զարդարեալն է, եւ զծով՝ որովք զուարճանայն[9]։

Իսկ ընդէ՞ր զերեւելիսս եւեթ յիշեաց։ Քանզի դեռ երեւելեօքս եւեթ վրիպեալ էին[10], եւ այլ ինչ ոչ յառաջ քան զերեւելիսս գիտէին, զոր եւ աստուածս անուանէին։ Վասն որոյ եւ զսոցա առաւել իմն ընծայեցուցանէ զարարած[11], որք ի ժամանակին աստուածք երեւէին։ Իսկ դաստիարակելոց Իսրայելացւոցն յԱստուծոյ գիտութիւնն[12], եւ այն ինչ յԵգիպտացւոց կռապաշտութենէն զերծուցելոց, որոց տակաւին եւս ճանաչել ճշմարտիւ զԱստուած եւ հաւատալ ի Տէրն պիտոյ էր ուսանել, չճառեաց զանբերեւոյթ զօրութենէն եւ զբազմագունդ հրեշտակաց․ որք եւ յետ այնչափ ճշմարտիւն[13] խրատելոյ, եւ գրելոցն հմուտ լինելոյ՝ թէ եւ յերկինս են զօրութիւնք[14], չփառաւորեցին զմեծագործն արարածոց[15], այլ եւ զսրբոց հրեշտակաց զգունդս պղծեցին՝ աստուածս առնելով եւ երկիր պագանելով։ Իսկ զխաւարէ զիա՞րդ ճառեաց, որ չէ անձնաւոր, որպէս եւ[16] կարծեմք, յարարածոց կարգի, այլ յերկրէ եւ յերկնից յետ լուսոյն մեկնելոյ՝ շուք անկեալ[17] եւ ստուերացեալ։ Իսկ Մովսէս զայնցանէ առաւել իբրեւ զեղելոց ճառէ՝ զորս աստուածս լինել կարծէին Եգիպտացիքն եւ այլք եւս ընկերք նոցա։ Բայց զջուր եւ զխաւար եւ զօդ եւ զհուր եւ զայլն ամենայն մեզ եթող գիտել՝ որք հեթանոսացն քամահելի են։

---

[4] Հիմնանամ, հիմնուիլ, հաստատուիլ։

[5] Այսինքն՝ Տեսանելի բաներու մէջէն երկինքն ու երկիրը միայն յիշեց։

[6] Արարած, ստեղծումն, արարչութիւն։

[7] Ընդհանրապէս։

[8] Անարար եւ անկազմ, անյարդար. չկերպացած։

[9] Այսինքն՝ Զայնցանէ յիշեաց՝ որ . . . անկազմք էին. եւ պարտ էր զի զարդարեսցին. որպէս երկինք արեգակամբ եւ լուսնով . . . եւ ծով՝ որովք զուարճանայն, (գեղեցկանայ։)

[10] Երեւելեօքս եւեթ վրիպեալ էին, զգալի՝ տեսանելի բաներով մոլորած էին։

[11] Ասոնց ստեղծումն աւելի բացայայտ կ՚երեւցընէ։

[12] Այսինքն՝ Աստուծոյ գի-

3.

Թէ զի՛նչ իցէ Հոգւոյ Աստուծոյ շրջել ի վերայ ջուրց։

Հոգի Աստուծոյ[1] շրջէր ի վերայ ջուրց։ Զշրջէրն ոչ ի դէպ հաւաստեաւ թարգմանեալ է, զի մի բան է ի հեբրայեցին, եւ միով բանիւն երկուս երեսս[2] չմարթի թարգմանել յայլ լեզու։ Որպէս աղեղնաւորն եւ պարսաւորն միապէս ասի ի յոյն լեզու, եւ թարգմանել նոյնպէս յասորի լեզու չէ մարթ․ նոյնպէս շրջէրն եւ գրգայրն[3]

տութեան մէջ դաստիարակուած Հրէից։

[13] Ճշմարտիւ, ուղղութեամբ (հրահանգուելէն ետեւ)։

[14] Որ երկինքն ալ զօրութիւններ (հրեշտակներ) կան։

[15] Մեծագործ, մեծամեծ բաներ ստեղծող, արարիչ։ — Մեծագործն արարածոց. տես Գ. 4, 27։ Քեր. 447։

[16] Փոխ՝ Որպէս կարծեմք։ Տես Գ. 1, 22. եւ 5,

[17] Քիչ տեղ կը գտնուի շուք՝ ստուեր նշանակութեամբ՝ աշխարհաբարի նման։

---

[1] Օրինակին մէջ՝ Աստուած, որ Ս. Գրքէն տարբեր է եւ Մ՚ատենագրին յուզած խնդիրներուն ու մեկնութեանցը հետ չի միաբանիր։ Տես վարը՝ 13։

[2] Երեսք, հոս՝ իմաստ, առումունք, նշանակութիւն։

[3] Գրգամ, քիչ մը ետքը՝ զրգիմ, սաստիկ սիրով հոգ տանիլ, գուրգուրալ (հաւին)։

միով բանիւ ասին հեբրայեցերէն. եւ միով բանիւն թարգմանել[4], թէպէտ եւ բռնադատեցաւ՝ չկարաց ապրեցուցանել զմիտս[5], զի չէ մարթ միով յերկուս միտս զմի բանն յայլ լեզու թարգմանել։ Քանզի ոչ եթէ լոկ ինչ շրջէր[ն][6] նշանակէ հեբրայեցի բարբառն, այլ՝ ողջէր, գրգայր, շարժէր եւ շրջէր ի վերայ. որպէս հաւ մի որ զձագսն ընդ թեւովքն ջեռուցանիցէ եւ միանգամայն իսկ գթով եւ գրգալով ի վերայ յափսիթերս խաղացեալ գգուիցէ, այնմ նմանեալ նշանակէ բանն, որ մի է եւ այնչափ երեսս ունի[8]. եւ արդ զիա՞րդ միով բանիւն այնչափ միտք թարգմանէին։

Բայց արդ խնդրեսցուք. զհոգւոյն սրբո՞յ ասիցէ՝ թէ զհողմոյ. զի զհոգւոյն սրբոյ թուի անվրէպ նշանակել. եւ մանաւանդ յորժամ զնորին զհետ[9] զզօրութիւն բանին յարիցէ[10], ջեռուցանելով զջուրս եւ իբրեւ գրգելով ի վերայ շրջել՝ զհոգւոյն սրբոյ ասէ, տածէր, խնամարկէր, գործէր եւ թէ առաջնորդէր։ Այլ շրջել չպատշաճի հոգւոյն սրբոյ. բայց թէ այնպէս ինչ, որպէս թէ էջն Աստուած եւ ել՝ իցէ շրջելն[11]։ Եւ որպէս այնպիսի ինչ առնիւցու ոք[12], բայց մարթի եւ զհողմոյ ասել զշրջելն։ Այլ զիա՞րդ անշունչն գգուէր եւ իբրեւ զհաւ ի վերայ ձագուց գրգալով շրջէր. ազգական ջուրց է հողմն, եւ ի ջուրց բխէ, եւ իբրեւ զօդ որ ջեռուցանէ, ոչ կամօք այլ բնութեանն ազգականութեամբ եւ ընտանութեանն մերձաւորութեամբ։ Իսկ Աստուծոյ[13] զիա՞րդ ասիցի, այլն ամենայն չիցէ՞ Աստուծոյ. արդ քանզի անօսրագոյն քան զճառեալսն է եւ մօտ յանմարմինն եւ շարժնագոյն, վասն այնորիկ Աստուծոյ ասացաւ։ Բայց կամ եղեւ ոմանց Աստուծոյ Հոգի աստ զազդեցութիւնն ասել՝ թէ ջեռուցանէր զջրոցն բնութիւն եւ խնամարկէր։

---

[4] Փխկ՝ **Թարգմանելն միով բանիւ**։ Ցօդի փոխադրութիւն։

[5] **Թէպէտ եւ** (թարգմանութիւնը) ստիպուեցաւ, բռնութիւն կրեց, բայց չկրցաւ նոյն իմաստն պահել։

[6] Կամ՝ **Զլոկ շրջէրն**. այսինքն՝ շրջէր բառը միայն։

[7] Ցափսիթերս խաղալ կամ երթալ, պորտի վրայ սողալ, թաւալիլ։

[8] **Մէկ** (բառ) է եւ այնչափ նշանակութիւններ ունի։

[9] Զնորին զհետ. անոր կից, անկէ ետեւ։

[10] Այսինքն՝ **խօսքին իմաստը**, մեկնութիւնը կը կցէ։

[11] Այսինքն՝ **Բայց եթէ այն-պէս ինչ իցէ շրջելն**, որպէս (ասել՝) թէ էջ Աստուած եւ ել Աստուած։

[12] *Որպէս այնպիսի ինչ առնուցու ոք*. խօսքին իմաստը կը պահանջէ՝ *թէպէտ եւ* այնպէս ինչ...։

4.

վասն արարչութեան անասնոց:

Ասաց Աստուած. Բխեսցէ երկիր զբանջար վայրի, սերմանել սերմն ըստ ազգի եւ ըստ նմանութեան։ Զդալարի եւ զծառս[1] ի դէպ է թէ կատարեալ սերմամբք հանդերձ ըստ իւրաքանչիւր ազգաց եղեն. քանզի տեսանեմք զի զանասունս ոչ նախ մանուկս, այլ իսկ եւ իսկ կատարեալս արար՝ որ ի յօդս եւ ի յերկրի. եւ զծով եւ զդրախտն իսկ տնկեաց եւ լի ամենայն պտղովք հաստատեաց։ Զի պարտ իսկ էր անասնոցն՝ սերմն յառաջագոյն պատրաստել, որք ի սերմանեացն եւ ի պտղոցն բուծանելոց էին, նմին իրի իսկ եւ անասունքն յետոյ հաստատէին։ Իբրեւ ոչ եթէ քան զխոտն յառաջագոյնք էին, վասն այնորիկ յետոյ լինէին, այլ զի պատրաստական զխոտն, զսերմն գտանիցեն։ Եւ անասունքն ամենայն յառաջ քան զմարդն. նախ նոքա որոց թագաւորելոցն էր, եւ ապա նա որ տիրելոցն էր. նախ տունն հարսանեացն, եւ ապա փեսայն, նախ արքունիք, եւ ապա արքայն. նախ անդաստան, եւ ապա որ զստացուածն առնլոց էր։ Դարձեալ վասն այնորիկ յետոյ քան զամենայն լինէր մարդն, զի մի՛ իբրեւ յառաջ քան զայնոսիկ որոց թագաւորելոցն էր՝ լինիցի, անգործ համարեսցի զշնորհեալն նմա ի պէտս[2]. այլ նախ նոքա եւ ապա ստացողն, զի ծանիցէ եթէ ո՛յր է շնորհն։

---

[13] Զօրութեամբ կ'իմացուի Աստուծոյ հոգի:

[1] Փխկ՝ Դալարիք եւ ծառք: Հոս յունարէնի յատուկ համաձայնութեան նմանութեամբ հայերէն ալ հայցական մնացեր է անուն բային. — եթէ նախընթաց պարբերութեան մասը չէ:

Եւ ասաց Աստուած. հանցեն ջուրք զեռունս շնչոց կենդանեաց։ Խնդիր է, ըստ իւրաքանչիւր ազգաց թռչնոց, անասնոց եւ գազանաց, բազո՞ւմն արար արդեւք Աստուած ի միասին, այսինքն՝ եթէ բազո՞ւմ արջառ եւ բազում առիւծս եւ բազում արծուիս եւ բազում ցինս[3] եւ զայլսն մի ըստ միոջէ, եթէ՝ յամենայն ազգաց երկուս երկուս, որպէս զմարդն եւ զկինն իւր։ Թերեւս այնպէս իսկ. քանզի ասաց Աստուած, Աճեցէք եւ բազմացարուք, լցէք զջուրսդ որ ի ծովս, եւ թռչունքդ բազմասցին ի վերայ երկրի. զի այնպէս իսկ յայտ է թէ զսակաւուց ասաց. քանզի եւ առաջի Ադամայ ժողովեաց զնոսա զի անուանս դնիցէ նոցա որոց տիրելոցն իցէ։ Բայց մարթի զայն եւ առ ջրհեղեղաւն նշանակել, յորժամ երկուս երկուս հրամայեաց ի տապանն մուծանել, առ ի միւսանգամ զաշխարհարար[4] գթութեանն զսեր եւ զնունդ[5] ապրեցուցանելոյ։ Իսկ զսուրբսն բազմագոյնս մուծանել՝ պատճառք կամաց Նոյի էին[6], յորժամ ելանիցէ ի տապանէ անտի՝ մատուցանել պատարագ Աստուծոյ[7]։ Եւ դարձեալ Աստուծոյ իսկ կամք այն էին, թէ որ մարդկանն պիտանացուիցեն՝ բազմագոյն ապրիցին։ Եւ երեւի թէ գարնանի[8] առ սկիզբն աշխարհս լինելոյ, քանզի յայնժամ բուսանի ամենայն ինչ եւ ծաղկի։

---

[2] Զի մի... անգործ համարեսցի զշնորհեալն նմա ի պէտս (կիրառութեան համար շնորհուածը)։

[3] Ցին, յափշտակիչ թռչուն մը, ուրուր. (չայլաք։)

[4] Աշխարհարար, աշխարհքն յառաջ բերող, արարչական։

[5] Սեր եւ սնունդ, սերունդ ու սնունդ։

[6] Իմա՛ Զսուրբսն բազմագոյնս մուծանելոյն պատճառք՝ կամքն Նոյի էին։

[7] Փոխ՝ Զի յորժամ ելանիցէ ի տապանէ անտի՝ մատուցանիցէ պատարագ Աստուծոյ։

[8] Գարնանի, (Դ.) գարնան ատեն։

Ե.

Վասն լուսաւորաց:

Եղիցին, ասէ, լուսաւորք ի հաստատութեան երկնից: Խնդիր է, ի ներքո՞յ երկնից զընթացս ունիցին հեռագոյն վայրօք ինչ յերկնից, թէ կից իցեն, այսինքն է՝ հաստատեալք, եթէ որպէս յերկրի ճանապարհորդքս, նոյնպէս եւ յերկինս իցեն լուսաւորքն: Կամ եղեւ ոմանց ասել՝ եթէ հաստատեալ են յերկինս, եւ ոչ արեգակն ընթանայ եւ ոչ լուսին: Եւ արդ եթէ ի Յունաց [ոք] հեթանոս ոք իցէ, որ պուետիկոսացն անսայցէ, լուիցէ Հոմերոսի որ ասէ՝ եթէ Յովկիանոսի յորձանացն ելանէ եւ յերկնից ի մէջ[1] վերանայ, եւ ապա անտի յարեւմուտս երթեալ մտանէ: Իսկ եթէ փիլիսոփոս իցէ որ խորհրդոցն մտաց տացէ զիշխանութիւն, եւ յերեւելեացս ածել[2] եւ հաւատացուցանել փութայցէ, նայեսցի ընդ լուսին՝ որ յերեսուն օրն հասանէ յեզրն, եւ ընդ բազմաստեղս՝ որ զտարին իսկ ողջոյն[3]: Զի եթէ նոքա անշարժ կային եւ յերկնիցն բնութենէ շարժէին, ապա ոչ մի քան զմեւսն երագագոյն էր: Բայց առանց այսոցիկ իսկ՝ տեսանեմք այլ աստեղս, որ բնաւ իսկ չհասանեն յարեւմուտս, եւ են որ յետ բազում ամաց երեւին. զի եթէ երկինք շրջէին եւ նոքա անշարժք էին եւ ի նմա բեւեռեալք, ապա ոչ լինէր այն որ յառաջագոյնն ասացաւ:

Բայց ոմանց թուի թէ խոնարհագոյն քան զերկինս իցեն եւ ընդ օդս գնայցեն. բայց Գրոց միտք այս են, թէ երկինք հաստատեալ եւ անշարժ են, եւ արեգակն եւ լուսին՝ շարժունք եւ գնայունք: Քանզի յորժամ Յեսու որդի Նաւեայ անցոյց զժողովուրդն ընդ Յորդանան, եւ զԵրիքով եւ զԳէ[4] կործանեաց, եւ մարտ պատերազմի ընդ

---

[1] Փխկ՝ Ի մէջ երկնից:

[2] Այսինքն՝ ի հաւանութիւն ածել:

[3] Բազմաստեղք, բոյլք. ցուլ աստեղատան մէջերը տեսնուող եօթն աստղներուն խումբը: — Այսինքն՝ Եւ ընդ բազմաստեղսն նայեսցի, որ զտարին իսկ ողջոյն հասանեն:

[4] Գէ, այսինքն Գայի. — յն. Γαι, որ կրնայ Գէ եւ Գայի կարդացուիլ:

Հինգ թագաւորս առնէր եւ վանեաց զթշնամիսն, քանզի արեգակն յարեւմուտս փութացեալ՝ զգիշերն ածէր ի վերայ, եւ զյաղթութեան կատարումն ոչ տայր յաղթողացն եւ ոչ զհամօրէն ի պարտութիւն մատնելոցն զապականութիւն[5], ասէ Յեսու. կացցէ արեգակն, եւ ոչ եթէ երկինք որ զնայն շարժիցեն: Նոյնպէս եւ զլուսնոյ. եւ եղեւ այնպէս. եւ ասէ Գիր եթէ եկաց: Բայց երբեւի եւ առ Եզեկիաւ թագաւորաւ զարեգական ընթացս դարձուցեալ յետս եւ ոչ զերկնից: Եւ արդ յայտ է եթէ չեն բեւեռեալ յերկինս, նա եւ ոչ հեռի են ի նոցանէ[6]: Այլ զիա՞րդ ասիցէ Գիր. Եւ եդ զնոսա Աստուած ի հաստատութեան երկնից. զի եթէ ի բացեայ յերկնից ընթանային[7], քանզի ամենեւին լոյս են արեգակն եւ լուսին եւ այլ աստեղք նոյնպէս, սակայն եւ այն երեւէր. զլուսոյն մասն ինչ ի վեր արձակէին, եւ զայլն ամենայն արձակէին ի խոնարհ, եւ այնուհետեւ ոչ միայն յերկիր ծագէին՝ այլ եւ յերկինս ի վեր: Եւ արդ զիա՞րդ իցէ, եթէ ոչ՝ առ երկնիւք համբարձեալք, թերեւս մօտ առ տարերբն իսկ երկնից, զի զամենայն ճառագայթսն իւրեանց յերկիր ծաւալեցուսցեն: Եւ զի ի վեր չունին տեղի յարձակելոյ՝[8] նմին իսկ Գրոյն լուիցուք որ ասէ. Եւ եդ զնոսա Աստուած ի հաստատութեան երկնից. նա եւ այլուր ասէ. Եւ ա՛ռ Տէր Աստուած զմարդն զոր ստեղծ եւ եդ զնա ի դրախտին. որպէս զի Եդն՝ ոչ բեւեռեաց է[9], այլ որպէս Ադամ յերկրի եդաւ՝ նոյնպէս եւ արեգակն յերկինս: Իսկ եթէ ասիցէ ոք՝ թէ եւ զթռչնոց ասէ՝ զի ըստ հաստատութենէն երկնից թռնուցուն[10]. ասեմք թէ ոչ Ի նմա ասէ, այլ

---

[5] Փոխ՝ Եւ ոչ զհամօրէն զապականութիւն (կջնջումն) ի պարտութիւն մատնելոցն:

[6] Ի նոցանէ. այսինքն՝ յերկնից:

[7] Ի բացեայ, քիչ մը անդին՝ ի բացէ, (Նախդր. Բացառական խնդրով.) հեռու:

[8] Այսինքն՝ Եւ զի չունին տեղի՝ ի վեր յարձակելոյ. (կամ արձակելոյ զճառագայթսն.)

[9] Այսինքն՝ Այնպէս որ Եդ բառը բեւեռեաց չի նշանակեր: — Օրինակն՝ Ոչ բեւեռեսցէ:

[10] Ըստ հաստատութենէն երկնից թռնուցուն, երկնից երեւր թռչին: — Թռնում, թռանիմ, սովորաբար՝ թռչիմ:

Ըստ հաստատութենէն երկնից. քանզի ասէ, Եղիցին թըռուչել ի վերայ երկրի՝ ըստ հաստատութենէն երկնից։ Իսկ զարեգականն եւ զլուսնոյ այսպէս ասէ, եթէ Եդ զնոսա ի հաստատութեան երկնից՝ ծագել յերկիր։

6.

վասն ծառոյն կենաց եւ վասն ծառոյն գիտութեան բարւոյ եւ չարի :

Զծառն կենաց (տնկեաց Աստուած) ի մէջ դրախտին եւ զծառն գիտութեան բարւոյն եւ չարի։ Խնդրեսցուք. ի բնութեա՞ն ծառոցն արդեւք կայր, միումն՝ կենդանի առնել, եւ միւսումն՝ գիտութիւն բարւոյ եւ չարի տալ, եթէ՝ այլ ազգ ինչ նայել իցէ[1]։ Զի ծառոյն կենաց բնութեամբ իսկ կայր ի նմին՝ անմահ զուտելիսն առնել, անդստին ի Գրոյն է ճանաչել[2]։ Քանզի յետ յանցանացն հանէ Աստուած զԱդամ ի դրախտէն, զի մի ուտիցէ ի ծառոյն կենաց եւ կեցցէ յաւիտեան. որպէս զի ուտել ի ծառոյն կենաց՝ անմահութիւն պարգեւէր, զոչն եւս մեռանել[3]. զի ոչ զվայրապար կելոյ[4] ասէ, քանզի կեցին եւ որք ոչն կերան. այլ զանմահութենէ։ Նա եւ զմիւսմէ եւս ծառոյն դարձեալ անդստին ի Գրոյն է իմանալ, զի ոչ բնութեամբ ունէր զգիտութիւն բարւոյն եւ չարի։

Հարցից եւ ես. յորժամ զհրամանն առին, զի Եթէ ուտիցէք ի դմանէն՝[5] մեռանիցիք, գիտէի՞ն թէ չար է ուտելն՝ եթէ ոչ։ Թէ գիտէին թէ պատիժք եւ մահ են յանցանելոյ զպատուիրանաւն[6], ընդէ՞ր ոչ զգուշացան. եւ եթէ ոչ գիտէին, ապա աւելորդ էր անգիտացն հրաման պատուիրանին, անիրաւութեամբ եւ պատիժքն ի վերայ գային· (զի պատուիրանազանցութիւն զոր ոչ գիտէին՝ սպառնալիք էին յառաջ քան զայն[7]։) Թէ այդպէս իցէ՝ ընկալեալ զհրամանն, գիտէին թէ բարւոք է կալն ի նմին[8]· եւ չար եւ պատճառք մահու՝ անսաստելն։ Եւ արդ զի՞րդ ասիցեմք եթէ ի բնութեան ծառոյն կայր՝ կազմել ուտելեացն գիտել[9] զբարին եւ զչար· Իսկ եթէ ի հրամանէն իմացան զերկոսեան, ապա աւելորդ էր ծառոյն բնութիւն, աւելորդ եւ յուտելոյն լինէր պատուէր Ադամեանց[10], զի մի՛ զգիտութիւն բարւոյ եւ չարի ընդունիցին, զոր եւ յառաջ քան զուտելն ունէին։ Իսկ չունէի՞ն արդեւք, եւ զի՞րդ առնուին պատուէր, ընդէ՞ր եւ յետ յանցանելոյն պատժէին, զմէ՞ եւ ի ծառոյ այնպիսի կերակրոյ արգելուին[11]· մինչ զի նախանձո՞տ կարծիցի որ յայնպիսի գիտութիւն ստանալոյ արգել զնոսա[12], որ անձնիշխանութեանն տայր տեղի։

---

[1] Այսինքն՝ Թէ ուրիշ կերպով նայելու, այլազգ իմանալու է։

[2] Այսինքն՝ Թէ կենաց ծառը բնութեամբ ունէր իր մէջը՝ ուտողն անմահ ընել, ասիկայ նոյն իսկ սուրբ Գրքէն կրնայ իմացուիլ։ — *Եթէ . . . նայել իցէ. ի գրոյն է ճանաչել,* տես քեր. 362. ԺԱ։

[3] *Զոչն եւս մեռանել,* փխկ. Զչմեռանելն այլ եւս, այլ չմեռանիլը. տես Ի. 1, 27։

[4] Այսինքն՝ Պարզապէս ապրելուն համար չ՚ըսեր։

[5] *Ի դմանէն,* փխկ՝ Ի դմանէ։

[6] *Յանցանելոյ,* փխկ. *ընդ անցանելոյ զպատուիրանաւ։* — Այսինքն՝ Եթէ գիտէին որ պատուիրանը չպահելուն պատիժ եւ մահ կայ։

Իսկ զի՞րդ· չեւ եւս էր գիտութիւն չարին յԱդամ եւ յԵւա, բայց միտս ունէին ընդունելոյ բարւոյ եւ չարի[13], եւ գիտութիւն ոչ ունէին։ Արդ իբրեւ կամեցաւ Աստուած՝ ետ տեղի անձնիշխանութեանն· եւ գիտութեան բարւոյն եւ չարի ծառ մի եցոյց՝ ուստի հրամայեաց չուտել, եւ պատուհաս սահմանեաց թէ անսաստիցեն· ուստի ունիցին գիտել եթէ չար է անսաստելն, եւ բարի նորին

---

[7] Այս խօսքը մթին կը մնայ։

[8] Կալ ի պատուիրանին, պատուիրանը պահել։

[9] Այսինքն՝ կերողին՝ բարին եւ չարը ճանչցընել։ Տես Քեր. 397· Անխօսին խօսել կազմիցէ. խօսել տայ. տես վարը՝ Գ, 6։

[10] Իմա՝ Աւելորդ լինէր Ադամեանց եւ պատուէր չուտելոյն։ Կամ Պատուէր բառն իմանալու է հոս՝ արգել, զգուշութիւն։

[11] Այսինքն՝ Զմէ՞ արգելուին ի ծառոյ որոյ այնպիսի կերակուր էր. կամ լաւ եւս՝ Զմէ՞ եւ յայնպիսի կերակրոյ (յուտելոյ, ի ճաշակմանէ) ծառոյն արգելուին։ — Կերակուր ծառոյն. տես Ա· 6, 22. եւ Քեր. 443, ծան։

[12] Փոխ՝ Որ արգելն զնոսա ի ստանալոյ այնպիսի գիտութիւն։

[13] Ընդունելոյ բարւոյ եւ չարի, փոխ՝ Ընդունելոյ զբարի եւ զչար. կամ Ընդունելութեան բարւոյ եւ չարի։ Տես Ա· 6, 29։

Digitized by Google

Հակառակն։ Արդ զծառն, որով՝ թէ բարւոք էր հնազանդութիւնն եւ չար անսաստելն՝ գիտացին, գէտոցէն թէ փայտ մի է[14] գիտելոյ զբարի եւ զչար, որ եւ հնազանդութեան եւ անսաստութեան կոչեցաւ։ Որպէս տեղւոյ միոյ անուն յիրաց ինչ որ անդ գործին՝ կոչեցի. եւ կամ թէ որպէս ի Գրոց իսկ առնուցումք, Յակովբ ի դաշինսն կռել[15] ընդ Լաբանայ, Նշանակ դաշինն՝ բլուր ի քարանց կանգնեաց, եւ Բլուր վկայ անուն եդ տեղւոյն, ոչ զի վկայիցէ, քանզի զի՞րդ անշունչն վկայէ, այլ զի դաշինքն անդ եղեն։ Եւ որպէս օրէնքն տուան Հրէից եւ մահ կոչեցան, ոչ զի բնութեամբ մահ ունէին յանձին[16], այլ զի յորժամ յանցանիցեն՝ մահ սպառնայցեն անհաւանիցն. Նոյնպէս եւ ծառն ոչ եթէ ի բնութեան իւրում ունէր զգիտութիւն բարւոյն եւ չարի. այլ որպէս բլուրն վկայ՝[17] Նոյնպէս եւ փայտն գիտութեան բարւոյն եւ չարի. որով եւ պատուիրանն իսկ տուաւ Ադամայ, եւ գիտութիւն պատուիրանազանցութեան՝ թէ ուտիցէ, եւ հնազանդութեան՝ թէ չուտիցէ։

7.

վասն օձին որ խաբեաց զԵւա:

Եւ էր օձն իմաստնագոյն քան զամենայն գազանս որ ի վերայ երկրի՝ զորս արար Տէր Աստուած։ Իմաստուն քան զգազանսն, բայց ոչ եթէ բանաւոր, այլ իմաստուն։ Միթէ գազանաց իմաստութի՞ւն իցէ[1], եւ բանի հաղո՞րդ իցեն. եւ զի՞րդ Գիրք ասիցեն զօձէն գալ եւ խաբել, եւ ընդ խաբէութեանն առնուլ պատուհաս[2]. եւ ուստի՞ ու-

---

[14] Փխկ՝ Արդ զծառոյն գիտացին . . . ։ Այսինքն. Արդ զծառն, որով գիտացին թէ բարւոք էր հնազանդութիւնն եւ չար էր անսաստելն. գիտացին թէ փայտ մի է . . . ։

[15] Ի դաշինսն կռել, փխկ՝ ի կռելն դաշինս։

[16] Յանձին, եզ. կը գրուի, վասն զի օրէնք եզակի նշանակութեամբ է։

[17] Ինչպէս որ Վկայ բլուրը. ։

---

[1] Գազանները իմաստութի՞ւն ունին։

[2] Առնուլ պատուհաս, ի փոր-

նիցիմք ցուցանել թէ սատանայ օձիւն խօսեցաւ, բայց եթէ այնու՝ զոր յաւետարանին ասէ Տէր, եթէ նա մարդասպան էր ի սկզբանէ։ Եւ ե՞րբ արդեւք, միթէ առ Կայենի՞ւ. այլ զՀաբէլ ոչ կարէր սպանանել, եթէ ոչ նախ ի մահկանացու բնութիւն ածեալ էր զմարդն. եւ թէ նորա չէր ածեալ, ապա եւ ոչ մարդասպան կոչէր. քանզի հասարակաց դաւաճանութեան է անունն նշանակիչ[3]։ Նա եւ առ Հաբելիւ՝ ոչ ասէ եթէ սատանայ գրգռեաց զԿային. միթէ եւ ո՞չ աստ արդեւք բանսարկուն. իսկ եթէ աստ՝ ապա եւ ի սկզբանէն։

Եւ արդ զիա՞րդ խօսեցաւ օձիւն, միթէ կարո՞ղ էր բանալ զբերան օձին. Թոյլ տայր Աստուած ի փորձութիւն մտանել[2] մարդոյն։ Ընդէ՞ր զօձն իմաստնագոյն կոչեաց քան զգազանսն. զի ցուցցէ թէ իբրեւ զբարի եւ զպիտանացու գործի արկ զնա ի կիր. զի նպաստաւոր էր նմա եւ օձին իմաստութիւնն. զի առ ամենայն ինչ յոր ինչ ոք ձեռն ի գործ արկանիցէ, բարի եւ կարեւոր գործւոյ պէտք են արուեստին։ Խոհեմ[4] էր օձն. թէ այդպէս է՝ խօսելն եւեթ պակասէր, զոր յաւել բանսարկուն նենգելովն. իմաստութեամբն զնենգելն, եւ լեզուաւն՝ զխաբէութիւնն հրապուրէր։ Իսկ եթէ ոչ իմաստութեամբն, քանզի չէր բանաւոր անձն, իսկ ի շնչո՞յ ինչ տեղի[5] մտեալ խօսէր արդեւք ի նորա լեզուն։

Խնդիր է. եթէ կարէ՞ր բանսարկուն բանալ զբերան օձին եւ մտանել իբրեւ գործւով խօսել նովաւ։ Գրեսցուք թէ Աստուած թոյլ տայր. միթէ զբնութիւնն փոխել կարէ՞ր, զի անխօսին խօսել կազմիցէ[6]։ Աստուծոյ միայն

ծուլթիւն մտանել. (կր–ր. ռնէրբէ–.) պատժուիլ. — փորձուիլ։ Տես Ա. 3, 14։

[3] Այսինքն. (Սատանայի) անունն՝ հասարակաց դաւաճանութեան նշանակիչ է։

[4] Խոհեմ, խորհող. խորամանկ։ — Այս բառն ընտիր մատենագրաց մէջ ուրիշ տեղ չէ գտնուած։

[5] Այսինքն՝ Հապա հոգւո՞յ տեղ. ուրեմն իբրեւ հոգի։ — Հարցական խօսքին սկիզբը իսկ մ'ալ կը դրուի հոլով նշանակութեամբ. քեր. 172։ — Ինչ լոկ զարդ է հարցականի։

[6] Այսինքն՝ Որպէս զի չխօսողին խօսել տայ։ Տես վերը՝ 6, 9։

հնարաւոր է զիւրսն[7] փոփոխել։ Այլ համարեսցուք զԱստուած՝ թէ արար նահատակս, եւ անձնիշխանութեամբն առթէր[8] նոցա պսակս. հայեցեալ ի սատանայ թէ կամէր փորձել՝ եւ[9] թոյլ տայր նմա։ Համարեսցուք եւ զսատանայ՝ թէ զայս ինչ ասել կամէր, զի՞որդ խաբեցից զնոսա. օձն իմաստութիւն ունի, բայց խօսելն եւեթ պակաս է նմա։ Իսկ Աստուծոյ ծանուցեալ զնորա միտսն, թողացոյց եւ ետ իւրում արարածին խօսել։ Տեսեալ սատանայի զԱստուծոյ թողացուցանելն, մատուցեալ ձեռն ի գործ արկանէր։ Նոյնպէս եւ առ Յովբաւ, չէր կարող զայնչափ ստացուածս սատակել եւ այնքան[10] որդիս, եթէ չէր Աստուծոյ թողացուցեալ։ Եւ արդ Աստուած թողացուցանէր եւ բանսարկուն ձեռն ի գործ առնէր։ Սոյնպէս եւ առ Տերամբն[11], ասէ բանսարկուն, կամիմ զնա փորձել. իսկ Տէրն ելանէր յանապատ ըստ մարմնոյն։ Իբրեւ չգտանէր իւիք փորձել փորձիչն[12], թերեւս ասէր ընդ միտս, զի՞որդ փորձեցից զնա. զառաջին մարդն կերակրով խաբեցի, սա աւասիկ չքաղցնու. թողացոյց ինքեան քաղցնուլ։ Դարձեալ հայթայթամտեալ[13] ասէր. եթէ հնար ինչ էր զնա հանել յանկիւն տաճարին, հրապուրէի զնա արկանել զանձն իւր ի խոնարհ. ել եւ անդր Տէրն։ Ասէր դարձեալ. թէ հնար ինչ էր հանել զնա ի լեառն՝ ցուցանէի նմա զթագաւորութիւնսն եւ ասէի, թէ իմ է այդ ամենայն, թերեւս երկիր պագանէր ինձ։ Նոյնպէս եւ աստ խորհէր ընդ միտս սատանայ, թէ է՞ր ինչ հնար օձին խօսել առ ի փորձելոյ զմարդն. եբաց Աստուած զբերան

---

7. Թերեւս՝ *Զիրսն:*

8. *Առթէր նոցա պսակս*, պըսակներ առնելու միջոց ձեռուընին կու տար: Տես Գ. 3, 28:

9. *Եւ* աւելադրութիւն է. տես Քեր. 458, Գ.:

10. *Զայնչափ ստացուածս* եւ *այնքան որդիս*. միայն պէսպիսութեան համար գրուած է *այնքան* անսովոր բառը. տես եւ Ի. 7, 3: Քեր. 475:

11. *Տէրն, առ Տերամբն*. յօդով Քրիստոս կը նշանակէ: Քեր. 307, ** ծան:

12. *Չգտանէր իւիք փորձել փորձիչն*, փորձիչը բան չէր գտներ որով կարենար փորձել: — Անուն բայի խօսքին վերջը. տես Գ. 1, 24. եւ այլուր:

13. *Հայթայթամտել*, հնարք մտածել, մտօք բան հայթայթել:

օձին՝ որպէս իշոյն Բաղաամու: Իբրեւ ետես բանսարկուն թէ գոյ տեղի մատչելոյ, մատեաւ արար ձեռն ի գործ: Ցառաջագոյն գիտէր Աստուած՝ եթէ անկանի ցանկութիւն ի միտսն[14] Ադամայ լինելոյ իբրեւ զԱստուած, եւ վասն այնորիկ իբրեւ անցանիցեն զպատուիրանաւն՝ սպառնացաւ առնել զնոսա մահկանացուս, եւ իբրեւ գործեցին զայն՝ կարճեաց[15], փոխելովն ի մահկանացու բնութիւն:

8.

վասն ծիածանին եւ վասն որթոյ:

Խնդրելի է. բնակա՞ն ինչ իցէ ծիածանն զոր տեսանեմք, եթէ՝ յայնժամ եղեւ յորժամ Աստուած ուխտն եդ Նոյի՝[1] մի եւս ածել ջրհեղեղ յերկիր: Ոմանց թուեցաւ թէ յայնժամ եղեւ՝ յորժամ Աստուածն զայն ասաց: Թէ էր, ասեն, ծիածանն յառաջ քան զջրհեղեղն, ապա ոչ նշան կոչէր, զի Գիրք նշան զչքնաղ ինչ իրս[2] սովոր են միշտ նշանակել: Այլ մեք զծիածանն գիտեմք զի յանձրեւաց ցածնուլ[3] լինի, յորժամ արեգակն զճառագայթս ընդդէմ անձրեւակիր ամպոցն արկանիցէ: Արդ ասէ Աստուած, այս է նշան՝ համօրէն[4] չլինելոյ ջրհեղեղի, այսինքն ընդ ամենայն երկիր. զի ոչ այնչափ ընդ ամենայն տեղիս լինիցի անձրեւ՝[5] մինչ չգտանել տեղի[6]

---

[14] *Ի միտսն*, այսինքն՝ ի սիրտ. տես եւ Գ. 4, 4:

[15] *Կարճեաց*, արգելեց, կամ պակսեցուց, կարճցուց. Հոս կ'երեւայ թէ իմանալու է՝ կարճեաց զաւուրս նոցա: — Օրինակը՝ *կարծեաց*:

---

[1] Այսինքն՝ Նոյի խոստում ըրաւ:

[2] *Չքնաղ* կը նշ. Նորանշան, չտեսնուած: Տես վերը՝ Դ. 1, (երես 187.) *Նոր իսկ եւ չքնաղ*:

[3] *Ցանձրեւաց ցածնուլ*, անձրեւին դադրելէն ետքը:

[4] *Համօրէն*, առ. հասարակ, ընդ հանուր. ինչպէս գրողն ալ կը մեկնէ՝ *ընդ ամենայն երկիր. ընդ ամենայն տեղիս*: Կարգը՝ *Չլինելոյ ընդ հանուր՝ ջրհեղեղի*:

[5] Չի կրնար ամէն տեղ այնչափ անձրեւ գալ՝ որ...: — Գրաբարի յատուկ է *լինել* բայով ըսել՝ *լինիցի անձրեւ*, անձրեւ գայ: *Եղեւ անձրեւ*: *Յորժամ անձրեւ լեալ իցէ*: *Հրաման տայ ձեան թէ լեր յերկրի*: Տես քեր. 120:

[6] *Մինչ չգտանել տեղի*. որ տեղ չգտնուի. աներեւութի քով անորոշ ուղղական. տես քեր. 217, Բ: *Ժողովեցան բա-*

ճառագայթիցն արձակելոյ։ Ա՛յլ ինչ ասէ․ ոչ եղիցի այդունշան՝ եթէ փարատումն անձրեւի ծիածանաւդ լինիցի։ Նա եւ ոչ ուխտն այն այնպէս հաստատուն կայցէ․ քանզի եւ զքսան օր բազում անգամ չերեւի ծիածանն՝ վասն անձրեւին յաճախութեան։ Ապա զայս ինչ յայտ առնէ որ ասէն՝[7] թէ ո՛ւր ուրեք երեւեսցի ծիածանն, ի ցածնուլ անձրեւաց երեւեսցի։ Քանզի այն իսկ է նշան չլինելոյ ընդ հանուր ջրհեղեղի[4]։ Ապա թէ ուր անձրեւ իցէ եւ զծիածանն պահանջիցես՝ եւ ոչ զԱստուծոյ իսկ խոստումն այնպէս հաստատուն գտանիցես։ Բայց սակայն գտանեմք ի Գիրս՝ զի անուանեցաւ ինչ նշան որ չէր օտար[8]․ որպէս յԵլսն ասէ Աստուած ցՄովսէս․ Եւ այս քեզ եղիցի նշան, զի եղէց ընդ քեզ․ զի Աստուծոյ լինել ընդ մարդկան եւ ընդ Մովսիսի՝ չէր ինչ օտար։

Խնդիր է․ յառաջ քան զջրհեղեղն է՞ր արդեւք որթ, թէ՝ Նոյ եգիտ։ Ոմանք ասեն թէ տունկն էր, բայց զգինւոյն հանգամանսն եգիտ[9]․ քանզի ի խամուց[10] արբեալ՝ արբեցաւ․ եւ ոմանք ասեն, թէ ե՛ւ որթն էր ե՛ւ գինին։ Եւ ընդէ՞ր չիցէ գրեալ թէ յառաջ քան զջրհեղեղն գինի ոք արբ։ Դարձեալ եւ արդարոյն ամբաստանութիւն է՝[11] թէ գիտէր[12] զգինւոյ բնութիւնն եւ զեղծեցաւ։ Իսկ եթէ ասիցէ ոք, եւ Ղովտ գիտէր զզօրութիւն գինւոյն եւ արբեցաւ․ լուիցէ, թէ Ղովտ ետ իսկ զանձն գինւոյն, զի ըմբելովն՝ յերկեղէն յապահով լինիցի, իսկ Նոյ յետ տըն-

---

զումք՝ մինչ եւ տեղի եւս ոչ լինել եւ ոչ առ դրանն։ Կրնայ թերեւս մեկնուիլ նաեւ՝ Տեղի ճառագայթիցն արձակելոյ ըսուած, փոխ՝ Տեղի զճառագայթին արձակելոյ․ Տես Քեր․ 392, ԺԸ։ — Բ․ 8, 28։

[7] Իմա՝ Զոր ասէն․ այն զոր ասէ։

[8] Փոխ՝ Նշան անուանեցաւ ինչ որ չէր օտար․ Անսովոր չեղած բանն ալ նշան կոչուեցաւ։ — Ինչ անուն բայի է։

[9] Հանգամանք գինւոյ, գինի շինելու արուեստը, կերպը․ տես Ա․ 6, 3։

[10] Ի խամուց, (Դ․) ինք անփորձ ըլլալով, (գինւոյն զօրութեանը) տեղեակ չըլլալով։

[11] Ամբաստանութիւն, հո՛ն մեղադրանք, մեղադրելի բան։

[12] Իմա՝ Եթէ գիտէր․ թէ որ գիտէր։

կելոյն եւ պտուղ տալոյ որթոյն՝ զմիջին ժամանակն յերկեղէ յապահով էր։ Եւ արդ սա՝ որ ի բուն իսկ երկեղէն չարբ, զի՞րդ յետ երկեղին ըմպէր։

9.

Վասն նշանին զոր ետ Աստուած Մովսիսի։

Ասէ Աստուած ցՄովսէս, եթէ Ես եղէց ընդ քեզ, եւ այս է քեզ նշան եթէ ես առաքեմ զքեզ։ Խնդիր է. եթէ նշան տայր նմա Աստուած, ընդէ՞ր ոչ ետ, այլ ասէ եթէ այն է քեզ նշան՝ զի եղէց ընդ քեզ. եւ այն չէր նշան. եւ թերեւս նշան իսկ էր՝ եթէ խնդրեալ էր եթէ ուստի՞ գիտացից զի լինիցիս ընդ իս։ Ոմանք ասեն թէ նախ Մովսէս ոչ խնդրեաց նշան։ Այլ նա ւանիկ Եսայի՝ Աքազու որ ոչ խնդրէր նշան, ասէ. Խնդրեա դու քեզ նշան. եւ իբրեւ պատճառեաց զհրաժարելն[1], յանդիմանեաց զնա Հոգին թէ կամի փորձել եւ պատճառէ թէ չկամիցի փորձել։ Վասն որոյ եւ զնովիմբ ածեալ[2] ասէ. Միթէ փո՞քր ինչ թուիցի ձեզ աշխատութիւն հասուցանել մարդկան։ Եւ այժմ Մովսէս չերեւի թէ խնդրիցէ, բայց հրաժարէ ի հանելոյ զժողովուրդն. եւ ասելովն՝ թէ Ես ո՞վ եմ, թերեւս խնդրէր ընդ միտս. վասն այնորիկ եւ Աստուած տայր։ Զի եթէ եւ խնդրէր իսկ ոչ, այլ ի դէպ ժամանակի Աստուած՝ առ այն զոր ասէրն, թէ Ես ո՞վ եմ, ասէ. Յայտնեցայց առաջի փարաւոնի եւ հանից զժողովուրդն. եւ ի նոյն յարեալ[2] ասէ, թէ Այս քեզ նշան, զի եղէց ընդ քեզ, եւ արդ մի երկնչիր թէ չիցես ինչ, քանզի ունիս զիս օգնական։ Նշանիդ՝ ա՛յլ նշան պիտոյ է. զի՞նչ. զի եղիցես ընդ իս։ Տեսանէր զմորենին եւ զզարմանալին, եւ չերկմտէր։

Եւ զի այս նշան տուեալ էր, գտանեմք զՄովսէս բազում իրօք ընդ փարաւոնի արքային Եգիպտացւոց համարձակ աներկեղ վիճեալ, եւ անարգել[3] առ այնպիսի թագաւոր մտեալ, եւ ոչինչ ի համարձակութենէ անտի վշտացեալ[4], եւ այն զի[5] եւ ոչ յառաջագոյն ինչ էր ընտել փարաւոնի։ Թէ այնպէս իցէ, ապա էր իսկ նշան, քանզի Աստուած էր ընդ նմա։ Իբրեւ ասաց Մովսէս, թէ Զի՞նչ ասացից յորժամ մտից առաջի արքային Եգիպտացւոց, Աստուած զայն ասաց՝ եթէ Եղէց ընդ քեզ, եւ այդ իսկ եղիցի քեզ նշան։ Եւ ընդէ՞ր դանդաղէր եւ հրաժարէր բազում անգամ. նախ վասն փարաւոնի. այլ եբարձ զայն երկեւղ. երկրորդ անգամ[6] վասն ժողովրդեանն, քանզի խստապարանոց էր ապստամբեալ յԱստուծոյ, եւ կռոց պաշտօն մատուցանէր։ Այլ գիտէր Աստուած թէ ախորժելով ընդունին Իսրայելացիքն զպատգամն՝ վասն զերծանելոյ յԵգիպտացւոցն եւ ոչ վասն Աստուծոյ որ հանէր զնոսա. զոր եւ յետ այնչափ երախտեաց եւ սքանչելեաց անարգեցին, եւ Եգիպտացւոցն կռոց երկիր պագանէին, որք ոչ կարացին վերակացու լինել[7] Եգիպտացւոցն։ Ապա ոչ առ Աստուծոյ ինչ գթոյ, այլ առ զերծանելոյն գթոյ[8]։

---

[1] Պատճառեաց զհրաժարելն, հրաժարելու պատճառանքներ գտաւ, ձեւացուց։ Ե. 4, 17։

[2] Զնովիմբ ածեալ. քիչ վարը՝ ի նոյն յարեալ. տես Գ. 2, 3. եւ Ե. 12, 5։

Տէր Աստուած Եբրայեցւոց կոչեաց զմեզ. երթիցուք ճանապարհ՝ գնաց երից աւուրց[9]։ Խնդրեցէք անօթս ի զարդոյ[10] եւ կողոպտեցէք զԵգիպտացիսդ. զի այն լիցի նոցա ընդ վարձուց կաւագործին եւ աղիւսարկի[11]. եւ զի մի զկարօտութիւն ինչ պատճառեալ չհաւանիցին միագունդ ելանել յերկրէն։ Իսկ գաւազանն յօձ խորհրդիւ դառնայր. զի փայտիւ եղեն անէծքն, եւ փայտիւ նշանակ փրկութեանն նոցա, որ էր օրինակ մեծի փրկութեան խաչափայտին. զի ունելով զօձն՝ համարձակեսցի ունել եւ զմիտս մարդկան։

---

[3] Ան-արգել, առանց արգելքի, համարձակ։

[4] (Գտանեմք) ոչինչ վշտացեալ, որ գլուխը փորձանք մը չեկաւ։

[5] Մանաւանդ որ։

[6] Տես Ա. 7, 5։

[7] Վերակացու լինել, պաշտպանել. տես Գ. 21, 43։

[8] Գութ յաճախ կը նշ. սէր։ — Փխկ՝ Ոչ առ գթոյ ինչ Աստուծոյ՝ այլ առ գթոյ զերծանելոյ։ Չէ թէ Աստուծոյ՝ այլ փրկութեան սիրոյն համար։

[9] Գնաց, չու։ — Ճանապարհ գնաց երից աւուրց, կամ Երից աւուրց գնաց ճանապարհի, երեք օրուան ճամբայ։ Քեր. 245, Ա։

[10] Անօթս ի զարդոյ, զարդարանքի սպասներ։ Կամ թերեւս՝ Անօթս զարդոյ։ — Անօթ կը նշ. նաեւ գործիք, եւ սպաս. (Բոֆըմ)։

[11] Կաւագործ, աղիւսարկ, կաւագործութիւն, աղիւսարկութիւն։

10.

Վասն զոհիցն եւ վասն անասնոցն ընտրութեան:

Զոհս հրամայէ (Աստուած), եւ բարւոք ընտրութեամբն զկէսս յանասնոցն խոտել եւ զկէսսն[1] ընդունել, զի զառաւելութիւն իւրոց պատարագացն ցուցանիցէ, եւ զդիւացն կարճեսցէ[2]։

Եւ արդ զատանէ ի միմեանց զչորքոտանիս, եթէ ո՛ր իցեն գազանք, եւ ո՛ր ոչ[3]. եւ զի՛նչ որոշումն[4] թռչնոց իցէ, եւ զի՛նչ լուղակաց։ Քանզի եւ բազումք ի Յունաց որ զընտրութիւնն այնպիսի ի՛նչ իրաց ուսանել փութային, չքաւորեցան եւ յանքնինս անկան[5], վասն չլինելոյ բաւական գտանել. քանզի ոչ լինէր նոցա Աստուած գործակից զընտրութիւնս զայս բարւոք յօրինելոյ՝ եթէ Մովսիսի յայս չէր եկեալ։ Եւ արդ գեղեցիկ իմն զատանէ՝ պատուիրանի կերպարանօք, որ զկէսն ուտել եւ ի կիսոցն մեկնել հրամայէ։ Եւ զչորքոտանիսն որ չեն գազանք՝ յերիս մասունս բաժանէ. զի զկճղակահերձս եւ զորոճողս ուտել հրամայէ, եւ կճղակահերձացն որ ոչ որոճիցեն՝ այլ իմն որոշումն զատանէ, նոյնպէս եւ որոճողացն որ ոչ իցեն կճղակահերձք՝ այլ իմն։ Եւ զգազանսն այնու զատանէ՝ զի առաջին ոտքն չեն իբրեւ զայլ չորքոտանեաց, այլ մանաւանդ թէ ձեռք իսկ, որպէս շուն եւ ինծ, եւ նոյնպէս այլ եւս նոյնպիսիքն։ Իսկ այլ չորքոտանիքն

---

1. *Զկէսս .. եւ զկէսս.* տես Ա. 9, 1։

2. Փխկ՝ *Զզոհս դիւացն կարճեսցէ.* (արգելէ)։

3. Որո՛նք են գազան՝ եւ որո՛նք ոչ։ — *Ո՞ր* հարցական եզ. փխկ ո՞րք. տես Բ. 8, 14. Գ. 2, 1. Ե. 6, 10։

4. *Որոշումն,* տարբերութիւն, զանազանութիւն։

5. *Յանքնինս անկան,* այլանդակ քննութիւններու ինկան, դիմեցին։

որ ոչ իցեն գազանք, յորժամ ի գուճ հարկանիցին[6] զառաջին ոտսն ընդ պորտիւն ամփոփեն, նոյնպէս եւ զազգերացն[7]. իսկ գազանք զազգերաց ոտսն ընդ պորտիւն ամփոփեն իբրեւ զչգազանս[8], եւ զառաջին թաթսն ոչ նոյնպէս. քանզի արմկունս[9] իբրեւ զմեզ ունին. որպէս ի մօտաւոր գազանս է իմանալ, յարջոյ, ի շանէ, յառիւծուէ եւ որ այլ ինչ նոյնպիսի իցէ: Եւ ոչ այսչափ միայն, այլ եւ բազումք ի գազանացն զմարդկան կերպարանս ունին. որպէս առեւծ, կապիկ եւ արջ, որ եւ ոտիւք եւս նման են: Եւ արդ զգազանսն եւ զչգազանս այսպէս ճանաչեմք:

Իսկ ի թռչնոց որ յերիս մագիլսն գնան[10], եւ յետին բիտն[11] ի վերոյ քան զայլ մագիլսն կայցէ, կանխակալ սովորութիւնն օրէնսդրեաց զնոսա ուտել. եւ գան ըստ սովորութեանն եւ օրէնքն[12], եւ ոչ ինչ նոր օրէնսդրեն, այլ միաբան սովորութեանն. զի մի՝ յորժամ ամենայն ինչ օտար մտանիցէ՝ խրտուցանիցէ զընդունելիս օրինացն[13]: Եւ յայնցանէ՝ որ ի չորս մագիլսն գնայցեն, եւ բիտն յետին խոնարհագոյն կայցէ, արգելլին օրէնքն ուտել, քանզի եւ սովորութիւնն: Նոյնպէս եւ ի ձկանց որ թեփ եւ թեւս ունիցին՝ ուտել հրամայէ, եւ յայլոցն իբրեւ ի գազանացն արգելլուլ[14]: Եւ արդ ընտրութիւնն այսպէս զկէսսն ուտել եւ զկէսսն չուտել զատանէ, ոչ որպէս թէ պիղծ ինչ իցեն, այլ վասն երկուց պատճառ[ն]աց: Մին այս իսկ է. որում իմիք յԵգիպտոս երկիր պագանէին՝ զայն

---

6. Ի գուճ կամ ի գուճս հարկանիմ, նաեւ՝ Ի գուճս անկանիմ, իջանեմ, ծնկի վրայ իյնալ, գալ:

7. Այսինքն՝ Զազգերաց ոտսն. (անասնոց) ետեւի ոտուըները:

8. Չգազան, գազան չեղող, ընտանի. տես Կ. **13**, 27. Դ. **16**, 14:

9. Արմուկն, արմունկ. (տճկ. տիրսէկ:)

10. Քալել նշանակելու համար գրաբար գնամ կը գործածուի. իսկ քալեմ շատ ցանցառ:

11. Յետին, ետեւի: — Բիտ, թռչնոց ոտքի ճանկը:

12. Գամ ըստ սովորութեան, ըստ կարծեաց, յարմարիլ, զիջանիլ. տես Ըստ մարդկան կարծեաց եկեալ, Ա. **11**, 6: — Այսպէս նաեւ Զիջանիմ ըստ ..:

13. Զընդունելիս օրինացն, օրէնքն ընդունողները:

14. Արգելուլ (զանձն յիմէքէ), ետ կենալ, հրաժարիլ:

ուտել հրամայէ, զի յուտելն արհամարհեսցեն զնոսա եւ մի՛ աստուածս համարեսցին, այս ինքն է զարջառ եւ զոչխար. եւ զոր ինչ յեգիպտոս անառակութեամբ եւ որկորստութեամբ ուտէին՝ արգելու, որպէս՝ զխոզենին զոր եւ խնդրէին իսկ յանապատի անդ։ Եւ մեւս եւս պատճառք այս են. զոր ինչ հասարակաց բնութիւնն կանխակալ սովորութեամբն գարշելի համարէր, կամ թէ վասն կարի ինչ յաղթանդամութեան, եւ էր զոր վասն չարահոտութեան, եւ էր զոր վասն զմեռեալ ուտելոյ[15]։

Եւ արդ զոր վասն կանխակալութեանն[16] ատեայր սովորութիւնն, ոչ դարձուցին օրէնքն. բայց զայնս միայն որոց յեգիպտոս երկիրն պագանէին, տայր ի հարկէ ուտել. եւ զորս անառակութեամբն եւ որկորստութեամբն ուտէին՝ արգելոյր. վասն զի յառաջ քան զօրէնսն եւ սովորութիւնն զնոյն ունէր։ Նա եւ այլ ազգ իսկ. որ զմեռելոտին ուտեն, նոցա մարմինք ծանրանան եւ ընդարմանան եւ կիսամեռք լինին, վասն այնորիկ եւ Գիրք ի մեռելոտի մերձենալ՝ պղծեն[17]։ Սրբութիւն եւ պարկեշտութիւն յայսպիսի իրաց[18] պատուիրեաց, զի աւելի ինչ քան զայլ ազգսն ունիցին։

Ապա թէ իցէ ինչ պիղծ համարել[19], թէպէտ եւ մեզ պիղծ իցէ, այլ յայլ իրս պիտոյ է. քանզի եւ երկաթ ի գործ հողագործութեան պիտանացու է[20], այլ ի սպանութիւն կարի իսկ անպիտան. որպէս հուր ջրոյ անպիտան է, եւ ջուր հրոյ հակառակ է։ Նա եւ օձք եւ այլ սողունք մեզ հակառակ են, եւ յայլ ինչ սպասաւորութիւն պիտոյ են։ Նոյնպէս եւ բանջար՝ ոչ ամենայն՝ ամենայն ուրեք պիտոյ է։ Այլ եւ մարդկան մի մարմին է, եւ ամենայն բանջարք նոյն են, բայց բանջարքն այլ եւ այլ զօրութիւն ունին, զի մին կակղացուցանէ եւ միւսն խստացուցանէ, մին բանայ եւ միւսն կնքէ, մին միս աճէ եւ միւսն եւս հալէ[21]: Եւ ոչ՝ զի միմեանցն[22] հակառակ են, մեզ չիցեն[23] պիտանացու՝ յորժամ ի դարման մարմնոյ մատուցանիցեմք, զի կէսքն զփուտն հարկանեն[24] եւ կէսքն զմիսն աճեն. եւ ոչ մին զամենայն ցաւս բժշկէ. Նոյնպէս եւ հուր թէպէտ եւ ջրոյ հակառակ է, այլ ոչ եթէ մեզ անպիտան ինչ[25]: Եւ սողունք ոչ եթէ վասն զի մեզ ինչ անպիտանք են՝ եւ յայլ եւս իրս չիցեն պիտանացուք[26]: Այլ իւրաքանչիւր յոր ինչ պատշաճեցաւ՝ այնմ պիտանացու է, եւ այլումն չէ պիտանի. Նոյնպէս եւ պիղծքն, որ մեզ պիղծ են՝ այլուր սուրբք եւ պիտանացուք են:

---

[15] Այսինքն՝ Ոմանք գարշահոտութեան համար եւ ոմանք մեռել ուտելնուն համար։

[16] Կանխակալութիւն, (կարծեաց) հնութիւն։

[17] Պղծեմ, հոս՝ պիղծ համարիլ, պիղծ հրատարակել։

[18] Այսպիսի բաներէն սրբուիլ ու հեռու կենալ։

[19] Իսկ եթէ պիղծ համարելու բան մը կայ։ Կամ թերեւս՝ Եթէ իցէ ինչ պիղծ համարեալ։

[20] Գործ հողագործութեան, տես գործ դրօշագործութեան. Ա. 8, 19։ — Պիտոյ է, պիտանացու է, նոյնանշանք։

11.

Վասն Բաղաամու օրհնութեանն զոր օրհնեաց զիսրայէլ:

Էր Բաղաամ հարցուկ յազգսն[1], որ թուէր թէ արդար ոք իցէ, եւ զորս անիծանէն՝ անիծանիցին, եւ զոր օրհնէ՝ օրհնիցին: Իսկ Բաղակ (արքայ) իբրեւ լուաւ թէ յԵգիպտոս այնչափ նշանս արար Աստուած, եւ զծովն բաժանեաց, եւ զայլսն եւս մի ըստ միոջէ, առ բազում անմըտութեան կոչէր զհարցուկն՝ անիծանել զժողովուրդն, որպէս թէ նորա անէծքն զօրագոյն ինչ իցեն քան զԱստուծոյ օգնութիւնն: Այլ Աստուած որ արար զայնչափ սքանչելիս, ոչ վասն Իսրայէլի միայն (արար՝) այլ զի եւ

---

[21] Օրինակն՝ հալէ:

[22] Զի միմեանցն, փոխ՝ Այնու զի միմեանց: Տես քեր. 302: Զի ողորմեցաւն. զի ղատարկն նստէր. վասն զի պարապ կը նստէր:

[23] Այս դէպքին մէջ երկրորդ բայն ստորոգս. կը դրուի. տես վարը՝ ծան. 26:

[24] Հարկանել զփուտ, փտութիւնը մաքրել: Նոյնպէս նաեւ՝ Հարկանել զքաղց, զծարաւ. անօթութիւնը, ծարաւն անցընել:

[25] Իմա՝ Ոչ եթէ մեզ անպիտան ինչ իցեն:

[26] Ջէ թէ մեզի անպիտան ըլլալնուն համար, ուրիշ բանի ալ պիտանի չեն: Տես Ե. 5, 21:

---

[1] Յազգսն, ի մէջ ազգաց. հեթանոսաց մէջ:

այլազգիքն ճանաչիցեն զԱստուած. քանզի Աստուծոյ տեսչութիւնքն՝ թուի թէ միոյ ինչ իրաց իցեն եւ մի ինչ կամիցին ուղղել, եւ բազում ինչ միով վճարեն:

Յորժամ եկին (առ Բաղաամ) հրեշտակքն ի Բաղակայ, հարցից, ասէ, զԱստուած[2]. ոչ զճշմարիտն, քանզի հարցուկ էր, այլ զհեթանոսացն: Երեւի նմա ճշմարիտն Աստուած, ոչ իբրեւ արդարոյ եւ արժանաւորի, այլ վասն յառաջագոյն ասացելոյ պատճառին. եւ ասէ ցնա. Մի՛ երթար: Հրաժարէ եւ նա յերթալոյն: Դարձեալ առաքէ թագաւորն: Դարձեալ Բաղաամ հարցանէ զԱստուած, որոյ մի անգամն լուեալ էր՝ թէ Մի՛ երթար: կարծէր թէ դեւն իցէ՝ զոր միշտն հարցանէր եւ այս[3]. եւ ոչ անխտիր՝ ասէր թէ դարձուցանիցէ ինչ զբանս եւ ասիցէ թէ երթ[4]: Բայց Աստուած՝ զի մի՛ կարծեսցէ Բաղակ, թէ[5] եկեալ եւ անիծեալ էր Բաղաամու՝ կարէր գամագիւտ լինել, թոյլ տայր երթալ[6]. զի ցուցցէ թէ որ հակառակն էր Աստուծոյ, որպէս թէ կարող իցէ գալ եւ վնասել ժողովրդեանն Աստուծոյ, գայ եւ օրհնէ զԻսրայէլ. մանաւանդ թէ ոչ նա իսկ օրհնիցէ[7], այլ վկայէ թէ օրհնեալ է յԱստուծոյ:

Անկանէր ի ճանապարհ. լինէին եւ զարմանալիքն յէշն, եւ ահագին տեսիլ հրեշտակին. զի մինչդեռ ջերմաջերմ օրհնիցէ, մի՛ առցէ ակն թագաւորին, այլ ասասցէ նմա զոր գայրն ասել[8]: Գայր եւ օրհնէր զժողովուրդն:

---

[2] Օրինակը՝ ցաստուած:

[3] Դեւ եւ այս. տես եր. 28:

[4] Շրջման ձեւ, փոխ՝ Ասէր թէ ոչ անխտիր դարձուցանիցէ: Եւ կ'ըսէր թէ վայրապար չի փոխեր խօսքն ու ըսեր՝ գնա:

[5] Իմա՝ Զի թէ. որ եթէ. քեր. 169, ծան:

[6] Այսինքն՝ Բայց Աստուած թող տուաւ որ երթայ, որպէս զի Բաղակ չկարծէ, որ եթէ Բաղաամ եկած ու անիծած ըլլար, կրնար վնաս մը հասցընել, — կամ՝ կրնար իւր ուզածին հասնիլ:

[7] Օրհնէ... օրհնիցէ. երկրորդ սահմանականի տեղ ստորդա. տես քեր. 382: — Այսպէս եւս. Չիք որ արտասուռէ, չիք որ զկուրծս քախիցէ: Պաւղոս ասէ, մանաւանդ թէ Քրիստոս իսկ ասիցէ: Որ զանձն անձին եւ ոչ յԱստուած մեծարայցէ: Ոչ ոք է որ փրկէ, եւ ոչ որ արդարացուցանիցէ: Զտայք ինչ պատասխանի կամ թէ արձակիցէք: Ոչ ոք է որ յիշէ զքեզ կամ խոստովան առնիցի:

[8] Այսինքն՝ ինչ որ ըսելու կու գար: — Օրինակը՝ զոր զայլն ասել:

Զիա՞րդ անիծից, ասէ, զժողովուրդ զոր Աստուած օրհնեաց. զի գիտասցէ թէ որոց Աստուած պաշտպանէ, չէք ոք որ նոցա ստնանել կարիցէ. եւ օրհնեալք են զորս օրհնէ: Եւ այս երիցս անգամ լինէր վասն Իսրայէլի. իբր ոչ եթէ չկարէր զանէծսն Բաղաամու արգելուլ: Զի մի՛ իբրեւ լսիցէ ժողովուրդն թէ անէծ զնա Բաղաամ, զարհուրեսցի եւ ի թերահաւատութիւն կործանիցի. եւ ծանիցէ թէ նմա թշնամեօքն տայ խրախոյս, եւ զթշնամիսն միմեամբք սատակէ: Միանգամայն եւ մարգարէութեամբ իսկ յայտնէ Բաղակայ. նախ վասն Քրիստոսի ի ձեռն Բաղաամու զայս ինչ նշանակեալ, թէ չտա՞ս տեղի անցանելոյ Իսրայելի, եւ կոտորե՞լ կամիս զդոսա, յորոց յառնելոց է ոմն որ փրկիցէ զհեթանոսս, եւ դառնայցեն ի նա որ [է] յոյսն է հեթանոսաց: Եւ սկսեալ ի Քրիստոս մարգարէութեանն[9] ցուցեալ ընտանութեամբ զիւր երեսս Աստուծոյ ի ձեռն Բաղաամու, եւ ասէ. Ծագեսցէ աստղ ի մէջ Յակովբայ. քանզի ի ծնանելն Քրիստոսի աստղ ծագեաց, եւ մոգք տեսին եւ զկնի գնացին, եւ եկեալ հասեալ[10] առ մանուկն՝ երկիր պագանէին: Բարուոք իսկ եւ Բաղաամ՝ հեթանոսն եւ հարցուկ՝ յաստեղէ սկիզբն առնէր. եւ նա եղիցի, ասէ, յոյս հեթանոսաց: Եւ արդ, ընդէ՞ր արգելուցուս զԻսրայէլ՝ յորմէ յառնելոց է ակնկալութիւն հեթանոսաց:

---

[9] Իմա՛ ի *մարգարէութենէն որ ի Քրիստոս:*

[10] *Հասեալ*, *աւելադրութիւն. տես* Ա. Է, 8:

12.

Հնարք Յովաբայ խօսելոյ ընդ Դաւթի ի ձեռն կնոջն Թեկուացւոյ:

Իբրեւ ետես Յովաբ ցածուցեալ զԴաւիթ ի ցասմանէն զոր ցասուցեալ էր[1] Աբիսաղոմայ, կոչեաց կին մի Թեկուացի իմաստուն, վասն զի այնպէս հնարս մարթաց գտանել խօսելոյ: Կոչէ զնա Գիր՝ իմաստուն: - Հանդերձ սգոյ զգենոյր եւ աղտեղեալ խարուեալ[2] իբրեւ զսգաւոր երեւէր. խրատեալ ի Յովաբայ, թէ իրքն որ արքայի անկ են՝ յանձն իւր առնուցու[3]: Քանզի Յովաբ չիշխէր աղաչել, այնպիսի մենքենայիւք[4] հնարէր[5]: Գայր կինն, անկանէր առաջի արքայի[6], բողոք հարկանէր եւ ասէր. Ապրեցո, արքայ, ապրեցո: Դատաստանի պատճառանօք կամէր (Յովաբ) զնա ի հաւանութիւն ածել կնաւն: Եւ ոչ նախ զմենքենայսն[4] յայտնեաց (կինն), մինչչեւ ածեալ էր զնա յերդումն՝[7] թէ ոչ ոք սպանանիցէ (զնա). եւ իբրեւ համարձակեցաւ նմա[8] խօսել, ասէր. երկու որդիք էին իմ, յորոց կրտսեր որդին՝ վասն վաղուց կռիւ լինելոյ ընդ միմեանս՝[9] սպան զմեւսն, եւ ոչ ոք էր որ ապրեցուցանէր: Եւ արդ յարուցեալ ազգն ամենայն խնդրէ ըստ օրինացն զսպանողն սպանանել, եւ զիս անորդի եւ անզաւակ առնել:

Իբրեւ խոստացաւ (արքայ) ապրեցուցանել զորդի նորա, նա՝ քանզի տիրասէր էր՝ ասէ. Ի՛նձ լիցի վնասն այն եւ տան հօր իմոյ, եւ մի՛ արքայի եւ աթոռոյ իւրում[10]:

---

[1] Քեր. 239, Գ:

[2] Խարուեալ, աղտոտ: — Տես եւ խարուրեալ, Գ. 19, 27:

[3] Այսինքն՝ Զի յանձն իւր առնուցու զիրսն որ արքայի անկ են, (կը պատշաճին):

[4] Ծածուկ հնարքներով:

[5] Ճարտարեց, կերպը գտաւ. տես Ա. 9, 31:

[6] Արքայի, առանց յօդի. տես Քեր. 254, Է:

[7] Ածեմ յերդումն. ածեմ ի հաւանութիւն (կամ ի հաւան). տես Ա. 10, 24. եւ Բ. 14, 25:

[8] Համարձակեաց նմա (կամ համարձակ արար նմա), անոր համարձակութիւն տուաւ: Համարձակեցաւ նմա. անոր համարձակութիւն տրուեցաւ:

[9] Շատ առենէ ի վեր մէջերնին կռիւ ըլլալուն համար: — Կռիւ անուն բայի. Տես 8, 6:

[10] Փոխ՝ երկրորդ դէմքի. տես Քեր. 324, ծան.:

Սակաւիկ մի կարծիք ինչ լինէին արքայի[6] վասն Աբիսաղոմայ, քանզի չէր հաշտեալ ընդ նմա. եւ զի[11] անիրաւ էր դատաստանն՝ յինքն ձգէր կինն զվնասն[12]. (կարծեաց արքայ[6] թէ այնպէս է։) Մինչ ասիցէ կինն՝ Մի՛ ի քո վերայ եկեսցէ վնասն՝ այլ յիմ. ասէ ցնա. Երթ ած այսր զոսոխն քո, եւ ես դադարեցուցանեմ[13] զնա ի չար ինչ առնելոյ քեզ։ Դարձեալ ասէ կինն, (քանզի յառաջագոյն գրաւեալ էր զնա յերդումն[14],) թէ Մերձաւորք սպանելոյն գուցէ կաշառս բազումս[15] տայցեն մօտակացացդ արքայի, եւ դղրդք սպանանիցեն զորդեակն իմ։ Իսկ իբրեւ համարձակեցաւ նմա յերդմանէն[16], կենդանի է, ասէ, Տէր՝ թէ անկցի[17] ի հերոց որդւոյ քոյ մազ մի ի գետին. յայտնէր տակաւ թէ նմա դիպող են[18] իրքն. զկէսն յայտ ասէր, եւ զկէսն անդրէն յիւր անձն կրթէր[19]. բայց ապա եւ ասաց իսկ յանդիման՝[20] թէ Ընդէ՞ր այնպէս, արքայ, խորհեցար խորհուրդ հակառակ ժողովրդեանն, զի զԱբիսաղոմ՝ զայնպիսի այր մի աւագ մերժեցեր ի բաց, եւ պնդեալ ես չհաշտել ընդ որդւոյ քում։

---

11. Իմա՛ Եւ թէ՛ վասն զի անիրաւ էր . . .։

12. Այսինքն. Թագաւորն սկսաւ քիչ մը կասկածիլ՝ թէ կնոջ ըսածը զԱբիսողոմ կ՚ակնարկէ. եւ իմացաւ թէ դատին անիրաւ ըլլալուն համար կնիկն իր վրայ կ՚առնու յանցանքը։ — Յինքն ձգէր կինն զվնասն. տես 19։

13. Միւս օրինակն՝ Ես դադարեցուցից։

14. Բերնէն երդում առած էր։

15. Միւս օրինակը, Կաշառս զուցէ բազումս։

16. Երդմանէն համարձակութիւն առաւ. տես ծան. 8։ (Յաջորդ խօսքը Դաւթի երդումն է։) -- Միւս օրինակը՝ Յերդմանն։

17. Կենդանի է Տէր՝ եթէ . . . երդման ձեւ է Ս. Գրոց յատուկ։ — Սովորաբար՝ ի հերաց։

18. Նմա դիպող են, (կամ ի դէպ են.) քիչ քիչ սկսաւ յայտնել՝ թէ իրեն կը յարմարին այն բաները. իր վրայ է խօսքը։

19. Կրթեմ, կը նշանակէ ուղղել։ Յանձն իւր կրթել, յինքն ձգել. յիւր դէմս հանել զբանն. խօսքն իր վրայ դարձընել, առնուլ, իմանալ, եւայլն։ Տես յառաջ՝ ի մարգարէութիւնն հանէ զբանն. Դ. **8**. զոր չէ հնար ի զազանս հանել, Դ. **8**, 4։ Առնու ի վերայ հանդերձելոցն. Դ. **10**, 2։

20. Յանդիման, յայտնապէս, երեսն ի վեր, ուղղակի. տես Դ. **19**, 11. Ե. **10**, 11։ — Օրինակն՝ յերդմանն, միւս օրինակն՝ յերդմանէն։

Զոր խօսիմս՝ ժողովրդեանն բանիւ խօսիմ, զի ակն ունիմ այժմ զի արասցես զոր խօսիմս։ Ասաց յայտնի վասն որդւոյ Նորա, եւ դարձեալ յինքն ձգէր զիրսն՝[19] որպէս ի սկզբանն[21]. ի միջոցին զարդարն ասաց, եւ ապա անդրէն յիւր դէմսն եհան[19]. ասէ. Ապրեցո զանձն իմ եւ զորդեկին իմոյ, զի մի՛ ջնջեսցի ի վիճակէն Աստուծոյ։ Եւ զի անարգանաց[22] էր բանն, ասել թէ հաշտեաց ընդ որդւոյն քում Աբիսաղոմայ՝ զի մի՛ ելանիցէ զաւակ արքայի ի վիճակէն Աստուծոյ, յիւր դիմացն[23] ասաց զբանն. եւ ապա ասէ. Եղիցի բանն արքայի ի զոհս, այս ինքն առանց փոփոխելոյ եւ ճշմարիտ[24]։ Զի որպէս զոր Աստուծոյն ոք ուխտիցէ՝ ի հարկէ[25] պարտի տալ, նոյնպէս եւ զոր խոստացարդ՝ ստոյգ արասցես։

Իբրեւ ի վերայ եհաս[26] Դաւիթ բանիցն, գիտաց թէ ո՛յր յորդորեալ էր, եւ իբրեւ քննեաց՝ ուսաւ թէ այնպէս են իրքն։

---

[21] Միւս օրինակն՝ ի յըսկըզբանն։

[22] Անարգանաց, անարգական, նախատական։ Տես վերը՝ (երես 288.) մեծարանաց, մեծարելի։ Քեր. 260, Ը։

[23] Միւս օր.՝ յիւր դէմս. իւր անձին վրայ։

[24] Միւս օրինակն՝ Եղիցի բանն արքայի ի պատարագ, այսինքն առանց փոփոխելոյ եւ ի ճիշդ։ — Առանց փոփոխելոյ, (ռմ.) անփոփոխ. Քեր. 422, Ժ, 3։ — Իմաստն է՝ Ըսածդ ըլլայ իբրեւ զոհ (Աստուծոյ խոստացուած), անստելի, անփոփոխ։

[25] Ի հարկէ, տես Բ. Զ, 1. Գ. Թ, 6։

[26] Ի վերայ հասանեմ (բանին). հասկընալ, հասու ըլլալ։

Digitized by Google

Է· ԵՒՍԵԲԻՈՍ ԿԵՍԱՐԱՑԻ

ՔՐՈՆԻԿՈՆ

ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԱՆ ԿԱՆՈՆՔ[1]

1.

վասն ժամանակագրութեան:

Ընդ պէսպէս մատեանս առաջնոց պատմութեանց անցի[2], զոր Քաղդէացիք եւ Ասորեստանեայք յիշատակեն, զոր գրեն մի ըստ միոջէ եւ Եգիպտացիք, զոր եւ Յոյնք վիպեն հաւաստեաւ՝ որպէս թէ մարթ իցէ[3]. ընդ որովք փակեալ կային ժամանակք Թագաւորաց եւ Ողոմպիադաց, որ Թարգմանի ըմբշամարտաց[4]: Եւ զարութիւնս ինչ՝ որ ի բարբարոսաց եւ Յունաց, յԱրեաց եւ յԱնարեաց[5] գործեցան. եւ զիւրաքանչիւր ուրուք զզօրս զարմանալիս, զզօրավարս, զիմաստունս, զքաջս, զբանաստեղծս, զվիպագիրս, զփիլիսոփայս, կահաւորութիւն համարեցայ[6], մանաւանդ թէ օգուտ իսկ եւ կարեւոր պէտս՝[7] համառօտիւք զամենեսին ի կիր արկանել, եւ յեբրայեցւոց զառ

---

1. Ժամանակական՝ Թարգմանութիւնն է, յն. քրոնիկոն բառին: — Կանոնք, նոյնպէս յն. կը նշանակէ՝ աղիւսակ. այսինքն մեկանց՝ ժամանակագրական աղիւսակներ կամ տախտակներ. որ գլխաւոր մասն է Եւսեբեայ այս գործոյն:

2. Ընդ պէսպէս մատեանս անցի, շատ գրքեր աչքէ անցուցի:

3. Իմա՝ Հաւաստեաւ որչափ ինչ մարթ իցէ:

4. Որ Թարգմանի ըմբշամարտաց, փոխ՝ Որ Թարգմանի ըմբշամարտք: Տես Քեր. 340, ծան: Նոյնպէս՝ Անուն կաթարոսաց առեալ շրջեցուցանեն, որ է՝ սրբոց: — Որով ոչ թէ Ողոմպիադ, կաթարոս բառերը կը Թարգմանուին, այլ անոնց հոլովածը:

5. Յոյնք եւ բարբարոսք, Յոյնք եւ Անյոյնք. (յոյն չեղողները:) — Արիք եւ Անարիք, Արիք (Պարսիկք եւ այլն) եւ ոչ Արիք:

6. Կահաւորութիւն համարիմ, պատշաճ համարիլ, յարմար տեսնել:

7. Կարեւոր պէտք, հարկաւորութիւն:

Digitized by Google

ի սուրբ Գրոց՝ կրեալ[8] եբրայական Նախնեացն պատմութիւն եւ զժամանակագրութիւն՝ ընթերակայ հանդէպ ճառելոցս դնել. որպէս զի ի վերայ հասանել կարիցեմք, եթէ ո՛րչափ յառաջ քան զկենարար աստուածայայտնութիւնն[9] Մովսէս եւ որ յետ նորա Եբրայեցւոց մարգարէքն կացին՝ իցեն[10]. եւ զոր ինչ աստուածեղէն Հոգւովն յառաջագոյն բարբառէին. զի դիւրաւ ճանաչել մարթիցեմք՝ եթէ որո՛ց Յունաց կամ բարբարոսաց՝ որք յիւրաքանչիւր ազգս քաջք երեւեցան, դիպեցան[11]. եւ յո՛ր ժամանակս եղեն անդուստ ի վերուստ[12] հոյակապքն ի մէջ Եբրայեցւոցն մարգարէքն[13], եւ ամենեքին՝ որ մի ըստ միոջէ[14] ի նոցանէ եղեն նոցա առաջնորդք: Եւ դուլ եւ պատուէր տամ[15] ամենայն ումեք աստէն ի սկզբանս, մի երբեք ոգորել յանդգնել[16] որպէս թէ ստուգիւ[17] ինչ հասու ժամանակացն կարիցէ ոք լինել: Զայս նախ անտի իսկ շահիցիմք, եթէ ճշմարիտ վարդապետ զայն՝ որ ասաց ցիւր ծանօթսն, համարիցի ոք[18], թէ Չէ ձեր ճանաչել զժամս եւ զժամանակս՝ զոր Հայր եդ յիւրում իշխանութեան. զի զորս լրբել ժտել[16] յայնպիսի դատարկ քննութիւն յօժարեն, արգելուցու: Նա եւ մեր իսկ բանս՝ աստստին սմին վկայեալ՝ հաւատարիմ առնիցէ զվարդապետին բարբառ, թէ ոչ Յունաց եւ ոչ բարբարոսաց, եւ ոչ այլոց անդստին իսկ յԵբրայեցւոց՝ մարթի հաւաստեաւ ուսանել[19] զամենայն աշխարհի զժամանակագրութիւն. զի մի՛ այլոցն որք նմանեալ՝ կարծիցէ ճշդիւ գտակաւ հասանել համարոյ ժամանակացն, եւ խաբիցի։

---

[8] Կրի, գտնուիլ: Օրինակը՝ կրեալք: Տես Եբրայակիր գրոցն: Զառ ի սուրբ գրոց կրեալ պատմութիւն, փոխ՝ Զ՛ի սուրբ գրոց. տես Քեր. 450, Գ:

[9] Աստուածայայտնութիւն, Քրիստոսի գալուստը:

[10] Փոխ՝ Եթէ ո՛րչափ յառաջ քան զկենարար աստուածայայտնութիւնն իցեն Մովսէս եւ Եբրայեցւոց մարգարէքն՝ որ յետ նորա կացին, (եղան:) — Օրինակը՝ կային:

[11] Որպէս զի կարենանք դիւրաւ իմանալ թէ իւրաքանչիւր ազգաց մէջ երեւցած քաջերը՝ որ Յունաց կամ որ բարբարոսաց ատենը պատահեցան:

[12] Ի սկզբանէ: Գ. **2**, 9:

[13] Հոյակապքն ... մարգարէքն. յոգնի կրկնութիւն. Քեր. 327, Ա. տես եւ Դ. **2**, 25:

[14] Ըստ ճիշդ նշանակութեանն, իրարու ետեւէ (եւ ոչ՝ մէկիկ մէկիկ): Քեր. 162, *ծան:

[15] Դուլ եւ պատուէր տամ, յորդորել, հրամայել: Բ. **11**, 8:

[16] Ոգորել յանդգնել. — ոգորել աւելադրութիւն է. տես նոյնպէս վարը՝ Լրբել ժտել, որ նոյնանշան են:

[17] Ճշդութեամբ:

[18] Այսինքն՝ Եթէ ոք ճշմարիտ վարդապետ համարի զայն որ ասաց ցծանօթսն իւր, թէ...:

Ընդ Յունաց չէ ինչ զարմանալ՝ արտաքոյ [հասանել իւրաքանչիւր] երկայն ժամանակաց լինելոյ[20], որք ընդ ազգի ազգի եղծագործն ապականութեամբ արկին զանձինս[21] եւ ընդ երկար ժամանակս մինչեւ ցԿադմեայ ազգն՝[22] ամենեւին գրով ինչ ոչ վարէին. քանզի Կադմոս, ասեն, նախ եբեր նոցա գիր ի Փիւնիկեցւոց աշխարհէն։ Եւ յիրաւի իսկ[23] ի Պղատոնի գիրսն անգոսնէ Եգիպտացին զՍողոն. ո՜վ Սողոն, ասէ, Յոյնք միշտ մանկտի էք. քանզի ծեր յոյն այր[24] երբեք ոչ գտանի, եւ չիք առ ի ձէնջ՝[25] ուսանել ուսումն զհին ժամանակին[26]։ Իսկ Եգիպտացւոց բազում ինչ առանցիկ ճառք[27] պատմին. նոյնպէս եւ Քաղդէացւոց. զի նոքա ի քառասուն եւ յեւս աւելի բեւրս ամաց[28] համարին զգրեալ իւրեանց ժամանակսն։ Եւ Եգիպտացիք դից իմն եւ այլոց ոմանց դիւցազանց, եւ առ այնու ուրուականաց[39] եւ մահկանացուաց այլոց թագաւորաց բազում ինչ

---

19. Եւ ոչ ալ նոյն իսկ Եբրայեցւոց մէջէն ուրիշները կարող են ճշդիւ իմանալ։

20. Այս մթին կտորն այսպէս կրնայ պարզուիլ. Չէ ինչ պարտ զարմանալ ընդ լինել Յունացն արտաքոյ սահմանաց երկայն ժամանակացն այնոցիկ։ — Հասանել իւրաքանչիւր յաւելուածն յայտնի աղաւաղութիւն է գրչի։ — Զարտուղութիւն է այս լինելոյ՝ փխկ՝ Լինել. տես Քեր. 395. (գէրդ։) Օտարոտի իմն դից թուի պատմիչ շիԱճշոյ: Հեթանոսաց մեղադիր եղեալ ընդ մեզօք շիԱճշոյ. եւայլն։

21. Հեղինակին միտքն եղած կ'երեւայ. Իրենք զիրենք կեղծ առասպելաբանութեանց, սուտ պատմութեանց տակ ձգեցին։

22. Կադմեայ ազգն, իմացիր՝ Կադմոսի դարը։

23. Տես Ա. 5, 32։

24. Այր աւելադրութիւն է. (յն. ծեր յոյն ոչ գոյ։) Տես Բ. 6, 13։

25. Առ ի ձէնջ, ձեր քովը. ձեր մէջ։ Քեր. 145։ Տես եւ 2, 47։

26. Նախդրի փոխադրութիւն։

27. Առանցիկ ճառք, քիչ մ'ետքը՝ զառանցելոց առասպելք, մտացածին, ստայօդ խօսքեր։

28. Իմա՝ ի քառասուն . . . բիւրուց ամաց հետէ։

29. Ուրուականք, մեռելոց հոգիք։

զառանցելոց առասպելս[27] տողեն։ Այլ ղայս[30] ընդունայնակարծ[31] Հպարտութեան ժամանակագրացն ասացի ի կշտամբութիւն։

Բայց ես վասն իրացն որ առաջի կան՝ զՀնոցն գրովք եկեալ[32], նախ եդից զՔաղդէացւոցն ժամանակագրութիւնն, ապա զԱսորեստանեայցն, ապա զՄարաց թագաւորս, ապա զԼիւդացւոց, եւ առ նոսին զՊարսից։ Եւ անտի ի մեւս տեղի փոխեալ՝ զամենայն զԵբրայեցւոց ժամանակագրութիւնն եդից կարգ ըստ կարգէ[33]։

Եւ նիւթս ի նոցանէ ամենեցունց ժողովեալ անձին՝ ի քրոնիկոն ժամանակական կանոնսն փոխեցայց[34]. եւ առեալ[35] անդուստ ի սկզբանէ՝ ի նոցանէ որք յիւրաքանչիւր ազգի թագաւորեցին՝ զժամանակսն յանցնիւր[36] ուրոյն ուրոյն բաժինս բաժանեցից, եւ հանդէպ միմեանց կարգեցից զթիւս ամաց իւրաքանչիւր ուրուք ի նոցանէ. զի դիւրաւ եւ պատրաստագոյնս ի վերայ հասանիցեմք, թէ ո՛ ոք[37] յո՛ր ժամանակս եղեն. եւ զքաջութիւնս իւրաքանչիւր թագաւորութեան՝ որք յամենայն ազգաց պատմին, համառօտիւք ի մէջ թագաւորութեանն կարգեցից։ Այլ այնմ երկրորդում առ յապայ գործ լիցի[38]։

Բայց առ այժմ ի մօտաւոր ճառիս օ՛ն առ այսր՝[39] տեսցուք զառ ի Քաղդէացւոց[40] զիւրեանց նախնեաց պատմեալ զժամանակագրութիւն։

---

30. Օրինակին մէջ սխալմամբ գրած կ'երեւայ՝ այղ այս. կամ ուղիղն է՝ Այղ այս ... ասացի։

31. Ընդունայնակարծ, կամ ընդունայնապարծ (Հպարտութիւն), սնապարծ, ունայնամիտ։

32. Զգրովք եկեալ, գրքերը կարդալով. (վերը՝ ծան. 2.) ընդ մատեանս անցի։ Տես Գ. 1, 6։

33. Կարգ ըստ կարգէ. կարգաւ, հետզհետէ։

34. Ըսել կ'ուզէ՝ Ի քրոնիկոն այսինքն՝ ի ժամանակական կանոնսն (յաղիւսակսն) անցից։ Տես վերը՝ ծան. 1։

35. Առեալ, այսինքն՝ սկսեալ. տես Քեր. 396, **ծան։ Ասկէ են միջարկութեան ձեւով՝ Օ՛ն առեալ. օ՛ն առ. առէք զրեսցուք. ա՛ռ արա զոր ասեմքս. աղէ սկսէ, սկսինք։

36. Իւրաքանչիւր, անցնիւր. Ա. **8**, 14. եւ **21**, 8։

37. Ո՛ ոք եղեն. (ո՛ ոք եզ.) փխկ՝ թէ ոյք ոմանք յո՛ր ժամանակս եղեն. տես Բ. **8**, 14։ Գ. **2**, 1։ Զ. **10**, 3։

38. Այսինքն՝ Այն՝ երկրորդին տեղէն կը զբաղինք։

39. Օ՛ն ա՛ռ այսր, (փխ.) ա՛ղէ, հա՛պա, սկսինք։ Տես ծան. 35։

40. Զառ ի. տես վերը **1**, 8։

2.

Վասն քաղդէական անվաւերական պատմութեանն:

Բերոսոս բայ ասէ[1] յառաջնում բաբելոնական մատենին՝ լինել նմա[2] ի տիս Աղեքսանդրի Փիլիպեայ[3], եւ գրել զբազմաց մատեանս, որ եւ ի Բաբելոնի բազում զգուշութեամբ պահէին յերկերիւր եւ ի հինգետասան[4] բիւրուց ամաց․ յորում թիւք ժամանակաց, եւ գիր պատմութեանց զերկնից եւ զերկրէ եւ զծովէ եւ զնախակերտն արարչութենէ[5] եւ զթագաւորաց եւ զնոցուն իրաց եւ զգործոց պատմէ։ Եւ նախ, ասէ, զԲաբիլացւոց երկիրն հաստատեալ ի վերայ Դկղաթ գետոյ, եւ Արածանւոյ[6] ընդ մէջ անցանել[7]․ եւ յինքն կայ[8] վայրենի ցորեան եւ գարի եւ ոսպն եւ ոլոռն, եւ կնճիթ[9] երկրին բերել[7]․ եւ ի խաղս եւ ի շամբս[10] գետոյն արմատոց ինչ ուտելեաց գտանել՝ որոց անուն կոչիցին[11] գոնգք, ունել արմատոցն զօրութիւն՝ գարւոյ հացի։ Լինել անդ եւ արմաւ եւ խընձոր, եւ այլոց եւս ազգի ազգի մրգոց, եւ ձկանց եւ հաւուց վայրենեաց եւ մօրականաց[12]։ Լինել եւ Արաբացւոց կողմանցն նորա՝ անջրդիս եւ անպտուղս, եւ դէմ յանդիման Արաբացւոց աշխարհին՝ լեռնայինս[13] եւ պտղաբերս։ Եւ ի Բաբելոնի բազմամբոխ այլազգեաց մարդկան բնակե[ա]լ ի Քաղդէացւոց աշխարհին[14]․ եւ կեալ նոցա անառակութեամբ իբրեւ զանասունս եւ զգազանս։

---

[1] Բայ, ասէ, նոյնանշան են. կ՚ըսէ։ — Բամ, բաս, բայ պակասաւոր բայը հասարակօրէն առանձին չի գործածուիր, այլ ասեմ բային հետ։ Տես եւ 5, 5։

[2] Նմա, այսինքն՝ Բազմավէպն Աղեքսանդրի (պատմագրի)։ — Նմա տրական անուն բայի։ Քեր. 215, Ա։

[3] Ի ժամանակս Աղեքսանդրի (որդւոյ) Փիլիպեայ։

[4] Ձեռագրաց մէջ կը տեսնուի երբեմն այս ձեւ փոխ՝ հընգետասան, եթէ չէ գրչագրաց աղաւաղութիւն։

[5] Նախակերտն արարչութիւն, աշխարհքիս ստեղծումը. (յն. Նախածնութիւն։)

[6] Դկղաթ, Տիգրիս։ — Արածանի, Եփրատ։

[7] Ասէ, ասեն, պատմէ եւն. բայերէն ետեւ փոխ թէ շաղկապով դիմաւոր բայի՝ կը դրուի աներեւոյթ կամ անցեալ՝ տրական անուն բայի տալով, կամ պատմական խնդիր բնութեան. իսկ հայցականով աներեւոյթ՝ աւելի յունական ոճ է։ Քեր. երես 410, 411։ (Տես վարը՝ ծան. 31։) Այս գրքին մէջ երեք կերպն ալ շատ յաճախ կը գտնուի գործածուած.

[8] Ցինքն կայ զրուցուածքը բոլորովին օտար է հին հայերէնէ, եւ միայն յետին դարերու ռամկօրէնի յատուկ։ — Օրինակն ունի՝ յինքն կեայ:

[9] Կնճիթ, տճկ. սուսամ։

[10] Խաղ (գետոյ), գետերու ջրշեղջք։ — Շամբք, եղէգ աճող տեղ. եղէգնուտք։

[11] Կոչիցին ստորդս. գրուած է՝ ուրիշի ըսածն յառաջ բերուած ըլլալուն համար. Քեր. 379, 4։ — Այստեղ բայն յոգն. է՝ յաջորդ գոնգք յոգնակիին պատճառաւ։

Եւ յառաջնումն ամին յայտնել ի Կարմիր ծովէ՝ անդէն իսկ ի մէջ սահմանացն Բաբելացւոց՝[15] ահագին ինչ գազանի, որոյ անուն կոչիցի[11] Ովան․ որպէս եւ Ապողոդորոս պատմէ ի մատենին, թէ ամենայն մարմինն ձկան էր, եւ ընդ գլխով ձկանն այլ գլուխ առ նմին պատշաճեալ․ եւ ի տտուենն[16] ոտք իբրեւ զմարդոյ․ եւ բարբառ ըստ մարդկան բարբառոյ․ որոյ պատկերն եւ ցայժմ գրեալ[17] պահի։ Եւ գազանին այնմիկ, ասէ, ցերեկ ընդ մարդկան շրջել, եւ ի կերակուր ինչ ամենեւին չհպել․ եւ ուսուցանել մարդկան դպրութիւնս եւ զպէսպէս համգամանս[18] արուեստից․ զձեւս քաղաքաց, եւ զմեհենաց պատշաճութիւնս, եւ զօրինաց խելամտութիւնս․ եւ սահմանաց եւ բաժնից պայմանս[19] ուսուցանել․ եւ զսերմանց եւ զպտղոց ժողովս[20] ցուցանել․ եւ ամենեւին իսկ՝ որ ինչ ի դէպ ընտանութեան կենաց իցէ աշխարհի՝ աւանդել մարդկան․ եւ յայնմ ժամանակէ հետէ այլ ումեք ինչ աւելի չգտանել[21]։ Եւ ի մտանել արեգականն՝ Ովանն գազանի միւսանգամ անդրէն ի ծով մխել[22], եւ զցայգ ի համատարած ծովուն զտեղել[23]. եւ այնպէս երկեկից[24] իմն կեանս կեալ: Եւ յետոյ եւ այլոց գազանաց նմանեաց նմին յայտնել. եւ զՑովանայն ասէ զարարածոց եւ զառաքինութեանց գրել, եւ տալ խօսս եւ ճարտարութիւն մարդկան:

---

[12] Մօրական (հաւ), ճախնային, ջրային (թռչուն)։

[13] Տես Ե․ 5, 23։

[14] Քաղդէացւոց աշխարհ․ (յն․ Χαλδαΐα, Քաղդէաստան․)

[15] Սահմանացն Բաբելացւոց, այսինքն Բաբելոնի։

[16] Տես Գ․ 8, 24։

[17] Այսինքն՝ նկարեալ, կամ նաեւ՝ քանդակեալ, դրօշեալ։

[18] Համգամանք (արուեստից), շինելու կերպ, գիտութիւն․ տես Ա․ 6, 3։

[19] Պայման, չափ։ — Սահմանաց եւ բաժնից պայմանս, ըստ յն․ զերկրաչափութիւն։

[20] Ժողովս, այսինքն՝ զժողովել, զկութս։

[21] Այսինքն՝ Եւ այն ատենէն ի վեր՝ ուրիշ մէկն աւելի բան մը չէ գտած։

[22] Մխիմ (ի ծով), սուզիլ։

Եւ զԲէլայն ասեն, (որ յունարէն Դիոս թարգմանի եւ հայերէն Արամազդ,) թէ ընդ մէջ կտրեաց զխաւարն, եւ զատանել[25] ի միմեանց զերկինս եւ զերկիր, եւ յարդարել յօրինել[26] զաշխարհ. եւ գազանաց ոչ ժուժել լուսոյ զօրութեան, եւ սատակել: Տեսանել Բէլայ աշխարհ ինչ անապատ եւ պտղաբեր. հրաման տալ միում ի դիցն՝ յարենէն որ ի հատեալ գլխոյն իւրմէ իջանիցէ, զանգանել[27] ընդ հող, եւ ստեղծանել մարդիկ եւ այլ անասունս եւ գազանս, որ կարիցեն այսմ օդոյ ժոյժ ունել. հաստատել Բէլայ զաստեղս եւ զարեգակն եւ զլուսին, եւ զհինգ աստեղսն պատրանաց[28]: Զայս ըստ Բազմավիպին՝ Բերոսոս յառաջնում մատենին պատմէ: Բայց յերկրորդումն զթագաւորսն մի ըստ միոջէ նոյն գրէ, եւ զժամանակ զտասն թագաւորացն՝ զորմէ յառաջագոյն ասացաք, աւելի քան ի քառասուն բեւրս ամաց[29] ձգէ:

Իսկ արդ եթէ[30] արդար խօսել ինչ ոք զՔաղդէացւոցն կարծիցէ[31], որ զայնչափ թիւ ամաց գրեցին, ապա յիրաւի իցէ նոցա եւ այլոց պատիր պատմութեանցն հաւատալ[32]։ Ապա թէ այս անցանէ զանցանէ ըստ բնութիւն, եւ ամենեւին[33] իսկ անվաւերական է․ թէպէտ եւ այլազգ ինչ իմանայցի։ Իսկ եթէ զայս այսպէս ոք համարիցի, զսորին հետ գայ՝[34] եւ զժամանակացն ճառս չառնուլ յանձն առանց քննութեան։ Եւ եթէ այնչափ հազարաց ամաց՝[29] որ ըստ նոցա ժամանակագրութեան ժողովին, պայազատս ազգաց հանգոյն բազմութեան ժամանակին[35] յառաջ բերէին, եւ իբրս ինչ եւ գործս՝ որ ի միջի գործեցան՝ միաբան ըստ երկայնութեան ժամանակացն, թերեւս յիրաւի ոք այսր անդր հարկանէր[36], թէ գուցէ արդեւք[37] կայցէ ի նոսա ճշմարտութիւն։ Իսկ եթէ տասն միայն առն կալուածոց[38] այնչափի բեւրս ամաց համարեցան, ո՞ ոք ոչ զառանցութիւն զայնպիսի բանսն եւ առասպել համարիցի[39]։ Գուցէ ուրեք անուանեալ շարքն՝[40] ոչ զառ ի մէնջ կարծեալ ամս[41] նշանակիցեն, այլ ա՛յլ ինչ սակաւաւոր ժամանակի անջրպետութիւն։ Քանզի եւ առ Եգիպտացւոց նախնեօքն լուսնականս իմն ասէին․ այս ինքն է զամսաւոր աւուրսն յերեսուն աւուրս բովանդակեալ տարիս կոչէին[42],

---

[23] Զտեղիմ, զտեղի առնուլ, կենալ:

[24] Երկեկից, (գուցէ՝ երկակեաց, երկկեցիկ.) երկակենցաղ:

[25] Ասեն թէ ընդ մէջ կտրեաց, — եւ զատանել (նմա) ի միմեանց ..: Այստեղ դիմաւոր եւ անդէմ բայ իրարու խառնակած են:

[26] Յարդարել յօրինել, (յն. միայն διατάσσω,) կարգաւորել:

[27] Զանգանել (ընդ հող)․ հողի հետ) շաղուել:

[28] Աստղ պատրանաց, մոլորակ. — յն. πλανήτης. Մոլորական, Թափառական բառերը հոս իբրեւ մոլորեցուցիչ իմացուեր է:

[29] Քառասուն բիւրս ամաց, տես Քեր. 284. Հազարաց մարդկան. Հազար մի հեծելոց. բիւրուց բիւրս մարդկան:

[30] Եթէ ... ապա. տես Ա. 5, 6:

[31] Այսինքն՝ Եթէ ոք կարծիցէ ինչ՝ եթէ արդար խօսիցին Քաղդէացիք: — Յունարէն հայցական անուն բային հայկաբանութեան կանոնով տրական կամ պատմական հոլով կը դրուի՝ աներեւութի քով, (երբ որ գլխաւոր բայն է՝ կարծեմ,

---

ասեմ, եւն․։) Ինչպէս․ Զմարդոյ յերաւի ասեմք կրել պատուհաս ընդ որոց գործիցէ։ Զորմէ համբաւեն առնել՝ ․․․։ Անփորձ ի չարեաց նշանակեաց զառնէն լինել։ — Զերկինս կամիմ առնուլ քեզ տոկոսիս․ կ'ուզեմ որ զերկինքն առնուս տոկոսիք։ Աղաչէր ելանել նմա արտաքս։

32․ Անոնց ուրիշ սուտ պատմութեանցն ալ հաւատալ։

33․ Տես Բ․ 3, 24։

34․ Զսորին հետ գալ, ասկէ կը հետեւի։

35․ Ժամանակին երկայնութեանն համեմատութեամբ ցեղերու յաջորդութիւններ։

36․ Այսր անդր հարկանիմ, երկմտիլ, տարակուսիլ, դեգեւիլ։

37․ Գուցէ արդեւք․ չըլլայ թէ։

38․ Կալուած, հոն՝ իշխանութիւն գրաւելը, պետութիւն վարելը, (որ յն․ κράτος բառին տեղ դրած կ'երեւայ․) այսպէս կ'ըսենք՝ ծովակալ․ աթոռակալ․ ամենակալ․ ունել զաշխարհ․ զիշխանութիւնն ունէին, եւն։

39․ Զառանցութիւն, ցնորաբանութիւն, բանդագուշանք։ — Փոխ՝ Ո՞ ոք զայնպիսի բանսն զառանցութիւն եւ առասպել ոչ համարիցի։ Վերը՝ 1, 27։

40․ Շար, (քաղդէերէն բառ․) որոշ տարիներու միջոց, շրջան։ — Անուանեալ շարքն․ շար ըսուածները։ — Յառաջին անուանեալ թագաւորէն նոցա․ իրենց առաջին թագաւորն ըսուածէն։

41․ Փոխ՝ Զ'ի մէնջ։ Տես վերը 1, 8։ — Գուցէ ուրեք, չըլլայ թէ։

42․ Ամիսներն երեսուն օր համրելով տարի կ'անուանէին։

եւ այլք [ժ]ամս զերեքամսեայ ժամանակսն անուանէին[43], զժամանակսն[44] ասեմ. եւ ըստ իւրաքանչիւր տարեաց զերեքամսեայ փոփոխմունս՝ ի տարի համարէին։ Ըմբռն եւ ի դէպ է[45], թէ եւ քաղդէացւոց անուանեալ շարն՝ կամի նոյնպիսի ինչ յայտ առնել։

Եւ արդ տասն միայն ազգս յԱղովրայ յառաջին անուանեալ թագաւորէն նոցա[40] մինչեւ ցՔսիսութրոն[46] համարին. առ որով զլինել մեծի ջրհեղեղին վիպագրեն։ Նա եւ յԵբրայեցւոց գիրս՝ տասն ազգս ասէ յառաջ քան զջրհեղեղն Մովսէս[47]. քանզի եւ առ ի յԵբրայեցւոց[48] այնչափ պայազատութիւնք արանց մի ըստ միոջէ[49] գրին, յառաջին մարդոյն որ պատմի ի նոցանէն՝ մինչեւ ցջրհեղեղն։ Այլ Եբրայեցւոց պատմութիւնն զտասն ազգացն ամս՝ յերկուց հազարաց ուրեմն թիւ ժողովէ[50]։ Իսկ Ասորեստանեացն՝ մանրահետեալ մանր[51] զազգսն, հասարակ թուոց՝[52] հանգոյն Մովսիսի գրոցն ունի. բայց զժամանակսն ոչ նոյնգունակ։ Քանզի հարեւր քսան շարս ասեն ունել տասն ազգացն. զորմէ համբաւեն առնել[53] ժամանակս ամաց երկու հազար քառասուն եւ երից բիւրուց։

Եւ արդ մերձ է[54] եւ քեզ անդստին յայսցանէ, որ զճշմարտութեան բանիւն գայցես[55], յանձնէ իմանալ՝

---

[43] Ասէին, կոչէին, անուանէին, նոյնանշանաց պէսպիսութիւն։

[44] Ժամանակք, (երեքամսեայ) փոփոխմունք, տարւոյն (չորս) եղանակները։

[45] Ըմբռն եւ ի դէպ է, վայել է, պատշաճ է. հոս՝ հաւանական է, կարելի է։ Տես Զ. 1, 30։

[46] Քսիսութրոն, յն. ձեւով հայցական է, փխկ՝ ցՔսիսութրոս, որ յն. ուղղականի ձեւ է։ Տես Քեր. 193։

[47] Անուան բայի դիրքը. տես եւ Ա. 12, 33. Գ. 9, 10. եւն։

[48] Առ ի յԵբրայեցւոց. Եբրայեցւոց քովը. տես 1, 25։

[49] Այնչափ պայազատութիւնք մի ըստ միոջէ, իրարու ետեւէ նոյնչափ յաջորդութիւնք. ծան. 35։

[50] Յերկուց հազարաց ուրեմն թիւ ժողովէ, իբր երկու հազար տարւոյ թիւ կը գումարէ։

[51] Մանրահետեալ մանր, մանր կրկտել, մանրամասն յառաջ բերել։

[52] Հասարակ թուոց, համրանքին հաւասար։

[53] Առնելին նշանակութիւնն այստեղ նոր լեզուաց պէս է։

[54] Մերձ է (իմանալ), դիւրին է (հասկնալ)։

[55] Այսինքն՝ ճշմարիտն հետամուտ ըլլալովդ։ Գ. 1, 6։

Digitized by Google

եթէ Քսիսութրոն[56] նոյն է՝ որ ի յԵբրայեցւոցն Նոյ կոչի, առ որով եղեւ մեծ ջրհեղեղն. զորմէ եւ Բազմավիպին գիրք տան ծանօթս[57], քանզի գրէ զնմանէ այսպիսի ինչ:

3.

Աղեքսանդրի Բազմավիպի վասն ջրհեղեղին:

Ի վախճանել, ասէ, Ոտիարտեայ՝ Նորին որդւոյ Քսիսութրայ թագաւորել շարս ութեւտասն. եւ առ նովաւ լինել մեծի ջրհեղեղին: Եւ ի գրի հարեալ[1] մի ըստ միոջէ այսպէս պատմէ:

Կրոնոս, ասէ, նմա ի քուն յայտնել[2], (զոր հայրն անուանեն Արամազդայ, եւ այլք՝ Ժամանակ[3],) ի հնգետասաներորդում Դեսիոս ամսեան, որ է Մարերի[4]. մարդկան ի ջրհեղեղէն սատակել. հրաման տալ՝ զամենայն զառաջինս եւ զմիջինս եւ զվերջինս մատենից[5] փորել եւ դնել յԱրեգ քաղաքին Սիպարացւոց: Նաւ գործել եւ ի ներքս մտանել՝ հանդերձ ազգականօք եւ կարեւոր բարեկամօք[6]. համբարել ի ներքս ուտիկս եւ ըմպելիս. մուծանել եւ գազանս եւ թռչունս եւ չորքոտանիս. եւ ամենայն կազմածովք պատրաստ լինել ի նաւարկել: Հարցեալ՝ թէ յո՞ ուրեք արդեւք նաւարկիցէ. պատասխանի արարեալ, թէ առ դիսն, աղօթս առնել՝ զի բարիք մարդկան լինիցին: Եւ չստուգանէր գործել զգործ նաւագոր-

---

[56] Յուն. համաձայնութեան համեմատ՝ (Քսիսութրոս նոյն լինել.) հոս հայցական վերջաւորութիւնը պահուեր է: Թերեւս ուղղելի՝ Քսիսութրոսն նոյն է:

[57] Ծանօթս տամ (զիմնքէ), ճանչցընել, տեղեկութիւն տալ:

---

[1] Ի գրի հարկանել, գրել, գրի անցընել: Քեր. 241, ** ծան:

[2] Ասէ բային պատճառաւ յաջորդ նախադասութեանց բայերն անդէմ դրուած են. — յայտնել, սատակել, հրաման տալ, փոխ՝ թէ յայտնեցաւ, եւայլն:

[3] Զկրոնոս (ոմանք) Արամազդայ հայր կ'ըսեն, եւ ոմանք՝ թէ Ժամանակ (դիքն) է: Χρόνος, ժամանակ:

[4] Մարերի, Հայոց տասներորդ ամիսը:

[5] Այսինքն՝ զառաջին ... մատեանսն: Տես Քեր. Յատինք ոչխարացն, 284, 285:

[6] Կարեւոր (բարեկամք), մերձաւոր, մտերիմ, սիրելի, եւն:

գութեանն[7]. որոյ երկայնութիւնն էր հինգետասան վտաւան, եւ լայնութիւնն երկու վտաւանք[8]։

Հանդերձեալ կազմեալ[9] ըստ ամենայնի որպէս եւ առ հրաման, զկին եւ զորդիս եւ զկարեւոր բարեկամս ի ներքս մուծանել։ Ի հասանել ջրհեղեղին եւ վաղվաղակի ցածնուլ[10], թռչունս ինչ արձակել Քսիսութրայ, եւ (նոցա) չգտանել ուտել ինչ՝ եւ ոչ տեղի եւ դադար իջանելոյ. դարձեալ միւսանգամ առնուլ զնոսա ի նաւն. եւ յետ սակաւ ինչ աւուրց դարձեալ արձակել այլ հաւս, եւ նոցա եւս միւսանգամ անդրէն ի նաւն գալ՝ կաւով թաթախ զմագիլսն բերեալ[11]։ Ապա երրորդ անգամ արձակել, եւ անդրէն միւսանգամ չգալ ի նաւն։ Յայնժամ իմանալ Քսիսութրայ՝ եթէ յայտնեալ բացեալ[12] է երկիր. քակել զկողմ մի ձեղուան նաւին. եւ տեսանել երթեալ յեցեալ[13] զնաւն ի լեառն ինչ։ Ելանել կնաւ եւ դստերբ միով հանդերձ, եւ ճարտարապետաւ նաւին, եւ երկիր պագանել յերկրի, բագին կանգնել եւ զոհ դից մատուցանել. եւ այնուհետեւ չիք յաչաց լինել՝[14] նոքօք հանդերձ որք ընդ նմա ի նաւէն ելանէին։ Եւ որք անդէն ի նաւին մնային եւ չելանէին ընդ Քսիսութրեանց՝ ելեալ յետոյ խնդրէին զնա, եւ յանուանէ շրջէին գոչէին կո-

---

7. Գործ նաւագործութեան. տես Ա. 19, 7. գործ դրօշագործութեան, գործ չարագործութեան:

8. Հնգետասան վտաւան, — երկու վտաւանք. եզակի ձեւ թուականին եզ. գոյական, անեզականին յգ. գոյական։ Այսպէս եւս՝ Զհինգ նկանակն եւ զերկուս ձկունս: Տես Ա. 18, 1։

9. Հանդերձել կազմել, պատրաստել. աւելադրութեամբ երկու նոյնանշան բայ։

10. Եւ վաղվաղակի ցածնուլ, փոխ՝ Եւ է ցածնուլ վաղվաղակի։ Քեր. 387, Ի։

11. Երբեմն գործիականով մը գալ, երթալ ըսելու տեղ՝ կը դրուի հայցականով բերել, տանել. ինչպէս հոս՝ Կաւով թաթախ զմագիլսն բերեալ, փոխ՝ Կաւով թաթախ մագլօքն եկեալ։ Զիւղաթուրմ ցցունման յանդզնեալ հոլանեալ հող ի զլուխ տանէին: Զիւր զգեստիկն քծքծեալ պատառատուն արտաքս բերէր, փոխ՝ Քծքծեալ պատառատուն զգեստիւն գայր արտաքս։

12. Յայտնեալ բացեալ, (յն. ἀναφαίνω, վերերեւիմ.) երեւան ելած։

13. Երթալ աւելադրութիւն. տես Դ. 10, 27։

14. Չիք յաչաց լինիմ, աներեւոյթ ըլլալ։

չէին[15]: Քսիսութրայ չերեւեալ այնուհետեւ նոցա. բայց ձայն բարբառոյ յօդոցն եկեալ՝ պատուէր տայր, եթէ պարտ է նոցա դիւցապաշտս լինել, եւ եթէ ինքն վասն դիւցապաշտութեանն երթեալ բնակիցէ ի բնակութիւն դիցն. եւ կնոջն նորա եւ դստեր եւ նաւապետին ի նոյն պատիւ վայելել: Եւ դուլ եւ պատուէր տալ[16] նոցա՝ երթալ միւսանգամ ի Բաբիլոն. եւ թէ այնպէս ինչ հրամանք դիցն իցեն՝ նոցա երթալ ի Սիպարացւոց քաղաքէն փորել հանել զմատեանսն՝ որ ծածկեալ կայցեն անդ, եւ տալ մարդկան. եւ եթէ տեղին յորում վայր նլեալ կային՝ Հայոց աշխարհն[17] է:

Եւ նոցա լուեալ զայն ամենայն՝ զոհս դից մատուցանել[18]. եւ ի հետիոտս ի Բաբիլոն գնալ: Եւ ի նաւէն որ չոգաւ դադարեաց ի Հայս[17], եւ ցայժմ սակաւ ինչ մասն ի Կորդուացւոց լերինն ի Հայոց աշխարհին մնալ նշխար[19] ասեն. եւ ոմանց քերել բերել ի ծեփածոյ նաւին նաւթոյ՝[20] ի բժշկութիւն եւ ի ջնջոց[21] ցաւոց ինչ բժժանաց: Եւ նոցա երթալ հասանել ի Բաբէլոն[22], փորել ի Սիպարացւոց քաղաքին, եւ զմատեանսն հանել. եւ բազում քաղաքս շինել, եւ մեհեանս դից կանգնել, եւ միւսանգամ զԲաբէլոն նորոգել:

---

[15] Գոչէին կոչէին, (յն. միայն βοῶντας, գոչելով.) նոյնաձայն աւելադրութիւն է ինչպէս նաեւ՝ հնչել գոչել. բչել գոչել. մնչել մռնչել. հաչել հառաչել. հաշել մաշել. որոտալ փորոտալ, եւ այլն: Քեր. 466, գ.:

[16] Տես վերը՝ 1, 15:

[17] Տես Ա. 19, 11:

[18] Օրինակը՝ մատուցանեն:

[19] Տես վարը՝ 4, 1:

[20] Այսինքն՝ ի ծեփածոյ անտի նաւթոյ նաւին, կամ ի ծեփածոյ նաւթոյ անտի նաւին:

[21] Ջնջոց, հոռ՝ ջնջելու միջոց կամ ջնջումն:

[22] Բաբիլոն եւ Բաբիղոն՝ տես Քեր. 489, **ծան:

Digitized by Google

4.

Աբիդենեայ վասն ջրհեղեղին եւ վասն աշտարակագործութեանն:

Յետ որոյ այլք տիրեցին, եւ Քսիսութրոս. որում Կռոնոս յառաջագոյն գուշակեաց լինել յաճախութիւն[1] անձրեւաց ի հինգերորդումն Դեսիոս ամսոյ, որ է Մարերի: Հրաման տայ՝ զմատեանս ամենայն յԱրեգ քաղաք Սիպարացւոց թաքուցանել: Եւ իբրեւ Սիսիթրոս զայն ի գլուխ հանեալ վճարէր[2]; մինչդեռ առագաստ ձգեալ նաւարկել ի Հայս կամէին, յանկարծակի հասանէին նաւավարքն յԱստուծոյ[3]: Երրորդ աւուր՝ յորժամ անձրեւքն ցածնուին. արձակէր հաւս ինչ ի հաւուց[4], դէտակն կալեալ՝ եթէ կարիցե՞ն զերկիր փարատեալ ի բազմութենէ ջուրցն տեսանել: Եւ նոցա յածեալ ընդ անհուն համատարած ծովն ծփանաց՝[5] չգտանէին ուրեք ոտից դադար. անդրէն առ Սիսիթրոս յետս դարձեալ դիմէին[6]. եւ դադարեալ այլ եւս երիս աւուրս՝ դարձեալ արձակէր. եւ եկեալ՝ կաւով թաթախ զմագիլսն բերէին[7]: Եւ անդէն վաղվաղակի դիքն զնա ի մարդկանէ հետակորոյս առնէին[8]. եւ նաւն երթեալ յաշխարհն Հայոց դադարէր. եւ ի փայտից դեղ օգնականութեան բնակչաց աշխարհին պարգեւէր:

---

[1] Գուշակեաց լինել յաճախութիւն. վերը՝ (**3**, 19.) Մնալ նշխար ասեն: Աներեւութի քով անորոշ (հ.յց.) անուն բայի. տես Քեր. 217, Բ: Այսպէս եւս՝ Նշանակեաց սով մեծ լինել: Ասէին որոտումն լինել: Դէպ լինէր երեւել արա նեծեայս: — Գուշակեմ, տես Ա. **6**, 22: — Յաճախութիւն, Դ. **19**, 5:

[2] Ի գլուխ հանեալ վճարեմ, կատարել, գլուխ հանել:

[3] Հայերէնի պերճութիւններէն է պատմական գրուածոց մէջ անկատար գործածել փոխ կատարեալ ժամանակի: Քեր. 367, Ի. եւ Ա. **5**, 25:

[4] Հաւս ինչ ի հաւուց, թռչուններ. — ի հաւուց աւելադրութիւն է: Այսպէս նաեւ. Օր մի յաւուրց. անգամ մի յանգամոց. մարդ ոք ի մարդկանէ, աղքատ յաղքատաց: Քեր. 463:

[5] Անեզր համատարած եւ ալէկոծեալ ծովուն վրայէն պտըտելով:

[6] Յետս մակբային հետ սովորական են այսրէն, այդրէն, անդրէն՝ դէմքին համեմատ, կամ՝ իբրեւ զարդու յաւելուած, (ինչպէս այստեղ,) եւ կամ՝ փոխ. այսր, այդր, անդր ըսելու:

[7] Փոխ՝ Թաթախ մագլօքն գային. տես **3**, 11:

[8] Հետակորոյս առնեմ, աներեւոյթ, անհետ ընել:

Եւ զի այսիւ եւ Աբիդենոս զնոյն ձեւ բանից Եբրայեցւոց պատմութեանն զջրհեղեղէն՝ միաբանէ[9], թուի ինձ թէ ամենեցուն իսկ յայտ է: Իսկ եթէ զի Յոյնք էին պատմագիրքն կամ Քաղդէացիք, եւ այլով անուամբ զՆոյ անուանեցին՝ Քսիսութրոն կոչելով, ընդ այն չէ ինչ պարտ զարմանալ: Եւ եթէ դիս ըստ իւրեանց սովորութեանն փոխանակ Աստուծոյ յորջորջեցին[10], եւ զաղաւնոյն լռեցին՝ եւ հաւս խառնիխուռն[11] անուանեցին, եւ ընդ այն չէ ինչ պարտ կարի զարմանալ: Եւ զայս Աբիդենոս ի Քաղդէացւոց պատմութեանն զջրհեղեղէն:

Նոյն եւ վասն աշտարակագործութեանն՝ միաբան Մովսիսի պատմութեանն գրէ զայս ձեւ օրինակի[9]:

Յորում[12], ասեն, դիպեալ առաջնոցն՝ զօրութեամբ եւ յաղթանդամութեամբ յուղացեալ[13], մինչ եւ զդիսն եւս անգոսնել եւ յանպիտանութիւն հատանել[14]: Սկսանէին զբարձրաբերձ զբուրգն կանգնել, որ այժմ Բաբելոն կոչի. եւ իբրեւ մօտ յերկինս հասուցանէին դիցն, այնուհետեւ հողմոց դից օգնական լեալ՝[15] մղէին եւ երկիր կործանէին զմենքենաւոր գործն անարեացն[16]. եւ յատակն[17] կործանեալ՝ Բաբելոն անուանէր։ Որ ցայն վայր[18] միաշուրթն համալեզուք[19] էին, եւ[20] ի դիցն բազմամբոխ խառնախօս խղուըրտիւն[21] ի միաբանեալն եկեալ մտանէր։ Եւ յետ այնորիկ Կրոնն եւ Տիտանն ի մարտ պատերազմի[22] ընդ միմեանս բախէին։

---

[9] Այսիւ, անսովոր գործիական, փխ՝ Այսու, այսուիկ: Կայ նոյնպէս՝ Այնիւ զբօսնուցուս. (Ոսկ. Պղ:) — Եւ Աբիդենոս զնոյն ձեւ բանից՝ Եբր. պատմութեանն միաբանէ. Աբիդենոս ալ նոյն խօսքերով Եբրայ. պատմութեան հետ կը միաբանի: — Գործիականի նշանակութեամբ հյց. կը դրուին իբրեւ մակբայակերպ՝ Զնոյն ձեւ բանից. զայս ձեւ օրինակի. օրինակ զայս. զնոյն օրինակ. ձեւ զայս օրինակ. պէս զայս օրինակ. զնոյն օրինակ. զոր օրինակ, եւայլն. որ ըսել է՝ նոյն խօսքերով, այս կերպով, այսպէս, նոյնպէս, ինչպէս, եւն: Քեր. 454: — Միաբանեմ, եցի, (չէզ.) միաբանիլ, համաձայնիլ:

[10] Անուանեմ, կոչեմ, յորջորջեմ, նոյնանշաններու պէսպիսութիւն:

[11] Խառնիխուռն, անորոշակի:

[12] Յորում ժամանակի:

[13] Իմա՝ յուղացելոց: — Յուղանամ, հոս՝ փքանալ:

[14] Յանպիտանութիւն հատանիմ, ինք զինքը չարութեան տալ: Այսպէս եւս՝ Հատանիմ ի յոռութիւնս, ի ծուլութիւն, ի ծաղր, ի զարդարանս: Բ. 6, 9:

[15] Հողմոց սեռական. դից տրական: Հովերը դից օգնելով:

5.

Աբիւդենայ վասն Սենեքերիմայ:

Յայնմ ժամանակի քսաներորդ եւ հինգերորդ եւ Սինեքերիմ ուր ուրեմն ի թագաւորելոցն գտանէր[1]. որ զԲաբելոնն ի ներքոյ ձեռին նուաճեալ հնազանդէր, եւ ի ծովեզերին Կիլիկեցւոց աշխարհին զտորմիղ նաւամարտիկ նաւացն[2] Յունաց վանեալ վկանդէր[3]. եւ շինէր եւ զմեհեանն Աթենացւոց[4], արձանս պղնձիս կանգնեալ, եւ գրով, բայ ասէ[5], զքաջութիւնսն դրոշմէ. եւ զՏարսոն զձեւ եւ զօրինակ Բաբելոնի շինէր[6]. զի եւ ընդ մէջ Տարսոնի գետն Կիւդնոս անցանիցէ՝ որպէս գունակ[7] Արածանւոյ ընդ մէջ Բաբելոնի։

---

[16] Անարի, հաս՝ հսկայ, վիթխարի։

[17] Փոխ՝ Ի յատակն. տես Բ. 12, 3։

[18] Ցայն վայր, ցայնժամ։

[19] Միաշուրթն համալեզու. (յն. միայն ὁμόγλωσσος, համալեզու.) նոյնալեզու. տես եւ Բ. 12, 23։

[20] Եւ աւելադրութիւն։

[21] Բազմամբոխ խառնախօս խղուըրտիւն, (յն. πολύθρα φωνή,) աղմկալից ձայն, խառնաձայն բարբառ։ Գ. 7, 14։

[22] Օրինակը՝ Կրոնն ի Տիտանն մարտ պատերազմի..:

---

[1] Նոյն ժամանակը վերջապէս Սենեքերիմ ալ թագաւորողներուն քսանուհինգերորդն եղաւ։

[2] Տորմիղ նաւամարտիկ նաւաց, պատերազմական նաւերու խումբ. (տճ. տօնանմա։)

3 Վանեալ վկանդեմ, յաղթել, ցիրուցան ընել։

[4] Աթէնք՝ վերջահոլովներուն մէջ կ'ըսուի Աթէնացւոց. տես Քեր. 194։ — Հոս թերեւս Զմեհեանն Աթէնասայ:

[5] Բայ ասէ, տես Զ, 1։

[6] Փոխ՝ Եւ զՏարսոն շինէր ըստ ձեւոյ եւ ըստ օրինակի Բաբելոնի։ Տես 4, 9։

[7] Որպէս գունակ (Արածանւոյ), ըստ օրինակի (Եփրատ գետոյ)։ — Աւելի ուղիղ կ'երեւայ՝ այս գունակ:

Digitized by Google

Ըստ նմանէ եւ յետ նորա[8] Ներգիղոս թագաւորեաց, որ յորդւոյն Ադրամելեայ[9] վախճանէր։ Եւ զնա նորին եղբայր Աքսերդիս՝ միահայր եւ ոչ համամայր՝[10] սպանանէր, եւ հալածական զզօրականն ի Բիւզանդացւոց քաղաքն արկանէր։ Որ նախ վարձկանութիւնս օգնականութեան[11] ինքեան գումարէր․ յորոց մի ոմն էր Պիւթագորոս՝ Քաղդէացւոց իմաստութեանն աշակերտ։ Այլ Աքսերդիսն զԵգիպտոս եւ զկողմանս խոր Ասորւոց կալեալ շահէր[12]․ յորմէ[13] եւ Սարդանապաղղոսն էր։

Յետ որոյ Սարակոսն Ասորեստանեաց թագաւորէր։ Ի վերայ հասեալ՝[14] թէ զօր խառնիճաղանճ ի ծովէ ի վերայ խաղաց ելանել[15], զԲուսաղոսորոս զօրավար վաղվաղակի ի Բաբելոն առաքէր։ Եւ նորա՝ խորհուրդ ապստամբութեան խորհեալ, զԱժդահակայ զՄարաց նահապետի զԱմուհեան դուստր՝[16] իւրում որդւոյն Նաբուկոդրոսորայ խօսէր կնութեան։ Եւ յետ այնորիկ փութանակի չուէր խաղայր հասանել ի վերայ Նինեայ, որ է Նինուէ քաղաք։ Ազդ լինէր վասն այնր ամենայնի՝ Սարակայ արքայի․ հրձիգ առնէր զարքունիսն Եւովրիտայ։ Իսկ Նաբուկոդրոսորայ առեալ զիշխանութիւն թագաւորութեանն՝ ամուր պարսպաւ զԲաբելոն պատէր։

Եւ յետ սոցին բանից Աբիդենոս եւ որ ինչ իրք զՆաբուքոդոնոսորայ իցեն՝[17] միաբանս Եբրայեցւոց գրոցն յօրինեալ կարգէ՝ պէս զայս օրինակ[18]։ .

---

[8] Ըստ նմանէ եւ յետ նորա, նոյնանշան են. իրմէ ետքը։ Տես Քեր. 162, *ծան։

[9] Իմա՝ Յորդւոյ իւրմէ յԱդրամելեայ։

[10] Միահայր, նոյն հօրմէ. — Համամայր, նոյն մօրմէ։

[11] Վարձկանութիւնս օգնականութեան, վարձուոր օգնական զօրքեր։

[12] Կալեալ շահիմ, կամ շահեալ ունիմ, շահեալ տիրեմ. բռնել, տիրել։

[13] Այսինքն՝ ուստի, յորմէ աշխարհէ։

[14] Ի վերայ հասեալ, իմանալով։

[15] Այսինքն՝ Թէ ի ծովէ զօր խառնիճաղանճ խաղաց ելանել ի վերայ (իւր)։ Քեր. 433։

[16] Նախդրի կրկնութիւն։

[17] Եւ որ ինչ իրք զՆաբուքոդոնոսորայ իցեն. Նաբուքոդոնոսորայ վերաբերեալներն ալ։

[18] Տես 4, 9։

6.

Աբիդենեայ վասն Նաբուքոդոնոսորայ։

Նաբուքոդրոսորայ առեալ զիշխանութիւնն՝ զԲաբելոն պարսպէր պարսպով եւ երեքկին պատուարաւ, հանդոյն հնգետասանից աւուրց ժամանակաւ[1]. եւ զգետն Արմակաղէս յԱրածանւոյ հանեալ տանէր. եւ զջրհոր բարձաւանդակին[2], որ առ Սիպարացւոց քաղաքին՝ շուրջ փորեաց քառասուն հրասախ, եւ խորութիւն քսան գիրկ։ Եւ դրունս կանգնեաց՝ որ բանայցեն[3] եւ զընաւ դաշտն ոռոգանիցեն. եւ անուն կոչէ դրանցն Եքետոգնոմոնաս. որպէս թէ կամս ինչ եւ յօժարութիւն յանձնէ ունիցին։ Պարսպեաց եւ զԿարմիր ծովու զեզր յալեաց ծփանաց[4]։ Եւ զՏերեդոն քաղաք շինեաց ի մուտս աշխարհին Արաբացւոց։ Եւ զարքունիսն՝ մատաղատունկ տնկովք[5] ծառոց զարդարեաց. եւ անուն կոչեաց՝ կախաղանաւ բուրաստանս[6]։ Եւ ապա մի ըստ միոջէ մեկնութիւն ընծայեցուցանէ անուանելոյ կախաղանաւոր բուրաստանին[7], զոր, ասէ, եւ Յոյնք յանուանելոց յեւթն չքնաղ հրաշակերտից[8] համարին։

Եւ դարձեալ ի միւսում վայրի նոյն այր պատմէ ձեւ զայս օրինակ[9]։ Ամենայն ինչ, ասէ, ի սկզբանէ[10] ջուր էր, որ անուանեալ կոչէր Ծով, եւ Բեղոսն ցածուցանէր զնոսա․ եւ իւրաքանչիւր[11] աշխարհս բաժանէր տայր․ եւ զԲաբելոն պարսպեալ պատեալ ամրացուցանէր[12]․ եւ իբրեւ բազական ժամանակք ի վերայ անցեալ յերկարէին[13], եղծանէր․ զորս[14] միւսանգամ Նաբուկոդրոսորոս պարսպէր։ Եւ տեւէր բաւէր[15] մինչեւ ի ժամանակս Մակեդոնացւոցն իշխանութեան՝ հանդերձ դրօքն պղնձակերտիւք։ Զայս ամենայն Աբիդենոս հանգոյն Դանիելի վիպագրէ։ Լուր եւ Աբիդեննեայ․ քան զՀերակղէս, ասէ, եւս զօրագոյն էր․ որ եւ գրէ իսկ պէս զայս օրինակ բանից[16]։

---

[1] Հանգոյն հնգետասանից աւուրց ժամանակաւ, գրեթէ տասնուհինգ օրուան միջոցի մէջ։

[2] Բարձաւանդակ, բարձր տեղ։ Կը գրուի նաեւ բարձուանդակ։

[3] Բանայցեն, (չէզ.) բացուին։

[4] Օրինակն՝ աղեաց ծփանաց։

[5] Տունկ մատաղատունկ, փխկ՝ Տունկ մատաղ։ — Աւելադրութեան տեսակ մըն է՝ պարզ ածականն իր գոյականին հետ բարդել։ Այսպէս են նաեւ՝ Մահ ժանտամահ. Ձայն չարաձայն. Բեռն ծանրաբեռն. Ձոր խորաձոր. Բան քաղցրաբան. Շահ մեծաշահ. Ցօղ մանրացօղ. Մազ աղուամազ. եւայլն։ — Գոյականը վերջ թողլով՝ Մատաղատունկ տնկովք. Սպառազէն զինուք. Նաւատորմիղ նաւուք։ Տես եւ Ա. 19, 7։

[6] Կախաղանաւ բուրաստան, կամ բուրաստան կախաղանաւ, քիչ մը վարը՝ (7, 46) կախաղանաւոր բուրաստան, կախուած պարտէզ։ Այսպէս ալ՝ Գործ կախաղանաւ. (տճկ. մուալլէգ)։ — Օրինակն՝ կախաղանաբուրաստանս։

[7] Կխ. բուրաստան ըսուածին։

[8] Եւթն հրաշակերտք, (հին աշխարհի) եօթն հրաշալիքն։

Մեծազօրն, ասէ, Նաբուկոդրոսորոս, որ ուժգնագոյն էր քան զՀերակղէս, ի Լիբէացւոց եւ յԻբերացւոց աշխարհն զօրաժողով լինեալ հասանէր, եւ վանեալ վկանդեալ ընդ ձեռամբ նուաճէր[17]․ եւ զմասն մի ի նոցանէն յառաջակողմն Պոնտոս ծովու տարեալ բնակեցուցանէր։ Եւ ապա յետ այնորիկ պատմի ի Քաղդէացւոց, թէ իբրեւ եկն եհաս անդրէն[18] յարքունիսն, դից իրիք[19] մտեալ կալեալ զմիտսն, խօսէր ձեւ զայս օրինակ[16], թէ ես Նաբուկոդրոսորոս, ով Քաղքդ Բաբելացիք՝ զվիշտս ինչ որ ձեզ հասանելոց իցեն՝ յառաջագոյն պատմեցից․ եւ այլ ինչ մի ըստ միոջէ ի սոյն յարեալ[20] պատմէ։ Յետ որոյ զնոքումբք ածեալ մատենագիրն խօսի, թէ՝ որ ճոխութեամբն իմն հրամանս տայր, յանկարծակի անհետ յաչաց կորնչէր[21]։ Եւ նորին որդի Ամիղմարովդոկոս թագաւորէր․ զոր իւրն անդէն փեսայն[22] Նիգղիսարիս սպանանէր: Որոյ մի որդի մնայր ի կեանս՝ Ղաբոսսորակոս. եւ նմա հասանէր վրիպակ՝[23] բռնութեան օրհասիւ[24] մեռանել. զՆաբոնէդդքոս ի բարձ թագաւորութեանն հասուցանել[25] հրամայէր, որ չէր ինչ նմա անկ ամենեւին: Որում Կիւրոս՝ իբրեւ կալաւ զԲաբելոն՝ զԿրմանից աշխարհին զմարզպանութիւնն շնորհէր: Դարեհ արքայ յաշխարհէն վտարեաց ինչ[26]: Եւ այն ամենայն միաբան է եբրայակիր[27] գրոցն:

---

[9] Ձեւ զայս օրինակ, տես վերը՝ 4, 9։

[10] Ի սկզբանէ շատ անգամ կ'ըսուի փխկ՝ Ի սկզբանն։

[11] Իւրաքանչիւր, հոս տրական է․ ամէն մէկուն։

[12] Պարսպեալ պատեալ ամրացուցանել․ յն․ τείχει περιβαλεῖν, պարսպաւ շուրջ պատել։

[13] Փխկ՝ Ի վերայ անցանէին։

[14] Օրինակն՝ զորոց, դրինք ըստ յունին։

[15] Տեւել բաւել, տեւել, դիմանալ։ Տես Դ․ 20, 1։

[16] Պէս զայս օրինակ բանից, այս խօսքերով։ Տես 4, 9։

[17] Ընդ ձեռամբ նուաճել, իշխանութեան տակ առնուլ։

[18] Միւսանգամ․ տես 4, 6։

[19] Դից իրիք, աստուած մը։

[20] Ի սոյն յարեալ․ Զնոքումբք ածեալ․ տես 9, 2։

[21] Անհետ յաչաց կորնչիլ, աներեւոյթ, անհետ ըլլալ։

Ի Դանիէլի պատմութիւնսն զՆաբուքոդոնոսորայ պատմի, թէ զիարդ եւ որգունակ[28] անկաւ ի մտաց: Իսկ եթէ Յունաց մատենագիրք կամ Քաղդէացիք զախտն բարեքեն[29], եւ յաստուծոյ կալեալ ասեն զնմանէն[30], եւ աստուած անուանեն զմոլութիւնն՝[31] որ եմուտ ի նա կամ զդեւ ինչ՝ որ եկն ի վերայ նորա, չեն ինչ զարմանք: Քանզի այս իսկ եւ բարք են նոցա՝ զայնպիսի ինչ զամենայն[32] յաստուած սահմանել[29], եւ աստուածս զդեւս անուանել: Զայս ամենայն Աբիւդենոս:

---

[22] Յօդի կրկնութիւն:

[23] Վրիպակ, հոս՝ ձախողութիւն, արկած:

[24] Բռնութեան օրհասիւ, (յն. βιαίῳ μορῳ,) բռնական մահուամբ: Քեր. 260, Ը:

[25] Ի բարձ թագաւորութեան հասուցանել. թագաւոր նստեցնել:

[26] Դարեհ թագաւորն երկրէն մաս մը յափշտակեց, իրեն առաւ:

[27] Եբրայակիր, եբրայեցերէն, Եբրայեցւոց քով գտնուած: Տես 1, 8:

[28] Զիարդ եւ որգունակ, նոյնանշան եւ աւելադրութիւն: — Անկաւ ի մտաց, խելքը կորսնցուց: Ա. 16, 35:

[29] Բարեքեմ, պատրուակել. աղուոր երեւցընել:

[30] Կ'ըսեն թէ աստուածէ մը բռնուեցաւ:

[31] Մոլութիւն, կատաղութիւն, մոլեգնութիւն:

[32] Զայնպիսի ինչ զամենայն յաստուած սահմանել, ամէն այնպիսի բաներն աստուածային ընել:

Digitized by Google

7.

Ի Յովսեփայ յառաջին մատենից պատմութեան զՆախաքաղդէացւոց:

Յառեցից, ասէ, այժմիկ զառ ի Քաղդէացւոց մի ըստ միոջէ զմէնջ գրեալսն[1] եւ զպատմեալս. յորս կայ բազում միաբանութիւն եւ առ այլ եւս մեր գիրս[2]: Եւ վկայ այսոցիկ Բերոսոս է, այր Քաղդէացի յազգէ, եւ երեւելի յամենեսին՝ որք զխրատու եւ զիմաստութեամբ գային[3]. քանզի եւ զաստեղագիտութեանն մատեանս, եւ որ ինչ ի Քաղդէից[4] ճարտարութիւն իմաստութեան պատմէր՝ նա եհան ի Յունաց լեզու[5]:

Նոյն իսկ Բերոսոսն[6] մտադեւր զհետ երթեալ առաջնոցն մատենից՝ վասն ջրհեղեղին եւ բնաջինջ մարդկան ապականութեանն լինելոյ[7] զնոյն ձեւ[8] ըստ Մովսիսի պատմութեանն վիպագրեաց. եւ վասն արկղակերտ տապանին[9] որով Նովքոս[10] Նախնին մերոյ ազգիս[11] ապրեցաւ, եւ երթեալ դադարէ ի գլուխս լերանց Հայաստան աշխարհին[12]: Եւ ապա մի ըստ միոջէ ի Նովքայ համարեալ,

---

1. *Զառ ի Քաղդէացւոց զգրեալսն*. տես **1**, 25. եւ **2**, 47:

2. *Միաբանութիւն առ գիրս*, մեր միւս գրքերուն հետ ալ մեծ համաձայնութիւն կայ: — *Եւ առ այլ եւս*. տես **Ա. 8**, 18:

3. *Գալ զիւիք*, բանի մը հետամուտ ըլլալ, հոգն ունենալ, սիրով զբաղիլ: — *Խրատ*, հոս՝ բարեկրթութիւն. **10**, 1:

4. Այսինքն՝ ի Քաղդէացւոց կամ ի Քաւդէից:

5. *Հանել (ի Յունաց լեզու)*, (յունարէն) թարգմանել: **Զ. 1**, 6:

6. *Նոյն իսկ*, նոյն, նոյն ինքն: — *Նոյնին* առջեւի գոյականին վրայ *Ն* յօդ դնել անսովոր է:

7. Այսինքն՝ վասն ջրհեղեղին եւ (Նովաւ) մարդկանն բնաջինջ կորնչելոյ: *Ապականութիւն*. **Ա. 9**, 16:

8. *Զնոյն ձեւ*, նոյն կերպով: Տես **4**, 9:

9. *Արկղակերտ տապան*, յն. միայն λάρναξ, արկղ:

10. *Նովքոս, Նովքայ*. Նոյ:

11. *Մերոյ ազգիս*, ինչպէս մինչեւ հիմայ անհամար տեղեր տեսանք՝ *ս* յօդը գոյականին վրայ կը դրուի եւ ոչ թէ ստացականին: Իսկ *մերոյս ազգի, իմումս սրտի, իմս որդեակ*, եւայլն, ստորին հեղինակներուն սովորական է: Քեր. 291, ծան:

12. *Հայաստան, Յունաստան*, ընտիր նախնեաց մէջ միայն չեն գործածուիր, այլ կ՚ըսուի՝ *Հայոց, Յունաց աշխարհ. Հայաստան աշխարհ* կամ *Հայք, Յոյնք*: Դարձեալ կ՚ըսուի՝ *Հրէաստան երկիր. Փիւնիկաստան գաւառք*. եւայլն: **Ա. 19**, 11:

եւ զնոցին ժամանակսն յաւելեալ, ի Նաբուպաղասարոս ի Բաբելոնի եւ Քաղդէացւոց թագաւորն եկեալ հասանէ. եւ զնորա զիրս եւ զարուութիւնս[13] *պատմեալ, ապա ասէ՝ թէ յոր իրս եւ յինչ միտս առաքեաց յերկիրն Եգիպտացւոց եւ ի մեր աշխարհս*[11] *զիւրուրոյն*[14] *որդին Նաբուկոդրոսորոս՝ յաճախագունդ զօրօք բազմատարած բանակօք*[15]*: քանզի ազդ լինէր նմա՝ թէ յապստամբութիւն մտաբերեցին*[16] *բնակիչք աշխարհին, եկեալ հասեալ՝ ամենեցուն շահեալ տիրէր*[17]*. եւ զտաճարին Երուսաղեմի հրձիգ արարեալ եղծանէր, եւ զամենայն զմերազգեայ ժողովուրդն խախտեալ*[18] *ի Բաբելացւոց երկիրն բնակեցուցանէր: Դէպք եւ պատահարք հասանէին*[19] *քաղաքին աւերել, տաճարին եղծանել՝ եւթանասնամեայ ժամանակ*[20]*, մինչեւ ցԿիւրոս առաջին Պարսից թագաւոր: Տիրել, ասէ, Բաբելացւոյն՝ Եգիպտացւոց աշխարհին եւ Ասորւոց եւ Փիւնիկեցւոց եւ Արաբացւոց*[21]*, անցեալ զանցեալ*[22] *զամենեքումբք արուութեամբ եւ քաջութեամբ, որ նախ քան զնա Քաղդէացւոց եւ Բաբելացւոց թագաւորեցին: Զնոյնս գտակաւ*[23] *զԲերոսսայն առընթեր կարգեցից՝*[24] *պէս զայս օրինակ:*

Ազդ եղեւ հօրն նորա Նաբուպաղասարայ, եթէ շահապն նախարարապետ՝ որ կարգեալ կայր ի վերայ աշ-

---

[13] Բայմավանկներուն ի վերջաւորութիւնը ւի կը փոխուի կամ կը կորսուի: Այսպէս են՝ Արուութիւն կամ արութիւն. որդուութիւն. անտեղուութիւն (տեղ չունենալը). գերուութիւն. աղուութիւն. այրուութիւն, եւայլն. ըստ յետնոց՝ արիութիւն. որդիութիւն. աղիութիւն. այրիութիւն:

[14] Իւրուրոյն, իւր սեպհական:

[15] Յաճախագունդ զօրօք, բազմատարած բանակօք, նոյնանշաններով աւելադրութիւն. (յն. մեծաւ զօրութեամբ:)

[16] Տես Ա· 5, 25:

[17] Տես 5, 12:

[18] Խախտեմ (զժողովուրդ), տեղէն հանել, գաղթական տանիլ:

[19] Դէպք եւ պատահարք հասանէին, պատահեցաւ. (յն. միայն՝ դէպ եղեւ:)

[20] Եւթանասնամեայ ժամանակ, եօթանասուն տարի:

[21] Տես ծան. 12:

[22] Անցանեմ զանցանեմ (զամենեքումբք), գերազանցել:

[23] Գտակաւ, կամ ճշդիւ գտակաւ, (Գ.) ճշդիւ:

[24] Առընթեր կարգեմ, (յն. παρατίθημι,) յարել, վրան աւելցընել:

խարհին Եգիպտացւոց եւ կողմանցն Ասորւոց եւ Փիւնիկաստան գաւառացն[12], կապարճս դարձոյց՝ յետս եկաց յապստամբութիւն: Եւ զի չէր ատակ այնուհետեւ ինքն կշտամբել[25], գումարեաց ետ ի ձեռին որդւոյն իւրում Նաբուկոդրոսորայ, որ այնուհետեւ ի չափ իսկ հասակի հասեալ էր[26], մասն ինչ ի զօրացն. եւ առաքեաց երթալ ի վերայ: Երթեալ հասեալ Նաբուկոդրոսորոս՝ խումբ գործեալ տայր պատերազմ[27] ընդ ապստամբին, եւ յաղթէր. եւ զաշխարհն՝ որպէս եւ էր իսկ ի բնէ՝ անդրէն ընդ իւրեանց թագաւորութեամբ նուաճէր: Իսկ հօրն նորա Նաբուպաղասարայ դէպք տային[28] ի նմին ժամու հիւանդանալ ի Բաբելացւոց քաղաքին, եւ վճարել զկեանս[29], թագաւորեալ ամս քսան եւ մի:

Զգաստ լինէր[30] յետ բազում ժամանակաց Նաբուկոդրոսորայ զհօրն վախճանէ, կարգէր յարդարէր[31] զիրս երկրին Եգիպտացւոց եւ զայլոցն աշխարհաց. եւ զգերին[22] Հրէից եւ զՓիւնիկեցւոց եւ զԱսորւոց եւ զԵգիպտացւոց ազգացն՝ հրաման տայր ոմանց ի բարեկամացն հարստաբուռն[33] զօրօք եւ զայլ եւս զառ եւ զկահ եւ զկազմած[34] խաղացուցանել[35] ի Բաբելոն: Երթեալ հասեալ՝ գտանէր նուաճեալ զիրս ամենայն ի Քաղդէացւոց, եւ պահեալ

---

25. Այս զարդարուն նախադասութեան յունարէնն այս պարզութեամբ է. Եւ լուեալ հայրն նորա Նաբ. եթէ սատրապն կարգեալ յԵգիպտոս եւ ի տեղիս շուրջ զԱսորւովք եւ զՓիւնիկեաւ, ապստամբ եղեւ յիւրմէ, չկարացեալ ինքն այլ եւս ժոյժ ունել չարեացն . . .: — Վերջին կշտամբել բառը սխալմամբ գրուած է, փոխ՝ ըստ յն. վշտամբեր լինել:

26. Ի չափ հասակի հասանել, չափահաս ըլլալ: Տես Գ. **11**, 9:

27. Խումբ գործեալ տայր պատերազմ, յն. ունի լոկ՝ ճակատեցաւ:

28. Դէպք տային, (τέτυχε·) (յն. դէպ եղեւ.) հանդիպեցաւ:

29. Վճարել զկեանս կամ վճարիլ ի կենաց, մեռնիլ:

30. Զգաստ լինէր (նմա զիմեքէ կամ վասն իրիք), իմացաւ, լուր առաւ:

31. Կարգէր յարդարէր, (աւելադրութեամբ.) կարգաւորել:

32. Գերին կամ գերութիւնն, կը գործածուի փոխ՝ Գերեալքն: Քեր. 186:

33. Հարստաբուռն, զօրաւոր. (իբր՝ հարուստ եւ բուռն:)

34. Եւ զայլ եւս զառ եւ զկահ եւ զկազմած, մնացած աւարը եւ կահ կարասիքը:

35. Խաղացուցանել, քշել տանիլ:

նմա զթագաւորութիւն՝ ուրումն ազնուականի ի նոցանէ[36]։ Տիրէր բովանդակ հայրենի իշխանութեան. եւ զգերւոյն[32] հրաման տայր՝ յազնիւ տեղիս Բաբելացւոց աշխարհին բնակեցուցանել։ Եւ ինքն յառէ եւ յաւարէ[37] պատերազմին՝ զմեհեանն Բելայ եւ զայլն ամենայն առատութեամբ զարդարէր, եւ ի բուն քաղաքն եւ այլ եւս արտաքուստ ի ներքս յաւել ջուր[ք][38]. եւ այնդէր զտեղիսն, զի մի եւս լինիցի հնար պաշարողաց՝ զգետն ի քաղաքն դարձուցանել։ Եւ յաւելոյր երիս պարիսպս ներքնոյ քաղաքին եւ երիս արտաքնումն. եւ զկէս պարսպացն ի նիւթծուն[39] աղիւսոյ եւ ի նաւթէ շինէր, եւ զկէսն ի լոկ աղիւսոյ. եւ պատէր ազնուագոյնս զքաղաքն պարսպօք, եւ զդրունսն զարդարէր դիւցազունս[40]։ Եւ այլ արքունիս մօտ ի հայրենի արքունիսն շինեալ յաւելոյր. զորոց զչափ եւ զգեղ եւ զազգիազգի յօրինուածս հազիւ ոք ուրեք եթէ պատմել կարասցէ[41], բայց այնչափ միայն՝ թէ կարի նորակերտ նորանշան[42] մեծապայծառ եւ չնաշխարհիկ գործ էր. եւ կատարեցաւ համօրէն ի հնգետասան աւուր։ Եւ յարքունիսն աշտարակաքարկութս[43] բարձրաբերձս հանդերձ մահարձանօք[44] շինեալ յօրինէր. եւ զճակատս կոզակացն[45] ի նմանութիւն լերանց յարդարէր։ Եւ տնկեաց ծառս ազգիազգիս. եւ գործեաց եւ կազմեաց զանուանեալ բուբաստանսն կախաղանաւ՝[46] վասն տենչանաց կնոջն իւրոյ [ի] լեռնային հովասուն վայրաց[47], որ ի Մարաց աշխարհին հովասուն սնեալ էր:

---

[36] Այսինքն՝ Նշ անոնց ազնուականներէն մէկը թագաւորութիւնն անոր պահած էր։ Տես Քեր. 213, Բ. եւ 411։

[37] Առ եւ աւար, նոյնանշան են, աւար, կողոպուտ։

[38] Յն. (որ ան ալ հոս խանգարեալ կ՚երեւայ) ունի, Զբուն հին քաղաքն եւ զմիւսն եւս արտաքուստ նորոգեաց։

[39] Նիւթծուն աղիւս, (յն. ὀπτός,) խորոված, թրծուն աղիւս, տճկ. [illegible]։ — Լոկ աղիւս, տճկ. [illegible]։

[40] Դիւցազունս, դիւցազնաբար, դիւցազանց արժանի կերպով։

[41] Շրջումն եւ աւելադրութիւն. փոխ՝ Հազիւ կարէ ոք պատմել։

[42] Նորակերտ Նորանշան, հրաշալի։ Տես եւ Բ. 12, 23. Քեր. 468։

[43] Աշտարակաքարկութք, (անստոյգ բառ.) յն. ἀναλήμματα λίθινα, քարէ ամբարտակներ։ — Թերեւս՝ աշտարակս քարկոթողս։

[44] Մահարձանք, մեծամեծ արձաններ, կոթողք։

[45] Կոզակք, շինուածքը բըռնող կապ, պահանգ։ — Հովասուն մնեալ, զով տեղուանք, փափուկ մեծցած։

Զայս ամենայն այսպէս վիպագրեաց զայժմու ճառեալ Թագաւորէն. եւ եւս բազում ի նոյնս յերրորդում քաղդէական մատենին. յորում պարսաւէ զՅունաց մատենագիրս, թէ զուր կարծեցին ի Շամիրամայ Ասորեստանւոյ շինեալ զԲաբելոն. եւ զչքնաղ զարմանալիսն սուտ[48] ի նմանէ գործեալ մատենագրեցին: Եւ զայս զՔաղդէացւոց մատենագրութիւն արժանի հաւատարմութեան[49] պարտ է համարել:

Նաբուկոդրոսորոս յետ սկիզբն առնելոյ յառաջագոյն ասացելոյ պարսպին շինելոյ՝[50] անկեալ յախտ հիւանդութեան ի կենաց վճարէր, թագաւորեալ ամս քառասուն եւ երիս:

8.

Վասն Եբրայեցւոց:

Ընդ Քաղդէացիս եւ ընդ Ասորեստանեայս ազգականութիւն խառն է Եբրայեցւոց[1]. վասն որոյ ի դէպ իսկ է անդէն առ Նոսին[2] առնել սկիզբն Եբրայեցւոց ժամանակագրութեանն:

Եւ արդ սկիզբն ժամանակագրութեանս՝ առաջին զայն պատմէ՝ զառ ի բարութեանցն վրիպելոյ[3]: Առաջին պատմութիւն կարգէ զազգաց մարդկան[4]. որոց նախն նահապետ[5] զԱդամ քարոզէ, որ էր համանուն համարակաց ազգի. զի Ադամ առ հասարակ զբնաւ մարդիկ նշանակէ յեբրայեցւոց բարբառն։ Զորոյ ժամանակ կենաց յետ տարագիր ի դրախտէն լինելոյ[6] աստուածեղէն Ոգին ի ձեռն Մովսիսի պատմէ. եւ կարգ ըստ կարգէ ի նոյն յեռեալ յարէ[7] զնորին յետնոց պայազատացն զհամար[8], եւ ըստ իւրաքանչիւր հասակաց զժամանակսն[9]. որպէս զի[10] ի նմանէ եւ մեզ մարթիցի յեռուլ եւ ի շարի հարկանել[11] զեբրայեցւոց ժամանակագրութիւնն։ Քանզի յանուանելոյ Աստուծոյ դրախտին բնակութեան չէ ումեք հնար զժամանակսն նշանակել[12]։ Թուի ինձ թէ եւ զարմանալին Մովսէս՝ աստուածեղէն Հոգւովն զլաւ իմն բնակութենէ քան զմերոյ աշխարհիս՝ զբազմերան կայանաց[13] զաստուածասէր կենաց ակնարկիցէ. քանզի եւ դրախտ անուանէ զառաջին ազգի մարդկան բնակութիւն. զի էր ի դրախտին Ադամ յանուշակ եւ յերանալից կեանսն[14]

---

[46] Բուրաստան կախաղանաւ. կախուած պարտէզ. տես եւ **6**, 6:

[47] Այսինքն՝ իւր կնոջը՝ լեռնային հովանաւոր տեղերու սաստիկ սէր ունենալուն համար:

[48] Սուտ, հոն՝ ստութեամբ:

[49] Արժանի հաւատարմութեան, վստահութեան արժանի, հաւատալի:

[50] Այսինքն՝ Յետ սկիզբն առնելոյ շինել զյառաջագոյն ասացեալ պարիսպն: Ա. **6**, 29:

[1] Փխկ՝ Եբրայեցւոց՝ ազգականութիւն խառն է ընդ Քաղդէացիս: Եբրայեցիք Քաղդէացւոց հետ ցեղակցութիւն ունին: — Խառն աւելադրութիւն է: Նոյն կերպով կ՚ըսուի՝ ազգախառնութիւն, (խնամութիւն.) — Գութ անկցի եւ զաւակ խառնեսցի. (Բ. Մակ. ԺԴ.)

[2] Անդէն առ Նոսին, անոնցմէ անմիջապէս ետքը, անոնց կից:

[3] Հոս ազաւաղեալ կտոր մը կար. Զայն պատմէ՝ որ ըստ մերոց լինելոց մտից է, եւ զառ

ի բար..: Միտքն այս եղած կ'երեւայ. Կը պատմէ մեր ստեղծումն եւ (սկզբնական) բարիքներէն զրկուիլը։ — Զառ ի, փոխ զի...։ Վերը՝ 2, 47։

[4] Առաջին պատմութիւն (անորոշ) կարգէ՝ պատմութիւն ազգաց մարդկան. (որոշեալ։) Այնպէս վերը՝ Առաջին զայն պատմէ: Տես Քեր. 336. Կերակուրս ժանտս զայն ուտէ: — Կրնայ այստեղ զազգաց մարդկան՝ պատմական հոլով ալ համարուիլ։

[5] Նախն նահապետ, առաջին նահապետն։

[6] Տարագիր ի դրախտէն լինելոյ. տես Բ. 12, ծան. 37։ — Օրինակին մէջ՝ զորոց:

[7] Ի նոյն յեռեալ յարեմ, վրան աւելցընել. կցել. յեռեալ աւելադրութիւն Գ. 2, 3, 11։

[8] Փոխ՝ ի նոյն յարէ զհամար յետնոց պայազատաց նորին։ Պայազատ, յաջորդ։ — Պայազատութիւն, յաջորդութիւն։ Ետքերն սկսուած է պայազատ իբրեւ ընդհանուր գործածուիլ։

[9] Այսինքն՝ ամէն մէկուն տարիքէն հանել յառաջ բերել անոնց ժամանակները։

[10] Որպէս զի, այնպէս որ։

[11] Յեռուլ եւ ի շարի հարկանել, շարել, կարգաւ դնել։ — Օրինակն՝ ի մեզ մարթիցի:

[12] Յանուանելոյ Աստուծոյ դրախտին բնակութեան՝ (իմացիր՝ (ի) բնակութենէն.) այսինքն՝ Աստուծոյ դրախտ անուանեալ տեղւոյն բնակութեան սկիզբէն չի կրնար ժամանակները նշանակուիլ։

[13] Բազմերան կայանք, խիստ երջանիկ, երանական տեղ։

[14] Անուշակ եւ երանալից, քաղցր եւ երջանիկ։ Քիչ մը ետքը՝ Անոյշք, (դրախտի) երջանկութիւն. վայելք։

քան զմարդկան. որով ամենեւին իսկ զամենայն ազգաց մարդկանէ յայտ առնելոյ նշանակէ[15]։ Սա էր՝ որ ի դրախտէն անկաւ, եւ յանուշից[14] եւ ի բազմերան կենացն տարագիր գտանէր[16]. եւ անուանեալ կոչեցաւ Ադամ. զորոյ զօրհասական եւ զմահկանացուի կենաց[17] զթիւ ամաց՝ յԵբրայեցւոց գրոց գումարեալ՝ եւս յառաջ[18] ի յաջորդսն խառնեցից, ուստի եւ եբրայական ժամանակագրութիւնն սկիզբն առնէ. յորմէ եւ մովսէսեան գիրքն զայս ձեւ օրինակ ի կիր արկեալ պատմէ։

Եւ եհան, ասէ, զնա, (յայտ է թէ զառաջին մարդն,) Տէր Աստուած ի դրախտէն փափկութեան, գործել զերկիր ուստի առաւ։ Եւ եհան զԱդամ եւ բնակեցոյց դէմ յանդիման դրախտին փափկութեան։

Քանզի եւ ի մէջ Եբրայեցւոց բազում ինչ չմիաբանութիւն կրի՝[19] անդէն ի նոցունց ըստ նոցին ժամանակացն։ Եւ արդ՝ լաւ լիցի ի վերայ հասանել փոփոխմանց բանից արանցն՝ ի նոցանէ[20], զի յամենեցունց ընդ միմեանս կշռեալ համեմատութենէն՝ ճշմարիտ գիւտն հասանիցի[21]։ Եւ արդ մովսէսեան հինգ դպրութիւնք զաշխարհագործութենէն[22] պատմեն, եւ յառաջ քան զջըրհեղեղին կենաց[23], եւ յետ ջրհեղեղին զնախնեացն պատ-

---

15. Փխկ՝ Որով ամենեւին իսկ զամենայն ազգաց մարդկան յայտ արարեալ նշանակէ։

16. Տարագիր, աքսորուած։ — Անկաւ, [illegible]. գտանէր, [illegible]. տես Քեր. 383, 2։

17. Օրհասական եւ մահկանացուի կենաց. տես Քեր. 259, Դ։

18. Եւս յառաջ, ի յաջորդսն, ետքէն. տես Գ. 2, 34։

19. Չմիաբանութիւն կրի, անմիաբանութիւն կայ. տես Գ. 13, 27։

20. Այսինքն՝ Լաւ կ՚ըլլայ որ այն մարդիկներուն ըսածին տարբերութիւնը՝ նոյն իսկ իրենցմէ իմանանք։ Սովորաբար յաւելուածով՝ Անդստին ի նոցանէ։

21. Կշռեալ համեմատութիւն, բաղդատութիւն։ — Փխկ՝ Զի ի կշռեալ համեմատութենէ ամենեցունց ընդ միմեանս՝ ճշմարիտ գիւտն հասանիցի, (ձեռք բերուի, հասկցուի։) — Շատ ցանցառ է՝ չէզոք բայէ մը անոր կրաւորականը հանել, ինչպէս հոս հասանեմէն հասանիմ, հասնուիլ. այլ կ՚ըսուի՝ ի գիւտն լիցի հասանել. Քեր. 201։

22. Աշխարհագործութիւն, արարչութիւն. աշխարհի ստեղծումն։

23. Այսինքն՝ Եւ զկենաց որ յառաջ քան զջրհեղեղն. (զրտղ։)

մութիւն[24], եւ զեբրայական պայազատութեանցն, եւ զՄովսիսի ի կենացս վախճանելոյ[25]։ Ա՛յլ ազգ՝ Հրէից յաջորդք ունին զգիր Օրինաց[26], եւ ա՛յլ ազգ Շամրտացւոց՝[27] որ եկամուտքն էին Հրէից։ Նա եւ նշանագիրք իսկ գրոցն Եբրայեցւոց՝ այլ ազգ առ Հրեայս գտանին, եւ այլազունակ[28] առ Շամրտացիս. զոր ճշմարիտ եւ առաջին համարել եւ ոչ Հրէից իսկ պայազատքն ուրանայցեն[29]։ Ապա ուրեմն չգոյր ինչ ի միջի նոցա այլակերպութիւն մինչեւ ի նշանագրացն փոփոխումն[30]։ Նա եւ ի ժամանակագրութեանն կարի իսկ չմիաբանութիւն գտանի ի մէջ երկոցունց կողմանց զոր իսկոյն իսկ այժմ՝[31] առընթերադիր համեմատութիւնս յայտ արարեալ ցուցանիցէ։

Բայց միայն յունարէն թարգմանութեանս տըւչութիւն՝[32] ի Հրէականէն իւիք իւիք կարի այլակերպ է. բայց ի Շամրտացւոց յեբրայականէն ոչ կարի, այլ մինչեւ ցջըհեղեղն չմիաբանէ[33]. բայց անտի մինչեւ ցԱբրահամու տիս միաբան ունի զաւանդութիւնն, որ առ մեզ ընթերցուած է՝[34] եւթանասնից արանց Հեբրայեցւոց թարգմանութիւն, յաշխարհին բարբառոյ ի յունարէն լեզու դարձուցեալ. զոր առ Փիղադեղփոսն Պտղոմէիւ միաբան համախօս[35] աւանդեալ յԱղեքսանդրացւոց քաղաքին ի մատենակալս[36] դիւանացն եդեալ պահէին փութով յօժարութեամբ։

---

[24] Եթէ *զնախնեացն* իբրեւ պատմական հոլով առնունք՝ (*պատմութիւնն զնախնեաց*,) այս մասանց անկանոնութիւնը բաւական կը հարթուի։

[25] Մովսիսի մեռնելուն վրայ։

[26] *Օրէնք*, Մովսիսի հնգամատեանը։ Տես **Ա. 20**, 7։

[27] *Շամրտացի*, Սամարացի։

[28] *Այլ ազգ*, *այլազունակ*, տարբեր. նոյնանշաններու պէսպիսութիւն։

[29] Այսինքն՝ Զորոնք Հրէից յաջորդներն ալ յանձն կ'առնուն ճշմարիտ եւ առաջին համարիլ։

[30] Տարբերութիւն չկար մէջերնին մինչեւ գրերնուն փոխուելուն ժամանակը։

[31] *Իսկոյն իսկ այժմ*, հիմայ անմիջապէս։

[32] *Տուչութիւն*, աւանդութիւն։

[33] *Միաբանեմ*, (չէզ.) տես վերը՝ **4**, 9։

[34] Այսինքն՝ Մեր քովի օրինակը։

[35] *Միաբան համախօս*, նոյնանշան են. տես **Բ. 12**, 23։

[36] *Մատենակալ*, մատենադարան, գրատուն։

Թ.

ի Յովսեպայ՝ զերուսաղեմեան տաճարէն:

Կամիմ այսուհետեւ յայսցանէ փոխել[1] ի փիւնիկեցւոց մատեանսն, որ վասն մերոյ ազգիս գրեցան. եւ զառ ի նոցանէ վկայութիւնսն[2] ընծայեցուցանել: Քանզի կայ պահի[3] առ Տիւրացիս վաղուց իսկ բազում հնոց ամաց արքունական գրեալ[4], եւ մեծաւ զգուշութեամբ պահեալ, զիրաց ինչ որ ի նոցանէ գործեցան, եւ զայլոց արութեանց որ յիշատակաց արժանի իցեն: Յորս գրեալ է թէ տաճարն Երուսաղեմի շինեցաւ ի Սողոմոնէ արքայէ՝ կանխագոյն ամօք հարեւր քառասուն եւ երիւք եւ ամսովք ութիւք՝ քան զշինել Տիւրացւոց զԿարքեդոն:

Մատենագրեցաւ առ ի նոցանէն ոչ խառնիխուռն ինչ տաճարին մերոյ շինուած: Քանզի Իրոմոս արքայ Տիւրացւոց բարեկամ էր մերոյ արքային Սողոմոնի, հայրենի բարեկամութիւն ժառանգեալ: Սա առատացեալ գործակից[5] շինուածոյն Սողոմոնի ի վայելչութիւն տաճարին լեալ, նպաստ տայր[6] հարեւր քսան տաղանտ ոսկւոյ, հատանել զգեղեցիկ գեղեցիկ ատաղձս ի լեռնէն՝ որ Լիբանոս անուանեալ կոչի, ի յարկս շինուածոյն[7] առաքեալ: Եւ պարգեւ ընդ պարգեւի շնորհէր նմա Սողոմոն՝ հանդերձ բազում իրօք՝[8] եւ վայրս ինչ ի Գալիլեացւոց աշխարհին՝ ո[ւ]ր Քաբուղայն կոչի. եւ առաւել ի բարեկամութիւնն՝ իմաստութեանն ցանկութիւն ածէր զնոսա[9]: Քանզի առակս

---

[1] Փոխիմ, անցնիլ, փոխադրուիլ. տես վերը՝ 1, 34:

[2] Զառ ի նոցանէ վկայութիւնսն, տես 2, 48:

[3] Կայ պահի, աւելադրութեամբ:

[4] Գրեալ, ըստ յն. (γράμματα,) գրութիւններ. գրուածքներ:

[5] Առատացեալ գործակից, (յն. συμφιλοτιμούμενος,) առատաձեռնութեամբ գործակից եղած:

[6] Նպաստ, օգնութիւն. — Նպաստ տամ, նաեւ Նպաստ լինիմ հյց. խնդրով. Բ. Թ, 9:

[7] Իմա՝ ի շինուած յարկացն, ինչպէս ետքերն՝ ի շինուած մեհենիցն յարկաց:

[8] Հանդերձ բազում իրօք, կը նշ. ան որ հիմայ եւրոպական ոճով կ՚ըսուի՝ ի մէջ այլոց, ի թիւս այլոց:

[9] Այսինքն՝ Զիրենք բարեկամացընողն աւելի իմաստութեան սէրն էր:

Digitized by Google

միմեանց առաքէին, եւ առեղծուլ հրամայէին. եւ ազնուագոյն[10] այնուքիւք Սողոմոն էր, եւ ի բազում այլ իրս իմաստնագոյն: Գտանին եւ այժմ իսկ առ Տիւրացիս բազում թուղթք ի թղթոցն[11] զոր նոքա առ միմեանս գրէին: Եւ զի ոչ իմ ինչ բանք յօդուածոյք են զՏիւրացւոց մատենագրութենէն[12], ի միջի կացուցից վկայ վաւերական՝ զայր մի ի փիւնիկական պատմութեանն հաւաստեաւ լեալ հաւատարիմ՝ զԴիոս: Սա ի Փիւնիկեցւոց պատմութիւնսն գրէ զայս գոյն օրինակ[13]:

Ի վախճանել Աբիբաղու՝ որդի նորուն Իրովմոս թագաւորեաց: Սա յարեւելից կողմանէ քաղաքին լիր արկեալ[14] մեծացոյց զքաղաքն. եւ զողոմպիական դիցն Արամազդայ զմեհեանն՝ որ ուրոյն կայր ի կղզւոջն, լիր արկեալ միջոցի տեղւոյն՝ խառնէր ի քաղաքն[15]. եւ ոսկի նուիրական պատկերօք[16] զարդարեաց: Ելեալ ի Լիբանան լեառն մայրեւորօք[17] փայտս կոտորէր ի շինուած մեհենացն: Զբռնացելոյն[18] Երուսաղեմացւոց զՍողոմոնէ ասեն առաքեալ առակս[19] առ Իրովմոս. եւ ի նմանէ առակս ընդ առակաց առնուլ արժանի առնել[20]. եւ որ չկարիցէ առեղծուլ՝ առեղծլեացն[21] ինչս տուժիցէ: Յանձն առեալ Իրովմայ եւ ոչ լեալ բաւական առեղծուլ զառակսն, բազում ինչ յընչից ի պատժոց տոյժս ծախեալ: Անդ դպիր ոմն Աբդամոնոս անուն՝ այր կորովի, զարկեալ առասպելսն Սողոմոնի[22] լուծանել, միանգամայն եւ այլ եւս առ նոյն արկանել[23], զորս չառեղծոյր Սողոմոն, եւ բազում ինչ Իրովմայ տուժէր:

---

[10] Գերազանց, քաջագոյն:

[11] Բազում թուղթք ի թըղթոցն, (πολλαὶ τῶν ἐπιστολῶν,) բազումք ի թղթոցն: Տես **4**, 4:

[12] Յօդուածոյ, կցկցեալ, յարմարցուած: — Այսինքն՝ Եւ թէ Տիւրացւոց մատենագրութեան վրայ ըսածներս ինձմէ յարմարցուած խօսքեր չեն:

[13] Զայս զոյն օրինակ. այնպէս: Նոյնպէս վերը Զայս ձեւ օրինակ. որոնց յաջորդող ի գրերը նկատելով՝ թերեւս ուղղելի են՝ օրինակի: Տես **4**, 9:

[14] Լիր արկանեմ, (ծովը) լեցընել: — Յարեւելից կողմանէ. Քեր. 148:

[15] Այսինքն՝ Մէջտեղն եղած միջոցը լեցընելով մեհեանը քաղաքին հետ միացուց: — Նոյն խօսքը վարը՝ Արկ լիր՝ անջրպետութեան որ ընդ քաղաքն եւ ընդ մեհեանն Արամազդայ էր:

[16] Նուիրական, սրբազան: — Նուիրական պատկերօք, յն. նուիրական պարգեւօք:

[17] Մայրեւոր, փայտ կտրող. տես եւ մայրեւորութիւն. Բ. **9**, 19:

[18] Զբռնացելոյն, (յն. τυραννοῦντα,) կ'իմացուի նաեւ՝ իշխող, թագաւորող. տես եւ **14**, 4:

[19] ԶՍողոմոնէ ասեն առաքեալ առակս. կ'ըսեն թէ առակներ կը խաւրէր: Քեր. 411:

[20] Իմա՝ Արժանի առնէր:

[21] Առեղծլեացն, (յն. եզ. τῷ λύσαντι,) լուծողին:

Դիոս սայապէս զայս օրինակ՝[24], զբանիցս որ ի մէնջ ասացան, վկայեաց: Այլ ի սոյն ածեալ յարեցից եւ զՄենանդրոս զայր եփեսացի. քանզի եւ նա զիւրաքանչիւր թագաւորութեանց զիրս եւ զարւութիւնս[25] գրեաց, զՅունաց եւ զԱնյունաց իւրաքանչիւր աշխարհաց մատենագրութեանց՝ փութացաւ զանցնիւր[26] վիպասանութիւնս ուսանել: Գրէ եւ սա զՏիւրացւոց թագաւորաց. եկեալ հասեալ յԻրովմոս՝ գրէ զայս ձեւ օրինակի:

Ի վախճանել Աբիբաղու՝ պայազատեաց զթագաւորութիւնն՝ Նորուն որդի Իրովմոս, որ եկեաց ամս յիսուն եւ երիս եւ թագաւորեաց ամս երեսուն եւ չորս: Սա արկ լիր անջրպետութեան՝ որ ընդ քաղաքն եւ ընդ մեհեանն Արամազդայ էր[27], եւ ոսկի սիւն նուիրական ի մեհենին Արամազդայ կանգնեաց: Երթեալ ընդ մայրեւորս՝ կոտորեաց ի լեռնէն որ կոչի Լիբանոս՝ մայրս[28], ի շինուած մեհենիցն յարկաց: Քակեալ զառաջին մեհեանսն՝ շինեաց զտաճարն Հերակղեայ եւ զԱստարտեայ. նախ կանգնեաց զՀերակղին ի Պերիտիոս ամսեան, (եւ ապա զԱստարտեայն:) Զօրաժողով լինէր եւ ի վերայ Տիտիացւոց, որք յետս կացեալք՝[29] չկամէին ընդ հարկօք մտանել, Նուաճեալ միւսանգամ անդրէն[30] յինքն դարձուցանէր։ Առ սովաւ էր կրտսեր որդին Աբդեմոնայ, որ միշտ յաղթէր առակացն՝ զոր դնէր առաջի[31] Սողոմոն արքայ Երուսաղեմացւոց։

---

[22] 22· *Առակս (առասպելս) արկանեմ*, առակներ, հանելուկներ առաջարկել: — *Զարկեալ առասպելսն Սողոմոնի*. տես Քեր· 438:

[23] 23· Այսինքն՝ Իշ· այլ եւս առակս առ Սողոմոն արկանել:

[24] 24· *Սայապէս զայս օրինակ*, (յն· միայն οὕτω,) այսպէս: — Նախնեաց քով *սայապէս* ուրիշ տեղ գտնուած չէ:

[25] 25· Տես 7, 13:

[26] 26· *Իւրաքանչիւր մատենագրութեանց զանցնիւր վիպասանութիւնս*. տես Ա· 8,

[27] 27· Տես ծան. 15:

[28] 28· Փխկ· Երթեալ ընդ մայրեւորս կոտորեաց մայրս ի լեռնէն որ կոչի Լիբանոս (Լիբանան):

[29] 29· *Յետս կալ*, ապստամբիլ, չհնազանդիլ: — Կ'ըսուի նաեւ *Յետս կալ յապստամբութիւն*:

10.

Յովսեպայ ի Մանեթովսի գրոցն:

Սկիզբն արարից նախ ի գրոյն Եգիպտացւոց դպրութեանցն։ Զնոցայն իսկ չէ պարտ աւանդել. բայց Մանեթովս այր եգիպտացի յազգէ, ի յունական խրատու[1] վայելեալ, որպէս յայտ իսկ է, գրեաց յելլադական բարբառ զիւր գաւառական[2] պատմութիւնն՝ ի մեհենական պատմութեանցն, որպէս ասէ ինքն, թարգմանեալ։ Եւ բազում իւիք[3] զՀերոդոտեայ յանդիմանէ առ անգիտութեան զեգիպտականսն ստելոյ[4]։ Եւ այս իսկ Մանեթովս յառաջնում եգիպտականացն[5] գրէ զայս ձեւ օրինակի զմէնջ։

Եդից առընթեր եւ զբանսն իսկ նորա. որպէս եւ նորա իսկ զնա ածեալ վկայ[6]։ Պատուական անունն[7]։ Առ նովաւ՝ Աստուած, չգիտեմ զիարդ, զայրացեալ[8]. եւ[9] յա-

---

30. Անդրէն. տես 4, 6։
31. Կ'առաջարկէր։

---

1. Խրատ, հոս՝ կրթութիւն (παιδεία,) տես 7, 3։ Ի յունական խրատու վայելեալ. յունական կրթութիւն առած։

2. Այսինքն՝ զիւրոյ աշխարհին։

3. Օրինակն՝ բազում իւիք: -- Այսինքն՝ Եւ կը ցուցրնէ որ Հերոդոտոս շատ տեղեր եգիպտական բաներու վրայ տգիտութեամբ սուտ գրած է։ — Բազում իւիք կ'երեւայ թէ ստել բային կը վերաբերի՝ եւ ոչ յանդիմանել բային։

4. Զհերոդոտեայ յանդիմանէ զեգիպտականսն ստելոյ. տես վերը՝ 1, 20։

5. Յառաջնում եգիպտականացն, գործութեամբ կ'իմացուի յառաջնում մատենին եգիպտականացն (եգիպտական իրաց)։

6. Իմա՝ Ածեալ է վկայ։

7. Յոյնն այս կտորս այսպէս ունի. Եղեւ մեզ թագաւոր Տիմաւոս անուն — իսկ թարգմանիչը Τίμαος յատուկ անունը՝ իբրեւ τίμιος, պատուական առած է։

8. Անոր օրովը՝ չգիտեմ ինչ պատճառաւ՝ Աստուած բարկանալով . . .։

9. Հոս բառ մ'ալ կայ՝ նորանշան, փոխ՝ Յանկարծ. (բառ յն. παραδόξως (Գ.) նորանշան՝ անակնկալ կերպով)։ Յն. մակբայն իբրեւ παράδοξοι, (ած.) առնուեր է։

րեւելից կողմանց՝ մարդոց վատանշանաց յազգէ՝[10] առեալ համարձակութիւն՝ յաշխարհն ասպատակեցին. եւ դիւրաւ եւ անջան պատերազմաւ առին զնա համօրէն. եւ զիշխանսն ձերբակալ առնէին[11], եւ զմեհեանս դիցն հիմն ի վեր կործանէին. եւ ընդ ամենայն բնակիչս աշխարհին առաւել թշնամութեամբ վարէին. եւ զոմանց զորդիս եւ զկանայս ի ծառայութիւն վտարանդէին[12]. եւ գլուխ ամենայնի՝[13] եւ թագաւոր եւս մի յինքեանց կացուցանէին, որում անուն էր Սիղիտիս. եւ նա երթեալ հասեալ ի քաղաքն Մեմփիացւոց՝[14] զվերին եւ զներքին[15] աշխարհն ի միմեանց բաժանէր. եւ առաւել զարեւելակողմն ամրացուցանէր: Դիմեալ ի վերայ Ասորեստանեաց՝ որ յայնժամ հոյակապքն էին, ի ցանկութիւն մտաբերէր[16] յայսպիսի թագաւորութեան[ն] վերայ ասպատակ արձակել[17]: Գտեալ օրինօք զՄեթրայիտէ քաղաքն հոյակապ[18], որ կայ յարեւելից կողմանէ Բուբաստեան գետոյն՝ որ կոչէր Աւարիմ, զայն շինէր եւ պարսպովք ընդարձակագոյն գործէր. եւ բնակեցուցանէր ի նմա բազում սպառազէնս քսան եւ չորից բիւրուց արանց ի պահպանութիւն. յոր ի ժամանակս ամարայնոյ եւեթ գայր. ռոճիկս եւ պարգեւս բազմաց շնորհէր. եւ սպառազէն զինուք[19] յահ եւ յերկեւղ արտաքնոցն՝ անդ ստէպ հանդէս արարեալ կրթէր[20]: Տիրեալ ամս հնգետասան՝ վախճանէր ի կենաց:

---

[10] Մարդոց (կամ մարդկան) վատանշանաց. օրինակն՝ մարդ վատանշանաց յազգէ: — Վատանշան յազգէ (փոխ՝ ազգաւ), վատազգի, անտոհմ. տես Քեր. 266, Բ:

[11] Ձերբակալ առնեմ, բռնել:

[12] Վտարանդեմ ի ծառայութիւն, գերի բռնել, առնուլ տանիլ:

[13] Գլուխ ամենայնի, (Գ.) վերջապէս:

[14] Ի քաղաքն Մեմփիացւոց, (յն. ի Մեմփիս.) տես Ա. 19, 11:

[15] Ներքին, հոմ՝ ստորին: — Վերի եւ վարի Եգիպտոսը:

[16] Տես Ա. 5, 25:

[17] Ասպատակ արձակեմ, ասպատակաւոր հանել. արշաւանք հանել:

[18] Յոյնն այսպէս ունի. Գտեալ ի գաւառին Սայիտէ՝ քաղաք մի հոյակապ: — Յն. νομός (գաւառ) բառը, հոս νόμος (օրէնք) կարդացուեր է:

[19] Սպառազէն զինուք. տես 6, 5:

[20] Հանդէս արարեալ կրթեմ զինուորական կրթութիւններ կատարել. (յն. γυμνάζων, կրթելով:)

Digitized by Google

Յետ սորա երկրորդ[21] թագաւորեաց ամս քառասուն եւ երիս, որ անուանեալ կոչէր Բանոն։ Յետ որոյ այլ ոմն Ապաքնան, եւ ապա Ափովսիս, եւ Անան եւ Ասէթ։ Եւ սոքա վեցեքեան ի նոցանէ են նոցա նախիշխանք, որ կապուտ կողոպուտ միշտ զաշխարհն առնէին. մանաւանդզի զզարմ եւ զզաւակ[22] իսկ Եգիպտացւոցն ջնջել ջանային. եւ կոչէր համօրէն ազգն նոցա Հի՛կկուսին[23], այս ինքն թարգմանեալ կոչի թագաւորք հովիւք. Քանզի Հիւկն յազնիւ լեզուն Եգիպտացւոցն՝ թագաւոր նշանակէ. եւ Ուսոսն հովիւ է, եւ հովիւք [եւ] ըստ հասարակացն խառնաղանճն խօսից[25]. եւ ընդ միմեանս յօդեալ՝ լինի Հիւկուսովս։ Բայց ոմանք ասեն զնոցանէ՝ թէ Արաբացէք էին։ Իսկ յայլում օրինակի ոչ թագաւորս նշանակէ Հիւկն յորջորջմամբ, այլ՝ նմին հակառակ՝ գերիս եւ հովիւս յայտ առնէ. քանզի Հիւկն դարձեալ եգիպտացերէն, եւ Հակն թանձրացեալ աղփիւն[25] հանդերձ՝ գերիս իսկ յայտնի նշանակէ։ Եւ այս իսկ առաւել հաւանութեան թուի ինձ, եւ յանկ[26] ի հին պատմութիւնն։ Զսոցանէ, որ մի ըստ միոջէ անուանեցան թագաւորք, եւ զհովուացն կոչեցելոց, եւ զայլոց ի նոցանէ՝ ունել ասէ զԵգիպտոս ամս մետասան ընդ հինգ հարիւրով[28]։

Յետ այնորիկ ի Թեբայեցւոց եւ յայլոց Եգիպտացւոց թագաւորաց՝ յառնել, ասէ, ի վերայ հովուացն սաստիկ պատերազմ եւ բազմաժամանակեայ[29], առ թագաւորով[30] որում անուն էր Միսփրագումթովսիս. մատնեալ ի պարտութիւն հովուացն՝ յայլմէ ամենայնէ Եգիպտոսէ անկանել[31], ամրանալ ի տեղի ինչ, որոյ չափ բեւր արտավարի գետին էր. եւ անուն կոչէր տեղւոյն Աւրայիս։ Զամենայն զայս՝ ասէ Մանեթովս[32] մեծաւ եւ սաստիկ պարսպաւ պատեալ հովուացն, զի զկահ եւ զկազմած զամենայն յամրի ունիցին[33], եւ զառ եւ զաւար անձանց պահիցեն։ Միսփրագումթովսեայ որդին Թմովսիս ձեռն ի գործ արկեալ՝ ի պաշարումն եւ յարգել արկանել[34] զնոսա եւ նեղել սաստիկ, քառասուն եւ ութ բեւր սպառազէնօք շուրջ զպարսպովքն դարանակալ նստեալ[35], իբրեւ չլինէր գամագիտ պաշարմանն[36], պատգամագնաց լինէր՝[37] դաշինս կռէր՝ թողուլ զերկիրն Եգիպտացւոց, յուպէտ յուկամ[38] առանց վնասու գնալ։ Եւ նոքա վստահ ի դաշինսն՝ խաշամբք եւ տամբք, կահիւ եւ կազմածով խաղային ոչ ինչ սակաւագոյնք քան զքսան եւ չորս բեւրս սպառազինաց, յերկրէն Եգիպտացւոց ընդ անապատն դէմ եդեալ տարադէմ[39] յԱսորեստան[40] գնային։ Զահի հարեալ ի բազմամբոխ զօրացն Ասորեստանեաց՝ վասն յայնժամ նոցա զաշխարհն Ասիացւոց ունելոյ[41], յոր[42] այժմ Հրէաստան կոչի, քաղաք շինեցին՝ որ զայնչափ բեւրս մարդկանն բաւական լինէր տանել. եւ անուն քաղաքին Երուսաղէմ կոչէին։

---

[21] Երկրորդ, (ըստ յն. ἕτερος) միւս ոմն, այլ ոք։

[22] Զարմ եւ զաւակ, ցեղ, սերունդ։

[23] Ետքերը՝ Հիւկուսոս։

[24] Այսինքն՝ ռամիկ լեզուաւ։

[25] Թանձրացեալ աղփ, (ἄλφα.) այս ինքն ըստ յն. ուղղագրութեան՝ (ἁ) հ եւ ա։

[26] Յանկ (ի պատմութիւնն), յարմար, պատշաճ, համաձայն։

[27] Փոխ՝ Զթագաւորացս զայսցանէ որ մի ըստ միոջէ անուանեցան (եւ) զհովիւ կոչեցելոց։

[28] Մետասան ընդ հինգ հարիւրով, հինգ հարիւր տասնումէկ։ — Այս գրքին մէջ երբեմն կը տեսնուի ընդ՝ գործիականով փոխ՝ տրականի։

[29] Փոխ՝ Յառնել, ասէ, ի վերայ հովուացն պատերազմ սաստիկ եւ բազմաժամանակեայ։

[30] Թագաւորով, անսովոր գործիական։

---

31. *Յայլմէ ամենայնէ Եգիպտոսէ անկանել (ասէ),* (կ'ըսէ որ) Եգիպտոսի միւս ամէն կողմերը կորսնցուցին։ Ա. 16, 35։

32. Օրինակն՝ *Զամենայն զայսեմանկիվս.* ըստ յն. ուղղեցինք։

33. *Յամրի ունիմ,* ապահովցընել։

34. *Ի պաշարումն եւ յարգել արկանեմ,* պաշարել։

35. *Դարանակալ նստեալ,* յն. պաշարեալ (զպարիսպն)։

36. *Չլինէր գամագիտ պաշարմանն,* պաշարումը չկրցաւ յաջողցընել։

37. *Պատգամագնաց լինիմ,* պատգամաւորի ձեռօք խօսակցիլ։

38. *Յուպէտ յուկամ,* (Գ.) նոյնանշան են. ուզած տեղը, ախորժած կողմը։ — Որ զԵգիպտոս թողուն եւ ո՛ւր ուզեն՝ երթան անվնաս։

39. *Դէմ եդեալ տարադէմ գնալ,* (գործածական ոճ է.) դիմել երթալ։

40. *Ասորեստան,* իմա ըստ յն. յԱսորիս։

41. Փխկ՝ Վասն ունելոյ նոցա յայնժամ զաշխարհն Ասիացւոց, (յն. զԱսիա)։

42. Ուղղագոյն կ'երեւայ՝ որ։

Digitized by Google

11.

Վասն Ագոնին դնելոյ, որ են մրցութեան հրահանգք:

“Նախ քան զՀերակղէս ասեն դնել Ագոնին ի միոյ յԻդէացւոցն Մատանց[1]. եւ ապա Հերակղեայ՝ Աղկմենեայ եւ Արամազդայ որդւոյ. յորմէ տասն ազգ ասեն լեալ: Բայց ոմանք զբովանդակն՝ երիս (ազգս) ասեն մինչեւ ցԻփիտոս, որ նորոգեաց զԱգոնն: Սա էր Հեղիացի, եւ հանդերձապետ Եղադացւոց աշխարհին. կամեցաւ ցածուցանել զմարտս քաղաքաց, ի բնաւ իսկ Պեղոպոնեսայ առաքել տեսողս[2], ոյք ուսանիցէն զցածնուլ գրգռելոցն պատերազմաց[3]: Ի դիցն հրամանք ինչ այսպիսիք եղանէին Պեղոպոնէսացւոց. Մտէք ի մեհեանն եւ զոհս մատուցէք. եւ հնազանդ լերուք ամենայնի՝ զոր ինչ իղձքն[4] ձեզ հրաման տացեն: Եւ Հեղիացւոցն՝ այսպիսի ինչ նախիղձիկս բարբառեալ[5], թէ Հեղիացիք, որ զհարցն նախնեաց օրէնս հաստատուն պահեալ՝ ապրեցուցէք զաշխարհդ ձեր, զըաւ արարէք պատերազմաց. զհամօրէն բարեկամութիւնն[6] ընդ Յոյնս կալջիք[7]. մինչ ի տօնս տարեկանաց եկեսցէ ուրախութեանն տարեկան[8]:

Եւ վասն այսորիկ Իփիտոս պատուիրեաց դաշնաւորութեամբ հեռանալ ի պատերազմաց, եւ ուտել զիւրաքանչիւր խաղաղութեան կոտոր[9], հրաման առեալ ի Հերակղեայ՝ ձեռնամուխ ի միմեանս ոչ լինել[10]։ Եւ զԱգոնն կատարէր Իփիտոս Լիկուրգաւ հանդերձ, որ էր յազգէ Լակեդմոնացւոց. ի Հերակղեայ երկոքեան իսկ էին։ Եւ յայնժամ ստադին,[11] միայն մրցութիւն էր. եւ ապա յետոյ եւ այլ եւս գուպարածքն[12] մի ըստ միոջէ յաւելան։

---

[1] Յն. *Δάκτυλοι*, (մատունք) հոմ՝ յատուկ անուն է: — Այսինքն՝ Կ'ըսեն որ Հերակղէսէն յառաջ Իդէացի Դակտեղեաններէն մէկը հաստատեց զԱգոն:

[2] *Տեսող*, դիտող, քննիչ: — *Ի բնաւ իսկ Պեղոպոնեսայ*, բոլոր Պեղոպոնէսէն:

[3] Որպէս զի սկսուած պատերազմներուն երբ դադրելիքը (պատգամէ մը) իմանան:

[4] *Իղձ*, գուշակութիւն ընող, գուշակ:

[5] *Հեղիացւոցն*, տրական հոլով: — *Նախիղձիկս բարբառիմ*, (յն. *προαλορεύω*.) կանխաւ գուշակել: — Այսինքն՝ Եւ Հեղիացւոց այս գուշակութիւնն ըրաւ:

[6] *Համօրէն*, հոմ՝ հասարակաց, ընդհանուր:

[7] Սովորաբար՝ Կալարուք:

[8] *Մինչ ի տօնս տարեկանաց*, եւայլն ըստ յն. Մինչեւ հնգամեայն եկեսցէ տարեկան ցանկալի:

[9] *Կոտոր*, իմա՝ պատառ:

Բայց Արիստիդոմեանք Հեղիացիք պատմեն, որպէս թէ ի քսաներորդէ եւ յեւթներորդէ ողոմպիադէն՝ յԻփիտոսէն, կարգեցաւ Ագոնն. եւ յաղթութիւնն եւ ումեք չգրեցաւ[13] առ ծուղութեան առաջնոցն։ Բայց ի քսաներորդում ողոմպիադին յաղթեալ ի ստադին Կուռիբոս Հեղիացի՝ նախ գրեցաւ. եւ այն առաջին ողոմպիաս[14] կարգեցաւ, յորմէ Յոյնք համարին զժամանակն[15]։

Զնոյն՝ զԱրիստիդոմեայսն՝[16] պատմէ եւ Պաւղիբոս։ Բայց Կաղղիմաքոս ասէ երեքտասան ողոմպիադս անգիրս մնացեալս յԻփիտեայ, ի չորեքտասաներորդումն յաղթել Կուրիբայ։ Բայց բազումք ասեն՝ թէ[17] ի Հերակղեայ Աղկմենեայ յԱգոնին գնելոյ՝[18] մինչեւ ցառաջին համարեալ ողոմպիադն՝ լինել ամս չորեքհարիւր յիսուն եւ ինն։ Եւ ածեն Հերակղացիք հնգամեայ[19] զԱգոնն՝ չորից ամաց ի միջի կատարելոց[20]։

---

[10] Ձեռնամուխ լինել ի միմեանս. իրարու դէմ ձեռք երկնցընել, վերցընել, կռուիլ։

[11] Ստադ. (յն. στάδιον,) վազելու ասպարէզ։

[12] Գուպարած. կռիւ, մրցում։

[13] Իմացիր ըստ յն. Իբր թէ ԻԷդ ողիմպիադէն սկիզբ եղաւ ըմբիշներն արձանագրելու, այսինքն՝ յաղթողները. բայց յառաջները ոչ ոք արձանագրուեցաւ՝ առաջիններուն անհոգութենէն։ — Եւ ումեք չգրեցաւ. փխկ՝ Եւ ոչ ումեք գրեցաւ։

[14] Ողոմպիաս կամ ողիմպիաս. Ὀλυμπιάς յն. սովորական եղած ողիմպիադ բառին ուղղականն է։ Տես Զ, 38 եւ Քեր. 193։

[15] Համարին զժամանակն. ժամանակները կը հաշուեն։

[16] Իմա՝ ԶԱրիստոդեմեանցն. այսինքն՝ անոնց պատմածները։

[17] Փխկ՝ Ի գնելոյ (ի հաստատութենէ) Ագոնին ի Հերակղեայ որդւոյ Աղկմենեայ։

[18] Թէ աւելորդ է. տես Քեր. եր. 460։

[19] Փխկ՝ Ի հինգ հինգ ամս մի անգամ։ — Ածական փխկ մակբայի։ Քեր. 454, Բ։

[20] Այսինքն՝ Հերակղեանք Ագոնը հինգ տարի մէյ մը կը կատարեն, չորս տարի վրայէն անցնելէն ետքը։ Չորից ամաց ի միջի կատարելոց. տես Քեր. 426, Է. Բացարձակ սեռական։

Digitized by Google

12.

Վասն Սեղեւկեայ:

Ի մեռանել Գռիւպոս Անտիոքայն ըստ ասացելոյ ժամանակին՝ Սեզեւկոս նորին որդի շրջեալ զօրօք՝ բազում քաղաքս նուաճէր: Եւ Անտիոքայ Կիզիկենացւոյ գումարեալ զօրս յԱնտիոք քաղաքէ, եւ տուեալ ճակատս՝ ի պարտութիւն մատնէր, ձիոյ տարեալ ի մէջ թշնամեացն[2]. իբրեւ մօտ յունել առնէին՝[3] զիւր սուր հանեալ զանձն սպանանէր: Իսկ թագաւորութիւնն բովանդակ ի Սեղեւկոս հասանէր, եւ ունէր զԱնտիոք:

Եւ ընդ սմա ճակատս տայր որդի Կիզիկենացւոյն մնացեալ Անտիոքոս: Իբրեւ խառնուրդք ճակատուցն ի Կիլիկեցւոց աշխարհին լինէր[4], առ քաղաքաւն՝ որ անուանեալ կոչի Մոմփեստիա, յաղթէր Անտիոքոս: Սեղեւկոս փախստական ի քաղաքն անկանէր[5]. եւ հարցանէր ցմարդիկն՝ թէ ճանաչիցե՞ն զնա. իբրեւ լսէր թէ ճանաչեն, թէ գուցէ կենդանւոյն այրիցեն[6], աճապարէր անձամբ զանձն սպանանէր[7]: Իսկ եղբարք նորա՝ որ կոչեցան Երկուորիք՝ Անտիոքոս եւ Փիլիպոս, եկեալ հասեալ զօրօք՝ առնուին բռնաբար զքաղաքն. եւ խնդրէին զվրէժ եղբօրն, եւ հիմն ի վեր բրէին[8]: Ի վերայ խաղայր նոցա որդի Կիզիկենացւոյն՝ ի պատերազմ, յաղթէր. եւ ի նոցանէ Անտիոքոս եղբայրն Սեղեւկեայ փախուցեալ ի ճակատուէն՝ յան-

---

[1] Ճակատս կամ ճակատ տալ, տալ պատերազմ, պատերազմ բանալ:

[2] Այսինքն՝ Ձին զինքը թշնամեաց մէջ տարած ըլլալով: Քեր. 430, ԺԲ:

[3] Իբրեւ մօտ յունել առնէին. երբ որ զինք բռնելու վրայ էին: — Ուրիշ տեղ ալ կայ՝ Իբրեւ պաշարեաց զկղզին եւ հուպ յառնուլ արար. (Եփր:)

[4] Խառնուրդք լինէր, (ղարբաղալըգըն.) փոխ՝ Լինէին: Այսինքն՝ Իբրեւ խառնեցան ընդ միմեանս ճակատքն երկոքին:

[5] Փախստական անկանիմ (ուրեք.) փախչիլ, տեղ մ'ապաւինիլ: Քեր. 379, ծան. եւ Ա. 14, 4:

[6] Թէ գուցէ, (որպէս զի) չըլլայ թէ:

[7] Աճապարէր սպանանէր. (առանց եւի.) տես Ա. 7, 8: Աճապարեաց ի միջոյ եբարձ:

[8] Հիմն ի վեր բրեմ, հիմնայատակ ընել, քանդել:

դուգն ձի ածեալ[9] անկանէր խառնիխուռն յՈրոնտէս գետ՝ եւ ի գրդանս[10] գետոյն սատակէր։

Եւ այնուհետեւ այլոցն գուպարած կայր[11] վասն թագաւորութեանն, Փիլիպեայ եղբօր Սեղեւկեայ եւ որդւոյ Գռիւպեայ Անտիոքայ, եւ Անտիոքայ որդւոյ Կիզիկենացւոյն Անտիոքայ։ Յառաջներորդ ամէ հարիւրորդի եւթանասներորդի առաջնորդի ողիմպիադին սկիզբն արարեալ եւ զօրս ընտիրս գումարեալ, եւ իւրաքանչիւր մի մի կողմն ունէին զԱսորւոց[12], եւ տային ճակատս ընդ միմեանս վասն Ասորւոց. մինչեւ ի պարտութիւն մատնեալ Անտիոքայ՝ ի Պարթեւս փախստական գնայր. եւ յետոյ զՊոմպէոս ի բանի առնէր[13], զի նովաւ դառնայցէ յԱսորիս։ Եւ նորա առեալ կարասի[14] յԱնտիոքացւոց՝ զնմանէ ինչ փոյթ չառնէր, ինքնօրէն աղիկամի[15] զքաղաքն թողոյր։

Արձակէին առ Ն[ոս]ա զՄեննեզաւոս եւ զՂամպոն եւ զԿաղիմանդրոս Աղեքսանդրացիք[16], որպէս զի Պտղոմէի որդւոյ Դիոնիսեայ՝ յԱղեքսանդրիայ ի բաց մերժելոյ[17], նա երթեալ թագաւորեսցէ Եգիպտոսի՝ հանդերձ դստերօքն Պտղոմեայ։ Եւ նա յախտ անկեալ նեղեալ[18] վախճանէր։ Լուծանէր եւ Փիլիպոս որդի Գռիպեայ. երթալ կամէր յԵգիպտոս, քանզի եւ զնա կոչեցին յայնժամ Աղեքսանդրացիք յիշխանութիւնն. եւ Գաբինոս Ասորւոց իշխան Հռովմայեցի՝ հազարապետն Պոմպէի՝ խափանէր զիրսն։ Եւ այսպէս արքունական պայազատութիւնն Ասորւոց մինչեւ ցսոսա եհաս եւ վախճանեցաւ։

---

[9] Ձի ածեմ, ձիավարել։

[10] Գրդանք (գետոյ), յորձանք, ջրոց պտոյտք։

[11] Այս է՝ Ուրիշները մէջերնին պատերազմ ունէին։ 11, 2։

[12] Նախդրի տեղափոխութիւն։

[13] Ի բանի առնեմ (զոք), թելադրել ըլլալ, իրեն հետ միաբանել, խօսք մէկ ընել։

[14] Կարասի. հոռ, ստակ, դրամ։

[15] Ինքնօրէն աղիկամի, նոյնանշան են. ազատ, ինքնագլուխ, անկախ. (յն. մի բառ՝ αὐτόνομος, ինքնօրէն։)

[16] Անուն բայի խօսքին վերջը։ Ա. 12, 33։

[17] Իմա ըստ յուն. համաձայնութեան՝ Յետ Պտղոմէի ի բաց մերժելոյ։ Քեր. 427, Է։

[18] Յուն. Յախտէ նեղեալ։

Digitized by Google

13.

Դիոնիսի Աղիկառնացւոյ յառաջին հռոմայական պատմութենէն:

Զտիրեալ քաղաքէն ամենայն երկրի եւ ծովու[1], յորում այժմ Հռոմայեցիք բնակեն, հինք ի ժամանակագրաց ասեն, թէ բարբարոսք ունէին՝ Սիկեղացւոց ազգն անդէն ծնեալ[2]: Բայց յառաջ քան զնոսա՝ ոչ թէ ո՞րպէս այլք ունէին, եւ ո՛չ թէ աւե՞ր իսկ կայր[3], չկարէ ոք հաստատութեամբ պատմել: Իսկ յետ այնր ժամանակաց[4] Աբորիգինացիքն կալան, որք բազում ժամանակաց պատերազմ տալով ընդ բնակիչսն՝ առնուին. որք նախ ի լերինս բնակէին առանց պարսպաց ի շէնս ուրեք աստ անդ ցան եւ ցիր[5]:

Եւ յետ նոցա զՊեղասգացւոց եւ զոմանց Յունաց ասեն ունել զերկիրն. որոց՝ զառաջինն Աբորիգինացիս անուանեալ, եւ յետոյ ի թագաւորէն Լատինայ՝ Լատինացիք կոչել[6], որ առ Եղիական պատերազմաւն բռնացաւ[7]. իսկ յետ վեշտասան ազգաց անցանելոյ՝ Ռոմելեայ շինեալ զքաղաքն եւ մեծացուցեալ, եւ զիրս եւ զօրէնս յաւագութիւն ածեալ: Եւ յայսմ վայրէ անդրէն դարձուցեալ զբանն (Դիոնիսոս՝) գրէ զայս ձեւ օրինակի զնոյն բանս:

ԶԱբորիգինացիսն՝ յորոց տիրէ[8] ազգն Հռոմայեցւոց,

1· *Տիրեալ*, որ տիրէն, տիրող: Քեր· 420: — *Զտիրեալ քաղաքէն ամենայն երկրի*. տես Քեր· 427, Զ:

2· Բարբարոսներ բռնած էին (զՀռոմ, այսինքն՝) Սիկիլիացի տեղացիները:

3· *Թէ աւե՞ր իսկ կայր*, թէ աւերա՞կ էր:

4· *Այնր ժամանակաց*, (աշխ.) փոխ· Այնց ժամանակաց: 14, 23:

5· *Աստ անդ ցան եւ ցիր*, հոս հոն (գիւղորէքը) ցրուած:

6· *Զառաջինն Աբորիգինացիս (ասեն) անուանեալ, եւ յետոյ Լատինացիք կոչել*, նախ Աբորիգ· կ'ըսուէին եւ ետքերը՝ Լատինացիք: — Աներեւութին եւ անցելոյն բնութեան խնդիրը սովորաբար անորոշ հյց· կը դրուի, եւ երբեմն ուղղական:

7· *Բռնացաւ*, յն· (ἐδυνάστευσε,) տիրեց, իշխեց: Տես 9, 18: — *Բռնաւոր* կայ նաեւ պարզապէս Տիրող, իշխող, Թագաւոր նշանակութեամբ:

8· *Տիրէ*, ըստ յն· Յորոց սկիզբն առնէ:

Digitized by Google

ոմանք անդստին ի յաշխարհէն Իտալացւոց ուրոյն ջոկ[9] ասեն լինել։ Իսկ Իտալիա զբնաւ իսկ զծովեզրն կոչեն՝ զՅունիոս[10] խորշ, եւ զՏուրէնական ծովն, եւ զերրորդ մասն երկրին՝ զոր Լատինացիքն ունէին։ Եւ Թարգմանին իշխանք ազգապետք կամ Նախծինք. իսկ ըստ այլոց մատենագրաց Թափառականք կոչին, ի բազում աշխարհաց ժողովեալք. եւ ըստ այլոց՝ թէ Լիբէացւոց անդր եկք երթեալ էին[11]. եւ տեղեկագոյնք ի Հռոմայեցւոց մատենագրաց ասեն, թէ Յոյնք էին, ի նոցանէ՝ որ երբեմն յԱքային բնակեալ էին, բազում ազգօք յառաջ քան զՏրովական պատերազմն անդր հատուածք երթեալ[12]։

Եւ ի նոյնս յարեալ՝ ասէ, թէ ճշմարտութեամբ որպէս զիարդ եւ իցէ՝ չէ յայտ. բայց ըստ իմում կարծեաց՝ յայն ազգէ որ այժմ Արկադեանն կոչին՝ լինել նոցա[13]։ Նախ նոցա անցանել ընդ Յունիոս խորշ ծովուն, եւ բնակել յԻտալացւոց աշխարհին. զորս տարեալ Ինովտրի լիկոնացւոյ՝ եւթնեւտասն ազգօք յառաջ քան զտրովական պատերազմ. որոց յետոյ անուանեալ Իտաղացիս[6] յԻտաղ Թագաւորէ. յորմէ եւ ամենայն իսկ երկիրն Իտաղիա[14] անուանեալ։ Զայս ամենայն ի կարծեաց[15] ասէ։

Եւ յետ այնորիկ ասէ զՊեղասգացւոց հատուածից Յունաց[16] երթեալ բնակեալ յԻտալացւոց կողմանսն ընդ Աբորիգինացիս. իսկ Պեղասգացւոցն՝ նոցին եւ Տիւռենացիս կոչեալ[6], եւ ամենայն աշխարհին՝ Տիւռէնիա, յա-

---

9. *Ուրոյն ջոկ*, զատ ազգ, ճիւղ։

10. *Յունիոս*, (Ἰόνιος,) Յոնիական (խորշ)։

11. **Փխկ՝ Թէ Լիբէացւոց** (յն. Լիգուրիացւոց)՝ եկք էին՝ անդր երթեալք։ Յաջորդ նոտրագիր պակասը յն. բնագրէն կը լրանայ, (οἱ λογιώτατοι τῶν Ῥωμαέων.)

12. *Հատուած երթալ*, զնալ կամ զալ, գաղթել։

13. **Փխկ. Յայնմ ազգէ՝ որ** այժմ Արկադեանն կոչի՝ (թուի) լինել նոցա։

14. **Օրինակն ինչպէս այստեղ՝** նմանապէս ուրիշ բառերու վրայ ալ նախնեաց ուղղագրութեամբ ղ գիրը պահած է. որ հիմայ սովորութիւն է լ գրել։

15. **Տես Զ. 1, 37։**

16. *Ասէ զՊեղասգացւոց հատուածից Յունաց*, այսինքն՝ Ասէ զՊեղասգացւոցն որ հատուածք (գաղթականք) էին Յունաց, երթալ . . .։

նուն միոյ ուրումն իշխանի նոցա անուանեալ[17]: Այլ Եւանդրի ուրեմն[18] յԵլլադացւոց աշխարհէն ի Պաղանտիոս քաղաքէ Արկադացւոց՝ նաւատորմիղ նաւօք[19] անցանել, յետոյ բնակեալ յԻտալացւոց ի նոյն տեղիս, առ որով Հռոմ քաղաքի շինել դիպէր[20]: ԶԱրկադացւոց ասէ զայն դպրութիւնն տանել յԻտալիա, եւ զարուեստական տաւղացն նուագարանս, եւ օրէնս եւս դնել նոցա: Եւ յետ նոցա՝ եւ Հրակղեայ այլ յունական նաւատորմիղս տանել ընդ իւր, եւ բնակել ի յառաջագոյն ճառեալ տեղիսն: Նախ Սատոռնիոս կոչէր. ուստի եւ ամենայն աշխարհին Սատոռնիա անուանել: Իսկ Հերակղէի լինել անդ որդի՝ անուն Լատինոս, որում եւ Աբորիգինացւոց աշխարհին տիրել. յորմէ Լատինացիք կոչեցան: Եւ ի Լատինայ յանորդի վախճանել[21] Էնիայ որդւոյ Անքիսեայ առնուլ զիշխանութիւնն:

14.

վասն Ինեայ յիտալիա երթալոյն:

Իղիոն, ասէ, առաւ իսկ եւ իսկ ի գլուխ ելանելոյ ամարայնոյն՝[1] եւթնեւտասն աւուրբ յառաջ քան զձմեռական փոփոխմունսն լինելոյ՝[2] ի ...[3] Ելափէբողիոն ամսոյ, որպէս Աթենացիք զժամանակսն վարեն. քանզի աւելի աւուրք[4] էին՝ որ զտարին զայն լնուին՝ յետ փո-

---

17. Այսինքն՝ Եւ ամենայն աշխարհին՝ Տիւռէնիա անուանեալ՝ յանուն միոյ ուրումն...:

18. Այստեղ ուղղագոյն կ'երեւայ՝ ումեմն:

19. Նաւատորմիղ նաւօք, այսինքն՝ Տորմղաւ նաւաց:

20. Իմացիր՝ Իտալիայի այն տեղուանքը, ուր որ (ետքէն) Հռոմ քաղաքը շինուեցաւ:

21. Նախդրի կրկնութիւն. փոխ՝ Ի Լատինայ անորդի վախճանել, կամ՝ Յանորդի վախճանել Լատինոսի:

1. Ի գլուխ ելանելոյ ամարայնոյն, ի կատարել ամարայնոյն. — յուն. բացարձակ սեռական: **11**, 20. եւ **12**, 27:

2. (Ձմերական) Փոփոխմունք, հոս՝ արեւադարձ: — Փոխ՝ Յառաջ քան՝ զլինել ձմերական փոփոխմանցն: Տես Բ. **3**, 7. եւ Ե. **5**, 26:

3. Ամսոյն օրուան թիւը պակաս մնացած է:

4. Աւելի աւուրք, աւելեաց օրեր: — Օրինակն՝ աւելի աւուրբք:

փոխմանն հինգ աւուրբք։ Իսկ յերեսուն եւ եւթն օր անցանելոյ[5] յառնլոյն, թուի ինձ՝ քաղաքին յանձանձիչս[6] Աքայեցւոց լինել. եւ հրեշտակագնաց անդր ի մերժելոցն առնել[7], եւ երդմնի եւ դաշնաւոր ընդ նոսա լինել[8]։ Եւ ի միւսում եւս ամին յառաջ քան զառնուլն՝[9] յետ աշունն հաւասարելոյ աւուրցն[10], չուեալ Տրովացւոց գնացին յերկրէն. եւ պարզեալ[11] անցանէին ընդ Եղէսպոնտոս։ Իջեալ ի Թրակ՝ անդ անցուցանէին զժամանակս ձմերանոյն. զտեղի առեալ մնային եւ այլոցն եւս՝ որ ընդ նոսա էին փախըստականք, եւ կազմ եւ պատրաստ կային միւսանգամ նաւարկելոյ։ Ի սկզբան գարնանոյն ի նաւ մտեալ գնային ի Թրակայ. եւ իբրեւ ի գլուխ հանէին զմիջոցի վայրացն նաւարկութիւն մինչեւ ցՍիկիլիա, անդէ հասեալ՝ իսկ եւ իսկ տարին վախճանէր. եւ անցուցանէին անդ զերկրորդ եւս ձմեռնն. ի քաղաքս խառն ընդ Եղիմացիս[12] ի Սիկիղացւոց աշխարհն բնակէին։

Իբրեւ ժամանակք նաւարկութեանցն հասանէին, չուեալ ի կղզւոյն՝ անցանէին ընդ տիւռէնական ծովն համատարած. եւ իբրեւ զայն ի գլուխ հանէին, հասանէին ի Լոբենտոս՝ յԱբորիգինացւոց ծովեզրն՝ յընդմիջել ամարայնոյն. եւ առնուին զաշխարհն եւ բնակէին ի Լաւինիոն, եւ կատարէին զերկրորդ տարի յառէն Իղիոնի[13]։

Եւ յետ սակաւ իրիք ասէ. Յետ Էնեայ ի մարդկանէ վճարելոյ[14] յեւթներրորդի իսկ ամին յետ զԻղիոնն առնլոյ՝ Եւռիւզէո՛ն ա՛ռ զԼատինացւոց պետութիւնն, որ անուանեցաւ Ասկանիոս ի փախստին։

---

[5] Երեսուն եւ եւթն օր անցանելոյ, իմա՝ Յետ երեսուն եւ եւթն աւուրց անցանելոյ։ Տես վերը 1։ Կամ Յ37 օր անցանել։

[6] Յանձանձիչ, կառավարող, հոգացող։

[7] Եւ թէ մերժուածներէն հոն դեսպան խրկեցին։

[8] Երդմնի եւ դաշնաւոր լինել, երդուամն ընել, դաշինք դնել։

[9] Յառաջ քան զառնուլն, իմա ըստ յն. Որ առաջին է յետ առնլոյն։

[10] Աշունն, (Գ.) աշնան ատեն։ — Այսինքն՝ Յետ հաւասարելոյ աւուրցն աշնանի։

[11] Պարզեմ, հոս՝ առագաստ բանալ, նաւարկել։

[12] Խառն աւելադրութիւն է։

[13] Զերկրորդ տարի յառէն Իղիոնի, Իղիոնի առնուելէն երկրորդ տարին։

[14] Վճարիմ ի մարդկանէ, մեռնիլ։

Յետ ունելոյ Սիղուայ՝ միով սխալ[15] յերեսուն ամէ զիշխանութիւնն, Էնիաս որդի նորին յաջորդեաց զհարըստութիւնն․ որ միով պակաս քան զերեսուն ամ թագաւորեաց։ Ըստ նմանէ Տիբերիոս ութամեայ ժամանակ[16] թագաւորեաց։ Սա վախճանեցաւ ի կռուին՝ որ առ գետեզեր ուրեմն[17] ասի եղեալ, ձիոյ տարեալ արկեալ ի յորձանուտ գետոյն, իւր անուանակից թողոյր զգետն; որ յառաջագոյն Աղբամն կոչէր եւ ապա Տիբերիս։ Եւ Տիբերի պայազատ Ագրիպաս թագաւորեաց ամս քառասուն եւ մի։ Եւ յետ Ագրիպայ՝ Ամողիոս բռնակալ խստապարանոց եւ յԱստուծոյ ատելի՝[18] միով պակաս քան զքսան։ Որոյ զդիսն անկոսնեալ՝ կազմէր փայլատականց նմանութիւնս[19], եւ ձայնատուրս[20] հանգոյն որոտմանց բարբառոց, ահաբեկեալ զմարդիկ թէ Աստուած իցէ՝ արժանի առնէր[21]։ Անձրեւաց եւ փայլատականց ի նորա տունն ճեպելոյ՝[22] ծովալիճն որ մօտ յապարանս նորա էր՝ անյոյս սովորութեամբ ի հեղեղ դարձեալ ողողանէր զտունն․ եւ այնպէս կործանեալ համօրէն տամբն հանդերձ սատակէր։ Եւ այժմ իսկ ի ծովալճին ի կողմանս միում[23], յորժամ խաղացք[24] ջուրցն ցածնուցուն, եւ խաղաղեալ խորն հանդարտիցէ[25], առագաստից նշմարանք երեւին, եւ այլ եւս շինուածոց կերպարանք։

---

[15] Միով սխալ (յերեսուն ամէ) կամ Միով պակաս (քան զերեսուն ամ), մէկ պակաս․ քսանուինը տարի։) Քեր․ 269, Բ։

[16] Ութամեայ ժամանակ, ութ տարի։

[17] Առ գետեզեր ուրեմն, գետեզերքի մը քով։ Քեր․ 279, ԺԹ։

[18] ՅԱստուծոյ ատելի, փոխ․ Աստուծոյ ատելի, կամ յԱստուծոյ ատեցեալ։

[19] Կազմէր փայլատականց նմանութիւնս, փայլակներ կը ձեւացընէր։

[20] Ձայնատուրք, շառաչիւն թմբիւն․ (յն․ κτύπος, հնչիւն։)

[21] Արժանի առնէր, իմա բառ յն․ Համարէր․ (կը համարուէր։)

[22] Բացարձակ սեռական․ փոխ՝ Ի ճեպել անձրեւաց։ Վերը՝ 11, 20։

[23] Ի կողմանս միում, (պրգ․) փոխ՝ Ի կողմն մի, ի կողմն ուրեք։ Տես Ա․ 20, 26։ Ե․ 7, 5։

[24] Խաղացք (ջուրց), ընթացք, բարձրանալը։

[25] Փոխ՝ Եւ խորն խաղաղեալ հանդարտիցէ։

Digitized by Google

15.

վասն շինուածոյ Հռոմ քաղաքի:

Կեփաղիոն գերդեսացի մատենագիր այր քաջ ի բաց Հին՝[1] առ երկրորդ ազգաւ յետ Իղիական պատերազմին ասէ շինեալ քաղաքին ի Նոցանէն՝ որ յԻղիոնէն ապրեցան, եւ ընդ Էնեայ էին: Եւ չորս որդիս ասէ լեալ Էնեայ, զԱսկանիոս եւ զԵւռեղէոն եւ զՌոմիղոս եւ զՌոմոս:

Բայց ասացեալ է եւ Դէոդորի՝ եթէ ժամանակ մի, եւ գաղթականութեան զօրավար նոյն է[2]: Որ եւ զԷնեայ ասէ՝ [եթէ[3]] ի Մողոտացւոց յԻտալիա եկեալ Ոդիսեաւ հանդերձ՝ լինել բնակեցուցիչ քաղաքին, եւ անուանել զնա ըստ միում ումեք[4] ի Լատինացւոց[5] կանանց՝ Հռոմ: Եւ զնմանէ ասէ՝ թէ այլոց քաղաքաց Տրովացւոց հրաման տայր նոքօք հանդերձ այրել զնաւսն[6]. քանզի ծանրացեալ տաղտկացեալ էր ի մոլորական[7] թափառականութենէն:

Եւ Արիստոտելէս փիլիսոփայ զոմանց յԱքայեցւոց պատմէ, որք ի Տրովացւոց խաղացեալ ի Մաղէոն նաւարկէին, եւ սաստիկ ձմերայնովք[8] պաշարեալք՝ ի հողմոց այսր անդր խուսափեալք՝[9] յամենայն կողմանս ծովուն մոլորեալք, ի գլուխ հանեալ գային ի տեղին Ոպիկեայ՝ որ կոչի Լատինոս, որ առ Տիւրէնական համատարած ծովուն կայ։ Ուրախ լինէին ընդ ցամաք երկիրն տեսանել[10]. ձգեալ հանեալ զնաւն, եւ անդ անցուցանել զժամանակ ձմերանոյն, եւ պատրաստել միւսանգամ առ գարունն[11] նաւարկել։ Իբրեւ նաւքն գիշերի այրէին, չգտանէին հնար՝ թէ զիա՛րդ չու առնիցեն. ակամայ կամօք ի հարկէ զկեանս յաշխարհին՝ յոր հասին՝ հաստատեալ[12]։ Եւ այնպէս նոցա դիպէր ի կանանց գերեաց, զոր առեալ ած[է]ին յԻղիոնէ. նոքա այրէին զնաւսն, երկուցեալք թէ գուցէ յԱքայեցւոց աշխարհն հասանիցէ երթալ բնակութեան[13], որպէս թէ յաղախնութիւն լինիցի անկանել։

---

[1] *Քաջ ի բաց* (հին), շատ (Հին):

[2] Այսինքն՝ Ըսած են թէ ժամանակը մէկ է եւ գաղթականութեան զօրավարը նոյնն է:

[3] Հոս եթէ աւելի է: Տես եւ 11, 18:

[4] Այսինքն՝ Յանուն միոյ ուրուք:

[5] Յոյնն ունի՝ յԻղիացւոց. (ի Տրովացւոց):

[6] Իմա ըստ յն. Եւ զնմանէ (զկնոջէն) ասէ՝ թէ եւ այլոց կանանց տրովացւոց խրատ տուեալ՝ նոքօք հանդերձ այրել զնաւսն:

[7] *Մոլորական*, աստանդական:

[8] *Ձմերայնովք*, ալէկոծութիւններով, մրրիկներով:

[9] *Խուսափեմ*, ըստ յն. Յածեմ, աստանդեմ:

Իսկ Կաղղիաս՝ որ զԱգաթոկղեայ իրսն եւ զգործս գրեաց, Հռոմ անուն զոմն կին Տրովացի[14] յեկելոց ընդ այլ Տրովացիս յԻտալիա՝ (ասէ) լինել կին Լատինայ արքայի Աբովրիգինացւոց, եւ ծնանել զորդիս զՌոմոս եւ զՌոմիղոս. որք զքաղաքն բնակեցուցանէին[15], եւ ի մօրն անուն կոչէին զանուն քաղաքին։

Հին ոչ վիպասան եւ ոչ պատմագիր կայ Հռոմայեցւոց[16]. բայց ի հնոց ճառից՝ որ ի մեհենական մատեանս ինչ մնացեալ՝ իւրաքանչիւր ոք առեալ գրեաց։ Ի նոցանէ ոմանք Ենեայ որդի ասեն լինել զՌոմիղոս եւ զՌեմոն, զբնակեցուցիչս[15] Հռոմայ. իսկ այլք՝ դստերն Ենեայ որդիս. եւ թէ որո՞ հօր իցեն՝ զայն ինչ ոչ յայտ առնեն։ Տուեալ զնոցանէ ասեն Ենեայ՝ Լատինայ արքայի Աբորիգինացւոց պատանդս[17], յորժամ հաւատ միմեանց աշխարհին բնակիչք եւ եկքն տային[18]։ Առեալ զնոսա Լատինայ՝ այլովք դարմանովք քաջ եւ բարի ունել[19]․ քանզի յարու մանկանէ անժառանգ վախճանէր[20], պայազատ մասին ինչ իւրում իշխանութեանն թողոյր զնոսա։

---

[10] Փխկ՝ Ուրախ լինէին ընդ տեսանել ցամաք երկիր։

[11] Իմա՝ Անդ՝ անցուցեալ զժ. ձմ. պատրաստէին միւսանգամ. եւայլն։ — Առ գարունն, գարնան. տես Քեր. 133. առ ե՞րբ. առ վաղիւ. առ այժմ։

[12] Այսինքն՝ Ակամայ հարկադրեցան հասած տեղերնին իրենց կեանքը (բնակութիւնը) հաստատել։ Ակամայ կամօք ի հարկէ. տես Բ. Չ, 1։

[13] Իմա՝ Ի բնակութիւն, կամ ուղղագոյն՝ բնակութեամբ։

[14] Տես Քեր. եր. 280, 281։

[15] Բնակեցուցանեմ զքաղաք. մէջը բնակիչներ հաստատել. մարդաշատ ընել, շէնցընել։

[16] Այսինքն՝ Հռոմայեցիք ոչ հին բանաստեղծ եւ ոչ ալ հին պատմագիր ունին։

[17] Այսինքն՝ Կ'ըսեն թէ Ենէաս զանոնք (Աբորիգինացւոց Լատինոս թագաւորին) պատանդ տուեր է։ Տուեալ, նշ–։

Իսկ այլք ասեն, թէ յԷնեայ վախճանել՝ Ասկանեւս զընաւ իսկ իշխանութիւնն Լատինայ առեալ, բաժանէր ընդ եղբարսն՝ ընդ Ռոմիղոս եւ ընդ Ռեմոն՝ զաշխարհն եւ զզօրս Լատինացւոց յերիս բաժինս։ Նմա զԱղբան շինել եւ այլ քաղաքս․ եւ Ռեմայ՝ զԿապէնէ, եւ զՀռոմ Ռոմիղայ՝ յիւր անուն[21]։ Զժամանակս ինչ աւերել հասանէր քաղաքին․ եւ ի միւսանգամ գալ գնացականաց՝[22] զոր Աղբանացիքն արձակեցին, ի պետութեան Ռոմիղայ եւ Ռեմայ, անդրէն զառաջին շինուածն առնուլ, որպէս կրկին իսկ լինել շինուածոյն Հռոմայ[23]․ միում յետ սակաւ ժամանակաց տրովական պատերազմացն[24], եւ միւսումն հինգետասան ազգօք յետոյ քան զառաջինն։ Եւ եթէ մեւս ոք ճշգրիտ յառաջին ժամանակսն Նայիցի, եւ երրորդ եւս՝ առաջին քան զսոյնս գտանի շինուած Հռոմայ[25], մինչեւ Էնեայ եւ Տրովացւոց եկեալ էր յԻտալիա։

Եւ զայս ոչ եթէ դոյզն ոք ի մատենագրաց պատմէ՝ այլ Անտիոքոս Սիւրակուսայ, եւ ասէ այսպէս։ Ի թագաւորութեան Ամորգեայ ի Լատինացւոց աշխարհին, (քանզի էր Իտալիա յայնժամ ի Տարանտայ մինչեւ ցՊո-

---

[18] Հաւատ տալ (ումնք), երդում, խոստում ընել, դաշինք դնել։

[19] Այլովք դարմանովք քաջ եւ բարի ունել, (Կ'ըսեն) որ ուրիշ դարմաններով աղէկ կը հոգար, կը պահէր։

[20] Ցարու մանկանէ անժառանգ, առանց արու զաւկի։ Քեր․ 265, Ա։

[21] Եւ թէ Ռոմիղոս զՀռոմ շինեց՝ իւր անուամբը։

[22] Գնացականք, գնացողները, ճամբուածները։

[23] Անդրէն զառաջին . . . (քաղաքը) Նորէն առաջուան շինութեանը (պայծառութեանը) հասաւ, այնպէս որ՝ երկու անգամ շինուած կ'ըլլայ։ Քեր․ 412, Է։

[24] Չըսելու համար՝ Յետ սակաւ ժամանակաց զկնի տրովական պատերազմացն: Նման զարտուղութիւն է՝ Յետ ոչ բազում ինչ աւուրցս այսոցիկ. (Գծ․ Ա։)

[25] Այսինքն, Գտանի եւ մեւս եւս երրորդ շինուած Հռոմայ՝ առաջին (կանխագոյն) քան զսոյնս։

սիդոնի ծովեզրն,) գալ նմա անդր իբրեւ առն միոյ փախըստականի ի Հռոմէ[26]*։ Եւ պատմէ զայս ձեւ օրինակի։ Քանզի Իտալիոս ծերացեալ էր, Մորգէս թագաւորեաց. առ սովաւ այր հասանէր ի Հռոմայ ուստեմն*[27] *որում անուն էր Սիկեղոս։ Քանզի ըստ Սիւրակուսացւոց մատենագրին՝ հին եւ առաջին գտանի Հռոմ քան զՏրովացւոց ժամանակսն, կամ ի նոյն տեղիս՝ ուր այժմ իսկ քաղաքն բնակեալ*[28] *է, եւ կամ այլ գեղ ուրեք էր*[29] *որ ի նորա անուն կոչէր։ Քանզի նա անյայտ եթող՝ ոչ ես կարեմ ստուգիւ ասել։*

Բայց զհին շինուածոյն թուի ինձ թէ բաւական իսկ ասացաւ։ Իսկ զյետնոյն, (զոր թէ բնակութիւն պարտ իցէ ասել, կամ շինուած կամ այլ ինչ՝ զինչ եւ իցէ անուանել[30]*,) Տիմէի Սիկեղացւոյ՝ չգիտեմ որպիսի ինչ կանոն ի կիր արկեալ՝ առ Կարքեդոնի շինուածովն ասէ լեալ, երեսուն եւ ութ ամաւ նախ քան զառաջին Ողոմպիադն։ Իսկ Կատովն Պորկիացի զյունական ինչ ժամանակս չընտրէ*[31]*. բայց փոյթ յանձին կալեալ՝ թէ եւ այլ ոք այնպէս գտանիցի զնախնեաց պատմութիւնն գումարեալ*[32]*, չորեքհարիւր երեսուն եւ երկու ամօք*[33] *ասէ յետոյ քան զիլիական պատերազմ։ Եւ այս ժամանակ՝ եթէ համեմատիցի ընդ Երատոսթենեայ ժամանակագրութեանն*[34]*, ա-*

---

[26] Գալ նմա ..., ինքը հոն եկեր է իբրեւ Հռոմէն փախած մէկը։

[27] Ի Հռոմայ ուստեմն. աւելադրութիւն է ուստեմն։ Քեր. 276, ԺԴ։ — Այր հասանէր տես Քեր. 289. **ծան։

[28] Քաղաքն բնակեալ, շէն քաղաքը։ Տես վերը՝ ծան. 15։

[29] Եւ կամ այլ գեղ ուրեք էր. կամ թէ տեղ մը ուրիշ գեղ մը կար։ — Կը մեկնուի նաեւ՝ Ա՛յլ ուրեք գեղ ինչ էր։ Յուն. չունի ուրեք։

[30] Իմա՝ Զինչ եւ պարտ իցէ անուանել։ Քեր. 362, ԺԱ։

[31] Ըստ յն. Յունական ինչ ժամանակ ոչ սահմանէ. Յունական ժամանակագրութեան մը չի կապուիր։ — Ժամանակս չընտրէ, ուղղագոյն ընթերցուածը կ'երեւայ՝ Ժամանակ ոչ ընտրէ. — ին ս կարգացուած։

[32] Եւ այլ ոք գտանիցի զպատմութիւնն գումարեալ. — գումարեալ, ներգ. բայ. միանգամայն ածական այլ ոքին։ Տես Քեր. 435, 436։

[33] Վերը՝ Ութ ամաւ, հոս՝ Երկու ամօք, տես Ա. 18, 1։

[34] Օրինակն՝ ժամանակագրութիւնն։

ռաջնոյ ամին [յ]եւթներորդի ողոմպիադին պատահէ. եւ զի են առողջ[35] կանոնքս՝ զորս Երատոսթենէս ի կիր արկանէ, եւ թէ զիա՛մբդ ոք կշռիցէ զՀռոմայեցւոց ժամանակսն ընդ Յունաց, ի միւսում ճառին իսկ յայտ արարեալ է իմ։ Նոյնչափ եւ Դիոնիսոս՝ որ յառաջնում անդ Հռոմայեցւոց Նախնեացն պատմութեան[36], զայն ժամանակս՝ որ յետ զԻղիոն առնլոյ են՝ համարի[37] կարգաւ. զԷնեայ փախուստն ի Տրովադայ, եւ զերթալ հասանելն[38] յԻտալիա, եւ զորս ի նմանէ եւ յետ նորա[39] Լատինացւոց թագաւորեցին՝ մինչեւ ցՀռոմիղոս եւ ցՀռոմայ շինութիւնն. եւ որ ազգի ազգի ինչ ի հնոցն պատմին զշինուածոյ Հռոմայեցւոց քաղաքին՝ գրէ մի ըստ միոջէ։

16.

Դիոդորի վասն Հռոմայեցւոց նախնեացն։

Ենիաս յետ առնլոյն զՏրովացիս՝[1] երիւք եւս ամօք յետոյ ի վերայ անցանելոյ՝[2] առ զթագաւորութիւնն Լատինացւոց. զոր կալեալ երեքամեայ ժամանակ՝ ի մարդկանէ անհետ լինէր, եւ անմահ պատուոց հասանէր։ Զորոյ իշխանութիւնն առեալ նորին որդւոյ Ասկանայ՝ շինէր զԱղբան, որ այժմ Ղոնգասն[3] կոչի. զոր անուանեաց յանուն գետոյն որ յայնժամ Աղբան կոչէր, եւ այժմ ի Տիբերի անուն կոչի։

Բայց զանուանէ քաղաքին՝ Փաբիոս որ զՀռոմայեցւոց իրսն գրեաց՝ այլազգ իմն առասպելս յօդէ։ Քանզի այսպէս ասէ, թէ Ընեայ հրաման լինէր՝[4] որպէս թէ չորքոտանի ինչ նշանակիցէ նմա[5] ուր պարտ իցէ քաղաք շինել: Իբրեւ կամէր խոզ մի մատակ յղի զենուլ եւ զոհել համակ սպիտակ, ի ձեռաց զերծանէր եւ սրանայր[6] ելանէր ի բլուր ինչ, ուր եւ երեսուն խոճկորս ծնանէր: Զէնիա այնուհետեւ զարմանք ունէին[7]. եւ զհրամանն ի գլուխ հանել կամէր, երթալ ձեռն ի գործ արկանել եւ զտեղին շինել: Տեսանէր երեսս[8] ինչ ի քուն, որ յայտ յանդիմանն արգելոյր զնա, եւ խրատ տայր յետ երեսուն ամի շինել՝ զնոյն կշիռ[9] ըստ թուոյ խոճկորացն ծնելոց. յիրացն զոր եդ ի մտի՝ մեկուսի կալ:

---

[35] Առողջ, ուղիղ, ճիշդ։

[36] Օրինակն՝ Որ յառաջնում ընդ Հռ. Նախնեացն պատմութենէ, զայն ժամանակս։

[37] Համարի, կը համրէ։

[38] Զերթալ-հասանելն, իբրեւ մէկ բառ։ Տես Քեր. 387, Ժ։

[39] Ուղղելի կ'երեւայ՝ Ըստ նմանէ եւ յետ նորա. տես 5, 9։

[1] Իմա՛ Յետ առնլոյն Տրովադայ (քաղաքի). Քեր. 194։

[2] Հոս աւելորդ է ի վերայ անցանելոյ. կամ յն. ոճով (բցձկ. սեռ.) ըսուելու էր՝ Երից եւս ամաց ի վերայ անցանելոյ։

[3] Ուղղականներն են՝ Աղբա եւ Ղոնգա. (լատիներէն՝ Alba, Longa.)

Յետ Ընեայ վախճանելոյ՝ Ասկանեայ նորին որդւոյ առեալ զթագաւորութիւնն՝ յետ երեսուն ամին անցանելոյ շինեալ (ասէ) զբլուրն, եւ անուն քաղաքին կոչեալ Աղբան՝[3] ըստ խոզին գունոյ. քանզի Լատինացիք ըստ իւրեանց բարբառոյ զսպիտակ աղբան անուանեն[10]: Դնել նմա մեւս այլ անուն Ղոնգա, որ թարգմանեալ կոչի[11] երկայն. վասն ի լայնութիւն անձուկն լինելոյ եւ յերկայնութիւն՝ մեծ[12]: Եւ զնովիմբ ածեալ ասէ, եթէ Ասկանիոս թագաւորութեան քաղաք արար զԱղբան[3], եւ ոչ սակաւս ի շուրջանակի բնակչացն տապալեաց. եղեւ այր երեւելի, եւ վախճանեցաւ թագաւորեալ ամս երեսուն եւ ութ:

---

[4] Ընէասայ պատգամ ելաւ:

[5] Չորքոտանի մը տեղ պիտի ցուցընէ իրեն:

[6] Սրընթաց ուժգին վազել: Ա. 14, 1. եւ Գ. 4, 17:

[7] Զարմանք ունէին (կամ կալան) զնա. զարմացաւ մնաց: Այնպէս՝ Երկունք կալան*, Ապշութիւն ունի զսիրտս. Սարսուռ ունի. Դողումն կալաւ. Խաւար կալաւ զերկիր: Ասկէ՝ Ջերմնկալ (եւ ոչ՝ ջերմ-ընկալ), տենդէ բռնուած:

[8] Այսինքն՝ կերպարանս. (յն. ὄψιν.)

[9] Կշիռ. ճշդիւ (նոյնչափ). տես Ա. 18, 11:

[10] Ճերմակին աղբա կ'ըսեն. տես 3:

[11] Յաճախ կը գործածուի փոխ՝ Որ թարգմանի:

[12] Սովորական գեղեցիկ դարձուածն է առաջին նախնեաց, փոխ՝ Վասն լինելոյն անձուկ ի լայնութիւն եւ մեծ յերկայնութիւն: Բ, 6, 15:

* Նոյնանշան է եզակի՝ Երկն ի ծովուն ունէր զկարմիրիկ եղեգնիկն: (Գողթան երգ:) Այսինքն՝ Երկունք կալան զկարմիրիկ եղեգնիկն:

Եւ յետ Նորա վախճանի՝ անկաւ կռիւ ի մէջ բազմութեանն յաղագս երկուցն վասն թագաւորութեանն ընդ միմեանս վիճելոյ[13]։ Քանզի Յուղիոս որդի էր Ասկանայ՝ ասէր․ ինձ անկ է հայրենի իշխանութիւնն։ Եւ Սիղուիոս՝ եղբայր Ասկանայ եւ որդի Էնեայ եւ Սիղուայ առաջին կնոջն Լատինայ՝ ասէր․ ինձ պատշաճ է[14]։ Զի սմա յետ Էնեայ վախճանին նենգ գործեցաւ յԱսկանայ․ քանզի մանուկ էր մնեալ ի լերին յոմանց յանդիորդաց՝ Սիղուիոս անուանէր յանուն լերինն Լատինացւոց՝ զոր Սիղուա կոչէին։ Բայց յերկուս կողմանսն վիճելոյ՝[15] ի բազմութենէն ընտրութեան ա՛ռ զթագաւորութիւնն Սիղուիոս։ Իսկ Յուղիոս վրիպեալ յիշխանութենէն՝ ի մեծ քրմութիւնն հաստատեցաւ եկաց, եւ իբրեւ երկրորդ թագաւոր էր․ յորմէ ասեն թէ ցայժմ եւս կայ ի Հռոմ Յուզեան ազգն։

Սիղուիոս յիշխանութեանն ոչինչ արժանի գրելոյ գործ գործեաց․ եւ վախճանեցաւ թագաւորեալ ամս քառասուն եւ ինն։ Զորոյ իշխանութիւնն Նորին որդի պայազատեաց Էնիաս, որոյ անուն յորջորջանաց[16] կոչեցաւ Սիղուիոս․ եւ տիրեաց աւելի քան զերեսուն ամ։ Յետ որոյ թագաւորեաց Լատինոս՝ որ կոչեցաւ Սիղուիոս՝ ամս յիսուն։ Սորա գտեալ ժիր յիրի եւ ի պատերազմի՝[17] զարուարձանեայ աշխարհն տապալէր, եւ զհին քաղաքսն շինէր, որ յառաջագոյն կոչէին[18] Լատինացւոց ութեւտասն։

---

[13] Դարձեալ նոյն դարձուած․ ծան․ 12։ — Յաղագս բառը վասնի քով՝ պէսպիսութեան եւ այս երկրորդը չկրկնելու համար։ Քեր․ 475։ Ճեպիցիս վասն ոչընչիր, աշխատիցիս յաղագս ոչընչիր․ Գ․ **4**, 36։ Տես եւ Անչափ, այնքան, Ե․ **7**, 3։

[14] Ինծ անկ է․ Ինծ պատշաճ է․ Նոյնանշանք պէսպիսութեամբ։

[15] Այսինքն՝ Յերկուց կողմանցն վիճել․ տես **11**, 20։

[16] Անուն յորջորջանաց, մականուն, վերադիր անուն։

[17] Գործելու եւ պատերազմելու մէջ։ Այսպէս եւս՝ Ի ժամ իրին եւ պատերազմին։ Յաջողակ յիր եւ ի բան։ — Իր եզակի՝ միայն որոշ չափով ու կերպով կը գործածուի։

[18] Օրինակն՝ կոչէրն։

(ի սորա պայազատացն) Տիբերիոս Սիղուիոս ի վերայ Տիւրէնացւոց չոգաւ զօրօք· եւ մինչդեռ ընդ Աղբան գետ անցուցանէր զզօրսն, անկեալ ի յորձանուտ՝ վախճանեցաւ· ուստի եւ անուն գետոյն Տիբերի[ո]ս անուանէր։ Եւ յետ նորա վախճանելոյ Ագրիպաս թագաւորեաց Լատինացւոց՝ միով աւելի քան զքառասուն ամ։

Եւ յետ սորա Առամուղիոս Սիղուիոս՝ միով ամաւ պակաս ի քսանէ։ Զսմանէ ասեն թէ զամենայն աւուրս կենաց ամբարտաւան եղեւ, եւ գոռայր[19] եւ հակառակէր ընդ Արամազդայ զօրութեանն, որ երբեմն յորժամ ի մրգոց ժամանակի որոտմունք ստէպ ստէպ եւ սաստիկ լինէին, հրաման տայր զօրացն՝ սուսերօք զասպարսն բախել միաբան ի միոջէ հրամանէ· եւ համարէր թէ որ ի սմանէ բարբառ լինիցին՝[20] սաստկագոյն իցէ քան զորոտմանն։ Վասն որոյ եւ վրէժս իսկ տայր ընդ դիցն ամբարտաւանութեանն[21], ի փայլատականց սատակեալ· եւ ամենայն տուն նորա յԱղբանայ ծովալճին ընկղմէր։ Ցուցանեն զնշանս նոցա մինչեւ ցայժմ Հռոմայեցիք՝ որ առ ծովալըճովին[22] բնակեալ են, սիւնս ընդ ջուրն ի վեր[23] երեւեալ, որ անդ ուրեմն[24] ի խորսն կան արքունական տանցն։

Յետ սորա ընտրեցաւ Աւենտիոս, որ ի պատերազմի ուրեմն[24] արուարձանեայցն ի նեղ մտեալ՝ անկանէր առ Աւենտինոս բլրով· ուստի անուն բլրոյն Աւենտինոս կոչէր։

---

19. Գոռամ, մարտնչել, ի կռիւ յառնել։ — Այր գոռ պատերազմող։

20. Սաստկագոյն կ՚երեւայ՝ լինիցի. — Ն յօդ նախընթաց ոլին պատճառաւ՝ այստեղ անյարմար է։

21. Վրէժս տամ, պատիժը կրել. տես Բ. Յ, 14։ — Ընդ դիցն ամբարտաւանութեանն. իմա՝ Ընդ ամբարտաւանութեանն առ դիսն. տես Քեր. 140. ընդ բարեաց. եւ 264. առ բարերարն տմարդի։

22. Սովորաբար՝ Ծովալճիւ։

23. Ընդ ջուրն ի վեր, ջրէն վեր, ջրին միջէն դուրս։

24. Ուրեմն զարդու յաւելուած։ Քեր. 276, ԺԴ։

25. Ուրեմն (կամ ուրեք). փոխ (ի) միում։ Քեր. 279, ԺԹ։

17.

վասն գերութեանն Հրէից եւ դարձին, եւ վասն տաճարին շինուածոյ:

Սաղմանասար արքայ Քաղդէացւոց ի պահպանութիւն աշխարհին Հրէից առաքեաց Ասորեստանեայս պանդուխտս, որք եւ նախանձաւորք իսկ օրինացն Հրէից լինէին, եւ անուանեցան Շամրտացիք[1]. զի եւ անունն իսկ պահապանս յայտ առնէ:

Առաջին ամ գերութեան ազգին Հրէից. յորում արքայն Քաղդէացւոց պաշարեալ զԵրուսաղէմ՝ զտաճարն հրձիգ արար: Տեւեաց տաճարն զամս չորեքհարիւր քառասուն եւ երկու: Առ Վափրէս արքայ Եգիպտացւոց՝ յառնուլն Երուսաղեմի յԱսորեստանեաց Թագաւորէն՝ դիմեցին ապաստան լինել մնացորդք Հրէից: Բայց յիշատակէ զՎափրէս եւ Երեմիա մարգարէ: ԶՍեդեկիա կուրացոյց Նաբուքոդոնոսոր[2] եւ տարաւ գերի. իսկ Նաբուզարդան հրձիգ առնէր զտաճարն յետ հինգ ամաց:

Կիւրոս արձակեաց զգերի[3] ազգին Հրէից. առ որով դարձեալք ի Բաբելոնէ իբրեւ հինգ բեւր Հրէից՝ զսեղանն կանգնեցին եւ հիմունս տաճարին արկին. եւ քանզի ի շուրջ բնակելոց ազգացն արգել լինէր[4], մնաց գործն անկատար՝ մինչեւ ցԴարեհ արքայ, բայց միայն ի սեղանոյն կանգնելոյ[5]: Եւ գումարի ամենայն ժամանակ գերութեանն Հրէից ազգին յամս եւթանասուն. քանզի ի հինգերորդէ ամէ Երեմիայի մարգարէութեանն մինչեւ ցառաջին ամն Կիւրոսի լինին ամք եւթանասուն, եւ յաւերածոյ տաճարին եւթանասուն ամ[6] կատարի յերկրորդ ամն Դարեհի Պարսից արքայի։

---

[1] *Շամրտացի*, Սամարացի: — *Շամրին*, Սամարիա: Է. **2**, 9:

[2] Սխալմամբ սովորական եղած է գրել Նաբուգոդոնոսոր:

[3] *Գերի*, (նաեւ *գերութիւն*.) ·գերիները. տես Քեր. 186:

[4] Շրջաբնակ ազգերէն խափանուեցաւ, արգելք դրուեցաւ:

[5] Փխկ՝ Բաց ի կանգնելոյ զսեղանն: Տես Ա. **6**, 29: — *Միայն* աւելադրութիւն է. այսպէս եւս՝ *Բայց միայն ի միոյն*, փխկ՝ Բաց ի միոյն: Տես Ա. **4**, 4:

Յամին երկրորդի Դարեհի՝ տաճարն Երուսաղեմի շինի ի Զօրաբաբելայ, եւ կատարի ի չորս ամս։ Միաբանէ սոցին[7] եւ Կղեմէս՝ յառաջնում մատենին գրեալ զայս ձեւ օրինակի. Եւ ձգեցաւ[8] գերութիւնն մինչեւ յամս եւթանասուն[9], ցածուցեալ[10] յերկրորդ ամին Դարեհի ուստեր Վշտասպեայ՝ Պարսից եւ Ասորեստանեաց եւ Եգիպտացւոց իշխանութեանն եղելոյ թագաւորի[11]. առ որով Անգէ եւ Զաքարիա, եւ յերկոտասան մարգարէիցն հրեշտակն՝ որ եւ Մաղաքիա՝[12] մարգարէանային. եւ էր քահանայապետ Յեսու ուստր Յովսեդեկեայ։ Զայս՝ յիշատակեալ ի մէնջ այլս Կղեմէս[13]։ Բայց մինչեւ ցերկրորդ ամն Դարեհի ձգելոյ եւթանասներորդ ամի տաճարին աւերածի՝[14] վկայ ի մօտոյ երաշխաւոր[15] Զաքարիա մարգարէ է. Տէր, ասէ, ամենակալ, մինչեւ ցե՞րբ ոչ ողորմեսցիս Երուսաղեմի եւ քաղաքացն Հրէաստանի՝ զորս անտես արարեր այս եւթանասներորդ ամ։

Նէեմի եբրայեցի տակառապետ Արտաշեսի արքայի՝ արձակեալ ի Նմանէ ի Բաբելոնէ՝[16] յամին քսաներորդի Արտաշեսի, կանգնէ զքաղաքն եւ ածէ զպարիսպն Երուսաղեմի՝ յերեսներորդի եւ յերկրորդի ամի Արտաշեսի, որպէս պատմեն գիրքն Եզրի. եւ կատարի գործն առ Յովէդայեաւ քահանայապետիւ: Մինչեւ ցայս վայր ունին Եբրայեցւոց մարգարէական գիրքն: Եւ անտի թէ ոք թուէ զեւթանասուն եւթներորդսն՝ որ ի Դանիէլ[17] կան՝ որ լինին ամք չորեքհարիւր իննսուն, գտանէ առ Ներոնիւ ինքնակալաւ ի գլուխ ելեալ եւթներորդացն[18], առ որով սկիզբն պաշարման քաղաքին լինէր, յետ Ներոնի յերկրորդ ամին Վեսպիանոսի, յորմէ զյետին իսկ զաւերն կրէր:

---

[6] Վերը՝ Յամս եւթանասուն, ամք եւթանասուն. այստեղ Եւթանասուն ամ. թուականին նախադաս գոյականը յգ. իսկ յետադասն եզ.։

[7] Տես 4, 9։

[8] Ձգիմ, տեւել. երկարիլ։

[9] Այսպէս ըստ յն։ իսկ օրինակն՝ յամս եւթանասներորդ։

[10] Ցածնուլ, հոս՝ դադրիլ։

[11] Պարսից . . . իշխանութեանն եղելոյ թագաւորի, փխկ՝ Որ թագաւորն լեալ էր Պարսից . . . իշխանութեանն։

[12] Մաղաքիա անունը կը նշ. Հրեշտակ։

[13] Տես Քեր. երես 427. Զ. եւ Դ. 6, 2։

[14] Այսինքն ըստ յն. Բայց ձգելոյ եւթանասնամեայ աւերածի տաճարին մինչեւ ցերկրորդ ամն Դարեհի՝ վկայ է . . . ։

[15] Վկայ ի մօտոյ երաշխաւոր. ըստ յն. (μάρτυς ἐχέγγυος,) վկայ արժանահաւատ։ — յն. ἐγγύς կը նշ. մօտ, ἔγγυος, երաշխաւոր. իսկ ἐχέγγυος, (ած.) արժանահաւատ։

[16] Ի Նմանէ, կրաւորականի խնդիր սեռի բցռկն. Քեր. 220։ — Ի Բաբելոնէ, խնդիր բնութեան՝ բցռկն. 230։

18.

Յաղագս Օծելոյն որ կանխաւ կարապետեալ էր, եւ աւեր Երուսաղեմացւոց քաղաքին:

Անտիգոնոս Հրէից թագաւորութեանն ի վերայ յարուցեալ եւ բազում պատերազմունս հասուցեալ՝ սպանանի: Աստ վախճանի եւ թագաւորութիւնն Հրէից: Աստ եւ Օծեալն առաջնորդ՝ զորմէ Դանիէլ մարգարէանայ՝ առնու վախճան: Մինչեւ ցՀերովդէս՝ օծեալք առաջնորդք քահանայապետքն էին, որք կացին վերակացուք ազգին Հրէից, սկսեալք առ Դարեհիւ Նորոգութեան տաճարին[1] եւ դադարեալք առ Հիւրկանոսիւ: Եւ որ ի միջի ամքն լինին սոցա՝ են ամք չորեքհարիւր ութսուն եւ երեք, որպէս Դանիէլ ի մարգարէութեանն կանխաւ կարապետեալ ասէ. եւթներորդք եւթն եւ եւթներորդք վաթսուն եւ երկու: Այս վաթսուն եւ ինն եւթներորդք կատարեն զժամանակս ամաց չորեքհարիւր ութսուն եւ երից, որչափ ինչ են ամք իշխանութեան օծելոցն առաջնորդաց, որոց հուսկ յետոյ[2] էր Հիւրկանոս, որ ի Պարթեւացն գերի առաւ: Հերովդէս Անտիպատրեայ՝ որում

---

[17] Իմա՛ ի Դանիէլի գիրսն:

[18] *Գտանէ առ Ներոնիւ ի գլուխ ելեալ եւթներորդացն*, այս ինքն՝ Գտանէ զի առ Ներոնիւ ի գլուխ ելին եւթներորդքն (Դանիէլի): Տես Քեր. եր. 213, Բ. եւ 411, 412:

[1] *Յ Նախդիր զեղչեալ*, փոխ՝ *Յ'առ Դարեհիւ Նորոգութեան տաճարին*: Քեր. 449, Բ: Ըստ յն. Սկսեալք ի Նորոգութենէ տաճարին առ Դարեհիւ:

[2] *Յետոյ*, իմա՛ Յետին:

Digitized by Google

չէր անկ, զթագաւորութիւնն Հրէից՝ յԱւգոստեայ եւ ի սինկղիտոսէն Հռոմայեցւոց առնու, եւ յետ սորա՝ սորին որդիք[3] մինչեւ ցհուսկ յետին Երուսաղեմացւոց պաշարումնն: Եւ այնուհետեւ ոչ եւս պայազատ ի պայազատէ[4] ի քահանայական ազգէն կային քահանայք Աստուծոյ, եւ ոչ մինչեւ ցկեանս՝ ըստ Մովսիսեան օրինացն, այլ աննշանաւորք ոմանք. այլք երբեք երբեք, ոմանք տարեւորք[5], ոմանք եւ. սակաւ՝ ի Հռոմայեցւոց զօրավարացն գնէին զքահանայապետութիւնն: Հերովդէս Անտիպատրեայ Ասկաղոնացւոյ որդի՝ եւ մօր Կիպրեայ Արաբացւոյ, որում չէր անկ թագաւորութիւնն Հրէից, ի Հռոմայեցւոց առնուր զիշխանութիւնն: Առ որով ի հասանել Քրիստոսի գալստեանն, որ ըստ հայրենի յաջորդութեան քահանայապետութիւնն եւ իշխանութիւնն ի մէջ Հրէից կարգէր՝ վախճանեցաւ[6], ի կատարել մովսիսական մարգարէութեանն՝ որ ասէ, թէ Մի՛ պակասեսցէ իշխան Յուդայ, եւ մի՛ պետ յերանաց նորա, մինչեւ եկեսցէ որում կայն մնայ[7]. եւ նա է ակնկալութիւն հեթանոսաց:

Յիսուս Քրիստոս Որդի Աստուծոյ ի Բեթղահէմ Հրէաստանի ծնանի: Ի միասին ժողովին յԱբրահամէ մինչեւ ի Քրիստոսի ծնունդն՝ ամք երկու հազար եւ հընգետասան: Յովհաննէս Զաքարիայ որդի քարոզէր յանապատին Յորդանան գետոյ, եւ տայ աւետիս ամենեցուն՝ թէ ի միջի նոցա է Օծեալն Աստուծոյ: Նա եւ ինքն Յիսուս Օծեալն Աստուծոյ՝ անտի առնէ սկիզբն կենարար եւ աւետաւոր վարդապետութեանն. արդեամբք եւ բանիւք զաստուածեղէն զօրութեանն առաքինութիւն տե-

---

[3] Սորա, — սորին. տես Քեր. 337. ծան. եւ Գ. 9, 19:

[4] Պայազատ ի պայազատէ, յաջորդէ յաջորդ, յարջորդաբար, յորդւոց յորդի: Տես Գ. 9, 17:

[5] Տարեւոր, այս ինքն՝ Առտարի մի. մէկ տարւան համար:

[6] Յարաբերականն յառաջ անցած. Քեր. 346, ԺԲ: Փոխ՝ Վախճանեցաւ քահանայապետութիւնն եւ իշխանութիւնն որ ըստ հայրենի յաջորդութեան ի մէջ Հրէից կարգէր, (շարունակութեամբ կու գար:) — Կարգէր, տես Ա. 19, 6:

[7] Իմա՝ Այն որում կայ եւ մնայ:

սողաց ցուցանէր։ Եւ ժողովին մինչեւ յամս հնգետասաներորդ Տիբերի՝ որ առաջիս կայ[8], ի կրկին Նորոգութենէն Երուսաղեմացւոց տաճարին, որ եղեւ յերկրորդում ամին Դարեհի Պարսից թագաւորի, ի վաթսներորդի եւ հնգերորդի ողոմպիադին, ամք հնգհարիւր քառասուն եւ երկու։ Իսկ ի Սողոմոնէ եւ յառաջին կազմածոյ[9] տաճարին՝ ամք հազար վաթսուն եւ չորք։ Եւ ի Մովսիսէ եւ յելիցն յԵգիպտոսէ՝[10] հազար հնգհարիւր եւ քառասուն։ Իսկ յԱբրահամէ, եւ ի Նինեայ եւ ի Շամիրամայ թագաւորութենէն՝ ամք երկու հազար քառասուն եւ չորք։ Եւ ի ջրհեղեղէն՝ ամք երկու հազար իննհարիւր ութսուն եւ վեց։ Եւ յԱդամայ՝ ամք հինգ հազար երկերիւր քսան եւ ութ։

Յիսուս Օծեալն Աստուծոյ Տէր մեր, ըստ մարգարէութեանցն որ զնմանէ էին, գայ ի չարչարանս՝ յիննուտասներորդի ամի Տիբերի թագաւորութեանն։ Ըստ որում ժամանակի[11] եւ յայլ յունական յիշատակս գտաք՝ ըստ նմին օրինակի բանից պատմեալ, թէ արեգակն նուազեաց, Բիւթանիա շարժեցաւ, Նիկեայ մեծ մասն կործանեցաւ․ որ եւ միաբանք իսկ պատմին իրացն՝ որ ի չարչարանս կենարարին մերոյ պատահեցան։ Գրէ եւ Փղեգոն զայս ձեւ օրինակի բանից, թէ ի չորրորդում ամին երկերիւրորդի եւ երկրորդի ողոմպիադին՝ եղեւ մեծ նուազութիւն արեգական, քան զոր[12] յառաջագոյն ոչ ոք գիտէր, եւ գիշեր ի վեցերորդ[13] տունջեանն եղեւ, մինչեւ աստեղաց յերկինս երեւել․ շարժումն մեծ ի Բիւթանիա, եւ մեծ մասն Նիկեայ կործանեցաւ։ Զայս՝ այժմու յիշատակեալ այրս։ Եւ այս մեծ իսկ նշանակ է ամին՝ յորում կենարարն մեր չարչարէր՝ ըստ վկայութեանն Յովհաննու աւետարանին, որ յետ հնգետասաներորդի ամին Տիբերի՝ երեքամեայ

---

[8] Ցամն որ առաջիս կայ. (Եղ.) այսինքն՝ Ցամս յայս։

[9] Այսինքն՝ Յառաջին շինուածոյ։

[10] Քեր. 441. չէզոք։

[11] Ըստ որում, (յն. ոճ.) փոխ՝ Յորում։

[12] Իմա՝ քան զոր մեծ։

[13] Այսինքն՝ ի վեցերորդ ժամու։

ժամանակ վարդապետութեանն Քրիստոսի լինել վկայէ։ Ըստ սոցին ժամանակաց[14] եւ Յովսեպոս պատմէ, թէ յաւուրս պենտակոստէից[15] դղրդիւն եւ սօսափիւն նախ զքահանայիւքն պատէր[16], եւ ապա բարբառ յանկարծակի անտուստ ի ներքուստ ի տաճարէն[17] լսելի լինէր ղայս ձեւ օրինակի, թէ գնամք աստի գնամք[18]։ Եւ այլ իմն նոյն Յովսէպոս գրէ. որպէս թէ Պիղատոս դատաւոր առ այնու ժամանակաւ զկայսերական պատկերն՝ գիշերի ուր չէր օրէն՝ ի տաճարին եմոյծ կանգնեաց[19], եւ մեծի խռովութեան եւ կռուոյ սկիզբն արկ[20] ի մէջ Հրէից. եւ անտի բազում վիշտք ի վշտաց[21] հասանէին ազգին Հրէից։ Փղակոս Աւուղիոս՝ Աղեքսանդրեայ եւ Եգիպտոսի ոստիկան, առաքի է Տիբերեայ, եւ բազում նենգութիւն ազգին Հրէից գործէր։

Վեսպիանոս յերկուս պատերազմունս յաղթեաց Հրէից, եւ պաշարեաց։ Վեսպիանոս՝ ինքնակալ ի Հրէաստանի յիւրոց զօրացն անուանեցաւ. սկիզբն պատերազմի ընդ Հրեայս արար՝ Տիտոսիւ որդւովն իւրով։ ՅԱղեքսանդրացւոց քաղաքէն եւ ինքն ի Հռոմայեցւոց քաղաքն չուեաց։

Տիտոս զՀրեայս պաշարեաց, զԵրուսաղէմ ի հիմանց բրեաց եւ վեց բեւր արանց[22] կոտորեաց։ Պատմէ Յովսէպոս՝ սովով եւ սրով հարեւր եւ քսան բիւրուց կոտորեալ[23], եւ այլ եւս[24] քառասուն, եւ տասն բիւրուց գերեաց վաճառակուր լինել[25]։ Եւ պատճառս այնչափ բազմութեան ի քաղաքին գտանել՝[26] զզատիկ պասեքատօնին[27] ասէ լինել. յորում ամենայն ազգն ի մի վայր գումարեալ էին, եւ միանգամայն[28] իբրեւ ի բանտի արգելան։ Պարտ իսկ եւ պատշաճ էր[29] նոցա՝ որ[30] զկենարարն մեր յայնմ տօնի նենգեցին, ոչ այլ ուրեք երբեք՝[31] այլ[32] յայնմ ժամանակի զհատուցումն յանդգնութեանն կրել։

---

[14] Իմա՝ Ընդ սոյն ժամանակս. տես Ծ. 11։

[15] Պենտակոստէից, ինչպէս նաեւ՝ զատկաց, նաւասարդաց, շատ անգամ յդ. կը գործածուի. փոխ՝ Պենտակոստէի, զատկի. եւ այլն։

[16] Դղրդիւն եւ սօսափիւն զքահանայիւքն պատէր. գեղեցիկ ըսուածք է, փոխ՝ ըստ յն. Շարժումն եւ հնչիւն զգային քահանայքն։

[17] Անտուստ ի ներքուստ ի տաճարէն, տաճարին մէջէն, ներսերէն։ — Անտուստ աւելադրութիւն։

[18] Գնամք, փոխ՝ Գնացուք։ — Ապառնւոյ տեղ ներկայ. քեր. 370. ԺԱ։

[19] Ի տաճարին եմոյծ կանգնեաց՝ այնպէս է ինչպէս Առին գնացին զնա. տես քեր. 458. ***ծան։ Ի տաճարին՝ խնդիր է կանգնեաց բային եւ ոչ եմոյծին։

[20] Սկիզբն արկ, սկիզբտուաւ։

[21] Բազում վիշտք ի վշտաց, շատ վշտեր. տես 4, 3։

[22] Տես քեր. 284. Բ։

---

23. Տես քեր. 213, Բ. եւ 412։ Վերը՝ **17**, 18։

24. *Եւ այլ եւս*, եւ դարձեալ։

25. *Վաճառակուր լինիմ*, գերի ծախուիլ։

26. Իմա՝ Գտանելոյ։

27. *Զատիկ պասեքատօնին*. երկու նոյնանշանոք յօդեալ. ինչպէս *մարտ պատերազմի*։ Ա. **1**, 2։

28 *Միանգամայն*, ամէնքը մէկտեղ։ Բ. **10**, 15։

29. *Իսկ* (ինչպէս շատ տեղեր՝) խօսքին ոյժ տուող յաւելուած է։

30. *Նոցա՝ որ*, (եւ ոչ՝ Այնոցիկ որ.) վասն զի որոշեալ անձինք են. տես քեր. 341։

31. *Այլ ուրեք երբեք*, փոխ՝ *Այլ երբեք*, ուրիշ ժամանակ, ուրիշ անգամ։ — *Ուրեք* աւելադրութիւն է։

32. *Այլ*, բայց եթէ, եթէ ոչ. տես Դ. **21**, 7։

Բ. ԱՅԼԵՒԱՅԼՔ

Ի ԳՐՈՑ ԻՄԱՍՏՈՒԹԵԱՆ

1.

Օրինակք ինչ յառաջնոցն որք իմաստութեամբն փրկեցան:

Ո՞Վ է մարդ՝ որ գիտիցէ զխորհուրդս Աստուծոյ, կամ ո՞վ ածիցէ զմտաւ թէ զի՞նչ կամիցի Տէր։ Զի խորհուրդք մահկանացուաց զանգիտողք են, եւ զաղփաղփուն՝[1] հնարագիտութիւնք մեր. զի մարմին եղծանելի ծանրացուցանէ զոգի[2], եւ հակէ հողեղէն յարկս զմիտս բազմահոգս. եւ հազիւ նկատեմք զերկրաւորս, եւ որ ինչ առ ոտս[3] կայցէ՝ աշխատութեամբ գտանեմք, իսկ որ ինչ յերկինս է՝ ո՞վ քննեսցէ։ Եւ զխորհուրդս քո ո՞վ գիտաց՝ եթէ ոչ դու ետուր իմաստութիւն, եւ առաքեցեր զսուրբ Հոգիդ քո ի բարձանց. եւ ապա ուղղեցան շաւիղք երկրաւորացս, եւ զհաճոյս քո ուսան մարդիկ եւ իմաստութեամբ քո փրկեցան։

Նա զնախաստեղծն զհայրն աշխարհի, զմիայն հաստատեալ՝[4] պահեաց. եւ փրկեաց զնա ի յանցանաց իւրոց, եւ ետ նմա զօրութիւն ունելոյ[5] զամենայն։ Մերժեցաւ ի նմանէ անիրաւն[6] իւրով բարկութեամբ, ընդ եղ-

---

1. *Զաղփաղփուն*, անհաստատ, յողդողդ։

2. *Մարմին ծանրացուցանէ զոգի*, առանց յօդի. տես Քեր. 306, Բ։

3. *Առ ոտս*, (Գ.) մօտաւոր, ոտքի տակ, ձեռքի տակ. (յն. ձեռաց մէջ։)

4. *Նա*, իմաստութիւն։ — *Զմիայն հաստատեալ*, այսինքն՝ Զայն որ միայն էր հաստեալ (ստեղծուած էր)։

5. *Ունիմ* կ'իմացուի՝ *ընդ ձեռամբ*.) իշխել, տիրել։ — Ասկէ են՝ *ամենակալ*, *ինքնակալ*. *բռնակալ*. եւայլն։ Տես Է. 2, 38։

6. Այսինքն՝ Ի բաց եկաց յիմաստութենէ Կային։

բայրասպան սրտմտութիւնս կորեաւ. վասն որոյ եւ զհեղեղեալ[7] երկիր միւսանգամ փրկեաց իմաստութիւնն՝ չնչին փայտիւն՝ արդարոյն նաւապետեալ[8]: Նա զարդարն[9] ի կորստական ամպարշտաց փախուցեալ՝ փրկեաց յիջանել հրոյն զհինգ քաղաքաւն[10]. որ ի վկայութիւն չարութեանն ծխեալ կայ խոպանացեալ, եւ անկատար ժամանակօք տունկք մրգաբերք[11]. անհաւատի ոգւոյն յիշատակ հաստատեալ զարձանն աղի[12]: Զի որոց զիմաստութեամբ զանց արարեալ[13], ոչ միայն վնասեցան առ ի չճանաչելոյ զբարիս, այլ եւ զանմտութեան յիշատակ թողին յաշխարհի. զի որովք յանցեան մի՛ կարասցեն ծածկել:

Իմաստութիւն զողջքիչս իւր փրկեաց ի ցաւոց: Նա փախուցելոյ ի բարկութենէ եղբօրն՝ առաջնորդեաց արդարոյն[14] ի շաւիղս ուղիղս, եցոյց նմա զարքայութիւն Աստուծոյ եւ ետ զգիտութիւն սրբոց. յաջողեաց նմա շահս ի վաստակոց իւրոց, եւ բազմացոյց զպտուղ նորա: Յագահութեան բռնաւորաց նորա պաշտպանեաց նմա եւ մեծացոյց զնա[15], եւ պահեաց ի թշնամեաց, եւ ի դարանակալաց նորա զգուշացաւ[16], եւ ի զօրաւոր պատերազմի արար զնա յաղթող. զի գիտասցէ թէ քան զամենայն ինչ զօրաւոր է աստուածպաշտութիւն: Նա զարդարն վաճառեալ[17] ոչ եթող ի ձեռանէ, այլ ի մեղաց փրկեաց զնա. ընդ նմա էջ ի գուբ, եւ ի կապանս ոչ եթող զնա ի ձեռանէ, մինչեւ եբեր նմա գաւազան թագաւորութեան եւ իշխանութիւն ի վերայ բռնաւորաց նորա. սուտ եցոյց զբամբասողս նորա, եւ ետ նմա զփառսն յաւիտենական։ Նա զժողովուրդն սուրբ եւ զազգն անարատ փրկեաց յազգէ նեղչաց. եմուտ յոգի ծառայի Տեառն[18], եւ ընդդէմ դարձաւ թագաւորաց ահաւորաց արուեստիւք եւ նշանօք։ Հատոյց սրբոցն զվարձս վաստակոց նոցա առաջնորդեաց նոցա ընդ ճանապարհ սքանչելի. եղեւ նոցա հովանի ի տուէ եւ բոց աստեղաց ի գիշերի։ Անցոյց զնոսա ընդ Ծովն կարմիր, եւ տարաւ զնոսա ընդ ջուրս բազումս. զթշնամիս նոցա ընկղմեաց, եւ ի խորոց անդնդոց ած զնոսա ի վեր։ Վասն այնորիկ արդարք կողոպտեցին զամպարիշտս, եւ օրհնեցին Տէր զանուն քո սուրբ. եւ զձեռն քո որ մարտնչէր ի վերայ նոցա՝ օրհնեցին միանգամայն։ Զի իմաստութիւն եբաց զբերան համերց, եւ զլեզուս տղայոց եդ պարզախօսս[19]։

---

[7] Հեղեղեալ կամ հեղեղատեալ, հեղեղ կոխած, ջրով ողողեալ:

[8] Նաւապետեմ, կառավարել, առաջնորդել: Այսինքն՝ Տապանաւն առաջնորդեալ Նոյի: — Արդարոյն, տրական:

[9] Զարդարն զՂովտ:

[10] Տես Ա. 18, 1:

[11] Իմա՛ ըստ յն. Յորոյ ի վկայութիւն չարութեանն՝ ծըխեալ կայ երկիրն խոպանացեալ, եւ տունկք մրգաբերք ոչ հասանեն:

[12] Զկինն Ղովտայ:

[13] Այսինքն՝ զանց արարեալ էր:

[14] Փխկ՝ Նա արդարոյն (Յակոբայ) փախուցելոյ... առաջնորդեաց:

[15] Ու զինքն իւր ագահ հարստահարողներէն (Լաբանէն) պաշտպանեց եւ հարստացուց:

[16] Զգուշանամ (ումեք), ապահովցընել, պահպանել: Քեր. 229:

[17] ԶՅովսէփ:

Յաջողեաց զգործս նոցա ի ձեռն մարգարէին սրբոյ։ Շրջեցան ընդ անապատ անշէն, եւ յանկոխս հարին զխորանս[20]. ընդդէմ դարձան պատերազմողաց եւ վանեցին զթշնամիս։ Ծարաւեցան եւ կարդացին առ քեզ, եւ տուաւ նոցա ջուր յապառաժ վիմէ, եւ փափաք[21] ծարաւոյ ի խիստ վիմէ[22]. զի որովք տանջեցան թշնամիք նոցա՝[23] նոքիմբք սոքա կարօտեալք գտին բարերարութիւն։ Որոց փոխանակ մշտնջենաւոր գետոյն[24] արեամբ կարմրացելոյ խռովեցելոյ[25] ի կշտամբութիւն տղայակոտոր հրամանին, ետուր ջուր առատութեան յանյոյս[26], ցուցեալ վասն յայնժամու ծարաւոյ՝ որպէս[27] տանջեցեր զհակառակորդսն: Յորժամ զչափ առին[28], թէպէտ եւ ողորմութեամբ խրատեցան, ծանեան թէ զիա՞րդ բարկութեամբ դատեալ ամբարիշտք տանջիցին: Զսոսա իբրեւ Հայր խրատեալ փորձեցեր, եւ զնոսա իբրեւ զսաստիկ թագաւոր դատապարտեալ կշտամբեցեր: Հեռացեալք եւ մօտեալք՝ զնոյն օրինակ վտանկէին[29]. զի կրկին կալաւ զնոսա տրտմութիւն եւ հեծութիւն[30] անցելոց յիշատակաց. զի յորժամ լսէին իւրեանց տանջանօքն երախտաւորեալք՝[31] առնուին զքո չափ[28], Տէր:

---

[18] Մովսէսի։

[19] Եդ պարզախօսս, յստակ խօսող ըրաւ։ — Ս. Գիրք մէջ (եբրայեցերէն ոճով) կ՚ըսուի դնել կամ տալ, փոխ՝ առնել։ Տես Քեր. 226, *ծան։

[20] Յանկոխս, անմարդի, անբնակ տեղուանք։ — Խորան հարկանել, տաղաւար կանգնել։

[21] Փափաք (ծարաւոյ), իմա՝ յագուրդ, կամ Հարկանել զփափաք ծարաւոյ. (ըստ յն. գարման։) Ը. 14. 14.

[22] Երկու նոյնիմաստ նախադասութիւն. տես Քերակ. 473, Զ։

[23] Ընկղմեալք ի Ծով կարմիր։

[24] Ըստ յն. Փոխանակ աղբեր մշտնջենաւոր գետոյն։

[25] Այսինքն՝ Որ արեամբ կարմրացեալ եւ խռովեալ (պղտորեալ) էր։ — Անցելոյն հոլովածն՝ եցելոյ. տես Քեր. եր. 71։ — Այս տեղ մ՚ալ՝ Կարմրացան խռովեցան երկինք։

Փոխանակ անմիտ խորհրդոց անիրաւութեան իւրեանց, որովք մոլորեալն պաշտէին զանմռունչ սողունս եւ զճճիս վատթարս, արձակեցեր ի վերայ նոցա բազմութիւն անխօսուն անասնոց ի վրէժխնդրութիւն, զի գիտասցեն թէ որովք մեղանչէ ոք՝ նոքիմբք եւ տանջի: Զի ոչ չքաւորէր[32] ամենազօր ձեռն քո՝ որ հաստատեաց զաշխարհս յանկերպարան նիւթոյ՝ արձակել ի վերայ նոցա բազմութիւնս արջոց կամ առիւծս սաստիկս կամ նորագործս[33] լի բարկութեամբ գազանս անծանօթս, կամ հրաշունչս (փորատողս գոռութեան[34]), կամ [զ]հոսիչս ծխոյ շարաւոյ[35], կամ որ սաստիկ կայծակունս յաչաց փայլատակեցուցանիցեն. որոց ոչ միայն վնասն կարող էր խորտակել զնոսա, այլ եւ տեսիլն ահիւ սատակել: Եւ

---

[26] Յանյոյս, չյուսացած ատեն, յանկարծակի:

[27] Իմա՛ ըստ յն. Ցուցեալ յայնժամու ծարաւովն թէ որպէս . . . :

[28] Զչափ առնում, փորձն առնուլ, փորձով տեսնել:

[29] Վտանկիմ կամ վտանգիմ, տանջուիլ, վշտանալ:

[30] Տես Է. 16, 7:

[31] Իմա՛ ըստ յն. Երախտաւորեալս (զնոսա): (Եգիպտացիք) կը լսէին թէ իրենց տանջանքովն անոնք բարիք գտած են:

[32] Զքաւորիմ, անկարանալ, չկրնալ: Տես Զ. 10, 5:

[33] Նորագործ, նորանշան, նորաստեղծ:

[34] Փորատողս գոռութեան, ուրիշ օրինակ՝ Փարատողս գոռոզութեան: Այս յաւելուածը յն. բնագիր չունի:

[35] Շարաւ, գարշահոտութիւն: — Այսինքն՝ գարշահոտ ծուխ սփռող:

Digitized by Google

առանց այնոցիկ՝ միով իսկ հողմով կարէիր կործանել. հալածեալք եւ հոսեալք[36] ի դատաստանաց ոգւոյ զօրութեան քոյ։ Այլ զամենայն չափով եւ թուով եւ կշռով կարգեցեր։

2.

Թէ անմտութիւն է կռապաշտութիւն:

Ընդունայն էին ամենայն մարդիկ բնութեամբ յորս էր աստուածանգիտութիւն[1], եւ յերեւելի բարութեանցն ոչ կարացին գիտել զայն որ էրն, եւ ոչ ի գործս հայեցեալ ծանեան զճարտարապետն. այլ կամ զհուր, կամ զհողմ, կամ զօդ երագ, կամ զաստեղաց շրջանս, կամ զջրոց բռնութիւնս, կամ զլուսաւորս երկնաւորս՝ զարբանեակս աշխարհի՝ աստուածս համարեցան։ Ընդ որոց թէ ընդ գեղն զուարճացեալք՝[2] զնոսա աստուածս կարծեցին, գիտասցեն թէ որչափ եւս նոցա Տէրն առաւել լաւ է. զի որ գեղեցկութեան արարչապետն է՝ նա հաստատեաց զնոսա[3]։ Ապա թէ ընդ զօրութիւնս եւ ընդ ազդեցութիւնս զարմանայցեն, իմասցին ի նոցանէն՝ որչափ եւս որ կազմեաց զնոսա առաւել զօրաւոր է։ Զի ի մեծութենէ եւ ի գեղեցկութենէ արարածոցն՝ ըստ նմին համեմատութեան եւ արարչագործն նոցա երեւի։ Բայց սակայն տակաւին եւ նոցա գոյ սակաւ ինչ մեղադրութիւն.* զի եւ նոքա թերեւս մոլորեալք խնդրեն զԱստուած եւ կամին գտանել. ընդ գործս նորա յածեալ՝ քննեն, եւ հաւանին տեսլեամբն[4] թէ բարւոք են երեւելիքս։ Դարձեալ եւ նոքա ոչ են ներելիք. զի թէ այնչափ կարացին գիտել՝ զի բաւական լինիցին նկատել զաշխարհս. զսոցա Տէրն զիա՞րդ ոչ գտին վաղվաղակի։ Թշուառականք են եւ ի մեռեալս յոյս նոցա, որք համարեցան աստուածս զձեռագործս մարդկան, զոսկի եւ զարծաթ՝ զճարտարութեան արուեստ, եւ զնմանութիւն անասնոց կամ զքար անպիտան, զձեռագործս նախնեաց: Ապա թէ ոք ատաղձագործ հիւսն՝ զփայտ ինչ գեղեցիկ սղոցեալ՝ քերեաց ճարտարութեամբ զամենայն կեղեւ նորա, եւ հնարեալ[5] վայելուչ անօթ պիտանի կազմեաց ի սպասաւորութիւն կենաց. եւ զտաշիղ[6] գործոյն ի պատրաստութիւն կերակրոյ ծախեալ յագեցաւ. եւ որ ինչ ի նոցանէ անպիտան եւ խոտան էր, զփայտն խեղաթիւր[7] եւ ոստովք վարակեալ[8], առեալ դրօշեաց մտադիւրութեամբ[9] գործոյն իւրոյ, եւ խելամտութեամբ իմաստութեան[10] տպաւորեաց[11] զնա. եւ նմանեցոյց զնա պատկերի մարդոյ, կամ անասնոյ վատթարի ճշգրտեցոյց[12] զնա: Ծեփեաց բռով եւ կարմրացոյց սնգուրաւ զգոյն նորա, եւ զամենայն խնդբունդս[13] նորա ծեփեաց հողով. եւ արար նմա տուն ըստ նմին արժանի[14]. եդ զնա առ որմ՝ հաստատեալ երկաթով, եւ զգուշացաւ նմա[15] զի մի կործանեսցի. գիտէ՝ թէ եւ իւրում անձինն[16] օգնել ոչ կարէ, քանզի է պատկեր եւ կարօտ է օգնականութեան: Եւ վասն ամուսնութեան եւ որդւոց եւ ստացուածոց իւրոց՝ մատուցեալ[17] շշնջէ առ անշնչին, աղաչէ եւ ոչ ամաչէ: Եւ վասն առողջութեան՝ զապիկարն կարդայ. եւ վասն կենաց՝ զմեռեալն աղաչէ.

---

[36] Իմա՛ հալածեալս եւ հոսեալս:

[1] Ուրիշ օրինակ՝ Աստուծոյ անգիտութիւն Θεοῦ ἀγνωσία.

[2] Փխկ՝ Եթէ ընդ նոցա գեղն զուարճացեալք:

[3] Տես քեր. 341, 1 եւ 2. Այն որ, եւ Որ . . . նա:

* Ըստ բնագրին՝ Բայց սակայն սոցա սակաւ է մեղադրութիւն. (քիչ յանցաւոր են:)

[4] Տեսլեամբ, տեսութեամբ:

---

[5] Տես Ա. 6, 20:

[6] Տաշիղ կամ տաշեղ, տաշուք. (տճկ. Թալաշ:)

[7] Խեղաթիւր (փայտ), ծուռումուռ:

[8] Վարակեալ ոստովք, ոստերով լի. (տճկ. պուտագլը:)

[9] Մտադիւրութեամբ, խնամով:

[10] Իմաստութիւն Ս. Գրոց մէջ յաճախ է՝ իբրեւ արուեստագիտութիւն, ձեռաց ճարտարութիւն:

[11] Տպաւորեմ, կերպարանք տալ, ձեւացընել:

[12] Նմանեցուցանեմ, ճշգըրտեցուցանեմ, նոյնանշաններու պէսպիսութիւն:

[13] Խնդբունդք կամ խընդբունք, հոս կ'երեւայ՝ անհարթ. խորտուբորտ մասունք. ուր յն. ունի՝ χηλίς, արատ. կեղտ:

[14] Ըստ աւելադրութիւն է. տես Ա. 5, 20: — Նմա, նմին. տես Ա. 9, 18. եւ 13, 14:

[15] Զգուշացաւ նմա. տես վերը՝ 1, 16:

[16] Ինքն իրեն. Քեր. 196:

[17] Մատուցեալ աւելադրութիւն է. (յն. միայն՝ շշնջէ:)

եւ վասն ի Թիկունս հասանելոյ՝ տարակուսելոյն[18] մաղթէ։ Եւ վասն ճանապարհորդութեան զայն՝ որ եւ ոտն յոտանէ չկարէ փոխել[19]. եւ վասն ընչաւէտութեան եւ գործոց եւ ձեռաց կորովութեան՝ յանարգասաւորէն ձեռօք[20] զարգասաւորութիւն խնդրէ։

Դարձեալ եթէ ի նաւ ելեալ ոք՝ ընդ ամեհի ալիս կամիցի ճանապարհորդել, առ փայտն որ քան զնաւափայտն տկարագոյն է՝ աղաղակէ։ Զի զայն Թէպէտ եւ ցանկութիւն շահից հնարեցաւ, եւ ճարտարապետ իմաստութեամբ կազմեաց, սակայն քո, Հայր, վարէ տեսչութիւնդ[21]. զի ետուր եւ ի ծովու ճանապարհ, եւ ի մէջ ալեաց շաւիղ զգուշաւոր[22], յայտ արարեալ թէ յամենայնի կարող ես փրկել՝ Թէպէտ եւ առանց ճարտարութեան ոք ելանիցէ ի վերայ։ Բայց կամիս զի մի դատարկասցի[23] գործ իմաստութեանն. վասն այնորիկ չնչին փայտի հաւատան մարդիկ զանձինս իւրեանց, եւ շրջեալ ընդ ալիսն՝ դոյզն լաստիւն ապրեցան։ Զի օրհնեալ է փայտն՝ որով լինի արդարութիւն. եւ ձեռագործն անիծեալ, ինքն եւ որ արարն զնա. զի նա արար, եւ սա եղծանելի՝[24] աստուած անուանեցաւ։

3.

Դարձեալ ընդդէմ դրօշելոց:

Տարաժամ սգով Թախծեալ հայր՝ վաղամեռիկ լինելոյ որդւոյ իւրոյ[1] արար պատկեր. արդ զայնժամու զմեռեալ մարդն՝ այժմ իբրեւ զաստուած պատուեաց, եւ աւանդեաց իւրոց հնազանդելոցն խորհուրդս եւ նուէրս։

---

[18] Տարակուսեալ կը նշ. նաեւ անկարող, անճար մնացած։

[19] Ոտն յոտանէ փոխել, քալել, քայլ մ'առնուլ։

[20] Անարգասաւոր ձեռօք, որուն ձեռքէն արդիւնք, գործ մը չ'ելլեր։

[21] Քու նախախնամութիւնդ՝ Հայր՝ կը կառավարէ։ Է. 7, 11։

[22] Զգուշաւոր, ապահով։ Տես Զգուշութիւն. Դ. 3, 39։

[23] Դատարկանալ, հոս՝ անգործ մնալ. պարապի ելլել։

[24] Սա եղծանելի, այս ինքն՝ (ըստ յն.) Սա որ եղծանելի է։

---

[1] Իմա՝ եղելոյ. Վաղամեռիկ (որ կանուխ մեռած էր)։

Ապա ժամանակաւ ձգեալ[2] ամպարիշտ սովորութիւնն իբրեւ զօրէնս պահեցաւ, եւ բռնաւորաց հրամանաւ կարգէին ի պաշտօն[3] դրօշեալքն։ Զորս յանդիման[4] պատուել ոչ կարէին մարդիկ վասն հեռի բնակելոյ, զքացական տեսիլն զնոյն օրինակ քանդակեցին[5] եւ դրօշեցին, եւ յայտնի պատկեր պատուելոյ[6] թագաւորին արարին, զի իբրեւ զմօտաւոր զհեռաւորն ողոքեսցեն փութով։ Ի յաճախութիւն պաշտաման զանգէտսն յետ այնորիկ ճարտարին համարձակեաց առատութիւն արուեստագիտութեան[7]։ Զի նա թերեւս վասն զիշխանին [կամեցեալ] զմիտսն հաճելոյ՝[8] բռնադատեաց արուեստիւն[9] ածել զնմանութիւնն ի գեղեցկութիւն[10]։ Իսկ բազմութիւնն պատրեալ վասն պատշաճողութեան գործոյն, զայն՝ որ յառաջ քան զսակաւիկ մի պատուեալ էր մարդն, այժմ պաշտօն համարեցաւ[11]։ Եւ այն եղեւ կենաց ի դարանակալութիւն եւ ի գայթագղութիւն. զի որում յանժամ առ վշտի բռնութեան[12] ծառայէին մարդիկ, արդ՝ զանհաղորդական անունն[13] քարանց եւ փայտից եդին։ Եւ այն ոչ եղեւ բաւական նոցա առ ի մոլորելոյ յԱստուծոյ գիտութենէն. այլ մինչ ի մեծի պատերազմի անգիտութեանն կէին, զայնպիսի չարիս՝ խաղաղութիւն անուանէին. կամ զորդեկոտոր նուէրսն[14], կամ զգաղտնի խորհուրդսն, կամ զմոլեգին յայլոց կրօնից անառակութիւնս բերեալ[15]։ Զի անուն կռոցն եւ պաշտօն[16], ամենայն չարի սկիզբն եւ պատճառք եւ կատարած է։ Կամ թէ ուրախ եղեալ՝ մոլին, կամ թէ մարգարէանան ստութիւն, կամ թէ կեան անիրաւութեամբ, կամ թէ ի սուտ երդումն վաղվաղեն։ Զի յանշունչ կուռսն յուսացեալք՝ երդնուն սուտ, եւ պատժի ոչ ունին ակն։ Արդ երկոքեան յիրաւի[15] եկեսցեն ի վերայ նոցա, զի չարաչար խորհեցան զԱստուծոյ՝ ունկնդիր լեալ կռոցն. եւ սուտ երդուան ի կուռսն՝ արհամարհեալ զսրբութիւնն։ Զի ոչ թէ երդնլեացն[18] զօրութիւն, այլ մեղուցելոցն դատաստան հանէ ընդ գլուխ[19] զանիրաւացն յանցանս։

---

[2] Ձգեալ, (սովորութիւնք) տեւելով, շարունակուելով։

[3] Կարգեմ ի պաշտօն, պաշտելու որոշել։

[4] Յանդիման, (Գ.) դէմ առ դէմ, ներկայութեամբ։

[5] Զքացական տեսիլն զնոյն օրինակ քանդակեցին. հեռաւոր դէմքը նոյն կերպով ձեւեցին։

[6] Պատուելոյ (թագաւորին), (հոս կրաւ.) պատուըւելու (թագաւորին)։ Փխկ՝ Պատուելւոյ։

[7] Այսինքն՝ Յետ այնորիկ առատութիւն արուեստագիտութեան ճարտարին՝ համարձակեաց զանգէտսն ի յաճախութիւն պաշտաման։

[8] Կամ՝ Թերեւս զիշխանին կամեցեալ զմիտսն հաճել։ Տես Քեր. 460։

[9] Տես վերը՝ երես 281. Բռնադատէ արուեստիւ զքնութիւնն։

[10] Ածեմ ի գեղեցկութիւն. գեղեցկացընել։ Տես Բ. 14, 25։

[11] Այսինքն՝ Իսկ բազմութիւնն... զմարդն՝ որ յառաջ քան զսակաւիկ մի պատուեալ էր, այժմ պաշտելի (աստուած) համարեցաւ։ — Յն. σέβασμα, կը նշ. թէ պաշտօն եւ թէ պաշտելի։

[12] Իմա՝ Առ հարկի բռնութեան։

[13] Զանհաղորդական անունն, Աստուծոյ անհաղորդական (ուրիշի չտրուելու) անունը։

Բրտի լմեալ[20] զկակուղ կաւն դնէ ի վերայ դրգան[21], եւ ստեղծանէ անօթ առ իւրաքանչիւր ումեք սպասու մերոյ[22]. սակայն անդստին ի նմին կաւոյ ստեղծ՝ կամ թէ սրբութեանց ինչ սպասաւորութեան անօթս, (կամ թէ գործոյից,)[23] կամ թէ ամենեւին նոցին հակառակ ըստ նմին օրինակի։ Եւ վշտահան[24], զի ի զուր ի նմին կաւոյ աստուած ստեղծանէ. որ յառաջ քան զփոքր մի[25] յերկրէ ստեղծեալ՝ յետ սակաւ միոյ ի նոյն երթայ ուստի աուան, [եւ] զպարտս ոգւոյ պահանջեալ[26]: Այլ կայ ի նմա հոգ, ոչ զի աշխատելոցն է, եւ ոչ զի սակաւավախճան կեանս ունի, այլ զի ընդ ոսկերիչս եւ ընդ արծաթաձոյլս հակառակի[27], եւ պղնձագործաց նմանէ, եւ փառս համարի՝ զի զգարշելիսն ստեղծանէ: Մոխիր է սիրտ նորա եւ հող արհամարհեալ՝ յոյս նորա, եւ քան զկաւն անարգագոյն՝ կեանք նորա, զի ոչ ծանեաւ զստեղծիչն իւր, եւ ոչ զայն որ շնչեաց ի նա զշունչն ազդեցութեան[28], եւ որ փչեացն ի նա հոգի կենդանական: Այլ խաղ համարեցան զկենդանութիւն մեր, եւ զկեանս՝ տօնավաճառ շահից. զի պարտ է, ասեն, ուստի եւ իցէ՝ թէպէտ եւ ի չարեաց իցէ՝ շահել ինչ: Զի զամենայն կուռս հեթանոսաց աստուածս համարեցան, որոց ոչ աչաց պիտանութիւն[29] էր ի տեսանել, եւ ոչ ականջք առ ի լսել, եւ ոչ ունչք առ ի ձգելոյ զօդ[30], եւ ոչ մատունք ձեռաց առ ի շօշափելոյ, եւ ոտք նոցա դատարկացեալք[31] ի գնալոյ. քանզի մարդ արար զնոսա, եւ ոգի մուրացիկ[32] ստեղծ զնոսա: Ոչ ոք ի մարդկանէ կարող է ստեղծանել նմանութիւն Աստուծոյ. քանզի մահկանացու է, եւ ղմեռեալ գործ գործէ անօրէն ձեռօք. զի ինքն լաւ է քան զպաշտամունս իւր[33]:

---

[14] Որդեկոտոր նուէրք, որդիք զոհելը։

[15] Յայլոց կրօնից զմոլեգին անառակութիւնսն բերեալ։

[16] Իմա ըստ յն. Զի անօրէն կռոցն պաշտօն։

[17] Տես Ա. 5, 35։

[18] Երդնլեաց, կը նշ. երդուողաց. իսկ յն. ունի՝ երդուելոցն. (կռոցն զօրութիւն յորս երդնուն։)

[19] Հանէ ընդ գլուխ, (ըրածնին) գլուխներնէն կը հանէ, վրէժը կ՚առնու։

[20] Լմեմ, ճմլել, կակղել։

[21] Դուրգն. բրտի անիւ. ճախարակ։

[22] Ընկանոն, փխկ՝ Ստեղծանէ անօթ իւրաքանչիւր ումեք առ սպասու մերոյ, կամ ի սպաս իւրաքանչիւր ուրուք ի մէնջ։

[23] Այսինքն՝ Մաքուր գործածութեան ամաններ։ — Կամ թէ գործոյից, այս մասը յուն. բնագիր չունի։

[24] Վշտահան, վշտակիր. — ըստ յն. փուճ աշխատող։

[25] Յառաջ քան զփոքր մի, յառաջ քան զսակաւիկ մի, քիչ մը յառաջ։ — Յետ սակաւ միոյ, փխկ՝ Յետ սակաւու միոյ։

---

[26] Իմա՛ Յորժամ զպարտս ոգւոյ պահանջիցի. երբ մեռնելուն ժամը կու գայ: Քեր. 240, Դ:

[27] Հակառակիմ, հաւ՛ մրցիլ, յաղթելու ջանալ:

[28] Իմա՛ Զշունչն ազդեցիկ կամ ազդական. ներգործող:

[29] Պիտանութիւն, գործածութիւն:

[30] Ձգեմ զօդ, օդ ծծել, շունչ առնուլ:

[31] Տես վերը 2, 23:

[32] Իմա՛ մուրացածոյ. ըստ յն. ի փոխ առեալ:

[33] Քան զպաշտամունս իւր, իւր պաշտածներէն աւելի. տես վերը՝ ծան. 11:

4.

Վասն Թանձրամած խաւարին եւ մահու անդրանկացն Եգիպտացւոց:

Ընձինք անխրատք մոլորեցան. կարծեցին բռնադատել զազգն սուրբ անօրէնք. կապեալք խաւարի եւ կաշկանդեալք երկայն գիշերոյ[1], արգելեալք ընդ յարկօք փախստականք ի յաւիտենական տեսչութենէն անկեալ դնէին: Զի ղօղեալ համարէին[2] ընդ գաղտնեօք մեղաց, ընդ անճաճանչ յիմարութեան առագաստիւն ցրուեցան, անհնարինս յիմարեալք եւ խուճապեալք եւ խռովեալք: Քանզի եւ ոչ որ ունէր զնոսա մութն՝[3] աներկիւղս պահեաց. զի բոմբիւնք[4] շուրջ զնոքօք պատեալ սրարբեցուցանէին[5], եւ ցնորք անժպիտք[6] խոժոռադիմացն երեւէին: Եւ հրոյ եւ ոչ մի ինչ բռնութիւն[7] կարաց լուսաւորել, եւ ոչ խարուկածին[8] բոցբոջքեալ բոցք հանդարտէին լռջացուցանել[9] զտխուր գիշերն: Բայց միայն երեւէր նոցա ինքնակաց խարոյկ լի երկիւղիւ. զարհուրեալք յաներեւոյթ տեսլենէն այնորիկ՝ համարէին չար եւս քան զոր տեսանէինն: Էր զի նշանօք ցնորիցն պակչէին, եւ էր զի ոգւոցն մատնութեամբք լքանէին, զի յանկարծօրէն եւ յանկարծուստ մածանէր ահն՜ ի վերայ[10]: Ապա այն զիարդ եւ էր՝ անդ անկանէր եւ պահէր[11] յաներկաթ բանտն արգելեալ: Եթէ հողագործ էր եւ եթէ հովիւ եւ եթէ

---

[1] Այսինքն՝ կապեալք էին խաւարաւ եւ կաշկանդեալք երկայն գիշերաւ: Քեր. 438: — Յն. նոյնպէս սեռականով. ինչպէս նաեւ ետքը՝ փախստականք յաւիտենական տեսչութեանն:

[2] Այսինքն՝ Զի ղօղեալս համարէին զանձինս:

[3] Տես Է. 16, 7:

[4] *Բոմբիւն*, ահաւոր ձայն, թնդիւն:

[5] *Սրարբեցուցանեմ*, ապշութեան մէջ ձգել: Այս բառն ուրիշ տեղ չէ գտնուած:

[6] *Անժպիտ*, տխուր:

[7] Իմա՝ զօրութիւն:

[8] *Խարուկածին*, կրակէ ծնած: — Յն. Աստեղաց պայծառ բոցք:

[9] *Լռջացուցանեմ*, զուարթացընել, լուսաւորել:

[10] Յն. պարզապէս՝ Անակնկալ երկիւղն եկն ի վերայ:

[11] Ըստ յն. Ապա այնպէս՝ ո՛ ոք եւ անդր անկանէր՝ պահէր..: — *Զիարդ եւ էր*, Գ. 14, 9:

անապատական աշխատութեանցն գործաւոր՝ ըմբռնեալ յանլոյծ տագնապ հասանէր. քանզի միով խաւարային շղթայիւ[12] ամենեքեան կապեցան, եթէ հողմ շնչէր, եւ եթէ ի թանձրախիտ ոստոց քաղցրաձայն հաւուց բարբառ հնչէր, եթէ յորդութիւն ջրոց հոսելոյ բռնութեամբ, եւ եթէ բոմբիւնք սպառնալեաց[13] վիմաց հոլովելոց, եւ եթէ ընթացք աներեւոյթք անասնոց կայտռելոց[14], եւ եթէ բարբառ ահագին գազանաց գոչելոց[15], կամ անդրէն յանձն բեկելոց ի քարանձաւաց լերանց ձայնից արձագանգաց[16], լքոյց զնոսա զարհուրեցուցեալ[17]: Զի ամենայն աշխարհ պայծառացեալ լուսով լուսաւորէր եւ անխափան գործով կայր պնդակազմ: Բայց միայն ի վերայ նոցա տարածանէր ծանր գիշեր, օրինակ խաւարին որ յաջորդելոց է զնոսա, ինքեանք ինքեանց իսկ ծանրագոյնք էին քան զխաւար:

Բայց սրբոց քոց լոյս մեծ էր, զորոց զբարբառն լսէին[18] եւ զկերպարանսն ոչ տեսանէին, զի եւ նոքա որ զայսպիսի չարչարանս կրեցին՝ երանէին: Քանզի արժանի իսկ էին նոքա վրիպելոյ ի լուսոյ եւ արգելլոյ ի խաւարի, որք արգելականս[19] պահէին զորդիս քո, որովք հանդերձեալ էր անեղծ օրինացն լոյս կենաց աշխարհի պարգեւել[20]:

Զի խորհեալ էին նոքա զտղայս սրբոցն կոտորել, եւ ընդ միոյ մանկան ընկեցիկ եղելոյ եւ ապրելոյ[21] ի յանդիմանութիւն՝ զնոցա զբազմութիւն որդւոցն կոտորեցեր, եւ սատակեցեր առ հասարակ կորուսեր ի ջուրս սաստիկս։ Այն գիշեր յառաջածանօթ եղեւ[22] հարցն մերոց, զի հաստատութեամբ տեսեալ, յերդմունս յոր հաւատացին՝ խրախամիտ լինիցին։ Նա աւանիկ հակառակ ձայնատու էր անմիաբան բարբառ թշնամեացն, եւ ձայն ողորմ ելանէր մանկանցն սգացելոց, զնոյն օրինակ ծառայք հանդերձ տերամբք տանջեալ, եւ ռամիկն թագաւորաւն զնոյն չարչարեալ։ Առ հասարակ ամենեքին միով անուամբ մահու ունէին մեռեալս անհամարս. զի եւ թաղելոյ անգամ չէին բաւական կենդանիքն[23], քանզի ի միում վայրկենի պատուական ազգն նոցա սատակէր։ Զի ամենայնի չհաւատային վասն կախարդութեանցն, բայց ի սատակելոյ անդրանկացն՝ խոստովանեցին ժողովուրդ քո լինել։ Մինչ դեռ խաղաղութեանն պատեալ էր զամենայն, եւ այն ինչ գիշերն իւրով երագութեամբն ընդմիջէր[24], ամենազօր բան քո յերկնից յաթոռոց արքունեաց սաստիկ պատերազմող ի մէջ սատակման երկրին հասանէր. սուսեր պողովատիկ զանաչառ հրամանդ քո բերեալ, եւ ի մէջ անցեալ[25] զամենեսին լնոյր մահուամբ. անդ առ երկնիւք քերէր[26] եւ այսր յերկիր հասանէր։ Յայնժամ վաղվաղակի ցնորք անհնարին երազոց խռովեցուցանէին զնոսա, եւ արհաւիրք անկարծք[27] ի վերայ հասանէին։ Եւ ա՛յլ ոք այլուր անկեալ կիսամահ՝ վասն որո՛յ պատճառանաց մեռանէրն յայտ առնէր. զի երազոցն խռովեցուցեալ զնոսա՝ զնոյն յառաջագոյն գուշակէին[28], զի մի՛ յանգէտս վասն որոյ չարաչարն տանջէին՝[29] կորնչիցին։

---

[12] *Խաւարային* առաջին նախնեաց սովորական բառ չըլլալով՝ հոս օրինակողներէ մուծուած է՝ փոխ *խաւարին*, որ այստեղ սեռական է՝ նաեւ ըստ յն. բնագրին. (σκότους, *խաւարի*.) Մթոյ մէկ շղթայով:

[13] Յն. κτύπος ἀπηνής, բախիւն խիստ. Թարգմանիչը կարդացեր է ἀπείλης, *սպառնալեաց*:

[14] Այսինքն՝ ցատքոտող անասնոց աներեւոյթ վազքը:

[15] *Անասնոց կայտռելոց. Գազանաց գոչելոց*, փոխ՝ Որք կայտռէին, որ գոչէին, տես քեր. 420, Ը:

[16] *Յանձն բեկանել (ձայնի)*, անդրադառնալ, ետ զարնել: — Բնական շարքն է՝ Ձայն (կամ բարբառ ձայնից) արձագանգաց անդրէն յանձն բեկելոց ի քարանձաւաց լերանց: Յն. κτύπος ἀπηνής, բախիւն խիստ:

[17] Տես քեր. 429, ԺԱ:

[18] *Լսէին* Եգիպտացիք:

[19] *Արգելական*, փակեալ, բանտարկեալ:

[20] *Պարգեւել*, (կր-ր.) պարգեւուիլ:

---

[21] Մովսիսի։

[22] *Յառաջածանօթ եղեւ*. յառաջուց ծանուցուեցաւ։

[23] Դիտելի է հայերէնի վայելուչ շարքն, ուր յն. ունի՝ Զի եւ ոչ առ ի թաղել կենդանիքն էին բաւականք։

[24] *Այն ինչ գիշերն ... ընդմիջէր*, հազիւ թէ գիշերը կէս եղած էր։

[25] Հայերէնի յատուկ է՝ *ի մէջ անցեալ*, (յն. στάς, կացեալ։)

[26] *Քերել* (*առ երկնիւք*), քովէն անցնիլ, դպչելով անցնիլ։

[27] *Անկարծ* (*արհաւիրք*), անակնկալ (զարհուրանք)։

Մատեաւ եւ յարդարումն երբեմն փորձ մահու, եւ սատակումն բազմութեանն եղեւ յանապատին, այլ ոչ ընդ երկար կալաւ[30] բարկութիւն քո. զի փութացեալ այրն անարատ՝[31] մատեաւ յառաջ ի կռիւ՝ իւրով պաշտաման զինուն, աղօթիւք եւ խնկօք ուղերձեալ[32] զքաւութիւնն, եկաց ընդդէմ բարկութեանն եւ արար վախճան հարուածոցն, յայտ արարեալ թէ քո ծառայ է։ Յաղթեաց բազում ամբոխի ոչ զօրութեամբ մարմնոյ եւ ոչ զինուց ազդեցութեամբ, այլ բանիւ զտանջիչն հնազանդեաց։ Զերդմունս եւ զդաշինս հարցն յիշատակեալ՝ զշեղջաշեղջ դիականցն[33] անկելոց առ միմեանս կացեալ ի մէջ՝ դադարեցոյց զբարկութիւն. եւ եհերձ ճանապարհ ընդ մէջ կենդանեաց եւ մեռելոց. քանզի պճղնաւոր հանդերձին էր ամենայն զարդն, եւ փառք հարցն՝ ի չորեքկարգեան ականս քանդակեալս. եւ մեծութիւն քո ի վերայ թագի գլխոյ նորա։ Յայնց խորշեցաւ սատակիչն, եւ ի նոցունց[34] զարհուրեցաւ։

Բայց ամպարշտացն մինչեւ ի սպառ եհաս ի վերայ անողորմ սրտմտութիւնն, քանզի գիտէր զնոցա եւ զհանդերձեալսն[35]։ Զի մինչ դեռ տակաւին ի ձեռս իւրեանց[36] ունէին զսուգս իւրեանց եւ ճչէին առ գերեզմանօք մեռելոցն, մեւս եւս անմտութեան խորհուրդ յինքեանս կորզէին. եւ զորս աղաչէինն եւ հանէին, նոցին որպէս փախստէից հետամուտ լինէին[37]։ Եւ զանցելոց անցիցն ընդ նոսա անյիշատակութիւն ի միտս արկանէին[38], զի զմնացելոց տանջանաց լցցեն զպատիժս, եւ քո ժողովուրդ զնորասքանչ ճանապարհ գնասցէ[39], եւ նոքա նորանշան մահ գտանիցեն։ Ի ջրոյն ցամաքութենէ որ ի ներքոյ կայր՝ յատակք երկրին երեւէին, եւ ի Կարմիր ծովուն ճանապարհ անխափան եւ դաշտ ծաղկաբեր ի պտուտից բռնութեանն[40]։ Վասն որոյ միագունդ անցանէին որ քով ձեռամբդ ծածկեալ էին, տեսեալ զգործս սքանչելիս։ Զի իբրեւ զձիս ճարակեցան, եւ իբրեւ զգառինս խայտացին, օրհնել զքեզ, Տէր, որ փրկեցեր զնոսա։ Քանզի յիշէին տակաւին զիրսն որ ի պանդխտութեան իւրեանց, թէ զիա՛րդ փոխանակ ծննդեան անասնոց՝ բխեաց երկիր նոցա մուն, եւ փոխանակ ջրականացն՝ բխեաց գետն բազմութիւն գորտոց։ Ապա յետոյ տեսին եւ նոր ծնունդ թռչնոց, յորժամ ցանկութեամբ տենչացեալք խնդրեցին խորտիկս կերակրոյ, զի ի մխիթարութիւն ել նոցա լորամարգի ի ծովէ։ Եւ պատիժք ի վերայ մեղաւորաց[41] հասին, ոչ առանց յառաջագոյն եղելոց նշանացն՝ բռնութեամբ հրացան բարկութեանցն[42]. քանզի յիրաւի չարչարեցան ըստ իւրեանց չարութեանն։

---

[28] Ազդ առնէին. տես Ա. 6, 22։

[29] *Յանգէտս վասն որոյ տանջէինն*, առանց գիտնալու թէ ինչի համար կը տանջուէին։

[30] *Կալաւ*, հոս՝ տեւեց. (յն. ἔμεινε, մնաց։)

[31] Ահարոն։

[32] *Ուղերձեմ*, մատուցանել, նուիրել։

[33] Զ նախդիրն աւելորդ է. կարդա՝ *Շեղջաշեղջ դիականցն կացեալ ի մէջ։*

[34] *Յայնց, ի նոցունց*, տես քեր. 337, ծան. եւ Բ. 1, 2։ Յն. ունի միեւնոյն դերանունը. Յայսցանէ խորշեցաւ, յայսցանէ զարհուրեցաւ։

[35] Փխկ. Քանզի գիտէր եւ զհանդերձեալսն նոցա. այսինքն՝ Որովհետեւ անոնց ետքէն ընելիքն ալ գիտէր։

[36] *Ի ձեռս իւրեանց*, (յն. ἐν χερσί ի ձեռս.) մօտաւոր, առջեւնին. — տես եւ *Առ ոտս*, 1, ծան. 3։

---

[37] Այսինքն՝ Իսրայելացւոց՝ զորոնք աղաչելով երկրէն դուրս կը հանէին...։

[38] Փոխ՝ Արկանէին ի միտս անյիշատակութիւն զանցիցն անցելոց ընդ նոսա. (Քեր. 427, Զ.) այս ինքն՝ Իրենց գլխէն անցած դէպքերը մոռցան։

[39] Յելն յԵգիպտոսէ։

[40] *Ի ջրոյն ցամաքութենէ*, եւ այլն. բնագրին իմաստն այս է. Յառաջուան (ծածկող) ջրէն՝ ցամաք երկիր դուրս ելած տեսնուեցաւ, Կարմիր ծովէն՝ անարգել ճամբայ, եւ սաստիկ ալեաց յուզմունքէն՝ դաշտ դալարագեղ։

[41] *Ի վերայ մեղաւորաց*, այս ինքն՝ Եգիպտացւոց։

[42] *Հրացան բարկութիւնք*, փայլատակունք։ — *Ոչ առանց* եւ այլն. իմաստն է՝ Յառաջուց փայլատակաց ուժգնութեամբ նշաններ տրուած ըլլալով։

Digitized by Google

Ի ՄԱՐԳԱՐԷՈՒԹԵՆԷ ԵԶԵԿԻԵԼԻ

5.

Առակ արծուեացն, առիւծուցն եւ որթոյ:

Պատմեա պատմութիւն եւ խօսեաց առակ առ տունդ Իսրայելի եւ ասասցես. Արծուին մեծ, մեծաթեւ երկայնատարած՝ լի լիամագիլ[1], որ խորհեցաւ մտանել ի Լիբանան, եւ առ զընտիր ընտիր մայրիցն[2]. եւ եհան զմատաղատունկն եւ տարաւ յերկիրն Քանանացւոց, եւ տնկեաց զնոսա ի պարսպաւոր քաղաքին: Եւ առ ի սերմանէ երկրին, եւ ցանեաց ընդ երեսս դաշտին՝ տունկ մանրատունկ[3], ընդ առատութեամբ ջրոյ երեւելի առնել կարգեաց զնա[4]: Եւ բուսաւ եւ եղեւ յորթ տկար եւ փոքր տեսութեամբ՝[5] յերեւել ուռոց իւրոց ի նմա. եւ արմատք նորա ի ներքոյ նորա էին. եւ եղեւ յորթ մեծ, եւ եհան անդ ողկոյզս, եւ արձակեաց զբարունակս իւր: Եւ երեւեցաւ այլ արծուի մեծ մեծաթեւ բազմամագիլ, եւ ահա որթս այս պատեալ է զնովաւ, եւ արմատք սորա ի նմա, եւ ուռք նորա[6] ի ներքոյ նորա. եւ առաքեաց արբուցանել զնա հանդերձ բուսովն տնկոյ նորա: Ի գեղեցիկ դաշտին ընդ բազում ջրով պարարեսցի՝ արձակել շառաւիղս եւ բերել պտուղս եւ լինել յորթ մեծ: Վասն այսորիկ ասա. Եթէ իցէ՞ աջողեսցի[7], ո՞չ ապաքէն արմատք փափկութեան նորա եւ պտուղ նորա նեխեսցին, եւ չորասցին ամենայն շառաւիղք նորա. եւ ոչ բազկաւ մեծաւ եւ ոչ ազգաւ բազմաւ՝[8] բուռն հարկանել եւ խլել զնա յար-

---

[1] Յն. Երկայն ի տարածութիւն, լի մագլօք:

[2] Զընտիր ընտիր մայրիցն, մայր ծառերուն ընտիրները: Քեր. 187, 3:

[3] Տունկ մանրատունկ. տես Է. 6, 5: Քեր.

[4] Այսինքն՝ Որոշեց որ առատ ջրոյ տակ զինքն երեւելի ընէ:

[5] Փոքր տեսութեամբ, պզտիկ տեսքով. (յն. միայն՝ փոքր.) Ուրիշ օրինակ՝ փոքր մեծութեամբ:

[6] Յայտնապէս ուղղելի է սորա:

[7] Եթէ իցէ աջողեսցի, արդեօք պիտի յաջողի՞. — իցէ աւելադրութիւն է: Քեր. 164:

[8] Զօրութեամբ կ'իմացուի՝ կարօտացի:

մատոց իւրոց[9]*։ Եւ արդ պարարեսցի։ Մի՛*[10] *յաջողեսցի՞. ո՞չ ապաքէն ընդ մերձենալ հողմոյ խորշակի՝ ցամաքեսցի հանդերձ բուսովն եւ շառաւիղօք իւրովք։*

Ողբս առ ի վերայ իշխանին Իսրայելի. եւ ասասցես. Զի՞ է զի եղեւ մայր քո ի մէջ առիւծուց կորիւնդ[11] *ի մէջ առիւծուց բազմացոյց զկորիւնս իւր. եւ զարգացաւ կորիւն մի ի կորեանց*[12] *նորա եւ առիւծացաւ եւ ուսաւ յափշտակել զյափշտակութիւն, եւ եղեւ մարդախանձ*[13]*։ Լուան զնմանէ ազգք, ըմբռնեցին զնա յապականութիւն, եւ տարան զնա գայլ ի բերան*[14] *յերկիրն Եգիպտացւոց։ Եւ ետես զի անջատեցաւ ի նմանէ եւ կորեաւ յոյս նորա, եւ նա միւս եւս այլ կորիւն ի կորեանց իւրոց առիւծացոյց*[15]*. եւ շրջէր ի մէջ առիւծուց։ Առիւծացաւ եւ ուսաւ յափշտակել յափշտակութիւն, եւ եղեւ մարդախանձ*[13]*. որսայր յանդգնութեամբ իւրով, զքաղաքս կործանէր եւ զերկիրն լրիւ իւրով ապականէր մռնչելով բարբառոյ իւրոյ։ Եւ յարեան ի վերայ նորա ազգք յիւրաքանչիւր աշխարհաց շուրջանակի, եւ պատեցին զնա թակարդօք յապականութիւն. գայլ ի բերան հարին, եւ տարան գառագղիւ*[16] *առ արքայն Բաբելացւոց, եւ արկին զնա ի բանտ. զի մի եւս լուիցի բարբառ նորա ի վերայ լերանցն Իսրայէլի։*

Մայր քո իբրեւ զորթ, եւ իբրեւ զծաղիկ նռնե-

---

[9] Այսինքն՝ Ոչ հզօր բազկի եւ ոչ բազմաթիւ ազգի պէտք կ'ըլլայ՝ զանիկայ արմատէն բըռնելու եւ հանելու համար։

[10] *Մի*, միթէ։

[11] *Կորիւնդ* դ յօդով անհամաձայն է յաջորդ *նորային* հետ. բնագրին խօսքն է՝ Զի՞ մայր քո կորիւն ի մէջ առիւծուց ծնաւ, ի մէջ առիւծուց բազմացոյց, եւայլն։

[12] *Կորիւն մի ի կորեանց.* — *կորիւն* աւելադրութիւն է. (յն. մին ի կորեանց։) Տես Է. 4, 4։

[13] *Մարդախանձ*, մարդակեր։ Տես վարը՝ 14, 2։

[14] *Գայլ*, պախուրց, (տճկ. քելէփչէ։) — *Գայլ ի բերան* բերանը գայլ զարկած։ *Ի բերան* աւելադրութիւն է. (յն. միայն ἐν κημῷ, *զայլիւ*։) Այսպէս են նաեւ՝ *Պսակ ի գլուխ. Եղջիւրք ի գլուխ. Նետք ի գիրկս*, եւայլն։ Քեր. 164։

[15] Յն. Եւ էառ այլ ի կորեանց իւրոց, առիւծ կարգեաց զնա։

[16] *Գայլ ի բերան հարկանեմ*, բերանը գայլ դնել։ — Յն. Եդին զնա ի գայլի եւ ի գառագղի։

նեաց տնկեալ ի գնացս ջուրց, բոյս նորա եւ պտուղ նորա եղեւ ի ջուրց բազմաց[17]: Եւ եղեւ նորա գաւազան զօրութեան ի վերայ ազգին իշխանաց, եւ բարձրացաւ մեծութեամբ ի մէջ դարաստանաց[18]: Եւ ետես զմեծութիւն իւր ի բազմութեան ուռոց իւրոց, եւ բեկաւ ի բարկութեան եւ յերկիր կործանեցաւ, եւ հողմ խորշակի ցամաքեցոյց զշառաւիղս նորա: Խնդրեցաւ ի նմանէ վրէժ, եւ ցամաքեցաւ գաւազան զօրութեան[19] նորա, եւ հուր մաշեաց զնա: Եւ անդ տնկեցին զնա յանապատի յերկրի յանջրդին[20], եւ ել հուր յընտիր ընտիր գաւազանաց նորա եւ եկեր զնա. եւ ոչ գոյր ի նմա գաւազան զօրութեան:

6.

Ողբք ի վերայ կործանման Տիւրոսի:

Որ բնակեալդ ես[1] ի մուտս ծովուդ, վաճառաշահ[2] ազգաց ի կղզեաց բազմաց: Դու ասէիր՝ ես զարդարեցի զիս ի զարդ գեղոյ իմոյ, ի սիրտ ծովու Բէէլիմայ սահմանակիցք քո որդիքն քո զարդարեցին զքեզ: Մայրք ի Սանիր լեռնէ շինեցան քեզ պահանգք[3], եւ տախտակք նոճիք[4] ի Լիբանանէ առան՝ առնել քեզ կայմս եղեւնափայտեայս. ի Բասանէ արարին զղեկս նաւաց քոց, եւ զմեհեանս քո շինեցին ի փղոսկրէից[5], ապարանս անտառախիտս ի կղզեաց Քետիմացւոց: Բեհեզ ընդ դիպակի

---

[17] Ջուրք բազումք, ի ջուրս բազումս, յոգնակի. Ս. Գրոց սովորական բացատրութիւն է եւ կը նշ. հեղեղ, ծով եւայլն:

[18] Դարաստան. ըստ յն. (στέλεχος.) ծառի բուն, կոճղ:

[19] Ուժով ճիւղը:

[20] Յերկրի յանջրդին, փոխ՝ Յերկրին յանջրդող:

---

[1] Բնակեալ ես, փոխ՝ բնակիս. Քեր. 367, Է:

[2] Վաճառաշահ, ըստ յն. վաճառատեղի:

[3] Պահանգ, շինուածքը բըռնող կապ:

[4] Նոճի, ծառ. Նիւթին անունն իբրեւ ածական կը դրուի ուրիշ գոյականի: Այսպէս եւս՝ Նաւք նոճիք. Գաւազան ոսկի. Հանդերձ ծիրանի:

[5] Փոխ՝ Փղոսկրեայս, փղոսկրէ: Փղոսկր յոգն. չի գործածուիր:

գործեցաւ քեզ ի պաստառս յԵգիպտոսէ՝[6] արկանելիք քեզ ի փառս[7], եւ հանդերձ ծիրանի եւ կապուտակ ի կղզեացն յԵղիմացւոց եղեն ի զարդ պաճուճանաց քոց։ Եւ իշխանք քո՝ բնակիչք Սիդոնացւոց, եւ եղեն Արադացիք նաւավարք քո. եւ իմաստունք[8] քո, Տիւրոս, որ եղեն ի քեզ, նոքա եղեն քեզ նաւապետք։ Եւ ծերքն մատենագէտք[9], եւ իմաստունք նոցա որ էին ի քեզ՝ նոքա զօրացուցանէին զխորհուրդս քո. եւ ամենայն նաւք ծովուն եւ նաւավարք նոցա եղեն քեզ երթալ[10] յարեւմուտս արեւմտից[11]։ Լիդացիք եւ Լիբէացիք թիկունք զօրութեան քոյ, արք ընտիրք պատերազմողք՝ որ կախեցին զվահանս եւ սաղաւարտս[12] իւրեանց ի քեզ, եւ նոքա փառաւորեցին զքեզ։ Որդիքն Արադացւոց[13] զօրութեամբք իւրեանց զպարսպօք քովք պատեալ կային եւ պահէին զաշտարակս քո, զկապարճս իւրեանց կախէին շուրջանակի ի պարիսպս քո, եւ նոքա իսկ բովանդակեցին[14] զգեղեցկութիւն քո։ Կարքեդոնացիք վաճառականք քո ի բազմութենէ ամենայն զօրութեան քոյ՝ զարծաթ եւ զոսկի եւ զպղինձ եւ զերկաթ եւ զանագ եւ զկապար ետուն ի վաճառս քո։ Յոյնք[15] եւ ամենայն որ շուրջ զնովաւ էին մարդավաճառք քո, եւ անօթս պղնձիս ետուն ի վաճառս քո։ Եւ ի տանէ Թորգոմայ ձիովք եւ հեծելովք եւ ջորւովք լցին զվաճառս քո։ Որդիք Հռոդացւոց[13] վաճառականք քո յաճախեցին ի կղզեաց զվաճառս քո ժանեօք փղոսկրէիւք[16]. եւ երթեւեկացն՝ մարդիկ տայիր ի գինս[17], եւ վաճառք քո բազմացեալք յաղխամաղխէ[18] քումէ։ Հրէաստան եւ որդիքն Իսրայելի[13] ցորենով եւ խնկովք եւ կասեաւ եւ ընտիր ընտիր մեղու եւ իւղով եւ ռետամբ[19] լցին ղաղխամաղխեայ վաճառաց քոց։ Դան եւ Յաւան բերէին քեզ գինի ի վաճառս քո. յԱսելայ երկաթ գործեալ, անիւս պատրաստեալս։ Դեդանացիք ածէին կառս ընտիրս ջորւովք հանդերձ։ Արաբացիք եւ ամենայն իշխանք Կեդարու՝ եւ նոքա վաճառականք ընդ ձեռամբ քով՝ ուղտս եւ խոյս եւ որոջս վաճառէին ի քեզ։ Սաբա եւ Հռեգմա՝ եւղս անուշունս եւ ականս պատուականս եւ ոսկի ետուն ի վաճառս քո։ Սաբա եւ Ասուր եւ Քաղման, որք բերեն քեզ վաճառս՝ հիր եւ կարմիր եւ կապուտակ[20] եւ երփն երփն նարօտուց[21] եւ գանձս ընտիրս վանդակեալս[22] չուանօք ի նաւս Նոճիս[23], որովք էր վաճառն քո. նաւք ի բազմութեան վաճառաց քոց. եւ ի յաճախութենէ աղխամաղխի քոյ լցար ծանրացար յոյժ։

---

[6] *Պաստառ*, օթոց. տապաճակ։ — Այսինքն՝ Բեհեզ ընդ դիպակի յԵգիպտոսէ գործեցաւ (հիւսուեցաւ) քեզ ի պաստառս։

[7] *Արկանելիք քեզ ի փառս*. ըստ յն. Արկանել ի քեզ փառս. այսինքն՝ Առ ի արկանել զքեւ։

[8] Տես վերը՝ **2**, 10։

[9] *Մատենագէտ*, գրագէտ։

[10] *Երթալ*, յն. մէջ չկայ։

[11] *Յարեւմուտս արեւմտից*, (եբր. ոճով) արեւմտից յետին սահմանները։

[12] **Փխկ՝** *զսաղաւարտս*. տես Բ. **7**, 11։

[13] *Որդիք Արադացւոց*, (եբր. ոճով) փխկ՝ Արադացիք, արք Արադայ։

[14] *Բովանդակեմ*, ամբողջացընել. կատարելագործել։

[15] Բնագիրն՝ Ելլադա, (ἡ Ἑλλάς,) տես Ա. **19**, 10, 11։

Ի սիրտ ծովու ի ջուրս բազումս[17] վարեցին զքեզ նաւավարք քո. հողմ հարաւոյ խորտակեաց զքեզ ի սիրտ ծովու. եւ զօրութիւն քո եւ վարձք քո եւ խառնաղանջեցն քոց, եւ նաւավարք քո եւ նաւապետք քո եւ խորհրդականք քո[24] եւ խառնաղանջք քո ի խառնաղանջից, եւ ամենայն արք պատերազմողք քո[25] որ ի քեզ, եւ ա-

---

16. Ժանեօք փղոսկրէիւք, (կամ ժանեօք փղաց.) փղոսկրներով։

17. Երթեւեկացն մարդիկ տայիր ի գինս, եկող գացողներուն տուրքի տեղ մարդ կուտայիր։

18. Աղխամաղխ, քիչ մը ետքը՝ աղխամաղխեայ, խառն վաճառք,

19. Ուղղական՝ կասիա, ռետին. (κασία, ῥητίνη.)։

20. Հիր, (անյայտ բառ։) — Հիր եւ կարմիր եւ կապուտակ, ըստ այլեւայլ թարգմանութեանց՝ Հանդերձս յակնթեայս, կամ միայն՝ յակինթս։

21. Երփն երփն նարօտուց, գոյնզգոյն ներկուածներ։

22. Վանդակեմ, վանդակաձեւ կապել. (յն. միայն՝ կապել։)

23. Նոճի, տես ծան. 4։

24. Ստացականն ամէն գոյականի վրայ կրկնուած եբր. ոճով. տես Քեր. 334, ծան։

25. Ս. Գրոց յատուկ է՝ գոյականին եւ ստացականին մէջտեղ դնել ածականը։ Այսպէս եւ՝ Զանուն սուրբ քո։ Ի լեռնէ

մենայն ժողովք որ ի միջի քում՝ անկցին ի սիրտ ծովու յաւուր կործանման քոյ։ Ի ձայնէ բարբառոյ քոյ նաւավարք քո երկիւղիւ զարհուրեսցին եւ իջցեն ի նաւաց իւրեանց. ամենայն նաւավարք քո եւ նաւամուտք[26] քո՝ առաջապահք նաւաց յափն ծովուն կացցեն, եւ աղաղակեսցեն ի վերայ քո եւ փոխեսցեն զձայնս իւրեանց. գուժեսցեն դառնապէս, հող ի գլուխ լիցին[27], ընդ մոխիր թաւալեսցին. գերծցեն զգլուխս ի կնդութիւն[28], եւ քրձազգածք լիցին[29], եւ լացցեն ի վերայ քո դառնացեալ սրտիւք։ Կոծ դառնութեան առցեն[30] որդիք նոցա ի վերայ քո, ողբս առցեն եւ ողբասցեն. Ո՞վ էր իբրեւ զՏիւրոս որ լռեաց դադարեաց[31] ի մէջ ծովուն[32]։ Ո՞րչափ ինչ գտեր քեզ վարձս ի ծովէ այտի. լցուցեր զազգս ի բազմութենէ քումմէ, եւ յաղխամաղխէ վաճառաց քոց մեծացուցեր զամենայն թագաւորս երկրի։ Արդ բեկար ի ծովուդ. ի խորս ջուրց վաճառք քո, եւ ամենայն ժողովք քո ի միջի քում, անկան ամենայն նաւավարք քո, ամենայն բնակիչք կղզեաց տրտմեցան ի վերայ քո, եւ թագաւորք նոցա զարհուրելով զարհուրեցան[33], եւ հեղին զարտասուս զերեսօք իւրեանց ի վերայ քո. վաճառականք ազգաց շչեցին ի վերայ քո. ի կորուստ մատնեցար, եւ այլ ոչ եւս իցես յաւիտեանս։

սրբոյ քումմէ։ Ի լեառն սուրբ նորա։ Յաշտարակս ամուրս քո։

26. Նաւամուտ, նաւու ճամբորդ, նաւորդ։

27. Հող ի գլուխ լինիմ, գլուխը հող ցանել։

28. Գլուխնին գերծեն կունդ ընեն։ — Այսպէս ալ՝ Այրեցին զոսկերսն ի մոխիրս, այրեցին մոխիր ըրին։ Վերը՝ Ըմբռնեցին յապականութիւն։

29. Քրձազգած, քուրձ հագած։ Զգածնում, նշանակութիւնը՝ տես Գ. 2, 31։

30. Կոծ առնում. Ողբս առնում, փոխ՝ կոծիմ, ողբամ։

31. Դադարեաց, թարգմանչին յաւելուածն է։

32. Դիտելի է յոդերուն ճշդութիւնը. հոս՝ երրորդ դէմք՝ Լռեաց ի մէջ ծովուն, որ առաջի նորա. իսկ վարը՝ երկրորդ դէմք՝ Գտեր ի ծովէ այտի. բեկար ի ծովուդ. որ առաջի քո կայ։ Տես Քեր. 292։

33. Զարհուրելով զարհուրեցան, երբայեցի ոճով աւելադրութիւն, փոխ՝ Զարհուրեցան յոյժ։ Քեր. 404։

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԱՌԱՔԵԼՈՑՆ ՊԱՒՂՈՍԻ

(Ի ՑԱՌԱՋԱԲԱՆԷ ԹՂԹՈՑՆ)

7.

Անցք կենացն Պաւղոսի եւ մահն վկայական:

Պաւղոս առաքեալ եբրայեցի էր յազգէ, ի գնդէ[1] Բենիամենի, փարիսեցի ուսմամբ, առ ոտս Գամաղիելի հաւատարիմ վարդապետի՝ ըստ օրինաց Մովսիսի խրատեալ[2] եւ վարժեալ. հանդերձ այսորիւք եւ ի Կիւլիկեցւոց ի հոյակապ եւ ի հռչակաւոր եւ յականաւոր ի Տարսոն քաղաքի բնակէր: Հալածէր եւ աւար հարկանէր զեկեղեցին Աստուծոյ: Վասն որոյ եւ այնոցիկ որ սպանանէինն զՍտեփանոս զառաքեալն եւ զնախավկայն[3] կամակից եւ հաղորդ էր սպանութեանն. զամենայն զքարկոծչացն զհանդերձս առեալ յինքն ամփոփեալ պահէր, զի զամենեցուն զձեռս պարապեցուսցէ ի սպանութիւնն: Եւ գլխաւոր ընդ խազմարարսն երեւեալ՝ ամենայն ուրեք ջանայր զաստուածութեանն պատգամաւորսն շիջուցանել: Բազում ինչ եւ մեծամեծ այն էր՝ որ ի սմանէ անցք[4] ընդ եկեղեցին անցանէին. եւ ոչ իւիք ի յաճախութենէ մոլորութեանն նուաղեալ գտանէր: Եւ այնու աստուածապաշտ լինել կամէր, եւ մեծամեծ ինչ ուղղութիւնս կարգել[5] կարծէր. որպէս եւ ինքն իսկ իւրովին ի թուղթսն խոստովան լինի. եւ Ղուկաս պատմէ յերկրորդում գիրսն իւրում[6]: Ոչ միայն ի վաղուց հետէ ըստ օրինակի բաղ-

---

1. Այսինքն՝ ի ցեղէ:

2. Խրատեալ, ըստ նախնեաց կը նշ. նաեւ Կրթեալ, աշակերտեալ, դաստիարակեալ, եւայլն, ինչպէս այստեղ: Տես Է. 10, 1:

3. ԶՍտեփ. զառաքեալն եւ զնախավկայն, տես Քեր. 315: — Երկու օրինակ՝ զառաքեալ եւ զնախավկայ:

4. Փխկ՝ Անցք որ ի սմանէ ընդ եկեղեցին անցանէին. եկեղեցւոյն ատոր ձեռքէն կրածները: Քեր. 346, ԺԲ.

5. Մեծամեծ բարեկարգութիւններ հաստատել:

6. Ի Գործս առաքելոցն: — Յերկրորդում գիրսն իւրում, տես Քեր. 336, ծան:

Digitized by Google

մաց ի Հրէից անտի՝ ատեայր եւ աւոլոց ելանէր[7] ի քարոզութենէ ճշմարտութեանն, այլ եւս առաւել զամենայն ազգն գրգռէր ի բարկութիւն: Քանզի իբրեւ ետես զքարոզութիւնն պայծառացեալ, եւ զբանն ճշմարտութեան առաւել քան զհրէական վարդապետութիւնն ծաղկեալ, խանդացեալ ընդ իրսն՝[22] կարծէր եղծանել զմեծամեծ կարգս վարդապետութեան Նոցա. եւ զամենայն զփոյթ եւ զյօժարութիւն հակառակ եկեղեցւոյ խաշանցն սրէր, որպէս զի զնոսա ի ճշմարիտ վարդապետութենէն մերժիցէ, կամ վրէժս ինչ արժանի հաւատոցն որ ի Քրիստոս իցէ՝ գործիցէ:

Արդ՝ առեալ Պաւղոսի թուղթս ի քահանայապետիցն եւ ի վարդապետաց որ ի ժամանակի անդ էին՝ առ այնոսիկ որ ի Դամասկոս Հրեայքն էին՝[8] տանէր: Դիմեալ երթայր՝ մրմռեալ յարուցեալ իբրեւ զհեղեղատ սաստիկ, ողողել գերփել[9] կարծէր զայնոսիկ որ ի Դամասկոս աշակերտքն էին, եւ յիւր կորստեան խորխորատն յուղարկել: Իբրեւ գիտաց Տէր եթէ ապիրատ մոլորութիւն՝ գոգցես թէ[10] իբրեւ ի պատճառս արդարութեան կամաց՝ ստացեալ ունէր[11], զմիջօրեաւ ճանապարհին[12] երեւեալ, շրտոյց զնա յաչաց՝[13] սաստկութեամբ լուսոյն որ երեւեցաւ: Եւ այնպիսի փոփոխումն առնոյր[14], մինչ զայն որ այնչափ լկանս հակառակ եկեղեցւոյն հնարէր, եւ զամենայն աշակերտեալսն միանգամայն[15] կորուսանել կարծէր, յանկարծակի եւ առժամայն իւր սիրելի եւ հաւատարիմ պատրաստէր[16], զի պաշտօնեայ Յիսուսի վաղվաղակի հակառակորդն լինէր[17]. եւ նոյնժամայն զհրամանս[18] մոլորութեանն ի բաց ընկեցեալ՝ ի պատգամաւորութեան պայման փոխէր[19], եւ զՔրիստոսի աստուածպաշտութիւնն[20] խոստովանէր: Եւ առաքէր[21] առ Նա Անանիա ոմն աշակերտ դամասկացի: Իբրեւ ետես ճշմարտութեանն քննիչ Աստուած ցածուցեալ զայրն՝[22] եւ ի լաւութիւն եկեալ[23] ի չարութենէ անտի, ոչ այլազգ ինչ՝ եթէ ոչ այնպէս զերծանել նմա ի պատժոց անտի համարէր[24] Տէր: Երթայր այնուհետեւ մկրտէր, եւ անճառ խորհրդոցն լինէր խորհրդակից[25], եւ պաշտպան եւ հմուտ մարտակից քարոզութեանն. եւ զնոր քարոզութիւնն հաւատացեալ նմա յԱստուծոյ՝[26] նորոյ փրկութեան գտանէր պատճառս: Այնչափ փոփոխումն գտեալ երանելւոյն Պաւղոսի՝ մինչ եւ անուանն եւս փոփոխումն լինէր[27]. Սաւղոսն ընդ ընդհանուր լցեալ եկեղեցիս՝[28] Պաւղոս անուանէր: Եւ այնպէս ի գլխաւոր աստուածպաշտութեան նախանձ հասեալ՝

---

[7] *Աւոլոց կամ աւելոց ելանել*,.. դուրս ցատքել, փախչիլ դիմադարձութեամբ:

[8] Փխկ՝ Առ Հրեայսն (այնոսիկ) որ ի Դամ. էին: Քեր. 347, ԺԹ:

[9] Զարդու յաւելուած են՝ *Դիմեալ, մրմռեալ*: — *Ողողեմ, գերփեմ*, աւերել, ապականել:

[10] *Գոգցես թէ*, աւելի կանոնաւոր է, բայց սովորականն է առանց թէի:

[11] *Ստացեալ ունիմ*, տես Քեր. 356:

[12] Ճամբուն կիսուն, մէջտեղը:

[13] Փխկ՝ Շրտոյց զաչս նորա:

[14] *Փոփոխումն առնոյր*, իբրեւ փոփոխեմ բայի կրաւ. անկատար. տես Ա. 3, 14. եւ Քեր. 123:

[15] *Միանգամայն*, ամէնը մէկանց: Բ. 10, 15. եւ Ը. 18, 28:

---

[16] Իւր սիրելի պատրաստէր. փխկ՝ առնէր, արար. Իւր սիրելին ըրաւ:

[17] Այսինքն՝ Հակառակորդն վաղվաղակի պաշտօնեայ Յիսուսի լինէր: — Անկատարները՝ պատմական ոճով՝ կատարեալ ժամանակի տեղ գրուած են: Ա. 5, 25:

[18] Հրամանք, սկզբունք, վարդապետութիւնք:

[19] Այսինքն՝ Դարձաւ յառաքելութեան վիճակ փոխուեցաւ: Տես վերը՝ ԶԱստուածութեանն պատգամաւորին:

[20] Քրիստոսի աստուածպաշտութիւնն, իմա՝ Քրիստոսպաշտութիւն, առ Քրիստոս բարեպաշտութիւն, քրիստոնէական կրօնք:

[21] Առաքէր, (կր—ր.) փխկ՝ Առաքեցաւ:

[22] Զայրն, փխկ՝ Զնա: Այս կերպով կ'ըսուի Այրն, առնն, փխկ՝ Նա, նորա. նոյնպէս եւս՝ փխկ՝ Այն, այնր, ընդ այն՝ կ'ըսուի Իրքն, իրացն, ընդ իրսն եւայլն:

[23] Բ. 14, 25:

[24] Համարէր թէ ոչ այլազգ ինչ՝ բայց միայն այնու օրինակաւ զերծանիցի նա ի պատժոց անտի:

[25] Խորհրդոցն խորհրդակից. տես քեր. 447. Օրինակիրք օրինացն. Գործաւորք գործոյն:

[26] Տես քեր. 427, Զ:

[27] Փոփոխումն գտեալ. փոխուելով: — Եւ անուանն եւս փոփոխումն լինէր. Նաեւ անունը փոխուեցաւ: քեր. 216, Գ:

[28] Այսինքն՝ Ընդ եկեղեցիս ընդ հանուր լցեալս, որոնք ամէն դի լցուած էին: (Սովորական չէ նախդիր նախդրի վրայ:)

մինչ զի ի ճշմարտութենէ՝ աշակերտացն թէ երբեք մեկուսի լինել դիպէր[29], թղթովք հաստատէր. զի մի՛ միայն[30] ի գործոց՝ այլ եւ ի բանից առ յապայ ստացեալ ունիցին[11] զվարդապետութիւնն. եւ յերկոցունց կողմանց ամրացեալք՝ անշարժ զաստուածպաշտութեանն հաստատութիւն կրիցեն յանձինս։

Յետ սակաւ ինչ ժամանակի դարձեալ յԵրուսաղէմ դիմեալ երթայր տեսանել զՊետրոս. ուր եւ բաժանէին իսկ ի միջի իւրեանց զամենայն տիեզերս. զհեթանոսաց զկողմն առեալ ի բաժնի Պաւղոսի[31]. քանզի հրէական կողմն հասեալ էր ուսուցանել Պետրոսի[32]։ Ընդ բազում քաղաքս եւ ընդ բազում աշխարհս հատեալ անցեալ՝[33] գրեթէ զամենայն իսկ Լիւրիկեցիս կրօնիւք աստուածպաշտութեամբն Քրիստոսի[20] ելից[34]. բազում եւ պէսպէս չարչարանս կրեալ ժուժկալութեամբ վասն Քրիստոսի հաւատոցն, տարեալ բազում եւ ազգիազգի վշտաց, զորս ինքն իսկ մի ըստ միոջէ գրէ՝ լլկեալ[34] վասն աւետարանին, եւ ամենայնի այնմ յաղթեալ եւ մերժեալ ի բաց հաւատովքն։ Եւ ա՛յլ եւս յառաջադէմ կամէր առնել զնա Աստուած, զի եդեալ կիտիւն[35] շրջելոյ նմա ընդ

---

29. *Աշակերտացն*. տրական։ Այսինքն. Եթէ երբեք դէպ լինէր աշակերտացն (իւրոց) ի ճշմարտութենէ մեկուսի լինել, (հեռանալ, խոտորել։)

30. Այստեղ ճշգագոյն է *Մի միայն*՝ քան Ոչ միայն։ Տես քեր. 175։

31. Այսինքն՝ Պաւղոսի առեալ ի բաժնի զկողմն հեթանոսաց. իրեն մաս առնլով հեթ. կողմը։ Ուրիշ օրինակ՝ *Պաւղոս*: — *Առնուլ* բային խնդիր բնութեան ներգոյական հոլով կը դրուին քանի մ'անուններ, *Առնուլ ի վիճակի կամ ի բաժնի, յերաշխի, յաւարի*, եւայլն։ — *Պաւղոսի*, սեռ. անուն բայի է։

32. *Պետրոսի*, տրական է։ Այսինքն. Պետրոսի հասեալ էր (անկեալ էր բաժին՝) զհրէական կողմն ուսուցանել։

33. Զբոլոր Լիւրիկէ (Հռոմայեցւոց սահմանները) քրիստոնէութեան կրօնքով լեցուց։ — Ուրիշ օրինակներ՝ *Լիւրիկացւոց, Լիւրիկացիս:*

34. *Զորս ինքն իսկ գրէ լլկեալ*. այսինքն Զորս՝ ինքն իսկ գրէ՝ թէ լլկեցաւ. (քեր. 239, Գ.) կամ վշտաց՝ զորս վշտացաւ։

35. *Կէտ* (կամ *կէտ նպատակի*). նպատակ, դիտում։ — *Եդեալ կիտիւն*. նպատակ դրած որոշած ըլլալով (որ մարդկան հետ շրջի)։

մարդկան, թերեւս[36] յամենայն հեթանոսս քարոզեսցի աւետարանն։

Անագան ուրեմն երբեմն դարձեալ Պաւղոս ելանէր յԵրուսաղէմ յանձանձել զսուրբսն[37] որ անդ էին, եւ աղքատացն դարմանս բաշխել։ Այն ինչ լինէր նմա անդր հասանել՝ եւ ամբոխ յուզէր ի քաղաքին[38]. եւ ռամիկն գրգռէր զաղմուկն, մինչեւ ամենայն Հրեայքն առ հասարակ խռովէին, զի անհնարին եւ ծանր աղէտս համարէին զնա ամբաստան ունել, որ երբեմն առաջնորդ եւ հաղորդ էր մոլորութեանն նոցա. եւ փոյթ յանձին կալեալ՝ կամէին սպանանել զնա. այլ հասեալ վաղվաղակի Լիւսեայ հազարապետի՝ թափէր զնա ի ձեռաց նոցա, եւ զօրական[39] օգնականութեամբ՝ իբրեւ զայր մի պարտաւոր[40] ի Կեսարիա առաքէր։ Եւ առեալ ածէին զնա առ դատաւոր ազգին, որում անուն էր Փեղիքս։ Եւ արդ՝ իմացեալ Պաւղոսի եթէ դաւաճանութիւն ինչ լինէր նմա ի Հրէից անտի՝ վաղվաղակի յատեան կայսեր բողոք հարկանէր[41]։ Հրաման լինէր նմա առ ժամանակն մերժել[42] յատենէ անտի. ի դերեւ ելանէր եւ Հրէիցն խոկացեալ դաւաճանութիւնն։ Ապա եւ ի Հռովմ իսկ առաքէր[21] յիշխանաց անտի՝ առ կայսր, եւ անդ զիւր նահատակութիւնն ցուցեալ, եւ ի վերայ նոցին ճգնութեանց աշխատութիւն յանձին կալեալ՝[43] վախճան եւս կենաց ի վերայ ճշմարտութեանն կրօնից ընդունէր. քանզի լաւ համարէր ընդ Քրիստոսի լինել, քան ի մահկանացու եւ յանցաւոր կեանս յամել։ Յետ սակաւ ժամանակի կամեցեալ Նե-

---

[36] Թերեւս երբեմն՝ նպատակ կամ յոյս կը ցուցընէ. տես Քեր. 375, ** ծան։

[37] Զհաւատացեալսն։

[38] Քեր. 216, Բ։ — Օրինակ մը՝ լինէր նորա, ուրիշ մը՝ ամբոխ լինէր ի քաղաքին։

[39] Զինուորական, կամ զօրականաց...։ Երկու օրինակ՝ զօրականաւ։

[40] Յանցաւոր, դատապարտուած։ Ա. 20, 29։

[41] Բողոք հարկանեմ, բողոքել։

[42] Առ ժամանակն, այն միջոցին։ Գ. 15, 22։ Երկու օրինակք՝ առ ժամանակ մի։ — Մերժիմ, հեռանալ, քշուիլ։ Ա. 20, 14. Բ. 2, 38։

[43] (Աշխատութիւն) յանձին կալեալ, յանձն առեալ։

Digitized by Google

րոնի կայսեր հանել զնա յայսց կենաց[44], զճշմարիտ եւ զարդարեւ կեանս[45] շնորհէր նմա, եւ ժառանգաւոր երկնից կացուցանէր՝ զոր յերկրէն վրիպեցուցանէր[46]։ Եւ անդ իսկ երանելոյն Պաւղոսի զբարւոք պատերազմն պատերազմեալ, որպէս եւ ինքն իսկ ասէ, աստուածայաղթ պսակօքն Քրիստոսի վկայիցն պսակեցաւ։ Եւ ի Հռովմայեցւոց ի գեղեցիկ եւ յարքունական ապարանսն զնորա նշխարս ոսկերացն ամփոփեալ՝ ամի ամի զօր յիշատակի նորա տօնախմբեն· յառաջ քան զերիս կաղանդացն Յուղեայ[47], որ օր[48] վեց է Նոոմոն ամսոյ, որ է Մարերի, առնեն տօն մարտիւրոսութեան նորա[49]։

Եւ բազում եւս յառաջ քան զայն ժամանակս՝ խրատս վասն վարուց եւ առաքինութեան կարգեաց երանելին յաշխարհի· եւ բազում ինչ վասն պատշաճ գործոց մարդկան յօրինեաց թելադրութիւնս· եւ ամենեւին բնաւին[50] իսկ չորեքտասանեքումբք[51] թղթովք զմարդկան նկարեաց զառաքինութիւն։

Գրէ թուղթ եւ առ Փիլիմոն վասն հաւատացելոյ ծառային Ոնեսիմայ, որ յառաջն անպիտան էր, եւ յետոյ շրջեալ յայնց բարուց՝ ազատութեան արժանի լինէր բարեխօսութեամբ առաքելոյն· այլ եւ վկայ[52] եւս Քրիստոսի լինէր ի Հռովմայեցւոց քաղաքի անդ՝ առ Տերտիղեաւ, որ զայնպիսի իշխանութիւն զհազարապետութեան ունէր. բարձաբեկութեան հարուածովք զվճիռ մարտիրոսութեան ելից համբերութեամբ։

---

[44] Օրինակ մը՝ Յետ սակաւ միոյ ժամանակի: — Հանել ի կենաց, սպանանել։

[45] Արդարեւ մակբայն ածական եղած։ Քեր· 445։

[46] Երկրէս (այս կեանքէս) զրկածն երկնից ժառանգ ըրաւ։ Զոր յերկրէ՛ն վրիպ... հոս Ն յօդն երկիր բառին չէ, այլ նախընթաց որ յարաբերականին պահանջածը։ Քեր· 297։

[47] Կաղանդք Յուղեայ. Յուլիսի սկիզբը։

[48] Որ օր· տես Քեր· 351։

[49] Մարտիւրոսութեան նորա, տրական համարուելու է։

[50] Ուրիշ օրինակ չունի բնաւին բառը։

[51] Փխկ՝ Չորեքտասան թղթովք· — եւ այս կերպը բաւական յաճախեալ է։

[52] Մարտիրոս։

Եւ այսպէս՝ ամենայն գիրքս ազգիազգի օրինակս առաքինութեան ունին առ ի յաճումն:

8.

Յեռանքի Քրոնիկոնէն վասն նորին Առաքելոյ:

Բայց կարեւոր համարեցայ սակաւուք եւ զժամանակ քարոզութեանն Պաւղոսի նշանակեալ՝ ի ժամանակական կանոնաց Եւսեբի Պամփիլեայ առնել զբովանդակութիւնն[1]: Ուստի եւ զգիրսն իսկ ի ձեռն առեալ եւ զնոյն բացեալ՝ գտի զչարչարանս Փրկչին մերոյ յութեւտասներորդի ամի Տիբերեայ կայսեր լինել. եւ իսկ եւ իսկ յերրորդում աւուր զյարութիւնն, եւ դարձեալ ի քառասներորդումն զվերանալն[2] Քրիստոսի յերկինս: Եւ յետ սակաւ ինչ աւուրց տեսի անդէն զընտրութիւն առաքելոցն ի սպասաւորութիւն[3]. եւ զնոյն իսկ[4] զանուանակիրն զՍտեփանոս եւ զայլս նորատունկս[5] ընդ նմա. եւ յետ այսորիկ ամբոխ յոյժ ի Հրէից ի վերայ հասեալ տեսանէի, որպէս այժմ եւս[6] վերագոյնն ասացաք. եւ զՍտեփանոս պատերազմեալ անդ, եւ զՊաւղոս կամակից սպանմանն, որ յետ սակաւ ինչ միոյ[7] մատուցեալ առ իշխանս Հրէիցն՝ թուղթս առեալ տանէր առ Հրեայսն որ ի Դամասկոս՝ զաշակերտայսն. եւ զմիջոցաւ ճանապարհին լինէր նմա բարբառ յԱստուծոյ: Եւ մօտ ի վերանալ ամին այնորիկ՝ ի մտանել իննեւտասներորդի ամին Տիբերեայ կայսեր՝ սկիզբն առնուլ քարոզութեանն Պաւղոսի՝

---

[1] Բովանդակութիւն, համառօտութիւն, ամփոփումն, քաղուած:

[2] Վերանալ, տես Ե. 8, 6:

[3] Սպասաւորութիւն, իմա սարկաւագութիւն ըստ յն. διακονία.

[4] Մի օրինակ՝ նոյն իսկ. երկու օրինակ՝ զնոյն իսկ:

[5] Նորատունկ, նորադարձ ըստ յն. νεόφυτος.

[6] Ա՛յժմ եւս, (կամ ա՛րդ եւս,) դեռ հիմայ, քիչ յառաջ: Այսպէս ալ՝ Ա՛յժմ եւս խնդրէին զքեզ քարկոծ առնել: Ա՛րդ եւս վախճանեցաւ:

[7] Տես վերը՝ 7, 44:

ասէ պս տմութիւնն[8]. Եւ ընդ ամենայն տիեզերս ընթացեալ աւետարանէր զՔրիստոսի աստուածպաշտութիւնն[9] մինչեւ ցերեքտասան ամն Կղաւդեայ կայսեր, ի դատաւորութեան Հրէից Փեղիկեայ[10], առ որով ամբաստանութիւն կրեալ Պաւղոսի ի Հրէիցն՝ առնէր ընդ անձին պատասխանի[11]. որ զառաքեալն ի Կեսարիա ի բանտին կալաւ զերկուս ամս. յետ որոյ յաջորդեալ ի նմանէ զիշխանութիւնն Պորկեայ Փեստոսի՝ իսկ եւ իսկ դատել զՊաւղոս յօժարեաց, Հրէիցն մեծ իմն երախտիս համարեալ: Ապա յայնժամ զմտաւ ածեալ երանելւոյն, թէ ոչ այլազգ կարէ զերծանել ի դաւաճանութենէ անտի, թէ ոչ հասեալ[12] յատեան առ կայսր բողոք հարկանիցէ, եւ ապա անտի առաքէր[13] ի Հռոմ առ Ներոն կայսր: Էր ընդ նմա եւ Արիստարքոս, զոր եւ ի դէպ իսկ ի միում թղթոյն[14] գերեկից իւր կոչէ, եւ Ղուկաս[15], որ զգործս առաքելոցն գրեաց ի գիրս եւ աւանդեաց: Եւ անդ ի Հռովմայեցւոց քաղաքին[16] զերկեամ մի ողջոյն դարձեալ նովին կապանօքն պահէր Պաւղոս: Զայս եւ մինչեւ ցսոյն[17] պատմէ Ղուկաս ի գործս առաքելոցն, որ ի նմին իսկ ժամանակի զգիրսն մատենագրեաց. եւ մանաւանդ զի զայլսն ոչ այնպէս ինչ ստուգիւ գիտացեալ՝ եւ ոչ զվկայութիւնն[18] Պաւղոսի կարգեաց ի գիրս, քանզի թողին զնա Ղուկաս եւ Արիստարքոս՝ եւ գնացին: Բայց Եւսեբի զժամանակն

---

8. Այս ինքն. Ասէ պատմութիւնն եթէ Պաւղոս սկիզբն արար քարոզութեանն:

9. Տես 7, 11:

10. Երբ Փելիքս դատաւոր էր Հրէից: Նոյնպէս՝ Ի դատաւորութեան Ասորւոց Կիւրենեայ: — Փեղիքս, Կեկրոփս, սեռկն՝ Փեղիկեայ, Կեկրոպայ. տես Քեր. 193:

11. Առնել պատասխանի ընդ անձին իւրոյ. ինք զինքն արդարացընել. խնդիր՝ ընդով սեռական: Այսպէս նաեւ՝ Ընդ ամենայն դատարկ բանի տացեն համար: — Առկէ՝ Պատասխանատուութիւն, անձին ջատագովութիւն (յատենի):

12. Փխկ՝ Երթեալ: Ա. 7, 18:

13. Տես 7, 23:

14. Ուղղելի կ'երեւայ՝ Ի թղթոցն:

15. Այս ինքն՝ Էին ընդ նմա Արիստարքոս եւ Ղուկաս:

16. Փխկ պարզապէս ըսելու՝ Անդ ի Հռովմ: Ա. 19, 11:

17. Զայս. մինչեւ ցսոյն, տես Ա. 9, 18:

18. Վկայութիւն, իմա մարտիրոսութիւն ըստ յն. μαρτυρία.

որ յետ այնորիկ էին՝ ճշդիւ խուզեալ պատմեաց մեզ. եւ յերկրորդ տոմարին[19] եկեղեցականն պատմութեանն զվկայութիւն նորա. եւ ասէ զՊաւղոսէ եթէ արձակ շրջէր. եւ նշանակէ՝ թէ անարգել[20] զբանն Աստուծոյ քարոզէր, եւ թէ յայնժամ առաջի Ներոնի կայր յատենի Պաւղոս, եւ առնէր ընդ անձին պատասխանի[11]: Եւ դարձեալ՝ ի քարոզութեանն ի սպասաւորութիւն հասեալ[21] վասն արձակելոյն ի կայսերէ՝[22] եւ ա՛յլ եւս երկուս ամս աւետարանեաց:

Եւ ի գլուխ մոլորութեանն հասեալ Ներոնի՝ սպան նախ զԱգրիպինա զիւր մայր, եւ ապա զհօրաքոյր իւր, եւ զՀոգտաբիա զկին իւր, եւ զայլս բազումս զազգականս իւր: Ապա համօրէն իսկ[23] շարժեաց զհալածանսն ի վերայ քրիստոնէից, ապա եւ յառաքելոցն սպանութիւնս մտաբերեալ՝[24] կոչեաց զՊաւղոս եւ միւսանգամ կացոյց յատենի: Էր ընդ նմա դարձեալ եւ Ղուկաս: Եւ անդ հասանէր Պաւղոսի յերեսներորդում եւ վեցերորդում ամի կենարար չարչարանացն Տեառն եւ յերեքտասաներորդում ամի Ներոնի կայսեր վկայել՝[25], սրով զգլուխ երանելւոյն կտրեալ:

Եւ արդ՝ է[26] յիննուտասներորդէ ամէ Տիբերեայ կայսեր՝ յորմէ հետէ քարոզել զաւետարանն սկսաւ՝ մինչեւ ի քսաներորդն երկրորդ՝[27] ամք չորք, եւ Գայիոսի նոյնպէս ամք չորք, դարձեալ եւ Կղաւդեայ սակաւ ինչ պակաս քան զամս չորեքտասան. զոր եւ յաջորդեալ Ներոնի՝ յերեքտասաներորդում ամի իւրոյ իշխանութեանն սպան զառաքեալն։ Եւ արդ՝ գրէ ինքն իսկ Պաւղոս առաքեալ առ Տիմոթէոս վասն առաջին պատասխանատուութեանն[28] իւրոյ, եւ ասէ այսպէս, Թէ Յառաջին պատասխանատուութեանն իմում ոչ ոք եղեւ ընդ իս, այլ ամենեքեան թողին զիս. մի համարեսցի նոցա այն. այլ Տէր պաշտպանեաց ինձ[29] եւ զօրացոյց զիս, եւ ապրեցայ ի բերանոյ առիւծուն։ Եւ զայս զՆերոնէ ասէր։ Այլ վասն երկրորդին՝ յորում վախճանելոց էր ըստ վկայութեանն՝[30] ասէ, Զբարւոք պաշտօնդ քո կատարեալ կալ, զի ես այսուհետեւ նուիրեալ եմ, եւ ժամանակ դարձի իմոյ հասեալ կայ ի վերայ[31]։ Եւ զի Ղուկաս միւսանգամ ընդ նմա էր՝ յետ սակաւ միոյ ասէ ի թղթին, թէ Ողջոյն տայ քեզ Ղուկաս որ ընդ իս է։

---

[19] Տոմար, (յն. բառ. τομάριον.) գրքի հատոր:

[20] Տես Զ. 9, 3:

[21] Փխկ՝ Ի սպասաւորութիւն քարոզութեանն հասեալ:

[22] Կայսրը զինքն արձակած ըլլալուն համար:

[23] Ընդ հանուր, առ հասարակ: — Օրինակ մը՝ շարժեաց հալածումս:

[24] Տես Ա. 5, 25:

[25] Նահատակիլ, մարտիրոս ըլլալ, (ծան. 18:) Օրինակն՝ վկայեալ, տես քեր. 414: — Ուրիշ օրինակ՝ Եւ անդ հասանէր Պաւղոս ի յերեսն... Տեառն եւ յերեքտաս... կայսեր վկայեաց:

[26] Իմա՝ Էն (ամք չորք):

[27] Ի քսաներորդն երկրորդ. յօդի տեղափոխութիւն: — Ուրիշ օրինակ մը՝ քսաներորդ երրորդն. ուրիշ մը՝ ի քսաներորդն երրորդն

Եւ արդ՝ է ամենայն ժամանակ քարոզութեանն Պաւղոսի՝ քսան եւ մի ամ. եւ ա՛յլ եւս երկու ամք զորս ի Կեսարիա ի բանտին կատարեաց. եւ առ նոքիմբք[32] դարձեալ այլ եւս ի Հռոմ զերկուս ամսն առաջինս. եւ յետոյ տասն ամ. որպէս լինել[33] ամենայն ամաց միահամուռ ի կողմանէ նորա մինչեւ ցկատարումն՝ երեսուն եւ հինգ ամ[34]։

---

[28] Տես ծան. 11։ — Ուրիշ օրինակ՝ պատասխանատուութեանն, որ ընտիր չէ։

[29] Տես Քեր. 229, Դ։

[30] *Ըստ վկայութեանն*. Թերեւս՝ վկայական մահուամբ. կամ՝ ըստ իւր գուշակութեանն։

[31] *Ի վերայ*, վարդու յաւելուած է. տես

[32] *Առ նոքիմբք*. անոնցմէ զատ, անոնց հետ միանգամայն։ Այսպէս՝ են *Զվեց քաղաքսն, եւ առ այնոռ՝ քառասուն եւ երկուս: Առցես զկանայս առ դստերօք իմովք:*

[33] Սովորաբար՝ *Որպէս զի լինել*. այնպէս որ՝ (բոլորը մէկանց 35) կ՚ըլլայ։ Տես Քեր. 412, Է։

[34] *Զերկուս ամսն*, յոգն. — *երեսուն եւ հինգ ամ*, եզակի. տես Ա. 18, 1. եւ Է. 3, 8։

ԹՈՒՂԹ ԿՈՐՆԹԱՑԻՈՑՆ ԱՌ ՊԱՒՂՈՍ

ԵՒ ՆՈՐԱ ՊԱՏԱՍԽԱՆԻ

9.

Ստեփանոս եւ որք ընդ նմա երիցունք՝ առ Պաւղոս հայր մեր եւ աւետարանիչ եւ հաւատարիմ վարդապետ ի Քրիստոս Յիսուս ողջոյն:

Արք ոմանք երկու[1] եկին ի Կորնթոս, Սիմոն անուն եւ Կղէոբոս, որք կործանեցին քաջ քաջ[2] զոմանց հաւատս՝ հրապուրող եւ ապականեալ բանիւք, յորոց բանից վերայ դու ինքնին պարտիս հասանել[3]: Զի մեք ի քէն ոչ երբեք լուաք զայնպիսի բանս եւ ոչ յայլոցն առաքելոց. այլ այսչափ գիտեմք որ ինչ ի քէն լուաք, եւ որ ինչ ի նոցանէն[4] լուաք հաստատուն պահեմք: Բայց յայսմիկ յոյժ ողորմեցաւ մեզ Տէր, զի մինչ դու իսկ մարմնով ընդ մեզ ես, միւսանգամ լուիցուք: Արդ կամ գրեա դու առ մեզ եւ կամ ինքնին դու առ մեզ վաղվաղակի եկեսջիր[5]. մեք հաւատամք ի Տէր՝ թէ որպէս փրկեաց զքեզ Տէր ի ձեռաց անօրինին[6]: Եւ են բանք մոլորութեան պղծոցն՝ զոր ասենն եւ ուսուցանեն՝ այսպէս. Չէ պարտ, ասեն, զմարգարէսն ընդունել. եւ ոչ զԱստուած ասեն ամենակալ, եւ ոչ ասեն յարութիւն մարմնոց մեռելոց. եւ ոչ զմարդն ասեն բնաւ ստեղծեալ յԱստուծոյ. եւ ոչ ի կուսէն Մարիամայ ծնեալ ասեն զՅիսուս Քրիստոս մարմնով. եւ ոչ զաշխարհս արարած առնեն Աստուծոյ, այլ հրեշտակի ուրումն: Արդ փոյթ յանձին կալջիր հասանել առ մեզ. զի առանց գայթագղութեան կացցէ քաղաքս Կորնթա-

---

1. Արք ոմանք երկու, փխկ՝ Արք երկու:
2. Քաջ քաջ, սաստիկ:
3. Ի վերայ հասանել (իրիք), տեղեկանալ, իմանալ:
4. Ի նոցանէ, այս ինքն՝ յայլոց առաքելոց:
5. Գրեա. — եկեսջիր. տես Քեր. 383, 3:
6. Ներոնի կայսեր:

Digitized by Google

ցուոց[7], *եւ նոցա յիմարութիւնն յայտյանդիմանութեամբ ամենեցուն*[8] *խայտառակեալ մերժեսցի։ Ողջ լեր։*

Առին տարան զթուղթն սարկաւագք ի քաղաքն Փիլիպեցւոց։ [*Զի*] *իբրեւ առ զայն թուղթն Պաւղոս, թէպէտ եւ ինքն ի կապանս էր վասն Ստատոնիկեայ Ապողոփանի կնոջ*[9], *իբրեւ մոռանալ նմա զկապանսն*[10], *եւ սուգառնուլ վասն բանիցն զոր լուաւ*[11]. *եւ ասէր լալով. Իբրեւ թէ*[12] *լաւ էր ինձ եթէ վախճանեալ էի եւ ընդ Տեառն էի, քան եթէ աստէն սովին մարմնով՝ եւ զայսպիսի բանս եւ զաղէտս լսեմ զսուտ վարդապետութեան, զի տրտմութիւն ի տրտմութեան վերայ հասանէ աւադիկ. եւ յայդչափ տարակուսանաց*[13] *վերայ՝ կալ ի կապանս, եւ տեսանել զայդ աղէտ տարակոյս, առ որ ընթացեալ սատանայի եւ մենքենայից նորա գործել հնարի չարիս։ Եւ այսպէս բազում չարչարանօք առնէր Պաւղոս թղթոյն պատասխանի։*

Պաւղոս կալանաւոր Յիսուսի Քրիստոսի առ եղբարս Կորնթացիս՝ ի բազում վրիպակէ[14] *աստի ողջոյն։ Ես ոչ ինչ կարի զարմացեալ եմ՝*[15] *եթէ այդչափ վաղվաղակի ընթանան հրապոյրք չարին. այլ զի Տէր Յիսուս վաղվաղակի արասցէ զգալուստն իւր վասն այնոցիկ՝*[16] *որ փոփոխեն եւ անարգեն զհրամանս նորա։ Այլ ես ի սկզբանէ զայն ինչ ուսուցի ձեզ՝ զոր ես ինքնին ընկալայ յառաջնոց առաքելոցն, որ զամենայն ժամանակս ընդ Տեառն մերոյ*

---

[7] *Առանց զայթագղութեան* (*անսասան, անմոլար*) *կացցէ քաղաքս Կորնթոս։*

[8] *Յայտյանդիմանութեամբ ամենեցուն, այս ինքն՝ Յայտյանդիման ամենեցուն։*

[9] *Փոխ՝ Վասն Ստատոնիկեայ կնոջն Ապողոփանի։*

[10] *Իբրեւ մոռանալ նմա զկապանսն, իբր թէ մոռացաւ ինք իր կապանքը։*

[11] *Դիմաւոր բայը պակաս մնացած է։*

[12] *Իբրեւ թէ,* (*սովորաբար՝ իբրեւ զի,*) *որչափ, ինչպէս։*

[13] *Տարակուսանք, քիչ մը վարը՝ Աղէտ տարակոյս,* (*սովորաբար աղէտ տարակուսի,*) *տառապանք, վիշտ։* **Տես Ը. 2,** 18։

[14] *Վրիպակ, ձախողանք, արկած. տես* **Է. 6,** 23։

[15] *Փոխ՝ Ոչ կարի զարմանամ. Քեր.* 367. **Է**։ — *Ոչ ինչ կարի հեռի էր ի սանէն:*

[16] *Օրինակներն՝ այնորիկ:*

Յիսուսի Քրիստոսի շրջէին։ Ապա գիտասջիք եթէ ոչ են նոքա (զորոց գրեցէքն՝) որդիք արդարութեան[17], այլ բարկութեան. որ զողորմութիւնն Աստուծոյ կարճեն յանձանց իւրեանց, եւ ասեն եթէ ոչ են երկինք եւ երկիր եւ ամենայն արարածք՝ ձեռագործք Հօրն ամենայնի։ Այլ նոքա անիծեալքն զօձին ուսումն ունին. բայց դուք՝ զօրութեամբն Աստուծոյ ի բաց մերժեցարուք[18] ի նոցանէ, եւ զխոտոր վարդապետութիւն նոցա ի ձէնջ ի բաց հալածեցէք։ Զի ոչ էք դուք որդիք անհնազանդութեան[17], այլ մանկունք սիրեցելոյն եկեղեցւոյ. վասն որոյ[19] ժամանակ յարութեան քարոզեցաւ ընդ ամենեսեան[20]։ Բայց որ ասենն չիք յարութիւն մարմնոյ, նոքա իսկ չեն յառնելոց ի կեանս յաւիտենից, այլ ի դատապարտութիւն. զի այնպիսիքն ի յարութենէն ուրացեալք գտանին[21]։

Ի ՎԿԱՅՈՒԹԵՆԷՆ ՇՄԱՒՈՆԻ

10.

Վասն սրբոյն Շմաւոնի եպիսկոպոսի:

Սկսանիմք ցուցանել զսկիզբն չարչարանաց ժողովրդեան մերոյ, եւ զպէսպէս նեղութիւնսն՝ որ եկին ի վերայ եկեղեցւոյ. եթէ յորմէ հետէ եղեւ սկիզբն նեղութեանն՝ նման է խիստ ժամանակին որ եկն ի վերայ Մակաբայեցւոցն, զոր նշանակեալ էր նոցա մարգարէիւն բարկութեամբ։ Այս ինքն է Անտիոքոս անօրէն, որ յամի հարիւրորդի քառասներորդի եւ երրորդի թագաւորութեանն Յունաց, (այս ինքն է ամն վեցերորդ նորին Անտիոքու,) եւ յԵրուսաղէմ եւ էառ զսեղանն ոսկի եւ զամենայն սպաս տաճարին, պղծեաց զտաճարն եւ շինեաց ի նմա բագինս, եմոյծ անդ զօտարս, եհան զընտանիսն, նեղեաց զքահանայսն, եւ պղծեաց զսրբութիւնն եւ եհեղ զարիւն արդար ի տաճարին. արար գէշ զմարմինս արդարոցն՝ գազանաց երկրի եւ թռչնոց երկնից[1]: Դարձան բազումք հրամանաւ նորա ի ճշմարիտ օրինացն Աստուծոյ եւ մատուցին զոհս դիւաց, եւ խոստովանեցին սակաւք ի հաւատս ճշմարիտս[2] եւ սպանան, զի մեռան հազար մարդ ի միում աւուր, զի ոչ լուծին զշաբաթսն. եւ ասէին ցխողխողիչսն, թէ մեռցուք միամիտ սրտիւ[3] վասն հարցն օրինաց, ունիմք վկայ զերկինս եւ զերկիր, զի առանց յանցանաց եւ դատաստանաց կորուսանէք զմեզ:

---

[17] Որդի արդարութեան, բարկութեան. որդի ողջունի. յարութեան որդի. եւայլն. եբր. ոճով՝ ըսել է Արժանի (արդարութեան). նոյնպէս Որդի անհնազանդութեան, որդի կորըստեան, եւն. անհնազանդ, կորուսեալ։

[18] Ի բաց մերժիլ, հեռանալ, փախչիլ։ Դ, 42։

[19] Կը գտնուի վասն որոյ իբրեւ Ցոյր ձեռն, որով։

[20] Այսինքն՝ Ընդ ամենայն ընդ հանուր, ամենեցուն։

[21] Ուրանալ բցռ. խնդրով. Քեր. 230, Բ։

Զամօթ զգեցաւ[4] ամենայն տունն Յակոբայ. մտայոյզ մտախորհ լինէր[5] Մատաթիա, մտանէր ի պաշարումն մտաց, հեծէր եւ ասէր. եւ արդ բնաւ զի՞ պիտոյ են մեզ այս կեանքս: Իբրեւ ետես զմի յորդւոց իւրոյ ազգին թէ անիրաւէ եւ ստէ ճշմարտին Աստուծոյ, զգեցաւ զօրութիւն[4] եւ եղեւ նախանձաւոր. հար սպան, եւ արար զնա զոհ փոխանակ զի զոհեաց նա սնոտի պաշտամանն[6]. եհեղ յերկիր զարիւն նորա՝ փոխանակ զի հեղաւ անկաւ զկնի կռոցն սնոտեաց[7]: Եւ ի նմին ժամանակի մինչդեռ նեղութիւնքն շուրջ պատեալ պաշարեալ կային[8], մարտք պատերազմացն ճակատեալք, վիշտք հանապազորդք, հեծութիւնք անդադարք. ոչ թիկունք ոչ օգնականք, ոչ պաշտպանութիւն յումեքէ գտանել[9]. օրհասն ճեպէր, դժոխոցն բերան բացեալ՝ առ հասարակ զամենեսեան կենդանւոյն կլանել արկանել ի վերայ մթապատս:

---

[1] Արդարոց մարմիններն երկրի գազաններուն եւ երկնից թռչուններուն կերակուր ըրաւ:

[2] Քիչ տեղ Խոստովանիմ, —նեմ՝ կայ ի նախդրիւ խնդիր առած. այսպէս եւս՝ Խոստովանեցի յիս առաջի մարդկան:

[3] Միամիտ սրտիւ, հաւատարմութեամբ:

[4] Եբրայ. բացատրութիւն է՝ Զամօթ զգեցաւ, փոխ՝ յամօթ եղեւ. Զգեցոյց զուրախութիւն, ուրախ արար. Զգեցցին զցնծութիւն, զփրկութիւն, եւ այլն:

[5] Մտայոյզ մտախորհ լինէր. տես Քեր. 468, 1: Նոյնանշան է Մտանէր ի պաշարումն մտաց:

[6] Պաշտօն, հոս դարձեալ՝ պաշտելի, դիք. եւն. տես Յ, 11:

[7] Հեղաւ անկաւ զկնի (կռոց), ետեւէ գնաց: — Հեղաւ զարդաւ յաւելուած է. տես Ցարօնակեցան ռճղաճ զԳաքաաւ: — Երկրորդին համեմատ՝ կ'ըսուի՝ Բազումք ռճկճաւլ երթիցեն զհետ նոցա: Թուեթա՝ յոր ռճկռճ արք իբրեւ չորեքհարիւր:

Եւ իբրեւ ողորմութիւնն ամփոփեցաւ[10] եւ ստութիւնն զանձն երեւեցոյց, բարկութիւնն սփռեցաւ եւ ցասումն հեղաւ, թուրն յագեցաւ եւ սուրն արբեցաւ, մեղք յայտնեցան եւ չարիքն մերկանդամ եղեն[11], մուրհակն պատառեցաւ եւ գիրն ընթերցաւ[12]: Յայնժամ սկսաւ ցօղել ցօղ ողորմութեանց եւ յորդել անձրեւն գթութեանց, լուաց եւ ողողեաց զգիր պարտեացնոցա, սրբեաց եւ սպիտակացոյց զներկուածս չարութեանն, զի մի յերկարեսցի պահանջումն դատաստանին, եւ բազմանայցէ հատուցումն վրէժխնդրութեան: Յանկարծակի յայտնեցաւ արեգակն գողախառն[13] եւ արձակեաց զնշոյլս քաղցրահայեաց ճառագայթիցն, հալ[ած]եաց զսառնն կռապաշտութեան, եւ ազազեաց[14] զջրշեղջսն ուրացութեան, ցամաքեցոյց զճահիճս[15] ամպարշտութեան, եւ սարսատեցոյց[16] զխոնաւութիւն պղծութեանն. եհար զհոտ ժանտիցն[17] եւ եբարձ զշարաւ ճենճերոցն. սրբեաց զերկիրն իւր եւ ամրացոյց, լուաց զտեղին եւ մաքրեաց: Մռնչեաց ի չար գազանսն եւ ցրուեցան՝ կորիւն առիւծու Յուդա, եւ շքեղացոյց զփառս ազգին իւրոյ, եւ բարձր արար զեղջեւր ժողովրդեանն[18]:

---

[8] Շուրջ պատեալ պաշարեալ կային, կամ պատէին. սովորական աւելադրութիւն է:

[9] Թիկունք, օգնականք նոյնանշաններն եւ յաջորդ գտանել աներեւոյթն անուն բայի են՝ լռելեայն իմացեալ գոյ բային:

[10] Ամփոփիմ, հոտ՝ քաշուիլ:

[11] Բարկութիւն, ցասումն — սփռեցաւ, հեղաւ. — յայտնեցան, մերկանդամ եղեն. նոյնանշաններու պէսպիսութիւն:

[12] (Կրաւ.) կարդացուեցաւ:

[13] Գողախառն, տաք, ջեռուցիչ:

[14] Ազազեմ, ցամքեցընել:

[15] Ջրշեղջ, ճահիճ, նոյնանշանք:

[16] Ազազել, ցամաքեցուցանել, սարսատեցուցանել. նոյնանշաններու պէսպիսութիւն:

[17] Եհար զհոտ ժանտիցն, ժանտախտին կամ ապականութեանց հոտը փարատեց: — Եհար զհոտ, եբարձ զշարաւ (զարշ հոտ), նոյնանշաններու պէսպիսութիւն: — Տես եւ Հարկանէ զփուտն. **Ջ. 10**, 24:

Նոյնպէս ըստ նմին օրինակի[19] եկն եհաս նեղութիւն ի վերայ ազգին քրիստոնէից յերկիրն արեւելից, եւ անկան ի հարկս[20]: Սկսան այնուհետեւ գործակալքն ճեպել[21] զքահանայսն եւ լլկել նեղել զտնանկս. յարձակեցան պիղծքն ի վերայ սրբոցն եւ չարչարեցին թիւրքն զճշմարիտսն. ստիպէին հարկահանքն հնազանդել ընդ անհնարին հարուածովք զազատութիւն եկեղեցւոյ. եւ այնպէս ջանային զի առ սակաւ սակաւ բարձցեն զաստուածպաշտութիւնն, եւ չարաշուք[22] իշխանութեամբն եւ պէսպէս խորամանկութեամբք հնարէին գայթագղեցուցանել[23] զուղիղս ի ճշմարտութեան ճանապարհս:

Յամին հազար-երրորդի յեւթնեւտասներորդի թագաւորութեանն Պարսից, որ երեսներորդ առաջներորդ էր Շապհոյ արքայից արքայի, արկին ի հարկ[20] զքրիստոնեայս. եւ ի ժամանակին յայնմիկ երանելին Շմաւոն եպիսկոպոս Սղակ քաղաքի եւ Տիզբոնի, զոր անուանէին Որդի Նարօտաներկաց[24] զի հարք նորա կերպասս ներկանէին, զանձն ի մահ եդ վասն օրինացն Աստուծոյ եւ փրկութեան ժողովրդեանն:

---

[18] Վերջին նախադասութիւնը (երր. կամ առօրի ոճով) նոյնիմաստ է նախընթացին հետ շքեղացոյց եւայլն:

[19] Նոյնպէս ըստ նմին օրինակի, նոյնանշան աւելադրութիւն:

[20] Ի հարկ (կամ ընդ հարկօք) անկանեմ, (մր.) քիչ մը տուքը արկանիմ, (ներկծ.) հարկատու ըլլալ, ընել:

[21] Ճեպեմ, հոս՝ նեղել:

[22] Չարաշուք, դաժան, խիստ, անողորմ:

[23] Ոտքը սահեցընել, գլորեցընել: — Ի ճանապարհս ներգոյական իմանալու է եւ ոչ տրական. կամ թերեւս ուղղելի է՝ ի ճանապարհացն:

[24] Նարօտաներկ, ներկարար: Շմաւոնի մականունն էր՝ Ներկարարի որդի:

11.

Ածի Շմաւոն առ Շապուհ արքայ:

Առեւծն գազանացեալ (Շապուհ) եւ ապականիչ մարդախանձ արիւնարբու ծանրագին արեան[1] մարդկան, ցասումն անհնարին նիւթեաց[2] ի սրտին, եւ զգեցաւ իբրեւ զզէն զամենայն մարմնովն. սրել սկսաւ զժանիսն եւ կրճտել զատամունսն, յօժարեալ ի սպանանել եւ յարձակեալ ի բեկանել: Քանզի ցանկացեալ փափաքէր ըմպել զարիւն արդար, եւ ուտել անյագ զմարմինս անարատից. գոչէր մեծաձայն բարբառով եւ դողացուցանէր առ հասարակ զամենայն տիեզերս ահեղ պատգամօքն եւ սաստիկ սպառնալեօքն: Հրաման տայր վասն քահանայից եւ պաշտօնէից, զի վաղվաղակի զմահ սրոյ ընդունիցին. եկեղեցիք աւերեսցին եւ սրբութիւնք պղծեսցին, սպասք պաշտամանն մատնեսցին յաւար, եւ ամենայն կարգ տաճարի Աստուծոյ եղծեալ ապականեսցի: Եւ զՇմաւոն գլուխ կախարդաց, ասէ, վաղ առ իս հասուցէք, զի զմեր թագաւորութիւնս խոտեաց եւ զկայսերն ընտրեաց, զի նորա Աստուծոյն երկիր պագանէ եւ զմեր աստուածս առ ոչինչ համարի:

Եւ Հրեայք եւս թշնամիք, որպէս սովոր էին՝ սկսան չարախօսել զՇմաւոնէ եւ զամենայն քրիստոնէից, քանզի սովոր էին յայսպիսում ժամանակի գտանել չարախօսք: Սկսան ամբաստան լինել եւ ասել. Յորժամ դու, արքայ, հրովարտակս եւ պատգամս մեծաւ շքով եւ պատրաստութեամբ առաքես կայսեր, առ ոչինչ համարի. իսկ Շմաւոն եթէ դոյզն բանս առնէ ի թղթի[3] եւ առաքէ, յոտն յառնէ եւ երկիր պագանէ, եւ երկու իւրովք ձեռօք առնու զթուղթն եւ կատարէ զիրսն վաղվաղակի:

Կապեցին զՇմաւոն եպիսկոպոս շղթայիւք եւ առին գնացին ի Ս[ա]ղակայ տանել ի Խուժաստան՝ հանդերձ երկու ծերովք որ էին երիցունք եկեղեցւոյն իւրոյ յերկոտասանիցն. անուն միումն Աբիղեքղա եւ միւսումն[4] Անանիա։ Եւ իբրեւ ելին ի քաղաքէն՝ առին գնացին պահակքն[5] ընդ հրապարակս եկեղեցւոյն՝ զոր մեծաւ զարդուք զարդարեալ էր[6]։ Աղաչել սկսաւ ղպահակսն զի մի տանիցեն[7] ընդ այն. քանզի յառաջ քան զսակաւ ինչ աւուրս աւերեալ էր մոգուցն եւ հրէիցն. քանզի ածէր զմտաւ թէ մի տեսից զաւեր տաճարին[8], եւ խռովիցի սիրտն եւ բեկանիցի։ Առին գնացին զնա տագնապաւ զերկայն ճանապարհն՝[9] սակաւ՛ աւուրս[10]։ Ապա չոգաւ մոգ մի եկաց առաջի արքային եւ ասէ. Ածին զգլուխ կախարդաց։ Եւ հրաման ետ ածել առաջի։ Եւ իբրեւ եմուտ՝ ոչ եպագ երկիր. եւ ընդ այն եւս առաւել ցասեաւ արքայ եւ ասէ. Արդ գիտեմ եթէ ստոյգ է ամենայն ինչ զոր լուայ զքէն. զիա՞րդ էր զի յառա՛ջ իբրեւ գայիր՝ երկիր պագանէիր, եւ այժմ ոչ պագեր[11]։ Ասէ Շմաւոն. Յառաջ պագանէի երկիր, քանզի ոչ շղթայիւք մտանէի առաջի, եւ ոչ թողուլ զճշմարիտն Աստուած կոչէիր՝ որպէս եւ այսօր[12]։ Սկսան մոգքն աստի եւ անտի չարախօսել եւ ասել, եթէ Վասն այդորիկ ոչ առ յանձն հարկս տալ՝ զի ի ձէնջ դիցապաշտից ապստամբել կամի. արդ չէ օրէն եթէ

---

[1] *Արիւնարբու արեան*, տես **Ա· 19,** 7:

[2] *Ցասումն (անհնարին) նիւթեաց*, (սաստիկ) ոխ պահեց:

[3] Եթէ նամակի մէջ քանի մը չնչին խօսք գրէ:

---

[4] Երբ անուն բառն առանց բայի մնայ՝ կրնայ տրական առնուլ փոխ՝ Միոյն . . . եւ միւսոյն։ Այսպէս եւս՝ Անուն միումն Եղիազ: Եղեւ այր մի՝ անուն նմա Յովհաննէս:

[5] Պահակ, պահապան, ոստիկան, -- Այսինքն՝ Առին զնա պահակքն եւ գնացին . . . ։

[6] Զոր մեծաւ զարդուք զարդարեալ էր. տես Քեր. 359, 2։

[7] Տանիցեն, սովորաբար՝ տանիցին. Քեր. 126։

[8] Փոխ՝ Մի տեսցէ. Ա. 3, 10։ Ներեւայ պակաս գրուած՝ Զեկեղեցին աւերեալ էր մոգուցն:

[9] Առին գնացին, երկուքը մէկ բայ կը համարուի ներգործական, եւ կրնայ հայցական խնդիր առնուլ՝ զնա: Քեր. 458։ ծան. եւ Է. 18, 19։ Իսկ գնացին զերկայն ճանապարհն՝ տես Քեր. 238։

[10] Իմա Ի սակաւ աւուրս:

[11] Երկիր պագանեմ, միշտ երկու բառ է, որ ըստ տեղւոյն կը բաժնուին ալ. ուստի խորթ են՝ երկրպագեալ, երկրպագից եւայլն. որոնցմէ հանուած են նաեւ երկրպագեմ, -պագեսցեն ձեւերը։

[12] Փոխ՝ Որպէս այսօր։

Digitized by Google

կեցցէ։ Ասէ Շմաւոն· Այն չիցէ շատ[13], ով պիղծք, զի դուք կորեայք եւ զայսպիսի թագաւորութիւն կորուսէք յԱստուծոյ, այլ եւ զմեզ եւս կամիք ձերում անօրէն ամպարշտութեանդ հարկատու առնել։

Ասէ արքայ· Առ այժմ զհարկացն զրոյց ի բաց թող, եւ զոր ինչ ես քեզ խրատ տամ՝ զայն արա վաղվաղակի· երկիր պագ այսօր ընդ իս արեգական աստուածոյ, եւ կեաս դու եւ ամենայն ժողովուրդ քո։ — Պատասխանի ետ սուրբն Շմաւոն եւ ասէ· Թէ ես քեզ՝ որ մեծ էիր քան զարեգակն եւ ունիս շունչ եւ իմաստութիւն՝ ոչ պագի երկիր, արեգական զիա՞րդ պագանեմ երկիր, որ անշունչ եւ անմռունչ է, եւ ոչ գիտէ պատուել զքեզ՝ որ պաշտեսն զնա, առաւել քան զիս՝ որ թշնամանեմն զնա։ Եւ զի ասացեր թէ վասն քո կեայ ժողովուրդդ, իմ տէր եւ ժողովրդեանս՝ Քրիստոս է որ ի խաչ ել, եւ ես ծառայ Նորա այր փոքր եւ անարգ· մեռանիմ վասն իմ եւ վասն Նորա, եւ վասն ժողովրդեանս ոչ թուլանամ· ոչ իջանել յանարգանս, այլ ելանել ի պատիւ փութացեալ եմ[14]· ոչ պատրիմ իբրեւ զմանուկ, այլ իբրեւ զայր կատարեալ արժանաւոր արդեամբք զգործն ցուցանեմ· ոչ անսամ վնասակար խրատուդ, զի ես քաջ իմանամ քան զքեզ։

Ասէ արքայ· Եթէ ի կենդանի Աստուած խոստովանէիր՝[15] գոյր քեզ տալ պատասխանի[16]· թող թէ[17] ի խաչելեալն Աստուած խոստովանիս եւ հաւատաս, որպէս ասեսդ։ Անսա ինձ արդ եւ պագ երկիր արեգական, որոյ կենդանի ճառագայթիւքն կեան ամենայն արարածք, եւ գտանես պատիւս եւ պարգեւս մեծամեծս ի մէնջ, եւ ճոխ

---

[13] Եթէ այստեղ խօսքն հարցական չէ, Այն չիցէ շատ՝ կը նշ· Այն բաւական չէ եղեր (ձեր կարծեօք), տես Քեր· 379, 4։

[14] Փութացեալ եմ, փոխ՝ Փութամ· Քեր· 367, Է։

[15] Տես 10, ծան· 2։

[16] Գոյր քեզ տալ պատասխանի· պատասխան ունէիր տալու, կրնայիր արդարանալ։

[17] Փոխ՝ Դու աւադիկ, բայց դու, եւն։

Digitized by Google

եւ իշխանս[18] արարից զքեզ ամենայն թագաւորութեանս իմում։ — Շմաւոն ասէ. Եթէ Յիսուս տէրն արեգական եւ արարիչն ամենայնի իբրեւ չարչարեցաւ ի ձեռաց թշնամեացն, արեգակն՝ քանզի նորա արարած է, եմուտ ի սուգ եւ ի չարչարանս, իբրեւ զծառայ ի վկայ տեառն իւրոյ[19]. եւ յետ երից աւուր յարեաւ ի մեռելոց եւ վերացաւ[20] փառօք յերկինս եւ նստաւ ընդ աջմէ Հօր։ Եւ վասն պարգեւացն եւ պատուոյ որով կամեցար պատուել զիս, եւ վասն իշխանութեան եւ մեծութեան զոր խոստացար ինձ, ասացից. աՀա պատիւ եւ մեծութիւն առաւել քան զքոյդ պատրաստեալ կայ ինձ առաջի, եւ պարգեւք եւ բարի՝ զորոյ եւ ոչ զլուրն անգամ լուեալ է քո, որ Հանդերձեալ եւ Համբարեալ է ինձ ի ճանապարՀին յոր երթամ։

Արքայ ասէ. Ոչ է այդ իմաստութիւն՝ կալ ի միտս յամառութեան[21], կատարել զկամսդ, եւ կորուսցին բազումք. խնայեա ի քո մաՀն եւ ի Հազարաց անձինս՝ զոր կորուսանելոց եմ վասն քո. արգել զիս ի քո արենէդ եւ յարենէ բիւրուցդ՝ զոր եդեալ եմ ի մտի սատակել։ — Շմաւոն ասէ. Եթէ արիւն արդար եդեալ ես ի մտի Հեղուլ՝ որպէս ասացեր, դու գիտես. եւ դու տալոց ես զվրէժ[22] արեանցն, յորժամ տայցես տոկոսիս վասն ամենայնի վոր գործելոց իցես։ Եւ զայս գիտեմ զի եթէ նոքա մաՀու թագաւորեն[23], եւ դու նոցա մաՀու մեռանիցիս, բայց ես զիմ կեանս որ Քրիստոս է՝ ընդ նոցա մաՀուն ոչ կարեմ փոխանակել. եւ ի վերայ այսր կենաց որ[24] յաշխարՀի աստ կեամ՝ իշխանութիւն ունիս, բարձ յինէն զ[սո]սա վաղվաղակի որով եւ կամիս մաՀուամբ։

Արքայ ասէ. Եթէ դու առ Հպարտութեանդ զոր ամենեցունդ[25] յայտ առնել կամիս՝ ոչ խնայեսցես յոգիսդ[26], սակայն ես զուսմնակիցս քո զարհուրեցուցանեմ դառն մահու զոր ածեմ ի վերայ քո, եւ առնեն զկամս իմ ի հարկէ[27] եւ ապրին։ — Շմաւոն ասէ. Այդ մի լիցի[28] թէ առ քեզ կեցցեն եւ յԱստուծոյ մեռանիցին. բայց դու տես զնոցա հանդէսն[29] սայրասուր սրոյն, եւ անդ տեսանիցես զազնուական կամս նոցա, զի առաւել բուռն եւ սաստիկ են քան զքո կամսդ չարութեան. քանզի իւրաքանչիւր ոք ի նոցանէ զճշմարտութիւնն զիւրեանց անձանց[30] հաստատուն ունին, եւ չեն ինչ սասանելոց։ Եւ զայս գիտասջիր, արքայ, զի ընդ քո՝ անուանեալ եւ ընդ անցաւոր թագաւորիդ՝[31] զմեծ անունն որ կայ ի վերայ մեր՝ ոչ կարեմք փոխանակել, այս ինքն է Յիսուսի Քրիստոսի Տեառն մերոյ։

---

[18] Փխկ՝ *իշխան*։ Քեր. 464։

[19] *Ի վկայ*, իմա՝ ի *լինել վկայ*, կամ ի *վկայութիւն տեառն*։

[20] Տես Ե. 8, 6։

[21] *Միտք յամառութեան*, *յամառութիւն*. տես Գ. 4, 4։

[22] *Պատիժը պիտ՚որ կրես*. Է. 16, 21։

[23] *Այսինքն՝ մաՀուամբ*։

[24] Փխկ՝ *Զոր*. տես Ա. 3, 21։

Արքայ ասէ. Եղծանեմ ապականեմ զգեղ ցանկալի, եւ յարիւն յապաժոյժ[32] թաթաւեմ զհասակդ գեղեցիկ հուպ ընդ հուպ կարճ ի կարճոյ վաղվաղեան ժամանակի[33], եթէ ոչ արասցես ինձ պատիւ առաջի իշխանացս իմոց պատուականաց[34] եւ պագանիցես երկիր ինձ եւ արեգական՝ աստուծոյն արեւելից։ — Շմաւոն ասէ. Ո՞ւր է զի աստուած է արեգակն, զի ահա քեզ որ մարդ ես[25] եւ նմա՝ հասարակ[35] ետուր զերկրպագութիւն. եւ զայս գիտասջիր եթէ դու մեծ ես քան զնա, եթէ կամէիր իմանալ։ Եւ զի ասացեր եթէ զգեղ ցանկալի ապականեմ, գոյ մեր կենարար՝ որ նորոգէ միւսանգամ մեծաքանչ

---

25. Տես Ե. 7, 6. ա, դ յօդ։
26. Տես Բ. 4, 7։
27. Տես Բ. 2, 1։
28. Օրինակն՝ Այդ մի լիցին։
29. Տես զնոցա հանդէսն, փորձէ զանոնք եւ տես։ Կ'ըսուի (Ջիրիք) զփորձ առնուլ զհանդէս տեսանել։
30. Նախդրի կրկնութիւն. Քեր. 250, Է։
31. Ընդ քո, քու տեղդ (որ անուամբ եւ անցաւոր թագաւոր ես.) փոխանակել ոչ կարեմք։
32. Արիւն ապաժոյժ, մարդու արիւն թափուած։
33. Հուպ ընդ հուպ, կարճ ի կարճոյ, վաղվաղեան ժամանակի. անմիջապէս, շուտ մը. նոյնանշան աւելադրութիւնք։
34. Այսինքն՝ պատուաւորաց։
35. Հասարակ, հաւասարապէս։

փառօք զմեզ ի մեռելոց, որ յոչընչէ ի չգոյէն արար զմեզ եւ հաստատեաց[36]:

12.

Կապանք եւ մահ սրբոյն Շմաւոնի:

Հրաման ետ արքայ կապել զՇմաւոն մինչեւ ցառաւօտն, զի այսպէս իմացաւ՝ եթէ ի միտս ինչ ուսանիցի վաղիւն որ առնիցէ զհրամանս նորա[1]*: Յարեաւ եկաց յաղօթս (Շմաւոն) եւ ասէր այսպէս: Տուր ինձ Տէր զպսակս զայս, դու ինքնին գիտես զի ես ինձէն խնդրեցի, զի ամենայն մտօք եւ ոգւով եւ կենօք սիրեցի զքեզ, զի տեսից զքեզ եւ ուրախ եղէց եւ հանգեայց: Ես ի վերոյ բազմէի, ես*[2] *նախ պարտիմ մեռանել. տաց զանձն իմ ի սպանդ առաջի նոցա եւ առից ընդ նոսա զկեանս իմ, ուր ոչ հոգք է*[3] *եւ ոչ ծուփք, ոչ տրտմութիւնք, եւ ոչ յոյզք խորհրդոց*[4]*. ոչ որ նեղէ եւ ոչ որ նեղի, ոչ որ զրկէ եւ ոչ ոք զրկի:*

Իսկ երկու եւս ծերքն որք էին կապեալք ընդ նմա՝ զարմանային ընդ աղօթսն եւ ընդ տարածել ձեռացն ընդ երկինս. մանաւանդ իբրեւ տեսանէին թէ երփն երփն հարկանի[5] *յերեսաց նորա իբրեւ զվարդի եւ զծաղկաց ի ժամանակս գարնայնոյն:*

Իսկ իբրեւ եղեն երեք ժամք աւուրն, հրաման ել վասն նորա ստիպով, եւ առեալ տանէին տագնապաւ[6]*: Եւ իբրեւ եմուտ առաջի արքային՝ ոչ եպագ երկիր: Ասէ արքայ. Յո՞ր ինչ խորհուրդ ագար*[7]*, ո՛վ ապստամբ, մնա՞լ* առ մեզ բարեկամութեամբ՝ թէ իջանել ի դժոխս թշնամութեամբ: Ասէ ցնա սուրբն. Ես ի բարի եւ յօգտակար խորհուրդս ագայ, զի զթշնամութիւն քո լաւ համարիմ քան զբարեկամութիւնն:

---

[36] *Ոչինչ, չգոյ. — առնել, հաստատել,* նոյնանշաններու աւելադրութիւն:

[1] *Զի այսպէս իմացաւ ...,* այս ինքն՝ Վասն զի կը մտածէր որ (մինչեւ) երկրորդ օրն զգաստանայ եւ իւր կամքը կատարէ: — Այս մասն այլայլած կ'երեւայ:

[2] Օրինակն՝ *եւ նախ:*

[3] **Իմա՝** *Ոչ հոգք* են *եւ ոչ ծուփք:*

[4] *Հոգք, ծուփք, յոյզք խորհրդոց,* հոս նոյնանշան են:

[5] *Երփն երփն հարկանի,* աղուոր գոյներ կը ցոլանան:

[6] *Ստիպով, տագնապաւ,* նոյնանշան են. արտորնօք:

[7] *Յո՞ր ինչ խորհուրդ ագար,* (փխկ՝ Յո՞ր, կամ Յի՞նչ խորհ.)

Արքայ ասէ. Մի անգամ պագ երկիր արեգական, եւ այլ ոչ ոք ստիպէ զքեզ, եւ ապրիս յայնցանէ որք խնդրեն սպանանել զքեզ: — Ասէ Շմաւոն. Մի՛ արասցէ Աստուած եթէ ելցէ այդ համբաւ ընդ տիեզերս եւ պատմեսցի ընդ աշխարհս ամենայն, եւ մի՛ ուրախ լիցին թշնամիքն արդարութեան եւ մի՛ ցնծասցեն ատելիքն մեր[8] տարապարտուց եւ ասիցեն, թէ Շմաւոն մոլորեցաւ յԱստուծոյ եւ եպագ երկիր ոչընչի վասն ահի սպանման:

Արքայ ասէ. Գիտասջիր Շմաւոն զի սիրեմ զքեզ, վասն այնորիկ կամեցայ երկայնամիտ լինել եւ տալ խրատ. եւ ոչ կամեցար լսել. արդ դու գիտես: — Շմաւոն ասէ. Աւելի օտարոտի[9] համարիմ զայդ ամենայն բանս՝ արքայի. այլ արձակեա զիս փաղփաղակի զի ժամ է ճաշոյ, եւ փութա առաքել. զի սեղան կազմեալ է ինձ եւ պսակ յօրինեալ:

Եւ մինչ կայր ի միջի ցանկալի տեսլեամբ[ք] եւ գեղեցիկ կերպարանօք, ասէ արքայ ցթագաւորսն եւ ցիշխանսն որ նստէին առաջի. բազում ազգս այլազգիս տեսեալ է իմ եւ բազում երկիր կոխեալ աստ ի մերում աշխարհիս, այդպիսի գեղ աղնիւ եւ հասակ գեղեցիկ իբր զայդ չէք իմ տեսեալ: Պատասխանի ետուն ամենեքեան եւ ասեն. Արքայ քաջ, մի՛ հայիր ընդ գեղ մարմնոյն, այլ ո՛րչափ զօգիս մարդկան կորուսանէ եւ մոլորեցուցանէ յուսմանէս[10] մերմէ: Յայնժամ ել հրաման զի սպանցեն զնա սրով. եւ ելին իշխանքն սպանանել զնա:

գիշերն ի՞նչ մտածմունքով անցուցիր:

[8] Երկու զոյգ նոյնիմաստ նախադասութիւնք են՝ (Քեր. 473, Զ.) *Ելցէ համբաւ ընդ տիեզերս*, եւ *Պատմեսցի ընդ աշխարհս ամենայն*. — *Մի՛ ուրախ լիցին թշնամիքն*, եւ *Մի ցնծասցեն ատելիքն մեր*:

[9] *Աւելի օտարոտի* (*բանք*), աւելորդ եւ անպատկան:

[10] *Ուսումն*, հոս՝ վարդապետութիւն, դաւանութիւն:

Այսպէս կատարեցաւ[11] սուրբն Շմաւոն եպիսկոպոս ի Շապհոյ Պարսից արքայէ՝ յաւուր չարչարանաց Տեառն մերոյ, հարեւր արամբք ժառանգաւորօք[12] սուրբ եկեղեցւոյ, եւ այլ անթիւ բազմութեամբն. եւ ընկալան զպսակս անապականս ի Քրիստոս Յիսուս ի Տէր մեր։

Ի ՎԿԱՅՍՆ ԱՐԵՒԵԼԻՑ

13.

Թէ զօրութիւն վկայիցն ի տանջանս՝ էին չարչարանք Կենարարին:

Ո՜վ, քանի՜ ցանկալի է տաճարն որ շինեցաւ ի պատուական ազատութենէ. ո՜վ, քանի՜ գեղեցիկ է յարկն որ յարկաւ[1] ի կամաց կամարարաց. ո՜վ, քանի՜ ահաւոր է սեղանն որ ուղղեցաւ[2] արեամբ եւ սպանմամբ մարդկան, զարիւն եւ զսպանումն Քրիստոսի կարգեաց յօրհնել եկեղեցւոյ։

Նահատակեալ վկայքն մեծազօրք՝ մինչ ի թշնամեացն եւ ի հալածչացն արդարութեանն ի չարչարանաց եւ ի նեղութեանց ի մէջ[3] կային, զաչս ի վեր համբարձեալ ի մարդասէրն Փրկիչն որ կախեցաւն զփայտէ՝ հայէին եւ լինէին ժուժկալեալք[4]. եւ զբարերարն Աստուած որ պրկեցաւն ի Գողգոթա՝ տեսանէին եւ զօրանային։ Պնդակազմ քաջալերութիւն առաքինեացն՝ զտեսիլ խաչին տեսանէր եւ զօրանայր. եւ ժուժկալ համբերութիւն

---

[11] Կատարիմ, կատարումն կը նշ. նաեւ՝ մարտիրոսական մահուամբ մեռնիլ։

[12] Ժառանգաւոր, կղերիկոս։

---

[1] Յարկանիմ, (հորջ. բայ.) Յարկն որ յարկաւ, յարկն որ ձգուեցաւ, ծածկն որ գոցուեցաւ: Յարկար զվերնայարկս նորա: (Սղմ։)

[2] Սեղան ուղղեմ, սեղան կանգնել։

[3] Ի չարչարանաց եւ ի նեղութեանց ի մէջ, փոխ՝ ի մէջ չարչարանաց եւ նեղութեանց։ Տես եւ Դ. 19, 10։

[4] Լինէին ժուժկալեալք, փոխ՝ ժուժկալէին, համբերէին։ Քեր. 240, *ծան. եւ եր. 355։

նոցա ի չարչարանս կենարարին հայէր, եւ սիրոն պնդէր․ աչք նոցա զծակս բեւեռաց Տեառնորդւոյն տեսանէին եւ լուսաւորէին․ եւ ականջք նոցա զքաղցր բարբառ խաչելոյն լսէին եւ հանգչէին։ Իսկ յորժամ զծարաւ եւ զլեղի անարատին յիշէին՝ ցանկալի ոգիքն ճգնելոցն զուարճացեալ ցնծային։ Եւ վասն այնր որ պսակօք փշոց պսակեցաւ, զցանկալի եւ զվայելուչ պսակ աշխարհիս անարգեցին․ եւ վասն այնր որ[5] եղեգամբ ձաղանացն թշնամանէին, ոչ արարին ցուպ եւ ապաստան զեղէգն ջախջախ, այսինքն զմարդ մահկանացու։ Զգեցան զխոնարհութիւն հեզոյն, եւ խիստ բանիւք զթշնամիսն խոցոտէին․ եւ զարհամարհողս խաչին՝ անուամբ խաչին երգիծուցանէին[6]։ Արկան զիւրեամբք զլռութիւն[7], զի ոչ եղեն անձանց ջատագով, եւ զատելիս ճշմարտութեանն ճշմարտին՝ նախատէին։ Եդին առաջի աչաց զյարութիւն յարուցելոյն, սիրով եւ ցնծալից ուրախութեամբ հասանել ի յարութիւնն ճեպէին։

Ո՛վ սքանչելի չարչարանք եւ զարմանալի մահ Փրկչին․ զի՞արդ փութացուցանէ ջերմեռանդն սիրով զհանճարեղսն՝ ճեպել մատուցանել զմարմինս նմա պատարագ։ Ո՛վ պատմուճան ներկեալ արեամբ արարչին, զոր արկին ճշմարիտ վկայքն ըստ նորին օրինակի[8], եւ ներկան արեամբ անձանց իւրեանց։ Այս այն պատմուճան փառաց է որ բխեաց ջուր եւ արիւն ի կողից իւրոց․ զի ջուրն լիցի է լուանալ ի մկրտութիւն[9], եւ արիւնն ի քաւութիւն մեղաց։ Այս է պատմուճան սքանչելի, յոր[ժամ] աշխատեցան ձեռք ապականչացն եւ ոչ կարացին քակել։ Այս է պատմուճան նոր բազմադիմի[10], զոր նիւթեցին չար-

---

[5] **Փխկ՝ Զոր։ Ա․ Յ,** 21։

[6] *Երգիծուցանել*, **պատառել, խոցոտել։**

[7] **Փխկ՝ Զգեցան զլռութիւն․ ինչպէս քիչ յառաջ՝** *զխոնարհութիւն հեզոյն*: **Տես վերը 10,** 4։

[8] **Օրինակն՝** *ըստ նորին*:

[9] *Լուանալ ի մկրտութիւն*, **մկրտելու համար լուալ։ — Եթէ ըսուի** *Լիցի լուանալ*, **կը նշ․ Լուացէ (ջուրն)։ Քեր․ 362, ***ծան։**

[10] *Բազմադիմի*, **գոյնզգոյն, զանազան, պէսպէս, նկարէն։**

չարանք եւ հանին[11] նեղութիւնք եւ անկին[12] տանջանք, եւ եհատ սուրն սայրասուր[13]. թափեաց[14] սպանութիւն եւ սպիտակացոյց արիւն. պատառեցին չարչարանք եւ կարկատեաց աջն վերին. զոր Աստուածութիւնն զգեցաւ, եւ[15] մարդկութիւնն զարդարեցաւ:

14.

Չարչարանք վկայից՝ առակաւ խաշանց եւ սերմանեաց:

Սկսայց այսուհետեւ պատմել դողալով զչարչարանս որ եկին ի վերայ ազգիս մերոյ, եւ զանարգանս եւ զառականս[1] զորս կրեցին ժողովուրդք մեր, զանհնարին նեղութիւնսն որ եկին ի վերայ աշխարհիս, եւ զդառն ժամանակն որ եկն եկաց ի վերայ մեր. զտանջանս բարկութեան եւ զխրատ ողորմութեանցն, զգազանութիւն թագաւորացն՝ որ խանձեալ[2] էին ուտել զմիս եւ զարիւն մարդկան. որ յառեւծ սատակիչ առակեալ է ըստ Գրոյն, եւ յարծուի արագաթեւ. որ ունի ի ձեռին իբրեւ զմատռուակ[3] զբաժակն բարկութեան, եւ արբուցանէ զամենայն ազգս. յետոյ ըմպէ եւ ինքն զմրուրն եւ յիմարի:

Այս քառասուն ամ է զի պրկեալ կան մկանունք մեր ի գանս, եւ պարանոցք ի սուր սուսերաց[4]. զի կարկեցոյց զմեզ արդար դատաստանն Աստուծոյ առ ամօթի մերում. զի եւ առեւծն յանտառէ մրմռեալ ի վերայ սա-

---

[11] Հոս յայտնապէս հանում (տճ. տօգումագ) բային կատարեալն՝ հանին փոխ՝ հանան:

[12] Անկանեմ, հիւսել, կտաւ գործել: Օրինակն՝ արկին: — Նիւթեմ, հանում, անկանեմ, նոյնանշաններու գեղեցիկ զանազանութիւն:

[13] Սուր սայրասուր, առաջին սուրը գոյական է, սուսեր. երկրորդը՝ սրեմ բային արմատը:

[14] Թափեմ, հոս՝ լուալ, ջրոյ մէջ ծեծել: Այսպէս ալ՝ թափիչ կը նշ. լուացարար, ճերմկցընող, եւ լուալու՝ ծեծելու գործիք. (տճկ. թօգմագ:) — Թափեաց, սպիտակացոյց նոյնանշանից պէսպիսութիւն:

[15] Իմա՝ Եւ որով մարդկութիւնն զարդարեցաւ:

---

[1] Առականք, խայտառակութիւն:

[2] Խանձիմ, հոս՝ չար բանի մը ծարաւոտ ըլլալ: Ասկէ՝ արիւնախանձ, մարդախանձ, զիշախանձ, եւն:

[3] Մատռուակ, գինւոյ բաժակը տուող:

[4] Սուր սուսերի, տես Ա. 1, 2:

կաւ որթոյ հօտին, կոտորեաց ի նմանէ որպէս եւ կամեցաւ, ցրուեաց կորոյս ըստ ախորժեաց. զխոյս եւ զմաքիս առ ոտն կոտորէր, եւ զգառինս եւ զորոջս թունաւոր ճիրանամբք պատառէր. եւ քանզի այծեացն սեւացելոց ոչ մեղանչէր, բազում ոչխարք մարմառոտք[5] վասն ապրելոյ ի նմանէ ի սեւացեալ գոյնն փոխեցան։ Ո՛վ ազատութիւն անձնիշխան, որ ներկանէ զանձն պէսպէս գոյնս յոր եւ կամի. թէ կամի ի տգեղութիւն, եւ թէ կամի ի սպիտակս, եւ թէ կամի ի թուխս. այլ գիտասցէ զի սպիտակքն ի փառս եւ ի պարծանս լինին, իսկ թուխքն ի կորանս[6] եւ յանարգանս։

Սերմն սակաւ եւ անզօր էր աշխարհիս մերոյ, զոր սերմանեցին մշակք ժրագլուխք լալով եւ հանապազորդ արտասուօք։ Դարմանէր եւ սնանէր մեղմով արեւմտեայ օդովն[7]. եւ մինչ չեւ օդոյն ի չափ հասեալ էր եւ ոչ հասկացն խիւս առեալ[8] եւ պնդեալ համարձակ, յանկարծ սաստիկ եւ խորշակահար հողմն արեւելեայ[9], եւ զմեծ մասն հասկացն ազազեցոյց առանց խիւսոյ. բայց կէս+ հասկացն[10] առաւել եւս պնդեցան եւ պարարեցան, եւ արժանի եղեն ելանել ի սեղան թագաւորին։ Իբրեւ տեսին ապականիչքն թէ գեղեցիկք եւ ցանկալիք են որք մնացինն, եկին հնձել առ նախանձու, ոչ մանգաղօք՝ որպէս եւ օրէնն պահանջէր, այլ սայրասուր սուսերօք ըստ չարութեան կամաց իւրեանց։ Եւ քանզի ոչ էին նոցա գործ եւ ջան, ոչ ամփոփեցին զնոսա ի գաղիշս[11] ի քիստս իւրեանց. իբրեւ զապականիչս եւ զօգտիչս վատնէին զորայսն ընդ դաշտսն, եւ ցանէին ցրուէին, զի լիցին կոխան գազանաց երկրի եւ կերակուր թռչնոց երկնից։ Իսկ տկարք եւ քաղցեալք կարօտեալ փափաքէին կենդանի հացին, նոքա[12] սիրով եւ երկիւղիւ զանձն[13] ի մահ դնէին· երթեալ քաղէին զմնացորդս որայիցն զի լիցին կերակուր զանկեալ՝ մարմնոց անկելոց, եւ դարման եւ փափաք[14] նեղեալ ոգւոց վշտացելոց։ Այս է բոյս որ կոտորեցաւ ի սայրասուր սուսերացն, եւ ամփոփեցաւ երկնի գադիշ[15], եւ ժողովեցաւ եմուտ ի շտեմարանս հոգեւոր։

---

[5] Մարմառոտ, քոսոտ, խաղաւարտ ունեցող։

[6] Կորանք, ամօթ, նախատինք։

[7] Արեւմուտքէն քրիստոնէից երկրէն։

[8] Խիւս առեալ, (ցորենը) լցուած, հասած. (տճ. Խօղլէ-, փօլլոան։)

[9] Արեւելքէն անհաւատից երկրէն։

[10] Օրինակն՝ հասկոցն։ — Կէսք հասկացն, հասկերուն մէկ մասը։

[11] Գաղիշ, (ասորի բառ.) ցորենի խրձանց կոյտ. որայից դէզ։

15.

Պէսպէս լլկանք քահանայիցն։

Սուր սուսերացն միշտ ի մարմնոցն քահանայիցն ուտէր եւ քաղցնոյր, եւ յարենէ առաջնորդացն ըմպէր եւ ծարաւէր· քանզի հրաման սրոյն ի սաստիկ թագաւորէն ել ի վերայ նոցա տագնապաւ յառաջնումն· եւ ի ձեռս թշնամեացն որ ծարաւէին արեան անձանց նոցա, մոգուց խաբեբայ ուսմանն մատնեցան· եւ առաւել յեղբարց եւ ի տոհմայնոց եւ ի բարեկամաց նեղէին եւ հալածէին։ Եւ կատարեցաւ բանն զոր ասաց, թէ Ատեսցեն զձեզ յամենայն տեղիս վասն անուան իմոյ, եւ մատնեսցեն զձեզ հարք ձեր եւ եղբարք եւ տոհմայինք եւ բարեկամք։ Այս ամենայն յայնմ ժամանակի կատարեցաւ առ վկայսն սուրբս· եւ երանելիս արդեամբք։ Զի՞նչ մահ անհնարին էր զոր ոչ ածին դատաւորքն ի վերայ մեծազօր վկայիցն· կամ զո՞ր տանջանս դառնութեան[1] թողին թշնամիքն եկեղեցւոյ· եւ ոչ այնու զճշմարիտ ծառայսն Աստուծոյ կոտեցին· կամ զո՞ր չարչարանս եւ զլլկանս թողին թշնամիք ժողովրդեանն Քրիստոսի, եւ ոչ այնու զպընդակազմն եւ զպատերազմողսն չարչարեցին: Զկէսն ի քաղց եւ ի ծարաւ ճգնեցուցանէին, մինչեւ ծորէին[2] մարմինք նոցա եւ մեռանէին. զկէսս գլխիվայր կախէին զմիջօրեայ ժամանակսն, ոսկրաքանց առնէին[3] եւ մեռանէին: Զկէսս՝ քակելով զյօդս թիկանցն առ ի պրկել եւ ձգել բազում արանց[4], լուծանէին եւ սպանանէին. զկէսսն հանապազորդ գանիւք՝ արիւնռուշտ[5] առնէին եւ սպանանէին: Զկիսոց անհնարին գելոցօք[6] խորտակէին զկողս եւ զոսկերս եւ սպանանէին. եւ զկէսս ի ցուրտ եւ ի պարզ[7] ընկենուին, մինչեւ պրկէին մարմինք նոցա եւ մեռանէին. եւ զկիսոց կտրոցօք առ սակաւ սակաւ քարշէին զմարմինս ոսկերացն եւ սպանանէին. եւ զկէսն չարաչար մորթելով[8] սպանանէին. եւ զկիսոց գայլիկոնօք ծակէին զպճղունսն[9] եւ սպանանէին: Եւ կիսոցն՝ եղէգն հերձեալ հանգոյն հասարակացն[10] դնէին շուրջ եւ պնդէին լարօք ընդ անդամսն[11], եւ մի մի ձգէին հանէին հանդերձ մորթովքն եւ մսօքն եւ ջղօք, եւ այնու սպանանէին. եւ զկէսսն[12] քարամբք անողորմ ծեծէին եւ սպանանէին: Թող զայլ կտտանսն զոր կտտէին[13]. եւ զունչսն հատանէին, եւ զականջսն լլէին, եւ զմատունսն կտրէին, եւ զաչսն փորէին, եւ զբարձսն եւ զծունկսն ուռամբք խորտակէին: Եւ զկէսս զբութից ոտիցն կախէին. եւ կիսոցն խեցիս ջեռուցեալ յանթսն[14]

---

[12] Օրինակն՝ նոցա։

[13] Զանձն փոխ Զանձինս։ — Զանձն ի մահ դնել (կամ մատնել), իւր կեանքը զոհել։

[14] Փափաք, իմա՝ յագուրդ. տես վերը՝ 1, 21. (երես 388.)

[15] Իմա՝ Ամփոփեցաւ ի գադիշ (վասն) երկնի. — կամ՝ Ամփոփեցաւ յերկնի գադիշ։

[1] Տանջանք դառնութեան, փոխ Դառն տանջանք։ Քեր. 260, Ը։

---

2. ծորել (մարմնոյ), հիւծիլ, մաշիլ, քամուիլ:

3. Ոսկրաքանց առնեմ, ոսկրները մէկն փրցընել, հանել:

4. Առ ի պրկել եւ ձգել բազում արանց, շատ մարդիկներու պրկելովն ու քաշելովը: Տես Առ ի կարծել. Քեր. 386. Տրկ:

5. Արիւնռուշտ առնեմ, արեան մէջ թաթխել:

6. Գելոց, (Գելում բայէն.) ճմլելու, ճնշելով ոլորելու գործիք:

7. Պարզ, (Գ.) պարզկայ, գիշերուան ցուրտ. (տճ. այազ:)

8. Մորթեմ, մորթը հանել. մորթազերծ ընել:

9. Պճղն, ոտքին թաթէն վերի ոսկրը:

10. Հերձեալ հանգոյն հասարակաց. կիսած, կէսէն ճեղքած:

11. Այսինքն Անդամներուն վրան չուաններով ամուր կը կապէին:

12. Օրինակն՝ զկէսսն:

13. Կտտանս կտտեմ, չարչարել. տես Բ. 1, 19:

14. Իմա՝ յանութսն, թեւին տակը. (տճկ՝ գօլթուգ:) Անթ խանգարեալ կը համարուի եւ վերջին դարերուն սովորական է:

դնէին եւ պնդէին. եւ կիսոց՝ զքուրձ մոխրով լնուին եւ թաղէին զգլուխն ի ներքս. եւ կիսոց՝ քացախ եւ մանանեխ արկանէին եւ շփէին։ Կիսոցն ասեղունս ընդ եղեգնաբերանսն[15] վարէին[16] յանխնայ. կիսոց փշեղէն գաւազանօք նորոգէին օր ըստ օրէ զհարուածսն։ Եւ դարձեալ յետ այսր ամենայնի անհնարին չարչարանաց եւ կտտանաց՝[17] զգլուխն սրով հատանէին։ Բայց ի միջէ միայն խորամանկութենէ՝ զոր եմոյծ ապատութիւն յաշխարհս՝ պահեցին զերանելիսն, զի հրով զօք ոչ այրեցին, քանզի զհուրն պաշտէին. եւ թերեւս վասն զի ի Բաբելոնն յամօթ եղեն, զի քաղցուցին[18] զհուրն եւ ետուն նմա կերակուր զԱնանեանսն, եւ ոչ իշխեաց մտաբերել ի նոսա[19]։

Այսպիսի եւ նման սոցին անհնարին չարչարանս ածէին անօրէնքն ատելութեամբք ի վերայ վկայիցն նահատակաց. մինչ զի եւ զմարմինսն ի մահուն ոչ ումեք տային ժողովել եւ թաղել. քանզի բազում աւուրս պահապանս կացուցանէին նոցա, մինչեւ սպառէր մարմինն ի գիշակեր գազանացն եւ ի թռչնոց։

16.

Նահատակութիւն այլոց հաւատացելոց:

Դարձեալ երկրորդ հրաման յանօրէն թագաւորէն վասն քրիստոնէից եւ աշխարհականաց ելանէր. ահ եւ երկեւղ ընդ ամենայն աշխարհս տարածանէր, եւ շարժումն եւ դողումն յամենայն կողմանս հասանէր։ Եւ այսպէս ելանէր հրամանն, թէ Որ արեգական երկիր ոչ պագանիցէ, եւ զարիւն անասնոց ոչ կամիցի ուտել՝ չարակտուտ[1] մահու ի ձեռաց մերոց դատաւորաց մեռցի։ Իբրեւ զայն լսէին աշխարհականք արք հաւատացեալք, թողուին եղծ զեղծ[2] զտունս իւրաքանչիւր[3], եւ անժողով եւ ընդ վայր՝ զինչս եւ զստացուածս. քանզի ահ տագնապին ստիպէր, եւ հրաման սպառնալեացն ճեպէր հանէր զնոսա յիւրաքանչիւր տեղւոջէ՝ երթ[ե]ալ լինել ապաստան ի լերինս եւ յայրս քարածերպս[4], ի սորս եւ ի դարաւորս։ Լաւ համարէին զսորսն նեղամուտ՝ քան զապարանս ընդարձակասրահս, եւ զդարաւորս անձուկս եւ զնստուկս[5] քան զբարձրաբերձ պատշկամբսն։ Կորուսին զամենայն ինչ՝ զի զճշմարիտն եւ զյաւիտենականն գտցեն. եւ իբրեւ զգաղտականս[6] յերեսաց գերէվարացն սարսէին եւ դողային․ ոչ ի մահուանէ՝ զոր վասն Քրիստոսի մեռանէին՝ [եւ] փախչէին, այլ կասկածէին թէ գուցէ գայթագղութիւն ինչ լինիցի յանհնարին փորձութիւնսն[7]։ Քանզի ոչ ամենայն որ ոսկի կոչի՝ ելանէ անարատ եւ ընտիր ի բովից[8], եւ ոչ ամենայն որ արծաթ անուանի՝ ելանէ պարզ եւ սուրբ ի հալոցաց[9]։

---

[15] Եղնգնաբերան, եղունգի ծայրը, միսը։ -- Օրինակն՝ եղենգնաբերան: -- Ասեղն (փոխ՝ ասիղն) սովորաբար կը հոլովի՝ ասղան. ուստի եւ ասղնեգործ, ասղանի. տես Քեր. 489։

[16] Վարել, հոս՝ խոթել:

[17] Փոխ. Յետ այսց ամենայն անհնարին չարչարանաց։

[18] Քաղցուցանել, անօթեցնել:

[19] Եւ ոչ իշխեաց մտաբերել ի նոսա, եւ (կրակն) անոնց չկրցաւ վնասել: Տես Ա. 5, 25։

Ի ստիպել ալեացն ծովուն՝ ընկղմի նաւ վաճառականի․ եւ ի կանգնել գայթագղութեանցս աշխարհիս՝ վերանայ ընդ նմին[10] նաւն ոգւոց։ Ո՛վ ծով, քանի՛ ահագին ես նաւորդաց․ ո՛վ աշխարհ, քանի՛ կանգնեալ կաս հակառակ իմաստնոց։ Ո՞վ լցի վստահ ի քեզ՝ ծով՝ ի

---

1. Ջարակտուտ (մահու, գրծ.) դառն տանջանօք։

2. Եղծ զեղծ, վարը՝ անժողով եւ ընդ վայր (թողուլ). ցիրուցան, երեսի վրայ, խառնափընթոր։

3. Զտունս իւրաքանչիւր, վարը՝ յիւրաքանչիւր տեղւոջէ. (աշխ.) ամէն մէկն իւր տունը։ Տես Ա. 1, 21։

4. Այստեղ քարածերպ իբր ածական կ'երեւայ այրին։

5. Զնստուկ. ցած։ Կայ նաեւ՝ զնստագոյն, զնստիմ, զնըստուցանեմ։

6. Գաղտական, գաղտուկ շրջող, պահուըտած։

7. Չըլլայ թէ անտանելի փորձանքներու (տանջանաց) ատեն՝ սխալիլ իյնալ (ուրանալ) հանդիպի։

8. Կը հոլովի նաեւ՝ ի բովուց բովաց, բովից։

9. Կոչի, անուանի, — բովք, հալոց, — անարատ, պարզ. նոյնանշանաց պէսպիսութիւն։ Է. 2, 43։

10. Ընդ նմին, այսինքն՝ ընդ կանգնելոյն։

յուզել ալեացդ եւ ի մրրկե[ա]լ զբօսանացդ[11]. ո՛վ հաւատասցէ քեզ՝ աշխարհ՞ ի վառել բարկութեանդ եւ ի բորբոքել անիրաւութեանդ: Երանի՜ վկայիցն որ հեղին զարիւնս իւրեանց ի բորբոքումնդ քո, եւ շիջաւ. եւ արկին զմարմինս իւրեանց ի տոչորեալ վառումնդ, եւ շիջաւ:

Այժմ Տէր, պահեա զմեզ ի բանակէ պղծոց, ի ձեռաց շանց արիւնարբուաց՝ որ շուրջ պատեալ պաշարեալ են զմեզ[12]: Քաւեա Տէր զթագն-արեւելից[13], եւ տուր նմա իմանալ զճշմարիտ գիտութիւն քո. կատարեսցէ իբրեւ զՔորեշ[14] զկամս քո: Կացո՛[15] Տէր Քորեշ ի տեղի Քորեշի[16], եւ հատո բարկութիւն եւ չարութիւն մոլորեցուցչացն՝ եւթնպատիկ ի ծոց նոցա, զնախատինս զոր նախատեցին զքեզ[17] Տէր:

Ի ՃԱՌԻՑ ՅՈՎՀ. ՈՍԿԵԲԵՐԱՆԻ

17.

Ի ճառէն վասն սրբոյ խաչին:

ԾԱՆ. Այս ճառիս օրինակաց տարբերութիւնները յաճախ են եւ ոչ աննշան. զորոնք առնելով համարեցանք մի առ մի նշանակել: Իրարմէ տարբեր ընթերցուածները հաւասարապէս հին ընտիր լեզուաւ են, (քիչ տեղ գրչագրաց ապականութեամբ:) Կ'երեւայ թէ հին ժամանակներէն թարգմանութեան վրայ սրբագրութիւններ եղած:

Զի՞նչ ասացից կամ զի՞նչ խօսեցայց. զո՞ կոչեցից զձեզ, ոչխա՞րս եթէ հովիւս, նաւավա՞րս եթէ նաւապետս, աշակե՞րտս եթէ վարդապետս: Ո՞րպէս զարմացայց ընդ ձեր նախանձդ, որ քան զհուր ջերմագոյն է: Ոչխա՞րս կոչեցից զձեզ, քանզի եւ էք իսկ հեզք եւ խոնարհք. հովի՞ւս կոչեցից զձեզ, քանզի եւ էք իսկ նման Տեառն ձերոյ: Նաւավա՞րս կոչեցից զձեզ, քանզի էք իսկ անշարժք յալեաց եւ ի խռովութեանց միջի. Նաւապե՞տս կոչեցից զձեզ, զի էք իսկ որպէս խելամուտ նաւապետ[1] որ նստիցի ի խել նաւուն, եւ արուեստիւն իւրով ի սահանաձայն[2] ալեաց ողջ եւ անփնաս զնաւն հանիցէ ի նաւահանգիստ խաղաղութեան: Այլ աշակե՞րտս կոչեցից զձեզ, քանզի եւ էք իսկ պատրաստք առ ի լսել. այլ վարդապե՞տս. դարձեալ ասեմ ձեզ, եւ էք:

---

[11] *Զբօսանք* (ծովու, ջուրց), ալիք, ծփանք: — *Յուզել ալեաց, մրրկել զբօսանաց*՝ նոյնանշանք:

[12] Տես վերը՝ 10, 8:

[13] Պարսից թագաւորը կամ թագաւորութիւնը:

[14] *Քորէշ*, Կիւրոս Պարսից թագաւորն՝ Աստուծոյ ժողովրդեանն ազատիչ: Ասորական գրոց մէջ կը կոչուի նաեւ Կաւոս՝ պարսկերէն անուամբ:

[15] Օրինակն՝ *կեցո՛*:

[16] Այսինքն՝ Դիր այն Կիւրոսն այս (այժմու) Կիւրոսին տեղ:

[17] Սաղմոսաց խօսքն է: — Օրինակն՝ *ի քեզ*:

Արդ այսուհետեւ կամիմ առաջի ձեր դնել զհոգեւորական սեղանն[3], ոչ որ զմարմինն բուծանէ, այլ որ զհոգին պարարէ[4]. նա՛ առաւել եւս զմարմինն բուծանէ եւ զհոգին սրբէ: Զի այսպիսի է սեղանս հոգեւորական. ոչ որպէս սեղան որ որկորստացն կոկորդալի[5] զմայլեցուցանէ, այլ բան է հոգեւորական, որ զհոտ անոյշ բուրէ: Իբրեւ յիշէ մարդ զբուրել հոտոյն՝ յամենեսեան կամի բխել. որպէս եւ որ զհամեմաւոր անոյշ արմատ ոք ծամեսցէ, եւ զհոտ անուշական բուրեսցէ, ոչ եթէ ինքն միայն վայելէ ի հոտ անուշութեան, այլ եւ որ շուրջ զնովաւն իցեն՝[6] լցուցանէ:

Արդ պատրաստեցէք զանձինս ձեր, քանզի կամիմ բանս ինչ ճառել ձեզ: Զի որպէս ի լուղորդաց ոք կամիցի վազել ի նաւէ անտի ի ծով, եւ մխրճակ հարեալ ճախր առեալ[7] զմարգարիտն խնդրիցէ առ ի գտանել.

---

[1] **Միւս օրինակին** մէջ չկայ՝ Զի էք իսկ որպէս խելամուտ նաւապետ:

[2] Սահանաձայն, սահանքի՝ հեղեղի ձայն ունեցող: — **Միւս օրինակն**՝ սաստկաձայն:

[3] **Միւս օրինակն**՝ Դնել կամիմ առաջի ձեր սեղան հոգեւոր, ... որ հոգւով պարարէ:

[4] Պարարեմ, հաստատել, ամրացընել: Թերեւս պարարէ:

[5] Կոկորդալի, լեցուն բերնով, խճողելով:

[6] Փխկ՝ Զորս շուրջ զնովաւն իցեն, Քեր. 346, հյթ:

[7] Մխրճակ հարեալ, ճախր առեալ, ըստ յն. շուրջ եկեալ զխորովք: Մխրճակ հարկանեմ,

նոյնպէս եւ մեք առաւել եւս ունիմք՝ փոխանակ նաւի զՀին եւ զնոր կտակարանս, փոխանակ ղեկաց զխաչն, փոխանակ նաւավարի զՔրիստոս, փոխանակ նաւապետի զՀայր, փոխանակ օդոյ զՀոգին սուրբ, փոխանակ առագաստին զշնորհսն, փոխանակ նաւավարացն զաշակերտս, փոխանակ բեռանց[8] զմարգարէսն. ոչ հոսեսցուք զանձինս մեր ի կրոցն[9] ի վայր, այլ յօժարութեամբ յանդունդս գիտութեանց արձակեսցուք, ոչ զի զմարգարիտն ի վեր բերիցեմք, այլ որ քան զամենայն մարգարիտ պատուական է՝[6] հանցուք:

Այսուհետեւ զձեզ աղաչեմ մի ինչ անփոյթ առնիցէք եւ իբրեւ անիմաստք լսիցէք. այլ արարէք զանձինս արժանիս մարգարտին, զոր կամիմ ձեզ ընծայեցուցանել: Զի եւ մշակք ոչ զսերմն ընդ վայր առեալ ընդ երկիր[10] ցրուեն, եթէ ոչ նախ եզինս լծիցեն, եւ արօրս կազմեսցեն, եւ զփուշսն խլեսցեն, եւ ակօսս բանայցեն եւ կակղեսցեն, եւ ապա յայնժամ զսերմն ցանիցեն, եւ յորժամ եկեսցէ անձրեւ ի սիրտ երկրին, յայնժամ երկիրն զհասկն ծնանիցի: Բայց անդաստան ակն ունիցի ձմերայնոյ եւ ամառայնոյ եւ ցօղոյ յերկնից եւ արեգական նշողից[11] եւ ժամանակի հնձոց, եւ ապա առեալ յայնժամ ժողովեսցեն յշտեմարանս իւրեանց: Իսկ ես ոչ ձմեռն եւ ոչ արեգական նշոյլս եւ ոչ անձրեւ, ոչ վար եւ ոչ եզինս ի լուծ դնեմ, եւ ոչ մաճ ի ձեռն առնում եւ ակօսաբեկ առնեմ, եւ ոչ փուշ խլեմ: Այլ այսօր սերմանեմ եւ ի նոյն աւուր հնձեմ, եւ զի ոչ գործեմ զերկիր անբան եւ ան-

---

մխրճիմ, սուզիլ, (տճ. տալմագ:) — Օրինակ մը՝ մխիրճ հարեալ, ուրիշ մը՝ մխրճուկ հարեալ:

[8] Բեռանց, ըստ յն. նաւորդաց:

[9] Կուր, նաւակ, մակոյկ:

[10] Ընդ երկիր, հողին երեսը, հողին վրայ: — Նոյնանշան է նաեւ ընդ վայր. տես վերը եր. 26.. Ջուր ընդ վայր ծաւալեալ՝ չմտանէ ընդ երկիր. այլ յորժամ ընդ կորիմն գնայցէ՝ չծախի ընդ վայր. վերջինս կը նշ. վայրապար, որ նոյնպէս վայր բառէն է՝ իբրեւ տճ. բօշունա:

[11] Ուրիշ օրինակ՝ Բայց կան եւ ակն ունին ձմերայնի եւ ամարայնոյ ... եւ արեգականն շողից: (Իմա՝ ձմերայնոյ:)

իմաստ, այլ բանական եւ իմաստնական եւ շնչական։ Երանի է ինձ, զի այնպիսի երկրի մշակ իցեմ, եւ եւս երանի յայնժամ իցէ՝ յորժամ յականջս լսողաց խօսիցիմ։

Արդ յօժարեցուցէք զանձինս ձեր եւ ունկնդիր լերուք բանիցս, քանզի կամիմ ձեզ օրինակաւ ցուցանել ըստ բանից կարգի[12] թէ զինչ է Աստուած։ Նման է Աստուած առն՝ որ նստիցի ի վերայ բարձրաւանդակի եւ նկատիցէ զամենայն ծով, եւ տեսանէ ի նմա նաւս բազումս գնայունս եւ զսահանական անդնդական[13] ալիսն, որ վերացեալ բարձրանան սաստկացեալ հողմովն։ Եւ իբրեւ խելամուտ ոք նաւավար հնարէ ընդդէմ ալեացն, ի նաւահանգիստ խաղաղութեան զնաւն ձգել փութայ, զի մի՛ անժամ երեկն երկիւղալից հասեալ՝[14] զարհուրեցուցանիցէ, եւ ընկղմեալ նաւն ի վայր նստիցի. եւ ընդ այլ նաւսն հանդէպ կշռական հողմոյն նայեցեալ դիտիցէ զուղղական ճանապարհն վար[ատ]եալս, եւ այլոց ընկերացն ալէկոծք, անդնդամուխք, հողմահարք լեալք, նաւաբեկք, տագնապեալք եւ մահկանացուք, եւ ոմանց յապուշ անկեալ[15] զարհուրանօք՝ ափս ձեռս ածեալք[16] բուռն հարկանիցեն եւ ունիցին փոքր կուր ինչ, եւ ի ծփական ալեացն ի խաղաղ տեղին ձգիցին. եւ զմեռելոց անդամսն զցրուեալս եւ զվատնեալսն, զայն ամենայն տեսանիցէ ի վերայ բարձրաւանդակ դիտակին[17]։ Նոյնպէս

---

[12] Օրինակաւ եւ ըստ բանից կարգի, (ինչպէս վարը՝ ի բանից կարգի,) առակաւ, նմանութեամբ։

[13] Սահանական անդնդական, յն. միայն՝ ծփեալ, ալէկոծ. (ἐπίσαλος.)

[14] Զի մի անժամ երեկն երկիւղալից հասեալ, որպէս զի չըլլայ թէ ահաւոր իրիկունը՝ տարաժամ վրայ գալով։

[15] Յապուշ անկանիմ, ապշիլ մնալ։

[16] Ափս ձեռս ածեմ, ձեռքով ոտքով ոգորիլ, աշխատիլ. (տճ. ուղուլանմագ, չըրփընմագ։ — Ածեալք փխկ՝ ածեալ. տես քեր. 432. Արկեալք զաթոռսն։

[17] Բոլոր այս մթին կտորն՝ ըստ յն. այսպէս կը պարզուի։ Այլ խելամուտ ոք նաւապետ կռուեալ ընդ ալիսն՝ զնաւն ի խաղաղ նաւահանգիստն ձգել փութայ՝ վասն երեկորւոյն ի վերայ հասանելոյ. կասկածեալ թէ գուցէ ընկղմեալ նաւն ի վայր նստիցի. մինչ դեռ այլք ի նաւաց ընդ ուղղական ճանապարհն վարեալք, եւ այլք հողմահար լեալ սուզանիցին եւ

Digitized by Google

եւ Աստուած. որպէս յառաջագոյն ասացի՝ թէ ի բանից կարգի[12] ասեմ:

Յորժամ զԱստուծոյ ասեմ նստեալ ի բարձունս, մի՛ կարծեր թէ ի բարձունս միայն իցէ, այլ եւ ամենայն ուրեք. զի եւ ոչ տեղի թափուր իցէ ի նմանէ եւ կամ ի նմանէ հեռի, այլ ինքն իւր տեղի է. նա ամենայն յամենայնի, եւ ոչ ուրեք բովանդակի: Զի զի՞նչ կարիցէ ունել զանմարմնական զբնութիւնն եւ զանհիւթականն[18] եւ զանբաւն եւ զանքնին եւ զանարարն եւ զանպատումն եւ զանմատոյցն. զի որ այսպիսի է՝ նա Աստուած է, եւ որ ոչ է այսպէս՝ նա չէ Աստուած:

18.

վասն ապաշխարութեան:

Տեսէ՞ք յառաջնումն կիւրակէին[1] զպատերազմն եւ զյաղթութիւնն. զպատերազմն սատանայի եւ զյաղթութիւնն Քրիստոսի. տեսէ՞ք որպէս ապաշխարութիւնն գովէր, եւ բանսարկուն հարուածոցն ոչ հանդուրժէր, այլ երկեաւ եւ զարհուրեցաւ: Զի՞ երկնչիս, ո՛վ բանսարկու, եւ ընդ գովեստ ապաշխարութեան տրտմիս. զի՞ հեծես, զի՞ տագնապիս: Այո, ասէ, յիրաւի տագնապիմ եւ նեղիմ եւ խռովիմ: Ընդէ՞ր, ասա ինձ, ո՛վ բանսարկու: Զի զմեծ զէնն իմ յափշտակեաց եւ եհան յինէն ապաշխարութիւնն: Զո՞ր զէն: Զմաքսաւորն, զհայհոյիչն, զաւազակն: Եւ արդարեւ իսկ ճշմարիտ. զքազում եւ զմեծ զէնն սատանայի յափշտակեաց ապաշխարութիւնն. եւ անդէն զնոյն բարձրաբերձ քաղաքն նորա կործանեաց,

քայքայիցին. եւ կէսք մեռեալք, եւ կէսք ապրեալք եւ զդոյզն ինչ զեկաց բուռն հարեալ՝ յահագին ալեացն ի ցամաք անդր ձգիցին. եւ որ յառաջագոյն մեռեալ իցեն՝ նոցա դիակունք ընկեցեալ կայցեն: Զայն ամենայն տեսանիցէ որ նստիցին ի վերայ բարձաւանդակ դիտակին:

18. *Անհիւթական, աննիւթ:*

---

1. *Յառաջնումն կիւրակէին, յօդի կրկնութիւն:* Քեր. 327. Ա:

եւ առանց բժշկութեան[2] ունի զվէրսն յապաշխարութենէն. քանզի ոչ ինչ գոյ նման ապաշխարութեան, սիրելի, զորոց զփորձն յառաջագոյն եցոյց։

Իսկ արդ ընդէ՞ր եւ վասն է՞ր այսպիսի խօսիւք ոչ վայելես եւ հանապազորդ լինիս յեկեղեցւոջ[3]։ Եթէ մեղաւոր ես եւ եթէ արդար՝ մուտ յեկեղեցին. թէ մեղաւոր իցես՝ մուտ զի խոստովանեսցես զմեղսն. եւ եթէ արդար ես՝ մուտ զի մի՛ վրիպեսցիս յարդարութենէն։ քանզի երկոցունց նաւահանգիստ է եկեղեցին։ Մեղաւոր եւ յանցակա՞ն իցես, մուտ ապաշխարութեամբ զգեցեալ, ասա Աստուծոյ թէ մեղայ. զի՞նչ աշխատութիւն է այս եւ կամ զի՞նչ ծախք, որպիսի՞ նեղութիւնք եւ կամ որպիսի՞ վիշտք՝ բանիւ ասել թէ մեղայ։ Զի թէ դու քեզէն խոստովանեսցիս զմեղսն, ոչ ունիս դատախազ զբանսարկուն. յառաջեա եւ յափշտակեա զնորա պատիւն, զի նորա պատիւն բանսարկութիւն է։ Իսկ արդ եթէ դու քեզէն իսկ յառաջեսցես եւ ասիցես զմեղս քո, ջնջեսցես զյանցանս քո, գիտացեալ թէ այնպիսի ոսոխ ունիցիս՝ որ լռել ոչ կարէ։ Մեղաւո՞ր ես, մուտ ասա Աստուծոյ թէ մեղայ. ոչ ինչ զքեզ աղաչեմ՝[4] բայց զայս միայն. զի եւ Գիրն աստուածեղէն ասէ. Ասա դու զմեղս քո, զի արդարասցիս. պատմեա զյանցանս քո, զի լուծցես զպարտիս։ Ոչ ինչ աշխատութիւն է այս[5] եւ ոչ թօշակ ինչ եւ ոչ ծախք ընչից, եւ ոչ ինչ յայսպիսեաց՝ բանիւ ասել թէ մեղայ. խոստովան լեր զյանցանսն եւ ասա թէ մեղայ։ Եւ ուստի՞ իցէ այս յայտ, ասիցես, եթէ խոստովանիցիմ նախ զմեղս իմ, քաւիցեմ զյանցանսն[6]։ Ի Գրոց ունիցիս զօրինակն. որ ասացն՝ եւ քաւեաց[7], եւ որ ոչն խոստովանեցաւ՝ պարտաւորեցաւ[8]։ Զի Կային վասն նախանձու սպան զեղբայր իւր զԱբէլ, եւ զհետ նախանձու սպանումն գնաց[9]. եւ առեալ սպանանէր զնա ի դաշտին։ Եւ ապա զի՞նչ ասէր ցնա Աստուած։ Ո՞ւր է, ասէ, Աբէլ եղբայրն քո։ Որ ամենագէտն էր ամենայնի[10], հարցանէր ոչ առ ի չգիտել[11] այլ հարցանելովն յապաշխարութիւն ձգէր զսպանողն։ Եւ թէ ոչ առ ի չգիտել հարցանէր, յայտ արար զկնի այնր. Ո՞ւր է, ասէ, Աբէլ եղբայրն քո։ Նա ետ պատասխանի եւ ասէ. Ոչ գիտեմ, միթէ պահապա՞ն եւս իցեմ եղբօրն իմում։ Համարեա եթէ պահապան չես, սպանո՞ղ ընդէր ես. եթէ ոչ պահէիր, սպանանէի՞ր ընդէր[12]. բայց սակայն խոստովանիս զայս թէ պարտական իցես պահպանութեան։ Եւ ապա զի՞նչ ասիցէ ցնա Աստուած. Գոչումն արեան եղբօր քո բողոք ունի առ իս յերկրէ։ Եւ իբրեւ յանդիմանեաց, եւ անդէն զպատուհասն ի վերայ հասուցանէր[13]. ոչ ա̃յնպէս[14] վասն սպանմանն՝ որչափ վասն լրբութեանն. զի ոչ այնչափ ատեայ[15] զյանցաւորն եւ զմեղաւորն՝ որչափ զլիրբն եւ զանամօթն։

---

[2] Առանց բժշկութեան. անբժշկելի. Քեր. 423, 2։

[3] Վասն էր ոչ ... հանապազորդ լինիս յեկեղեցւոջ. Ինչո՞ւ եկեղեցին չես յաճախեր. — Օրինակը յաջորդ մաս մ՚ալ ունի, կործանմամբ ընդ ապաշխարութիւն. փոխ՝ Գիրկս արկեալ զապաշխարութեամբ. ուր յայտնապէս՝ յն. ἀσπαζόμενοι կամ κατασπαζόμενοι (գիրկս արկեալ) բառը՝ κατασπασόμενοι (կործանեալ) կարդացուեր է։ Նոյնն ուրիշ օրինակ մը յն. բնագրին այսպէս յարմարցուցած՝ ունի. ոչ հանապազ մտանելով յեկեղեցի՝ ողջունիմք ընդ ապաշխարութեան, որ առաջին նախնեաց լեզուէն օտար է եւ խորթ։

[4] Ոչինչ զքեզ աղաչեմ, իմա՝ Ոչ ինչ (այլ) ի քէն խնդրեմ։

[5] Այս աւելադրութիւն է։ Քեր. 333, Ե։

Նա եւ յետ այնորիկ Կային յապաշխարութիւն եկն[16], այլ ոչ ընկալաւ զնա Աստուած, զի ոչ յառաջա-

---

6. Այսինքն. Ասիցես. եւ ուստի՞ յայտ իցէ այս՝ զի թէ նախ խոստովանիցիմ զմեղս իմ՝ քաւիցեմ զյանցանս։

7. Որ ասացն՝ եւ քաւեաց, (մեղայ) բառը՝ քաւեց ալ։

8. Պարտաւորիմ, դատապարտուիլ։ Ա. **29**, 29։

9. Զհետ ... գնաց, ետեւէն եկաւ, հետեւեցաւ։

10. Ամենագէտ ամենայնի, տես Ա. **19**, 7։ Քեր. 447։

11. Առ ի չգիտել, չգիտնալուն համար. Քեր. 386, Զ։

12. Միւս օրինակն՝ այսպէս պարզած է. Միթէ պահապա՞ն եմ ես եղբօրն իմոյ: Համարեա եթէ պահապան չիցես, իսկ սպանո՞ղ ընդէր. զի ոչ պահէիր, ընդէր սպանանէիր:

13. Յանդիմանեաց, — հասուցանէր, տես Քեր. 383, 2։

14. Ոչ այնպէս, փոխ Ոչ այնչափ։

15. Օրինակն՝ ատեաց:

16. Գամ յապաշխարութիւն. ապաշխարել, դարձի գալ։ Բ. **14**, 25։

գոյն խոստովանեցաւ զմեղսն: Եւ տես զինչ ասէրն, թէ Մեծ է պատիժ պատուհասիդ քան զներել թողութեան իմոյ. իբրեւ այն թէ՝ այնչափ յանցեայ՝ զի ոչ եմ արժանի կեալ: Եւ ապա զի՞նչ ասէ ցնա Աստուած. Հեծեծանօք եւ երերանօք շրջեսցիս ի վերայ երկրի. եւ հրամայէր նմա Աստուած զանհնարին տանջանսն: Ոչ ջնջեմ զքեզ, ասէ, զի մի՛ մոռացումն լիցի ճշմարտութեանն[17]. այլ դնեմ զքեզ օրէնս ի կարդացումն ամենեցուն, զի եղիցին տառապանքն մայր իմաստութեան: Եւ ապա շրջէր Կային զօրէն շնչաւորի իբրեւ զարձան գնայուն լուռ մուռ[18], եւ առաւել եւս հնչէր քան զփող բարբառովն. մի՛ ոք, ասէ, արասցէ զայս, զի մի՛ զնոյնս կրեսցէ: Ընկալաւ զպատիժս պատուհասին վասն լրբութեանն իւրոյ. զոր[19] ոչ խոստովանեցաւ՝ յանդիմանեալ կշտամբեցաւ վասն մեղացն. զի թէ կամօք խոստովանեալ էր յառաջ՝ ջնջեալ էր զմեղսն[20]:

19.

Դարձեալ ի նոյն կարգ բանի:

Կայ եւ այլ ճանապարհ ապաշխարութեան: Ո՞ր իցէ այն[1]: Տրտմել եւ յօգւոց հանել վասն մեղաց եւ քաւել զյանցանս: Ոչ ինչ ի քէն պահանջեմ աւելի, բայց թէ սգայցես զմեղսն. ոչ ասեմ քեզ զանդունդս հատանել անցանել[2], եւ ոչ ի նաւահանգիստ իջանել[3], եւ ոչ ընդ դաշտս անցանել, եւ ոչ ճանապարհ գնալ, եւ ոչ ընչից ծախս առնել, եւ ոչ ընդ խռովական անդադար[4] ալիս ծովու ճանապարհ հորդել. այլ սգալ վասն մեղացն:

---

[17] Զի մի մոռացումն լիցի ճշմարտութեանն, որպէս զի ճշմարտութիւնը չմոռցուի: Ք. 216, Գ.:

[18] Լուռ մուռ, անձայն, լռիկ մնջիկ, անխօսուկ:

[19] Զոր. իմա՝ եւ զի:

[20] Տես Քեր. երես 203:

[1] Ո՞ր առանց յօդի: Քեր. 351, ԻԳ.:

[2] Հատանել, զարդու յաւելուած, որուն համաձայնած է հյց. խնդիրը:

[3] Օրինակն՝ իջուցանել. դրինք ըստ յն: Ուրիշ օրինակ մը՝ Եւ ոչ ի նաւի նստել:

[4] Խռովական անդադար, յուզող եւ չհանդարտող:

Եւ թերեւս ասասցէ ոք. եթէ տրտմեցայց՝ լուացի՞ց արդեւք զյանցանս։ Ունիս եւ այսմ օրինակ ի Գ·րոց։ Էր ոմն թագաւոր Աքաաբ անուն. վկայէ[5] թէ յառաջ արդար էր եւ թագաւորեաց։ Այլ նա որ արդար թագաւորն էր, ի չարութենէ Յեզաբելէ կնոջէ իւրմէ[6] դարձաւ եւ սպանումն եւ ագահութիւն միանգամայն կատարէր։ Նաբութեայ ուրումն Յեզրայելացւոյ այգւոյն ցանկացաւ, եւ յղէր առ նա եւ ասէր՝ թէ տուր ինձ զտեղին որում ցանկացայ, եւ ա՛ռ յինէն գինս եւ կամ տեղի փոխանակ տեղւոյն։ Եւ նա ասէ ցնա՝ թէ քաւ լիցի ինձ զժառանգութիւն հարց իմոց վաճառել։ Իսկ Աքաաբ ցանկանայր այգւոյն, այլ ոչ կամէր բռնադատել. եւ յայնմանէ ի հիւանդութիւն դառնայր[7]։ Եւ յետ այնորիկ մտանէր առ նա կին նորա Յեզաբէլ անամօթ եւ հրաժարեալն ի բարեաց, պիղծն եւ աղտեղին, եւ ասէր ցայրն իւր. զի՞ տրտմեալ ես եւ կամ ընդէ՞ր ոչ ճաշակես. յոտն կաց, կեր արբ, եւ ես արարից քեզ ժառանգել[8] զայգին Նաբութեայ Յեզրայելացւոյ։ Եւ առեալ գրէր թուղթս յերեսաց թագաւորին առ ծերս եւ առ իշխանս, եւ ասէր. քարոզեցէք պահս, եւ կացուցէք արս սուտս վասն Նաբութեայ՝ թէ օրհնեաց զԱստուած եւ զարքայ, այսինքն հայհոյեաց։ Ո՜վ պահք փութով եւ լի անօրէնութեամբ. քարոզեցին պահս զի սպանումն արասցեն։ Իսկ Նաբութ քարկոծէր[9] եւ մեռանէր։ Իբրեւ լսէր Յեզաբէլ, ասէր ցայր իւր ցԱքաաբ. արի ժառանգեա զայգին, զի մեռաւ Նաբութ։ Իսկ նա առ ժամանակ մի տրտմէր, եւ ապա մտանէր ժառանգէր զայգին։

Եւ յայնժամ առաքէր առ նա Աստուած զԵղիա

---

[5] Այսինքն՝ վկայէ Գ·իր։

[6] Փխկ՝ Յեզաբելայ կնոջ իւրոյ. Քեր. 252, ԺԱ։

[7] Ի հիւանդութիւն դառնայր, (անկէ) հիւանդացաւ. տես Բ. 14, 10։

[8] Արարից քեզ ժառանգել, կը ժառանգեցընեմ։ Քեր. 397։ — Ժառանգեմ Ս. Գ·րոց լեզուաւ յաճախ կը նշ. ստանալ, ձեռք բերել, վաստկիլ, եւն. եւ Ժառանգութիւն՝ սեպհական ստացուած կամ ստացումն։

[9] Քարկոծէր (կր.) այսինքն՝ քարկոծ լինէր, քարկոծեցաւ։

մարգարէ, եւ ասէր. Երթ եւ ասա ցԱքաաբ, փոխանակ զի սպաններ եւ ժառանգեցեր եւ հեղեր արիւն արդար, այնպէս հեղցի արիւն քո, եւ շունք լիզեսցեն[10] զարիւն քո: Աստուածական էր բարկութիւնն, լի սաստիկ հրամանօք, լի ամենայն պատժովք: Եւ տես եթէ յո առաքէ զնա, յայգին. ուր մեղքն եղեն՝ անդ եւ պատիժքն. ուր անօրէնութիւնն՝ անդ եւ պատուհասն: Եւ իբրեւ տեսանէր զԵղիա Աքաաբ, ասէր՝ թէ Ահա գտեր զիս, թշնամի իմ. իբրեւ այն թէ յանցաւոր գտեր զիս եւ մեղաւոր, ունիս ժամանակ առ ի պատժել զիս: Յամենայն ժամ, ասէ, յանդիմանէիր զիս, բայց այժմ աւելի եւս ի դէպ[11] պատուհասես[12] զիս: Եւ կարդայր առաջի նորա զպատուհասն. Այսպէս ասէ Տէր, փոխանակ զի սպաններ եւ ժառանգեցեր, եւ զարիւն առն արդարոյ հեղեր, այսպէս հեղցի քո արիւնդ, եւ շունք լափեսցեն զարիւն քո: Ասաց նմա զհրամանն՝ թէ աստուածական էր պատուհասն: Եւ իբրեւ լսէր զայս Աքաաբ, յոյժ սգայր եւ տրտմէր վասն մեղացն եւ ճանաչէր զյանցանսն, եւ Աստուած անցուցանէր ի նմանէ զպատուհասն:

20.

Վասն պահոց եւ աղօթից:

Երեւելի եւ վայելուչ է տօնս, եւ վերագոյն եւ բարձր ըստ սովորութեան աւուրց[1] ժողովս այս. եւ զի՞նչ իցեն պատճառք: Բայց ես ասեմ, եթէ պահոցն իցեն կարգք ուղղութեան. պահոց ոչ մօտաւորիս, այլ որում ակն ունիմքն: Զի նա է որ ժողովեացն զձեզ ի հայրենական տունս յայս. եւ նա է որ յառաջ անփոյթ էիք եւ

---

[10] *Լիզեսցեն.* ուրիշ օրինակ մը՝ *լափեսցեն:*

[11] *Աւելի եւս ի դէպ,* պատշաճագոյն կերպով:

[12] *Պատուհասեմ,* յանդիմանել: Բ. 14, 9: — Իսկ հոս վարը՝ *պատուհաս*՝ պատիժ:

---

[1] *Ըստ սովորութեան աւուրց,* ըստ յն. քան զսովորականն: Թերեւս իմանալի է՝ *ըստ սովորութիւն ի վեր:*

վեհերոտք, զորս այսր անդր՝ իբրեւ զմայր ի գիրկս իւր ամփոփեաց եւ ընկալաւ[2]։ Զի եթէ առ ի սպասել եւ ակն ունել[3] այսպիսի ինչ փոյթ յանձին ետ ունել, իսկ յորժամ եկեսցէ եւ հասցէ՝ քանի՛ եւս առաւել ցուցցէ ի ձեզ զերկեւղ եւ զհամբերութիւն։

Բայց զպահս եւ զսրբութիւն մի՛ ոք համարեսցի յերկեւղ եւ ի տաղտկութիւն[4], զի ոչ եթէ ձեզ է ահագին՝ այլ բնութեան դիւաց։ Զի թէպէտ եւ լուսնահար[5] ոք իցէ՝ ցոյց նմա զօրինակ[6] պահոց, եւ գտանի քան զվէմ անշարժ, տագնապեալ յերկիւղէ եւ սարսեալ եւ որպէս երկաթի կապանօք կապեալ, եւ մանաւանդ առաւել եւս՝ յորժամ տեսանիցէ զզուգակիցն իւր զաղօթս. վասն այսորիկ եւ Քրիստոս ասէր՝ թէ Ազգս այս իւիք ոչ ելանէ, բայց եթէ աղօթիւք եւ պահօք։ Իսկ արդ յորժամ թըշնամեաց փրկութեան մերոյ եւ հակառակորդին կենաց մերոց այսպէս ահաւոր իցէ եւ ահագին, ապա արժան է սիրել զնա եւ մերձենալ առ նա. ոչ եթէ ակն ինչ ածել ի նմանէ. զի թէ խորշել արժան է՝ յորկորստութենէ եւ յարբեցութենէ, եւ ոչ ի պահոց[7]։ Զի նա է որ կապեաց զմեզ ձեռակապօք, մատնեաց զմեզ ի ձեռս բռնութեան ախտից. տիրեաց եւ հնազանդեցոյց եւ արար որպէս գերի վարեալ ի ծառայութիւն։ Իսկ պահք եւ աղօթք ազատեցին զմեզ ի ծառայութենէն եւ արձակեցին զմեզ ի կապանացն, եւ վճարեցին[8] զմեզ ի բռնութենէն եւ անդէն յառաջին ազատութիւնն նուաճեցին[9] զմեզ։ Իսկ արդ յորժամ ընդդէմ թշնամեաց մերոց կայցեն եւ ի ծառայութենէ վճարիցեն[8] եւ յազատութիւն ձգիցեն զմեզ, ապա զի՞նչ եւս աւելի կամիցիս զչափ առնուլ[10] զսիրոյ նոցա զոր ունին առ մեզ:

---

[2] Այսինքն ըստ յն. Նոյն եւ զորս յառաջ վեհերոտքն էին՝ ի մայրենի ձեռսն ամփոփեաց։

[3] Եթէ (միայն) սպասելնուդ փոխարէն . . . ։

[4] Այսինքն՝ երկիւղալի եւ եւ տաղտկալի։

[5] Թէպէտ եւ կը գործածուի իբր Եթէ եւ, եթէ նաեւ։ — Լուսնահար, լուսնոտ։

[6] Զօրինակ (պահոց), ըստ յն. զդէմս, զերեսս։

[7] Զօրութեամբ կ՚իմացուի՝ Եւ ոչ ի պահոց արժան է խորշել։

[8] Վճարեմ, հոս՝ ազատել։

[9] Նուաճեմ, հոս՝ վերածել, դարձընել։

Արդ կամիցի՞ս ուսանել թէ որպիսի՛ զարդք են մարդկան՝ պահք եւ աղօթք, եւ կամ որպիսի՛ պահպանութիւն եւ զգուշութիւն[11]. հայեաց ի վարս առաջին սրբոց հարանցն եւ վանականացն, եւ ի միտ առ[12] թէ զիա՛րդ նոքա որոշեալ եւ զատեալ իցեն յամենայն զբօսանաց[13]. եւ հեռացեալ մերժեալ[14] են ոմանք ի գլուխս լերանց, եւ ոմանք տաղաւարօք յանապատի դադարեալք, իբրեւ ի նաւահանգստի խաղաղութեամբ բնակեալ են: Զպահս եւ զաղօթս առեալ ունին[15] շահակիցս եւ հաղորդս կենաց իւրեանց յամենայնի, եւ նոքիմբք իսկ եցոյց զնոսա հրեշտակս ի մարդկանէ. եւ ոչ եթէ միայն զնոսա, այլ եւ որք ի քաղաքս բնակեալ են եւ մերձ են յաղօթս եւ ի պահս, ի նոյն բարձրութիւն փառաց հանդիսին պսակին[16]:

Վասն այսորիկ եւ Աստուած յորժամ ստեղծ ի սկզբանէ զմարդն, վաղվաղակի անդէն եւ անդ[17] պահոցն պատուիրանաւն հրաման ետ նմա: Զի եթէ ի դրախտի անդ պատուական եւ կարեւոր էին պահքն, ո՜րչափ եւս առաւել արտաքոյ դրախտին: Զի եթէ յառաջ քան զհարուածսն յարգոյ[18] էին դեղքն, քանի՛ եւս առաւել յետ հարուածոցն: Զի եթէ մինչ չեւ գրգռութիւն ցանկութեանցն պատերազմեալ էր՝ ի դէպ եւ պատշաճ էր պէնն, ո՜րչափ եւս առաւել յետ պատերազմի ցանկութեանցն գտանէր. զի ընդդէմ դիւաց մեծ հնարք օգնականութեան են պահք: Զի թէ այսմ ձայնի լուեալ էր Ադամ, ապա ոչ եւս լսէր երկրորդ բարբառոյն որ ասէր, թէ Հող ես եւ անդրէն ի հող դարձջիր: Այլ որովհետեւ ստունգանեաց, վասն այնորիկ մահ եւ աշխատութիւնք եւ վաստակք եւ տրտմութիւնք եւ կեանք ծանրագոյն քան զմահ եդան. վասն այնորիկ փուշ եւ տատասկ, վասն այնորիկ ցաւք եւ երկունք եւ կեանք աշխատութեան:

---

[10] Փորձն առնուլ: Ը. 11, 29:

[11] Զգուշութիւն, ապահովութիւն: Դ. 3, 39:

[12] Այս տեղս երեք օրինակներն իրարմէ բոլորովին տարբեր են. մենք յն. բնագրին ամէնէն նմանագոյնն ընտրեցինք:

[13] Զբօսանք, զբաղմունք:

[14] Մերժիմ, հեռանալ, քաշուիլ. տես Ա. 20, 14. Բ. 2, 38:

[15] Տես Քեր. 356. Առեալ ունիս զնշանս, եւայլն:

[16] Ի նոյն բարձրութիւն փառաց հանդիսին պսակին. օրինակ մը՝ Ի նոյն բարձրութիւն փառաց հանդիպին, եւ հասանեն պսակին՝ որք սրբութեամբ պահեսցեն:

[17] Վաղվաղակի անդէն եւ անդ, նոյնանշան աւելադրութիւն:

[18] Յարգոյ, հոս՝ ազդող. գործունեայ:

Տեսանե՞ս զիա՛րդ բարկանայ Աստուած առ ի թշնամանել պահոցն. եւ ուսիր դարձեալ թէ զիա՛րդ ուրախ լինի առ ի պատուել պահոցն[19]: Քանզի յորժամ՝ թշնամանեցաւ՝ պատիժ զմահն եդ ի վերայ թշնամանողին. սոյնպէս եւ յորժամ պատուեցաւն՝ զմահն արգել: Արդ եւ կամի ցուցանել քեզ զզօրութիւն իրացն, զոր ետ իշխանութիւն նմա յետ հրամանին եւ զկնի[20] նեղութեանցն. զորս վտարանդեալ էր մահուն՝ ի միջոյ առ[21], ի նմանէ ի բաց կորզեաց եւ անդէն ի կեանս հաստատեաց եւ կարգեաց: Եւ զայս ոչ եթէ երկուք եւ կամ երիւք եւ քսան արամբ, այլ զբազմա՛լից եւ զխառնիճաղանճ զՆինուէացւոց զզարմանալի եւ զմեծ քաղաքն, որք ի ծունր ընկիճեալ կային[22], եւ խոնարհեցուցեալ զգլուխս իւրեանց ի կործանումն խորխորատի՝ սպասեալք ակն ունէին ի վերուստ հարուածոցն բարկութեան, ապա յանկարծակի վաղվաղակի զհետ եւ զկնի[23] երագաթեւ հասանէր զօրութիւնն, եւ անդէն յետս ընդ կրունկն զհրաման պատուհասին դարձուցանէր[24]. կորզէր եւ ձգէր եւ ի ձեռաց բուռն պատուհասին ի բաց հանէր, եւ անդրէն ի կեանս դարձուցանէր:

---

[19] *Առ ի թշնամանել, առ ի պատուել,* անարգուելուն համար, պատուըւելուն համար: — Այս կերպը յաճախեալ չէ:

[20] *Յետ, զկնի,* պէսպիսութեան համար փոխուած: Քեր. 471:

[21] Մէջտեղէն վերցուց:

[22] *Ի ծունր ընկիճեալ կային,* ծնկան վրայ եկած էին:

[23] *Յանկարծակի, վաղվաղակի. — զհետ եւ զկնի.* նոյնանշան աւելադրութիւնք:

[24] *Յետս ընդ կրունկն դարձուցանէր,* (աւելադրութեամբ.) ետ դարձնել:

Իսկ արդ այսուհետեւ թէ կամ իցէ ձեզ ունկնդիր լինել պատմութեանն, արասցուք սկիզբն եւ ճառիս:

21.

Ի Յովնան եւ ի Նինուէացիս:

Յետ երից եւս աւուրց, ասէ, եւ Նինուէ կործանեսցի: Արդ ընդէ՞ր արդեւք զժամանակ հրամանին ի նեղ եւ ի նուրբ արգել[1]. զի զխուժադուժ ազգին Նինուէացւոց ուսցիս զարուեստ[2], որք երրորդական աւուրբքն[3] կարացին զայնպիսի մեղաց բարկութիւն ցածուցանել. եւ զԱստուծոյ մարդասիրութենէն զարմասցիս, երեքաւուր պահօք[3] բաւական եղեալ վասն անչափ յանցանացն: Եւ դու մի՛ կասեսցես եւ հրաժարեսցես, թէպէտ եւ բեւր անգամ իցես յանցուցեալ: Զի որպէս եւ ոք[4] որ տկարն եւ թոյլն է ի մտաց՝[5] թէպէտ եւ բազում ժամանակս կայցէ յապաշխարութեան՝ ոչ ինչ կարէ օգուտ շահել անձին իւրում, եւ ոչ զԱստուած ընդ իւր հաշտեցուցանել վասն թոյլ կամաց իւրոց. սոյնպէս եւ որ փոյթն եւ յորդորն է եւ քաջալերութեամբ կեայ եւ բազում աշխատութեամբ զապաշխարութիւն ցուցանիցէ, կարէ ի սակաւ ժամանակի զբազում ամաց զմեղս յանցանացն[6] խափանել: Ո՞չ ապաքէն Պետրոս երդմամբ երիցս ուրացաւ. ո՞չ ի միջէ յաղջկակին աղախնոյ բանից[7] ակնածեաց

---

[1] *Ի նեղ եւ ի նուրբ արգելում*, կարճ ժամանակի ամփոփել:

[2] Իմա՝ Զառաւելութիւն, զառաքինութիւն, եւն:

[3] *Երրորդական աւուրբքն*, երեք օրուան մէջ: Ուրիշ օրինակ մը՝ *Երեք աւուրբքն*: — Վարը՝ *Երեքաւուր պահօք*. իմա՝ *եռօրեայ*: Ուրիշ մը՝ *երրորդ աւուրբքն* բաւական:

[4] *Որպէս եւ ոք*, փոխ՝ Որպէս ոք. տես Դ. 1, 22:

[5] *Տկար եւ թոյլ ի մտաց*, տկարամիտ, թուլամիտ: Քեր. 266, Բ:

[6] *Զմեղս յանցանացն*, տես Ա. 1, 2:

[7] *Ի միջէ աղջկակին աղախնոյ բանից*, այս ինքն՝ ի բանից աղջկան միոյ աղախնոյ: — Օրինակ մը՝ *Ի միոյ աղջկանէ բանից*:

Digitized by Google

եւ երկեաւ: Եւ ապա զի՞նչ. բազո՞ւմ ինչ ամս արկ ի վերայ՝ ապաշխարութեանն[8]. եւ ոչ ուրեք[9]. այլ ի նմին եւ ի նոյն գիշերի[10] գլորեցաւ եւ կանգնեցաւ. զի զվէրսն առ եւ ախտացաւ, եւ դարձեալ բժշկեցաւ եւ ողջացաւ: Թէպէտ եւ յանցեաւ զանհնարին յանցանսն, տես յորպիսի համարձակութիւն կամ ի պատիւ փառաց վերացաւ: Սոյնպէս եւ դու յորժամ մեղանչիցես, մի անկեալ վրիպիցես ամենայնիւ. զի անհնարին եւ կարեւոր[11] մեղք այն են՝ որք կան եւ մնան[12] ի նմին:

Բայց արդ դարձցուք անդրէն ի նոյն ճառ պատմութեան: Քանզի յորժամ լուաւ մարգարէն զպատգամս Տեառն՝ էջ ի Յոպպէ զի փախիցէ ի Թարսիս յերեսաց Տեառն: Յո՞ փախստական լինիս, ո՛վ դու. ընդ երկի՞ր. այլ Տեառն է երկիր լրիւ իւրով. ի ծո՞վս. այլ՝ Թէ իջանեմ, անդ ի մօտ ես[13]. որում եւ եղեւ իսկ այս[14]:

Քանզի այնպիսի են մեղք. ի բազում մոլորութիւն անմտութեան ընկղմեն զանձինս մեր: Որպէս արբեցութիւնք եւ գլխագարութիւնք ունիցին զոք[15], եւ նա ընդ վայր եւ վայրապար բանդագուշեալ շրջեսցի, եւ եթէ պատահեսցէ նմա խորխորատ կամ քարանձաւ[16], եւ կամ զինչ եւ իցէ վնաս[17], յանխնայ (եւ յաներկեւղ[18]) անկեալ կործանեսցի. սոյնպէս եւ որք ի մեղս ըմբռնեալք իցեն՝ իբրեւ յարբեցութիւն անառակութեան ի գործս ցանկութեան կապեալ եւ կաշկանդեալ կան եւ ի նոյն պաշարեալք են[19], ոչ գիտեն զինչ գործեն, ոչ զմօտաւորն գիտեն եւ ոչ զհեռաւորն ճանաչեն, եւ ոչ զՏէրն զմտաւ ածեն:

---

[8] Փխկ՝ Բազո՞ւմ ամս ապաշխարութեան արկ ի վերայ:

[9] *Եւ ոչ ուրեք*, ոչ երբեք, ոչ բնաւ. Քեր. 175 եւ 373, Գ.:

[10] Տես Քեր. 337, ԺԲ:

[11] *Անհնարին եւ կարեւոր*, սաստիկ ու ծանր: Ա. **16**, :

[12] Փխկ՝ Որոց կանն եւ մնան. Քեր. 346, տրկ:

[13] *Ի մօտ*, տես Բ. **4**, 8. Ե. **2**, 20:

[14] Այս ինքն՝ ինչպէս որ իրեն (Յովնանու) ալ եղաւ:

[15] *Որպէս յորժամ արբեցութիւնք եւ գլխագարութիւնք ունիցին զոք*, ինչպէս երբ որ մէկը գինովութենէ ու գլխու ծանրութենէ բռնուած ըլլայ: — Տես *Ունիմ*՝ Է. **16**, 7:

[16] *Քարանձաւ*, գահաւանդ, գահավէժ տեղ. (տճ. ուչուրում:)

[17] *Վնաս*, իմա՝ վտանգ:

[18] *Յաներկեւղ* կ'երեւայ ուրիշ բառի տեղ գրուած:

Բայց դու այսուհետեւ ունկն դիր եւ անսա վայրիկ մի, եւ յիրաց անտի առցես զհանգամանսն[20]: Զի ի ձեռաց ծովուն եւ ի ծառայակցէն իւրմէ ոչ կարաց ապստամբել եւ փախչել. զի մինչ չեւ էր նորա հասեալ ի նաւն՝ եւ[21] ծովն անդէն զալիսն կուտակեալ վերացուցանէր եւ բարձրացեալ դիզանայր: Իբրեւ զծառայ տիրասէր եւ հաւատարիմ՝[22] զծառայակիցն իւր գտեալ ապստամբ եւ փախստական, իբրեւ զգող տէրունական ստացուածոցն, եւ ոչ ի բաց կայ եւ հեռանայ յայնցանէ որ ասպնջական եւ վանատուք լեալ էին նմա[23], եւ բազում եպերանօք եւ դսրովանօք նկուն առնէ զնա, մինչեւ հանեալ առնուցու ի նմանէ զտէրունական զգիւտն[24]: Նոյնպէս եւ ծովն գտեալ զծառայակիցն իւր՝ ճանաչէր եւ բազում ինչ իրօք[25] աշխատ առնէր զնա. ամբոխէր, աղմկէր, բարկանայր. ոչ ի դատաստան ձգեալ տանէր[26], այլ ինքնին սպառնայր նմա եւ սաստէր առ ի յընկղմել զնաւն եւ զտեղատուք նորա[27], եթէ ոչ զծառայակիցն իւր առեալ[28] ի դուրս տայցեն:

Եւ իբրեւ այս ամենայն լինէր, զի՞նչ արդեւք առնէին նաւավարքն. Ընկեցին, ասէ, զկարասի իւրեանց ի նաւէ անտի, եւ սակայն նաւն ոչ թեթեւանայր. քանզի ծանրութիւն բեռինն անդ[ր] ի ներքս կայր, այսինքն մարմին Մարգարէին: Քանզի ոչ ինչ է այնպէս ծանր եւ դժուարաբեռն քան զմեղս[29] եւ զապստամբութիւն: Իսկ Յովնան ի քուն կայր եւ խորդայր: Խոր էր քունն, այլ ոչ քաղցր: Քանզի եւ են իսկ այնպիսի մեղքն[30], զի յետ մեղացն ծնանելոյ՝ յայնժամ յարուցանէ եւ գրգռէ զերկունս ծննդեան ոգւոցն:

---

[19] Բռնուած են:

[20] Բանին ինչ ըլլալը կ'իմանաս:

[21] Անցեալէն ետքը եւ աւելադրութեամբ. քեր. 458, Գ.:

[22] Այսինքն՝ ծովն, որ ինքն ալ արարչին ծառայ է:

[23] Նաւորդքն եւ նաւապետն:

[24] Տիրոջմէն գողցուած գըտնուածը:

[25] Օրինակ մը՝ Շատ ինչ իրօք, որ նոյնպէս ընտիր է:

[26] Ձգեալ, զարդու յաւելուած է:

[27] Եւ զտեղատուք նորա (ուղղագոյն՝ եւ զտեղատուս նորա.) անոր տեղ տուողները. վերը՝ վանատուք: Այս մասն յն. մէջ չկայ. լատին. թրգմ. ունի՝ Հանդերձ նաւաստեօքն:

[28] Առեալ, զարդու յաւելուած:

Եւ ապա զի՞նչ եւ Նաւապետն: Զարթոյց զնա եւ ասէ. Արի կարդա առ Տէր Աստուած քո: Քանզի գիտաց այնուհետեւ տեղեակ Նաւավարն եթէ ոչ է դղրդումն ծովուս[31] ըստ սովորութեան աւուրցն հանապազորդաց, այլ աստուածական հրաման է; եւ ոչինչ յօգուտ եւ ի շահ են ճգնութիւնք եւ աշխատութիւնք մենքենայից Նաւավար ճարտարապետին[32]: Վասն այնորիկ եւ նոքա իսկ թողին լքին զղեկսն եւ զառագաստս գոգաւորս եւ զհեծանս կանգնագեղս[33] եւ զառասանս լարաձիգս[34] եւ զամենայն կազմակերտս[35] ըստ կազմածոյ չափուն իւրեանց զձեռս ի վեր առեալ յաղօթս եւ ի պաղատանս պատրաստէին. զաչս ի յերկինս համբառնային եւ զԱստուած աղաչէին:

Եւ իբրեւ ոչինչ լինէր աւելի քան զդէպն[36], ապա արկանէին վիճակս, եւ մտանէր այնուհետեւ վիճակն զպարտականն ի ձեռս պատուհասին: Բայց սակայն նոքա եւ ոչ այնպէս առեալ ընկղմէին զնա ի ծովն. այլ դատաստան յօրինեալ կարգէին անդէն իսկ ի ներքս ի նաւին[37]. հաւաստեաւ զամենայն ինչ քննէին, թէ որո՛վ

---

29. Քան զմեղս. իմա՝ Իբրեւ զմեղս:

30. Այսինքն. Քանզի եւ այնպիսի իսկ են մեղքն՝ զի...: Մեղքն այնպիսի բան մըն է որ:

31. Խօսքն Ա. դէմքի դարձուած. տես Ա. 3, 10:

32. Նաւավար ճարտարապետ. Նաւապետ. տես վերը՝ երես 338՝ ճարտարապետ Նաւին:

33. Հեծան կանգնագեղ. բարձր, գեղեցկահասակ կայմ:

34. Առասան լարաձիգ, պըրկած չուան. — Օրինակ մը՝ Զչուանս լարաձիգս:

35. Կազմակերտք, կազմածք. (տճկ. Բոֆըլմ։)

36. Իբրեւ ոչինչ լինէր աւելի քան զդէպն. յն. միայն՝ Եւ իբրեւ այնպէս ոչ ինչ աւելի լինէր (օգուտ):

37. Զարդու յաւելուածք են՝ յօրինեալ, եւ անդէն իսկ ի ներքս:

եւ զիա՞րդ կարասցեն վճիռ առնել[38] թէ ով ոք ի նոցանէ յանցաւոր եւ պարտական գտանիցի։

Ապա յայնժամ ծովն լինէր ամբաստան զնմանէ եւ աղաղակէր, եւ յանդիմանէր եւ վիճակն եւ վկայէր․ բայց սակայն ոչ առ ի ծովուն աղաղակելն եւ ոչ առ ի վիճակին վկայել՝ զնա ընդ պատուհասիւ փակէր։ Այլ զհետ ծովուն դատախազութեան եւ զկնի[39] յանդիմանութեան վիճակին՝ ահաւանիկ եւ ինքն իսկ վասն իւր ոսոխէ[40] եւ զփախուստն խոստովանի․ սակայն նոքա եւ ոչ այնպէս[41] ձեռն արկանէին ի մարգարէն, այլ խնայէին ի նա, եւ զանձինս իւրեանց ի կշտամբութեան ունէին[42]։ Զի հնարեցան[43] զնա ապրեցուցանել ի ծովուն սահանացն։ Թէպէտ եւ մաքառէին եւ ջանային[44] վարել զնաւն ի ցամաքն, այլ ալիք ծովուն ոչ անսային։

Բայց արդ դու տեսեր ապաքէն զմարգարէն փախըստական լեալ․ լուիցես ի նմանէ եւ զխոստովանութիւնն ի ներքուստ ի փորոյ[45] ձկանն գազանին։ Զի փախուստ նորա իբրեւ զմարդոյ լինէր եւ խոստովանութիւնն որպէս զմարգարէի[39]։ Զի այնուհետեւ ա՛ռ ընկղմեաց զնա ծովն եւ որպէս ի բանտի երկաթապատ կապանօք՝ դնէր զնա ի փոր ձկանն, եւ նա՛ պահէր զնա տեառն իւրում իբրեւ զծառայ փախստական[39]։ Զի ոչ ալիքն անհամբոյրք հեղձուցին զնա, եւ ոչ գազանակերպ ձուկն[46] որ եկուլ զնա՝ ապականեաց եւ կորոյս, այլ պահեաց զնա եւ տարաւ հասոյց ի քաղաքն: Քանզի ծովն եւ ձուկնն, որ էին անզգայական բնութիւնք[47], լսէին եւ անսային աստուածական հրամանին, որովք եւ խրատէր իսկ զմարգարէն:

---

[38] Վճիռ առնեմ, որոշել, վճռել։

[39] Պէսպիսութեան ներեալները՝ տես քեր․ 475, եւ 471․ այսպէս հոս՝ Զհետ դատախազութեան, եւ զկնի յանդիմանութեան․ քիչ ետքը՝ Իբրեւ զմարդոյ, եւ որպէս զմարգարէի, — Որպէս ի բանտի, եւ իբրեւ զծառայ։ Տես Է․ **12**, 17։

[40] Ոսոխեմ, ոսոխ կանգնիլ, ամբաստանութիւն ընել։

[41] Եւ ոչ այնպէս . . . Այսու ամենայնիւ (անոնք չբռնեցին)։

[42] Իրենք իրենց մեղադրէին։

[43] Հնարեցան (ապրեցուցանել), ճար ըրին, կերպը գտան։

[44] Ուրիշ օրինակ՝ Մաքառէին եւ վառէին․ որ խոտելի չէ։

[45] Ի ներքուստ, որ կը նշ․ մէջէն, եւ տակէն, կրնայ թէ բցռ․ եւ թէ սեռ․ խնդիր առնուլ․ Ի ներքուստ ի փորոյ ձկանն․ փորոյն մէջէն․ Ի ներքուստ ի տաճարէն, Է․ **18**, 16։ Ի ներքուստ ի փղէն, փղին տակէն․ նոյնպէս Ի վերուստ յերիւարացն, ձիերուն վրայէն․ ի ներքուստ ձեռինն, ձեռքին տակէն։

[46] Ձուկն փոխ՝ Ձուկնն․ տես քեր․ 314․ † ծան։

Ապա յայնժամ երթայր մտանէր ի քաղաքն մեծանիստ եւ քարոզէր նոցա զհրաման պատուհասին իբրեւ զմուրհակ թագաւորական եւ զմահաբեր պատուհաս. աղաղակէր եւ ասէր՝ եթէ Յետ երից աւուրց՝ եւ Նինուէ կործանեսցի: Եւ նոքա իբրեւ լուան զայն՝ ոչ թերահաւատեցին եւ ոչ անփոյթ արարին, այլ ամենքեան վաղվաղակի ընթացեալք յապաշխարութիւն՝ յաղօթս եւ ի պահս ապաւինէին արք եւ կանայք, տեարք եւ ծառայք, իշխանք եւ ունկնդիրք, ծերք եւ տղայք, մանկունք եւ երիտասարդք. քանզի եւ ոչ անասնոց անգամ բնութիւնն յայնպիսի պաշտամանց անհնազանդ էր[48]: Ամենքեան առ հասարակ քրձազգեաց մոխիր ի գլուխ լինէին, ամենայն ոք ի սուգ եւ ի տրտմութիւն մտանէր[49]. նաեւ ինքն իսկ արքայն՝ որոյ թագն ի գլուխն էր՝ իջեալ յաթոռոյ արքայութեան իւրոյ՝ քրձազգած[50] մոխիր ի գլուխ լինէր. եւ այնպէս կարէր ապրեցուցանել զտագնապեալ քաղաքն ի բռնութենէ վշտացն[51]: Եւ անդ էր տեսանել իրս զարմանալիս եւ սքանչելիս. քուրձ եւ մոխիր՝ պատուական գտեալ քան զթագ եւ զծիրանիս. զի յորմէ ոչ կարացին ազատել թագն եւ ծիրանիքն՝ յաղթեցին եւ ապրեցուցին քուրձն եւ մոխիրն:

---

[47] Անզգայական բնութիւնք, իմա՝ անխօս անբանաւոր էակներ:

[48] Իմա ըստ յն. Յայսմ պաշտամանէ ազատ էր: Ուրիշ օրինակ՝ անխօսուն ոք էր:

[49] Ամենքեան առ հասարակ ... մտանէր: Յն. պարզապէս՝ Ամենայն ուրեք քուրձ, ամենայն ուրեք մոխիր, ամենայն ուրեք ողբ եւ հեծութիւն:

[50] Քրձազգած, քուրձ հագած. տես Զգածնում, Գ., Զ, 31:

[51] Յն. բնագիրն համառօտիւ՝ Զքաղաքն ապրեցոյց ի տագնապէն:

ՑՈՒՑԱԿ

Յառաջաբան.

Պատմութիւն հյ. լեզուի.

Ա. ԵԶՆԻԿ ԿՈՂԲԱՑԻ

ԸՆԴԴԷՄ ԱՂԱՆԴՈՑ

էջ

1. *Նկատութիւն աստուածեղէն բնութեան* : 1
2. *Թէ չիք ինչ որ բնութեամբ չար իցէ.* 4
3. *Թէ չէ պարտ արեգական եւ լուսնի պաշտօն տանել* . . 6
4. *Թէ ուստի աշխարհս կազմեալ կայ* 9
5. *Անձնիշխանութիւն մարդոյ* 10
6. *Սկիզբն չարեաց* 14
7. *Ընդէր ոչ եբարձ Աստուած զսատանայ ի միջոյ* 17
8. *Թէ կամածին են չարիք, եւ ոչ բնականք* 20
9. *Գազանք եւ անասունք.* 22
10. *Բնութիւն Հրեշտակաց* 27
11. *Համբարուք, Յուշկապարիկք եւ այլք.* 31
12. *Վիշապք եւ Նհանգք* 33
13. *Քէշն Պարսից, կամ Երկարմատեան վարդապետութիւն* 36
14. *Վասն գազանացն վնասակարութեան.* 39
15. *Թէ չեն կենդանիք լուսաւորքն* 41
16. *Ազդմունք բնականք* 44
17. *Դարձեալ վասն լուսաւորաց* 48
18. *Շրջել երկնից եւ աստեղաց.* 51
19. *Հեթանոսութեան սկիզբն* 52
20. *Աղանդն Մարկիոնի* 54
21. *Յարութիւն մարմնոց* 63

Բ. ՅՈՎՀ. ՈՍԿԵԲԵՐԱՆ

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ՄԱՏԹԷԻ

1. *Թէ յինչ պարտ իցէ ընդելացուցանել զլեզու* 66
2. *Ընդդէմ արծաթսիրութեան* 69
3. *Պարտ է ըստ պատուոյ մկրտութեան վարս ցուցանել.* 73
4. *Թէ չեն ինչ ընդհատ ի մեռելոց՝ որք ի չարիսն կայցեն* 78
5. *Նկարագիր առն արծաթասիրի* 80

Digitized by Google

էջ
6. Թէ չէ արժան թշնամանել զաղքատս 82
7. Վասն չարեաց որ ի բարեկեցութենէն լինիցին 84
8. Թէ պարտ է զառաքինութենէ փոյթ տանել 86
9. Թէ քան զամենայն արուեստս ազնուագոյն է ողորմածութիւն եւ պիտանացու 88
10. Ընդդէմ արբեցութեան 93
11. Թէ այլոցն փրկութեան փոյթ յանձին ունել պարտ է 95
12. Վասն մեծամեծ երախտեացն Աստուծոյ, եւ մերոյ առնա ապախտաւորութեան 101
13. Թէ զհոգւոյ մանաւանդ փոյթ տանել պարտ է քան զմարմնոյ 105
14. Մանունցն արհամարհութիւն ի մեծամեծս տայ ոտնառել, 110

Գ. ՅՈՎՀ. ՈՍԿԵԲԵՐԱՆ

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԹՂԹՈՑՆ ՊԱՒՂՈՍԻ

1. Թէ հաւատալ արժան է առանց երկմտութեան. . . . 115
2. Թէ ո՞ր իցէ ճշմարիտ փառաւորութիւն 117
3. Վասն չնչին եւ անարգ զինչս համարելոյ 120
4. Ընդէր գեհենին երկիւղիւ բեկանիցէ Աստուած զմիտս . 123
5. Այնպէս գոնէ ծառայել պարտ է մեզ Աստուծոյ՝ որպէս մեզ ծառայքն կան ի հարկի 127
6. Թէ բնաւ չէ պարտ զառաջնորդաց խօսել չար 129
7. Համեմատին ընդ միմեանս Ներոնն եւ Պաւղոս. 133
8. Որ փառաւորն կամիցի՝ լինել փառաց մի ցանկասցի . . 138
9. Թէ բնաւ չէ պարտ տրտնջել 143
10. Մեծութեան եւ աւելորդ զարդուց ընդունայնութիւն . 146
11. Թէ զառ ի յետոյն մոռացեալ եւ յառաջադէմն նկրտել պարտ է 149
12. Անհնարին աղէտք են անկանել յարքայութեան փառաց 153
13. Իբրեւ ընդ մանկտւոյ՝ այնպէս գնայր ընդ Հրէայսն Աստուած 156
14. Թէ մեծութիւն եւ փափկութիւն իբրեւ զփոշի անկայ է եւ անկռիւ. 159
15. Թէ չիք ինչ մեղք որ ի հարկէ եւ ի բռնութենէ գործիցի 162
16. Փառասիրութեանն չարիք՝ օրինակաւ հրդեհի 165
17. Ընդդէմ հեթանոսացն անմտութեան, որք հրոյ երկիր պագանէին 169
18. Թէ ի բաց բառնալ պարտ է զամենայն չարութիւն . . 172
19. Ընդդէմ խեղկատակութեան 174
20. Վասն անձուկ եւ համարձակ ճանապարհին 177
21. Վասն ողորմութիւն աղքատացն առնելոյ. 182

Դ. ՅՈՎՀ. ՈՍԿԵԲԵՐԱՆ

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ ԵՍԱՅԵԱՅ

1. Հալածական լինի եկեղեցի սակայն յաղթէ եւ աճէ. . . 187
2. Ընդդէմ կռոցն երկրպագութեան 191
3. Սպառնալիք Աստուծոյ՝ անվերակացու թողլոյ զՀրեայսն 194

էջ
4. Թէ զանզգամս լի առնեն ցաւովք արդարոց ուղղութիւնք, եւ չարիք անձամբ յանձնէ ունին զպատիժս 198
5. Թէ Աստուած ըստ իւրաքանչիւր գործոցն հատուցանէ . 202
6. Աստուած հեշտականացն աւետեօք զՀրեայս մխիթարէ . 206
7. Ընդդէմ արբեցութեան 208
8. Թէ չէ պարտ ի բազմութիւն լինել ապաստան 210
9. Թէ քրիստոնէութեան միայն է շրջել զվայրենամիտ բարս մարդկան ի զգօնութիւն 212
10. Թէ օրն Տեառն անբժշկական է 215
11. Երկու գալուստք Տեառն, խոնարհութեամբ եւ փառօք . 219
12. Ոչ ի մարդիկ՝ այլ յԱստուած պարտ է ապաստան լինել . 219
13. Սենեքերիմայ եւ Եզեկիայ պատմութիւն 224
14. Յառաջ մատչի նոյն պատմութիւն 226
15. Վասն արարչութեան երկնից 230
16. Հեթանոսութիւն եւ քրիստոնէութիւն 232
17. Վասն խղճի մտաց 235
18. Վա՜յ այնմ որ իրաւունս իշխիցէ պահանջել յԱրարչէն . 237
19. Թէ չիք ճշմարիտ խաղաղութիւն ամպարշտաց 239
20. Ի ժամանակի ընդունելութեան լուէ մեզ Տէր 243
21. Թէ բաց յառաքինութեանն յիշատակէ ոչինչ իսկ են այլ յիշատակք 246

Ե. ՍԵՒԵՐԻԱՆՈՍ ԵՄԵՍԱՑԻ

ՃԱՌՔ

1. Վասն անպատում աստուածեղէն բնութեանն 249
2. Թէ ընդ որովք մարդկեղէն կարեօք եմուտ Աստուած . 252
3. Չառնու Աստուած վրէժս ի չարեաց՝ ցորչափ չգուցէ ոք արդար ի միջի 257
4. Թէ Քրիստոս ի խաչն ելանելով՝ առ ինքն զամենայն մարդկութիւնս ձգեաց 261
5. Ընդէր երեւելի ինչ իրօք ի խորհուրդսն՝ աներեւոյթ պարգեւք Հոգւոյն սրբոյ բաժանիցին 264
6. Թէ բանն ուռկան է քարոզաց 268
7. Թէ կրեաց Քրիստոս աշխատութիւն, զոր եւ չկրել իսկ կարող էր 271
8. Վասն վերջնոյ դատաստանին 274
9. Թէ ամենայն նիւթք եղան մեզ յԱստուծոյ առաջի, այլ ոչ եթէ եւ իրացն հանգամանք 278
10. Թէ Տեառն է երկիր լրիւ իւրով 282
11. Վասն առաջին նշանին զոր արար Քրիստոս 285
12. Թէ որպէս պարտ իցէ կալ յաղօթս 287
13. Ի բանն՝ Հայր եթէ հնար ինչ իցէ 292

Digitized by Google

Զ· ԿԻՒՐԵՂ ԱՂԵՔՍԱՆԴՐԱՑԻ

ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ Ս· ԳՐՈՑ

էջ

1· Թէ չէ պարտ ի թարգմանութիւնս առանձինն բանիւք իւրաքանչիւր լեզուացն վարել 297
2· Վասն ապարչութեան երկրի 302
3· Հոգւոյ Աստուծոյ շրջել ի վերայ ջուրց 304
4· Վասն արարչութեան անասնոց 306
5· Վասն լուսաւորաց 308
6· Վասն ծառոյն կենաց եւ վասն ծառոյն գիտութեան 310
7· Վասն օձին որ խաբեաց զԵւա 312
8· Վասն ծիածանին եւ վասն որթոյ 315
9· Վասն նշանին զոր ետ Աստուած Մովսիսի 317
10· Վասն զոհիցն եւ վասն անասնոցն ընտրութեան 319
11· Վասն Բաղաամու օրհնութեանն 322
12· Հնարք Յովաբայ խօսելոյ ընդ Դաւթի ի ձեռն կնոջն Թեկուացւոյ 325

Է· ԵՒՍԵԲԻՈՍ ԿԵՍԱՐԱՑԻ

ՔՐՈՆԻԿՈՆ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԱՆ ԿԱՆՈՆՔ

1· Վասն ժամանակագրութեան 328
2· Վասն քաղդէական անվաւերական պատմութեան 332
3· Աղեքսանդրի Բազմավիպի վասն ջրհեղեղին 337
4· Աբիդենեայ վասն ջրհեղեղին եւ վասն աշտարակագործութեանն 340
5· Աբիւդենեայ վասն Սենեքերիմայ 342
6· Աբիւդենեայ վասն Նաբուքոդոնոսորայ 344
7· Ի Յովսեպայ յառաջին Նախնեաց պատմութենէն զՆաբուքոդոնոսորայ 347
8· Վասն Եբրայեցւոց 351
9· Ի Յովսեպայ զերուսաղէմեան տաճարէն 355
10· Յովսեպայ ի Մանեթովսի գրոցն 358
11· Վասն Ագոնին դնելոյ, որ են մրցութեան հրահանգք 362
12· Վասն Սեղեւկեայ 364
13· Դիոնիսի Աղիկառնացւոյ յառաջին հռոմայական պատմութենէն 366
14· Վասն Ենեայ յիտալիա երթալոյն 368
15· Վասն շինուածոյ Հռոմ քաղաքի 371
16· Դիոդորի վասն Հռոմայեցւոց նախնեացն 375
17· Վասն գերութեանն Հրէից եւ դարձին, եւ վասն տաճարին շինուածոյ 379
18· Գալուստ Օծելոյն որ կանխաւ կարապետեալ էր, եւ աւեր Երուսաղեմացւոց քաղաքին 381

Digitized by Google

Ը· ԱՅԼԵՒԱՅԼՔ

Ի ԳՐՈՑ ԻՄԱՍՏՈՒԹԵԱՆ

էջ
1· *Օրինակք ինչ յառաջնոցն որք իմաստութեամբն փրկեցան* 386
2· *Թէ անմտութիւն է կռապաշտութիւն* · · · · · · · · 390
3· *Դարձեալ ընդդէմ դրօշելոց* · · · · · · · · · · · · 392
4· *Վասն Թանձրամած խաւարին եւ մահու անդրանկացն Եգիպտացւոց* · · · · · · · · · · · · · · · · · · · 396

Ի ՄԱՐԳԱՐԷՈՒԹԵՆԷ ԵԶԵԿԻԵԼԻ

5· *Առակ արծուեացն, առիւծուցն եւ որթոյ* · · · · · · · 401
6· *Ողբք ի վերայ կործանման Տիւրոսի* · · · · · · · · · · 403

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԱՌԱՔԵԼՈՑՆ ՊԱՒՂՈՍԻ

7· *Անցք կենացն Պաւղոսի եւ մահն վկայական* · · · · · 407
8· *Յեւսեբի պատմութենէն վասն Նորին առաքելոյ* · · · · 413

9· ԹՈՒՂԹ ԿՈՐՆԹԱՑԻՈՑՆ ԱՌ ՊԱՒՂՈՍ · · · · · 417

Ի ՎԿԱՅՈՒԹԵՆԷՆ ՇՄԱՒՈՆԻ

10· *Վասն սրբոյն Շմաւոնի եպիսկոպոսի* · · · · · · · · · · 419
11· *Ածի Շմաւոն առ Շապուհ արքայ* · · · · · · · · · · · · 423
12· *Կապանք եւ մահ սրբոյն Շմաւոնի* · · · · · · · · · · · 428

Ի ՎԿԱՅՍՆ ԱՐԵՒԵԼԻՑ

13· *Թէ զօրութիւն վկայիցն էին չարչարանք կենարարին* · · 430
14· *Չարչարանք վկայից* · · · · · · · · · · · · · · · · · 432
15· *Պէսպէս ըկանք քահանայիցն* · · · · · · · · · · · · 434
16· *Նահատակութիւն այլոց հաւատացելոց* · · · · · · · · · 436

Ի ՃԱՌԻՑ ՅՈՎՀ· ՈՍԿԵԲԵՐԱՆԻ

17· *Վասն սրբոյ խաչին* · · · · · · · · · · · · · · · · · 438
18· *Վասն ապաշխարութեան* · · · · · · · · · · · · · · · 442
19· *Դարձեալ ի նոյն կարգ բանի* · · · · · · · · · · · · 445
20· *Վասն պահոց եւ աղօթից* · · · · · · · · · · · · · · 447
21· *Ի Յովնան եւ ի Նինուէացիս* · · · · · · · · · · · · · 451

* * *

Digitized by Google

Գրադարան
ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ
Կարգաթիւ

ՎՐԻՊԱԿՔ

ՈՒՂՂԵԼԻ ԵՆ ԱՅՍՊԷՍ

Երես.	Տող.		Երես.	Տող.	
112.	14.	Նոխազէս առանց	356.	30.	այսպէս.
138.	վերջին,	Զոր առիցեմք.	357.	28.	Զիւրաքանչիւր
143.	12.	Տրտնջելով	362.	24.	προαγορεύω.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 04147 3789

Digitized by Google

Digitized by Google